

SANATA ERİŞİM HAKKI KAPSAMINDA İDARENİN SANAT FAALİYETLERİ

Ayşegül Kula

Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Doktora Tezi

KOÇ ÜNİVERSİTESİ

3 Temmuz 2025

SANATA ERİŞİM HAKKI KAPSAMINDA
İDARENİN SANAT FAALİYETLERİ

Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ayşegül Kula

tarafından hazırlanan bu doktora tezinin tarafımdan incelendiğini, (varsa) tez jürisi tarafından gerekli görülen değişiklikleri içerdiğini, tüm yönleriyle başarılı ve doktora derecesini elde etmek için yeterli bulunduğunu teyit ederim.

Jüri Üyeleri:

Dr. Öğr. Üyesi Dr. iur. Burak Oder (Danışman)

Prof. Dr. Bertil Emrah Oder

Prof. Dr. Taner Ayanoğlu

Doç. Dr. Cenk Yaşar Şahin

Doç. Dr. Bige Açımız

Tarih:

3 Temmuz 2025

ÖZETÇE

Sanata Erişim Hakkı Kapsamında İdarenin Sanat Faaliyetleri

Ayşegül Kula

Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Doktora Programı

Bahar 2025

Bu doktora tezi “Sanata erişim hakkının idare tarafından yerine getirilmesi nasıl mümkün olmalıdır?” sorusunu cevaplamayı amaçlamaktadır. İdarenin sanat faaliyeti yürütmesi tarihsel bir olgudur ve bu konunun temel hak ve özgürlükler bağlamında ve idare hukuku bakış açısıyla detaylı bir şekilde incelenmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda tez (1) sanata erişim bir hak mıdır ve (2) idarenin sanat faaliyetleri nelerdir olmak üzere iki temel soruya odaklanmaktadır. Tezin “Sanata Erişim” başlıklı ilk bölümünde öncelikle sanat kavramı ve devlet-sanat ilişkileri ele alınmaktadır. Daha sonrasında ise sanata erişim hakkının mevcut olup olmadığı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve ilgili uluslararası sözleşmeler çerçevesinde değerlendirilmektedir. “İdarenin Sanat Faaliyetleri” başlıklı ikinci bölümde ise ilk olarak sanat faaliyeti yürütmekle görevli ve yetkili idareler incelenmektedir. Bu bölümde daha sonra idare tarafından yürütülen sanat faaliyetleri değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, sanat faaliyetinin kamu hizmeti olarak yürütülmesi ve sanatın özendirme ve destekleme faaliyeti kapsamında desteklenmesi konuları ele alınmaktadır. Bu çalışma ayrıca sanat faaliyetine yardımcı bir faaliyet olarak sanat eğitimi faaliyetine de yer vermektedir. Tez esas olarak doktrinel bir araştırma yöntemi benimsemekte, teorik tartışmalara yer vermekte ve yasakoyucunun ve idarelerin iradesini tespit edebilmek amacıyla mevzuat ve faaliyet raporlarını detaylı biçimde incelemektedir. Bu tezde ayrıca idarenin sanat faaliyeti yürütmesi konusunda farklı yaklaşımları bulunan Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri hukuklarından yararlanılmaktadır.

Anahtar kelimeler: kamu hizmeti, kültürel hak, özendirme ve destekleme faaliyeti, sanat, sanata erişim

ABSTRACT

Art Activities of Administrative Agencies within the Scope of the Right to Access to Art

Ayşegül Kula

Koç University Graduate School of Social Sciences and Humanities

Bahar 2025

This Ph.D. dissertation aims to answer the question: "How should the right to access to art be fulfilled by the administrative agencies?" The state involvement in art activities is a historical phenomenon and thus, it is necessary to examine this issue within the context of fundamental rights and from the perspective of administrative law. Accordingly, the dissertation focuses on two fundamental questions (1) is there a right to access to art, and (2) what are the art activities of the administrative agencies. The first chapter, titled "Access to Art," initially discusses the concept of art and the relationship between the state and art. It then evaluates whether a right to access to art exists within the framework of the Constitution of the Republic of Türkiye and relevant international treaties. The second chapter, titled "Art Activities of the Administrative Agencies," first examines the administrative agencies authorized and responsible for conducting art activities. It then evaluates the art activities performed by these agencies. In this context, the study addresses two main activities: the provision of art activities as a public service and the support of art through state aid/subsidies. The dissertation also covers art education as an activity supporting access to art. This study adopts a doctrinal research method, engages in theoretical discussions, and includes a detailed analysis of legislation and administrative activity reports to identify the intentions of both the legislature and administrative agencies. Additionally, the dissertation draws on the legal systems of France and the United States, which are considered to offer differing approaches to the states' role in the field of art.

Keywords: public service, cultural rights, state aid and subsidies, art, access to art

ÖNSÖZ

Ars longa vita brevis

Sanat uzun hayat kısa

Sanat sanat için midir, toplum için mi? Bu soru öğrencilik hayatımın ilk münazara konularından. Bugün bu soruyu hukuk doktoru olarak biraz farklı ama daha özgürlükçü olduğunu düşündüğüm bir yerden cevaplıyorum. Sanat sanatçı içindir. Peki sanatçı için olan sanat aynı zamanda hem sanat hem de toplum için olabilir mi? Bu doktora tezinin ortaya çıkışı da tiyatro izlemeyi ve müze gezmeyi seven bir hukuk doktora öğrencisinin bu soru üzerine düşünmesine dayanıyor.

Sanat özgürlüğü sanatçıya hem yaratma hem de yaratmama alanı tanır. Fakat bir eser ortaya çıktığında sanat evrilir, birey değişir ve toplum gelişir. Peki hem bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerine hem de toplumun bir arada yaşayabilmesine yıllardır katkı sağlayan sanatın bu katkısını devam ettirmesi için idarenin dahil olması gerekir mi? Toplum idareden sanat talep edebilir mi? İdare sanat sunabilir ya da sanatı destekleyebilir mi? İdare sanatçı olabilir mi? Tüm bireyler ekonomik, sosyal ve coğrafi engellere takılmadan sanata erişebilir mi? Sanata erişimi sağlayan idare hem kamu kaynağını koruyup hem de sanata ve sanatçının özgürlüğüne müdahale etmekten kaçınabilir mi? İşte bu tez bu gibi soruların cevabını aramak için yazıldı. Umarım az da olsa başarılı olabilmiş ve literatüre bir katkı sağlayabilmiştir.

Bu tezin yazarı elbette ki benim, bu yüzden tezdeki tüm eksiklikler bana ait. Fakat bu tez birçok kişinin desteği sayesinde yazılabildi. Övgülerin çoğu da onlara ait olmalı. Her şeyden önce, idare hukukunu kendisinden öğrendiğim ve nitelikli bir doktora tezi ortaya çıkabilmesi için tez konusunun belirlenmesinden tezin savunulması anına kadar yorumlarıyla katkı sunan Danışman Hocam Dr. iur. Burak Oder'e, hukuku temel hak ve özgürlükler ekseninde anlamayı bana öğreten ve bu tezin gelişimi için desteklerini benimle paylaşan Prof. Dr. Bertil Emrah Oder'e, tez izleme komiteleri sırasında zorlayıcı ve değerli soruları ve savunma sırasındaki yorumları ile birlikte tezin gelişimine önemli katkıları olan Prof. Dr. Taner Ayanoğlu'na, hem tezime katkı sağlayan yorumları hem de tez yazım süresince sağladığı motivasyon için çok şey borçlu olduğum Doç. Dr. Bige Açımuz'a, tez savunması sırasında yorumları ve önerileri ile tezin zenginleşmesine katkı sağlayan kıymetli hocam Doç. Dr. Cenk Yaşar Şahin'e minnettarım.

Bu doktora tezi odaklanabildiğim bir zamanım olmasaydı yazılamazdı. Bana bu zamanı tanıyan ve doktora araştırması için gittiğim Leiden Üniversitesi'ne ve Leiden Üniversitesi'nde beni evimde hissettiren hocam Dr. Luisa Pinto E. Netto'ya çok teşekkür ederim. Doktora araştırması sürecindeki destekleri için ayrıca Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Zeynep Derya Tarman'a teşekkürü bir borç bilirim. Doktora eğitimime ve bu tez çalışmasına 2211-A Yurt İçi Genel Doktora Burs Programı ve 2214-A Yurt Dışı Doktora Sırası Araştırma Burs Programı kapsamında sağladığı destek ile birlikte bu araştırmaları mümkün kılan TÜBİTAK'a da ayrıca teşekkür ederim.

Doktora tezi bakımından en önemli ihtiyaç kaynaklara her zaman erişebiliyor olmak. Bu sebeple başta Rana Otur ve Aylin Akınalp olmak üzere her türlü kaynağa erişmem konusunda desteklerini sunan Koç Üniversitesi Kütüphanesi'ne teşekkür ederim.

Lise yıllarımda Bienal'e gidip ilgimizi çeken bir eser üzerine kompozisyon yazma ödevi veren ve sanata olan ilgimi ortaya çıkaran ve belki de tezimin başlangıç adımlarını oluşturan VKV Koç Özel Lisesi Edebiyat Bölümü'ne de ayrıca teşekkür ederim.

Hukuki görüşleri ve arkadaşlıkları benim için her daim çok kıymet arz eden, tez yazım sürecinde hem akademik görüşleri hem de dostluklarıyla yanımda olan değerli arkadaşlarım Arş. Gör. Begüm Gürcüoğlu, Av. Derya Evirgen, Av. Elif Merve Bıçaker, Av. Isabella LeCompte, Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan Güzel ve Arş. Gör. Yunus Emre Erdölen'e ve idare hukuku öğrenimime büyük katkıları olan Dr. Yıldız Akel Ünal hocama teşekkürü ayrıca borç biliyorum.

Tez yazımı karşılaşılan akademik zorlukları paylaşacağınız kişiler varsa kolaylaşır. Bu süreçte Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde beraber çalışma fırsatı bulduğum ve desteklerini her daim hissettiğim değerli arkadaşlarım Dr. Arş. Gör. Abdurrahman Kayıklık, Dr. Betül Durmuş, Dr. Öğr. Üyesi Cem Veziroğlu, Ezgi Arık, Arş. Gör. H. Bahadır Çolak, Dr. Öğr. Üyesi Levent Emre Özgüç, Dr. Arş. Gör. M. Ece Oba, Dr. Orcan Ok'a ve üniversite yıllarımdan beri akademik hayatımda desteğini hissettiğim Doç. Dr. R. Murat Önok hocama ayrıca çok teşekkür ederim.

Tez yazım sürecinde manevi desteklerini yakından hissettiğim ve Hollanda'da bana evlerini açan çok kıymetli arkadaşlarım Ece Özenir, Gözde Güven, Selen Alemdar Recep ve Furkan Recep'e ve yorulduğum her anda arkadaşlıklarıyla bana yol gösterdikleri için Özge Armutcu, Seher Elif Köse Özgüç ve Zeynep M. Çetin'e de teşekkür ederim.

En büyük teŖekkürü ise ailem hak ediyor. Hayatımda her Ŗeyde olduğu gibi doktora yazım sürecinde de beni koŖulsuz destekleyen ve karŖılıksız sevgileri ile Ŗu ana kadar yaptığım her Ŗeyi olduğu gibi bu tezi de mümkün kılan sevgili annem Nevin Kula ve babam Orhan Kula'ya sonsuz teŖekkürler.

Doktora yolunuzun çok fazla insanla keŖiŖtiđi uzun bir süreç. Burada ismine yer verme fırsatı bulamasam da bu süreçte hayatıma katkı sunan herkese teŖekkür ederim.

İstanbul, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZETÇE.....	2
ABSTRACT	3
ÖNSÖZ.....	4
İÇİNDEKİLER.....	7
ŞEKİLLER TABLOSU.....	11
KISALTMALAR CETVELİ.....	12
GİRİŞ: KONUNUN TAKDİMİ, SINIRLANDIRILMASI VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ ..	16
BÖLÜM 1: SANATA ERİŞİM.....	22
I. Erişilmesi Gereken Bir Değer Olarak Sanat	22
A. Tanımlanamaz Bir Kavram Olarak Sanat	22
B. Sanata Erişimin Önemi.....	29
C. Türkiye’de Sanata Erişime İlişkin Veriler	37
II. Devlet ve Sanat	40
A. Tarihsel Bir Olgu Olarak Devlet Eliyle/Desteğiyle Sanat	40
B. Devlet Eliyle/Desteğiyle Sanata Farklı Bakışlar	51
1. Genel Olarak	51
2. Sanatın Devlet Eliyle/Desteğiyle Sunulmasının Karşısında Duran Görüşler	53
3. Sanatın Devlet Eliyle/Desteğiyle Sunulmasını Savunan Görüşler.....	58
C. Devlet Eliyle/Desteğiyle Sanat Modelleri.....	63
III. Bir Hak Olarak Sanata Erişim	69
A. Sanata Erişimin Hak Olarak Nitelendirilmesi	69
B. Genel Olarak Hak ve Özgürlükler.....	75
1. Hak ve Özgürlük Kavramları	75
2. Hak ve Özgürlüklerin Sınıflandırılması	76
C. Sanata Erişim Hakkının Anayasal Olarak Değerlendirilmesi: Devlet Sanata Erişim Sağlamalı Mı?.....	79
1. Sanata Erişim Hakkının Çok Katmanlı Yapısı ve Kavramsallaştırma Denemesi....	79
2. Sosyal Devlet İlkesi Kapsamında Sanata Erişim Hakkı.....	85
3. Sanat Özgürlüğü Kapsamında Sanata Erişim Hakkı.....	92
a. Sanat Özgürlüğünün Kapsamı.....	92
b. Sanat Özgürlüğünün Sanata Erişimi Koruyan Boyutu.....	96
c. Sanat Özgürlüğünün Mülkiyet Hakkı ile Birlikte Değerlendirilmesi	98

4.	Sanatın ve Sanatçının Korunması Ödevi Kapsamında Sanata Erişim Hakkı.....	100
a.	Sanatın ve Sanatçının Korunması Ödevinin Kapsamı	100
b.	Sanatın ve Sanatçının Korunması Ödevinin Sosyal Hak Olarak Niteliği	103
5.	Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Geliştirme Hakkı Kapsamında Sanata Erişim Hakkı.....	105
6.	Kültürel Kalkınma Ödevi Kapsamında Sanata Erişim Hakkı	109
7.	Eğitim Hakkı Kapsamında Sanata Erişim Hakkı	111
8.	Sanatı Erişilebilir Kılma Yükümlülüğünün Kapsamı: Temel Hak ve Özgürlüklerin Bütüncül Olarak Değerlendirilmesi	113
9.	Devletin Sanatı Erişilebilir Kılmasının Önündeki Anayasal Engeller	116
a.	Genel Olarak	116
b.	Temel Hak ve Özgürlükler Ekseninde Değerlendirme	117
c.	Devletin Sanata Erişim Sağlamasının Sınırı Olarak Anayasa Madde 65.....	122
D.	Sanata Erişim Hakkı Bakımından Uluslararası Yükümlülükler: Kültürel Hak Olarak Sanata Erişim Hakkı	125
1.	Kültürel Hakların Normatif Dayanağı Olarak Uluslararası Antlaşmalar	125
2.	Kültürel Hakların Referans Belgesi Olarak: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi.....	129
3.	Farklı Öznelerin Sanata Erişim Haklarının Uluslararası Sözleşmeler Bakımından Değerlendirilmesi.....	140
a.	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi.....	140
b.	Çocuk Haklarına Dair Sözleşme	142
c.	Tüm Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Korunmasına Dair Sözleşme.....	144
d.	Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme.....	145
e.	Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme.....	147
4.	Kültürün Ticaretin Liberal Kurallarının Dışında Bırakılması: Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Desteklenmesi Sözleşmesi.....	149
5.	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Sosyal Şartı	151
6.	Uluslararası Sözleşmelerin Bütüncül Olarak Değerlendirilmesi	153
BÖLÜM 2: İDARENİN SANAT FAALİYETLERİ		156
I.	Sanat Faaliyeti Yürütmekle Görevli ve Yetkili İdareler	156
A.	Genel Olarak	156
B.	Merkezi İdare	159
1.	Sanattan Sorumlu Merkezi İdare Yapılanması: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı	159
2.	Merkezi İdare İçerisinde Yer Alan Diğer İlgili İdareler.....	164
C.	Yerinden Yönetimler.....	167

1.	Sanat Faaliyeti Yürütme Amacıyla Kurulmuş İdareler	167
a.	Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü.....	167
b.	Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü	170
c.	Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünün ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğünün “Tüzel Kişilik” Olarak Kurulmasına İlişkin Değerlendirme.....	172
2.	Görevleri İtibarıyla Sanat Faaliyeti Yürütebilecek İdareler	180
a.	Mahalli İdareler	180
b.	Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu	186
c.	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu	187
d.	Diğer Yerinden Yönetim Kuruluşları.....	189
D.	İdari Yapılanmaya İlişkin Özel Sorular	191
1.	Bağımsız Bir Sanat Otoritesi Gerekli Midir?	191
2.	Meslek Birliklerinin Düşündükleri	206
II.	Sanat Faaliyetinin Kamu Hizmeti Olarak Sunulması	209
A.	Genel Olarak	209
B.	Sanat Faaliyetinin Kamu Hizmeti Olarak Nitelendirilmesi	211
1.	Kamu Hizmeti Tanımı.....	211
2.	Kamu Hizmeti Tanımına Objektif ve Subjektif Yaklaşımlar.....	216
3.	Sanat Faaliyetinin Kamu Hizmeti Olarak Sunulması	220
4.	Mevzu Kamu Hizmeti Olarak Sanat Faaliyetleri	228
5.	Kültürel Kamu Hizmeti Olarak Sanat Faaliyetleri	234
6.	Sanat Faaliyetinin İktisadi Ticari Faaliyet Olarak Nitelendirilebilirliği	236
C.	İdarenin Sanat Faaliyetinin Görüş Usulleri.....	245
1.	İdare Eliyle Sanat Sunulması	246
a.	Genel Olarak	246
b.	Sanat Üreticisi ve Sunucusu Olarak İdare.....	247
c.	Platform ve Platforma Erişim Sağlayıcı Olarak İdare.....	251
2.	Sanat Kamu Hizmetin Özel Kişiye Gördürülmesi	263
D.	Sanat Kamu Hizmetinin Sunulmasında İlkeler	267
1.	Süreklilik İlkesi	268
2.	Değişkenlik ve Uyarılama İlkesi	273
3.	Eşitlik İlkesi.....	277
4.	Erişilebilirlik Kavramı ve İlke Değeri.....	281
E.	Sanat Kamu Hizmetinin Bedellendirilmesi.....	283
F.	Hangi Sanat: İdarenin Takdir Yetkisi.....	289

G.	Kamu Görevlisi Olarak Sanatçılar	297
1.	Genel Olarak	297
2.	Türk Hukukunda Sanatçılara İlişkin Kamu Görevliliği Kategorileri	298
3.	Sanatçıların İdari Hizmet Sözleşmesi Yoluyla İstihdamına İlişkin Değerlendirmeler 301	
4.	Kamu Görevliliği Statüsünün Yarattığı Sınırlamaların Sanatçılar Bakımından Değerlendirilmesi	306
III.	Sanatın Özendirme Destekleme Faaliyeti Kapsamında Desteklenmesi	313
A.	Genel Olarak Özendirme ve Desteklenme Faaliyeti	313
B.	İdarenin Sanatı Özendirme ve Destekleme Faaliyeti	316
1.	Kim: Sanatın Özendirilmesi ve Desteklenmesinde Karar Verici Aktörler	318
a.	Karar Verici Aktörlerin Nitelikleri	318
b.	Karar Verici Aktörlerin Niteliklerinin Türk Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi	321
2.	Hangi Sanat: Özendirilip Desteklenecek Kişilerin ve Sanatın Tespiti	326
3.	Nasıl: Özendirme ve Destekleme Sanat Faaliyetinin Yürütülmesi	332
a.	Özendirme ve Destekleme Faaliyeti Yöntemleri	332
b.	Yararlandırma Usulleri ve Değerlendirme Kriterleri	345
c.	İlkeler	360
d.	Destek Sonrası Gözetim	363
IV.	İdarenin Sanat Faaliyetlerine Yardımcı Bir Faaliyet Olarak Sanat Eğitimi Faaliyetine Kısa Bir Bakış	367
SONUÇ		376
KAYNAKÇA		387

ŞEKİLLER TABLOSU

Şema 1 – Devlet Sanat İlişkisi Eksenini.....	69
Şema 2 – Sanata Erişim Hakkının Katmanları	82

KISALTMALAR CETVELİ

a.g.e.	:	Adı geçen eser
A.Ş.	:	Anonim Şirket
a.y.	:	Aynı yer
AB	:	Avrupa Birliği / European Union
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi / European Court of Human Rights
AİHS	:	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi / European Convention on Human Rights
AKM	:	Atatürk Kültür Merkezi
AKMB	:	Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
Art.	:	Article
AYM	:	T.C. Anayasa Mahkemesi
B.	:	Başvuru
BİLSEM	:	Bilim ve Sanat Merkezleri
BKK	:	Bakanlar Kurulu Kararı
Bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
CBK	:	Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
CEDAW	:	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi / The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women
CERD	:	Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi / Committee on the Elimination of Racial Discrimination
CIA	:	ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı / The Central Intelligence Agency
CİMER	:	Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi
CSO	:	Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası
Çev.	:	Çeviren

ÇHS	:	Çocuk Haklarına Dair Sözleşme / The Convention on the Rights of the Child
DMK	:	Devlet Memurları Kanunu
DOB	:	Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü
DTGM	:	Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü
E.	:	Esas numarası
EHİS	:	Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme / The Convention on the Rights of Persons with Disabilities
ESKHS	:	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme / The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights
EPA	:	Fransız Kamu İdari Kurumları / Établissements Publics Administratif
EPIC	:	Fransız Endüstriyel ve Ticari Nitelikteki Kamu Kuruluşları / Établissements Publics à Caractère Industriel et Commercial
FSEK	:	Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu
GGASS	:	Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı / The Revised European Social Charter
GVK	:	Gelir Vergisi Kanunu
ICCPR	:	Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme / The International Covenant on Civil and Political Rights
İBGK	:	İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu
İDDK	:	İdari Dava Daireleri Kurulu
İETT	:	İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri
İHEB	:	İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi / The Universal Declaration of Human Rights
İKSV	:	İstanbul Kültür Sanat Vakfı
JORF	:	Fransa Cumhuriyeti Resmi Gazetesi / Journal Officiel de la République Française
K.	:	Karar numarası
KHK	:	Kanun Hükmünde Kararname
KİK	:	Kamu İhale Kanunu

KTB	:	T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı
md.	:	Madde
MEB	:	T.C. Milli Eğitim Bakanlığı
NEA	:	Amerikan Ulusal Sanat İdaresi / The National Endowment for the Arts
NEH	:	Amerikan Ulusal Beşeri Bilimler İdaresi / National Endowment for the Humanities
No / n°	:	Sayısı / Numarası
OECD	:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü / The Organisation for Economic Co-operation and Development
Örn.	:	Örneğin
Par.	:	Paragraf
R.G.	:	Resmi Gazete
s.	:	Sayfa
T.	:	Tarih
T.C.	:	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TESEV	:	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TL	:	Türk Lirası
TODAİE	:	Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
TOTSİS	:	Türkiye Opera ve Tiyatro Sanatkârları ile Yardımcı İşçileri Sendikası
TRT	:	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TTSG	:	Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSAK	:	Türkiye Sanat Kurumu
U.S.	:	United States
U.S.C.	:	United States Code

UNESCO	:	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü / The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
v.	:	Versus
Vb.	:	Ve benzeri
Vd.	:	Ve diğerleri
WIPO	:	Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü / The World Intellectual Property Organization

GİRİŞ: KONUNUN TAKDİMİ, SINIRLANDIRILMASI VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Sanata erişim bireylerin kendilerini geliştirmelerine imkân sunmakta ve toplum olarak bir arada yaşamaya katkı sağlamaktadır. Sanatın tanımı ve sanat anlayışları sürekli bir değişim halinde olsa da sanatın varlığı ve toplumu etkilediği gerçeği değişmemektedir. Sanat ve toplum ilişkisinin nasıl kurgulanacağı sorusunun tarih içerisinde sorulmaya devam etmesi sanata erişimde idare edenlerin rolünün zamanla sınırlı olmadığını göstermekte ve bu da sanata erişimde idarenin rolünün önemli olmaya devam edeceğini düşündürmektedir.

Sanatın sanatçılar dışındaki bireyler ve toplum üzerindeki faydası çeşitli çalışmalarda değerlendirilmekle birlikte sanata erişimin anayasal bir hak olup olmadığı değerlendirmesinin detaylı olarak yapılmadığı ve sanatçının özgürlüğünün odak noktası alındığı görülmektedir. Bu eksiklik yalnızca ülkemiz literatürü bakımından geçerli değildir. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin yazılan karşılaştırmalı literatürde de kültürel hakların geri planda kaldığı görülmektedir.

Sanat, Türkiye’de bireylerin ihtiyaç hiyerarşisinde geride kalmaktadır. Çeşitli veriler herkesin sanata erişim imkânının bulamadığını ve bu doğrultuda sanata erişimde adalet olmadığını tespit eder niteliktedir. Bireylerin toplumsal hayata daha aktif biçimde katılabilmesi için “seferberlik” gerektiği ve kamudan sivil topluma birçok aktöre rol düştüğü dile getirilmektedir.¹ Sanat toplumsal hayatın bir parçasıdır ve bu seferberlikte idarenin de görev alması gerekmektedir. Bununla birlikte gerek kamu kaynaklarının sınırlılığı gerekse devletin sanat alanına dahil olmasının sanatın devlet tarafından belirlenmesi riskine yol açması idarenin bu görevinin ne olması gerektiği sorusuna yol açmaktadır. Bu tez de 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin arka planında yer alan kimseyi geride bırakmama hedefinden esinlenerek ve fakat devlet-sanat ilişkisindeki risklerin farkında olarak sanat faaliyetinin izleyicisi/seyircisi/faydalanıcısının sanata erişim hakkını incelemektedir.

Bu tezin araştırmayı amaçladığı temel soru “sanata erişim hakkının idare tarafından yerine getirilmesi nasıl mümkün olmalıdır” sorusudur. Bu soru (1) sanata erişim bir hak mıdır ve (2) idarenin sanat faaliyetleri nelerdir olmak üzere iki ana soruyu incelemeyi gerektirmektedir. Bu doğrultuda, “sanata erişim” ve “idarenin sanat faaliyetleri” başlıkları tezin bölümlerini oluşturmaktadır.

¹ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Kültür Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar”, 2017, s. 12.

Tezin ilk bölümünde sanata erişim hakkı değerlendirilirken ilk olarak sanat kavramı ve sanata erişimin önemi ele alınmakta ve Türkiye'deki veriler değerlendirilmektedir. Bu bölümde ayrıca devlet sanat ilişkisine odaklanılmaktadır. Bu doğrultuda devlet-sanat ilişkisinin tarihsel bir olgu olduğu ortaya konmakta ve devlet - sanat ilişkisine olan farklı bakışlar ve geliştirilen farklı modeller ele alınmaktadır.

Sanata erişim bir hak mı sorusunun cevabı aranırken bu sorunun kapsamının belirlenmesi ayrıca önem teşkil etmektedir. Bu hakkın ilk boyutu bireylerin sanat eserlerine erişimde devlet müdahalesiyle karşılaşmamasını ikinci boyutu ise idareden sanata erişim talep edilebilmesidir. Sanatçıyı odak alan ilk boyut sanat özgürlüğü kapsamında korunmaktadır. İkinci boyut Devletin sanatın yayılması ve erişilebilir olması için faaliyette bulunmasını ve/veya sanat üretmesi ve/veya sunmasını gerektirmektedir. İkinci boyutun daha anlaşılır olması için bu çalışma sanata erişimin farklı katmanlarını ortaya koymaktadır. Bu katmanlar (i) sanatçı (ii) sanat üretim süreci, (iii) sanat eseri, (iv) platform ve (v) kitle olarak isimlendirilmiştir. Bu tezin ana odağı sanata erişim hakkının ikinci boyutudur. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası² bu hakkı açıkça tanımamakla birlikte, hak ve özgürlüklerin geniş yorumlanması ilkesi doğrultusunda Anayasanın ilgili maddelerinin sistematik yorum da göz önünde tutularak bu hak kurgusuna imkân sunup sunmadığı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda idarenin sanatı erişilebilir kılmasının önünde bir engel olup olmadığı da ele alınmaktadır. Anayasal normlara ek olarak, bu başlık ayrıca Türkiye'nin taraf olduğu ve kültürün bir hak olarak tanındığı uluslararası sözleşmeleri de incelemekte ve idarenin bu sözleşmeler kapsamında sanata erişim sağlama yükümlülüğünü değerlendirmektedir.

Tezin ikinci bölümü sanata erişim hakkının ikinci boyutunun somutlaştırılmasına ilişkindir. İlk olarak sanat faaliyeti yürütmekle görevli ve yetkili idareler, idare teşkilat hukuku bakımından Anayasa md. 123/2 doğrultusunda kabul edilen merkezi idare ve yerinden yönetimler ayrımına göre ele alınmaktadır. Ana veya önemli görevleri arasında sanat faaliyeti yürütmek olan idarelere odaklanılmakta ve diğer idarelerin yetki ve görevlerine de ilişkili olduğu ölçüde yer verilmektedir. Mevcut idarelerin yanı sıra tez ile birlikte ayrıca Türk hukuku bakımından bağımsız bir sanat otoritesi gerekli midir sorusu incelenmekte ve meslek birlikleri idare hukuku bakımından değerlendirilmektedir.

Tezin ikinci bölümünün ikinci kısmında ise sanat faaliyetinin kamu hizmeti olarak sunulması değerlendirilmektedir. Doktrinde idarenin sanat üreticisi ve sunucusu olduğu

² Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, R.G. No: 17863 (Mükerrer), T. 09.11.1982

durumlarda kültürel kamu hizmeti yürütüldüğünün kabul edildiği görülmektedir. Bununla birlikte, idarenin iktisadi ticari faaliyetlerinin mevcudiyeti karşısında bu faaliyetin kamu hizmeti olup olmadığının sorgulanması idare hukuku doktrini bakımından önem arz etmektedir. Bu bağlamda bu tez kamu hizmetinin farklı tanımlarını ortaya koymakta ve sanat faaliyetinin kamu hizmeti olarak yürütülmesi gereken bir faaliyet olup olmadığını ve bu faaliyetin iktisadi ve ticari niteliğini değerlendirmektedir. Tez ayrıca, kamu hizmeti olarak sunulduğunun kabulü durumunda bu faaliyetin hangi usuller ile sunulacağını, kamu hizmeti ilkelerinin sanat faaliyeti bakımından nasıl değerlendireceğini, sanat kamu hizmetinin bedellendirilmesinin nasıl olması gerektiğini, hangi sanatın üretilip sunulacağı konusunda idarenin takdir yetkisini ve bu hizmetin kamu görevlileri eliyle sunulması hususunu ele almaktadır.

Tezin ikinci bölümünün üçüncü kısmı sanatın özendirme ve destekleme faaliyeti kapsamında desteklenmesi konusunu ele almaktadır. Özendirme destekleme faaliyeti ele alınırken önemli sorular ortaya konmakta ve bu sorulardan yola çıkarak (i) idare içerisinde karar verici aktörlerin kim oldukları ve nitelikleri, (ii) özendirilip desteklenecek kişilerin ve sanatların tespiti ve (iii) özendirme ve destekleme faaliyetinin yürütülmesi hususları incelenmektedir. Özendirme ve destekleme faaliyetinin yürütülmesi kapsamında özendirme ve destekleme yöntemleri, yararlandırma usulleri ve değerlendirme kriterleri, ilkeleri ve destek sonrası gözetim yürütülmesi başlıkları ele alınmaktadır.

İkinci bölümde ayrıca sanata erişim hakkı bakımından önem teşkil ettiği düşünülen sanat eğitimi faaliyetine de yer vermektedir. Sanat eğitimi idarenin eğitim faaliyeti kapsamında kaldığı için detaylı olarak ele alınmamakta ve fakat yardımcı bir faaliyet olarak önemli olduğu düşünüldüğü için tez kapsamında genel hatlarıyla değerlendirilmektedir.

Kültür ve sanat tanımlarının genişliği doğrultusunda bu çalışmada sanat faaliyeti olarak görsel sanatlar ve sahne sanatlarına odaklanılmaktadır. Bunun amacı bu sanatların idarenin hem üretici, sunucu ve/veya destekleyici konumda olabildiği ve kollektin, yani hukuken tanınan belirli bir topluluğun, bir araya gelerek yararlanım sağlaması gereken sanat faaliyetlerinden olmasıdır. Bu tez ayrıca idarenin sanat üretmesi, sunması ve desteklemesine ilişkin faaliyetlerini incelemekte; fakat idarenin kolluk faaliyetine yer vermemektedir. Tezin odak noktası sanata erişimin sağlanmasıdır ve kolluk faaliyetinin odak noktasını temel hak ve özgürlüklere müdahale oluşturmaktadır.³ Sanat alanlarının idarenin iznine tabi kılınması veya

³ Kolluk faaliyeti yürütülürken temel hak ve özgürlüklere müdahale edilmesine ilişkin bkz. Lûtfi Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982, s. 248. Kolluk

kamu düzeni sebebiyle sanat faaliyetlerinin sunulmasının engellenmesi erişilebilecek sanat eserlerinin daha az olması anlamına gelecektir. Bu bakımdan kolluk faaliyeti sanata erişim hakkını sınırlayan bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Kolluk faaliyetinin sınırları da pek tabi sanata erişim hakkının sağlanması ile ilişkilidir. Hatta, Türkiye’de sanatın engellemeyle karşılaşmamasının bile destek mekanizması olarak görülebileceği söylenmektedir.⁴ Bununla birlikte kolluk faaliyetinin sınırlarının odak noktası sanata erişim hakkının sağlanmasından ziyade sanat özgürlüğünün korunması olduğu için bu konunun ayrı bir tez konusu olduğu düşünülmektedir. Benzer bir yaklaşımla bu çalışma sanat ile ilişkili olduğu düşünülen fikri mülkiyet hukuku konusuna da yalnızca sınırlı bir şekilde sanat özgürlüğü ve mülkiyet hakkı kapsamında değinmektedir. Bunun gerekçesini de fikri mülkiyet hukukunun sanata erişim hakkının sağlanmasından ziyade sanatçının korunmasını odak alması ve bu kapsamda kolluk faaliyeti yürütülmesi oluşturmaktadır. Ayrıca, bu çalışma ayrı bir başlık olarak planlama faaliyetini de ele almamaktadır. İdarenin yürütmekte olduğu sanat faaliyetleri kültür politikalarıyla yakından ilgilidir ve bu tez kapsamında politikalara bu politikaların yansıması olan faaliyetler incelenirken yer verilecektir. Bunlara ek olarak, bu tez kültürel varlıkların korunması hukukuna da yer vermemektedir. Sanat, kültürün bir parçasıdır ve kültürel varlıklar sanata imkân sunabilmekte ve/veya sanatın bireylere sağladığı katkıları sağlayabilmektedir. Bununla birlikte kültürel varlıkların korunması bireylerin sanat faaliyetine erişimlerini odak almamaktadır. Kültürel varlıkların korunması konusunun kamu malları teorisi çerçevesinde ayrı bir tez olarak ele alınması önem arz edeceğinden bu konuya bu tez kapsamına yer verilmemiştir.

Tezin yöntemi bakımından ele alınması gereken ilk husus bu tezin sahip olduğu bakış açısıdır. Sanat ve toplum birlikte ele alınırken sanat için sanata inananlar ve sanatın toplumsal sorumluluğuna inanlar olmak üzere farklı kutuplaşmalar bulunmaktadır. Bu tez, sanat özgürlüğünü esas alan özgürlükçü ve fakat eşitlik ilkesi çerçevesinde sanatın topluma ulaştırılması konusunda idare edenlerin sorumluluğu olması gerektiğini düşünen bir bakış açısıyla yazılmıştır. Bu bakış açısının geri planında Türkiye Cumhuriyeti’nin hem hukuk devleti hem de sosyal bir devlet olması bulunmaktadır.

Tezde temel olarak doktrinel bir araştırma gerçekleştirilmektedir. Bu çalışma ile birlikte teorik temellerin ve tartışmaların, mevzu hukukun, bu mevzu hukukun işleyişinin ve olması

faaliyetinin temel hak ve özgürlükler üzerinden tanımlanmasına ilişkin bkz. Burak Oder, “Regulasyon Kavramı Üzerine Bir Deneme”, **Ali Ülkü Azrak 75. Yaş Armağanı**, 2008, s. 247.

⁴ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Türkiye’de Yerel Kültür Ekosistemi”, 2024, s. 70.

gereken hukukun ortaya konması ve konunun kapsamlı bir şekilde ele alınması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada anayasa hukuku, insan hakları hukuku ve idare hukukunun temel kaynaklarından ve devlet-sanat ilişkisi, sanata erişim hakkı ile ilişkili hak ve özgürlükler, kültürel haklar, kamu hizmeti, özendirme destekleme faaliyeti, kamu görevlileri, idarenin takdir yetkisi ve idarenin kültürel/sanatsal faaliyetlerine ilişkin monografi ve makalelerden faydalanılmaktadır. Bu araştırma gerçekleştirilirken ön kabul olduğu düşünülen hususların tartışmaya açılması amaçlanmaktadır. Tez disiplinler arası çalıştırmayı da gerektirdiğinden doktrinel araştırma yalnızca hukuk literatürü ile sınırlandırılmamıştır. Bu bağlamda sanat, siyaset, ekonomi ve tarih çalışmalarından da sınırlı da olsa faydalanılmaktadır. Bu çalışmada ayrıca detaylı bir mevzuat taraması yapılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Anayasa'ya ve uluslararası sözleşmelere ek olarak 100'den fazla mevzuat incelenmiştir. İctihat da sanata erişim hakkı ve idarenin sanat faaliyetlerinin değerlendirilmesi açısından önem teşkil ettiğinden Anayasa Mahkemesi (AYM), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), ve Danıştay kararlarından faydalanılmıştır. Mevzu hukukun işleyişinin ortaya konması açısından Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın, sanat odaklı idarelerin ve internet üzerinden erişilebilen tüm il ve büyükşehir belediyelerinin 2024 tarihli faaliyet raporları incelenmiştir.⁵ Belirtmek gerekir ki, bu raporların incelenmesinin amacı işleyişe ilişkin örnekleri ortaya koymaktır. Bu faaliyetlerin yeterliliğinin değerlendirilmesi bir hukuk tezinin kapsamını aşacaktır.

Bu tez aynı zamanda karşılaştırmalı hukuktan da faydalanmaktadır. Tezin temel olarak yararlandığı hukuklar Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) hukukudur. Fransa ve ABD'nin devlet-sanat ilişkisinde iki uçta durduğu söylenmektedir.⁶ Fransa kültür alanında müdahaleci bir devlet olarak nitelendirilmekte ve sanatı kamu hizmeti faaliyeti olarak yürütmektedir.⁷ Darülbey-i Osmani'nin yönetiminde Fransız tiyatrosu *Comédie Française*'in örnek alındığı düşünüldüğünde,⁸ özellikle kültürel kamu hizmeti faaliyeti bakımından değerlendirme için Fransız hukukunun yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Diğer yandan, birçok sanatsal faaliyete ev sahipliği yapan ve fakat bunu merkezi idare teşkilatı aracılığıyla değil bağımsız idari ajanslar aracılığıyla gerçekleştiren ABD'nin özendirme ve

⁵ Gümüşhane, Hakkâri ve Kırıkkale Belediyelerinin 2024 tarihli faaliyet raporlarına erişilememiştir.

⁶ Luc Champarnaud, Victor Ginsburgh, Philippe Michel, "Can public arts education replace arts subsidization?", *Journal of Cultural Economics*, C. 32, No: 2, 2008, s. 110.

⁷ Sylvie Pflieger, "Financing the Arts in France", *Encatc Journal of Cultural Management and Policy*, C. 3, No: 1, 2013, s. 3.

⁸ Tahsin Konur, *Devlet - Tiyatro İlişkisi*, Ankara, Dost, 2001, s. 52.

destekleme faaliyeti yoluyla sanata müdahil olduğu görülmektedir.⁹ Bu bağlamda, farklı yaklaşımları olduğu düşünülen bu iki ülke hukukunun, Türk hukuku açısından yol gösterici olabileceği düşünülmüştür. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, karşılaştırmalı hukuk bu tez bakımından kaynak değeri taşımaktadır ve bu tezin amacı doğrudan karşılaştırmalı bir çalışma yapmak değildir.

⁹ National Assembly of State Arts Agencies, “State Policy Briefs: Tools for Arts Decision Making”, 2017, (Çevrimiçi) <https://nasaa-arts.org/wp-content/uploads/2017/06/WhyGovSupport.pdf>. ABD’de de sanat hizmetinin idare eliyle yürütüldüğü de görülmektedir; fakat odak noktası özendirme ve destekleme faaliyetidir.

BÖLÜM 1: SANATA ERİŞİM

I. Erişilmesi Gereken Bir Değer Olarak Sanat

A. Tanımlanamaz Bir Kavram Olarak Sanat

Neredeyse insanlıkla yaşıt olan sanat,¹⁰ tanımı üzerinde uzlaşamamış¹¹ ama tanımlanmasının zorluğu üzerinde hemfikir olunmuş bir kavramdır.¹² Sanatın tanımlanamaz olması onun doğasında bulunmaktadır.¹³ Sanatın yer ve zamana göre farklı anlamlara gelebileceği ve mağara duvarına çizilen resimlerden tuvale çizilen resimlere kadar üretilen şeylerin sanat olarak adlandırılabilmesi söylenmektedir.¹⁴ Gombrich Sanatın Öyküsü adlı kitabına “sanat” diye bir şey yoktur aslında yalnızca sanatçılar vardır” diyerek başlar¹⁵ ve kitabını başlangıç noktasına döndüğünü belirterek bitirir.¹⁶ Günümüzde “neredeyse her şeye “sanat” diyerek” işin içinde çıkmak mümkün olabilse de¹⁷ “her şeyin sanat olabilmesi, her şeyin sanat olduğu anlamına gel[memektedir].”¹⁸ Sanata erişim hakkı ve idarenin sanat faaliyetlerinin ele alındığı bir çalışmada sanat tanımının – veya tanımsızlığının – ortaya konması gerekmektedir.

Sanat antropoloji, felsefe, sosyoloji, tarih veya sanat tarihi gibi birçok alanda tartışılan bir kavramdır.¹⁹ Hak ve özgürlükler bakımından sanatın tanımı, sanat özgürlüğüne

¹⁰ Ernst Fischer, **Sanatın Gerekliliği**, (çev. Cevdet Çapan), 10. baskı, İstanbul, Sözcükler Yayınevi, 2022, s. 30. Sanatın ne zaman doğduğunun tam olarak bilinmemesine ilişkin bkz. Ernst Hans Gombrich, **Sanatın Öyküsü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2016, s. 37. Sanatın hep var olduğuna ilişkin bkz. Eric Newton, “The Future of the Arts in the Welfare State”, **Journal of the Royal Society of Arts**, C. 99, 1950, s. 29. İnsanlığın sanat ile ilişkisini sınıflandırırken günümüzden 600.000 yıl öncesine Buzul Çağı’na kadar gidilmesine ilişkin bkz. Adnan Turani, **Dünya Sanat Tarihi**, 24. baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2022, s. 12. British Müzesi’ndeki (British Museum) en eski eser de Buzul Çağı’na ait bir eserdir. Bkz. Neil MacGregor, **A History of the World in 100 Objects**, Londra, Penguin Books, 2012, s. 17. British Müzesi insanlığın bilgi birikimini kapsayan ve dünyanın her yerinden ziyaretçilere açık ilk kamusal müze olmasına ilişkin bkz. The British Museum, “The British Museum Story”, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.britishmuseum.org/about-us/british-museum-story>.

¹¹ Hafize Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, İstanbul, Legal Yayınevi, 2019, s. 13. Sanat tanımını yapmanın mümkün olmamasına ilişkin bkz. Zafer Gören, “Sanat ve Bilim Özgürlüğü”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Prof. Dr. Sabri Orman Özel Sayısı**, C. 19, 2020, s. 451. Sayısız sanat tanımı yapılması ve ortak bir cevap bulunamamasına ilişkin olarak bkz. Ahmet Şişman, **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, 3. baskı, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2021, s. 1.

¹² Atagün Mert Kejanlıoğlu, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)”, Galatasaray Üniversitesi, 2017, s. 16.

¹³ Philippe Dagen, “« Qu’est-ce que l’art ? », question impossible”, **L’art et le droit**, ed. Maryse Deguerge, Paris, Éditions de la Sorbonne, 2010, (Çevrimiçi) <https://books.openedition.org/psorbonne/105595>.

¹⁴ Gombrich, **Sanatın Öyküsü**, s. 21. Mağara resimlerinin sanat sayılmaması gerektiği konusunda bkz. Şişman, **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, s. 28.

¹⁵ Gombrich, **Sanatın Öyküsü**, s. 21.

¹⁶ Gombrich, **a.g.e.**, s. 463.

¹⁷ Larry Shiner, **Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi**, (çev. İsmail Türkmen), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004, s. 20.

¹⁸ Arthur C. Danto, **Sanat Nedir**, (çev. Zeynep Baransel), İstanbul, Sel Yayıncılık, 2013, s. 38.

¹⁹ Nolwenn Guibert, “Legal framework: Is there a right to art?”, **Art and Human Rights**, ed. Sofia Gantheret, Fiana; Guibert, Nolwenn; Stolk, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2023, s. 22.

müdahalenin sınırlarını belirlemek açısından önem taşımaktadır. Sanat özgürlüğüne ilişkin literatürde farklı sanat tanımlarına yer ayrılmıştır.²⁰ Sanata erişim hakkının tezin ilerleyen bölümlerinde açıklanacağı üzere ilk boyutu olan sanata erişime müdahalenin engellenmesi yükümlülüğü bakımından sanatın geniş yorumlanması gerektiği düşünülmektedir. Nitekim, izleyicilerin ve/veya dinleyicilerin sanat demeyi tercih ettiği bir esere sanat değildir demek özgürlükçü bir yaklaşımla bağdaşmayacaktır. Fakat sanata erişim hakkı kapsamında bir özgürlüğün sınırlandırılmasından ziyade bir hakkın olumlu edimde bulunarak yerine getirilmesi söz konusu olduğunda, sanat tanımı yapılmasına gerek olmadığı iddia edilebilir. Bununla birlikte idarenin faaliyet yürütürken kamu harcaması gerçekleştirdiği düşünüldüğünde hangi sanatın sunulacağı ve/veya destekleneceği sorusu her hâlükârda önem arz etmektedir.

“Belirsiz, sisli, uçuk” bir kavrama dönüştüğü²¹ söylenen sanatın tanımları değerlendirildiğinde, yaratıcılık, güzellik ve paylaşım gibi unsurlar dikkat çekmektedir.²² Sanat daha geniş şekliyle duygu, biçim, estetik, diğer sanat eserleri ile ilişkiler, tarihsel bağlam, sanat yaratıcısının yorumu, fonksiyon gibi farklı kavramlar üzerinden tanımlanmaya çalışılmıştır.²³ Sanat tanımına yer veren eserler ilk olarak Eflatun ve Aristoteles’in yaptığı tanımlardan bahsetmektedirler. Eflatun ve Aristoteles sanatı taklit etme eylemi olarak tanımlamaktadır.²⁴ Bununla birlikte bu filozofların sanat tanımlarının bugün anladığımız şekliyle sanata ilişkin olmadığı ve sanatı zanaattan ayırmadıkları da söylenmiş, bu şekilde yansıtılması da eleştirilmiştir.²⁵

Sanat en basit haliyle “estetik endişeler taşıyan biçim oluşturmak”,²⁶ estetik tat veren bir oyun,²⁷ veya hoşı giden biçimler yaratma çabası olarak tanımlanmıştır.²⁸ Bu biçimlerin güzellik duygumuzu tatmin ettiği söylenmektedir.²⁹ Sanatın, ortalama bir insan için güzelliğin ortaya çıkması olarak değerlendirildiği görülmektedir.³⁰ Kişisel tercih ve beğeniler

²⁰ Bilge Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1, No: 2, 2011, s. 94–98. Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, s. 9–27.

²¹ Lev Nikolayevich Tolstoy, **Sanat Nedir?**, (çev. Mazlum Beyhan), 2. baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 9.

²² Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 95.

²³ Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, s. 13–17.

²⁴ Tunçay, **a.g.e.**, s. 9–10.

²⁵ Shiner, **Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi**, s. 51. Sanat ve zanaat ilişkisi için ayrıca bkz. Shiner, **a.g.e.**, s. 24.

²⁶ Şişman, **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, s. 1.

²⁷ Anıl Çeçen, **Kültür ve Politika**, 3. baskı, Ankara, Astana Yayınları, 2020, s. 20.

²⁸ Herbert Read, **The Meaning of Art**, Londra, Faber and Faber, 1982, s. 18.

²⁹ Read, **a.y.** Sanatın amacının haz almak olduğuna yönelik eleştiriler için bkz. Tolstoy, **Sanat Nedir?**, s. 44–45.

³⁰ Tolstoy, **Sanat Nedir?**, s. 15. Farklı güzellik tanımları için ayrıca bkz. Tolstoy, **a.g.e.**, s. 21–38.

değişebilmekle birlikte, insanların güzelliği takdir etmesi evrenseldir.³¹ Güzellik ve biçim unsurlarına iletişim kavramının da eklendiği ve sanatın insan elinde biçimlenme, güzellik ögesi içerme ve bir anlaşma aracı olması unsurlarını barındırdığı belirtilmektedir.³² Türk Dil Kurumu’nun (TDK) yaklaşımının da hoşla gitme ve iletişim üzerinden olduğu tespiti yapılabilir. TDK sanatı “duygu ve düşünceleri göze ve gönle hitap edecek şekilde söz, yazı, resim, heykel vb. ile ifade etme konusundaki yaratıcılık” olarak tanımlamaktadır.³³ Bununla birlikte, sanat ve güzelliğin eşleştirilmesinin yanlış olduğu ve sanatın güzellikle ilgisi olmayabileceği de dile getirilmektedir.³⁴ Zira, güzellikten uzaklaşılan sanat akımları görülmektedir.³⁵ Güzellik gibi hoşla gitmenin de belirleyici kriter olmadığı, belirleyici olanın irade olduğu da söylenmektedir.³⁶ Nitekim, sanatın ana özelliklerinden biri “insanın yaratıcı gücü ile birleşen iradeli bir eylem” olmasıdır.³⁷

Sanatın Benedetto Croce’a atıfla “ifade” olarak tanındığı ve bu ifadenin cisimleşme/vücut bulma (*incarnation*) eylemiyle ortaya çıktığı belirtilmiştir.³⁸ Croce’un kullandığı şekliyle ifade en temel yaratıcı eylemdir.³⁹ Sanat, sanatçının duygularını veya ruh halini ifade etme yöntemini/aracını bulduğu anda ortaya çıkmaktadır.⁴⁰ Benzer şekilde sanat çok geniş olarak “cisimleşmiş anlamlar” olarak da tanımlanmıştır.⁴¹ Bu cisimleştirmeye “düş gibi olma” da eklenmiş ve sanat “gündüz düşü” olarak nitelendirilmiştir.⁴² Sanatın en geniş şekliyle “form verme işi” olarak değerlendirildiği de görülmektedir.⁴³

Bir başka tanıma göre ise sanat “insana dair olan bir gerçekliğin veya temel bir duygunun, insanın yaratıcılığı ile belirli bir biçim içerisinde vücut bulmasıdır.”⁴⁴ Sanat, “mutlaka güzel olan veya olması gereken değil; insanın bilincini ortaya çıkartan ve dolayısıyla yaratıcı yönünü biçimlendiren bir olgu, anlatım aracı, ifade biçimi ve toplumsal olan ile

³¹ Marina Aksenova, “Conclusion: Universality, dignity, and the five great elements”, **Art and Human Rights**, ed. Sofia Gantheret, Fiana; Guibert, Nolwenn; Stolk, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2023, s. 350.

³² Selçuk Mülayim, **Sanata Giriş**, İstanbul, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi Yayınları, 1989, s. 20.

³³ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Sanat”, y.y., (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/>.

³⁴ Read, **The Meaning of Art**, s. 19–20.

³⁵ Gombrich, **Sanatın Öyküsü**, s. 437.

³⁶ Şişman, **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, s. 6.

³⁷ Şişman, **a.g.e.**, s. 1.

³⁸ Read, **The Meaning of Art**, s. 24.

³⁹ Read, **a.y.**

⁴⁰ Read, **a.y.**

⁴¹ Danto, **Sanat Nedir**, s. 48. Bu tanımın en geniş tanımlardan biri olması değerlendirmesi için bkz. Deniz Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 5–6.

⁴² Danto, **Sanat Nedir**, s. 57.

⁴³ Mülayim, **Sanata Giriş**, s. 56.

⁴⁴ Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, s. 19.

diyalektik ilişkisi sonucu, insanın toplumsal varlığıdır.”⁴⁵ Buna ek olarak bazı sanat tanımlarının sanatın muhatabına yer verdiği görülmektedir. Bu doğrultuda sanat “bir insanın, yaşadığı bir duyguyu, belirli dışsal işaretlerle ve bilinçli olarak başkalarına yansıtması ve o başkalarının da aynı duyguyu yaşamalarından ibaret insani bir etkinlik” olarak tanımlanmaktadır.⁴⁶

Sanatın kurumsal teori üzerinden tanımlandığı ve sanat dünyasının sanatın ne olduğunu belirleme yetkisi olduğu da ileri sürülmüştür.⁴⁷ Sanat dünyası ile küratörler, koleksiyoncular, eleştirmenler, sanatçılar ve hayatı bir şekilde sanatla bağlantılı kişiler ifade edilmektedir.⁴⁸ Sanatın tanımını yapacak bu kişilerin yetkilerinin de farklı sosyal sınıflar arasında eşit dağıtılmadığı tezi ileri sürülmüştür.⁴⁹ Ayrıca, sanat okulları arasındaki tartışmalar düşünüldüğünde, sanat eleştirmenlerinin sanat değildir dediği eserleri sanat olmaktan çıkardığımızda ortada sanat diye bir şey kalmayabilir.⁵⁰ Sanatın ekonomik boyutuyla değerlendirildiği ve erdemli mal, yani elde edilecek toplumsal fayda sebebiyle ekonomik boyutun göz ardı edilebileceği bir mal olarak nitelendiği de söylenmelidir.⁵¹

Yargı yerlerinin de sanatı tanımlamaya çalıştığı görülmektedir. Alman Anayasa Mahkemesi, Mephisto kararında sanatı “sanatçının hissettiklerini, öğrendiklerini veya deneyimlerini seçilen bir araç yoluyla ifade etmek için kullandığı özgür yaratıcı bir kompozisyon” olarak tanımlamaktadır.⁵² Burada mahkemenin maddi bir sanat anlayışı yorumu yaptığı belirtilmiştir.⁵³ Alman Anayasa Mahkemesi daha sonrasında sanatı tanımlamanın mümkün olmadığını ve sanat ile sanat olmayan ayrımının mümkün olduğunu belirtmiştir.⁵⁴ Fakat mahkemenin Mephisto kararında belirttiği tanımlı uygulamaya devam ettiği tespiti

⁴⁵ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 98.

⁴⁶ Tolstoy, **Sanat Nedir?**, s. 50.

⁴⁷ Danto, **Sanat Nedir**, s. 44.

⁴⁸ Danto, **a.y.**

⁴⁹ Hans Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2008, s. 23.

⁵⁰ Tolstoy, **Sanat Nedir?**, s. 9.

⁵¹ Nahide Işıl Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2020, s. 7.

⁵² Mephisto, BVerfGE 30, 173 (1971). Çeviri tarafımdan İngilizce tercümeden yapılmıştır. Kararın İngilizcesi için bkz. “BVerfGE 30, 173”, 1971, (Çevrimiçi) <https://law.utexas.edu/transnational/foreign-law-translations/german/case.php?id=1478>.

⁵³ Kejanlıoğlu, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 16.

⁵⁴ Anachronistischer Zug, BVerfGE 67, 213 (1984) Korkut Kanadoğlu, “Sanat Özgürlüğü”, **Hukuk ve Sanat**, ed. Yener Ünver, Özlem Yenerer Çakmut, 6. baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 30–31. Kararın İngilizcesi için bkz. “BVerfGE 67, 213”, 1984, (Çevrimiçi) <https://law.utexas.edu/transnational/foreign-law-translations/german/case.php?id=637>. Alman yargısı ve literatüründeki sanat tanımının gelişimi için ayrıca bkz. Mateusz M. Bieczyński, “Aesthetics and the Legal Definition of Art on the Example of the Jurisprudence of German Courts and German Legal Literature in the Period of 1954–2019”, ed. Kamil; Zeidler, Joanna Kamien, Cham, Springer, 2024, (Çevrimiçi) https://link.springer.com/10.1007/978-3-031-55521-3_13.

yapılmıştır.⁵⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin sanata dair bir nitelendirme yapmadığı, sanat değerlendirmesi yapılırken “nitelikli bir ölçüt” kullanmadığı ve sanat kavramını muğlak bir şekilde ele aldığı ifade edilmektedir.⁵⁶ AİHM'in taraf devletlere takdir marjı bırakma amacıyla sanat tanımı vermekten kaçındığı söylenmektedir.⁵⁷ Bununla birlikte, AİHM'in sanatçı iradesini dikkate aldığı kararları da bulunmaktadır.⁵⁸ Sanat eserinin yaratıcısının iradesinin göz önünde tutulması özgürlükçü bir yaklaşım olarak görülmektedir.⁵⁹ Hukuki bakış açısı da eser yaratıcısına ve yaratım sürecine odaklanmaktadır. Bu doğrultuda sanatın evrensel bir hukuki tanımının “muhtemelen bir sanat eserinin, yaratıcının özgün bir ifadesi olduğunu ve yaratılan eserin belirgin bir şekilde o yaratıcının eseri olduğu bir yaratıcı süreci somutlaştırdığını belirtmekten öteye gideme[yeceği]” ve daha kesin tanımların çeşitli menfaatlerin hakkını veremeyeceği belirtilmiştir.⁶⁰

Görüldüğü üzere sanatın çok farklı tanımlamaları yapılabilmektedir. Sanatın tanımı muhatabına, sosyal koşullara ve inançlarına⁶¹ ya da onu kimin tanımladığına göre değişebilmektedir.⁶² Düzenli olarak sergileri gezen insanlarla coğrafi veya ekonomik nedenlerden dolayı sanattan dışlanan kişilerin bu soruya verecekleri cevap da değişecektir.⁶³ Ülkelerin dönemsel yaklaşımlarının bile farklı olduğu görülebilmektedir. Birleşik Krallık kraliçesinin Beatles'a ödül verdiği dönemde Hollanda kraliçesinin herhangi bir pop müzik için ödül verebileceğinin düşünülemez olduğu söylenmektedir.⁶⁴

Sanatçı veya eleştirmenlerin sanata ilişkin olarak saptamaya çalıştıkları kuralların geçmişte “büyük ustalar” tarafından yıkıldığı,⁶⁵ bir zamanlar sanat sayılmayan alanların sanat alanına dahil olduğu,⁶⁶ 1917 yılında pisuarın sanat olarak nitelenebildiği,⁶⁷ 1964 yılında Yoko

⁵⁵ Kejanlıoğlu, a.g.e., s. 17; Tunçay, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü*, s. 23.

⁵⁶ Tunçay, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü*, s. 23–27.

⁵⁷ Kejanlıoğlu, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 19.

⁵⁸ AİHM, Tatar ve Faber/Macaristan, No: 26005/08 ve 26160/08, 12.06.2012. Kararın yorumu ve değerlendirilmesi için bkz. Kejanlıoğlu, a.g.e., s. 20.

⁵⁹ Kejanlıoğlu, a.g.e., s. 17–18.

⁶⁰ DuBoff bu tanıma çeşitli mevzuatlarda yer verilen tanımlardan yola çıkmıştır. Leonard D. DuBoff, “What Is Art - Toward a Legal Definition”, *Hastings Communications and Entertainment Law Journal*, C. 12, No: 3, 1990, s. 351.

⁶¹ Dagen, “« Qu'est-ce que l'art ? », question impossible”, s. 111–118.

⁶² Jennifer C. Lena, *Entitled*, Princeton, Princeton University Press, 2019, s. 148–149.

⁶³ Dagen, “« Qu'est-ce que l'art ? », question impossible”, s. 111–118.

⁶⁴ Abbing, *Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts*, s. 222.

⁶⁵ Gombrich, *Sanatın Öyküsü*, s. 32. Benzer şekilde Howard S. Becker, “Should the Government Pay for Art”, *Contemporary Sociology*, C. 13, No: 5, 1984, s. 551.

⁶⁶ Shiner, *Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi*, s. 343.

⁶⁷ Shiner, a.g.e., s. 432. Bu eser Duchamp'ın kendi ismiyle yayımlanmamıştır.

Ono'nun yere oturup kıyafetlerinin kesilmesi için izleyicilerin kullanabileceği makasları yere bırakmasının performans sanatı olarak değerlendirildiği,⁶⁸ 1999 yılında taklit silahlarla pamuk istenerek bir eczaneyi soymanın sanatsal bir eylem olduğunun iddia edildiği,⁶⁹ 2016 yılında iki gencin San Francisco Modern Sanat Müzesi'nde yere koyduğu gözlüğün ziyaretçiler tarafından sanat zannedilip fotoğraflandığı⁷⁰ veya 2024 yılında bant ile duvara yapıştırılan bir muzun çağdaş sanat eseri olarak 6.2 milyon ABD dolarına satıldığı⁷¹ düşünüldüğünde sanatın tanımının onu kimin tanımladığına göre değişeceği⁷² ve belki de sanatın tanımlanamaz olduğu söylenebilecektir. Bu noktada, sanatın ne olduğu konusunda anlaşılmasa da bunun anlaşılamaz olduğu üzerinde bir uzlaşma sağlanabilir.⁷³ Louis Armstrong'un caz müziğin tanımı sorulduğunda verdiği "sormak zorundaysan, asla bilemeyeceksin" cevabı⁷⁴ ve Picasso'nun sanatı anlamaya çalışanlara ilişkin yönelttiği "[h]erkes sanatı anlamak istiyor. Niçin bir kuşun ölüşünü anlamaya çabalamıyorlar?" sorusu⁷⁵ doğrultusunda bu çalışma bir şeyin sanat olup olmadığı konusunda genel geçer bir sanat tanımı yapmayı tercih etmemektedir.

Sanatın tanımlanmasının imkansızlığı karşısında önemli olan soru sanatın ne olduğu sorusundan ziyade bu sorunun neden sorulduğudur.⁷⁶ Sanata erişim hakkı söz konusu olduğunda önemli olan sanatın tanımı üzerinde uzlaşmak değil; bir eserin sunulması veya desteklenmesi gereken sanat olup olmadığının tespit edilmesidir. Zira, kamu kaynağının kullanılması hesap verilebilir olmalıdır. Aşağıda ele alınacak olmakla birlikte, tespit gerekliliği devletin neyin sanat olduğunu belirleme yetkisinin olduğunun kabulünü gerektirmez. Nitekim, "[s]anatsal yaratma devletin etki edemeyeceği, bireyin kişisel alanına özgür bir faaliyettir."⁷⁷

Bu açıklamalarımız doğrultusunda sanatın tanımı bakımından objektif ve subjektif olmak üzere ikili bir kavramsal ayrım yapılmalıdır. Sanatın objektif tanımı, sanatın belirli

⁶⁸ Jonathan Jones, "The 10 most shocking performance artworks ever", **The Guardian**, (2013), (Çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/artanddesign/2013/nov/11/scrotum-top-10-shocking-performance-art>.

⁶⁹ Richard Conte, **L'art et le droit**, ed. Maryse Deguerge, Paris, Éditions de la Sorbonne, 2010, s. 91.

⁷⁰ Christopher Mele, "Is It Art? Eyeglasses on Museum Floor Began as Teenagers' Prank", **New York Times**, (2016), (Çevrimiçi) <https://www.nytimes.com/2016/05/31/arts/sfmoma-glasses-prank.html>.

⁷¹ David Mouriquand, "Famous duct-taped banana sells for €5.8 million at art auction", **Euronews**, (2024), (Çevrimiçi) [https://www.euronews.com/culture/2024/11/21/famous-duct-taped-banana-sells-for-58-million-at-art-auction#:~:text=It sold for %246.2 million \(€5.8 million\) in NYC.&text=A piece of conceptual art,from a prominent cryptocurrency entrepreneur](https://www.euronews.com/culture/2024/11/21/famous-duct-taped-banana-sells-for-58-million-at-art-auction#:~:text=It sold for %246.2 million (€5.8 million) in NYC.&text=A piece of conceptual art,from a prominent cryptocurrency entrepreneur).

⁷² DuBoff, "What Is Art - Toward a Legal Definition", s. 350.

⁷³ Tyler Cowen, **Good and Plenty**, Princeton, Princeton University Press, 2009, s. 146.

⁷⁴ Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 18. Armstrong'un bunu söylediği zamanlarda caz henüz sanat kabul edilmezken kendisine belki de sanatçı denmiyordu. Abbing, **a.g.e.**, s. 19.

⁷⁵ Gombrich, **Sanatın Öyküsü**, s. 447.

⁷⁶ Dagen, "« Qu'est-ce que l'art ? », question impossible", s. 111.

⁷⁷ Esra Atalay, "Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Hukuki Niteliği", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, No: 1, 2004, s. 60.

kurallara, estetik değerlere ve/veya ölçütlere göre oluşturulan tanımıdır. Bu yaklaşımda sanatın değeri ve niteliği, sanatçının, izleyici veya dinleyicinin kişisel yorumlarından bağımsız olarak değerlendirilmeye çalışılır. Bu tez kapsamında yukarıda belirtildiği üzere sanatın objektif bir tanımı olmadığı düşünülmektedir. Sanatın subjektif tanımı ise sanatın tanımının, tanımlamayı yapan kişi, topluluk veya otoritelerin iradesine bağlı olarak şekillendiği bir anlayıştır. Bir bireyin veya sanatçının bir eserini sanat olarak sunması, bir mevzuatın uygulanması bakımından yasakoyucunun sanat tanımı öngörmesi ve/veya sunulacak veya desteklenecek sanata karar verirken idarenin sanat tanımı yapması tabii ki de mümkün olacaktır. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK)⁷⁸ ile eserlerin çeşitlerine ilişkin yapılan nitelendirmeler bunun örneğini oluşturmaktadır. Bu gibi tanımların sanatın her bir durum özelinde subjektif tanımı olarak değerlendirilmesi önerilmektedir. Bu tanımlamaların belirli kriterler gözetilerek oluşturulmuş yetkin kurumlar tarafından yine belirli kriterlere dayalı olarak yapılması gerekmektedir. Bu tezin ikinci bölümünde detaylı olarak ele alacağımız üzere bu kurumların ilgili sanat alanında tecrübesi olan kişilerin fikirlerine/kararlarına yer vermesi, bu kişilerin hükümetten bağımsız karar verebilmelerinin sağlanması ve sunulacak ve/veya desteklenecek sanatları çoğulculuğu gözetken mozaik yaklaşımı esas alarak belirlemesi önerilmektedir. Bu ayrımın yapılmasının temel amacı devletin sanatı sunma ve/veya desteklemesinin devlete objektif olarak neyin sanat olduğunu belirleme yetkisi vermediğini savunmaktır. Aksi görüş, sanat özgürlüğü ile bağdaşmayacaktır. Bu ayrım sanat özgürlüğünün sınırlarının dar yorumlanmasına imkân verirken aynı zamanda kamu kaynağının keyfi olarak harcanmasının önüne geçilmesine de imkân sunmaktadır.

Sanat dalları da çeşitli şekillerde gruplandırılmıştır. Plastik ve görsel sanatlar olarak heykeltıraşlık, resim ve mimarlık ve fonetik ve ritmik sanatlar olarak dans, müzik ve şiir ve sonradan eklenen sinema olmak üzere yedili bir ayrıma yer verildiği gibi başka sınıflandırmalar yazım sanatları (öykü, şiir, roman), görsel sanatlar (heykel, resim), sahne sanatları (tiyatro, bale, pantomim, dans, opera), müzik ve mimarlık olarak sınıflandırıldığı da görülmektedir.⁷⁹ Sanat dallarının maddeye biçim veren plastik sanatlar, ses ve söze biçim veren fonetik sanatlar, insan hareketine biçim veren ritmik sanatlar ve karma sanatlar olarak kullanılan araçlar yönünden sınıflandırıldığı da görülmektedir.⁸⁰ Hak temelli bir ayrım yapıldığında ise bireysel olarak

⁷⁸ 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, R.G. No: 7981, T. 13.12.1951. Örn bkz. md. 2-5.

⁷⁹ Şişman, **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, s. 7-8.

⁸⁰ Şişman, **a.g.e.**, s. 8. Benzer şekilde güzel sanatların ritmik sanatlar (tiyatro, pantomim, seyirlik oyunlar), fonetik sanatlar (şiir, müzik), plastik sanatlar (mimari, heykel, kabartma, resim, minyatür, süsleme) ve karma sanatlar (sinema, opera, dans, fotoğraf) olarak sınıflandırılması için bkz. Mülâyim, **Sanata Giriş**, s. 21.

yararlanılabilen sanatlar ile bir araya gelerek yararlanılan sanatlar olarak bir sınıflandırma yapılabilir.

Sanatın güzel sanatlar, ticari sanat veya amatör sanat olarak sınıflandırıldığı da görülmektedir.⁸¹ Güzel sanat söz konusu olduğunda sanat için sanat amacı, ticari olduğunda gelir elde etme amacı ve amatör sanatta ise kişinin kendini gerçekleştirme/rekreasyon ve eğlence amacı bulunmaktadır.⁸² Güzel sanatların ve ticari sanatın iç içe geçtiği de görülmektedir.⁸³

B. Sanata Erişimin Önemi

Sanatın farklı şekillerde tanımlandığı ve tanımlanabileceği görülmektedir. Bu sebeple sanatın tanımı yerine sahip olduğu işlevler üzerine odaklanılması önerilmektedir.⁸⁴ Sanata erişim hakkı kapsamında sanatın işlevi ve faydaları üzerine odaklanmak, sanat faaliyeti yürütülmesinin devletten beklenip beklenemeyeceği tartışmasında yerinde olacaktır. Nitekim, bir faaliyet sunulmasında kamu yararı olduğunu gerekçelendirmek, tartışmak ve kamuoyuna sunmak gerekmektedir.⁸⁵ Devletin sanatla ilgilenmesi veya desteklemesinin arkasında “kamu yararı”nın sağlanması vardır⁸⁶ ve bu kavrama odaklanmak sanat desteklerinin meşrulaştırılmasını da sağlamaktadır.⁸⁷

Sanatın sanatı yaratan kişi bakımından dünyayı deneyimleme, kendini keşfetme⁸⁸ ve kendini ifade etme işlevleri bulunmaktadır.⁸⁹ Bu sebeplerle de insan hakkı olarak korunması gerekir.⁹⁰ Sanatın aynı zamanda sanatçı için maddi kazanç sağlama yönü de vardır; sanatın bu işlevi de hukuken korunma sağlanırken göz önünde bulundurulmalıdır.⁹¹ Sanatın yaratıcısı

⁸¹ Harry Hillman Chartrand, Claire McCaughey, “The Arm’s Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future”, **Who’s to Pay for the Arts?: The International Search for Models of Arts Support**, ed. Milton C. Jr. Cummings, J. Mark Davidson Schuster, New York, ACA Books, 1989, s. 45.

⁸² Chartrand, McCaughey, **a.y.**

⁸³ Chartrand, McCaughey, **a.y.**

⁸⁴ Ahmet Emir Aladağ, **Bilim ve Sanat Özgürlüğü**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2020, s. 21.

⁸⁵ Didier Truchet, **Droit administratif**, 7. baskı, Paris, 2017, s. 48.

⁸⁶ Konur, **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, s. 19.

⁸⁷ Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 208.

⁸⁸ Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, s. 28. Benzer şekilde Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 94.

⁸⁹ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 98. Benzer şekilde: Kejanlıoğlu, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 21.

⁹⁰ Kejanlıoğlu, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 21.

⁹¹ Kejanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 24.

üzerindeki etkisi bir kenara, sanata erişimin gerek bireysel gerek toplumsal işlevleri bulunmaktadır.

Sanat yalnızca yaratıcısının değil, aynı zamanda onun okuyucusu veya izleyicisinin de kendisini gerçekleştirmesine yardımcı olmaktadır.⁹² Sanatın insanları düşünmeye çağırması,⁹³ sanata erişen bireylerin düşüncelerinin beslenmesi ve eleştirel deneyim kazanması,⁹⁴ insanları aydınlatması ve değişimlerine yardım etmesi,⁹⁵ ruhsal varlığını geliştirmesi,⁹⁶ kişiyi “yetiştirmek, yönlendirmek, değiştirmek ve yetkinleştirmek” suretiyle eğitmesi,⁹⁷ insanları eğlendirmesi, insanlara moral vermesi ve estetik değer katması,⁹⁸ kişilerin duygularını geliştirmesi⁹⁹ gibi etkileri bireysel işlev olarak ele alınabilir. Kriz dönemlerinin de sanatın önemi ortaya konmuştur. Stephen King’e atıf yaparak “[s]anatçıların işe yaramaz olduğunu düşünüyorsanız, karantinanızı müzik, kitaplar, şiirler, filmler ve resimler olmadan geçirmeye çalışın” ifadesi bunun bir göstergesidir.¹⁰⁰ Bu sanatın insanların zorluklarla baş etmesine katkı sağladığı görüşünü de destekler niteliktedir.¹⁰¹ Sanat aynı zamanda insanın başka yaşantıları görmesine ve kendisinin yaşayabileceği şeyleri tecrübe etmesine yardımcı olmaktadır.¹⁰² Sanat izleyicisi/okuyucusu kendi yaşamında karşılaşamayacağı birçok şeyle sanat eseri vesilesiyle karşılaşabilir.¹⁰³ Buna ek olarak sanatın, bireyleri bilinmeyenler ile tanıştırmak gibi bir yönü de vardır. Alain Robbe-Grillet sanatın görevinin bir doğruyu veya soruyu betimlemek değil “henüz kendilerince bilinmeyen belli soruları (ve belki zamanla belli yanıtları da) dünyaya getirmektir” düşüncesi bu yönü desteklemektedir.¹⁰⁴ Sanat bireyler bakımından bilgelik (*wisdom*) ve sezgi (*insight*) kaynağı olduğu gibi siyasi farkındalığın artmasına katkı sağlayan ve ahlaki gelişmeyi

⁹² Tunçay, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü*, s. 57.

⁹³ Çeçen, *Kültür ve Politika*, s. 57.

⁹⁴ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 99.

⁹⁵ Fischer, *Sanatın Gerekliliği*, s. 28.

⁹⁶ Atilla Sav, “Sanat Özgürlüğü”, *Ankara Barosu Dergisi*, No: 5, 1977, s. 866. Yazar aynı zamanda düşsel varlığını geliştirmekten de bahsetmektedir.

⁹⁷ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 99. Sanatın insanların kültür sahibi olmalarını sağladığı ve kültürün insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden birisi olduğu da ifade edilmektedir. Bkz. Çeçen, *Kültür ve Politika*, s. 14.

⁹⁸ Çetinkaya İstikbal, *Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek*, s. 121–122.

⁹⁹ Çeçen, *Kültür ve Politika*, s. 14.

¹⁰⁰ Guibert, “Legal framework: Is there a right to art?”, s. 38.

¹⁰¹ Çetinkaya İstikbal, *Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek*, s. 9. Sanatın faydaları arasında hasta tedavisinde kullanılması dahi sayılmıştır. Şişman, *Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş*, s. 40.

¹⁰² Fischer, *Sanatın Gerekliliği*, s. 23. Bu bireyin toplumsallaşma isteği ile de anlatılmaktadır. Fischer, *a.g.e.*, s. 22.

¹⁰³ Şişman, *Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş*, s. 38.

¹⁰⁴ Ken Baynes, *Toplumda Sanat*, (çev. Yusuf Atılğan), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004, s. 28.

sağlayan bir araç olarak da ele alınmıştır.¹⁰⁵ Sanat “insanın dünyayı tanıyıp değiştirebilmesi” için de gerekli görülmektedir.¹⁰⁶

Sanatın toplumsal işlevi de bulunmaktadır. Sanat toplumsal konuları işlemekte¹⁰⁷ ve toplumsal-tarihsel bilgi alanı oluşturmaktadır.¹⁰⁸ Bu da sanatı kültüre ve tarihe erişmek bakımından önemli kılmaktadır.¹⁰⁹ Sanat hem geçmişe hem de var olan dünyadaki farklılıklara erişebilmek bakımından önemlidir.¹¹⁰ Topluma içinde bulunduğu durumu anlatması ve toplumun öngörü kazanması için de sanatın kullanıldığı görülmektedir.¹¹¹

Sanatın bir diğer yönü ise eğitici olmasıdır. “Kamu mekânı” olan tiyatro, Cumhuriyet döneminde “[i]nsanı etkin kılan, ona söz söyleten, onu görevleri altında ezilen “uyruk” konumundan, haklarla donanmış “yurttaş” veya “birey” konumuna yükselten ortak alandı” ve topluluğun tiyatro sayesinde kamuoyuna dönüştüğü söyleniyordu.¹¹² Osmanlı Devleti döneminde tiyatro ilanlarında seyircilerle öğretici bilgilerin paylaşılması da bunun bir örneğini oluşturmaktadır.¹¹³ Meşrutiyet tiyatrosunun kent insanının kültür seviyesinin yükseltilmesini hedeflediği ve aynı zamanda meşrutiyet değerlerini kazandırmayı amaçladığı da görülmektedir.¹¹⁴ Cumhuriyet döneminde devlet tarafından Batılılaşma ideolojisi çerçevesinde ise dine dayalı ahlak ilkelerinden ziyade “temeli özgürlük fikri olan ahlak ilkelerinin ortaya çıkarılması” yaklaşımıyla hareket edilerek insanların estetik duygularının geliştirilmesinin hedeflendiği görülmektedir.¹¹⁵ Genel olarak eğitici olmasının yanı sıra, sanat ile uğraşmanın çocukların sanata erişimlerinin kendilerinin hem okulda daha başarılı olmalarına hem de kendilerini daha yetkin ve özgüvenli hissetmelerine yardımcı olduğu ve ileriki yaşlarda toplumsal sorumlulukları daha fazla yerine getirdikleri görülmektedir.¹¹⁶

Bunun dışında sanatın toplumda dile getirilmeyenleri söylemek gibi bir amacı da vardır.¹¹⁷ Sanat aynı zamanda topluma eleştiri yöneltebilen veya özgürlüğün hayal edilebildiği

¹⁰⁵ Menachem Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, 1. baskı, Routledge, 2018, s. 91.

¹⁰⁶ Fischer, **Sanatın Gerekliliği**, s. 29.

¹⁰⁷ Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, s. 31–33.

¹⁰⁸ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 99.

¹⁰⁹ Kejanlıoğlu, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 25.

¹¹⁰ Kejanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 26.

¹¹¹ Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 33.

¹¹² Zafer Toprak, **Türkiye’de Yeni Hayat İnkılap ve Travma 1908-1928**, İstanbul, Doğan Kitap, 2017, s. 260.

¹¹³ Refik Ahmet Sevilgil, **Opera San’atı İle İlk Temaslarımız**, İstanbul, Maarif Basımevi, 1959, s. 19.

¹¹⁴ Duru Çiğdem Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2023, s. 114.

¹¹⁵ Şimşek, **a.g.e.**, s. 138–139.

¹¹⁶ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Erken Çocukluktan Gençliğe Sanatla Büyümek”, 2019, s. 10.

¹¹⁷ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 131.

bir alanı yaratmaktadır.¹¹⁸ Özgür düşünen yaratıcı bireyler demokratik toplumun işleyişi bakımından önem taşımaktadır.¹¹⁹ Özgür düşünmeyi sağlama yalnızca toplumsal değil sanatın bireysel işlevi ile de ilişkilidir. Sanatın “toplumun çarpıklıklarına karşı bir bilincin oluşmasına sadece sanatın sağlayabileceği olanaklarla imkan tanıyan işleviyle” ön plana çıkması gerektiği ve sanata hukuken korunma sağlanmasının temelinde bunun olması gerektiği de söylenmektedir.¹²⁰ Sanatın bir toplumu daha iyi bir şeye dönüştürmek için önemli olduğunu iddia etmenin de gerekli olmadığı ve sanatın sorgulama, yeniden anlama ve “yeniden düşünme” imkanına izin veren bir dili olduğu belirtilmektedir.¹²¹ Sanata erişim bireylerin bilgili olmasına ve demokratik vatandaşlığa da katkı sağlayacaktır.¹²² Kültür ve demokrasi arasında güçlü bir korelasyon olduğu ve kültüre erişimin demokratik toplumları geliştirdiği araştırmalarla ortaya konmaktadır.¹²³ Bu sanata erişimin sağlanması bakımından da gerekçe oluşturmaktadır.

Sanat yoluyla insanlar ayrıca ortak değerler paylaşmakta ve toplumla kaynaşmaktadır.¹²⁴ Sanatın toplumsal ayrımları ortadan kaldırma özelliği de bulunmaktadır.¹²⁵ İnsanların bir araya gelmelerini sağlamak kültür sanat etkinlikleri ile mümkün olmakta ve sanat faaliyetleri ortak bir kamusallık inşa ederek farklılıkların bir arada yaşamasına katkı sağlamaktadır.¹²⁶ Kültürel kamu hizmetleri sosyal kırımların azalmasına katkı sağlayan hizmetler arasında yer almaktadır.¹²⁷ Sanatın seçkinlere değil yığınlara yöneldiği ve eşitliği sağlama aracı olduğu da dile getirilmiştir.¹²⁸ Bu da toplumsal ayrımları ortadan kaldırmaya

¹¹⁸ Kejanlıoğlu, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 27. Plehanov, sanatın toplum için estetik tat veren bir oyun olduğunu belirtmekte ve sanatın toplum üzerinde geleceğe hazırlama, özgürlük ihtiyacını dile getirme gibi etkileri olduğunu söylemektedir. Bkz. Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 20.

¹¹⁹ Gülseren Eseller Pasin, “Türkiye’de ‘Sanat Eğitimi Hakkı’”, **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2000, s. 450.

¹²⁰ Kejanlıoğlu, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 28. Sanatın toplumu “tahrik edici” işlevi ile de toplumsal değişimin “katalizörü” olarak demokrasiye katkı sağlamasına ilişkin bkz. Kejanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 32–33.

¹²¹ Jonathan Vickery, “Arts Rights Justice: protecting and promoting artistic freedom – an interview with Daniel Gad”, **Journal of Law, Social Justice & Global Development**, No: 22, 2018.

¹²² “Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control”, **Harvard Law Review**, C. 103, No: 8, 1990, s. 1970–1971.

¹²³ Culture Action Europe, “The Value and Values of Culture”, 2018, s. 7.

¹²⁴ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 99.

¹²⁵ Fischer, **Sanatın Gerekliliği**, s. 28.

¹²⁶ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Türkiye’de Yerel Kültür Ekosistemi”, s. 103. 6 Şubat 2023 tarihli deprem sonrasında gerçekleştirilen sanat aktivitelerinin “yaşama ve direnme iradesinin kültür ve sanat yoluyla canlandırılması” olarak nitelendirildiği görülmektedir. İstanbul Kültür Sanat Vakfı, **a.g.e.**, s. 106.

¹²⁷ Yıldızhan Yayla, **İdare Hukuku**, 2. baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2010, s. 69.

¹²⁸ Sav, “Sanat Özgürlüğü”, s. 866.

yönelik bir değerlendirmedir. Herkesin kültüre erişimini sağlamak kapsayıcı bir toplumu teşvik etmenin önemli bir boyutudur ve sosyal entegrasyonu sağlama bakımından önemlidir.¹²⁹

İnsanın toplumdan soyutlanması mümkün değildir ve demokratik toplum açısından bireyin diğer bireylerle bağlarının güçlenmesi önem teşkil etmektedir. Sanat da bu iletişime yardım etmekte ve hatta bu iletişimin bir parçası olmaktadır.¹³⁰ Sanatın iletişimi artıran yönü farklılıklar hakkında farkındalık yaratarak ortak bir bilinç yaratılmasına katkı sağlamasıyla da ortaya çıkmaktadır.¹³¹ Sanatın huzurlu bir toplum yaratılmasına katkı sağlama yönü¹³² bu açıdan örnek gösterilebilir. Tiyatroya katılımın ortak bir topluluk duygusunu benimsettiği araştırmalarla da tespit edilmiştir.¹³³ Tiyatro bireylerin yalnızlıktan kurtulduğu ve toplumla bütünleştiği bir alan olarak bireye “paylaşmayı öğreten bir mekân” olarak ele alınmaktadır.¹³⁴ Toplum olarak etkileşimin önemli bir boyutu sanat eserleri vesilesiyle toplumun farklı sosyo-ekonomik kesimlerinin bir araya gelebilmesidir. Ağaoğlu’nun “bir operada toplanmış olan halk, hiç olmazsa dört-beş saatlik bir müddet için, arasındaki sınıf, rütbe, servet farklılıklarını unutarak ortak bir heyecan hayatı yaşıyor. Bu saatlerin sayısı ne kadar artarsa, o fertler arasındaki duygu ortaklığı ve beraberliği o nispette artar”¹³⁵ yorumu bunun özetidir.

Sanat bireyi geliştirirken politik alanda katılımcılığı artırmakta ve bu doğrultuda demokrasiye katkı sağlamaktadır.¹³⁶ Nitekim kamusal alana katılım demokrasi teorisi bakımından önemlidir ve kültüre erişim de kamusal alana katılım olarak görülmektedir.¹³⁷ Sanat yoluyla vatandaşlık eğitiminin verilmesi ve kamusal ve siyasal katılımın desteklenmesinin mümkün olması da demokrasinin gelişimine katkı sağlar niteliktedir.¹³⁸ Sanatın “evrensel insan özelliklerinin oluşumuna yardım” etmesi bir işlev olarak çıkmaktadır.¹³⁹ Sanat ve bilimin baskıya maruz kaldığı Orta Çağ’daki ilerlemenin yavaşlığı ile

¹²⁹ Diane Roman, “L’accès à la culture dans les politiques de lutte contre l’exclusion sociale”, *L’art et le droit*, ed. Maryse Deguerge, Paris, Éditions de la Sorbonne, 2010, (Çevrimiçi) <https://books.openedition.org/psorbonne/105725>.

¹³⁰ Baynes, *Toplumda Sanat*, s. 39.

¹³¹ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 120.

¹³² Çetinkaya İstikbal, *Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek*, s. 9.

¹³³ Russell Vandenbroucke, Suzanne Meeks, “How Theatre Encourages Well-being – and Can Engage a Wider Audience”, *New Theatre Quarterly*, C. 34, No: 4, 2018, s. 377.

¹³⁴ Toprak, *Türkiye’de Yeni Hayat İnkılap ve Travma 1908-1928*, s. 259.

¹³⁵ Naklen atıf bkz. Şimşek, *Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi*, s. 148.

¹³⁶ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 120.

¹³⁷ Céline Romainville, “Defining the right to participate in cultural life as a human right”, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, C. 33, No: 4, 2015, s. 417.

¹³⁸ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Birlikte Yaşamak: Kültürel Çoğulculuğu Sanat Yoluyla Geliştirmek”, 2018, s. 54.

¹³⁹ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 97.

sanat ve bilimin devlet tarafından desteklendiği Aydınlanma Çağı'ndaki ilerleme bunun bir göstergesi olabilir.¹⁴⁰

Sanatın toplumsal yönü yalnızca toplumun geliştirilmesi için bir araç olarak kullanılmasında değil, sanattan faydalanan ve bireysel olarak kendini geliştirmiş bireylerin oluşturduğu bir toplumun da bir bütün olarak gelişmiş olması ile ilişkilidir. Sanatın refah seviyesine katkı sağlaması¹⁴¹ bunun bir yansıması olarak görülebilir. Gelişmişlik endeksi hesaplanırken kültürel koşulların (örn. kişi başına düşen sinema sayısı) hesaba katıldığı görülmektedir.¹⁴²

Bunun yanı sıra sanat, devletin topluma ulaşmak¹⁴³ ve toplumu değiştirmek için kullandığı güçlü bir iletişim aracı olarak kullanılmıştır.¹⁴⁴ Totaliter rejimlerden demokratik rejimlere tüm devletler sanatı araç olarak kullanmaya çalışmıştır.¹⁴⁵ Modern hükümetlerin sanatla ilişkilerinde, geçmişte sanatın hamiliğini üstlenen kilise ve monarşinin halefleri konumunda oldukları; dolayısıyla, sanatı desteklemeye yönelik çıkarlarının önceki dönemlerin hamilerinin çıkarlarından tamamen bağımsız olmasının beklenemeyeceği ifade edilmiştir.¹⁴⁶ Sanatın eğitim aracı olarak¹⁴⁷ veya vatandaşlık bilincinin¹⁴⁸ ya da kültürel kimliğin¹⁴⁹ yaratılması için kullanıldığı görüldüğü gibi devletin sanatı ideolojiyi yayma, seçim kazanma, sanatı kontrol altında tutma, siyasetçilere bakış açısı kazandırma gibi siyasal nedenleri olduğu da söylenmektedir.¹⁵⁰ Kamu yararına yönelen sanat yerine devletin yararını amaçlayan sanat (*government interest*) kategorisi de sanat destekleme sebepleri arasındadır.¹⁵¹ Geniş kitlelere

¹⁴⁰ Dale Francis Murray, "Liberalism, Art, and Funding", **The Journal of Aesthetic Education**, C. 38, No: 3, 2004, s. 120, dn 6.

¹⁴¹ Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 7.

¹⁴² Salih Acar vd., "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2017", Ankara, 2019, s. 11.

¹⁴³ Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 1.

¹⁴⁴ Shiner, **Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi**, s. 337. Toplumun inşasında kullanılmasına ilişkin bkz. Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, s. 31-33.

¹⁴⁵ Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 60. Amerika'nın sanatı desteklemekten uzak durma gerekçeleri olarak Sovyetler Birliği'nin sanatı bir araç olarak kullanması ve bunun diktatörlüğe yol açma riski de gösterilmiştir. Donna M. Binkiewicz, **Federalizing the Muse : United States Arts Policy and the National Endowment for the Arts, 1965-1980**, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2004, s. 22-23.

¹⁴⁶ Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 237.

¹⁴⁷ Konur, **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, s. 16. Tiyatro ve konser izleyicilerine davranış ölçütlerinin öğretilmesine ilişkin bkz. Shiner, **Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi**, s. 324.

¹⁴⁸ Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 22.

¹⁴⁹ Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 94.

¹⁵⁰ Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 128-129. İdeoloji, propaganda ve yönlendirme amaçlı kullanım için ayrıca bkz. Mehmet Rauf Karşı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, On İki Levha Yayıncılık, 2013, s. 24-26.

¹⁵¹ Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 205.

ulaşmak isteyen hükümetler bunu sanat aracılığıyla gerçekleştirmiştir.¹⁵² Örneğin Avrupa’da kamusal tiyatrolarının 19. yüzyıl milliyetçilik ideolojisine dayanarak kurulduğu belirtilmektedir.¹⁵³ Sanatın araç olarak kullanılması Türkiye tarihinde de görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı döneminde halkı savaşa hazır hale getirebilmek, “harbi popüler hale getirmek” için film çekilmesinin istendiği ve bunun da ilk Türk filmi olduğu belirtilmektedir.¹⁵⁴ Bir başka örnek ise Cumhuriyet Halk Partisi’nin Halkevleri’nde tiyatroyu inkılap fikirlerini yayma amacıyla kullanmış olmasıdır.¹⁵⁵ Cumhuriyet dönemindeki sanat politikalarının da ulus inşası süreciyle birlikte düşünülmesi gerekmekte; sanatın ulus yaratım sürecinde kullanıldığı görülmektedir.¹⁵⁶

Sanatın ekonomiye katkı sağlama veya uluslararası tanınırlık/saygınlık kazandırma gibi faydaları olduğu da görülmektedir.¹⁵⁷ Ekonomiye katkı sağlaması istihdam, vergi getirisi, harcama yaratması gibi gerekçelerle açıklanmıştır.¹⁵⁸ Sanatın (örn. tiyatro) ülkelerin tanıtımında da etkin bir rol oynayabilmesi¹⁵⁹ de uluslararası tanınırlık/saygınlık etkisi olarak ele alınabilir. Sanatın aynı zamanda bir ulusu dünyaya tanıtmaya aracı olarak kullanıldığı da görülmektedir.¹⁶⁰ Kültür, aynı zamanda uluslararası ilişkilerde yumuşak gücün bir konusudur.¹⁶¹ Sanatın devlet tarafından desteklenmesi fikrinden uzun süre uzak kalan ABD’nin sanatı desteklemeye başlama gerekçeleri arasında uluslararası saygınlık olması da bunu

¹⁵² Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 94.

¹⁵³ Dragan Klaic, **Resetting the Stage**, Intellect Books, 2013, s. 5.

¹⁵⁴ Burçak Evren, “Cumhuriyet’in 100. Yılında Türk Sineması”, **100. Yılında Cumhuriyet’in Sanatı**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2023, s. 178–179.

¹⁵⁵ Konur, **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, s. 15.

¹⁵⁶ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi**, s. 147–149. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında sanatın ulus devlet inşasında ve kimlik inşasında kullanıldığı belirtilmektedir. Bkz. Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 17.

¹⁵⁷ Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 127.

¹⁵⁸ Çetinkaya İstikbal, **a.g.e.**, s. 6. Bununla birlikte, sanat bir ekonomik getiri aracı olarak görülebilse de aynı desteğin başka alana verilmesi durumunda daha fazla ekonomik getiri olacak olması bu argümanın önünde bir engel oluşturabilmektedir. Bir görüşe göre bu yaklaşım belirli bir coğrafi bölgedeki sanatın desteklenmesi anlamına gelecektir. Noel Carroll, “Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?”, **The Journal of Aesthetic Education**, C. 21, No: 1, 2016, s. 30. Sanata verilen desteğin azalması durumunda sanat sektöründeki istihdamın azalacağı gerekçesinin her sektör için geçerli olduğu söylenmektedir. Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 218. Etkiler ayrıca, kültür yatırımlarının istihdam ve gelir yaratarak etkide bulunması doğrudan etki (*direct impact*), diğer sektörlerle olan (ör. turizm, eğlence, otelcilik) etkisi dolaylı etki (*indirect impact*), genel ekonomi ile ilgili yarattığı harcamaların milli geliri arttırması üzerinden hesaplanan etki çarpan etki (*multiplier effect*), ve bölgeyi daha yaşanabilir hale getirmesine ilişkin etkisi bölgesel gelişim olarak dört başlıkta ele alınmaktadır. Bkz. İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Ekonomik Etki Araştırması”, 2012, s. 18–21.

¹⁵⁹ Konur, **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, s. 17–18.

¹⁶⁰ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi**, s. 150.

¹⁶¹ Büşra Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2024, s. 93–101.

destekler niteliktedir.¹⁶² Sanatın süreklilik gösteren bir saygınlık sağladığı belirtilmektedir.¹⁶³ Uluslararası saygınlıkla bağdaşır şekilde, sanatın ayrıca kültürel diplomasi aracı olduğu ve devlete bu yönden de katkı sağlayacağı söylenmektedir.¹⁶⁴ Örneğin Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü'nün (DOB) uluslararası kuruluşlara üye olduğu ve uluslararası toplantılara katılım göstererek ülkeyi temsil ettiği görülmektedir.¹⁶⁵ Türk Radyo ve Televizyonu'nun (TRT) uluslararası televizyon kanallarına sahip olması veya uluslararası yayın birliklerine üyeliği¹⁶⁶ bunun örneğini oluşturmaktadır. Bu tanıtma amacı bir yönüyle yurt dışındaki vatandaşlarla bağ kurma amacını da taşıyabilmektedir.¹⁶⁷ Anayasa md. 62 ile de güvence altına alınan “Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının [...] kültürel ihtiyaçlarının [...] sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır” yükümlülüğü bu amacı anayasal olarak da destekler niteliktedir. Bazı durumlarda ise yöneticiler kendi zamanlarının anılması için sanatı desteklemiştir.¹⁶⁸

Sanatın devlet tarafından desteklenmesinin nedeni onun yarattığı olumlu dışsallıklar olarak da kendini göstermektedir.¹⁶⁹ Sanat söz konusu olduğunda bu olumlu dışsallıklar farklı şekilde örneklenebilir. Sanat eserlerinin birbirlerine bağımlı olması (*interdependent*), yani bir sanat eserinin gelişmesinin diğer sanat eserlerine de katkı yapması, gelecek nesillerin de sanat eserlerinden yararlanması,¹⁷⁰ sanatın ziyaretçi çekmesi ve diğer faaliyet yürüten kişilerin bundan kazanması (örneğin çevredeki restoranlar) da bunun bir dışsallık artışı olarak görülmektedir.¹⁷¹ Burada verilebilecek önemli bir örnek de *reverse touring* diye adlandırılan insanların olduğu bölgelere sanat götürmek yerine sanatın olduğu bölgeler oluşturulup insanların oraya bilet vb. dağıtma yöntemleriyle götürülmesidir.¹⁷² Örneğin İspanya'da Gugenheim Müzesi'nin Bilbao kenti hakkında farkındalık yarattığı¹⁷³ ve Fransa'nın ekonomik

¹⁶² “Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control”, s. 1970–1971.

¹⁶³ Karşlı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 23.

¹⁶⁴ Dustin Kidd, **Legislating Creativity : The Intersections of Art and Politics**, New York, Routledge, 2009, s. 41–42.

¹⁶⁵ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, “2023 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu”, 2024, s. 22.

¹⁶⁶ TRT, “TRT 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 15.

¹⁶⁷ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, “Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2024, s. 25.

¹⁶⁸ Malcolm Anderton, John Pick, **Arts Administration**, Londra, Routledge, 1996, s. 64–66.

¹⁶⁹ Karşlı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 18. Ayrıca bkz. Dick Netzer, **The Subsidized Muse**, Cambridge, Cambridge University Press, 1978, s. 22–25.

¹⁷⁰ Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 23.

¹⁷¹ Netzer, **a.g.e.**, s. 24.

¹⁷² Netzer, **a.g.e.**, s. 158.

¹⁷³ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Ekonomik Etki Araştırması”, s. 26.

olarak geride olan kenti Lens'e Louvre Müzesi'nin bir şubesini açarak bölgenin ekonomisinin canlandırılmasının amaçlandığı görülmektedir.¹⁷⁴

Sanata erişimin sağlanması sanatın gelişimine katkı yapması bakımından da önem arz etmektedir. Nitekim, sanatçının gelişmesi veya gelişmemesinde toplumun sanat talebinin de etkisi bulunmaktadır.¹⁷⁵ Bir başka deyişle, “sanatçılar, [...] her zaman doğacaklar. Ancak sanatın gelecekte de olup olmayacağı, büyük ölçüde [...] seyircilere bağlı[dır].”¹⁷⁶ Bunlara ek olarak sanat faaliyetlerinin sanata katılmayanlar bakımından da faydaları olduğu ileri sürülmektedir. İnsanların sanat eserleri ile gurur duyması, sanatsal yaratıcılığın sanattan faydalanmayanların da katılım gösterdiği sosyal hayatta değişim yaratması, gidebilecekleri sanatın mevcudiyetinin insanları mutlu etmesi veya gelecek nesillere eser bırakılıyor olması gibi gerekçeler bunun örneğidir.¹⁷⁷

C. Türkiye’de Sanata Erişime İlişkin Veriler

Kültür ve sanat etkinliklerine erişimin dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de adaletsiz olduğu belirtilmektedir.¹⁷⁸ Türkiye’de sanata erişime ilişkin verilerin ortaya konması bu alandaki sorunları görünür kılması bakımından önem taşımaktadır. Sanata erişimin herkes için mümkün olmaması, sanat eserlerinden faydalanmanın bir ayrıcalık olup olmadığı konusunu ve sanata erişimin bir hak olarak talep edilip edilemeyeceği sorusunu tartışmaya açar niteliktedir.

AB, Avrupa Serbest Ticaret Birliği ve AB aday ülkeleri özelinde yapılan 2022 tarihli araştırmada Türkiye’deki sanatsal aktivite katılımının nüfusa oranının Avrupa ülkelerinin gerisinde kaldığı istatistiki olarak görülmektedir.¹⁷⁹ Lüksemburg’da %77.7 olan katılım oranı Türkiye için %19.4’tür.¹⁸⁰ 2022 yılı itibarıyla AB’de kültürel hizmetlere ayrılan bütçenin genel

¹⁷⁴ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, **a.g.e.**, s. 25.

¹⁷⁵ Şişman, **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, s. 49–50.

¹⁷⁶ Gombrich, **Sanatın Öyküsü**, s. 463.

¹⁷⁷ Michael Rushton, “Transaction cost politics and the National Endowment for the Arts”, **Poetics**, C. 31, No: 2, 2003, s. 136.

¹⁷⁸ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Türkiye’de Yerel Kültür Ekosistemi”, s. 79.

¹⁷⁹ “Culture statistics - cultural participation”, **eurostat**, 2024, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_cultural_participation#Cultural_participation_.E2.80.93_general_findings.

¹⁸⁰ **a.y.**

bütçeye oranını %0.9 olduğu söylenmektedir.¹⁸¹ 2019 verilerine göre ise OECD ülkelerinin bütçelerinin ortalama %1.2'sini kültüre ayırdığı görülmektedir.¹⁸²

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2024 yılında yayınlanan veriler incelendiğinde,¹⁸³ 2023 yılı itibariyle tiyatro salon sayısının 808 ve koltuk sayısının 326 bin 713 olduğu görülmektedir. Tiyatro seyirci sayısı 2022-2023 sezonunda 6 milyon 279 bin 512 olarak açıklanmıştır. Ayrıca eklemek gerekir ki bu veriler toplam seyir sayısını içermektedir ve bu sayıda farklı kişinin izlediği anlamına gelmemektedir.¹⁸⁴ Bu sayının üç milyondan fazlasını İstanbul, Ankara ve İzmir seyircisi oluşturmakta, on binin altında seyirci sayısı bulunan 31 şehir bulunmaktadır. 36 şehirde ise tiyatro salonu sayısı 5'in altındadır. Nüfus yoğunluğu olan şehirlerin daha fazla tiyatro seyirci sayısına sahip olması beklenebilir olsa da diğer veriler nüfusa oranla bir dağılım olmadığını göstermektedir. En az seyirci sayılarının bulunduğu ilk 10 şehre bakıldığında bu şehirlerdeki tiyatro salon sayılarının beşten az olduğu veya gösterilen eser sayılarının azlığı dikkate değerdir. Opera ve bale bakımından ise 13 salonun, 8260 koltuk sayısının ve 275 bin 86 seyirci sayısının olduğu görülmektedir.¹⁸⁵ Opera ve bale verilerinin yalnızca İstanbul, Ankara, İzmir, Mersin ve Samsun'a ait olduğu anlaşılmaktadır. Orkestra, koro ve topluluklar söz konusu olduğunda ise 17 bin 266 koltuk sayısı ve toplamda 266 bin 23 seyirci sayısı bulunmaktadır.¹⁸⁶

Sinema salonu sayısının 2 bin 618, koltuk sayısının 286 bin 603 ve seyirci sayısının 31 milyon 5 bin 844 olduğu görülmektedir.¹⁸⁷ Sinema seyircisinin neredeyse 16 milyonu İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde bulunmaktadır. 36 şehirde izleyici sayısı 100 bin sayısının altıdayken 17 şehirdeki sinema salon sayısı 5'in altındadır. Kişi başına düşen koltuk sayısının benzer olmaması da bu verilerin yalnızca nüfus farklılıklarıyla açıklanamadığını göstermektedir.

¹⁸¹ "Government expenditure on cultural, broadcasting and publishing services", **eurostat**, y.y., (Çevrimiçi) [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_cultural_broadcasting_and_publishing_services#:~:text=In 2022%2C across the EU,to broadcasting and publishing services. Bunun içerisinde yayıncılık ve yayımcılık hizmetleri yoktur.](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_cultural_broadcasting_and_publishing_services#:~:text=In%2022%2C%20across%20the%20EU,to%20broadcasting%20and%20publishing%20services.Bunun%20içerisinde%20yayıncılık%20ve%20yayımcılık%20hizmetleri%20yoktur.)

¹⁸² OECD, "The Culture Fix: Creative People, Places and Industries", Local Economic and Employment Development (LEED), Paris, OECD Publishing, 2022, s. 217, (Çevrimiçi) https://www.oecd.org/en/publications/the-culture-fix_991bb520-en.html. Bu hizmetlere spor ve din hizmetleri gibi diğer aktiviteler de dahildir.

¹⁸³ Türkiye İstatistik Kurumu, "İllere Göre Tiyatrolarda Oynanan Eser Gösteri ve Seyirci Sayısı", 2024.

¹⁸⁴ CİMER üzerinden kişi sayısının tespit edilip edilmediği sorulmuş ve kimlik bilgilerinin veri olarak tutulmadığı paylaşılmıştır. Bu değerlendirme diğer veriler bakımından da geçerlidir.

¹⁸⁵ Türkiye İstatistik Kurumu, "Opera ve Bale Salonu Bulunan İllerde Oynanan Eser Gösteri ve Seyirci Sayısı", 2024.

¹⁸⁶ Türkiye İstatistik Kurumu, "İllere Göre Orkestra Koro ve Toplulukların Gösteri ve Seyirci Sayısı", 2024.

¹⁸⁷ Türkiye İstatistik Kurumu, "İllere Göre Sinemalarda Gösterilen Film ve Seyirci Sayısı", 2024.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ("KTB") bağlı müze sayıları deđerlendirildiđinde¹⁸⁸ toplamda 212 müze bulunduğu görülmektedir. 32 ilde yalnızca bir müze bulunmaktadır. Tiyatro ve sinemada olduğu gibi bu farklılıklar yalnızca nüfusla açıklanamamaktadır.

İPSOS'un 2016 yılında Türkiye genelinde gerçekleştirdiği araştırma sonuçlarını içeren Türkiye'yi Anlama Kılavuzu toplumun %49'unun hiç sinemaya gitmemiş, %66'sının konser, tiyatro veya opera gibi herhangi bir etkinliğe katılmamış ve %81'inin hiçbir enstrüman çalmamış olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁸⁹

Tiyatro, sinema veya müzeye erişimdeki farklılıkların sebeplerine ilişkin geniş kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır.¹⁹⁰ En güncel  alışma, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı- ocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü arasında ve TÜİK ile UNICEF Türkiye arasında imzalanan mutabakatlar kapsamında gerçekleştirilen Türkiye  ocuk Araştırması'dır. Bu araştırmaya göre "son 12 ayda sinema ve/veya tiyatroya gittiği belirtilen 6-17 yaş grubundaki çocukların oranının %39.1" olduğu ve sinema ve/veya tiyatroya gitmeme sebepleri arasında maddi imk nsızlık ve yaşanılan yerde sinema ve tiyatro bulunmaması gerekçelerinin temel gerekçeler olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, "%40.1'inin aileleri tarafından maddi olarak bu etkinliğin karşılanamadığı, %24.3'ünün yaşadığı yerin yakınında sinemanın/tiyatronun olmadığı, %21.0'nın sinema veya tiyatroya ilgi duymadığı," gerekçeleri ileri sürülmüştür.¹⁹¹ 2017 tarihli İKSV araştırması da katılımın önündeki engelleri fiziksel, ulaşım, güvenlik, altyapı, iletişim engelleri ve bireysel ve sosyo-ekonomik engeller olarak ele almaktadır.¹⁹²

İKSV'nin 2024 tarihli raporunda ülke genelinde yapılan anket sonucuna göre kent sakinlerinin %81'inin kültürel etkinliklere istediklerinden daha az katıldığı dile getirilmiştir. Katılımın düşük nedeni ise zamansızlık ve ilgisizlik olarak görülmektedir.¹⁹³ Bununla birlikte, belediyelerin kültürel etkinlikleri beklentilerinizi karşılıyor mu sorusuna katılımcıların %40'ı karşılamıyor, %46,2'sı kısmen karşılıyor ve %13'  yeterince karşılıyor cevabını vermiştir.¹⁹⁴

¹⁸⁸ Türkiye İstatistik Kurumu, "İllere Göre Müze Eser ve Ziyaretçi Sayıları", 2024.

¹⁸⁹ Rapor ve ilgili diğer veriler için bkz. İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Kültür Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar", s. 30.

¹⁹⁰ Bu kapsamda bir çalışma olup olmadığı C MER yoluyla soru olarak iletilmiş ve olumlu bir cevap alınamamıştır.

¹⁹¹ "Türkiye  ocuk Araştırması 2022", 2023, ( evrimi i) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Cocuk-Arastirmasi-2022-49744>.

¹⁹² İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Kültür Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar", s. 33.

¹⁹³ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", s. 10.

¹⁹⁴ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, **a.g.e.**, s. 38.

Bu doğrultuda idare tarafından tam anlamıyla karşılanamayan bir ihtiyaç ve talep olduğu yorumu yapılabilir.

Türkiye özelinde dikkate alınması gereken bir diğer veri de kültürel hayata katılımın farklılaştığı kişilerdir. Yaş olarak bir ayrıma gidildiğinde Türkiye’de katılımın en çok 16-29 yaşları arasında olduğu (%35.9) ve 65 yaş üstü bireylerin katılımının çok düşük olduğu (%3.4) görülmektedir.¹⁹⁵ AB, Avrupa Serbest Ticaret Birliği ve aday ülkelerin çoğunda erkeklerin kültürel aktivitelere katılımı kadınlara göre daha düşüktür, bu durum Türkiye’de tersidir. Bununla birlikte bu fark az bir fark olarak yansımaktadır.¹⁹⁶ Ayrıca, Türkiye’de engelli bireylerin sanata katılımının da düşük olduğu tespit edilmiştir (%7.9).¹⁹⁷

II. Devlet ve Sanat

A. Tarihsel Bir Olgu Olarak Devlet Eliyle/Desteğiyle Sanat

Devlet sanat ilişkisinin ve halkın sanata yöneticiler vesilesiyle erişmesinin tarihi çok eskidir. Kültür yaşamını halk arasında yaygınlaştırmaya çalışan Antik Yunan Büyük Dionisia Şenlikleri milattan önceye dayanmaktadır.¹⁹⁸ Antik Çağ’da sanatın kontrol edilmesi/sınırlanmasının yanı sıra topluma erişimi noktasında da sanat alanına yönelik politikalar üzerine düşünüldüğü görülmektedir.¹⁹⁹ Bu çağlarda belirli dönemlerde tiyatroya giriş ücretlerinin hazineden karşılanması²⁰⁰ veya festivallerin her yıl seçilen ve kendilerine devlet ödeneği sağlanan yöneticiler tarafından düzenlenmesi²⁰¹ devlet desteğinin eski yıllara dayandığının göstergesidir. Roma İmparatoru Augustus’un, MÖ 1. yüzyılda yaşamış olan Maecenas’a kültür alanının yönetimi ve finansal sorumluluğunu vermesi, Antik Çağ’da ilk Kültür Bakanı örneğine rastlandığının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.²⁰²

Halkın sanatla siyasal veya dini amaçlar dışında ilgilenmeye başlanmasının milattan önceki yıllara dayandığı ortaya konmakla birlikte,²⁰³ halkın sanata erişiminde egemen güçlerin dahiliyeti görülmektedir. Kiliselerde dinin anlatılması ve yayılması için kullanılan ve halkın

¹⁹⁵ “Culture statistics - cultural participation”.

¹⁹⁶ a.y.

¹⁹⁷ a.y.

¹⁹⁸ Özdemir Nutku, *Dünya Tiyatrosu Tarihi 1*, İstanbul, Mitos-Boyut Yayınları, 2011, s. 31.

¹⁹⁹ Şimşek, *Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi*, s. 43.

²⁰⁰ Konur, *Devlet - Tiyatro İlişkisi*, s. 21.

²⁰¹ Konur, a.g.e., s. 22.

²⁰² Konur, a.g.e., s. 23–24.

²⁰³ Gombrich, *Sanatın Öyküsü*, s. 81.

gururlandığı belirtilen sanat²⁰⁴ aynı zamanda halk üzerinde etkilerini artırmak isteyen kralların ve prenslerin kullandığı bir araçtır.²⁰⁵ Örneğin Orta Çağ'da sanatın gerek birey gerekse toplum üzerindeki etkisinin sorgulandığı ve sanatçıların, işçi veya esnaf olarak kilise veya varlıklı kişiler tarafından görevlendirildiği görülmektedir.²⁰⁶ Bu çağda toplumun her kesiminin sanata ulaşabilmesi, özellikle sanatın kiliseler tarafından kullanılmaya başlanmasıyla açıklanmaktadır.²⁰⁷

Sanatın gelişmesi bakımından önem arz eden ve modern güzel sanatlar sistemine geçişin yaşandığı Rönesans döneminde de yöneticilerin sanat üretimi ve yayılımına dahil oldukları görülmektedir.²⁰⁸ Rönesans döneminde yöneticiler tarafından görevlendirilen ve diğer sanatçılara göre yüksek statü elde eden “saray sanatçı[ları]” bunun bir örneğidir.²⁰⁹ Rönesans ile birlikte sanatın dine hizmet etmekten çıkmasının sanatın ancak dar bir zümreye hitap etmesi anlamına geldiği ve geniş halk kitlesinin sanattan uzaklaştığı belirtilmektedir.²¹⁰ Rönesans dönemindeki sanatçıların aslında birer “saray tedarikçisi” olduğu²¹¹ ve bu dönemde sanat eserlerinin toplumdan uzaklaştığı burjuvaziye hitap ettiği görülmektedir.²¹² Talep üzerine eser üreten sanatçıların imalatçı olarak değerlendirildiği ve sanat ve zanaatın bu dönemlerde henüz ayrımlanmadığı da belirtilmektedir.²¹³ Leonardo Da Vinci'nin, Kayalıklar Bakiresi adlı eseri için sanatçının bugünkü mutlak bağımsızlık anlayışıyla bağdaşmayan bir sözleşme imzalamış olması buna örnek verilebilir.²¹⁴

Modern anlamda sanat-siyaset ilişkisinin temellerinin ise esas olarak 17. yüzyılda atıldığı belirtilmektedir. Fransız Güzel Sanatlar Akademisi “bir ulus-devletin sanat üzerindeki denetimini temsil eden ilk modern kurum” olarak nitelendirilmiştir.²¹⁵ 18. yüzyılda, Fransız devrimi ile birlikte ise sanatın toplumun imtiyazlı bir kesimden alındığı ve halka yayılmaya

²⁰⁴ Gombrich, **a.g.e.**, s. 104–105.

²⁰⁵ Gombrich, **a.g.e.**, s. 339. Ortaçağ'da sanat yaratıcılığının odak alınmasından ziyade iktidarların amaçlarına hizmetin odak alındığına ilişkin bkz. Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 1.

²⁰⁶ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 45–47.

²⁰⁷ Şimşek, **a.g.e.**, s. 46.

²⁰⁸ Shiner, **Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi**, s. 74.

²⁰⁹ Shiner, **a.g.e.**, s. 83.

²¹⁰ Turani, **Dünya Sanat Tarihi**, s. 355.

²¹¹ Shiner, **Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi**, s. 83.

²¹² Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 50.

²¹³ Shiner, **Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi**, s. 46.

²¹⁴ Shiner, **a.g.e.**, s. 73.

²¹⁵ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 52.

çalışıldığı ve bunun da “sanatta demokratikleşme” olarak ele alındığı görülmektedir.²¹⁶ Bununla birlikte sanatı halkı ulaştırma amacının arkasında bireylere haz katma yerine, toplumu değiştirme ve eğitime amacı bulunmaktadır.²¹⁷ Devrimin amacı dışlanmış sınıfların sanattan keyif almalarını sağlamak yerine toplumu değiştirip dönüştürmek olmuştur.²¹⁸ Bu doğrultuda sanatın, en önemli devlet işlerinden biri haline geldiği tespitinde bulunulmuştur.²¹⁹ İngiltere tarihinde tiyatro topluluğunun oluşması için kral tarafından tekel hakları tanındığı, Rusya’da hazine tarafından tüm giderleri karşılanan tiyatro okulu açıldığı,²²⁰ Almanya’da bazı kralların tahta geçtikten hemen sonra saray hazinesinden karşılanan opera binası yaptırdığı, Avusturya’da ulusal tiyatro açıldığı ve tiyatro yardımının devlet işi olduğunu kabul eden yasa çıkarıldığı, Fransa’da *Comedie Française*’nin kıdemli oyuncularına devlet memurluğu statüsü kazandırıldığı görülmektedir.²²¹ Devlet-sanat ilişkisinin varlığının geçmişe dayanması bir yana, Batılı devletlerde Devletin sanat üretimi ve yayımı içerisindeki tam anlamdaki (*full-scale*) finansal desteğinin İkinci Dünya Savaşı sonrasına rastladığı belirtilmektedir.²²² İkinci Dünya Savaşı sonrası refah devleti anlayışı ile birlikte kültürel hizmetler de kamusal hizmet kapsamına girmiştir.²²³ Kültür bakanlıklarının ve ilgili diğer birimlerin kurulması bunun bir örneğini oluşturmaktadır.²²⁴ 1960’lı yıllarda sanatın kamu politikası alanı haline getirilmesi sosyal devletin altın çağını yaşamasıyla açıklanmaktadır.²²⁵ ABD’nin sanat faaliyetlerine destek olmaya başladığı da 20. yüzyılda görülmekte ve ABD’nin ulusal bir sanat kurumu kurmakta geç kaldığı söylenmektedir.²²⁶ Ayrıca belirtmek gerekir ki, İkinci Dünya Savaşı sonrası kilise, krallıklar veya devletler dışında filantroplar ve özel kurumların sanata desteğinin arttığı görülmektedir.²²⁷

²¹⁶ Şimşek, **a.g.e.**, s. 64.

²¹⁷ Şimşek, **a.y.**

²¹⁸ Arnold Hauser, **Sanatın Toplumsal Tarihi - III “Rokoko, Klasizm ve Romantizm”**, (çev. Duygu Şahin), İstanbul, Kırmızı, 2022, s. 215.

²¹⁹ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi**, s. 64.

²²⁰ Konur, **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, s. 26–27.

²²¹ Konur, **a.g.e.**, s. 28–29.

²²² Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 118–119.

²²³ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Türkiye’de Yerel Kültür Ekosistemi”, s. 20.

²²⁴ Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 118–119. Fransız Kültür Bakanlığı’nın kurulması ile sanatın elit bir kesimin ayrıcalığı olmaktan çıkarılmasının amaçlamasına ilişkin bkz. Roman, “L’accès à la culture dans les politiques de lutte contre l’exclusion sociale”, s. 343–360.

²²⁵ Stefan Toepler, Anette Zimmer, “Subsidizing the Arts”, **Global Culture: Media, Arts, Policy and Globalization**, ed. Ken’ichi Crane, Diana; Kawashima, Nobuko, Kawasaki, New York, Routledge, 2002, s. 29.

²²⁶ Lawrence D. Mankin vd., “The National Government and the Arts: Impressions from the State and Jurisdictional Arts Agencies”, **Journal of Arts Management, Law and Society**, C. 31, No: 3, 2001, s. 185.

²²⁷ Michael Sy Uy, **Ask the Experts**, New York, Oxford University Press, 2020, s. 75.

Türkiye Cumhuriyeti'ndeki devlet-sanat ilişkisine Osmanlı İmparatorluğu dönemiyle birlikte bakılmalıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nda halkın sanatla imparatorluk vesilesiyle de buluştuğu anlaşılmaktadır. Osmanlı tarihinde 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar sünnet düğünleri veya padişahların kızlarının evlenmesi gibi sebeplerle düzenlenen eğlenceler halk tarafından seyredilmiştir.²²⁸ Bunların arasında bale pantomimi veya musiki temsilleri de bulunmaktadır.²²⁹ Zengin seyirlik köylü oyunları²³⁰ da toplumun sanata erişim sağladığı alanlardan biri olarak görülmektedir. Bunlar dışında Osmanlı mimarisi de sanat olarak değerlendirilmektedir.²³¹ Lale Devriyle birlikte Batı kültürünün Osmanlı'ya girmeye başladığı ve bu dönemin sanat anlayışının İstanbul'da etkili olduğu görülmektedir.²³² Daha sonraları batılılaşma hareketi ile birlikte devlet-sanat ilişkisi özellikle belirli padişahlar döneminde yoğunlaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma sürecinde yeniliklerin temel amacı devleti yıkılmaktan kurtarmaksa da beraberinde sanat ve kültür alanında etkilere de rastlanmaktadır.²³³ Tanzimat öncesi dönemde kapalı bir çevrenin erişim sağladığı bazı sanat etkinliklerinin, Tanzimat ile birlikte halka açık hale geldiği belirtilmektedir.²³⁴

III. Selim ile birlikte batı müziği, opera, bale ve dans etkinliklerinin Topkapı Sarayı'nda yer aldığı,²³⁵ Mühendishane-i Berri-i Hümayun'un programlarına resim dersi konduğu,²³⁶ resim sanatının gelişimine katkı sağlamak için Avrupa'ya öğrenci gönderildiği,²³⁷ İstanbul'da opera oynandığı ve İstanbul ve İzmir'de tiyatro binası yapıldığı²³⁸ görülmektedir. II. Mahmut döneminde de sanat alanında değişimler gerçekleşmiştir. Bu dönemde iki amfi tiyatronun saray desteğiyle işletildiği,²³⁹ müzik faaliyetine ilişkin olarak 1831'de Muzıka-ı Hümayun (Padişahın Müzik Topluluğu) adını alan topluluğun saray bandosu olarak görev yaptığı ve bandoların yalnızca törenlerde değil aynı zamanda kent sokaklarında konser verdiği ve halk tarafından

²²⁸ Sevensil, **Opera San'atı İle İlk Temaslarımız**, s. 3.

²²⁹ Sevensil, **a.g.e.**, s. 3–6.

²³⁰ Metin And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019, s. 18.

²³¹ Osmanlı klasik mimarisi ve Michelangelo gibi ölümsüz sanatçılardan olduğu belirtilen Mimar Sinan'a ilişkin olarak bkz. Turani, **Dünya Sanat Tarihi**, s. 406–432.

²³² Turani, **a.g.e.**, s. 658.

²³³ Mustafa Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 1**, İstanbul, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 1995, s. 16. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerindeki kültürel ortam değerlendirmeleri için ayrıca bkz. Nilüfer Öndin, **Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950**, İstanbul, Hayaiperest Yayınları, 2023, s. 17–62.

²³⁴ Öndin, **Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950**, s. 25.

²³⁵ Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 1**, s. 76. Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 95.

²³⁶ Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 1**, s. 376.

²³⁷ Cezar, **a.g.e.**, s. 377–381.

²³⁸ And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 71.

²³⁹ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 97.

benimsendiği söylenmektedir.²⁴⁰ Sarayın himayesindeki bu kurumda²⁴¹ müzisyenlere ücret ve ek menfaatler sağlandığı ve aynı zamanda manevi ödüller verildiği görülmektedir.²⁴²

II. Mahmut'un kendi resmini yaptırarak devlet dairelerine astırması,²⁴³ resim sanatının saray aracılığıyla yaygınlaştırılması ve halka benimsetilmesi olarak yorumlanmıştır ve bu dönemde resim dersleri yoluyla resmin topluma mal edilmeye çalışıldığı görülmektedir.²⁴⁴ Resim sanatını yalnızca saraylarda veya zenginlerin konaklarında değil, Anadolu ve Rumeli'ye de yayılan şekilde toplumun gözlemine açık olduğu belirtilmektedir.²⁴⁵ Abdülmecit'in de ressamı ödüllendirerek desteklediği görülmektedir.²⁴⁶ Osmanlı döneminde ilk sergi faaliyetleri de bu dönemde gerçekleştirilmiştir.²⁴⁷ Bu sergiler arasında herkese açık sergiler olduğu belirtilmektedir.²⁴⁸ Abdülmecit döneminde tiyatro kurulması için bağışta bulunulduğu ve vergi bağışıklığı getirildiği görülmektedir.²⁴⁹ Bu dönemdeki toplumun sanata erişimi bakımından önemli olan husus Naum'a verilen tiyatro imtiyazıdır.²⁵⁰ Kurallara uyulması ve devlet için uygunsuz oyunların oynatılmaması kaydıyla verilen imtiyazda hava gazı bedelinden muaf tutulduğu belirtilmiştir.²⁵¹ Naum tiyatrosunun sonraki dönemindeki inşasında da padişah'tan maddi yardım alındığı bilinmektedir.²⁵² Daha sonrasında 1870 yılında Güllü Agop'a Türkçe tiyatro oynatma imtiyazı ve tekelinin verildiği²⁵³ ve bu tiyatronun "Devlet Tiyatrosu" niteliği kazandığı söylenmektedir.²⁵⁴ Bu on yıllık tiyatro imtiyazındaki şartlar dikkate değerdir.²⁵⁵ Bu imtiyaz şartnamesi incelendiğinde tiyatro tekeli ile birlikte tiyatro kurma

²⁴⁰ Evin İlyasoğlu, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Müzik", **100. Yılında Cumhuriyet'in Sanatı**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2023, s. 272.

²⁴¹ Selçuk Alimdar, **Osmanlı'da Batı Müziği**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 85.

²⁴² Alimdar, **a.g.e.**, s. 121-154.

²⁴³ Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 1**, s. 95.

²⁴⁴ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 98.

²⁴⁵ Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 1**, s. 92.

²⁴⁶ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 98.

²⁴⁷ Şimşek, **a.y.**

²⁴⁸ Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 1**, s. 125. Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 99.

²⁴⁹ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 100.

²⁵⁰ Naum'dan önce Bosko adlı bir İtalyan cambazın Abdülmecit'den "bir oyun mahalli" yaptırmak için izin istediği ve Beyoğlu'nun ilk tiyatrolarından birini yaptırdığı görülmektedir. Bkz. Sevengil, **Opera San'atı İle İlk Temaslarımız**, s. 19. Naum Tiyatrosu'na tiyatro imtiyazı ve tekeli verildiği görülmektedir. And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 72.

²⁵¹ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 101.

²⁵² Sevengil, **Opera San'atı İle İlk Temaslarımız**, s. 28.

²⁵³ And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 105.

²⁵⁴ And, **a.g.e.**, s. 99-100.

²⁵⁵ Alimdar, **Osmanlı'da Batı Müziği**, s. 367. Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 101-102.

zorunluluğu yüklendiği, ilk yıl için on değişik oyunun oynatılması ve sonra çeşitlendirilmesi gerektiği, kâr ve zarardan bağımsız olarak belirli asgari sayıda temsil verilmesi gerektiği, yoksullar yararına temsil verileceği, bilet fiyatları, tiyatrolarda bir “zaptiye neferi”nin bulunacağı gibi hükümler yer almaktadır.²⁵⁶ Bu imtiyazla birlikte Osmanlı’da tiyatronun tüm İstanbul’a yayılması ve tiyatronun halka tanıtılması amaçlanmıştır.²⁵⁷ Şartların genel olarak halkın menfaatine konulduğu görülmektedir.

Abdülaziz döneminde de sanatın topluma inmesi için çalışıldığı,²⁵⁸ sanatçıların ödüllendirildiği veya iltifata tabi kılındığı,²⁵⁹ saraydaki resim malzemelerinin Harp Okulu’na hediye edilerek genç kuşakların geliştirilmesinin hedeflendiği,²⁶⁰ Osmanlı Dönemi gazetelerinin resimli çıkması vesilesiyle resim sanatıyla halkın buluşturulduğu,²⁶¹ Şeker Ahmet Paşa gibi sanatın gelişimi üzerinde etkisi olan kişilerin yurt dışına eğitime gönderildiği²⁶² belirtilmektedir. Bu dönemde arkeoloji okulunun açılması, ilk özel akademinin ve resmi akademinin açılışı, resim sergilerinin gerçekleştirilmesi, Türkiye’nin yurt dışı sergisinde temsili için çalışılması gibi hususlar öne çıkmaktadır.²⁶³

II. Abdülhamit ile birlikte de sanat eğitiminin kurumsallaşması için adımlar atılmıştır.²⁶⁴ Bu dönemde sanatın sıkı bir denetim altına alınmaya çalışıldığı ve propaganda niteliğinde olabilecek tiyatro dahil iletişim faaliyetleri üzerinde bir kontrol kurulduğu görülmektedir.²⁶⁵ Sanatın gelişmesi için özgür bir ortam gerekmele birlikte, II. Abdülhamit dönemindeki baskıcı ortama rağmen sanatın geliştiği belirtilmektedir.²⁶⁶ Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk güzel sanatlar akademisi olan ve ilk kez ve sistemli bir şekilde figür eğitimlerinin verilmeye başlandığı Sanâyi-i Nefise Mektebi’nin, Osman Hamdi Bey müdürlüğü ile birlikte kurulması da bu dönemdedir.²⁶⁷ Ayrıca, bu dönemde Ressam Hoca Ali Rıza gibi önemli sanatçıların saray

²⁵⁶ And, *Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi*, s. 107. Alimdar, *Osmanlı’da Batı Müziği*, s. 368.

²⁵⁷ And, *Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi*, s. 108.

²⁵⁸ Şimşek, *Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi*, s. 102–103.

²⁵⁹ Cezar, *Sanatta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 1*, s. 151.

²⁶⁰ Cezar, *a.g.e.*, s. 153. Dolmabahçe Sarayı’ndaki bazı tabloların da öğrencilerin eğitimi için hediye edildiği görülmektedir. Öndin, *Cumhuriyet’in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950*, s. 27.

²⁶¹ Cezar, *Sanatta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 1*, s. 154.

²⁶² Öndin, *Cumhuriyet’in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950*, s. 39–40.

²⁶³ Cezar, *Sanatta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 1*, s. 154.

²⁶⁴ Şimşek, *Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi*, s. 105.

²⁶⁵ Şimşek, *a.g.e.*, s. 107.

²⁶⁶ Mustafa Cezar, *Sanatta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 2*, İstanbul, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 1995, s. 478.

²⁶⁷ Öndin, *Cumhuriyet’in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950*, s. 56,136-140.

tarafından ödüllendirildiği de görülmektedir.²⁶⁸ II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte sanat alanında özgürleşme başladığı belirtilmektedir. Darülbeydi'nin kuruluşu da bu dönemde önemli bir gelişme olarak kaydedilmektedir.²⁶⁹ Darülbeydi tiyatronun kurumsallaşmasının ilk "nüvesini" oluşturmaktadır.²⁷⁰

Osmanlı döneminde yalnızca padişahların değil sadrazamların veya valilerin de sanata (örn. tiyatrolara) destek verdiği görülmektedir.²⁷¹ Bursa valisi Ahmet Vefik Paşa'nın tiyatro binası yaptırması, oyuncularını aylığa bağlaması, seyircide tiyatro sevgisinin yaygınlaştırılması için çaba harcaması bunun bir örneğidir.²⁷² Fakat bunların tüm halkın sanata erişiminin sağlanması olarak yorumlanmaması gerektiği belirtilmiştir. Osmanlı Devleti'nde sanat hareketleri Batılılaşma hareketinin parçası olarak padişah tercihi doğrultusunda gerçekleşirken, sanatın devlet politikası haline getirilmediği ve geniş halk kitleleriyle buluşturulamadığı tespitinde bulunulmuştur.²⁷³ Bununla birlikte sanat alanında özgürleşmenin başladığı belirtilen II. Meşrutiyet döneminde de sanatın toplumun genelinden ziyade belirli zümrelerin hizmetinde olduğu belirtilmiştir.²⁷⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nda sanat sunumunun İstanbul'da olduğu,²⁷⁵ sanat dallarının İstanbul'daki belirli kesim ile sınırlı kaldığı ve halka gerçek anlamda bir yayılım olmadığı görülmektedir.²⁷⁶ Osmanlı Devleti'nde de sanatın kurumsallaşmasına yönelik adımların atıldığı görülmekle birlikte, devletin "halkın tüm kesimlerini kucaklamak gibi bir amaç" taşımadığı değerlendirilmesinde bulunulmuştur.²⁷⁷

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte sanatın belirli bir zümreye yönelik olan ayrıcalıklı bir faaliyet olmaktan çıkarılmasının amaçlandığı²⁷⁸ ve Cumhuriyet döneminde devletin "sanat

²⁶⁸ T.C. Üsküdar Belediyesi, *Sanat Aşığı Bir Derviş Meşrep Üsküdarlı Hoca Ali Rıza Bey*, 2023, s. 54.

²⁶⁹ Şimşek, *Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi*, s. 113.

²⁷⁰ Toprak, *Türkiye'de Yeni Hayat İnkılap ve Travma 1908-1928*, s. 260. Başarısız olmakla birlikte ilk ciddi ödenekli tiyatro denemesi Sahne-i Osmaniyye için ayrıca bkz. Konur, *Devlet - Tiyatro İlişkisi*, s. 48.

²⁷¹ And, *Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi*, s. 126-132.

²⁷² And, *a.g.e.*, s. 130. Belirtmek gerekir ki, bazı valiler çeşitli illerde tiyatro sanatını halka kazandırırken, bazı yöneticiler yasaklama yolunu tercih etmişlerdir. Özdemir Nutku, *Dünya Tiyatrosu Tarihi 2*, İstanbul, Mitos-Boyut Yayınları, 2011, s. 285-286.

²⁷³ Şimşek, *Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi*, s. 418.

²⁷⁴ Şimşek, *a.g.e.*, s. 112-113. İstibdat döneminde gerilese de Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte tekrar tiyatro faaliyetinin uyandığı ve etkinleştiği görülmektedir. And, *Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi*, s. 18.

²⁷⁵ Ümit Gültekin, "Türkiye'de Kültürel Haklar Sorunsalına Sanatsal Açıdan Bir Bakış", *Türkiye'de İnsan Hakları*, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2000, s. 454. Gültekin, *a.y.*

²⁷⁶ Şimşek, *Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi*, s. 118. Ayrıca bkz. Gültekin, "Türkiye'de Kültürel Haklar Sorunsalına Sanatsal Açıdan Bir Bakış", s. 454.

²⁷⁷ Şimşek, *Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi*, s. 119.

²⁷⁸ Şimşek, *a.g.e.*, s. 419.

koruyuculuğu”nu üstlendiği görülmektedir.²⁷⁹ Ülkenin kuruluşundan itibaren karşılaşılan çeşitli zorluklara rağmen devletin sanatı desteklemesi Cumhuriyet yılları bakımından önem arz etmektedir.²⁸⁰ Bu durum Cumhuriyet döneminde “en yoksul ve yorgun günlerde bile sanatın vazgeçilmezliğinden ödün verilmedi” şeklinde açıklanmıştır.²⁸¹ Bu dönemlerde devlet tarafından sergilerin açıldığı²⁸² ve “Yurt Gezileri Sergileri” adı altında projelerin yürütüldüğü görülmektedir.²⁸³ Halkevlerinde gerçekleştirilen resim, fotoğraf ve heykel sergileri de hem sanatçılara sergileme imkanı sunmanın hem de halkın sanata erişim sağlamasının örneği olarak görülmektedir.²⁸⁴ Sinemacılık faaliyetinin de Halkevleri aracılığı ile bazı köylere kadar ulaştığı söylenmektedir.²⁸⁵ Bunlara ek olarak sanatçılara maddi destek verildiği de belirtilmektedir.²⁸⁶ Atatürk’ün sanat faaliyetlerinin gerek hazırlanması gerek sergilenmesi aşamalarına katılım göstermesi ve temsillerden sonra sanatçıları ağırlaması da manevi destek olarak ele alınmıştır.²⁸⁷ Cumhuriyetin kuruluş dönemine bakıldığında devlet-sanat ilişkisinin, temelde Batıcılık, halkçılık ve ulusçuluk ilkeleri ile şekillendiği görülmektedir.²⁸⁸ Bu dönemdeki kültür politikaların çağdaşlaşma ve milliyetçilik çizgisinde ilerlediği ve gelenekselliğin tasfiye edilmeye çalışıldığı belirtilmiştir.²⁸⁹ Cumhuriyet dönemindeki sanat politikalarının ulus inşası süreciyle birlikte düşünülmesi gerekmekte; sanatın ulus yaratım sürecinde de kullanıldığı görülmektedir.²⁹⁰ 1923-1950 yılları arasındaki Meclis görüşmelerine yönelik gerçekleştirilen incelemelerde, sanata kıyasla daha öncelikli ihtiyaçların olduğuna yönelik itirazların olduğu ve

²⁷⁹ A. Celal Binzet, “Cumhuriyet’in 100. Yılında Resim ve Heykel”, **100. Yılında Cumhuriyet’in Sanatı**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2023, s. 22.

²⁸⁰ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi**, s. 339.

²⁸¹ Binzet, “Cumhuriyet’in 100. Yılında Resim ve Heykel”, s. 11. Devlet tiyatrosu ve operasının kurulması sırasında mecliste yapılan tartışmalarda, önceliğin sanat olmaması gerektiği ve devlet olumsuz koşullardayken sanat harcamasının gereksiz olduğu da belirtilmiştir. Meclis tartışmaları için bkz. Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi**, s. 181.

²⁸² Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi**, s. 331.

²⁸³ Şimşek, **a.g.e.**, s. 334. Bu proje sanatçıların Anadolu’nun çeşitli yerlerine gönderilmesi ve oraları tuvallerine aktarmasıdır.

²⁸⁴ Şimşek, **a.g.e.**, s. 336–338.

²⁸⁵ Serdar Öztürk, **Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset**, İstanbul, Kırmızı, 2022, s. 176–178.

²⁸⁶ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi**, s. 360–361.

²⁸⁷ Şimşek, **a.g.e.**, s. 362–363.

²⁸⁸ Şimşek, **a.g.e.**, s. 126. Laiklik ilkesinin kültürel hayatta da esas alınan ilkelere biri olmasına ilişkin bkz. Niyazi Berkes, **Teokrasi ve Laiklik**, 2. baskı, İstanbul, Adam Yayınları, 1997, s. 91.

²⁸⁹ Öndin, **Cumhuriyet’in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950**, s. 70–72.

²⁹⁰ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi**, s. 147–149. Sanatın devrimlerin benimsetilmesi için bir propaganda aracı olarak kullanılmasına ve sanata misyon yüklenmesine ilişkin bkz. Öndin, **Cumhuriyet’in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950**, s. 77–79.

fakat sanatın “bir ihtiyaç” olarak görüldüğü tespit edilmiştir.²⁹¹ Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, devlet-sanat ilişkisinde Cumhuriyetin ilk dönemlerinde de sansür etkisini her daim göstermiştir.²⁹²

Cumhuriyetin kuruluş döneminde devlet sanatçı yetiştirmek ve desteklemek konusunda da sorumluluk üstlenmiştir.²⁹³ Cumhuriyetin ilk yıllarında resim öğretmenliği kurslarının açıldığı görülmektedir.²⁹⁴ Sanat eğitimi için yetenekli kişilerin yurt dışına gönderilmesi bu dönemde de 1416 sayılı Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun ile devam etmiştir.²⁹⁵ Bu dönemlerde de yurt dışından sanat alanında uzmanlar getirilmesi için bütçede kaynak ayrıldığı tespit edilmektedir.²⁹⁶ Bu dönemde sanatçılara geçimlerini temin edebilmeleri için kıyafet desteği sağlanması ya da yolculuk tarifelerinde indirim sunulması gibi ilave imkanlar sağlandığı da görülmektedir.²⁹⁷ Gümrük vergilerinin ve gelirden elde edilen vergilerin, tiyatro ve sinema biletlerinden alınan vergilerin sanatı ve sanatçıyı destekleyecek şekilde düzenlenmesi²⁹⁸ bu desteklerin örneklerini oluşturmaktadır. 1937 yılında Louvre Müzesi örnek alınarak Türkiye’nin ilk plastik sanatlar müzesi olan İstanbul Resim ve Heykel Müzesi’nin açılışının Atatürk tarafından yapılması da devlet-sanat ilişkisinin önemli bir örneğini oluşturmaktadır.²⁹⁹ Benzer şekilde devletin tiyatro eğitimi vermesi veya tiyatro kurması da Cumhuriyet döneminin devlet-sanat ilişkisinin örneğidir.³⁰⁰ İkinci Dünya Savaşı’nın yol açtığı ekonomik sıkıntılar yaşanırken dahi sanat eğitiminden vazgeçilmediği görülmektedir.³⁰¹

²⁹¹ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi**, s. 151. İhtiyaç olduğu yönündeki argümanların gerekçelerinin sanatın eğitici bir faaliyet olması ile ilişkilendirildiği de görülmektedir. Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, s. 161.

²⁹² And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 200–201. Devletin sanata müdahale etmesinin en belirgin örneklerinin tek parti döneminde olmasına ilişkin bkz. Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 69.

²⁹³ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi**, s. 169.

²⁹⁴ Şimşek, **a.g.e.**, s. 329.

²⁹⁵ 1416 sayılı Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun, R.G. No: 1169, T. 16.04.1929

²⁹⁶ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi**, s. 188.

²⁹⁷ Şimşek, **a.g.e.**, s. 190–191. Sanatçılara kıyafet desteği sağlanması için Devlet Konservatuvarının Tiyatro, Opera ve Balet Şubelerinden Mezun Olanlara Giyim Eşyası Verilmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Mülga 4339 sayılı Devlet Konservatuvarının Tiyatro, Opera ve Balet Şubelerinden Mezun Olanlara Giyim Eşyası Verilmesi Hakkında Kanun, RG. No: 5292, T. 29.12.1942.

²⁹⁸ Şimşek, **a.g.e.**, s. 192–206.

²⁹⁹ **Cumhuriyet’in 100 Değeri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2023, s. 41.

³⁰⁰ And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 198.

³⁰¹ Öndin, **Cumhuriyet’in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950**, s. 97.

Kültür ve sanat faaliyetlerinin halka erişiminde halkevleri ve halk odalarının da önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir.³⁰² Halkevlerinde kültür politikalarının geniş kitlelere yayılması,³⁰³ toplumun kültürel olarak geliştirilmesi de hedeflenmiş ve tiyatro, müze, güzel sanatlar dahil olmak üzere birçok alanda toplumun bilinçlendirilmesi için çalışılmıştır.³⁰⁴ Halkevi binalarının da kültür ve sanat etkinlikleri için kullanıldığı görülmektedir.³⁰⁵ Köy Enstitüleri de bu dönemde sanatın eğitimin niteliğini artırmak bakımından kullanıldığı ve bu doğrultuda sanatın daha erişilebilir kılınmaya çalışıldığı kurumlar olmuştur.³⁰⁶ Cumhuriyetin ilk yıllarındaki devlet desteğinin halkın sanata erişimi konusunda büyük katkı sunduğu bu değerlendirmelerden anlaşılrsa da devletin uygun bulduğu sanatsal yapılanmaların sunulduğu ve bunun toplumsal talepler için yeterli olmadığı da belirtilmektedir.³⁰⁷ Ayrıca, sanatın tüm halk için erişilebilir kılınması çabası olduğu görülmekle birlikte, bu çabanın tüm sanatı erişilebilir kıldığı anlamına gelmemektedir. Örneğin 1931 yılında yapılan bir araştırmaya göre o dönem Türkiye’deki toplam sinema sayısı 144’tür ve bu sinema salonlarının tüm yurda dağılmadığı, salonların gelişmiş batı il ve ilçelerinde yoğunlaştığı ve doğu illerinin çoğunda sinema salonu olmadığı tespit edilmiştir.³⁰⁸

Çok partili rejime geçildikten sonra ise devletin sanata olan ilgisinin gevşediği³⁰⁹ ve eski kurumların geliştirilmesi için çaba gösterilmediği ortaya konmuştur.³¹⁰ Demokrat Parti döneminde sergilerin kolluk aracılığı ile kapatıldığı, ressamaların tutuklandığı, sanata verilen desteğin azaldığı, sanatın propaganda aracı olarak kullanılmaya çalışıldığı belirtilmiştir.³¹¹ Bununla birlikte, bu dönemdeki kültürel politikaların daha liberal ve az müdahaleci olduğu ve devlet desteği azalırken sanatçının özgürleştiği ve özel sanat faaliyetlerinin arttığı da literatürde yer bulmuştur.³¹² Siyasi tartışmalar bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte, Demokrat Parti döneminde de şehir ve devlet tiyatrosu repertuarına alınan oyunlardan siyasal eleştiri

³⁰² Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi**, s. 262–269.

³⁰³ Öndin, **Cumhuriyet’in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950**, s. 88.

³⁰⁴ Binzet, “Cumhuriyet’in 100. Yılında Resim ve Heykel”, s. 26.

³⁰⁵ Binzet, **a.g.e.**, s. 35. Halkevleri, hem sanatçılara sergileme alanı hem de halkın sanata erişimini sağlamak için kullanılmıştır. Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi**, s. 336–338.

³⁰⁶ Öndin, **Cumhuriyet’in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950**, s. 106–107.

³⁰⁷ Gültekin, “Türkiye’de Kültürel Haklar Sorunsalına Sanatsal Açıdan Bir Bakış”, s. 454.

³⁰⁸ Öztürk, **Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset**, s. 93.

³⁰⁹ And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 198.

³¹⁰ And, **a.g.e.**, s. 234.

³¹¹ Binzet, “Cumhuriyet’in 100. Yılında Resim ve Heykel”, s. 40–52.

³¹² Ensar Yılmaz, “Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Kültür/Sanat Alanındaki Değişim Süreci”, **Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences**, C. 9, No: 60, 2023, s. 2187.

içeriklilerin sakıncalı görülüp oynanmadığı görölse de,³¹³ halkın sanata devlet vesilesiyle erişim sağlamaya devam ettiği tespit edilebilmektedir.³¹⁴ Nitekim aşağıda ele alınacağı üzere Devlet Tiyatroları'nı kuran 5441 sayılı Kanun 1949 tarihlidir. Bu dönemde de sanatçıların yetiştirilmeye çalışıldığı görölmektedir. İdil Biret ve Suna Kan'ın, 5245 sayılı İdil Biret ve Suna Kan'ın Yabancı Memleketlere Müzik Tahsiline Gönderilmesine Dair Kanun ile yurt dışına gönderilmesi de bunun bir örneğidir.³¹⁵

1960 sonrasında devlet-sanat ilişkisinin devam ettiği ve devletin sanatın gelişmesi ve halkın sanata erişimi için destek sunduğu görölmektedir.³¹⁶ Kültürel kalkınmanın devletin ödevleri arasında kendine 1961 Anayasası ile yer bulduğu görölmektedir. 1961 Anayasası md. 41 uyarınca “İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, millî tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak Devletin ödevidir.”³¹⁷ Türkiye'nin en uzun süreli festivali olan ve sinemanın gelişiminde önemli bir rolü olduğu söylenen 1956 yılından beri yapılan ve 1964'te film şenliğine dönüştürülen ve belediye tarafından desteklenen Antalya Altın Portakal Film Festivali³¹⁸ bu desteğin bir örneği olarak görülebilir. Aşık Veysel'e milli kültüre hizmetleri dolayısıyla 1965 yılında maaş bağlanması da sanatçıya verilen bir destek örneğidir.³¹⁹ Bununla birlikte tiyatronun bu dönemde de tüm ülkeye yayılım çabalarının karşılıksız kaldığı belirtilmektedir.³²⁰ Ayrıca, 1960'larda başlarda özgürlükçü bir rüzgar olduğu söylene de sansürcü yaklaşımın devam ettiği belirtilmektedir.³²¹ Devlet Tiyatrosu'nda oynanan Yılanların Öcü adlı eserin ahlaka aykırılık sebebiyle sansüre uğraması bunun bir örneğidir.³²²

³¹³ Ayşegül Yüksel, “Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Tiyatrosu”, **100. Yılında Cumhuriyet'in Sanatı**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2023, s. 92–93. Örneğin Melih Cevdet Anday'ın Yılanlar adlı oyunu siyasal partilerin çekişmesine ilişkin olduğundan sakıncalı görölmüştür. Bu dönemde Nazım Hikmet'in şiirlerinin yasak olduğu da görölmektedir.

³¹⁴ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, “Tarihçe”, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.devtiyatro.gov.tr/DevletTiyatro/tr/kurumsal/9003?a=tarihce>.

³¹⁵ 5245 sayılı İdil Biret ve Suna Kan'm yabancı memleketlere müzik tahsiline gönderilmesine dair Kanun, R.G. No: 6955, T. 12.07.1948. Meclis tartışmaları için bkz. Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 185–187.

³¹⁶ Binzet, “Cumhuriyet'in 100. Yılında Resim ve Heykel”, s. 52–54.

³¹⁷ 1961 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, R.G. No: 10859, T. 20.07.1961, md. 41.

³¹⁸ Evren, “Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Sineması”, s. 231.

³¹⁹ **Cumhuriyet'in 100 Değeri**, s. 179.

³²⁰ Yüksel, “Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Tiyatrosu”, s. 94.

³²¹ Yüksel, **a.g.e.**, s. 94–95. Süleyman Demirel'in başbakanlığı döneminde Devr-i Süleyman oyununun yasaklanması bunun örneğidir.

³²² Zehra Aslan, “Siyasi ve ideolojik müdahalelerle gelen ‘sansür’ ve ‘yasaklar’”, **Independent Türkçe**, (2021), (Çevrimiçi) <https://www.indyturk.com/node/356211/turkiyeden-sesler/siyasi-ve-ideolojik-mudahalelerle-gelen-sansur-ve-yasaklar>. Bu eserin sansüre uğrayan ilk eser olduğu da belirtilmektedir.

1970’lerden sonra devletin desteği devam ederken özel sektörün de kurumsal olarak sanata ilgisinin arttığı ve sanat piyasasının hareketlendiği belirtilmektedir.³²³ 1971 muhtırası sonrası da devlet tiyatro ilişkisinde devletin müdahaleci yaklaşımı görülmektedir.³²⁴ 1980’den sonra tiyatro eğitimi alanında genişlemeler yaşandığı da anlaşılmaktadır. Konservatuvarların yükseköğretim kurumları kapsamına dahil edilmesi ve üniversite bölümlerinin sayılarının artması bunun bir örneğini oluşturmaktadır.³²⁵ Bununla birlikte, 1980 darbesinden sonra tiyatroda içerik ve biçim yönünden politik ve ekonomik baskıların etkisi görülmüştür.³²⁶ Bazı sanatçıların ideolojik gerekçelerle işten çıkarılması önemli bir baskı örneğidir.³²⁷ 1980’li yılların sonrasında Amerika ve İngiltere’ye benzer şekilde devletin kültür ve sanattan el çektilmesi programının uygulandığı, finansman kaynaklarının kültür ve sanata daha az harcandığı belirtilmektedir.³²⁸ Bununla birlikte, devletin tamamen kültür sanat alanından çekilmesi söz konusu olmamış devlet eliyle faaliyetler yürütülmeye veya desteklenmeye devam edilmiştir. Özel tiyatroların devlet tarafından desteklenmesi uygulaması³²⁹ da uluslararası sinema festivalinin ise İstanbul Kültür Sanat Vakfı tarafından Kültür ve Turizm Bakanlığı himayesinde gerçekleştirilmeye başlanması da 1980’lere tekabül etmektedir.³³⁰

B. Devlet Eliyle/Desteğiyle Sanata Farklı Bakışlar

1. Genel Olarak

Ekonomik, siyasi ve sosyal düzeni belirleyen ideolojik yaklaşımlar³³¹ devletlerin sanat ile ilişkisinde belirleyici olmaktadır. Devletin sanat ile yakın ilişki içerisinde olması ve hatta sanata müdahale etmesi gerektiğini savunan ideolojik yaklaşımlar olduğu gibi, hiçbir şekilde sanata müdahil olmaması veya destek vermemesi gerektiğini söyleyen görüşler de bulunmaktadır. Sosyalist anlayışa göre hakların “somutlaşması” için devletin müdahalesi gerekmektedir.³³² Nasyonalist ideolojiler de milli bir kültür etrafında birleşmeyi amaçlamakta ve çeşitli araçlar kullanmaktadır.³³³ Sosyalist veya nasyonalist devletlerde sanat devlet

³²³ Binzet, “Cumhuriyet’in 100. Yılında Resim ve Heykel”, s. 60–61.

³²⁴ Yüksel, “Cumhuriyet’in 100. Yılında Türk Tiyatrosu”, s. 95.

³²⁵ Yüksel, *a.g.e.*, s. 150.

³²⁶ Yüksel, *a.g.e.*, s. 97.

³²⁷ Selçuk; Ural, Yasin Ercilsin, “1980-1983 Yılları Arasında Türkiye’de Basın ve Sanat Hayatı”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, No: 62, 2018, s. 587.

³²⁸ Binzet, “Cumhuriyet’in 100. Yılında Resim ve Heykel”, s. 66–67.

³²⁹ Yüksel, “Cumhuriyet’in 100. Yılında Türk Tiyatrosu”, s. 98.

³³⁰ Evren, “Cumhuriyet’in 100. Yılında Türk Sineması”, s. 252–253.

³³¹ Valérie Vézina vd., *Political Ideologies and Worldviews: An Introduction*, Kwantlen Polytechnic University, 2021, s. 6.

³³² Rona Aybay, Demirhan Burak Çelik, *İnsan Hakları Hukuku*, 6. baskı, İstanbul, DER Yayınları, 2023, s. 98.

³³³ Vézina vd., *Political Ideologies and Worldviews: An Introduction*, s. 109.

ilişkisinin çok sıkı olduğu görülmektedir.³³⁴ Bu devletler “sanatın erişilebilir olması” konusunda ısrarcı davranmışlardır.³³⁵

Keyfi ve baskıcı hükümetlerin bireylerin özgürlüklerine tehdit oluşturduğunu ve bu doğrultuda hükümetin sınırlandırılması gerektiğini savunan liberal düşünce³³⁶ temel olarak devlet ve sanatın yakın ilişki kurmaması gerektiği görüşündedir. Bununla birlikte, liberalizmde devletin sanatı desteklemesi gerektiğinin savunulduğu da görülmektedir. Farklı ideolojilerin tespiti veya tek tek değerlendirilmesi bu tezin kapsamının dışında olmakla birlikte, devlet-sanat ilişkisine ilişkin liberal yaklaşımların ortaya konması amaçlanmaktadır.

Saf haliyle liberalizm, klasik liberalizm, devletin sosyal hayata müdahalesinin çok sınırlı olması³³⁷ ve sosyal ve ekonomik işleyişin dışında kalması gerektiğini belirtirken,³³⁸ reform liberalizmi veya sosyal liberalizm insanların gerçekten özgür olabilmeleri için devletin pozitif edimde bulunması gerektiğini ileri sürmektedir.³³⁹ Bu anlayışta da bireyin odak alındığı görülmekte ve fakat bireyin kendini gerçekleştirme için fırsat eşitliğini sağlayan devlet müdahalesi desteklenmektedir.³⁴⁰ Nitekim, pozitif özgürlük anlayışına göre birinin istediği şeyi yapma aracı yoksa onun özgür olduğunu söylemek anlamsızdır.³⁴¹ Örneğin üniversiteye gitme hakkının olması, ekonomik olarak zor durumda olanın gidebileceği anlamına gelmemektedir.³⁴² Çocuklara eğitim sağlanması bunun bir örneği olarak görülmüştür.³⁴³ Liberalizm ideolojisindeki bu farklılaşma, devlet sanat ilişkisine de yansımıştır. Kültürel hayatı devletin desteklemesini savunan liberalizm savunucuları, bireysel özgürlükleri koruyan geleneksel

³³⁴ Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 138.

³³⁵ Brandon Taylor, Wilfried van der Will, “Aesthetics and National Socialism”, **The Nazification of Art: art, design, music, architecture and film in the Third Reich**, ed. Brandon Taylor, Wilfried van der Will, Hampshire, The Winchester Press, 1990, s. 7.

³³⁶ Vézina vd., **Political Ideologies and Worldviews: An Introduction**, s. 44.

³³⁷ Vézina vd., **a.g.e.**, s. 49.

³³⁸ Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 89.

³³⁹ Vézina vd., **Political Ideologies and Worldviews: An Introduction**, s. 51. Neoliberalizm ile birlikte devlet müdahalesinin azaldığı ve sosyal programların zayıfladığı görülmektedir. Vézina vd., **a.g.e.**, s. 52. Neoklasik liberalizm ise negatif özgürlük anlayışına bağlı şekilde piyasanın yeterliliğine vurgu yapmaktadır. Fatmagül Berktaş, “Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, ed. Birsan Hekimoğlu Örs, 9. baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 88. Sosyal demokrasi için ayrıca bkz. Sevgi Uçan Çubukçu, “Sosyal Demokrasi: Melez Bir Politik Gelenek”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, ed. Birsan Hekimoğlu Örs, 9. baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 259–303.

³⁴⁰ Berktaş, “Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, s. 81.

³⁴¹ Berktaş, **a.g.e.**, s. 84.

³⁴² Vézina vd., **Political Ideologies and Worldviews: An Introduction**, s. 51.

³⁴³ Berktaş, “Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, s. 78.

liberal anlayış ile toplum üyelerinin eşitlikçi bir anlayışla refaha erişimlerini birleştirdikleri için revizyonist liberal (*revisionist liberal*) olarak tanımlanmışlardır.³⁴⁴

Dworkin, devlet sanat ilişkisinde iki görüş olduğunu ileri sürmektedir. Ekonomik yaklaşım (*economic approach*), devlet desteği olmaksızın piyasanın en etkili mekanizma olduğunu savunurken daha ulvi yaklaşım (*lofty approach*) sanat ve kültürün insan doğasını zenginleştirebilmek için belirli bir seviyeye erişmesi gerektiğini ve bunun da devlet desteği olmadan mümkün olmadığını savunmaktadır.³⁴⁵ Kamuoyu bakımından değerlendirildiğinde ise sanatın desteklenmesine yönelik farklı görüşlerin ideolojik, ekonomik ve demografik gerekçelerle açıklandığı ve hatta³⁴⁶ cinsiyet bakımından farklılaşabildiği bile ileri sürülmektedir.³⁴⁷

2. Sanatın Devlet Eliyle/Desteğiyle Sunulmasının Karşısında Duran Görüşler

Liberal yaklaşımda kültürün adalet ve hak meselesi olarak tanımlanması konusunda anlaşmazlıklar bulunmaktadır.³⁴⁸ John Stuart Mill özgürlük anlayışında “[m]edeni bir toplumun herhangi bir üyesi üzerinde, onun iradesi dışında, haklı olarak kullanılabilecek tek güç, başkalarına zarar gelmesini önlemektir” diyerek devlet müdahalesi için kişinin kendi iyiliğinin, fiziksel veya ahlaki, yeterli bir gerekçe olmadığını söylemektedir.³⁴⁹ Devletin sanatı desteklememesi gerektiğini savunan liberal yaklaşımın gerekçelerinden ilki sanatın desteklenmesinin kibirli ve paternalist bir yaklaşım içerdiğidir; zira devlet kamu gücünü bir yaşam biçiminin diğerinden daha değerli olduğu görüşü doğrultusunda kullanmaktadır.³⁵⁰ Paternalizm en basit tanımı ile, bir kişinin özgürlüğüne kendi iyiliği için başka biri tarafından müdahale edilmesidir.³⁵¹ Devlet, daha az kişinin sevdiği bir eseri desteklerken bu esere erişimin, televizyonda futbol maçı izleme eyleminden³⁵² veya tatile gitmekten³⁵³ daha değerli olduğunu varsaymaktadır. Kaynakların sınırlılığı ve insanın gelişimini sağlayacak her şeyi

³⁴⁴ Samuel Black, “Revisionist Liberalism and the Decline of Culture”, *Ethics*, C. 102, No: 2, 1992, s. 244.

³⁴⁵ Ronald Dworkin, “Can a Liberal State Support Art”, *A Matter of Principle*, Boston, Harvard University Press, 1985, s. 221. Bu kavramlar tarafımcı çevrilmiştir.

³⁴⁶ Arthur C. Brooks, “Who Opposes Government Arts Funding?”, *Public Choice*, C. 108, No: 3/4, 2001, s. 357.

³⁴⁷ Brooks, *a.g.e.*, s. 366.

³⁴⁸ Romainville, “Defining the right to participate in cultural life as a human right”, s. 413.

³⁴⁹ John Stuart Mill, *On Liberty*, The Floating Press, 2009, s. 18.

³⁵⁰ Dworkin, “Can a Liberal State Support Art”, s. 222.

³⁵¹ Julian Le Grand, Bill New, *Government Paternalism*, Princeton University Press, 2015, s. 79. Tanımlar üzerinde uzlaşmadığı da görülmektedir. Gerard Dworkin de paternalizm ile bir kişinin hareket özgürlüğüne refah, iyilik, mutluluk, ihtiyaç, yarar veya değerleri gerekçe göstererek müdahale etmek olarak tanımlamaktadır. Gerald Dworkin, “Paternalism”, ed. Sherwood J. B. Sugden, *Monist*, C. 56, No: 1, 1972, s. 65.

³⁵² Dworkin, “Can a Liberal State Support Art”, s. 222.

³⁵³ Abbing, *Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts*, s. 211.

desteklemesinin imkansızlığı karşısında bir şeyi başka bir şeyin yerine desteklemesi, bir şeyin diğer şeyden üstünlüğü sorgulamasına yol açmaktadır.³⁵⁴ Yalnızca yasaklamalar veya maddi yüklerin değil vergi indirimi gibi, aynı zamanda teşviklerin verilmesi de paternalist bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.³⁵⁵ Şekli eşitlik yerine herkese imkanların sunulabildiği bir eşitliği savunan Rawls'ın bile³⁵⁶ devletin kültürel faaliyetleri desteklememesi gerektiğini savunduğu görülmektedir; nitekim sanatın desteklenmesi devletin belirli bir estetik anlayışa sahip insanlar yetiştirme gibi görevlerinin olduğu anlamına gelmektedir ve devlet böyle bir göreve sahip değildir.³⁵⁷

Sanatın desteklenmemesi gerektiği görüşüne dayananlar sanatın etkisini de sorgulamaktadır. Bu görüştekiler, sanatın “yararsız, amaçsız, özgür ve kişisel bir oyun” olması sebebiyle topluma bir katkı sunmadığını belirtmiştir.³⁵⁸ Tekil bir sanatın veya genel anlamıyla sanatın kültürdeki etkisini doğru şekilde öngörmek mümkün gözükmemektedir.³⁵⁹ Sanatın insanları aydınlattığı gibi öncüllerin kanıtlandığının görülmediği belirtilmektedir.³⁶⁰ Bunun yanı sıra bir eserden alınan zevkin ölçülebilirliği sorunu bulunmaktadır. Kişilerin örneğin opera izlemeleri durumunda daha fazla keyif alacağı çıkarımları doğru, en azından ölçülebilir olamayacaktır.³⁶¹ Olumlu etkisinin tespitinde zorluğun yanı sıra, sanatın desteklenmemesinin bir eksiklik yaratmayacağı argümanı da ileri sürülmüştür. Bu düşünceye göre devletin desteklemesi için bu ihtiyacın giderilmemesinin eksiklik yaratacağı ortaya konmalıdır.³⁶²

Sanatın etkisinin yanı sıra sanata destek verilmesinin etkisi de tartışılmaktadır. Devlet desteği olmadan sanatın sona ereceğini söylemek mümkün gözükmemektedir; nitekim sanat doğrudan devlet desteği olmadan ortaya çıkmıştır.³⁶³ Bir görüş sanata ayrılan kaynağın bürokrasi tarafından tüketildiğini ve kaynakların, desteklenmesi planlanan alana

³⁵⁴ Carroll, “Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?”, s. 26. Yazar aşk insanı geliştiriyor gerekçesine sığınarak insan ilişkilerinin desteklenmesinin devletten beklenemeyeceği analogisini yapmaktadır. Bu yaklaşım sanatın objektif ve sübjektif tanımlarındaki farklılaşmayla çözülebilir. Bkz. Bölüm 1/I/A – Tanımlanamaz Bir Kavram Olarak Sanat.

³⁵⁵ Le Grand, New, **Government Paternalism**, s. 42, 51.

³⁵⁶ John Rawls, **A Theory of Justice**, Cambridge Massachusetts, Harvard University Press, 1971, s. 83–90.

³⁵⁷ Rawls, **a.g.e.**, s. 328. Rawls’a göre kültürel olarak kendini geliştirmek isteyen bireyler bunu dernekler vb. yoluyla yapmalıdır.

³⁵⁸ Kant’ın görüşü için bkz. Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 19. Şişman, **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, s. 37.

³⁵⁹ Harry Brighouse, “Neutrality, Publicity, and State Funding of the Arts”, **Philosophy & Public Affairs**, C. 24, No: 1, 1995, s. 49.

³⁶⁰ Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 212.

³⁶¹ Dworkin, “Can a Liberal State Support Art”, s. 227.

³⁶² Carroll, “Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?”, s. 27.

³⁶³ Carroll, **a.g.e.**, s. 29.

aktarılmadığını belirtmektedir.³⁶⁴ Başka bir yaklaşım ise sanatın desteklenmesinin aslında sanata zarar verdiğini ve kuralların ve kontrolün yaratıcılığın üzerinde olumsuz etkisi olduğunu iddia etmektedir.³⁶⁵ Bu görüş doğrultusunda devletin sanata dahil olmasıyla birlikte mükemmellik değil sıradanlık teşvik edilecektir.³⁶⁶ Nobel ödüllü yazar T.S. Eliot'un "Nobel, kişinin kendi cenazesine bir bilettir. Nobel'i aldıktan sonra hiç kimse bir şey yapmamıştır" konuşması da bu bağlamda akılda tutulmalıdır.³⁶⁷ Benzer bir değerlendirme Halide Edip tarafından da yapılmaktadır. Sanata verilen desteğin belirli bir sanat anlayışı doğrultusunda verildiğinde sanatın değersizleşeceği ve bu eserlerin ömürlerinin de kısa olacağı söylenmiştir.³⁶⁸ Sanata zarar verilmesi aynı zamanda sanat desteklerinin sanatın bağımsızlığına gölge düşürecek olmasıyla da gerekçelendirilmektedir.³⁶⁹ Bu sanatın desteklenmesine olan yaklaşımın devletin tarafsızlığı ve tarafsız gözükmesi (*publicity*) gerekçeleriyle eleştirilmesi ile de ilişkilendirilebilir.³⁷⁰

Sanatın desteklenmemesi gerekliliği, sanatın faydalarının farklılaşması ile de açıklanmaktadır. Sanatın hoşgörülü bir toplum yaratma gibi etkilerinin kabulünde dahi, her sanatın buna yardımcı olamayacağı ve bu sebeple sanat arasında ayırım yapılması gerekeceği söylenmiştir.³⁷¹ Mevcut kültürün korunması için verilen destekler bir nevi mirasın desteklenmesi anlamına gelecekse de çağdaş sanat için aynısını söylemek mümkün gözükmemektedir.³⁷² Gelecekte miras teşkil edip etmeyeceğinin belirsizliği, desteğin meşru bir zemini olmadığını göstermektedir.³⁷³ Çağdaş sanatın refah anlayışı çerçevesinde desteklenmesinin de bu gibi bir sanatın temel ihtiyaç olmaması³⁷⁴ estetik ihtiyacının karşılanması gerekçesiyle desteklenmesinin de çağdaş sanatın "anti-estetik" olma özelliği sebebiyle³⁷⁵ zor olduğu belirtilmiştir.

³⁶⁴ Karşlı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 27.

³⁶⁵ Bruno S. Frey, "State Support and Creativity in the Arts: Some New Considerations", **Journal of Cultural Economics**, C. 23, No: 1/2, 1999, s. 76.

³⁶⁶ "Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control", s. 1971.

³⁶⁷ David Sexton, "Where to start with: Kazuo Ishiguro", **The Guardian**, (2023), (Çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/books/2023/may/30/where-to-start-with-kazuo-ishiguro#:~:text=The Nobel is a ticket,said%2C on winning in 1948.>

³⁶⁸ Halide Edip Adivar'dan yazma dersleri için bkz. Necip Tosun, **Yazma Dersleri Ahmet Mithat Efendi'den Tomris Uyar'a**, İstanbul, KETEBE, 2025, s. 77.

³⁶⁹ Brighouse, "Neutrality, Publicity, and State Funding of the Arts", s. 36.

³⁷⁰ Brighouse, "Neutrality, Publicity, and State Funding of the Arts", s. 35–63.

³⁷¹ Carroll, "Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?", s. 32.

³⁷² Carroll, **a.g.e.**, s. 22.

³⁷³ Carroll, **a.g.e.**, s. 24.

³⁷⁴ Carroll, **a.y.**

³⁷⁵ Carroll, **a.g.e.**, s. 28. Yazara göre çağdaş sanatın estetik olduğu ölçüde desteklenmesi bir sanatı diğerinden üstün tutmak anlamına gelecektir.

Sanatın desteklenmemesinin demokratik devlet anlayışında kamu harcamaları nasıl olmalı sorusu ile gerekçelendirildiği de görülmektedir. Demokratik bir devlette vatandaşların kamu harcamalarının sanat için harcanmasını talep ettiği bir düzende, bu harcamaların mümkün olması gerektiği; fakat vatandaşların kamu parasının sanat için kullanılmasını tercih etmediği ileri sürülmektedir.³⁷⁶ Bu açıklamanın gerisinde de kamu gücü kullanarak (*power of coercion*) toplanan vergilerin yaşam biçimi konusunda taraf tutmaması gerekliliği düşüncesi bulunmaktadır.³⁷⁷ Sanat desteğinin varlıklı kesimden daha az varlıklı bir kesime para aktarılması olarak görülmesi ve bunun adil olmaması sebebiyle eleştirildiği de anlaşılmaktadır.³⁷⁸ Bu aynı zamanda sanat faaliyetinin para harcanmaması gereken lüks bir faaliyet olarak görülmesiyle de açıklanmış ve hatta ABD'nin ilk yıllarında sanata destek ayrılmamasının temel gerekçelerinden olmuştur.³⁷⁹

Bir diğer gerekçe ise desteklerden faydalanan kişilerin halihazırda sanattan faydalanan belirli bir ekonomik seviyede olan kişiler olmasıdır.³⁸⁰ Sanatın desteklenmesinin sadece avantajlı konumda olanların faydasına olduğu yönünde araştırmalar ortaya konmaktadır.³⁸¹ Daha erişilebilir fiyatlı sanat etkinliklerinden, halihazırda sanatla ilgilenen bireylerin faydalandığı belirtilmektedir.³⁸² Bu da sanatın desteklenmesi yerine eğitim³⁸³ veya sağlık harcamaları yapmanın daha uygun olup olmayacağı sorusunu ortaya çıkarmaktadır.³⁸⁴

Ek olarak, sanat gibi araçlar devletin ideolojik araçları olarak kullanılmakta ve bu araçlar baskı aygıtlarından da farklı olarak meşruiyet sağlayan araçlar olarak görülmektedir.³⁸⁵ Demokratik olmayan toplumlarda kültür ve sanat politikalarının “sınırlayıcı ve baskıcı” olduğu

³⁷⁶ Carroll, **a.g.e.**, s. 21. Bireylerin sanatı tercih etmemesi sebebiyle kamu kaynaklarının harcanmaması gerekçesinin gerçekçi olmadığı, bu gerekçenin diğer tüm faaliyetler için de kullanılabileceği ve hizmetlerin toplumsal faydasına bakılması gerekliliğine ilişkin bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 52.

³⁷⁷ Brighouse, “Neutrality, Publicity, and State Funding of the Arts”, s. 38.

³⁷⁸ Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 27.

³⁷⁹ “Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control”, s. 1970. NEA kurulmadan önce de Kongre’de sanat kurumlarına yönelik çalışmalar yapılmış olsa da uzun süre Kongre sanatın ulusal bir destek gerektiren alan olduğu konusuna ikna olmamıştır. Binkiewicz, **Federalizing the Muse : United States Arts Policy and the National Endowment for the Arts, 1965-1980**, s. 13. Amerikan tarihinde sürece ilişkin bkz. Binkiewicz, **a.g.e.**, s. 11–89.

³⁸⁰ Dworkin, “Can a Liberal State Support Art”, s. 222.

³⁸¹ Carroll, “Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?”, s. 21.

³⁸² Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 212.

³⁸³ Abbing, **a.y.**

³⁸⁴ Dworkin, “Can a Liberal State Support Art”, s. 222.

³⁸⁵ Birsan Hekimoğlu Örs, “İdeoloji: Karmaşık Dünyayı Anlaşılır Kılmak”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, ed. Birsan Hekimoğlu Örs, 9. baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 24.

ve yönlendirici bir yapıya büründüğü görülmektedir.³⁸⁶ Bu araçların doğrudan devlet tekelinde olmasına da gerek yoktur; çünkü devlet sivil toplumu dönüştürerek bu araçları işletebilmektedir.³⁸⁷ Devletin sanat ile yakın ilişkide olması belirli bir görüşün empoze edilmesine yol açacaktır. Nazi Almanya’sında “sanatın nazileşmesi” ve sanatın estetik kaygılardan bağımsız olarak sosyal kohezyon, baskı aracı ve sosyal marjinalleştirme için kullanılması bunun bir örneğini oluşturmaktadır.³⁸⁸ Hitler, kültürü bir propaganda aracı olarak kullanmış ve ideolojisini benimsemeyen sanatçıları cezalandırılma yoluna gitmiştir.³⁸⁹ Yönetimde çalışan ve “sakıncalı” bulunan kişilerin de devlet sanatçılığından çıkarıldığı görülmektedir.³⁹⁰ Sovyetler Birliği’nde de ideolojiler farklı olsa dahi, sanata yaklaşımın benzer olduğu³⁹¹ ve sanatın propaganda aracı olarak kullanıldığı görülmektedir.³⁹² Sanatın yeni toplum yaratılmasında kullanılması hedeflenmiş, tüm sanat gruplarının belirli bir örgüt altında toplanması istenmiştir.³⁹³ Bu örgüte katılmayanlara da devlet desteği verilmemiştir.³⁹⁴ Amerika Birleşik Devletleri’nde de istihbarat teşkilatı CIA’in dahi Amerikan kültürünün dünyaya yayılması ve uluslararası propaganda için sanatı desteklediği belirtilmektedir.³⁹⁵ Daha önce ele alındığı üzere Osmanlı Devleti’nin veya Türkiye Cumhuriyeti’nin de sanattan bu amaçla yararlandığı görülmektedir.³⁹⁶ Kurtuluş Savaşı yıllarında savaşılan ülkelerin filmlerinin gösterimlerinin engellenmesi de sinemanın “en birinci propaganda aleti” olması ile açıklanmaktadır.³⁹⁷ Günümüzde TRT’nin sahip olduğu uluslararası yayınlar bunun bir başka örneğidir.³⁹⁸ Bu, modern devletlere özgü bir yaklaşım değildir. Örneğin tiyatronun propaganda aracı olarak kullanılması Roma İmparatorluğu döneminde de görülmektedir.³⁹⁹ Bununla birlikte sanatın artık propaganda aracı olarak kullanılmadığı ve mesaj vermek için daha farklı tanıtım

³⁸⁶ Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 17.

³⁸⁷ Hekimoğlu Örs, “İdeoloji: Karmaşık Dünyayı Anlaşılır Kılmak”, s. 24.

³⁸⁸ Brandon Taylor, Wilfried van der Will (ed.), **The Nazification of Art: art, design, music, architecture and film in the Third Reich**, Hampshire, The Winchester Press, 1990, s. vi.

³⁸⁹ Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 15.

³⁹⁰ Çetinkaya İstikbal, **a.y.**

³⁹¹ Taylor, van der Will, “Aesthetics and National Socialism”, s. 7.

³⁹² Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 17.

³⁹³ Şişman, **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, s. 84.

³⁹⁴ Şişman, **a.y.**

³⁹⁵ Cowen, **Good and Plenty**, s. 73–81.

³⁹⁶ Bölüm 1/II/A – Tarihsel Bir Olgu Olarak Devlet Eliyle/Desteğiyle Sanat.

³⁹⁷ Öztürk, **Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset**, s. 33–35.

³⁹⁸ TRT, “Televizyon”, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.trt.net.tr/kurumsal/televizyon>.

³⁹⁹ Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 19.

stratejilerinin izlendiği belirtilmiştir.⁴⁰⁰ Sanat desteğinin devletin sopası (*government bashing*) olarak kullanılmasının sanata zarar verdiği de ileri sürülmüştür.⁴⁰¹

Sanatın desteklenmemesi gerektiğini savunan görüş, sanat desteğinin ekonominin gelişmesi veya sanatçı işsizliğinin önlenmesi gibi gerekçelerle verilmesini de eleştirmektedir. Bu doğrultuda sanat bir ekonomik getiri aracı olarak görülebilse de aynı desteğin başka alana verilmesi durumunda daha fazla ekonomik getiri mümkün olabilecektir.⁴⁰² Kaldı ki, bu, sanatın ekonomik getiri sağlayabildiği belirli bir coğrafi bölgede desteklenmesi anlamına gelecektir.⁴⁰³ Ayrıca, devletin herkese istediği işi yapmasını sağlama gibi bir yükümlülüğü olmadığı ve devletin işsizlikle mücadele görevi kapsamında sanatçı işsizliğinin özel ve ayrı olarak dikkate alınması gerektiği de söylenmektedir.⁴⁰⁴

3. Sanatın Devlet Eliyle/Desteğiyle Sunulmasını Savunan Görüşler

Liberal teoriler devletin sanatı desteklemesi gerektiği konusunda çeşitli görüşler ve gerekçeler ortaya koymuştur. Adam Smith klasik liberalizmde dahi “[t]oplumun tamamı için faydalı olan kurumlar [...] tamamen sürdürülemiyorsa veya toplumun bunlardan en çok yararlanan belirli üyelerinin katkılarıyla sürdürülemiyorsa, eksikli[ğin] çoğu durumda tüm toplumun genel katkısıyla giderilme”si gerektiği öne sürülmektedir.⁴⁰⁵ Kişisel gelişime imkan sağlamayı amaçlayan liberal düşünce (*liberalism of flourishing*) de sanatın üretimi (*creation*) ve yayılımı (*dissemination*) konusunda devletin rol oynaması gerektiğini ileri sürmektedir.⁴⁰⁶ Bu görüşe göre desteğin devlet tarafından verilmesinin geri planında herkesin sanata erişim sağlayamaması yatmaktadır ve devletin bireylere kendilerini geliştirme imkanını yaratan koşulları sunması gerekir.⁴⁰⁷

Sanata erişim, batılı devletlerde de orta ve üst sınıfın erişebildiği ve toplumun çoğunluğunun dışarıda bırakıldığı bir imkân olarak görülmekte ve devletin bu başarısızlığın

⁴⁰⁰ Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 238. Bununla birlikte tamamen vazgeçildiği de söylenemez. CIA’in Amerikan modern sanatını “komünizm kötüdür” algısı için kullanmak yerine Amerika’daki özgürlüğü göstermek için kullandığı söylenmektedir. Abbing, **a.g.e.**, s. 239.

⁴⁰¹ Frey, “State Support and Creativity in the Arts: Some New Considerations”, s. 71.

⁴⁰² Carroll, “Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?”, s. 30.

⁴⁰³ Carroll, **a.y.**

⁴⁰⁴ Carroll, **a.y.**

⁴⁰⁵ Adam Smith, **An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations Vol.2**, Londra, W. Strahan T.Cadell, 1776, s. 411. Çeviri tarafımda yapılmıştır.

⁴⁰⁶ Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 116. “Liberalism of flourishing” sosyal liberalizm olarak da nitelendirilmektedir. Mautner, **a.g.e.**, s. 2.

⁴⁰⁷ Mautner, **a.g.e.**, s. 1. “Liberalism of flourishing” kavramı doğrultusunda da “entelektüel-ahlaki” ve “kapsayıcı” olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir. İki ayırım bakımından da devletin sanatı desteklemesi gerektiği savunulmaktadır. Bu kavramlara ilişkin bkz. Mautner, **a.g.e.**, s. 17–61.

çözümü için sanatı desteklemesi gerektiği dile getirilmektedir.⁴⁰⁸ Sanata erişim hakkı “zengin ve fakir karşı karşıya kaldığında özgürlük ezer, yasa ise kurtarıcı olur” deyişinin ve devletin yalnızca yasa ile değil “oluşturacağı düzenek ve sistemle hak ve özgürlüklerin gerçekleşmesini sağlama görevi ile tamamlama[sı]”⁴⁰⁹ ifadesinin bir örneğini oluşturmaktadır. Toplumun düşük ve orta gelirli kısmının da sanata erişiminin sağlanması için devletin desteği gerekmektedir.⁴¹⁰

Sanattan kamu desteğinin çekilmesi, tarihsel olarak dışlanmış grupları etkilemektedir.⁴¹¹ Sosyal dışlanma yalnızca parasal yoksullukla değil aynı zamanda kültürel dışlanmayla da karakterize edilmektedir.⁴¹² Piyasa başarısızlığı olarak ele alınan bu gibi durumlarda (örneğin küçük yerleşim yerlerinde) devletin desteğinin (tiyatro kurmak vb.) önemli olduğu görülmektedir.⁴¹³ Kentlerin demografileri ve fiziki büyüklükleri düşünüldüğünde özel kuruluşların tek başına tüm kültürel hizmetleri üstlenmesinin mümkün olmayacağı dile getirilmiştir.⁴¹⁴ Sanatçının devletten veya başka birinden destek almadığı durumda – yani idarenin herhangi bir müdahalesinin olmadığı durumlarda - piyasa koşullarında var olması zor olabilmektedir.⁴¹⁵ Nitekim sanat özel sektör bakımından her daim cazip gözükmemektedir.⁴¹⁶ Ayrıca sanatın gerçek maliyeti insanların ona erişimini engelleyecek ölçüde artmaktadır.⁴¹⁷ Pandemi döneminin sanat faaliyetleri üzerindeki olumsuz etkileri de bu sektörün aslında dalgalı (*volatile*) bir sektör olduğunu göstermiştir.⁴¹⁸ Piyasa başarısızlığı sebebiyle sanatın desteklenmesi sanatın olumlu etkilerinin bulunması ile gerekçelendirilmektedir.⁴¹⁹ Sanatın devlet tarafından desteklenmesinin ekonomik nedenleri arasında sanatın her zaman maddi karşılığının olmaması, piyasa koşullarına uyum sağlayamaması, sanat üretmenin büyük prodüksiyon gerektirmesi, sanatçıların kullanabileceği alanların mülkiyetinin pahalı olması gibi sebepler ortaya konmuştur.⁴²⁰ Piyasanın, özel ilgi

⁴⁰⁸ Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 117.

⁴⁰⁹ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, 5. baskı, İstanbul, Afa, 1999, s. 278.

⁴¹⁰ Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 8.

⁴¹¹ Nizan Shaked, **Museums and Wealth The Politics of Contemporary Art Collections**, 1. baskı, Bloomsbury Publishing, 2022, s. 37.

⁴¹² Roman, “L'accès à la culture dans les politiques de lutte contre l'exclusion sociale”, s. 343–360.

⁴¹³ Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 142. Ayrıca bkz. Rushton, “Transaction cost politics and the National Endowment for the Arts”, s. 136.

⁴¹⁴ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Türkiye’de Yerel Kültür Ekosistemi”, s. 65. Kamunun da tek başına yeterli olmayacağı ve kamu özel sektör işbirliğinin önem arz ettiği belirtilmektedir.

⁴¹⁵ Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 2.

⁴¹⁶ Çetinkaya İstikbal, **a.g.e.**, s. 9.

⁴¹⁷ “Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control”, s. 1971.

⁴¹⁸ UNESCO, **Culture in crisis: Policy guide for a resilient creative sector**, 2020, s. 2.

⁴¹⁹ Frey, “State Support and Creativity in the Arts: Some New Considerations”, s. 71. Piyasa başarısızlığı için ayrıca bkz. Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 20–22.

⁴²⁰ Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 125. Dekor, kostüm gibi maliyetlerin de arz üzerindeki etkisi için bkz. Karşı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 22.

gerektiren durumlar olması (çocuk tiyatrosu) veya talep azlığı sebebiyle (etnik müzikler, daha az bilinen sanatçıların geldiği festivaller) yönelmediği alanlar da söz konusu olabilmektedir.⁴²¹ Gelir düzeyi düşük olan bireylerin beslenme ve barınma gibi zorunlu ihtiyaçları için harcama yaparken kültür faaliyetlerine kaynak ayıramaması da talep yetersizliği olarak açıklanmaktadır.⁴²² Bu piyasa başarısızlığının giderilmemesi, bu kişilerin yalnızca bireysel ve manevi gelişimlerine imkan sağlamamak değil aynı zamanda sanata erişen bireyler ile aralarında adil olmayan bir eşitsizlik yaratmaktadır.⁴²³

Devlet-sanat ilişkisi değerlendirilirken tarafsızlık kavramına ilişkin doktrinde üçlü bir ayrım yapıldığı da görülmektedir. Devletin herhangi bir yaşam tarzının lehine bir diğerinin aleyhine etki doğuracak şekilde bir harekette bulunmaması, etkide tarafsızlık (*neutrality of effect*) olarak ele alınmaktadır.⁴²⁴ Bu bakış açısıyla örneğin devletin park yapması insanların televizyon izlemesinin azalmasına yol açacaksa devlet park için para harcamamalıdır. Bir diğer tür, çıktılarda tarafsızlık olarak adlandırılmaktadır.⁴²⁵ Bu tüm hayat tarzlarının eşit kolaylıkta veya zorlukta erişilebilir kılması için faaliyette bulunmasına ilişkindir ve çıktılarda tarafsızlık (*neutrality of outcome*) olarak adlandırılmaktadır.⁴²⁶ Burada devlet kayak yapan bireye de futbol oynamayı seven bireye de imkân sunmalıdır.⁴²⁷ Bunun zor olduğu, zira kayak yapan birey için eğimli arazi ve kar ya da futbol sahası ve topu temin etmesi beklenmekte ve bunun uygulanabilirliğinin zor olduğu belirtilmektedir.⁴²⁸ Bir diğer anlayış ise devletin desteğinin yarattığı sonuçlar yerine niyeti ile ilgilenmekte ve önemli olanın bir hayat tarzını diğerinin önüne koymayı amaçlamamasını tarafsızlık olarak nitelendirmektedir ve bu niyetin tarafsızlığı (*neutrality of intent*) olarak isimlendirilmektedir.⁴²⁹ Buna göre devletin milli park inşa etmesinin amacı diğer aktivitelerin yapılmasını engellemek değil ve fakat çevrenin ve havanın korunması ise bu tarafsızlığın korunması anlamına gelecektir.⁴³⁰ Bu ayrım doğrultusunda devletin tarafsız olması gerekliliği devlet – sanat ilişkisinin hiçbir şekilde var olmaması anlamına gelmeyecektir. Tüm yaşam tercihlerini erişilebilir kılmak için faaliyet göstermesi ya

⁴²¹ Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 142–142. Piyasanın sanat içi giderek daha fazla destek olduğu ve piyasanın yetersiz olacağının söylenmesinin eleştirildiği de görülmektedir. Bkz. Gregory S. Alexander, “Can Human Flourishing Be Liberal?”, **Canadian Journal of Law and Jurisprudence**, C. 32, No: 1, 2019, s. 240.

⁴²² Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 19.

⁴²³ Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 142.

⁴²⁴ Brighouse, “Neutrality, Publicity, and State Funding of the Arts”, s. 38.

⁴²⁵ Brighouse, **a.y.**

⁴²⁶ Brighouse, **a.y.**

⁴²⁷ Brighouse, **a.y.**

⁴²⁸ Brighouse, **a.g.e.**, s. 38–39.

⁴²⁹ Brighouse, **a.g.e.**, s. 38.

⁴³⁰ Brighouse, **a.y.**

da bir yaşam tercihini üstün tutmak amacıyla değil ama sanata erişimde eşitsizliği ortadan kaldırma ve sosyal adaleti sağlama gerekçesi taraf olmama ile bağdaşabilir.

Devletin sanatı desteklemesi fikrinin karşısında duran liberallerin sanatın bireyler ve toplum üzerindeki etkisini değerlendirmedikleri eleştirisi getirilmektedir.⁴³¹ Tüm kültürel gruplar ve tüm vatandaşlar arasında sanatın yaratımı ve yayılmasının desteklenmesi ile birlikte vatandaşların en zengin ve geniş yelpazeli sanata erişebileceği belirtilmiştir.⁴³² Devletin desteği ile birlikte aslında bir şekilde desteklendiği için görünür olanların dışındaki eserlerin ve sanatçıların halkla kavuşması söz konusu olacaktır.⁴³³ Sanata desteğin olmaması, sanatı öldürmeyecektir, nitekim o içten gelen bir şeydir. Fakat sanatın desteklenmesi (*encouragement*) onu ileriye götürebilecektir.⁴³⁴ Ayrıca, sanata devlet tarafından destek olunmasının sanatı (tiyatro) erişilebilir kıldığı ve popüler yaptığı gibi istikrarlı bir şekilde devamına da imkân sağladığı, daha saygın görünmesine yardımcı olduğu da söylenmektedir.⁴³⁵ Bu da sanat ile daha fazla ilgilenilmesine yardımcı olacaktır.

Piyasanın en doğru cevabı verdiği argümanına ise refahın eşit dağıtılmadığı bir toplumda piyasa bedellerinin (*market price*) her zaman toplumun ne istediğinin göstergesi olamayacağı cevabı verilebilir.⁴³⁶ Ayrıca, sanatın kültür piyasası tarafından desteklenmesi de sanat ve estetik odaklı değil kâr odaklı yaklaşımların takip edilmesi, düşünen bireyler yerine tüketimi odak alması, “konformist” bir yaklaşımı benimsemesi gibi gerekçelerle eleştirilmektedir.⁴³⁷ Neoliberal politikalarla birlikte devlet desteğinin azaldığı ve özel sektörün piyasadaki şirketlerin/kurumların desteğine bırakıldığı ve sanatın sergilendiği müze, tiyatro gibi alanların kurumsal sponsorlar tarafından desteklendiği görülmektedir.⁴³⁸ Sanatın özel sektör tarafından desteklenmesi de sanatı daha erişilebilir kılacaktır. Hatta ABD’de 19. yüzyılda zenginlerin sanatı desteklemeye başlaması hükümetin sanatı destekleme gereği duymamasına yol açmış⁴³⁹ ve devletin desteğinin olmasının özel kişilerin desteklemeyi bırakacağına yol açacağı endişesi ortaya konmuştur.⁴⁴⁰ Bununla birlikte bu desteğin yalnızca özel kurumlar tarafından verilmesi çeşitli endişeleri ortaya çıkarmaktadır. Özel kurumların desteğinin dahil

⁴³¹ Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 123.

⁴³² Mautner, **a.g.e.**, s. 134.

⁴³³ Newton, “The Future of the Arts in the Welfare State”, s. 34–35.

⁴³⁴ Newton, **a.g.e.**, s. 31.

⁴³⁵ Klaic, **Resetting the Stage**, s. 8.

⁴³⁶ Dworkin, “Can a Liberal State Support Art”, s. 222.

⁴³⁷ Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 139–142.

⁴³⁸ Mautner, **a.g.e.**, s. 121.

⁴³⁹ “Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control”, s. 1970.

⁴⁴⁰ **a.g.e.**, s. 1972.

olması da yöneticilerin sadece merkezi ve tartışmalı (*controversial*) olmayan sanatların desteklenmesine ve otosansür uygulamalarına yol açabileceği belirtilmektedir.⁴⁴¹ Nitekim, özel kurumlardan destek talep eden sanatçıların eleştirel yaklaşımdan kaçınması söz konusu olabilecektir. Bu bağlamda devlet tarafından verilen desteklerin sanatçıya özerklik alanı tanıdığı ve bu bağlamda *laissez faire* yaklaşımıyla bağdaşır olduğu söylenmektedir.⁴⁴² Ayrıca, sanatın devlet tarafından desteklemesinin özel sektörün sanata verdiği destek üzerinde olumlu ve artırıcı etkileri (*crowding in*) olacağı söylendiği gibi aksi yönde özel sektörün dahil olmayı azaltacağı (*crowding out*) da söylenmiştir.⁴⁴³ Ek olarak, devletin dahil olmasının aslında özel sektörlerin desteklemediği alanların da desteklenmesini sağlayan ve kapsayıcılığı ve çeşitliliği artıran bir yanı vardır.⁴⁴⁴

Sanatın desteklenmemesi görüşüne karşı olarak kişilerin entelektüel kapasitelerinin gelişmesi için destek vermenin kişilere belirli bir görüş aşlamak anlamına gelmediği, bu desteğin insan aklının gelişimi için katkı sağlayacağı gerekçesiyle verilmesi gerektiği argümanı ileri sürülmüştür.⁴⁴⁵ Üniversite eğitiminin devlet tarafından sağlanması/desteklenmesine ilişkin argümanların sanatın desteklenmesine ilişkin ileri sürülebileceği de öngörülmektedir, zira üniversite eğitimi toplumdaki aklın kalitesini (*quality of reason*) yükseltmektedir.⁴⁴⁶ Akademik özgürlüğe müdahale etmeden akademik araştırmanın desteklenmesi, içeriğine müdahale etmeden sanatın desteklenmesi için örnek olarak gösterilmiştir.⁴⁴⁷ Yani devletin bir sanat eseri için destek verirken bir futbol maçı için vermemesinin sanatı daha üst kılmak anlamına gelmediği, sanata da erişim sağlanarak insan aklının gelişiminin hedeflendiği belirtilmektedir.⁴⁴⁸ Sanatın etkilerinin öngörülebilir olmaması eleştirisi karşısında ise bilim analogisi verilmektedir. Araştırma yapılırken ortaya çıkan zarar veya getirisinin düşük olabilmesi bilime verilen desteğin kesilmesi için sebep oluşturmamaktadır.⁴⁴⁹ Bunlara ek

⁴⁴¹ Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 122.

⁴⁴² Stephen Hetherington, “Arm’s-length funding of the arts as an expression of laissez-faire”, **International Journal of Cultural Policy**, C. 23, No: 4, 2017, s. 488.

⁴⁴³ Farklı görüşler ve değerlendirmeler için bkz. Francesca Borgonovi, Michael O’hare, “The Impact of the National Endowment for the Arts in the United States: Institutional and Sectoral Effects on Private Funding”, **Journal of Cultural Economics**, C. 28, No: 1, 2004, s. 21–36. Farklı araştırmaların paylaşımı ve değerlendirmeleri için bkz. Mirae Kim, Gregg G. Van Ryzin, “Impact of government funding on donations to arts organizations: survey experiment”, **Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly**, C. 43, No: 5, 2014, s. 910–925.

⁴⁴⁴ Uy, **Ask the Experts**, s. 182.

⁴⁴⁵ Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 125–126.

⁴⁴⁶ Mautner, **a.g.e.**, s. 126–127.

⁴⁴⁷ Mautner, **a.g.e.**, s. 132.

⁴⁴⁸ Mautner, **a.g.e.**, s. 126.

⁴⁴⁹ Murray, “Liberalism, Art, and Funding”, s. 120.

olarak, sanatın desteklenmesinin arkasında gelecek nesiller için kültür koruyucusu olunması gerekliliği de bir argüman olarak ileri sürülmektedir.⁴⁵⁰

Farklı bir bakış açısıyla ise, ahlaki (*moral*) değer ile estetik değerlerin birbirinden farklı şeyler olduğu ve “hayat tarzı” dayatılması argümanına ilişkin farklı yaklaşımlar getirilebileceği belirtilmektedir.⁴⁵¹ Estetik olarak bir sanatın tatmin edici olup olmaması ile ahlaki olarak bir şeyin doğru veya yanlış olması değerlendirmesi arasında fark olduğu ileri sürülmektedir.⁴⁵² Devletin belirli bir ideolojiyi desteklediği görüntüsü liberal anlayış bakımından endişe yaratabilse de çeşitli politika tedbirleri ile bu endişenin giderilebileceği belirtilmiştir.⁴⁵³ Sanatın tanımlarına yer verilirken ortaya konan objektif sanat tanımı ve subjektif sanat tanımı anlayışı ayrımı bu bakımdan kanımızca yol gösterici olacaktır. Devletin sanatı desteklemesi bir sanat anlayışını diğer bir anlayıştan üstün tutması anlamına gelmeyecektir; nitekim devlete sanatın objektif olarak tanımlanması yetkisi verilmesi savunulmamaktadır.

Yukarıda ortaya konduğu üzere, sanata özel sektörün destek vererek dahil olması da sanatın yönlendirilmesine yol açmaktadır.⁴⁵⁴ Şirketler hem kendileri için sanat üretmekte hem de sanatı finanse ederek kamuoyunda imajlarını güçlendirmeyi amaçlamaktadır.⁴⁵⁵ Bu bağlamda sanatın metalaştığı ve paranın dolaşımı için bir araç haline geldiği ve de hala kültürel değer olarak ele alınan iki farklı sanat olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır.⁴⁵⁶ İnsan hakları bakımından yaklaşıldığında devletin sanatı bu finansal pençeden kurtarması gerekir denmektedir.⁴⁵⁷

C. Devlet Eliyle/Deşteğıyle Sanat Modelleri

Sanat idareleri daha fazla bireyin sanata erişebilmesi ve sanattan faydalanabilmesi adına sanatçı ile seyirciyi buluşturmaya ve onlar arasında estetik bir sözleşme (*aesthetic contract*) kurmayı amaçlar.⁴⁵⁸ Bu sözleşme çok farklı şekillerde kurulabilir. Bir eğlenceyi teşvik ederek, kamusal bir alanda performans düzenleyerek veya performansın reklamını yaparak, insanların

⁴⁵⁰ Dworkin, “Can a Liberal State Support Art”, s. 229. Dworkin’in gelecek nesillerin de zengin bir kültürel hayata katılım isteğı olacağını varsaymasına ilişkin bkz. Black, “Revisionist Liberalism and the Decline of Culture”, s. 256.

⁴⁵¹ Murray, “Liberalism, Art, and Funding”, s. 116.

⁴⁵² Murray, *a.g.e.*, s. 117.

⁴⁵³ Murray, *a.g.e.*, s. 118.

⁴⁵⁴ Çetinkaya İstikbal, *Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek*, s. 42.

⁴⁵⁵ Çetinkaya İstikbal, *a.y.*

⁴⁵⁶ Françoise Gaillard, “L’art, l’état et le marché: De la subvention culturelle à l’ère de la financiarisation”, *Bulletin des bibliothèques de France*, No: 8, 2016, s. 80.

⁴⁵⁷ Gaillard, *a.y.*

⁴⁵⁸ Anderton, Pick, *Arts Administration*, s. 16.

evlerine yayın yaparak, bir kitap yayınlarak, bir CD satarak, bir topluluk videosu hazırlayarak, otobüs durağında veya halka açık bir alanda bir konser sunarak, bir heykel dikerek, bir duvar resmi boyayarak, bir sokak etkinliği düzenleyerek, bir akşam sınıfı açarak bu sözleşme kurulabileceği gibi başka yollar da mevcuttur.⁴⁵⁹ Görüldüğü üzere devlet sanatı/kültürü üretmeyi tercih edebileceği gibi sanatın üretilmesini ve yayılmasını desteklemeyi de tercih edebilir.⁴⁶⁰ Bu tercihler devlet ve sanat ilişkisinin çeşitli modeller üzerinden kurgulanmasına ve çeşitli sınıflandırmalara yol açmıştır. Bu tezin amacı tüm sınıflandırmalara yer vermek olmamakla birlikte, önem teşkil ettiği düşünülen modeller devlet-sanat ilişkisinin seviyelerini tespit edebilmek bakımından paylaşılacaktır.

İlk sınıflandırma (i) sanat odaklı bir idare kurulmaksızın sanatın desteklendiği kolaylaştırıcı (*facilitator*) model, (ii) sanatın özerk sanat kuruluşları aracılığıyla desteklendiği koruyucu (*patron*) model, (iii) sanatın bakanlıklar aracılığı ile desteklendiği mimar (*architect*) model ve (iv) tüm sanat araçlarına devletin sahip olduğu mühendis (*engineer*) modellerini öngörmektedir.⁴⁶¹ Bu sınıflandırmada devlet eser yaratım sürecini destekleyebileceği gibi (“süreç”) belirli bir eserin yaratılmasını (“eser/ürün”) da destekleyebilir.⁴⁶²

Kolaylaştırıcı modelde süreç odak alınırken mühendis modelde eserin kendisine odaklanılmaktadır.⁴⁶³ Kolaylaştırıcı modelde devletin temel olarak bir sanat türünden ziyade yaratıcılık sürecini desteklediği görülmektedir. Vergi muafiyetleri yoluyla bireylerin veya şirketlerin desteklenmesi bunun örneğini oluşturmaktadır.⁴⁶⁴ Burada sanatın içeriğine karışmadan ve sanat için belirli bir kriter getirilmeden destek verilmesi söz konusu olmakta; sanat tercihi özel kişilere ve kurumlara bırakılmaktadır.⁴⁶⁵ Bu modelde merkezi bir kültür bakanlığı/yönetimi olmadığı gibi güçlü bir sanat idari kurumu bulunmamaktadır.⁴⁶⁶ ABD’nin ilk başta bu modeldeyken, daha sonra koruyucu modele geçtiği söylenmektedir.⁴⁶⁷

⁴⁵⁹ Anderton, Pick, **a.y.**

⁴⁶⁰ Enrico Bertacchini, Chiara Dalle Nogare, “Public provision vs. outsourcing of cultural services: Evidence from Italian cities”, **European Journal of Political Economy**, C. 35, 2014, s. 168.

⁴⁶¹ Chartrand, McCaughey, “The Arm’s Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future”, s. 48. Benzer bir sınıflandırmanın mühendis modeline yer verilmeden gerçekleştirildiği de görülmektedir. Bkz. Vincent Dubois, “Cultural Policy Regimes in Western Europe”, **International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences**, C. 5, 2015, s. 464.

⁴⁶² Chartrand, McCaughey, “The Arm’s Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future”, s. 48.

⁴⁶³ Chartrand, McCaughey, **a.y.**

⁴⁶⁴ Chartrand, McCaughey, **a.y.**

⁴⁶⁵ Chartrand, McCaughey, **a.y.**

⁴⁶⁶ Dubois, “Cultural Policy Regimes in Western Europe”, s. 464.

⁴⁶⁷ Chartrand, McCaughey, “The Arm’s Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future”, s. 49. ABD’nin de federal hükümetin içerisinde yer alan Smithsonian Institution aracılığı ile sanat

Koruyucu modelde sanatın merkezi idareye mesafeli, yani özerk bir sanat kurumu ve sanat konusundan yetkin kişiler tarafından değerlendirmeler sonucunda desteklenmesi anlamına gelen “*arm’s length*” yaklaşımıyla desteklenmesi öngörülmektedir.⁴⁶⁸ Bu kurumlar serbest piyasa ekonomilerinde ortaya çıkmıştır.⁴⁶⁹ “*Arm’s length*” prensibi ile hükümetle ilişkili ama ondan ayrı kamusal bir yapının sanat desteğinde söz sahibi olması öngörülmektedir.⁴⁷⁰ Hükümet destek miktarını belirlerken hangi organizasyon veya sanatçının bu desteği alacağına söz konusu konsey ve yetkin kişiler objektif standartlara göre karar vermektedir.⁴⁷¹ Bu modelin temel örneğini İngiltere oluşturmaktadır.⁴⁷²

Mimar devlet ise sanatın kültür bakanlıkları yoluyla desteklenmesini öngörmekte ve desteğe ilişkin kararlar bürokratlar tarafından verilmektedir.⁴⁷³ Bu destekler verilirken sanatın estetik standartlarının ötesinde sosyal devlet anlayışı doğrultusunda toplumun ihtiyaçlarının gözetildiği görülmektedir. Sanatçıların kamu görevlisi statüsünü haiz olduğu da görülmektedir.⁴⁷⁴ Gelir endişesi duymadan sanat üretimi bakımından olumlu olsa da bu gibi bir yaklaşımın yaratıcılığın sınırlanmasına yol açabileceği söylenmiştir.⁴⁷⁵ Devletin kültür ve sanat politikaları bakımından müdahaleci olduğu Fransa⁴⁷⁶ ve hükümetin çeşitli kurumları desteklediği ve bazı sanatçılara maaş ödediği Hollanda bu modelin örnekleri olarak gösterilmektedir.⁴⁷⁷

Mühendis devlet ise sanat üretiminin tüm araçlarına sahip olan, kendi siyasi standartlarına uygun olan sanatı destekleyen ve süreci önemsemeyen devlettir.⁴⁷⁸ Bu modelde

hizmeti sunduğu da görülmektedir. Cowen, **Good and Plenty**, s. 82–83. Kuruma ilişkin olarak bkz. “Our History”, **Smithsonian**, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.si.edu/about/history>. Bu kurum, özel kişi tarafından kurulup devlete hibe edilmiştir. Bkz. Gökçe Okandan Dervişoğlu, Ezgi Arıdur, “Sanata Destek Mekanizmaları Örnek Sunumlar ve Model Arayışı”, 2012, s. 5. Fakat ABD’nin odak noktasının özendirme ve destekleme faaliyeti olduğu söylenmelidir.

⁴⁶⁸ Chartrand, McCaughey, “The Arm’s Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future”, s. 49.

⁴⁶⁹ Hetherington, “Arm’s-length funding of the arts as an expression of laissez-faire”, s. 482.

⁴⁷⁰ Dubois, “Cultural Policy Regimes in Western Europe”, s. 464.

⁴⁷¹ Chartrand, McCaughey, “The Arm’s Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future”, s. 49.

⁴⁷² Chartrand, McCaughey, **a.g.e.**, s. 50. İngiltere Sanat Konseyi için ayrıca bkz. Esra Plümer Bardak, “The ‘Arm’s Length Principle’ and Its Role In The 21st Century Arts and Cultural Sector”, **İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 4, No: 2, 2021, s. 326–339.

⁴⁷³ Chartrand, McCaughey, “The Arm’s Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future”, s. 50.

⁴⁷⁴ Chartrand, McCaughey, **a.g.e.**, s. 51.

⁴⁷⁵ Chartrand, McCaughey, **a.g.e.**, s. 50–51.

⁴⁷⁶ Dubois, “Cultural Policy Regimes in Western Europe”, s. 464. 1. François’nın 17. yüzyıldan beri sanat ve sanatçının koruyucusu durumunda olmasına ilişkin bkz. Okandan Dervişoğlu, Arıdur, “Sanata Destek Mekanizmaları Örnek Sunumlar ve Model Arayışı”, s. 9.

⁴⁷⁷ Chartrand, McCaughey, “The Arm’s Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future”, s. 51.

⁴⁷⁸ Chartrand, McCaughey, **a.y.**

tüm sanat kurumlarının devlet tarafından sahip olunduğu ve işletildiği ve siyasilerin onaylamadığı sanatçıların sanatçı sayılmadığı görülmektedir.⁴⁷⁹ Sovyetler Birliği politikalarının bu modelin örneği olduğu söylenmektedir.⁴⁸⁰

Bir başka sınıflandırma ise yeni-kurumsal (*neoinstitutionalist*) yaklaşım benimsenerek gerçekleştirilen⁴⁸¹ bir sınıflandırmadır. Bunlardan ilki bürokratik merkeziyetçi yaklaşım veya başka bir ifadeyle “yukarıdan aşağıya yaklaşım” (*bureaucratic top-down approach*) olarak ele alınmakta ve Fransa’nın yaklaşımı örnek gösterilmektedir.⁴⁸² Bu örnekte, sanatsal ve kültürel hayatın oluşturulmasında devletin önemli bir rolü bulunmaktadır ve merkeziyetçi bir yaklaşım hakimdir.⁴⁸³ Bu doğrultuda kültürel ve sanatsal hayatın devlet tarafından “domine” edildiği belirtilmektedir.⁴⁸⁴ Bu sınıflandırmanın öngördüğü diğer yaklaşım kurumsalcı yaklaşım (*corporatist approach*) olarak ele alınmaktadır.⁴⁸⁵ Bunun örneği olarak ise İsviçre veya daha geniş olarak İskandinav ülkeleri verilmiştir. Burada devletin sanatı destekleme bakımından büyük bir rolünün olduğu görülmekle birlikte, merkeziyetçi yaklaşımdan uzaklaşıldığı ve bölgesel ve yerel kurumlara da yetki verildiği görülmektedir.⁴⁸⁶ Bu sınıflandırmanın üçüncü yaklaşımı ise özel sektörün kültürel politikaları belirlediği yaklaşımdır (*dominance of the private sector*) ve bunun örneğini ABD oluşturmaktadır.⁴⁸⁷ Burada sanat kurumlarının elitler tarafından oluşturulduğu; fakat piyasa başarısızlığı sebebiyle devletin sanata dahil olduğu görülmektedir.⁴⁸⁸ Burada devletin destekleyici bir rol üstlendiği, merkeziyetçi olmayan bir yapının oluşturulduğu görülmektedir.⁴⁸⁹

Bir başka sınıflandırma ise ülkelerin model olarak ele alındığı sınıflandırmadır. Devletin sanat ile ilişkisinde dünyaya bakıldığında üç model ortaya konmaktadır. İskandinav modelinde, refah devleti olarak bilinen İskandinav ülkelerinde kültür ve sanat alanında da devletin yoğun desteği olduğu görülmektedir.⁴⁹⁰ İskandinav modelinde başrol merkez hükümetlerde olsa da yerel yönetimler de bağımsız olarak rol oynamaktadır.⁴⁹¹ Kıta Avrupası modelinde sanatın

⁴⁷⁹ Chartrand, McCaughey, **a.g.e.**, s. 52.

⁴⁸⁰ Chartrand, McCaughey, **a.y.**

⁴⁸¹ Toepler, Zimmer, “Subsidizing the Arts”, s. 33.

⁴⁸² Toepler, Zimmer, **a.g.e.**, s. 34.

⁴⁸³ Toepler, Zimmer, **a.y.**

⁴⁸⁴ Toepler, Zimmer, **a.g.e.**, s. 35.

⁴⁸⁵ Toepler, Zimmer, **a.g.e.**, s. 36.

⁴⁸⁶ Toepler, Zimmer, **a.g.e.**, s. 36–39.

⁴⁸⁷ Toepler, Zimmer, **a.g.e.**, s. 39.

⁴⁸⁸ Toepler, Zimmer, **a.g.e.**, s. 40.

⁴⁸⁹ Toepler, Zimmer, **a.g.e.**, s. 41.

⁴⁹⁰ Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 36–39.

⁴⁹¹ Çetinkaya İstikbal, **a.g.e.**, s. 39.

kamu politikası alanı olarak kabul edilip desteklendiği görülmektedir.⁴⁹² Bu modelde merkeziyetçi bir anlayışın hakim olduğu belirtilmektedir.⁴⁹³ Anglosakson modelinde ise sanatın kamu kurumları tarafından verilen bir hizmet yerine bağımsız yapılar aracılığıyla desteklenen bir hizmet olması benimsenmiştir.⁴⁹⁴ Bu kurumlardaki amaç hem devletten hem de özel sektörden gelen destekleri adil ve tarafsız bir şekilde sanat faaliyetlerine iletmektir.⁴⁹⁵

Bir başka sınıflandırma ise ülkelerin sanat faaliyeti harcamaları üzerinden yapılabilir. Bu ayrım model olarak nitelendirilmemişse de ülkelerin “sanat harcamaları yüksek ülkeler” (*big spenders*) ile “sanat harcaması konusunda isteksiz olan ülkeler” (*reluctant states*) olarak nitelendirildiği görülmektedir.⁴⁹⁶ Bu sınıflandırma için ülkelerin bütçelerinin ve sanat faaliyeti yürütmek için ayrılan bütçe oranlarının incelenmesi gerekecektir. Burada, kıta Avrupası ülkeleri genel olarak sanat harcamaları yüksek ülkeler olarak adlandırılırken, Anglo-Amerikan dünyası sanata destek sağlamaya bakımından isteksiz olan ülkeler arasında yer almaktadır.⁴⁹⁷

Bazı sınıflandırmaların ise tarihsel farklılıklara odaklandığı görülmektedir Fransa ve Avusturya gibi bazı devletler “mutlak monarşi devletleri” (*royal absolutists states*) olarak kabul edilirken, İngiltere ve Hollanda gibi diğer devletler “daha plükokratik ve merkantilist devletler” (*more plutocratic, mercantilist states*) olarak ve Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri gibi devletler “yeni uluslar” (*new nations*) olarak kabul edilir.⁴⁹⁸ Mutlak monarşi devletlerinde, sanatı himaye geleneği vardır ve sanat hükümetin sorumluluğu olarak görülür. Daha plütokratik devletlerde ise devletin sanat desteği daha azdır. Yeni uluslar ise uzun yıllar boyunca devletin sanatı desteklemesine karşı çıkan ülkelerdir.⁴⁹⁹

Devletlerin sanatla ilişkilerindeki stratejilerinin de “karar verme modelleri” (*decision-making models*) başlığıyla değerlendirilmektedir.⁵⁰⁰ İlk modelde, sanat devletin bir işlevi olarak ele alınır ve sanat faaliyetleri kamu görevlileri tarafından yürütülür.⁵⁰¹ İkinci modelde sanatın bağışlar veya sanat konseyleri aracılığıyla yürütülmesi amaçlanmaktadır. Üçüncü modelde ise

⁴⁹² Çetinkaya İstikbal, a.y.

⁴⁹³ Çetinkaya İstikbal, a.y.

⁴⁹⁴ Çetinkaya İstikbal, a.g.e., s. 41.

⁴⁹⁵ Çetinkaya İstikbal, a.y.

⁴⁹⁶ Toepler, Zimmer, “Subsidizing the Arts”, s. 32.

⁴⁹⁷ Toepler, Zimmer, a.y.

⁴⁹⁸ Milton C. Cummings, Richard S. Katz, “Relations Between Government and the Arts in the Western Europe and North America”, **Who’s to Pay for the Arts?: The International Search for Models of Arts Support**, ed. Milton C. Cummings Jr., J. Mark Schuster, New York, ACA Books, 1989, s. 6.

⁴⁹⁹ Cummings, Katz, a.y.

⁵⁰⁰ Cummings, Katz, a.g.e., s. 9.

⁵⁰¹ Cummings, Katz, a.y.

hükümetin piyasaya dayalı bir karar alma süreci belirlediği organizasyon yapısı bulunmaktadır.⁵⁰²

Belirtmek gerekir ki, ülkelerin farklı modellere sahip oldukları ve ayrımların katı olmadığı görülmektedir. Çoğu ülkenin farklı ağırlıklarda olmakla birlikte tüm bu modelleri benimsediği tespit edilmektedir.⁵⁰³ Aynı model içerisindeki ülkelerde bile faaliyet yürütümünde farklılaşmalar olduğu ülkelerin birbirlerine benzemediği görülmektedir.⁵⁰⁴ Örneğin bağımsız idari kuruluşların işlerliğinin parlamenter ve başkanlık sistemlerinde daha farklı olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır.⁵⁰⁵ Fransa'daki merkezi yönetim gücünün görece azalması veya İngiltere'de Sanat Kurulu üzerinde hükümet yetkisinin artması modeller arasındaki geçişkenliğe örnek olarak gösterilmiştir.⁵⁰⁶

Modeller arasındaki ayrımların ülkelere katı bir şekilde yansımaması ve geçişkenlikler devlet sanat ilişkisinin modeller üzerinden değil eksenler üzerinden değerlendirilmesinin mümkün olabileceğini düşündürmektedir. Kanımızca devlet-sanat ilişkisinde üç temel eksen/spektrum bulunmaktadır. İlk eksen sanatın hangi aktör eliyle/desteğiyle yürütüldüğüne ilişkindir. Eksenin bir ucunda sanatın tamamen özel sektör eliyle yürütülmesi, yani piyasaya bırakılması söz konusudur. Bir diğer uçta ise idare bulunmaktadır ve sanatın üretimi ve sunumu tamamen idare eliyle yapılmaktadır. İkinci eksen ise idare eksenini olarak adlandırılabilir. Bu eksen sanat alanında idarenin varlığının bulunduğu durumlarda söz konusu olacaktır ve sanat alanına hangi idarenin dahil olduğu sorusuyla ilgilidir. Bir uçta sanatın merkezi hükümet politikalarıyla belirlenmesi (örn. Kültür Bakanlığı) söz konusuysa sanatın yerinden yönetimler (özellikle yerel yönetimler) eliyle desteklenmesi eksenin diğer ucunda bulunmaktadır. Üçüncü eksen ise bağımsızlık eksenini olarak adlandırılabilir. Bu eksen sanat sunan veya sanatı destekleyen kurumların merkezi idare politikalarından ne kadar bağımsız olduğunu ve sunulan veya desteklenen sanatın belirlenmesi konusunda dikkate alınan kriterlerin bağımsızlığı ile ilgilidir. Bir uçta sunulan ve/veya desteklenen sanatın tamamen hükümet politikalarına bağlı olması söz konusuysa diğer uçta hükümet politikasından ziyade sanat odaklı kriterlerin esas alındığı çoğulcu bir yapı bulunmaktadır. Bu eksenler doğrultusunda

⁵⁰² Cummings, Katz, **a.g.e.**, s. 10.

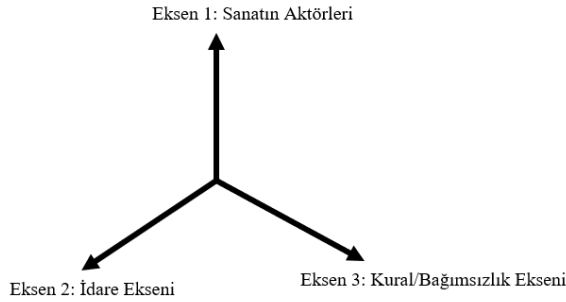
⁵⁰³ Chartrand, McCaughey, "The Arm's Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future", s. 53.

⁵⁰⁴ Lluís Bonet, Emmanuel Négrier, "La politique culturelle à l'épreuve de l'agence. essai de combinaison d'approche principal agent et stakeholder (PA&S)", **Pyramides**, 2020.

⁵⁰⁵ Michael Rushton, "Political oversight of arts councils: A comparison of Canada and the United States", **International Journal of Cultural Policy**, C. 8, No: 2, 2002, s. 164.

⁵⁰⁶ Dubois, "Cultural Policy Regimes in Western Europe", s. 464.

devlet-sanat ilişkisini üç boyutlu bir düzlem olarak anlamak mümkündür ve ülkeler bu düzlem içerisinde farklı noktalarda konumlandırılabilir.⁵⁰⁷

Şema 1 – Devlet Sanat İlişkisi Eksenleri

III. Bir Hak Olarak Sanata Erişim

A. Sanata Erişimin Hak Olarak Nitelendirilmesi

İnsan hakları terimi “devlet tarafından güvence altına alınsın veya alınmasın, belirli bir tarihsel aşamada, onurlu bir yaşam sürdürmek için insanların sahip olması gerektiği düşünülen tüm hakları ifade eder.”⁵⁰⁸ “İdeal” haklar listesi olduğu söylenen⁵⁰⁹ ve en yaygın biçimiyle “insanın insan olmaktan kaynaklanan hakları”⁵¹⁰ olarak tanımlanan insan hakları kavramı “insanların yararlanabileceği bütün haklar” olarak geniş bir şekilde ele alınmaktadır.⁵¹¹ İnsan haklarının kaynağı değerlendirildiğinde insan doğası ve insan gereksinimleri ile karşılaşmakta ve bireylerin hem maddi hem manevi gereksinimlere ihtiyaç duyduğu ortaya konulmaktadır.⁵¹² Onurlu bir yaşamın gerektirdiği koşulların zaman içerisinde değişebildiği⁵¹³ ve sanata erişimin manevi gereksinimlerle ilişkilendirilebildiği düşünüldüğünde sanata erişimin geniş anlamda insan hakları listesinde yer aldığını söylemenin önünde bir engel bulunmamaktadır. Nitekim, insan hakları durağan bir kavram değildir ve kültürel haklar da yeni bir hak olarak ortaya

⁵⁰⁷ Söz konusu eksen Şema 1 olarak görselleştirilmiştir.

⁵⁰⁸ Oktay Uygun, “İnsan Hakları Kuramı”, **İnsan Hakları**, 1. baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 16. Benzer şekilde bkz. Bülent Tanör, **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, 3. baskı, BDS Yayınları, 1994, s. 14.

⁵⁰⁹ Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, 7. baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2013, s. 14.

⁵¹⁰ Tekin Akıllıoğlu, **İnsan Hakları Kavram Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, 3. baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2019, s. 16.

⁵¹¹ Bu tanım ayrıca eleştirilmektedir. Bkz. Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 9. Aybay bunu bazı özelliklere göre (ör. kadın) hak tanınabilmesi bakımından eleştirmektedir.

⁵¹² Uygun, “İnsan Hakları Kuramı”, s. 18.

⁵¹³ Uygun, **a.g.e.**, s. 37.

çıkıştır.⁵¹⁴ Bu doğrultuda insanların kültür ve sanat gereksinimlerini devletten talep etme hakkına sahip olduğu belirtilmektedir.⁵¹⁵

Bununla birlikte, bu hakkın temel hak olarak güvence altına alınıp alınmadığı değerlendirilmelidir. Zira, haklarla gereksinim arasındaki ilişkinin tam olarak kurulduğunu söylemek mümkün değildir, hakların gereksinimleri veya gereksinimlerin hakları karşılamaması söz konusu olabilmektedir.⁵¹⁶ İnsan hakları pozitif hukuku aşan bir kavramken, temel haklar anayasalarda güvence altına alınan insan hakları olarak ele alınmaktadır.⁵¹⁷ Bir hakkın hukuk kuralı olarak tanımlanabilmesi için en temel ve en yaygın tanıma anayasal tanımadır.⁵¹⁸ Her ne kadar anayasal tanımanın güvence oluşturmalarını “mutlak ve düz bir doğru olarak” kabul etmek doğru olmayacaksa da⁵¹⁹ insan haklarının korunması ve güvence altına alınması bakımından anayasal koruma “vazgeçilmez bir öneme sahiptir.”⁵²⁰ Nitekim, bir hakkın anayasal olarak tanınması yasakoyucunun basit çoğunlukla değiştiremeyeceği bir hak yaratmaktadır.⁵²¹ Bir hakkın anayasal olarak korunması, bireylerin dava hakkına sahip olması anlamına gelmesi bakımından da önemlidir.⁵²² Ayrıca, anayasalarla korunan hakların yerine getirilmemesi durumunda devletin bir açıklama yapması gerekecektir ve bu da anayasal korumanın önemini gösterir niteliktedir.⁵²³

Sosyal hakların anayasal olarak korunmasına ilişkin farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu hakların anayasallaşmasının kaynak dağıtımının yargı eliyle yapılması anlamına geleceği ve bunun da demokratik kurama uymadığı belirtilmiştir.⁵²⁴ Bununla birlikte eşitlikçi bir anlayış ve diğer hakların etkin kullanımı için temel gereksinimlerin karşılanması gerekliliği de

⁵¹⁴ Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 65.

⁵¹⁵ Çeçen, **a.y.**

⁵¹⁶ Uygun, “İnsan Hakları Kuramı”, s. 19.

⁵¹⁷ Oktay Uygun, **1982 Anayasası’nda Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi**, İstanbul, Kazancı, 1992, s. 4.

⁵¹⁸ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Dayanışma Hakları**, ed. TODAİE, Ankara, 1996, s. 12.

⁵¹⁹ Tanör, **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, s. 212.

⁵²⁰ Bülent Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2007, s. 95.

⁵²¹ Robert Alexy, **A Theory of Constitutional Rights**, (çev. Julian Roberts), New York, Oxford University Press, 2010, s. 297.

⁵²² Zafer Gören, **Anayasa Hukuku**, 5. baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2020, s. 149.

⁵²³ David Nussberger, Angelika; Landau, “General Report: The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights”, **The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights**, ed. David Nussberger, Angelika; Landau, Cambridge, Intersentia, 2023, s. 16–17.

⁵²⁴ Görüşler ve gerekçeleri için bkz. Bertil Emrah Oder, “Devletin Olumlu Edimini Gerektiren Sosyal Hakların Anayasal Düzeyde Korunması ve Yargısal Tutumlar”, **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1, 2008, s. 204. Sosyal haklara anayasalarda yer verilmesine karşı çıkılmasının gerekçeleri için ayrıca bkz. F. I. Michelman, “The constitution, social rights, and liberal political justification”, **International Journal of Constitutional Law**, C. 1, No: 1, 2003, s. 13–34.

savunulmuştur.⁵²⁵ Bu değerlendirmeler kültürel haklar bakımından da geçerli olabilir. Ayrıca, demokratik düşüncülerin doğması ve demokrasinin yaşamasında kültürün önemli bir rol oynadığı ve demokrasinin kültür düzeyleri yüksek toplumlarda geliştiği belirtilmektedir.⁵²⁶

Belirtmek gerekir ki kültürel hakların anayasal devletlerde de ekonomik ve sosyal haklardan daha önemsiz bir pozisyona atıldığı ileri sürülmektedir.⁵²⁷ Ekonomik ve sosyal hakları benimseyen ilk anayasa 1848 Fransa Anayasası olarak ele alınmış ve daha sonrasında bu hakların anayasal düzlemde korunmasının Birinci Dünya Savaşı sonrasına kaldığı ve 1917 yılında Meksika Anayasası ve 1919 yılında Weimar Anayasası ile devam ettiği belirtilmiştir.⁵²⁸ Bilim ve sanat özgürlüğüne ilk yer veren Anayasa 1919 Weimar Anayasası'dır. Sanat özgürlüğüne sosyal haklar arasında yer veren bu anayasa uyarınca⁵²⁹ devlet sanatı geliştirme ödevine de sahiptir.⁵³⁰ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da sosyal ve kültürel haklar toplumdaki yararların sınırlanabilmesi amacıyla anayasalarda yer bulmaya başlamıştır.⁵³¹ Kültürün talep edilebilir bir insan hakkı olabileceği düşüncesi de İkinci Dünya Savaşı sonrasına rastlamaktadır.⁵³²

Ülke anayasalarında sanat özgürlüğüne (ya da sanatsal ifade özgürlüğü) ilişkin hükümlere yer verilmiştir.⁵³³ Bununla birlikte, sanata erişim kavramı ile ilişkilendirilebilecek

⁵²⁵ ⁵²⁵ Oder, “Devletin Olumlu Edimini Gerektiren Sosyal Hakların Anayasal Düzeyde Korunması ve Yargısal Tutumlar”, s. 205–206. Sosyal hakların lehine ve aleyhine görüşler için ayrıca bkz. Alexy, **A Theory of Constitutional Rights**, s. 337–343.

⁵²⁶ Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 16.

⁵²⁷ Jean Alberto del Real Alcalá, “The New Civil Rights of the Person”, **Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy**, C. 100, No: 4, 2014, s. 527. Bu makalede kültürel haklar ile kastedilen daha çok kişinin kültürünü yaşaması ve ifade etmesi ile ilişkili olarak alınmış ve sanata erişim kapsamında değil. Alberto del Real Alcalá, “The New Civil Rights of the Person”, s. 527–538.

⁵²⁸ Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 37.

⁵²⁹ Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, s. 2.

⁵³⁰ Tanör, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, s. 90.

⁵³¹ Mehmet Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1984, s. 94.

⁵³² Roman, “L'accès à la culture dans les politiques de lutte contre l'exclusion sociale”, s. 343–360.

⁵³³ Örneğin Arnavutluk Anayasası md. 58 için bkz. “Albania Constitution”, **Venice Commission**, y.y., (Çevrimiçi) [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2016\)064-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2016)064-e;);; Almanya Anayasası md. 5 için bkz. “Basic Law for the Federal Republic of Germany”, **Federal Ministry of Justice**, (Çevrimiçi) https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html, 30.05.2025.; Brezilya Anayasası md. 5 için bkz. “Constitution of the Federative Republic of Brazil”, **Biblioteca Digital Camara**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.oas.org/es/sla/ddi/docs/acceso_informacion_base_dc_leyes_pais_b_1_en.pdf; Etiyopya Anayasası md. 29 için bkz. “Constitution of the Federal Democratic Republic of Ethiopia”, **WIPO**, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/et/et007en.pdf>; İtalya Anayasası md. 33 için bkz. “Constitution of the Italian Republic”, **Senato della Repubblica**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf; Güney Afrika Anayasası md. 16 için bkz. <https://www.justice.gov.za/constitution/SACConstitution-web-eng.pdf>; Gürcistan Anayasası md. 23 için bkz. “The Constitution of Georgia”, **Constitution Net**, y.y., (Çevrimiçi) https://constitutionnet.org/sites/default/files/Georgia_Constitution.pdf; Kırgızistan Anayasası md. 48 için bkz.

hakların az sayıda ülkenin anayasasında açıkça tanındığı görülmektedir. Çeşitli ülkelerin anayasalarında sanattan faydalanma özgürlüğü, kültürel hayata ve/veya sanat hayatına katılım hakkı, kültürel etkinliklere eşit erişim sağlama yükümlülüğü, sanat kurumları açma yetkisi, kişilerin manevi ihtiyaçlarını karşılamak için sanatı geliştirme yükümlülüğü gibi hükümlere yer verildiği görülmektedir. Kültürel eserlerden faydalanma özgürlüğünün herkes için garanti altına alınmasına yer veren Polonya Anayasası,⁵³⁴ herkesin sanat hayatına ve kültürel hayata katılım hakkına yer veren Küba Anayasası,⁵³⁵ devletin kültürel fırsatlara eşit erişim sağlama yükümlülüğü altında olduğunu güvence altına alan Filipinler Anayasası,⁵³⁶ idareye sanat kurumları açma yetkisi tanıyan Meksika Anayasası,⁵³⁷ halkın manevi ihtiyaçlarını karşılamak için sanatı geliştirme yükümlülüğünü öngören Vietnam Anayasası⁵³⁸ bunlara örnek olarak verilebilir. Bu ülkelerin anayasal yükümlülükleri doğrultusunda çeşitli faaliyetlerde bulundukları da anlaşılmaktadır. Polonya’da haftada en az bir gün müzelerin kamunun ücretsiz erişimine açık olma zorunluluğu politikası,⁵³⁹ Küba’da ülke genelinde çocukların ve gençlerin erişim sağlayabileceği sanat atölyeleri ve etkinlikleri içeren çeşitli topluluk projeleri (*community projects*) yürütülmesi,⁵⁴⁰ Filipinler’de her şehre kültür merkezi açılmasının zorunlu

“The Constitution of the Kyrgyz Republic”, y.y., (Çevrimiçi) <https://constsof.kg/wp-content/uploads/2022/06/constitution-of-the-kyrgyz-republic.pdf>.; Mozambik Anayasası md. 94 için bkz. “Constitution of the Republic of Mozambique”, y.y., (Çevrimiçi) https://cdn.accf-francophonie.org/2019/03/mozambique_const-en.pdf.; Rusya Anayasası md. 44 için bkz. “The Constitution of the Russian Federation”, y.y., (Çevrimiçi) <https://mid.ru/upload/medialibrary/fa3/xwhwumdunawy9iprvhcxqds1lzxqdx/CONSTITUTION-Eng.pdf>.. Bu tez kapsamında 10 farklı ülkenin anayasa metinlerine örnek olarak yer verilmektedir. Sanat özgürlüğü bulunan anayasalar bu ülkelerle sınırlayıcı değildir.

⁵³⁴ Polonya Anayasası md. 73 ile birlikte kültür ürünlerinden faydalanma özgürlüğü (“...freedom... to enjoy the products of culture, shall be ensured to everyone”) de tanınmıştır. Bkz. “Poland’s Constitution of 1997”, **Constitute Project**, y.y., (Çevrimiçi) <https://faolex.fao.org/docs/pdf/pol129737e.pdf>.

⁵³⁵ Küba Anayasası md. 79 ile birlikte herkesin sanat hayatına ve kültürel hayata katılım hakkı (“the right to participate in the artistic and cultural life of the nation”) tanınmaktadır. “Cuba’s Constitution of 2019”, **Constitute Project**, y.y., (Çevrimiçi) <https://faolex.fao.org/docs/pdf/cub184086E.pdf>.

⁵³⁶ Filipinler Anayasası md. 14 (Seksiyon 18) uyarınca Devlet, kültürel fırsatlara eşit erişim sağlama yükümlülüğü altındadır. (“equal access to cultural opportunities through the educational system, public or private cultural entities, scholarships, grants and other incentives, and community cultural centers, and other public venues”) “The Constitution of the Republic of the Philippines”, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.officialgazette.gov.ph/constitutions/1987-constitution/>.

⁵³⁷ Meksika Anayasası md. 73 uyarınca kongrenin sanat okulları, müzeler veya ilgili diğer kurumları açma yetkisi bulunmaktadır (“To establish ... arts and crafts school, museums... and other institutions related to the general culture of the nations’ inhabitants and to legislate in the fields related to these institutions”). “Mexico’s Constitution of 1917 with Amendments through 2015”, **Constitute Project**, y.y., (Çevrimiçi) <https://faolex.fao.org/docs/pdf/mex126640E.pdf>.

⁵³⁸ Vietnam Anayasası md. 60 uyarınca devlet ve toplum halkın manevi ihtiyaçlarını karşılamak için sanatı geliştirme yükümlülüğü altındadır (“The State and society shall develop ... the arts in order to meet the diverse and healthy spiritual needs of the People”). “BVerfGE 67, 213”; “The Constitution of the Socialist Republic of Vietnam”, **Vietnam Law and Legal Forum**, y.y., (Çevrimiçi) <https://faolex.fao.org/docs/pdf/vie127527.pdf>.

⁵³⁹ Dorota; Ilczuk, Anna Karpińska, “Compendium of Cultural Policies and Trends Country Profile of Poland”, 2020, s. 40, (Çevrimiçi) https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/pdf_full/poland/poland_122020.pdf.

⁵⁴⁰ Küba, “Quadrennial Periodic Report Cuba 2020”, 2020, s. 14.

olarak öngörülmüş olması,⁵⁴¹ Meksika’da ülke genelinde sanat ve kültür aktivitelerinin yayılması amacıyla faaliyet göstermesi için ulusal bir kurum olan Meksika Ulusal Güzel Sanatlar ve Edebiyat Enstitüsü’nün (*Mexico’s Instituto Nacional de Bellas Artes y Literatura*) kurulmuş olması,⁵⁴² Vietnam’da kültürel kalkınma için vergi ve teşvik düzenlemelerinin yasal temele kavuşturulması⁵⁴³ bunların örneğini oluşturmaktadır.

T.C. Anayasası, kişinin hak ve ödevleri başlığı altında sanat hürriyetine, sosyal hak ve ödevler başlığı altında sanatın ve sanatçının korunmasına yer vermekle birlikte sanata erişim hakkını açıkça tanımamaktadır. Sanat kavram olarak gerek Anayasa md. 27’de gerekse Anayasa md. 64’te geçmektedir. Bununla birlikte sanata erişim hakkının anayasal olarak açıkça tanınmadığı tespitini yapmamızın sebebi bu hakkın boyutlarını ele alırken değerlendirdiğimiz üzere sanata erişim hakkının odağının kültürel hayata katılmak isteyen bireyler, yani sanat izleyicisi ve seyircisi olmasıdır. Aşağıda detaylı olarak ele alınacağı üzere Anayasa md. 27’de öngörülen sanatı açıklama ve yayma özgürlüğü ile md. 64’te yer alan sanat sevgisini yayılması için gereken tedbirlerin alınması yükümlülüğü sanat seyircisi/izleyicisi bakımından bir hakkın açıkça öngörüldüğü anlamına gelmeyecektir. Anayasamızın kültürel haklar başlığına yer vermemiş olması da bu bağlamda dikkat çekicidir; nitekim “ekonomik, sosyal ve kültürel” hak ayrımları 1982 dönemi öncesinde bulunmaktadır. Kültür, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde bir hak olarak tanımlanmıştır.⁵⁴⁴ Uluslararası yükümlülükler başlığında detaylı olarak ele alınacak olan ve kültürel hak kategorisine yer veren Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESKHS),⁵⁴⁵ Türkiye tarafından 2003 tarihinde

⁵⁴¹ Corazon S.; Alvina vd., “The Philippines Cultural Policy Profile”, 2020, s. 91.

⁵⁴² “Mision, Vision y Objetivos”, **Instituto Nacional de Bellas Artes y Literatura**, 2019, (Çevrimiçi) <https://inba.gob.mx/ConoceInba/Misioninba>.

⁵⁴³ “Strengthening institutions, policies and mobilizing resources for cultural development”, **Vietnam Law and Legal Forum**, (2023), (Çevrimiçi) <https://vietnamlawmagazine.vn/strengthening-institutions-policies-and-mobilizing-resources-for-cultural-development-69623.html>. Ayrıca bkz. Tu Thi Loan, “Cultural capital and the development of cultural industries in Vietnam”, **The Russian Journal of Vietnamese Studies**, C. 6, No: 2, 2022, s. 68–81.

⁵⁴⁴ İHEB’in Resmi Gazetede yayımlanmasına 06.04.1949 tarihli 9119 sayılı BKK ile karar verilmiştir. R.G. No: 7217, T. 27.05.1949.

⁵⁴⁵ ESKHS, 10.07.2003 tarihinde 2003/5923 sayılı BKK ile onaylanmıştır. R.G. No: 25196, T. 11.08.2003, İkiz sözleşmenin diğeri 1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’dir (*International Covenant on Civil and Political Rights*) (ICCPR). ICCPR 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir ve Türkiye, sözleşmeyi 2003/5851 sayılı 08.07.2003 tarihli BKK ile onaylamıştır. R.G. No: 25175, T. 21.07.2003. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme md.1’de ise halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkı kapsamında “kültürel gelişmelerini özgürce” sağlamaya ve md. 27’de azınlıkların korunmasına ilişkin olarak kültürel hakların kullanılmasına yer vermektedir. Bu sözleşme md. 19 ifade özgürlüğü kapsamında “sanatsal ürün şeklinde” “bilgi ve düşünceyi arama, edinme” özgürlüklerine de yer vermektedir. ICCPR’ın da kültürel hak olarak nitelenebilecek olan haklara yer verdiği belirtilmiştir. Pulat Tacar, “Kültürel Haklar”, **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2000, s. 405. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nde sanat özgürlüğüne açıkça yer verilmese de ifade özgürlüğü kapsamında içtihadı olarak bu özgürlüğün kabul edildiğine ilişkin bkz.

onayansa da 1966 tarihli bir sözleşmedir. Böyle bir hak kategorisinin tanınırlığı karşısında 1982 Anayasası yapımı sırasında ayrı bir kategorinin oluşturulmaması, Anayasakoyucunun kültürü bir hak kategorisi olarak tanımayı tercih etmediğini gösterir niteliktedir, oysa sanat özgürlüğü, eğitim hakkı ya da sanatın korunması hükmü gibi hükümler ya da kültürel kalkınma kavramı Anayasamızda mevcuttur.

Bununla birlikte, “dinamik” bir kavram olan insan hakları, yeni hakların eklenmesi, uluslararası sözleşmeler, içtihat vb. yoluyla genişleyebilmektedir.⁵⁴⁶ Anayasa metni tarafından açıkça öngörülme de Anayasada yer alan haklardan yola çıkarak türev haklara (*derivative constitutional rights*) ulaşılması mümkündür;⁵⁴⁷ nitekim anayasal devletlerin temel hak ve özgürlükler sistemi yeni yorumlara ve yeni haklara imkan veren açık bir sistemdir.⁵⁴⁸ Anayasada açıkça yer almasa da bir hakkın anayasal değere sahip olması anayasa yargısı yoluyla mümkün olabilir.⁵⁴⁹ İnsan onuru, sosyal devlet, eşitlik, hukukun üstünlüğü, insanı kendini geliştirme hakkı gibi anayasal normlar da bu açıklığa ve yorumlara imkan sunmaktadır.⁵⁵⁰ Ayrıca, çağdaş hukuk doktrini hak ve özgürlüklerin geniş yorumlanmasını benimsemektedir.⁵⁵¹

Bu doğrultuda T.C. Anayasası’nın söz konusu ve diğer ilgili hükümlerinin sanata erişim hakkını tanıyıp tanımadığına ilişkin ayrı bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Belirtmek gerekir ki, kültürel haklara ilişkin olarak Anayasa maddelerinin önerildiği görülmüştür. TESEV raporu, anadil hakkına ilişkin madde önerirken⁵⁵² İKSV’nin Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nde yer alan maddeden yola çıkarak kültürel yaşama katkı hakkını da içeren bir madde önerdiği görülmektedir.⁵⁵³ Kültürel hakların ayrı olarak ele alınması önerisinde

Vesile Setenay Ersoy, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku’nda Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)”, İstanbul Üniversitesi, 2010, s. 16.

⁵⁴⁶ Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 8.

⁵⁴⁷ Alexy, **A Theory of Constitutional Rights**, s. 33–38.

⁵⁴⁸ Luisa Netto, “Criteria to scrutinize new rights: protecting rights against artificial proliferation”, **Revista de Investigações Constitucionais**, C. 8, No: 1, 2021, s. 22–23.

⁵⁴⁹ Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s. 47.

⁵⁵⁰ Netto, “Criteria to scrutinize new rights: protecting rights against artificial proliferation”, s. 24–25. Yeni hakların tespiti sırasında dikkate alınabilecek kriterler için ayrıca bkz. Netto, **a.g.e.**, s. 41–62.

⁵⁵¹ Betül Aslan, “Devletin Temel Amaç ve Ödevleri Işığında Özel Gelişme Hakkı (1982 Anayasası M. 5) (Yüksek Lisans Tezi)”, Marmara Üniversitesi, 2007, s. 25.

⁵⁵² Oktay Uygun, “Yeni Anayasada Yerel ve Bölgesel Yönetim için Öneriler”, 2012, s. 23. Önerilen madde şu şekildedir: “Anadili resmi dilden farklı olan yurttaşların dil hakları yasayla güvence altına alınır.”

⁵⁵³ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Yeni anayasa için öneri: Kültürel Yaşama Katılma, Erişme ve Katkı Sağlama Hakkı”, 2012. Önerilen madde şu şekildedir: “Herkes kültürel yaşama katılma, erişme ve katkı sağlama hakkına sahiptir. Kültürel yaşam, bireyin ve birey topluluklarının bir dünya görüşü inşa etmelerine aracı olan yaşam tarzları bağlamında, dili, sözlü ve yazılı edebiyatı, müzik ve şarkıları ve diğer sanat dallarını, sözlü olmayan iletişimi, din ve inanç sistemlerini, ayin ve törenleri, spor ve oyunları, üretim yöntemlerini veya teknolojilerini, doğal veya insan yapısı çevreleri, besinleri, giysileri, konutları, âdet ve gelenekleri ifade eder. Devlet, kültürel yaşama katılma,

bulunan bir başka Anayasa önerinde ise mevcut anayasadan daha kapsamlı bir hüküm önerilmese de Kültür ve Sanat Yüksek Kurumu'nun anayasal bir kuruluş olarak kurulmasının önerildiği görülmektedir.⁵⁵⁴

Bu çalışma kapsamında genel olarak hak ve özgürlükler ele alındıktan sonra sanata erişim hakkının T.C. Anayasası'nın koruması altında olup olmadığının değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

B. Genel Olarak Hak ve Özgürlükler

1. Hak ve Özgürlük Kavramları

Hak ve özgürlük kavramları farklı şekillerde ele alınmaktadır. Bir anlayışa göre hak ve özgürlük aynı anlamda kullanılmaktadır.⁵⁵⁵ Bir başka şekilde ise özgürlüğün geniş ve soyut olduğu hakkın ise özgürlüklerin somutlaştırılmış hali olduğu değerlendirilmektedir.⁵⁵⁶ Bu doğrultuda haklar, hukuk kaynaklarıyla tanınan ve özgürlükleri sağlamayı amaçlayan yetkililerdir.⁵⁵⁷ Hak kavramının daha geniş bir anlama geldiğini belirten bir görüşe göre ise hak, hem özgürlüğü hem de “devletten veya onun aracılığıyla özel kişilerden bir şeyler talep edebilme yetkisini” içermektedir.⁵⁵⁸ Bir başka yaklaşıma göre ise özgürlük “bir şeyi yapma veya yapmama” olarak ortaya çıkarken, hak özgürlüğün yanı sıra “isteme yetkisi” de

erişme ve katkı sağlama hakkını doğrudan veya dolaylı yollarla engellemekten kaçınır ve bu hakkın üçüncü kişiler tarafından engellenmesini önlemek ve tam anlamıyla hayata geçirilmesini sağlamak amacıyla her türlü yasal, idari, yargısal ve mali tedbiri alır. Devlet, kültür ürün ve hizmetlerinin varlığını, kültürel demokrasi anlayışı çerçevesinde, temin ve teşvik eder; bunların herkesin fiziksel ve mali açıdan erişilebileceği, toplumun kültürel çeşitliliğine uygun veya uyarlanabilir ve farklı kültürel kimliğe sahip unsurları açısından kabul edilebilir olmasını güvence altına alır ve destekler. Bu hak ancak demokratik toplumda genel refahı yükseltmek amacıyla sınırlanabilir.”

⁵⁵⁴ Türkiye Barolar Birliği, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi”, 2007, s. 255. Önerilen madde şu şekildedir: “(1) Kültürü ve sanatı, çağdaş uygarlık düzeyinde geliştirmek, araştırmak ve yaymak amacıyla Kültür ve Sanat Yüksek Kurumu kurulur. (2) Kamu tüzel kişiliğine sahip kurum özerktir; kuruluşu, işleyişi ve çalışmaları tarafsızlık esasına göre kanunla düzenlenir.”

⁵⁵⁵ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, Diyarbakır, Diyarbakır Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1989, s. 15.

⁵⁵⁶ Kaboğlu, **a.y.** Özgürlüklerin çok geniş, hakların ise daha sınırlı bir alan kapladığına ilişkin ayrıca bkz. Tennur Koyuncuoğlu, “Tarihsel Yaklaşımla Hak ve Özgürlük İlişkisinin Saptanması”, **İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 12, No: 15, 1978, s. 51. Benzer şekilde ve dar anlamda ve geniş anlamda özgürlük tanımına ilişkin olarak bkz. Akıllıoğlu, **İnsan Hakları Kavram Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, s. 28.

⁵⁵⁷ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 15. Bu değerlendirme doğrultusunda hak söz konusu olduğunda bireyin alacaklı konumda olmasına ilişkin ayrıca bkz. İbrahim Ö. Kaboğlu, **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)**, 11. baskı, İstanbul, Legal Yayınevi, 2016, s. 220–221. Hakların, benzer şekilde hürriyetlerin sağlanması için kişiye tanınan yetkiler, pozitif hukuk ile korunan menfaatler olarak şekilde tanımı için bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, 5. baskı, İstanbul, Araştırma Eğitim Ekin Yayınları, 1982, s. 187.

⁵⁵⁸ Değerlendirmeler için bkz. Uygun, **1982 Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi**, s. 6.

vermekte⁵⁵⁹ ve bireyi “alacaklı” konuma getirmektedir.⁵⁶⁰ Hak ve özgürlük kavramları yerine “kamu hürriyetleri” kavramının da kullanıldığı ve bu hürriyetlerin “insan haklarının devlet tarafından tanınmış ve pozitif hukuka girmiş olan bölümü” olarak değerlendirildiği görülmektedir.⁵⁶¹ Somut duruma göre hak ve özgürlük ilişkisinin değişebileceği de belirtilmektedir.⁵⁶²

Bu çalışma kapsamında T.C. Anayasası doğrultusunda hak ve özgürlük arasında bir ayırım yapılmayacak, sanata erişim hakkının farklı boyutları ve hakkın nitelikleri değerlendirilecektir.

2. Hak ve Özgürlüklerin Sınıflandırılması

Temel hak ve özgürlüklerin farklı şekillerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Bir sınıflandırma bireylerin gerek fiziki/maddi gerek manevi varlıklarına devletçe dokunulmamasını sağlayan koruyucu haklar, devletin pozitif davranışlarda bulunmasının gerektiği isteme hakları ve kişilerin toplumsal ve siyasal kararlara katılmasını sağlayan katılma hakları olarak gerçekleştirilmiştir.⁵⁶³ Bu haklar negatif statü hakları, pozitif statü hakları ve aktif statü hakları olarak üçe ayrılmaktadır.⁵⁶⁴ Türk Anayasalarının bu ayrımı benimsediği belirtilmektedir. Kişi hakları koruyucu haklara, ekonomik ve sosyal haklar isteme haklarına, siyasi haklar ise katılma haklarına karşılık gelmektedir.⁵⁶⁵

Bir başka sınıflandırma tarihsel evrime göre yapılan kuşak sınıflandırmasıdır.⁵⁶⁶ Bu sınıflandırmaya göre insan hakları birinci kuşak (klasik), ikinci kuşak (sosyal) ve üçüncü kuşak (dayanışma) haklar olarak sınıflandırılmakta; birinci kuşak haklar devletlere karışmama yükümlülüğü getiren, ikinci kuşak haklar devlete hizmet sunma yükümlülüğü getiren, üçüncü

⁵⁵⁹ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 14. Benzer şekilde özgürlüğün serbestlik ve bu serbestlikten yararlanma, hak kavramının ise bir hizmet/edim isteme yetkisi olmasına ilişkin bkz. Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 22. baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2024, s. 143. Hak sahibi olmanın “bir şey yapmaya yetkili olmak veya bir şeyi talep edebilmek” anlamına geldiğine ilişkin bkz. Uygun, “İnsan Hakları Kuramı”, s. 13.

⁵⁶⁰ Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s. 13.

⁵⁶¹ Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, s. 14.

⁵⁶² Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 16. İnsan hakları düşüncesinin gelişimi için bkz. Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 25–77.

⁵⁶³ Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 104.

⁵⁶⁴ Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, s. 6. Jellinek’in “pasif statü hakları”nı da içeren dörtlü ayrımı için ayrıca bkz. Alexy, **A Theory of Constitutional Rights**, s. 163. Jellinek’e ait klasik sınıflandırmanın geçerliliğini kaybettiği değerlendirilmesine ilişkin bkz. Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, s. 53

⁵⁶⁵ Akıllıoğlu, **İnsan Hakları Kavram Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, s. 277.

⁵⁶⁶ Kuşak sınıflandırmasının ortaya çıkışı için bkz. Karel Vasak, “A 30-year struggle; the sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights”, **The Unesco Courier**, C. XXX, No: 11, 1977, s. 28–32. Ayrıca bkz. Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 25.

kuşak haklar kişilerin, kurumların ve devletlerin ortak çabasını gerektiren haklar olarak nitelendirilmektedir.⁵⁶⁷ Bununla birlikte, birinci kuşak haklar bakımından devletin belirli ölçüde toplum yaşamına müdahale etmesi kabul edilmekte olup;⁵⁶⁸ birinci ve ikinci kuşak hakların sınıflandırılmasında devletin müdahale edip etmemesinin tek başına belirleyici bir kriter olmadığı belirtilmektedir.⁵⁶⁹

Bir diğer tasnif bireysel özgürlükler ve kolektif özgürlükler olarak gerçekleştirilen tasniftir. Kolektif özgürlükler, kullanılış biçimine göre, tarihsel evrim bakımından ve öznelere bakımından olmak üzere üç başlıkta ele alınmıştır.⁵⁷⁰ Kullanılış biçimine göre kolektif özgürlük olabilmesi için birden çok kişinin belirli bir yönde irade uyuşması gerekmektedir. Bireysel özgürlüklerde ise bireyler başkalarıyla bir araya gelmeden ve birlikte davranma gereği olmadan kullanılabilirler.⁵⁷¹ Sendika özgürlüğü, grev hakkı, toplanma özgürlüğü kullanılış biçimine göre kolektif özgürlüklere örnek verilmektedir.⁵⁷² Buradaki kriter “toplu hareket veya topluluk olmaksızın hak ve özgürlüğün varlığından söz edile[memesi]dir.”⁵⁷³ Bazı bireysel özgürlüklerin bireysel kullanımın zorluğu sebebiyle toplu olarak kullanımı da söz konusu olmakta ve basın özgürlüğü, görsel-işitsel iletişim özgürlüğü ve eğitim özgürlüğü buna örnek gösterilmektedir.⁵⁷⁴ Doğaları bakımından kolektif olmayan ama tek başına kullanımlarının güç olduğu özgürlükler de kolektifleşmeye başlamış ve bu doğrultuda “toplu özgürlüklere dönüşen bireysel özgürlükler” kategorisi oluşmuştur.⁵⁷⁵ Bu özgürlüklerin “yeni kolektif özgürlükler” olarak nitelendirildiği görülmektedir.⁵⁷⁶ Basın özgürlüğü ya da eğitim ve öğretim özgürlükleri bunlara örnek verilmektedir.⁵⁷⁷ Öznelere bakımından kolektif özgürlükler ise kolektif özgürlüklerin öznelere yalnızca birey değil, “birey toplulukları veya kişi gruplaşmaları”

⁵⁶⁷ Uygun, “İnsan Hakları Kuramı”, s. 21–25. Ayrıca bkz. Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 105–111. Dördüncü kuşak hakların değerlendirilmesi bakımından: Aybay, Çelik, **a.g.e.**, s. 111–112. Dayanışma haklarının insan hakkı olup olmadığı tartışmalarına ilişkin olarak bkz. İbrahim Ö. Kaboğlu, “İnsan Haklarının Gelişmecî Özelliği ve Anayasa Yargısı”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 9, 1992, s. 124. Kaboğlu, **Dayanışma Hakları**, s. 27–29. Sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler çerçevesindeki hakların kural olarak devlete yapma borcu yüklemekte ve bireylere istem imkanı vermesine ilişkin bkz. Gemalmaz, **a.g.e.**, s. 666.

⁵⁶⁸ Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 107.

⁵⁶⁹ Ömer Anayurt, “Hakların Bütünlüğü İlkesi Açısından İnsan Haklarına İlişkin Sınıflandırmaların Değerlendirilmesi”, **Türkiye’de İnsan Hakları**, TODAİE, 2000, s. 53.

⁵⁷⁰ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 33. Tarihsel bakımından ayrımı için bkz. Kaboğlu, **a.g.e.**, s. 36–56. Bireysel ve kolektif hak ayrımının eleştirildiği de görülmektedir. Değerlendirmeler için bkz. Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 41–44.

⁵⁷¹ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 33–34.

⁵⁷² Kaboğlu, **a.y.**

⁵⁷³ Kaboğlu, **a.g.e.**, s. 34.

⁵⁷⁴ Kaboğlu, **a.g.e.**, s. 35.

⁵⁷⁵ Kaboğlu, **a.g.e.**, s. 88.

⁵⁷⁶ Kaboğlu, **a.g.e.**, s. 36.

⁵⁷⁷ Kaboğlu, **a.g.e.**, s. 88–96.

olduğunu ortaya koymaktadır.⁵⁷⁸ Sürekli olanlara örgütlenmiş gruplar, geçici nitelikte olanlara geçici gruplaşmalar denmekte, yeni kolektif özgürlükler bakımından ise öznel “özgül durumlar” başlığında ele alınmaktadır.⁵⁷⁹

İnsan hakları ve yurttaşlık hakları olmak üzere bir sınıflandırmaya gidildiği de görülmektedir. İnsan hakları genel anlamda ideal haklardan oluşurken yurttaşlık hakları pozitif hukukta tanımlanmış haklar olarak ele alınmaktadır.⁵⁸⁰ Ayrıca, bireyin varlığı ile ilgili hak ve hürriyetler ve bireyin gelişmesi ile ilgili hak ve hürriyetler olmak üzere ikili bir tasnife de gidilmiştir.⁵⁸¹ Bir diğer sınıflandırmada kişi hak ve ödevleri, siyasi hak ve ödevler, sosyal hak ve ödevler, ekonomik hak ve ödevler, kültürel hak ve ödevler olarak beşli tasnif yapılmaktadır.⁵⁸² Ek olarak, olağan koşullarda belirli sınırlamalara tabi tutulabilecek haklar, olağanüstü dönemlerde askıya alınabilir haklar ve olağanüstü koşullarda bile mutlak olarak saygı gösterilmesi gereken haklar olarak sınıflandırmaya gidildiği görülmektedir.⁵⁸³

Sınıflandırma, öğelerin belirlenip içerik ve çeşitliliğin ortaya konması, hukuksal rejimin belirlenmesi ve ortak ilkelerin ortaya çıkarılması bakımından önem teşkil edebilir.⁵⁸⁴ Fakat insan hakları ele alınırken farklı sınıflandırmalara gidilmekle birlikte, hak ve özgürlükler arasındaki ilişkiler göz ardı edilmemelidir; nitekim insan hakları birbirlerinden ayrılamazlar ve birbirleriyle sıkı sıkıya bağlıdırlar.⁵⁸⁵ Bu bağlamda özgürlüklerin “bütün ve tek” olduğu⁵⁸⁶ veya benzer şekilde hakların birlikte haklar bütünü oluşturduğu söylenmelidir.⁵⁸⁷ Nitekim, istisnalar saklı olmak koşuluyla, insan haklarının güvence altına alındığının söylenebilmesi için bireylerin tüm haklarından aynı anda ve tam olarak yararlanabiliyor olması gerekir.⁵⁸⁸ Bazı hakların diğerlerine göre daha öncelikli ve önemli olduğu söylene de, her bir hakkın insan

⁵⁷⁸ Kaboğlu, **a.g.e.**, s. 56.

⁵⁷⁹ Kaboğlu, **a.g.e.**, s. 56–65.

⁵⁸⁰ Mehmet Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1984, s. 52. Yazar, bu ayrımın geçersiz olduğunu düşünüyor bkz. Akad, **a.g.e.**, s. 54–58.

⁵⁸¹ Anayurt, “Hakların Bütünlüğü İlkesi Açısından İnsan Haklarına İlişkin Sınıflandırmaların Değerlendirilmesi”, s. 55.

⁵⁸² Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, s. 65–68. Bu ayrım konularına göre yapılan ayrıma örnek teşkil edebilir. Konularına göre insan hakları ayrımı için bkz. Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 44–45.

⁵⁸³ Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 114–118.

⁵⁸⁴ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 30. Benzer şekilde bkz. Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, s. 56.

⁵⁸⁵ Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s. 174.

⁵⁸⁶ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 29.

⁵⁸⁷ Anayurt, “Hakların Bütünlüğü İlkesi Açısından İnsan Haklarına İlişkin Sınıflandırmaların Değerlendirilmesi”, s. 47.

⁵⁸⁸ Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 73–74.

onurunu temsil ettiği ve hak ve özgürlüklerin bölünemeyeceği dile getirilmektedir.⁵⁸⁹ Ayrıca, içeriklerinin zenginlikleri doğrultusunda özgürlüklerin bulundukları kategorinin sınırını aşabildikleri de görülmektedir.⁵⁹⁰

C. Sanata Erişim Hakkının Anayasal Olarak Değerlendirilmesi: Devlet Sanata Erişim Sağlamalı Mı?

1. Sanata Erişim Hakkının Çok Katmanlı Yapısı ve Kavramsallaştırma Denemesi

Sanata eşit erişim kavramı ile anlaşılması gerekenler arasında (i) sanat üreticisi olarak herkesin eşit erişimi (örn. herkesin sanatçı olarak çalışabilmesi), (ii) sanat politikaları oluşturulurken bu karar mekanizmalarına katılım, (iii) sanat hizmetlerinin tüketimi (tüketici, müşteri yaklaşımı) bulunduğu söylenmektedir.⁵⁹¹ Sanat hizmetlerinin tüketim kısmı hem seyirci/dinleyici gibi pasif katılımcılar (*passive participants*) hem de amatör olarak etkinliklere katılan aktif katılımcılar (*active participants*) olarak ele alınmaktadır.⁵⁹² Bu çalışma kapsamında sanata erişim hakkı olarak yukarıda ele alındığı üzere bireylerin sanat faaliyetlerine izleyici/seyirci olarak erişimi odak alınmakta ve bu katılımın da iki boyutu olduğu düşünülmektedir. Bunlardan ilki bireylerin devlet müdahalesi olmaksızın sanat eserlerine/faaliyetlerine erişebilmeleridir. Bu boyut devletin bireylerin sanata erişime yalnızca müdahale etmemesini değil, aynı zamanda mevcut bir sanat eserinin üçüncü kişilerin müdahalesinden korunmasını da kapsamaktadır. Bir diğer boyut ise bireylerin devletten sanata erişim sağlamasını talep etme yani “sanat isteme” hakkı olarak düşünülmelidir. Bu ikinci boyut temel olarak sanat faaliyetine erişmek/katılmak isteyen bireylerin bu faaliyetlere katılımını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu boyut devletin sanat üretmesi ve/veya sunmasını ve/veya sanatın yayılması için faaliyette bulunmasını gerektirmektedir.

İkinci boyutun daha anlaşılır olması için sanata erişim sağlanmasına kadar geçen süreçteki katmanların bir dizge olarak ortaya konması tez bakımından önem arz etmektedir. Sanat özgürlüğü değerlendirilirken ayrıca ele alınacak olmakla birlikte, sanat özgürlüğünün kapsamı belirlenirken sanat eserinin oluşum aşaması ve sanat eserinin etki doğurma aşaması

⁵⁸⁹ Anayurt, “Hakların Bütünlüğü İlkesi Açısından İnsan Haklarına İlişkin Sınıflandırmaların Değerlendirilmesi”, s. 47.

⁵⁹⁰ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 29.

⁵⁹¹ John W. O’Hagan, “Access to and Participation in the Arts: the Case of Those with Low Incomes/Educational Attainment”, **Journal of Cultural Economics**, C. 20, No: 4, 1996, s. 270.

⁵⁹² O’Hagan, **a.y.**

ele alınmaktadır.⁵⁹³ Sanat eserinin oluşum aşaması, sanatı icra eden kişiler bakımından geçerli olup sanatçının çalışmaya karar vermesinden eserin sergilenmesine kadar geçen süreçleri koruma altına almaktadır.⁵⁹⁴ Sanata erişim hakkı bakımından idarenin konumunun değerlendirilmesi için ise temel olarak beş aşamadan oluşan bir dizge öngörülmüştür.⁵⁹⁵ Bu beş aşamanın sınırlarının keskin olmadığı ve iç içe geçtiği de söylenmelidir. Bu dizge sanat üreticisi/sunucusunun özel kişi veya idare olmasına göre farklılık gösterebilecek; bu farklılığa ayrıca yer verilecektir.

Bu süreçte ilk olarak üretici/sunucu olarak sanatçı yer almaktadır. Dizgenin ikinci adımı üretim sürecini içermekte ve bu süreçte sanatçı eserini oluşturmaktadır. Bu aşama tamamlandığında ise ürün ortaya çıkmaktadır. Ürün, daha sonra bir platformda sergilenmeye başlanacaktır ve bu da dizgenin dördüncü unsurunu oluşturmaktadır. Beşinci alanda ise bu platform vesilesiyle esere erişim sağlayan kişiler/kitle bulunmaktadır. Söz konusu kitle de sanata erişim hakkının öznesi konumundadır. İdare, dizgenin ilk aşamasına sanatçıya sanat eseri yaratıp yaratmamasından bağımsız olarak destek vererek dahil olabilir. Pandemi döneminde sanatçılara yaşam giderleri için yardım yapılması bunun bir örneğini oluşturmaktadır.⁵⁹⁶

İkinci aşamada ise bir sanatın üretimi ile ilişkili olarak destek sunulması söz konusu olacaktır. Burada amaç sanatçının üretim sürecini tecrübe etmesi olabileceği gibi sergilenecek bir sanat eserinin ortaya çıkması da olabilir. Film yapım destekleri bunların örneğini oluşturmaktadır. Sanat eserini yalnızca kişisel gelişimi için üreten ve kendini sanatçı olarak tanımlamayan kişilere verilen sanat eğitimleri de bu kapsamda yer alabilir.

Sanat eserinin ortaya çıkması sonrasında ise idarenin dördüncü aşamada sanatçıya mevcut platformlara erişim sağlayarak bu eserlerin yararlanıcı ile buluşmasına imkân vermesi söz konusu olacaktır. Üçüncü aşamada yer alan ürün ile beşinci aşamada yer verilen yararlanıcı/kitle bu platformda buluşabilir. İdarenin özel tiyatrolara oyunlarını sahnelemeleri

⁵⁹³ Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 235–242. Sanat özgürlüğünün kapsamının, süje, sanat faaliyetinin kendisi (eser alanı) ve sanat eserinin yayılması (etki alanı) bakımından incelendiği de görülmektedir. Süje değerlendirilirken de eser alanı ve etki alanı dikkate alınmış ve sanat yapan herkesin ve eseri üçüncü kişilere ulaştıran tüm araçların bu özgürlüğün süjesi olduğu değerlendirilmiştir. Bkz. Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 111–112. Sanat özgürlüğünün kapsamı değerlendirilirken sanatsal ifade özgürlüğü, sanatsal yaratma özgürlüğü, sanatı yayma özgürlüğü ve sanattan yararlanma özgürlüğü olarak sınıflandırma yapıldığı da görülmektedir. Bkz. Aladağ, **Bilim ve Sanat Özgürlüğü**, s. 63–70.

⁵⁹⁴ Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 236.

⁵⁹⁵ Dizgenin şemalaştırılması için bkz. Şema 2.

⁵⁹⁶ “Artist Resources”, **Artnoir**, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.artnoir.co/artist-resources>. Ekonomik kriz veya pandemi gibi kriz dönemlerinde aslında sanatçıların zor durumda kalabildiği tecrübe edilmiştir. Bkz. Elsa Stamatopoulou, “The human rights of artists: What did the pandemic teach us?”, **Art and Human Rights**, ed. Sofia Gantheret, Fiana; Guibert, Nolwenn; Stolk, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2023.

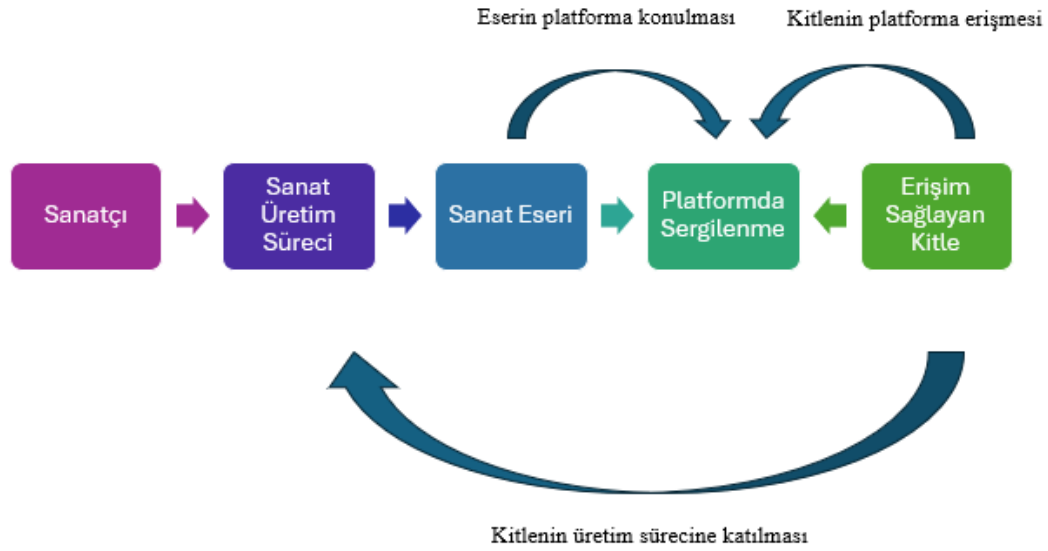
için yer sağlaması bunun bir örneğini oluşturacaktır. Kitlenin ayrı bir aşama olarak da ele alınmasının nedeni söz konusu yararlanıcılara belirli bir sanat eseri/platform odağından bağımsız olarak sanat odaklı destek verilebilmesidir. Burada kitlenin odak alınması ve belirli bir esere yönlendirme olmadan yararlanıcıya destek verilmesi söz konusu olabilir. Belirli yaş grubunda yer alan öğrencilere kültür sanat kartı verilmesi bunun örneğini oluşturacaktır.

Devletin sanat üreticisi/sunucusu olduğu durumda dizgenin ilk aşamasında özel kişi yerine idare bulunacaktır. Bu aşamada idare ilk olarak karar verici konumundadır ve hangi sanat faaliyetini ne kapsamda ve nasıl yürüteceğine karar verecektir. Bu aşama idarenin yalnızca karar vericilik rolünü değil aynı zamanda üretici rolünü de içermektedir. İdare verdiği karar doğrultusunda sanatı üreten konumunda olacaktır. Burada çeşitli ilişkiler çerçevesinde sanatçı istihdam edecek ve bu sanatçılar idare bünyesinde ve verilen kararlar doğrultusunda sanat faaliyeti üretecekler ve sanat eseri ortaya çıkaracaklardır. Dizgede yer alan aşamalar idarenin sanat üreticisi olduğu durumda da benzer şekilde devam edecek; fakat süreçte kamusal yetkilerin kullanımı söz konusu olacağı gibi kitleyle buluşması aşamasında ilişki idare ve kitle arasında kurulacaktır. Bir başka farklılık ise idarenin sanatı hizmet alımı yoluyla sunmasında ortaya çıkabilir. Burada dizgede yer alan ürünün idare tarafından alınması, sergilenmesi ve kitleyle buluşturması söz konusu olacaktır. Burada sanat faaliyetini icra eden özel kişidir; fakat ilk dizgeyle farklılık arz eden husus ise sanata erişimin sağlandığı aşamada ilişkinin idare ve kitle arasında kurulmasıdır.

Sanat eserinin üretimi sırasında eserin ortaya konması şartıyla destek verilmesi, ürünün sergileneceği platformun sağlanması ve kitleye ürünlere erişim için destek sunulması ve sanatın bizzat idare tarafından üretilip veya hizmet olarak alınıp kitleye kadar ulaştırılması sanata erişim hakkının ikinci boyutu ile yakın ilişki içerisindedir. Devletin üretici veya hizmet alıcısı olarak sanat faaliyeti yürüttüğü durumda sanat faaliyetinin kamusal bir faaliyet olarak yürütülmesi söz konusu olmaktadır ve bu faaliyetin kamu hizmeti faaliyeti bakımından değerlendirilmesi gerekmektedir. İdarenin bu dizgeye destek vererek dahil olması ise temel olarak idarenin özendirme ve destekleme faaliyeti kapsamında ele alınacaktır. Kamu hizmeti ve özendirme ve destekleme faaliyeti ile birlikte gerek planlama gerekse özyönetim faaliyeti de var olmakla birlikte, bu tezin kapsamında bu faaliyetler ayrı olarak değerlendirilmeyecektir.⁵⁹⁷

⁵⁹⁷ İKSV raporunda kültür ekosistemi başlığında da farklı sınıflandırmalara gidilmiştir. Kültür ekosisteminin tedarik hizmetleri, destekleyici hizmetler, medeni hizmetler ve dönüştürücü hizmetler olarak sınıflandırıldığı da görülmektedir. Konser, gösteri, oyun, festival, şenlik vb. kültürel tedarik hizmetlerine örnek olarak

Bu dizgeye ek olarak sanat, sanat eseri ve seyirci arasındaki üçgen ilişki de göz önünde tutulmalıdır. Sanat, sanat eseri ve seyirci arasındaki ilişkide, sanatçı ve eser arasında yaratım, eser ve seyirci arasında iletişim ve seyirci ve sanatçı arasında da ticari ilişki bulunduğu görülmektedir.⁵⁹⁸

Şema 2 – Sanata Erişim Hakkının Katmanları

Bu doğrultuda, öncelikle T.C. Anayasasının sanata erişim hakkının ikinci boyutunu tanıyıp tanımadığının değerlendirilmesi gerekmektedir.⁵⁹⁹ Çağdaş hukuk doktrini hak ve özgürlüklerin geniş yorumlanmasını benimsemektedir.⁶⁰⁰ Bu doğrultuda, sanata erişimin Anayasanın güvence altına aldığı diğer haklar ile ilgili/ilişkili olduğu ve bu gibi bir hakkın kurgulanmasının mümkün olduğu söylenebilir.

Devletin temel amaç ve görevleri de bu hakkın kurgulanması için çıkış noktasıdır. Anayasa md. 5 “kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak

gösterilmektedir; başkalarının faaliyetlerine zemin oluşturmada ise mekân, imkân ve araç sunulması destekleyici hizmetler olarak ele alınmaktadır. Bu kategoriler somut çıktıları ifade etmektedir. Medeni hizmetlerde ise kültürün bir arada yaşamaya etkisi ve kamusal sonuçlarına odaklanılmaktadır. Dönüştürücü hizmetlerde ise insanların sahip olması gereken niteliklere ve bunların dönüşümüne odaklanılmaktadır. Bkz. İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Türkiye’de Yerel Kültür Ekosistemi”, s. 30–31.

⁵⁹⁸ Chartrand, McCaughey, “The Arm’s Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future”, s. 46.

⁵⁹⁹ İleride ele alınacağı gibi sanata erişim hakkının birinci boyutu sanat özgürlüğü kapsamında koruma altındadır. Fakat odak noktası sanata erişim talebinde bulunanlar değil, sanatçıdır.

⁶⁰⁰ Aslan, “Devletin Temel Amaç ve Ödevleri Işığında Özel Gelişme Hakkı (1982 Anayasası M. 5) (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 25.

ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışma” görevlerini Devletin temel amaç ve görevleri arasında saymaktadır.⁶⁰¹ “Özgürleştirme” normu olarak ele alınan⁶⁰² Anayasa md. 5, Devlete bireylerin insan onuruna uygun bir ortam içerisinde yaşamasını sağlama ödevini yüklemiştir.⁶⁰³ Devletin temel amaç ve görevlerinin düzenlendiği maddede bu yönde bir ödev yüklenmesi “özgürlüğü zaten hazır ve sırf korunması gereken bir değer olarak kabul eden pasif okuma ruhu değil, aktif ve sosyal bir tavır alınmasını gerektiren bir anlayış[ın]” kabul edildiğini göstermektedir.⁶⁰⁴ Bu doğrultuda sanata erişimin faydaları göz önünde bulundurulduğunda, sanata erişim sağlanması da refah, huzur ve mutluluk sağlama, siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmak ve insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamak kapsamında ele alınabilir. Bu madde ile güvence altına alınan görevlerin sanatın bir kurum olarak koruma altına alınması anlamına geldiği belirtilmiştir.⁶⁰⁵

Bununla birlikte, Anayasa md. 5’in yön gösterici bir kural, bir program hüküm olarak nitelendirildiği⁶⁰⁶ ve bu hükmün zayıf bir hüküm olduğu görülmektedir.⁶⁰⁷ Her ne kadar bu hükmün “olumu edimde bulunma yükümlülüğü” öngördüğü de söylenmekte ise de⁶⁰⁸ Anayasa md. 5 ile öngörülen ödev Devletin “gerekli şartları hazırlama[sı]” değil de “hazırlamaya çalışma[sıdır].”⁶⁰⁹ 1961 Anayasasında “siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar” anlayışı karşısında

⁶⁰¹ Bu tezde devlet kavramı genel anlamda kullanıldığında küçük harfle, Türkiye Devleti anlamında kullanıldığında büyük harfle yazılmıştır.

⁶⁰² Oder, “Devletin Olumlu Edimini Gerektiren Sosyal Hakların Anayasal Düzeyde Korunması ve Yargısal Tutumlar”, s. 208.

⁶⁰³ Mehmet Akad, Abdullah Dinçkol, **1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, İstanbul, DER Yayınları, 2007, s. 52.

⁶⁰⁴ Bülent Tanör, “Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi”, **İnsan Hakları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 48.

⁶⁰⁵ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 120.

⁶⁰⁶ Merve Alçık, “Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Maddi ve Manevi Varlığın Korunması ve Geliştirilmesi Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)”, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2018, s. 20. 1961 Anayasası döneminde bu hakkın program kural olarak değerlendirildiği tartışmalara ilişkin bkz. Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, s. 111. Bu değerlendirmeler maddi ve manevi varlığını gelişme hakkı bakımından yapılmıştır.

⁶⁰⁷ Aslan, “Devletin Temel Amaç ve Ödevleri Işığında Öznel Gelişme Hakkı (1982 Anayasası M. 5) (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 90. Aslan bu zayıflığın sosyal devlet ilkesi ile aşılabileceğini söylemektedir.

⁶⁰⁸ Alçık, “Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Maddi ve Manevi Varlığın Korunması ve Geliştirilmesi Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 7.

⁶⁰⁹ 1961 Anayasasına göre 1982 Anayasasının devletin görevlerini “hazırlamaya çalışmak” olarak tespit ettiği için daha az sosyal nitelik taşıdığı söylenmektedir. Bkz. Tanör, Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, s. 115. 1961 Anayasası ile karşılaştırıldığında bu ödevin “daha çekingen bir dille ifade” edildiği belirtilmektedir. Tanör, “Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi”, s. 48.

1982 Anayasasının ise “ürkek ve utangaç” ifadeler kullandığı belirtilmiştir.⁶¹⁰ Bununla birlikte, program hüküm olması “yapmama” özgürlüğü verildiği anlamına gelmemektedir; bu husus özellikle Anayasa md. 64 ile birlikte aşağıda değerlendirilecektir.⁶¹¹ Bu değerlendirme gerçekleştirilirken geri planda Anayasa md. 65 ile öngörülen devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırı bakımından da bir değerlendirme yapılacaktır.

Bu doğrultuda Anayasa md. 5’e ek olarak Anayasada güvence altına alınmış diğer hak ve özgürlüklerin ele alınması gerekmektedir; nitekim sistematik yorum çerçevesinde temel hak ve özgürlüklerin yorumlanmasında diğer hak ve özgürlükler ile oluşturulan bağlam önem arz etmektedir.⁶¹² Bu hakların başında, Anayasa md. 17 ile güvence altına alınan yaşama ve maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkı, md. 27 ile güvence altına alınan sanat hürriyeti, md. 42 ile güvence altına alınan eğitim hakkı ve md. 64 ile düzenlenen sanatın ve sanatçının korunması hükmü gelmektedir.⁶¹³ Anayasa md. 62 ile birlikte de yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının “kültürel ihtiyaçlarının” sağlanması için gereken tedbirleri alma yükümlülüğü öngörülmüştür. Bunlara ek olarak Anayasa md. 2 ile güvence altına alınan sosyal devlet ilkesi ve md. 166 ile öngörülen kültürel kalkınma hedefinin de değerlendirilmesi gerekmektedir.⁶¹⁴

Burada belirtmek gerekir ki, söz konusu hükümlerin ele alınması sanata erişim hakkının kurgulanması bakımından doğrudan ilişkili haklar olmasıyla açıklanabilir; nitekim sanata erişim hakkının ilişkisi bu haklarla sınırlı değildir. İnsanların temel gereksinimlerinin karşılanması kişilerin siyasi hayata katılım göstermesi için gereklidir ve siyasi katılım gösterme kapasitesinin korunabilmesi için sosyal hakların anayasal olarak güvence altına alınması gerektiği argümanı akılda tutulmalıdır.⁶¹⁵ Bu doğrultuda eğitim ve sağlık hakkı gibi sosyal hakların da demokrasi endeksine dahil edilmesi gerekliliği savunulmuştur; nitekim bireyin

⁶¹⁰ Tanör, **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, s. 199–200.

⁶¹¹ Bkz. Bölüm I/III/C/4 – Sanatın ve Sanatçının Korunması Ödevi Kapsamında Sanata Erişim Hakkı.

⁶¹² Sistematik yorum, bir “normun diğer normlarla birlikte oluşturduğu bağlamdan çıkan anlama odaklanmayı ifade eder.” Sistematik yorum tanımı ve hak ve özgürlüklerin yorumunda da diğer normlar ile oluşturulan bağlamın dikkate alınması gerekliliğine ilişkin bkz. Bertil Emrah Oder, **Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri**, İstanbul, Beta Yayınevi, 2010, s. 55, 64.

⁶¹³ Sanat özgürlüğü ile din ve vicdan özgürlüğünün de beraber kullanılabileceği, sanatsal faaliyetin dini inancı yayma fonksiyonunu içerebildiği, bir toplantıda sanat etkinliğinin sergilenmesi örneğinde olduğu gibi toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkıyla aynı anda bulunabileceği belirtilmektedir. Ayrıca, sanat özgürlüğü çalışma özgürlüğü ve girişim özgürlüğü ile aynı anda kullanılabileceği gibi sanat eserleri üzerinden mülkiyet hakkından da sanat yararlanılabilir. Bunun yanı sıra, sanat özgürlüğünün seyahat özgürlüğü ve dernek özgürlüğü ile birlikte kullanılabileceği de belirtilmektedir. Bkz. Atalay, “Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Kapsamı ve Diğer Temel Hak ve Özgürlüklerle İlişkisi”, s. 15-24. Bu tez kapsamında bu haklara ayrıca değinilmeyecektir.

⁶¹⁴ Anayasamız, kalkınma anlayışını ekonomik kalkınma ile sınırlamamıştır. Aşağıda ele alınacağı üzere kültürel kalkınma, ekonomik ve sosyal kalkınma ile birlikte Devletin görevleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda Anayasakoyucu Devletin toplumun belirli bir kültürel seviyeye erişmesini de amaç edinmesini öngörmektedir.

⁶¹⁵ Cécile Fabre, **Social Rights Under the Constitution**, Oxford, Oxford University Press, 2000, s. 119–123.

kapasitesini kullanabilmesi için sağlığa ve eğitime erişmiş olması gerekmektedir.⁶¹⁶ Vatandaşlık bilincinin tüm hakların birbirlerini desteklemesine bağlı olduğu düşüncesi bireylerin siyasi görev üstlenebilmesi için sosyal hakların sağlanması gerektiğini ortaya koymaktadır.⁶¹⁷ Tüm sosyal hakların bu bakımdan ele alınamayacağını belirtildiği literatürde bile eğitim hakkı ile siyasi katılım arasında güçlü bir bağın olduğu, belirli bir eğitim seviyesi olmadan siyasi gündemin ya da toplumun ne şekilde yönetilmesi gerektiğinin anlaşılamayacağı ve eğitim hakkının güvenceye kavuşturulması gerektiği söylenmektedir.⁶¹⁸ Sanata erişim eksikliğinin bireyin siyasal katılımını doğrudan engelleyeceğini söylemek mümkün değildir; ancak sanatın bireyleri farklı fikirlerle tanıştırma ve sorgulama yetilerini geliştirme işlevi, kanımızca siyasal katılımı dolaylı olarak güçlendirebilir. Bu bağlamda, sanata erişimin bir hak olarak tanınması, yalnızca bireysel gelişimi değil, aynı zamanda daha nitelikli bir siyasal katılımı da destekleyici bir işlev görecektir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, ikinci boyut kapsamında bireylerin sanata erişim isteme hakkı olup olmadığının yanı sıra, Anayasanın sanata erişim sağlamak isteyen Devlete imkân tanıyıp tanımadığı ve bir sınır öngörüp öngörmediği de değerlendirilmelidir. Nitekim, yasakoyucu anayasal olarak yükümlülüğü olmasa da sanat faaliyeti yürütmeyi üstlenmeyi tercih edebilir. Yukarıda ele alınan devletin sanat sunması ve desteklemesinin yarattığı olumsuz dışsallıklar ve devlet-sanat ilişkisine getirilen eleştirel yaklaşım göz önünde tutulduğunda, sanata erişimin talep edilip edilmediğinden bağımsız olarak Devletin bu yetkisinin olup olmadığı ve bu yetkinin sınırının ne olduğu da özel önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, bu bölüm T.C. Anayasası bakımından sanata erişim hakkını incelerken, aynı zamanda Devletin yetkilerini ve yetkilerinin sınırlarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

2. Sosyal Devlet İlkesi Kapsamında Sanata Erişim Hakkı

İnsanların yalnızca eşit haklarının değil aynı zamanda eşit imkanlarının olması liberal anlayış içerisinde dahi önem teşkil etmeye başlamıştır.⁶¹⁹ Sosyal devlet anlayışı ile birlikte liberal bireyci anlayış yumuşamış ve devlet vatandaşlara asgari yaşam düzeyi sağlama ödevini

⁶¹⁶ Michael Saward, “Democratic Theory and Indices of Democratisation”, **Defining and Measuring Democracy**, ed. David Beetham, Londra, 1994, s. 16–18. Değerlendirme için ayrıca bkz. Fabre, **Social Rights Under the Constitution**, s. 120.

⁶¹⁷ David Miller, **Market, State, and Community**, Oxford, Oxford University Press, 1990, s. 246.D. Miller, **Market, State and Community**, 246.

⁶¹⁸ Fabre, **Social Rights Under the Constitution**, s. 125–126.

⁶¹⁹ Vézina vd., **Political Ideologies and Worldviews: An Introduction**, s. 51.

üstlenmiştir.⁶²⁰ Anayasa md. 2 uyarınca Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir devlet olarak tanımlanmıştır. Madde gerekçesinde sosyal devlet ilkesi ile birlikte Devletin “çalışan, çalıştığı halde elde ettiği ürün ile mutlu olabilmek için tasarladığı maddi ve manevi değerlere sahip olamayan kişilerin yardımcısı” olması öngörüldüğü belirtilmektedir.⁶²¹ Anayasamızda yer alan bu sosyal devlet fikri devletin bireyci olduğu kadar çağdaş uygarlık düzeyinin yarattığı ihtiyaçların temin edilmesi için sınırlı olarak toplumcu olduğunu göstermektedir.⁶²² Bu bağlamda geri planda Anayasa md. 10 ile öngörülen eşitlik ilkesi de düşünülmelidir. Sosyal devlet veya eşitlik ilkesinin türev bir hak oluştururken yardımcı olabileceği ortaya konulmaktadır.⁶²³

Sosyal devlet, en geniş tanımıyla bireylere “insanca bir yaşayış” düzeyi sağlamayı ödev bilen⁶²⁴ ve bireylerin refahlarıyla ilgilenen⁶²⁵ bir devlet olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda sosyal devlet ilkesi kapsamında “doğuştan sahip olunan onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını geliştirme hak ve yetkisi” anayasal bir görev olarak Devlete verilmiştir.⁶²⁶ Sosyal bir devlette yasakoyucu sosyal konumda zayıf konumda olanların özgürlüklerden diğer insanlara göre daha az yararlanmasını engellemelidir.⁶²⁷ Servet, sosyal ekonomik durum, ekonomik rastlantı ve şans gibi eşitsizlik doğuran etmenlerin önüne geçilmesi sosyal devlet sistemi çerçevesinde ele alınmaktadır.⁶²⁸ Bu gibi eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için ise devletin sosyal hayata olumlu müdahalesi gerekmektedir.⁶²⁹ Nitekim, özgürlüklerin gerçekleşebilmesi için maddi olanak sağlamak da sosyal devletin ögeleri arasında gösterilmiştir.⁶³⁰ Günümüzde sosyal devlet ilkesinin “bireyin toplum halinde yaşamasının gereği olan asgari temel ihtiyaçlarının (güvenlik, adalet, temel eğitim, temel sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri gibi) sağlanmasının devlet tarafından (gerektiğinde bizzat üstlenilerek, gerektiğinde özel sektöre yaptırarak) garanti edilmesi ve/fakat bireyin de ekonomik gücü

⁶²⁰ Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 91–98.

⁶²¹ Akad, Dinçkol, **1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, s. 5.

⁶²² Sıddık Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, 3. baskı, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1966, s. 36.

⁶²³ Alexy, **A Theory of Constitutional Rights**, s. 289.

⁶²⁴ Şeref A. Gözübüyük, Turgut Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, 13. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2019, s. 41. “Fertlere yalnız klasik hürriyetleri sağlamakla yetinmeyip aynı zamanda onların insan gibi yaşamaları için zaruri olan maddi ihtiyaçlarını karşılamalarını da kendisine vazife bilen devlet” tanımı için bkz. Tanör, Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, s. 113.

⁶²⁵ Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gözden Geç, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1979, s. 178.

⁶²⁶ İl Han Özay, **Günüşğinde Yönetim**, 3 (2inci B, İstanbul, Filiz Kitapevi, 2017, s. 76–77.

⁶²⁷ Gören, **Anayasa Hukuku**, s. 148.

⁶²⁸ Ayferi Göze, **Sosyal Devlet Sistemi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976, s. 36–37.

⁶²⁹ Göze, **a.g.e.**, s. 38.

⁶³⁰ Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 42.

elverdiği ölçüde bu hizmetlerin finansmanına belli ölçüde katkı sağlaması” şeklinde bir dönüşümde olduğu belirtilmektedir.⁶³¹

Sosyal devlet ile birlikte milli gelirin daha adil dağıtılarak sosyal adaletin temin edilmesi ve bu bağlamda kişisel ve siyasal haklar yanında, sosyal ve ekonomik hakların tanınması öngörülmektedir.⁶³² Anayasalarda sosyal devlet ilkesine yer verilmesi de ekonomik, sosyal ve kültürel haklar bakımından bir dayanak oluşturmaktadır.⁶³³ Sosyal devlet anlayışının ortaya çıkışının Sanayi Devrimi ve sonrasındaki işçi sınıfı mücadelesine dayanması,⁶³⁴ öğretilerde sosyal devlet kapsamında kültürel haklardan ziyade ekonomik ve sosyal hakların ele alınmasına yol açmaktadır. Bu doğrultuda sosyal haklar bakımından sendikal hak ve özgürlükler, toplu sözleşme hakkı, grev hakkı gibi emekçilerin yaşam düzeylerinin iyileştirilmesi için öngörülen mücadele araçları değerlendirilmekte⁶³⁵ ve ayrıca eğitim hakkı, sosyal güvenlik hakkı, konut hakkı, sağlık hakkı, çalışma hakkı gibi haklara yer verilmektedir.⁶³⁶ Tarih süresince sağlığa erişim, eğitim, sosyal güvenlik gibi haklar talep edilip başarılı olurken sanata erişim de sosyal hak olarak talep edilse bile aynı başarının yakalanamadığı iddia edilmektedir.⁶³⁷

Sosyal devlet, kültür ve sanatı halk için erişilebilir kılmayı gerektirmektedir.⁶³⁸ Sanatın Batılı devletlerde kamu politikası haline getirilmesi de refah devletinin (*welfare state*) yükselişi ile açıklanmaktadır.⁶³⁹ Sosyal devlet olarak nitelendirilmeyen ABD’de bile sanat kurumları açma yetkisinin, ABD Anayasası’nda yer alan genel refah (*general welfare*) kavramı üzerinden açıklandığı görülmektedir.⁶⁴⁰ Nitekim refah anlayışı çaresiz (*desperate*) konumda olan insanların desteklenmesi ile sınırlı değildir, aynı zamanda tüm insanlara onların gelişimini

⁶³¹ Ali Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, 6. baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2023, s. 98.

⁶³² Ali Tarık Gümüş, “Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 18, No: 2, 2010, s. 121–122. Sosyal devlet anlayışı doğrultusunda Devlete verilen görevlere sosyal ve ekonomik haklar altında yer verilmesine ilişkin bkz. Cahit Talas, “Türkiye’de Sosyal ve Ekonomik Haklar”, **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1970, s. 229.

⁶³³ Nussberger, Angelika; Landau, “General Report: The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights”, s. 11–12.

⁶³⁴ Gümüş, “Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü”, s. 119.

⁶³⁵ Tanör, **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, s. 113.

⁶³⁶ Altın Aslı Şimşek, “Sosyal Devlet İlkesinin Hukuki Değeri”, Ankara Üniversitesi, 2015, s. 319–375.

⁶³⁷ Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 212.

⁶³⁸ Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 385. İleri ülkelerde sosyal devletin görevleri arasında kültür ve sanatın gelişimine ortam hazırlamak da yer almaktadır. Bkz. Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 62. Sosyal devlet bireyin ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını da karşılamak üzere gerekli mekanizmalara sahip bir devlet sistemini içermesine ilişkin bkz. Zülfiye Yılmaz, “Olumlu Edim Gerektiren Sosyal Hakların Sınırı: Karşılaştırmalı Hukuk Perspektifinden 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemi Uygulamaları”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. LXXII, No: 1, 2014, s. 698.

⁶³⁹ Toepler, Zimmer, “Subsidizing the Arts”, s. 29–30.

⁶⁴⁰ Binkiewicz, **Federalizing the Muse : United States Arts Policy and the National Endowment for the Arts, 1965-1980**, s. 30.

(*flourish*) sağlamak için destek sunulmasını da kapsamaktadır.⁶⁴¹ Kişilerin ikinci kuşak hak ve özgürlüklerinden yararlanabilmesinde öne çıkan fırsat eşitliği ve sosyal devlet anlayışı burada da geçerlidir.⁶⁴² Toplumda dezavantajlı ve/veya savunmasız konumdaki kişilerin sanata erişimi sanat temel gereksinim dışında görüldüğünden pek mümkün değildir.⁶⁴³ Her ne kadar iktisadi gelişmişlik kültürel gelişmişlik anlamına gelmese de, “ekonomik ve sosyal refah düzeyinin kültürel gelişmeyi beslediği” açıktır.⁶⁴⁴ Kültürel katılım ile refah arasında bağlantı olduğunu gösteren araştırmalar bulunmaktadır.⁶⁴⁵ Sanatın desteklenmemesi halinde ona yalnızca varlıklı kişiler ulaşabilecektir.⁶⁴⁶ Nitekim eşitlik ve özgürlük herkes için olmakla birlikte, bunlardan yalnızca küçük bir zümrenin yararlanabilmesi sonrasında sosyal, iktisadi ve kültürel haklardan oluşan ikinci kuşak haklar elde edilmiştir.⁶⁴⁷ Gelişmiş ülkelerde dahi kültürden yararlanmada eşitsizliğin olduğu görülmektedir.⁶⁴⁸ Bu doğrultuda kültüre erişimin bazı ülkelerde (İskandinav ülkeleri, Fransa, Hollanda, İngiltere) aynı zamanda sosyal devlet politikaları ile ilişkilendirildiği⁶⁴⁹ ve refah devleti anlayışının yaygın olduğu yıllarda Avrupa’da kültür sanat yatırımlarının yapıldığı belirtilmiştir.⁶⁵⁰ Türk hukuku bakımından da refah kavramının kültürel kalkınmayı içerdiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Nitekim, aşağıda ele alınacağı üzere Anayasa md. 166 ile birlikte kültür kalkınmanın bir unsuru olarak kabul edilmekte ve yalnızca ekonomik değil aynı zamanda kültürel kalkınma da amaçlanmaktadır. Kültürel ihtiyaçların karşılanması ile birlikte refah seviyesinin artacağı yorumu yapılabilir.

T.C. Anayasası bakımından da bunun özellikle sosyal devlet ilkesinin bir unsuru/hedefi⁶⁵¹ olan ve Anayasanın başlangıç kısmında da yer alan sosyal adalet ilkesi ile ilişkilendirilmesi mümkün gözükmemektedir. Sosyal adaletsizlik belirli kişi veya grupların

⁶⁴¹ Carroll, “Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?”, s. 26.

⁶⁴² Kaboğlu, **Dayanışma Hakları**, s. 10. Sosyal ekonomik demokrasi de “kişiler arasında şans eşitliğini yaratacak, belirli bir hayat düzeyini garanti edecek, kişiyi yoksul, muhtaç durumdan kurtaracak, ona güven ve adalet içinde kişiliğin gelişmesini sağlayacak bir sosyal ekonomik toplum düzeni” olarak tanımlanmaktadır. Göze, **Sosyal Devlet Sistemi**, s. 11.

⁶⁴³ Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 385. Dezavantajlı olan kişilerin kültüre erişim sağlaması kültürün demokratikleşmesi olarak da ele alınmaktadır. Kidd, **Legislating Creativity : The Intersections of Art and Politics**, s. 41. 1970’lerden itibaren ise kültürün demokratikleşmesi kavramı yerine “kültürel demokrasi” yaklaşımına geçildiği ve kültürlerin çoğulculuğunun kabul edildiği belirtilmektedir. Bkz. İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Türkiye’de Yerel Kültür Ekosistemi”, s. 22.

⁶⁴⁴ Tanör, **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, s. 278. – 282. Özgürlüklerin ve insan haklarının ekonomik koşullara da bağlı olduğuna ilişkin bkz. Tanör, **a.g.e.**, s. 293–284.

⁶⁴⁵ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Türkiye’de Yerel Kültür Ekosistemi”, s. 109.

⁶⁴⁶ Karşı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 20.

⁶⁴⁷ Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s. 31–32.

⁶⁴⁸ Tanör, **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, s. 283.

⁶⁴⁹ Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 120–121.

⁶⁵⁰ Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 10.

⁶⁵¹ Şimşek, “Sosyal Devlet İlkesinin Hukuki Değeri”, s. 76. Şimşek, sosyal devletin, sosyal adalet, sosyal refah/kalkınma ve sosyal güvenlik hedeflerini içerdiğini belirtmektedir.

“ekonomik, sosyo-kültürel, siyasi insan haklarının” toplumun bir kesimi için tanınmaması olarak tanımlanmaktadır.⁶⁵² Sosyal adalet gereğince toplumdaki her kesime belirli bir ekonomik ve kültürel yaşam olanağının verilmesi gerekir.⁶⁵³ Araştırmalar ekonomik olarak ulaşılabilir sanat eserlerine daha fazla katılım olduğunu gösterirken, sanata erişim bakımından eğitim, coğrafi yakınlık gibi şartların etkili olduğu söylenmektedir.⁶⁵⁴

Eğitim hakkı değerlendirilirken, bu hakkın kullanılmasının önündeki engeller, coğrafi, toplumsal, ekonomik, siyasal ve bireysel nitelikli engeller olarak ele alınmaktadır.⁶⁵⁵ Benzer sınıflandırma sanat bakımından da yapılabilir. Sanat faaliyetlerinin ülkenin her bölgesinde yürütülememesi coğrafi, kültüre verilen önemin toplumsal olarak yüksek olmaması sebebiyle bundan faydalanmama toplumsal, sanata erişimin maliyeti olması ve barınma ve beslenme gibi ihtiyaçların bireylerin bütçesinde çok fazla yer tutması bakımından da ekonomik engeller bulunmaktadır. Örneğin müzelere girişte gerçek anlamda masraf karşılığı bir bedel talep edilseydi bu bedelin çok yüksek olabileceği söylenmektedir.⁶⁵⁶

Sanata erişimde finansal engeller özel olarak önemlidir; ve hatta eğitim ile ilişkilendirilse bile eğitim seviyesinin de kişilerin gelir durumuyla ilgili olduğu söylenmektedir.⁶⁵⁷ Türkiye’de de geçim derdinin ağır basmasının kültür ürünlerinden uzaklaşmaya yol açtığı belirtilmiştir.⁶⁵⁸ Coğrafi olarak ise devlet desteğinin olmadığı durumda gösteri sanatlarının ve müzelerin merkezileştiği ve büyük merkezi şehirlerde toplandığı verisi önem arz etmektedir.⁶⁵⁹ Gelir adaletsizliği üzerinden sanat destekleri için sunulan gerekçelerden bir diğeri de sanat eğitiminin masraflı olması ve sanat faaliyetinin gelir getirmemesi sebebiyle alt gelir grubundaki gençlerin sanata yönelmemesidir.⁶⁶⁰ Ayrıca, sanat faaliyetlerinden yararlanma oranının eğitim ve gelir seviyesiyle birlikte arttığını gösteren araştırmalar, fırsat eşitsizliğini ortadan kaldırmak amacıyla devletin sanata erişimi sağlaması

⁶⁵² Şimşek, **a.g.e.**, s. 77.

⁶⁵³ Gören, **Anayasa Hukuku**, s. 152. Sosyal devletin, kültür değerleri ve medeniyetin sunduğu imkanlar bakımından herkese eşit imkân sunulmasını da gerektirmesine ilişkin ayrıca bkz. Ernst Rudolf Huber, “Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet”, C. 27, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (çev. Tuğrul Ansay), 1970, s. 35, (Çevrimiçi) https://dergipark.org.tr/tr/doi/10.1501/Hukfak_0000001127.

⁶⁵⁴ Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 19–20.

⁶⁵⁵ Feyzi Uluğ, “Eğitim Hakkının Kullanımı Sorunu”, **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2000, s. 436. Yazar ayrıca eğitim hizmetlerinden yararlanmada bireyin ailesinin ekonomik gücünün belirleyici olduğunu ve bu sebeple denge sağlama gücünün devlete düştüğünü belirtmektedir. Uluğ, **a.g.e.**, s. 431.

⁶⁵⁶ Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 25.

⁶⁵⁷ O’Hagan, “Access to and Participation in the Arts: the Case of Those with Low Incomes/Educational Attainment”, s. 277.

⁶⁵⁸ Tanör, **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, s. 320–321.

⁶⁵⁹ Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 27.

⁶⁶⁰ Netzer, **a.g.e.**, s. 156. Bu değerlendirme sanat eğitimi ile ilgilidir.

gerektiğini gösterir niteliktedir.⁶⁶¹ Eğitimde fırsat eşitliği gibi örneğin tiyatro gereksinimini karşılama noktasında da fırsat eşitliği ilkesinin göz önünde tutulması gerektiği belirtilmiştir.⁶⁶² Nitekim eşitlik ilkesinin öngörülmesi bireylerin maddi anlamda sanat faaliyetlerine katılım sağlamasını garanti etmemektedir; bu bağlamda fırsat eşitliği sanata erişim bakımından önem arz etmektedir.⁶⁶³ Fırsat eşitliği “kaynaklara ulaşabilme ve bunlardan yararlanabilme eşitliği” olarak tanımlanmaktadır.⁶⁶⁴ İdeolojik farklılıklara rağmen batılı demokrasilerde fırsat ve imkan eşitliğinin sağlanması gerektiği düşünülmektedir.⁶⁶⁵ İnsanı diğer canlılardan ayırıp ona özel bir konum sağlayan hususlardan biri insanın olanakları olarak ele alınmakta ve bu olanakların geliştirilebilmesi için uygun koşulların sağlanabilmesi gerekmektedir.⁶⁶⁶

Bu bağlamda, sosyal devlet belirttiğimiz üzere sanata erişim hakkı ile ilişkili olarak ele alınmasa da toplumun bir kesiminin sanat faaliyetlerine erişemiyor olması sosyal adalet ilkesini zedeleyecektir. Sosyal adaletin sağlanabilmesi için kültürel hakların da ekonomik ve sosyal haklarla birlikte düşünülmesi gerekmektedir.⁶⁶⁷ Bu çerçevede, bireylerin bazı mal ve hizmetlere ulaşamaması durumunda olduğu gibi, gelir adaletsizliğinin giderilmesi amacıyla da devletin müdahale etmesi gerektiği savunulmaktadır.⁶⁶⁸ Bu görüş uyarınca sanata destek vermek yerine insanların gelir düzeylerini artırmak bir yöntemdir; böylece bireyler isterlerse sanat için para harcayabilirler.⁶⁶⁹ Bununla birlikte, bir ülkede sanat için harcanan para ülkenin bütçesine kıyasla düşük kalsa da bu harcamaların etkilerinin yüksek olduğu görülmektedir.⁶⁷⁰

Sosyal devletin bir diğer unsuru olan sosyal kalkınma da sanata erişim hakkı bağlamında düşünülmelidir. Sosyal kalkınma ile toplumun gelişmesi amaçlanmakta ve kişilerin özgürlüklerini kullanabilecekleri ve kendilerini geliştirebilecekleri politikaların uygulanması hedeflenmektedir.⁶⁷¹ Bu doğrultuda kültürel politikaların da sosyal ve ekonomik politikalara eklenmesi, kişilerin “düşünsel, sanatsal ve duygusal anlamda da iyileştirilmesi ve nicelik

⁶⁶¹ Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 52–53.

⁶⁶² Konur, **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, s. 20.

⁶⁶³ O’Hagan, “Access to and Participation in the Arts: the Case of Those with Low Incomes/Educational Attainment”, s. 270–271.

⁶⁶⁴ Ömer Can Çevik, “Bir Hak Olarak ‘Eğitim’ ve Eğitim-Refah İlişkisi”, **İnsan Hakları Yıllığı**, C. 40, 2022, s. 122.

⁶⁶⁵ Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, s. 12.

⁶⁶⁶ Uygun, “İnsan Hakları Kuramı”, s. 20. İoanna Kuçuradi, “Felsefe ve İnsan Hakları”, **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, ed. İoanna Kuçuradi, 4. baskı, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, 2016, s. 73.

⁶⁶⁷ Şimşek, “Sosyal Devlet İlkesinin Hukuki Değeri”, s. 183–184.

⁶⁶⁸ Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 18.

⁶⁶⁹ Le Grand, New, **Government Paternalism**, s. 72.

⁶⁷⁰ Chartrand, McCaughey, “The Arm’s Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future”, s. 95. Söz konusu etkinin “egemenin eli” (*hand of the prince*) etkisi olarak değerlendirilmesi için bkz. Chartrand, McCaughey, **a.y.**

⁶⁷¹ Şimşek, “Sosyal Devlet İlkesinin Hukuki Değeri”, s. 134–135.

yanında nitelik bakımından da gelişmişliğin sağlanması” anlamına gelecektir.⁶⁷² Nitekim, sanatın bireyin ve toplumun gelişimi bakımından önemi göz önünde tutulduğunda sanata erişimin sağlanması sosyal devletin bir ödevi olarak düşünülebilir. Yabancı literatürde devletin sanatı desteklenmesi ve vatandaşların refahı için sanatın kullanılmasının “aydın(lanmış) sosyal devlet” (*enlightened welfare state*) kavramı olarak ele alındığı görülmektedir.⁶⁷³ Estetik refah (*aesthetic welfare*) kavramı da literatürde yer almıştır.⁶⁷⁴

Sosyal devlet ile birlikte kişinin devletten “isteme hakkı” bulunduğu⁶⁷⁵ ve vatandaşların birer alacak hakkı doğduğu belirtilmektedir.⁶⁷⁶ Fakat söz konusu isteme hakkının Anayasada ekonomik ve sosyal haklar ile birlikte somutlaştığı görülmektedir. Sosyal devletin sağlanabilmesi için eğitim ve öğrenim ihtiyaçlarının giderilmesi, çalışma hakkının tanınması gibi örneklerin verilmesi bunun bir göstergesidir.⁶⁷⁷ Bu bakımdan Anayasanın sanata erişime ilişkin öngördüğü temel hak ve özgürlükler ve diğer korumalar önem teşkil etmektedir. Devlete sanatı ve sanatçıyı koruma görevi veren Anayasa md. 64⁶⁷⁸ ve kültürel kalkınmayı öngören Anayasa md. 166 sosyal devlet ile ilişkilendirilmektedir.⁶⁷⁹ Sosyal ve ekonomik haklar arasında yer almasa da sanat özgürlüğünün ve sanatı öğrenme hakkının öngörüldüğü md. 27 de sosyal devlet anlayışı ile ilişkilendirilebilir. Söz konusu maddelerin sanata erişim hakkını güvence altına alıp almadığı aşağıda ayrıca değerlendirilmektedir.

Sosyal devlet anlayışı doğrultusunda özel kişiler tarafından üstlenilen faaliyetlerin de devlet tarafından üstlenilmesiyle idarenin faaliyet alanının genişlediği görülmektedir.⁶⁸⁰ Bu sanatın erişilebilir kılınması bakımından da geçerli olacaktır. Fakat olumlu edim gerektiren sosyal haklar bakımından devletin bir kamu hizmeti kurması beklenebilse de bu kamu hizmeti kurulmadığı sürece devletten böyle bir beklenti içerisinde girilmeyeceği⁶⁸¹ yorumu sanat bakımından da geçerlidir. Sosyal devlet ilkesinin devletten sanat talep etmeye imkân sunduğunu söylemek, sanata erişim hakkının ikinci boyutu Anayasada açıkça tanınmadığı

⁶⁷² Şimşek, **a.g.e.**, s. 139.

⁶⁷³ Newton, “The Future of the Arts in the Welfare State”, s. 34–35.

⁶⁷⁴ Carroll, “Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?”, s. 25. Estetik refahın, “belirli bir zamanda toplum üyelerinin deneyimlerinin tüm estetik düzeyinden” oluştuğu söylenmekte ve devletin de bu refahı koruma yükümlülüğü olduğu belirtilmektedir. Monroe C. Beardsley, “Aesthetic Welfare, Aesthetic Justice, and Educational Policy”, **The Journal of Aesthetic Education**, C. 7, No: 4, 1973, s. 51.

⁶⁷⁵ Göze, **Sosyal Devlet Sistemi**, s. 136.

⁶⁷⁶ Göze, **a.g.e.**, s. 139.

⁶⁷⁷ Göze, **a.g.e.**, s. 140–141.

⁶⁷⁸ Gülnur Erdoğan, “Sosyal Devlette Sanat ve Sanatçının Korunması”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, No: 74, 2008, s. 193.

⁶⁷⁹ Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 77–78.

⁶⁸⁰ Metin Günday, **İdare Hukuku**, 10. baskı, Ankara, İmaj Yayınevi, 2015, s. 331.

⁶⁸¹ Göze, **Sosyal Devlet Sistemi**, s. 145.

sürece çok olağan gözükmemektedir. Bununla birlikte, idarenin vatandaşlarının sanata erişimlerini sağlaması sosyal devlet ilkesi ile uyumlu olacaktır. Nitekim, Danıştay tarafından da ortaya konulduğu üzere “[s]osyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’nin idari yapısını oluşturan kurumlarının tüm eylem ve işlemlerinde ‘sosyal devlet’ ilkesini gözetmeleri bir zorunluluktur.”⁶⁸²

3. Sanat Özgürlüğü Kapsamında Sanata Erişim Hakkı

a. Sanat Özgürlüğünün Kapsamı

Anayasa md. 27 uyarınca “[h]erkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.”⁶⁸³ Sanat özgürlüğü⁶⁸⁴ değerlendirilirken, sanat özgürlüğü ile sıkı bir bağlantı içerisinde olan düşünce ve ifade özgürlüğünün⁶⁸⁵ de dikkate alınması gerekmektedir. Sanat faaliyetleri, hem sanat özgürlüğü (sanatsal yaratma özgürlüğü ifadesinin kullanıldığı da görülmektedir) hem de ifade özgürlüğü ile ilişkilendirilmiştir.⁶⁸⁶ Düşünce toplumsal yapı, ekonomik koşullar, kültürel miras gibi çeşitli dış etmenlerin etkisiyle oluşur;⁶⁸⁷ bu doğrultuda sanata erişim düşüncüyü etkilemektedir. Anayasa md. 26 ile güvence altına alınan ifade özgürlüğü düşünce ve kanaatlerin “resim veya başka yollarla” açıklanması ve yayılmasını güvence altına alarak sanatsal ifade özgürlüğünü de korumaktadır. Bir kişinin düşünce ve kanaatlerini sanat yoluyla açıklaması da düşünce özgürlüğünün koruması altında olacaktır. Anayasa md. 26 görüldüğü üzere düşüncelerin açıklanması ve yayılmasını da güvence altına almaktadır.

⁶⁸² Danıştay 8. Daire, E.2007/6457, K.2008/8352, T.17.12.2008 (Lexpera).

⁶⁸³ Görüldüğü üzere sanat özgürlüğü ve bilim özgürlüğü aynı maddede düzenlenmiştir. Sanat ve bilimin birbirlerinden farklı özgürlükler olmasına ilişkin bkz. Atalay, “Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Hukuki Niteliği”, s. 43. Bu hususun yerindeliliğinin tartışmaya açık olduğuna ilişkin bkz. Gemalmaz, “Sanatta Yaratıcılık ve Hukuk-II: 1982 Anayasası ve Sanat Özgürlüğü Sorunu”, s. 662. Sanat ve bilimin ortaklığı ve birlikte ele alınmasına ilişkin değerlendirmeler için bkz. Tanör, **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, s. 90; Aladağ, **Bilim ve Sanat Özgürlüğü**, s. 24–25; Ersoy, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku’nda Sanatsal İfade Özgürlüğü”, s. 22. Sanat ve bilim ilişkisi üzerine ayrıca bkz. Abdullah Ayaydın, “Sanat ve Bilimin Kesişme Noktaları ve Yol Ayrımları”, **Ege Eğitim Dergisi**, C. 2016, No: 17, 2016, s. 18–35. Bilim ve sanatın ortak noktasının özgürlüklerin kullanıldığı durumlarda kesin/mutlak bir çıktının garanti edilememesidir. Bu benzerlik kanımızca özellikle özendirme ve destekleme faaliyeti bakımından önem teşkil etmektedir.

⁶⁸⁴ Sanat özgürlüğünün, bu özgürlük hukuk düzeni tarafından korunduğu için sanat özgürlüğü hakkı olarak nitelendirildiği de görülmektedir. Bkz. Ersoy, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku’nda Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 16.

⁶⁸⁵ İbrahim Ö. Kaboğlu, “Bilim ve Sanat Özgürlüğü”, **İnsan Hakları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 121.

⁶⁸⁶ Kaboğlu, “Bilim ve Sanat Özgürlüğü”, s. 127. Gemalmaz, “Sanatta Yaratıcılık ve Hukuk-II: 1982 Anayasası ve Sanat Özgürlüğü Sorunu”, s. 663–664.

⁶⁸⁷ İbrahim Ö. Kaboğlu, “Düşünce Özgürlüğü”, **İnsan Hakları**, 2000, s. 106.

Bu bağlamda bireylerin sanat aracılığı ile açıklanan ve yayılması amaçlanan ifadelere erişiminin korunması da Anayasa md. 26 ile güvence altındadır. Nitekim, düşünce özgürlüğü yalnızca bireyin açıklamada bulunması değil, aynı zamanda bu açıklamanın yöneltilen kişilere ulaşmasını da korumaktadır.⁶⁸⁸ Anayasa md. 26 ile birlikte yalnızca negatif edim yükümlülüğü öngörülmemektedir ve Devletin düşüncelerin dile getirilmesinin sağlanması için önlem alması gerekmektedir.⁶⁸⁹ Bununla birlikte, Anayasa md. 26 ile öngörülen “resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak” hükmü bireylere haber veya fikir sunulma yükümlülüğünün bulunduğu anlamına gelmemektedir.

Devletin ifade özgürlüğünün pozitif yükümlülüğe ilişkin boyutunun Anayasa md. 5 ile birlikte değerlendirildiği göz önünde tutulduğunda,⁶⁹⁰ bu hak ve özgürlükleri gerçekleştirmesi için negatif edim yeterli olmayacaktır. Devletin hakların kullanılabilmesi için gerekli koşulları yaratması pozitif yükümlülüğüdür.⁶⁹¹ Anayasanın genel gerekçesinde md. 5’e ilişkin olarak “devletin hak ve hürriyetlerin gerçekleşmesine yardımcı olması gereği[nin]” benimsendiği ve bu hususun “[h]ak ve hürriyetlerin topluma maledilmesi («sosyalleştirilmesi»)” şeklinde ifade edildiği görülmektedir.⁶⁹² Bu doğrultuda bireylerin kendilerini sanat yoluyla ifade etmeleri için de devletin yardımcı olması gerektiği söylenebilir. Bu bağlamda ifadelerin açıklanıp yayılabilmesi için platform sağlamak da devletin görevleri arasında yer alabilecektir. Bu da aynı zamanda sanat yoluyla ifade edilen düşüncelerin açıklanabileceği platformların sağlanması ile örneklenebilir.

Sanat özgürlüğünün Anayasada açıkça tanınmasının “çağdaş toplum olmanın vazgeçilmez gereği” olduğu dile getirilmektedir.⁶⁹³ Bu özgürlüğün, ifade özgürlüğünden ayrı bir hüküm olarak düzenlenmesinin, özgürlüğe ayrı bir güvence sağlayacağı söylenmektedir.⁶⁹⁴ Nitekim, Türk Anayasası da md. 27 ile birlikte sanat özgürlüğünü ayrı bir özgürlük olarak düzenlemiştir. Bu maddenin sanata erişim hakkını tanıyıp tanımadığının değerlendirilmesi için

⁶⁸⁸ Gören, **Anayasa Hukuku**, s. 581.

⁶⁸⁹ Oktay Uygun, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda İfade Özgürlüğünün Sınırlanması”, **Türkiye’de İfade Özgürlüğü**, ed. Taner Koçak, Taylan Doğan, Zeynep Kutluata, bgst, 2009, s. 18–19.

⁶⁹⁰ Ulaş Karan, “İfade Özgürlüğü Hakkı”, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, ed. Sibel İncoğlu, 3. baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2013, s. 365.

⁶⁹¹ Oya Boyar, “Devletin Pozitif Yükümlülükleri ve Dolaylı Yatay Etki”, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, 2013, s. 70.

⁶⁹² “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)”, y.y., (Çevrimiçi) https://www.anayasa.gov.tr/media/7465/gerekceli_anayasa_2021.pdf.

⁶⁹³ Turgut Kazan, “Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar”, **Sanat Olayı Dergisi-Danışma Meclisi Kurulurken Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar Özel Bölümü**, No: 10, 1981, s. 62.

⁶⁹⁴ Ersoy, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku’nda Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 25. Sanat özgürlüğünün tarihsel gelişimi için bakınız. Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 11–33.

sanat özgürlüğünün kapsamının belirlenmesi önem arz etmektedir. Ancak, madde gerekçesi bu kapsamın çizilmesi bakımından yol gösterici bir nitelik taşımamaktadır.⁶⁹⁵

Anayasa md. 27 ile birlikte öğrenme, açıklama, araştırma, yayma ve öğretme özgürlüğü olmak üzere beş özgürlük öngörülmüştür. Bununla birlikte yukarıda belirtildiği üzere bu özgürlükler sanat eserinin oluşum aşaması ve sanat eserinin etki doğurma aşaması olmak üzere ayrı ayrı ele alınabilir.⁶⁹⁶ Sanat eserinin oluşum aşaması, sanatı icra eden kişiler bakımından geçerli olup sanatçının çalışmaya karar vermesinden eserin sergilenmesine kadar geçen süreçleri koruma altına almaktadır.⁶⁹⁷ Sanat eserinin etki doğurma aşaması sanatçının yarattığını ifade etmesiyle ve iletmesiyle ilişkilendirilmektedir. Sanatın etki alanı bakımından temel husus sanata “kamusal erişim”dir.⁶⁹⁸ Anayasa md. 27 ile öngörülen “açıklama” ve “yayma” fiilleri bu kapsamda ele alınabilir. Sanat eserinin sergilenmesinin “yaratacağı etkinin korunmaması”, sanat özgürlüğünü “anlamsız” kılacaktır.⁶⁹⁹ Sanatçının, sanatın sergilenmesinden ayrı düşünülemeyeceği belirtilmektedir.⁷⁰⁰ Bu doğrultuda sanat özgürlüğü sanatı başkalarına aktarma, yayma ve kişilerin düşüncelerini etkileyebilmeyi içermektedir.⁷⁰¹ Bu da eserin etki doğurma aşamasında müdahale ile karşılaşmadan yürütülmesi anlamına gelmektedir.⁷⁰²

Anayasa md. 26 ele alınırken Devletin pozitif yükümlülüklerine ilişkin gerçekleştirdiğimiz değerlendirmeler Anayasa md. 27 bakımından da geçerli olacaktır. Sanatçının eserlerini yayabilmesi, yani Anayasa md. 27’nin gerçekleşebilmesi için Devletin yardımcı olması beklenebilir. Sanatçının kamunun erişimine sunulabilecek daha fazla eser üretmesi için sanatın oluşum aşamasında verilecek teşvikler eserin yayılabilmesine katkı sağlayacaktır. Bunlara ek olarak bir sanat eseri ortaya çıktıktan sonra bunun kamu ile buluşabilmesi için de pozitif edim gerçekleştirilmesi mümkündür. Devletin sanatçılara eserlerini sergileyebilecekleri platformları ücretsiz ya da düşük bedelle kullandırması ya da

⁶⁹⁵ Akad, Dinçkol, **1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, s. 194.

⁶⁹⁶ Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 235–242. Sanat özgürlüğünün kapsamının, suje, sanat faaliyetinin kendisi (eser alanı) ve sanat eserinin yayılması (etki alanı) bakımından incelendiği de görülmektedir. Süje değerlendirilirken de eser alanı ve etki alanı dikkate alınmış ve sanat yapan herkesin ve eseri üçüncü kişilere ulaştıran tüm araçların bu özgürlüğün süjesi olduğu değerlendirilmiştir. Bkz. Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 111–112. Sanat özgürlüğünün kapsamı değerlendirilirken sanatsal ifade özgürlüğü, sanatsal yaratma özgürlüğü, sanatı yayma özgürlüğü ve sanattan yararlanma özgürlüğü olarak sınıflandırma yapıldığı da görülmektedir. Bkz. Aladağ, **Bilim ve Sanat Özgürlüğü**, s. 63–70.

⁶⁹⁷ Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 236.

⁶⁹⁸ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 115.

⁶⁹⁹ Bingöl, **a.y.**

⁷⁰⁰ Bingöl, **a.y.**

⁷⁰¹ Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 238.

⁷⁰² Polat Akgün, **a.g.e.**, s. 239–240.

sanatçının farklı bölgelerde eserini sergilemesi için maddi destek sunması bu edimlerin örnekleridir. Bunlara ek olarak bireylere sanattan faydalanmalarına yönelik maddi destek sağlanması da sanat talebi oluşturacağı için sanatın yayılmasına katkı sağlayacaktır. Bu gibi edimler Devletin Anayasa md. 27'nin yerine getirilmesi için üstlendiği pozitif edim olarak açıklanabilecektir.

Anayasa Mahkemesi de Anayasa md. 27'nin Devletin pozitif yükümlülüğünü barındırdığını kabul etmektedir. Anayasa Mahkemesi, Mehmet Aksoy Başvurusu kararında sanatsal ifade özgürlüğü söz konusu olduğunda Devletin negatif ve pozitif yükümlülükleri bulunduğunu belirtmiştir.⁷⁰³ Bir başka kararında ise bu hak (1961 Anayasası dönemindeki md. 21) değerlendirilirken sanat çalışmalarından doğan maddi ve manevi menfaatlerin korunması da sanat özgürlüğü kapsamında kabul edilmiş ve yasakoyucunun sanat özgürlüğünün “niteliğini, doğuş koşullarını, sahibine sağladığı yetkileri” düzenlemesi gerektiğine karar verilmiştir.⁷⁰⁴ Fakat görüldüğü üzere pozitif yükümlülükler de sanat özgürlüğünün negatif boyutunun kullanılmasına yönelik özgürlükler olup sanata erişim sağlamak isteyen bireyleri odak almamaktadır.

Pozitif yükümlülüklerle ilişkin değerlendirilmesi gereken bir diğer önemli husus sanatçının piyasa müdahalesine karşı korunmasıdır. Devlet'in müdahalesi yukarıda tartışıldığı üzere sansüre yol açabilir; fakat sanat piyasa sansürü ile de karşılaşabilmekte ve bu sansürle mücadele etmek daha zor görünmektedir; zira özel kurumların insan haklarına ilişkin yükümlülükleri devlet ile aynı değildir.⁷⁰⁵ Özel kurum desteğinin sanatı nasıl biçimlendirebildiği tarihi olarak da görülmektedir. Floransa'nın Medici ailesinin rönesans sanatı üzerindeki etkisi bunun yalnızca bir örneğidir.⁷⁰⁶ Sanat idaresinin siyasetten tamamen bağımsız olmasının sanatı ekonomik güce bağımlı hale getireceği söylenmiştir.⁷⁰⁷ Bu bağlamda devletin sanata dahil olması aslında bir yandan sanatı kurumsal para (*corporate dollar*) karşısında koruması ile de açıklanabilir.⁷⁰⁸ Devlet destekleri sanatçıları devlet dışı aktörlere

⁷⁰³ Mehmet Aksoy, par. 59. Aynı şekilde bkz. İrfan Sancı (2), par. 53.

⁷⁰⁴ AYM, E. 1967/10, K. 1967/49, T. 28.12.1967. Karşıoy söz konusu maddenin yalnızca olumsuz edim yükümlülüğü içerdiğini belirtmektedir.

⁷⁰⁵ Sarah Joseph, “Art and Human Rights Law”, **Research Handbook on Art and Law**, ed. Jani McCutcheon, Fiona McGaughey, Edward Elgar Publishing, 2020, s. 404–405, (Çevrimiçi) <https://china.elgaronline.com/view/edcoll/9781788971461/9781788971461.xml>.

⁷⁰⁶ Joseph, **a.g.e.**, s. 404. Rönesans ve Medici ailesi ilişkisi için ayrıca bkz. Paul Strathern, **The Medici: Godfathers of the Renaissance**, Londra, Pimlico, 2005.

⁷⁰⁷ Pierre-François Fressoz, “L'indépendance de l'administration de l'art”, **L'art et le droit**, ed. Maryse Deguergue, Paris, Éditions de la Sorbonne, 2010, (Çevrimiçi) <https://books.openedition.org/psorbonne/105620>.

⁷⁰⁸ Joseph, “Art and Human Rights Law”, s. 405.

karşı da korumaktadır.⁷⁰⁹ Bu doğrultuda, devletin sanat etkinliklerine yardım ve katkılarının sanat özgürlüğünün güvencesi olarak ele alındığı görülmektedir.⁷¹⁰ Tabii bu dahiliyetin ne şekilde olacağı önem arz edecektir.

b. Sanat Özgürlüğünün Sanata Erişimi Koruyan Boyutu

Sanata erişim hakkının tespiti açısından değerlendirilmesi gereken husus, sanatın sunulduğu kişinin, yani muhatabının sanat özgürlüğü kapsamında korunup korunmadığıdır. Sanatın önemi düşünüldüğünde bu özgürlük yalnızca sanatçılar için değil, toplum için de gereklidir.⁷¹¹ Sanat özgürlüğünün güvence altına alınmasıyla toplumun bu eserlerden faydalanması mümkün olacaktır. Fakat bu özgürlüğün sanatın muhatabını koruyup korumadığı tartışılmaktadır.⁷¹² Anayasa md. 27 ile güvence altına alınan sanatı “öğrenme” ve “araştırma” hakkının sanata serbestçe ulaşılması anlamına geldiği kabul edildiğinde⁷¹³ sanatın muhatabının Anayasa md. 27 kapsamında korunduğu söylenmelidir. Ayrıca, sanatın anlamı muhatabın sanat eserine verdiği anlama göre değişebileceğinden muhatapların sanatı anlamlandırabilmeleri sanattan yararlanma özgürlüğü kapsamında ele alınmaktadır.⁷¹⁴ “Sanat eserinden yararlanma hakkı”nın da sanat özgürlüğü kapsamında olduğu ve bireylerin tek başlarına bu haktan yararlanması gerektiği belirtilmektedir.⁷¹⁵ Nitekim, sanat eserinin yöneltildiği ve eserden faydalanan kişinin bu eserlere ulaşma haklarının kısıtlanmasının sanat eserini yayma hakkının kısıtlanması ile aynı anlama geldiği⁷¹⁶ ve kişilerin sanata erişiminin engellenmesinin sanat özgürlüğünü ihlal teşkil edebileceği⁷¹⁷ belirtilmektedir. İfade özgürlüğünün ifadeye erişimi

⁷⁰⁹ Ulaş Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, İstanbul, Mas Matbaacılık A.Ş., 2013, s. 62.

⁷¹⁰ İbrahim Ö. Kaboğlu, “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar”, **Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği, 2001, s. 137–138.

⁷¹¹ İlhan Selçuk, “Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar”, **Sanat Olayı Dergisi-Danışma Meclisi Kurulurken Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar Özel Bölümü**, No: 10, 1981, s. 48. Sanat özgürlüğünde toplum yararının korunmasına ilişkin bkz. Faruk Erem, “Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar”, **Sanat Olayı Dergisi-Danışma Meclisi Kurulurken Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar Özel Bölümü**, No: 10, 1981, s. 31. Sanatın uygarlaştırdığına ilişkin ayrıca bkz. Sav, “Sanat Özgürlüğü”, s. 866. Selçuk, “Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar”, s. 48.

⁷¹² Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 113. Alman doktrininde muhatabı bu kapsamda ele alan olduğu gibi, sanat özgürlüğünün sınırını genişletme gerekçesiyle kitle dışına çıkaran da olduğu söylenmiştir. Alman doktrinindeki görüşler için ayrıca bkz. Görüşler için bkz. Atalay, “Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Kapsamı ve Diğer Temel Hak ve Özgürlüklerle İlişkisi”, s. 7.

⁷¹³ Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 241. Benzer şekilde bkz. Ersoy, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku’nda Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 17.

⁷¹⁴ Aladağ, **Bilim ve Sanat Özgürlüğü**, s. 69.

⁷¹⁵ Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 218. Tüm insanların kendi kültürel eserlerine erişebilmesinin bu hakkın kültürel hak boyutu olduğuna ilişkin ayrıca bkz. Polat Akgün, **a.g.e.**, s. 220.

⁷¹⁶ Ersoy, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku’nda Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 39.

⁷¹⁷ Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 221.

kapsadığı kabul edildiği gibi,⁷¹⁸ sanat özgürlüğünün de sanata erişimi kapsadığı söylenmelidir. Örneğin bir eserin sergilenmesinin engellenmesi, kişilerin sanata ulaşmasını da engelleyecek ve sanata erişim haklarına zarar verecektir.⁷¹⁹ Bu yüzden de sanat özgürlüğüne yönelik müdahaleler, sanata erişimi engellediği için de kültürel yaşama katılma hakkına müdahalede bulunmaktadır.⁷²⁰

Anayasa Mahkemesi, bir heykelin hukuka aykırı olarak yıkılmasına ve Anayasa md. 26 ile güvence altına alınan ifade özgürlüğünün ihlal edildiği iddiasına ilişkin Mehmet Aksoy Başvurusu kararında sanatsal ifade özgürlüğünü ve sınırlarını değerlendirirken, kültürel hakların “sanatçının veya sanat eserlerinin devlet tarafından desteklenmesini ve sanat eserlerine ulaşmak isteyen kişilerin eserlere erişim hakkını güvence” altına aldığını,⁷²¹ sanatsal ifade özgürlüğünün koruma kapsamında kültürel bilgi ve fikirlerin “açıklanması”, “yayılması” ve “mübadelesinin” girdiğini belirtmiştir.⁷²² Mahkeme bir belgesel film çekim izni talebinin reddedilmesi nedeniyle ifade özgürlüğünün ihlal edildiği iddiasına ilişkin Nejla Demirci Başvurusu kararında da “Anayasa’nın 27. maddesinde düzenlenen sanat özgürlüğünün kapsamında olan sinematografik eserlerin sinema çalışanları ve izleyicisi olmak üzere iki ögesi vardır. Bir tarafta bu eserler aracılığıyla düşünceyi yayma, diğer tarafta ise düşünceden yararlanma özgürlüğü yer almaktadır” diyerek Anayasa md. 27 ile birlikte sanata erişim sağlayan kişilerin de bu kapsamda korunduğunu belirtmektedir.⁷²³ Farklı gerekçede ise bu korumanın “hak” olarak ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda “[b]ireylerin (diğer sanatçıların, eleştirmenlerin, yorumcuların, izleyicilerin, dinleyicilerin ve okuyucuların) ve toplumun da sanat eserinden estetik olarak haz alma veya almama, eseri yorumlama, değerlendirme, ondan bir ifade ve mesaj çıkarma ve anlamlandırma hakları vardır.”⁷²⁴ Anayasa Mahkemesi başka bir kararında Anayasa md. 27’yi değerlendirirken, sinema eserlerinin iki ögesinden birinin sinema izleyicisi olduğunu ve bu izleyicinin eser aracılığıyla düşünceden

⁷¹⁸ AİHM, Times Newspaper Ltd v. The United Kingdom, No. 3002/03, 23676/03, 10.03.2009, par. 27; AİHM, Observer and Guardian v. The United Kingdom, No. 13585/88, 26.11.1991, par. 59 (b); AİHM, Guerra and Others v. Italy, No. 14967/89, 19.02.1998, par. 53; AİHM, Ahmet Yıldırım v. Turkey, No. 3111/10, 18.12.2012, par. 49.

⁷¹⁹ Joseph, “Art and Human Rights Law”, s. 403.

⁷²⁰ Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 6.

⁷²¹ AYM, Mehmet Aksoy, B. No: 2021/24677, 14/12/2023, par. 59. Aynı şekilde bkz. AYM, İrfan Sancı (2), B. No: 2018/5652, 30/3/2022, par. 53. Alman öğretisinde, Devletten yardım ve destek isteme hakkı olmadığı ve Devletin bu görevini takdir yetkisi çerçevesinde gerçekleştireceği vurgulanmaktadır. Gören, “Sanat ve Bilim Özgürlüğü”, s. 450. Alman Anayasa Mahkemesi de Mephisto kararında sanat özgürlüğünün eserlere kamusal erişimi koruyacağını belirtmiştir. Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 132.

⁷²² Mehmet Aksoy, par. 68. Kültürel bilgi ve fikirlerin değiş tokuşuna katılma fırsatının da koruma altında olmasına ilişkin bkz. AYM, Mehmet Ali Gündoğdu ve Mustafa Demirsoy, B. No: 2015/8147, 8/5/2019, par. 39.

⁷²³ AYM, Nejla Demirci, B. No: 2019/25823 T. 30/3/2022, par. 58.

⁷²⁴ Nejla Demirci, Engin Yıldırım Farklı Gerekçe, par. 8.

yararlanma özgürlüğü kapsamında korunduğunu belirtmiştir.⁷²⁵ Mahkeme ayrıca, sanat eserinin idare tarafından değerlendirilmesi sürecinde ön sansürün geniş yorumlanmasının “bireyin aykırı fikirlere ulaşma hakkını” engellediğini belirtmektedir.⁷²⁶

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, sanat eseri yaratıcısı olsun veya olmasın, bireylerin sanata erişimlerinin de sanat özgürlüğü kapsamında korunduğu söylenmelidir. İfade özgürlüğünün sanatsal ifade özgürlüğünü korurken yalnızca sanatçının değil aynı zamanda sanattan faydalanmak isteyen kişilerin de ifade özgürlüğünü koruduğu⁷²⁷ değerlendirmesi Türk hukuku bakımından da geçerli olacaktır. Fakat sanata erişim hakkının Devletten sanata erişimi talep etme boyutu değil, “mevcut sanat eserlerine ulaşabilme” boyutu korunmaktadır. Nitekim sanat özgürlüğünün kurumsal garanti yönü bulunsa da⁷²⁸ sanat özgürlüğünde subjektif hak yönü kurumsal garanti yönünden daha ağır basmaktadır.⁷²⁹ Koruma sağlanan boyutun da sanat eseri yaratıcısının özgürlüğü ile aynı ölçüde korunduğunu söylemek mümkün olmamaktadır. Her ne kadar sanat eserinin muhatabının da sanat eserinin süjesi olacağı söylene de⁷³⁰ sanat özgürlüğünün süjesi değerlendirilirken sanat eseri yaratıcısı odak alınmaktadır. Bu doğrultuda, sanat özgürlüğünün sanatsal faaliyette bulunan/bulunmak isteyen kişilere tanınmış bireysel subjektif bir hak olduğu belirtilmelidir.⁷³¹ Sanatçının özgürlüğünün kapsamına sanat eserini yok etme veya sergilememe hakkının da girdiği göz önünde tutulduğunda,⁷³² sanata erişmek isteyen birinin bu özgürlüğü, diğer temel hak ve özgürlüklerle ilişkisi bir kenara (örn. bilet alan kişinin mülkiyet hakkı) bu sanatçı eserini sunmak istediği sürece geçerli olacaktır. Söz konusu değerlendirmeler düşüncelere erişebilme ve/veya bilgiye erişebilme hakkı bakımından da geçerlidir.

c. Sanat Özgürlüğünün Mülkiyet Hakkı ile Birlikte Değerlendirilmesi

Sanat özgürlüğü bakımından değerlendirilmesi gereken bir diğer husus sanatçının Anayasa md. 35 ile güvence altına alınan mülkiyet haklarına ilişkindir. Fikir hakları bir insan

⁷²⁵ Mehmet Ali Gündoğdu ve Mustafa Demirsoy, par. 48.

⁷²⁶ Mehmet Ali Gündoğdu ve Mustafa Demirsoy, par. 49.

⁷²⁷ Joseph, “Art and Human Rights Law”, s. 389, 405.

⁷²⁸ Atalay, “Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Hukuki Niteliği”, s. 58–60.

⁷²⁹ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 110.

⁷³⁰ Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, s. 65. Sanat özgürlüğünün öznesi ele alınırken sanatı yaratan ve bu eseri dağıtan/sergileyen kişiler açısından değerlendirildiğine ilişkin bkz. Aladağ, **Bilim ve Sanat Özgürlüğü**, s. 70–72.

⁷³¹ Atalay, “Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Kapsamı ve Diğer Temel Hak ve Özgürlüklerle İlişkisi”, s. 4.

⁷³² Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 238.

hakkı olarak mülkiyet hakkının korunması altındadır.⁷³³ Fikri hakların korunmasının düzeyi sanata ve sanatçıya verilen değer ile açıklanmaktadır.⁷³⁴ Eser sahiplerinin sahip oldukları mülkiyet hakları telif hakkı olarak kendisini göstermektedir.⁷³⁵ Fikri mülkiyet haklarının da düşünce özgürlüğünün gelişmesi ve kültürel kazanımlar bakımından önemli gelişmelerden olduğu ve telif koruması ile birlikte eser sahiplerinin ve eser üretiminin olumlu etkileneceği belirtilmektedir.⁷³⁶ Nitekim, telif aynı zamanda yaratıcılara üretme, keşfetme ve kendilerini ifade etme konusunda destek olmakta ve imkân sunmaktadır.⁷³⁷ Telif korumasının olmaması durumunda eser üreticilerinin gerek maddi gerekse manevi haklarına zarar verilmesi eser sahiplerinin üretmemesine yol açmakta ve fikir üretemeyen toplumda kültürün de gelişmesinin mümkün olmadığı belirtilmektedir.⁷³⁸ Araştırmaların fikri mülkiyet haklarına koruma sağlayan devletlerin kültür ve sanat alanında başarılı olduklarını gösterdiği⁷³⁹ ve fikri mülkiyet haklarının yeteri kadar korunmadığı toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel olarak sorunlar yaşadığı belirtilmektedir.⁷⁴⁰ Bu bağlamda sanatçının eseri üzerindeki mülkiyet hakkının korunması da sanat eseri üretimine ve dolayısıyla sanata erişim hakkına katkı sağlayacaktır.

Bununla birlikte, fikri mülkiyet haklarının korunmasının sanata erişim hakkını sınırlandıran bir boyutu bulunmaktadır. Telif hakları ifade özgürlüğünün sınırlanma sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁴¹ Telif hakları ile birlikte insanların eserlere

⁷³³ Rohat Cebe, Hayrettin Suçin, “Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun Kısa Tarifçesi ve Eser Üreticileri Açısından Önemi”, **Rast Müzikoloji Dergisi**, C. 2, No: 1, 2014, s. 122. Ayrıca bkz. Hasan Kadir Yılmaztekin, “Deconstruction of Human Rights Dimensions of Copyright in Europe”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, C. 8, No: 16, 2020, s. 489. H. Burak Gemalmaz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı**, 1. baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2009, s. 299. Fikri mülkiyet haklarının Anayasal temelleri olarak AY md. 35 ve md. 27’in esas alındığına ilişkin bkz. Temel Karahan Sami; Suluk, Cahit; Saraç, Tahir; Nal, **Fikri Mülkiyet Hukukunun Esasları**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2007, s. 26. Farklı haklarla ilişkili olarak ele alınmasına ilişkin ayrıca bkz. Cebe, Suçin, “Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun Kısa Tarifçesi ve Eser Üreticileri Açısından Önemi”, s. 123. Fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklar düşüncüyü açıklama, bilim ve sanat hürriyeti ve sanat ve sanatçının korunması ile ilişkilendirilmesi için bkz. Mahmut Bolat, “Fikir ve Sanat Eserleri ile İlgili Yasal Düzenlemeler ve 1951 Tarihli ‘Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nun Kabulü”, **Karadeniz Araştırmaları**, C. 16, No: 62, 2019, s. 726.

⁷³⁴ İsa Eliri, “Güzel Sanat Eserlerinde Fikri Mülkiyet Hakları ve Uygulamaları”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, C. 23, 2010, s. 63.

⁷³⁵ Ceren Sedef Eren, “İfade Özgürlüğü ve Telif Hakları Dengelemesi-Avrupa Mahkemeleri İçtihadı”, **İnsan Hakları Yıllığı**, C. 37, 2019, s. 142. Tarihsel gelişim için bkz. Hasan Kadir Yılmaztekin, Banu Eylül Yalçın, “Manevi Hakların Türk Telif Hukukundaki Tarihi Gelişimi”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 29, 2021, s. 1819–1860.

⁷³⁶ Metin Turan, “Çağlar Boyu Düşünce Özgürlüğü: Türkiye’de ve Dünyada Telif Haklarının Tarihsel Gelişiminin Değerlendirilmesi”, **Türk Kütüphaneciliği**, C. 30, No: 2, 2016, s. 211.

⁷³⁷ Alex Ferdinand S. Fider, “Copyright as a Limitation on Freedom of Expression”, **Media Asia**, C. 29, No: 4, 2002, s. 233.

⁷³⁸ Turan, “Çağlar Boyu Düşünce Özgürlüğü: Türkiye’de ve Dünyada Telif Haklarının Tarihsel Gelişiminin Değerlendirilmesi”, s. 212.

⁷³⁹ Eliri, “Güzel Sanat Eserlerinde Fikri Mülkiyet Hakları ve Uygulamaları”, s. 64. Ayrıca bkz. Akın Beşiroğlu, **Fikir Hukuku Dersleri**, 4. baskı, İstanbul, Arıkan Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2006, s. XXVIII.

⁷⁴⁰ Karahan Sami; Suluk, Cahit; Saraç, Tahir; Nal, **Fikri Mülkiyet Hukukunun Esasları**, s. 30.

⁷⁴¹ Eren, “İfade Özgürlüğü ve Telif Hakları Dengelemesi-Avrupa Mahkemeleri İçtihadı”, s. 142.

ulaşımının engellendiği ve bu bağlamda bilgi ve düşüncelerin serbest dolaşımına müdahale edildiği de belirtilmektedir.⁷⁴² Fikri mülkiyet hukukuna ilişkin mevzuata bakıldığında⁷⁴³ sanat eserini umuma arz edip etmeme yetkisinin eser sahibinde olduğu görülmektedir. Umuma arz hakkıyla birlikte eser sahipleri kültürel iletişime katkı sağlayıp sağlamama konusunda yetki sahibi olmaktadır.⁷⁴⁴ Bu bağlamda mülkiyet hakkı sanata erişim hakkına dolaylı olarak katkı sağlarken aynı zamanda onun sınırlandırılmasına yol açmaktadır. Kültürel yaşam bakımından toplum ve eser sahipleri arasında denge gözetilmelidir.⁷⁴⁵ Bu da aslında sanat özgürlüğü ve onunla bağlantılı olarak mülkiyet hakkının sanata erişim hakkını temellendirirken her daim kullanılamayacağının göstergesidir.

4. Sanatın ve Sanatçının Korunması Ödevi Kapsamında Sanata Erişim Hakkı

a. Sanatın ve Sanatçının Korunması Ödevinin Kapsamı

Anayasa md. 64 uyarınca “Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır.” Madde gerekçesinde sanat faaliyetlerinin ve eserlerinin korunması, değerlendirilmeye çalışılması, desteklenmesi ve sanatçıların korunmasının gelenek ve bu maddenin de geleneğin “teyidi” niteliğinde olduğu belirtilmiştir.⁷⁴⁶

Sanat faaliyetine ilişkin olarak bu madden kurumsal bir garanti getirmektedir.⁷⁴⁷ Kurumsal güvence, bir kurumu yani “yaşam alanı özgürlüğünü” garanti etmektedir.⁷⁴⁸ Devletin sanatı hukuki bir kurumdan ziyade “doğal bir kurum” olarak yani toplumsal yaşamdaki fonksiyonu itibarıyla garanti altına aldığı belirtilmektedir.⁷⁴⁹ Bu doğrultuda devlet “sanatı bağımsız ve kural olarak kamu gücü etkisinden arındırılmış bir yaşam alanı olarak tanımakla yükümlü” olmaktadır.⁷⁵⁰ Bu yorum, sanata erişim hakkının ilk boyutunu koruma altına almaktadır; nitekim bir kurumun korunabilmesi için söz konusu faaliyetin de faaliyete erişimin de engellenmemesi gerekir. Anayasa Mahkemesi de Mehmet Aksoy Başvurusunda Anayasa

⁷⁴² Fider, “Copyright as a Limitation on Freedom of Expression”, s. 229.

⁷⁴³ Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) md. 14 uyarınca “bir eserin umuma arz edilip edilmemesini, yayımlanma zamanını ve tarzını münhasıran eser sahibi tayin eder.”

⁷⁴⁴ Yılmaztekin, Yalçın, “Manevi Hakların Türk Telif Hukukundaki Tarihi Gelişimi”, s. 1856.

⁷⁴⁵ Kültürel yaşam bakımından denge kurulması gereken iki grup olduğu söylenmektedir: toplum ve eser sahipleri Eliri, “Güzel Sanat Eserlerinde Fikri Mülkiyet Hakları ve Uygulamaları”, s. 64.

⁷⁴⁶ Akad, Dinçkol, **1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, s. 430.

⁷⁴⁷ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 109.

⁷⁴⁸ Bingöl, **a.y.**

⁷⁴⁹ Bingöl, **a.g.e.**, s. 110. Sanatın devletten önce var olmuş bir kurum olduğu ve bu yüzden sanatın hukuki kurallarla oluşturulamayacağı söylenmektedir.

⁷⁵⁰ Bingöl, **a.y.**

md. 64 doğrultusunda “sanatın ve sanatçının korunmasına ilişkin her türlü tedbirin alınmasından” Devletin sorumlu olduğunu ve dolayısıyla Devletin hem “ihlal etmekten kaçınma” hem de “bireyleri diğer bireylerin ihlallerinden koruma” yükümlülüğü olduğunu belirtmiştir.⁷⁵¹

Sanat faaliyetlerinin ve sanatçının korunması “toplumun entelektüel bakışının gelişmesi” ile ilişkilendirilebildiği⁷⁵² için bu koruma ile sanat faaliyetlerinin ve sanata erişim imkanlarının artmasının hedeflendiği söylenebilir. Nitekim, sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler çerçevesindeki haklar kural olarak devlete yapma borcu yüklemekte ve bireylere isteme imkânı vermektedir.⁷⁵³ Bu madde doğrultusunda devletin sanatçıya maddi olanak sağlaması,⁷⁵⁴ sanat eserlerini koruması veya sanat faaliyeti yürütmesinin (örnek olarak tiyatro açması verilmektedir)⁷⁵⁵ mümkün olduğu söylenmektedir. “Sanat sevgisinin yayılması” amacı maddenin yalnız bir kurum olarak sanatı veya sanat yaratıcısını değil, sanatı üretmeyen bireyleri de özne olarak kabul ettiğini göstermektedir. Sanat sevgisinin yayılması için sanata erişim sağlamak isteyen bireylerin sanata erişebilmesi gerekmektedir.

Anayasa md. 27 ve md. 64 birlikte değerlendirildiğinde Anayasanın bireyi Devletin müdahalesine karşı koruyan bir kişisel hak öngördüğü gibi Devlete sanat ve sanatçıyı destekleme ödevi getiren bir sosyal hak öngördüğü belirtilmiştir.⁷⁵⁶ Bu doğrultuda Devletin sanatçıyı korurken sanatın etki alanını yani kamu ile paylaşılmasını da koruması gerekmektedir. Anayasa md. 64’ün, sanatçılar bakımından sosyal hak öngördüğünün kabul edildiği durumda bu hak desteklenirken sanat sevgisinin yayılması amacı yani sanattan faydalananların gözetilmesi gerekmektedir. Bu da Anayasa md. 64’ün geri planında sanatı erişilebilir kılma amacının olduğu yorumuna imkân sunmaktadır.

⁷⁵¹ Mehmet Aksoy, par. 67.

⁷⁵² Ersoy, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku’nda Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 89.

⁷⁵³ Gemalmaz, **a.g.e.**, s. 666.

⁷⁵⁴ Anayasa md. 64 olmasa bile Devletten bu gibi hakların talep edebileceğine ilişkin bkz. Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 111. Gemalmaz, “Sanatta Yaratıcılık ve Hukuk-II: 1982 Anayasası ve Sanat Özgürlüğü Sorunu”, s. 666. “sanatın ve sanatçının korunmasına yönelik her türlü devlet tasarrufu, sanatsal uğraşların ve sanatçıların fonlar aracılığıyla desteklenmesi, sanatçıların sosyal güvenlik ve çalışma hakları ve sanat eğitimi gibi sanat özgürlüğü için yaşamsal önemdeki konular, sanat özgürlüğünün korunması başlığı altında değerlendirilmelidir.” Bkz. Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 386. Bununla birlikte, Federal Alman Anayasa Mahkemesi, sanat özgürlüğünün sanatçılar için devletten yardım ve destek isteme hakkı vermediğine karar vermiştir. Karar için bkz. Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 111.

⁷⁵⁵ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 110.

⁷⁵⁶ Bingöl, **a.g.e.**, s. 109. Anayasa md. 27 değerlendirilirken sanatsal ifadenin oluşumu ve yayılmasına etkide bulunabilecek eylemlerin gerçekleştirilmemesi de müdahale olarak ele alınmıştır. Kejanlıoğlu, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 50.

Anayasa md. 27 ile sanat özgürlüğünün sınırlandırılmasının öngörülmesi sebebiyle Anayasa md. 27 ile md. 64'ün çelişki oluşturup oluşturmayacağı da sorgulanmıştır.⁷⁵⁷ Sanat faaliyetini korumak ve desteklemekle görevli Devletin sanat eserlerini yayma hakkını sınırlandırmasının çelişki yaratması düşüncesinin yanı sıra çelişki olabilecek bir diğer husus Anayasa md. 64 ile birlikte Devletin kendi sanatçı zümresini yaratma ihtimalidir.⁷⁵⁸ Devletin kendi sanatçı zümresini yaratması diğer sanatçıların özgürlüklerini kullanmalarının önüne geçebilecektir.⁷⁵⁹

Bununla birlikte, bu madde sanata erişim sağlamak isteyen bireylere Devletten sanat talep etme hakkı vermediği gibi, Devlete de doğrudan sanat faaliyeti yürütme yükümlülüğü yüklememektedir. Anayasa md. 64'ün kültürel haklar bakımından yeterli "itici güç" oluşturamadığı belirtilmiştir.⁷⁶⁰ Anayasa md. 64, md. 65 ile birlikte değerlendirildiğinde "söz konusu düzenleme yürütme organına sanatın ve sanatçının korunması noktasında neredeyse sınırsız yakın bir takdir alanı bırakmaktadır."⁷⁶¹

Anayasa Mahkemesi de sinema desteklerine karar veren kurulların ve komisyon üyelerinin seçimi ve kurul ve komisyon kararlarının yürürlüğe giriş şekillerinde Bakanlığın geniş yetkisinin bulunmasını Anayasa md. 64 bakımından değerlendirdiği bir kararında Devletin sanat ve sanatçının korunması yönünde pozitif yükümlülüğü olduğunu söylemekte ve bu doğrultuda tedbir alabileceğini belirtmekte⁷⁶² ve fakat bu tedbirlerin ve tedbirlere ilişkin usul ve esasların anayasal olarak belirlenmediğini ve kanun koyucuya takdir yetkisi bıraktığını kabul etmektedir.⁷⁶³ Anayasa md. 64'ün Devlete sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korumayı emrettiğini belirttiği bir başka kararında ise bu maddenin bu desteklemenin sınırsız olarak yapılması gerektiği yorumuna yol açmasının mümkün olmadığı belirtilmiştir.⁷⁶⁴ Bu tartışmaların geri planında Anayasa md. 64'ün program hüküm mü yoksa ödev yükleyen bir hüküm mü olduğu sorusu vardır.

⁷⁵⁷ Turgut Tarhanlı, "Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü", **Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği**, 2015, (Çevrimiçi) <https://tr.boell.org/tr/2015/05/28/sanatsal-ifade-ve-yaraticilik-ozgurlugu>.

⁷⁵⁸ Tarhanlı, **a.y.**

⁷⁵⁹ Bu husus aşağıda devletin sanatı erişilebilir kılmasının önündeki engeller bakımından da değerlendirilmektedir.

⁷⁶⁰ Gültekin, "Türkiye'de Kültürel Haklar Sorunsalına Sanatsal Açıdan Bir Bakış", s. 454.

⁷⁶¹ Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 29. Anayasa md. 65 ileride ayrıca ele alınacaktır.

⁷⁶² AYM, E. 2019/36, K.2021/15, T.4/3/2021, par. 10-11.

⁷⁶³ AYM, E. 2019/36, K. 2021/15, T. 4/3/2021, par. 16.

⁷⁶⁴ AYM, E. 1987/21, K. 1988/25, T. 28/6/1988.

b. Sanatın ve Sanatçının Korunması Ödevinin Sosyal Hak Olarak Niteliği

Anayasa md. 64'ün niteliği hakkında farklı görüşler ortaya konmuştur. Anayasa md. 64'ün sanatı ve sanatçıyı desteklemek bakımından sosyal bir hak olarak ele alındığı görülmektedir.⁷⁶⁵ Bu hükmün “program hüküm” niteliğinde olduğu yorumu yapıldığı gibi,⁷⁶⁶ bir ödev öngördüğü de belirtilmektedir.⁷⁶⁷ Bununla birlikte, “ödev” değerlendirilmesi yapılırken bunun haktan ayrıştırıldığı da anlaşılmaktadır.⁷⁶⁸ Bu doğrultuda sanatın korunması veya sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirlerin alınması bir ödev olsa da devletten olumlu edim talep edilmesine imkan sunan bir hak olmadığı değerlendirilmesinde bulunulmalıdır. Ayrıca bu hükmün sosyal ve ekonomik güvence sağlama yükümlülüğü ile ilişkilendirildiği ve sanatçının da Anayasada öngörülen diğer gruplar gibi (örn. tüketiciler, esnaf ve sanatkarlar) korunmasının amaçlandığı belirtilmiştir.⁷⁶⁹

Sosyal haklar söz konusu olduğunda açıkça tanımlanmış haklar (*expressly enacted entitlements*) veya yorum yoluyla türetilmiş haklardan (*interpretatively derived entitlements*) bahsedilmekte ve bu hakların subjektif haklar (*subjective rights*) veya objektif haklar (*objective rights*), bağlayıcı olan veya bağlayıcı olmayan normlar ve mutlak (*definitive*) veya *prima facie* haklar veya yükümlülükler olarak sınıflandırıldığı görülmektedir.⁷⁷⁰ Anayasalarda açıkça tanınmış haklar vardır. Bununla birlikte diğer özgürlüklerden ve eşitlik ilkesi (*right to freedom and equality*) gibi anayasal değerlerden yola çıkarak yorum yoluyla bir hak türetmek de mümkün olabilir.⁷⁷¹ Objektif haklar yasama ve/veya idareye yön verirken, bireylerin devletten doğrudan bir talepte bulunabilmesi için subjektif bir hakkın var olması gerekmektedir.⁷⁷² Bu hakkın Anayasa yargısı önünde talep edilebilmesi durumunda ise bağlayıcı bir hak söz konusu olacaktır.⁷⁷³ Mutlak ve *prima facie* haklar ayırımında ise istisna olmaksızın uygulanması gereken haklar mutlak hak olarak değerlendirilir.⁷⁷⁴

⁷⁶⁵ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 109. Anayasa md. 64'ün sosyal devlet ele alınırken örnek olarak verilmediği de görülmektedir. Bkz. Tayfun Akgüner, **İdare Hukuku**, 9. baskı, İstanbul, DER Yayınları, 2021, s. 46.

⁷⁶⁶ Aladağ, **Bilim ve Sanat Özgürlüğü**, s. 144. Benzer şekilde bkz. Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, s. 113–114. Anayasalarda yer alan “program kuralları[ın]” genel hedefler gösteren ilkeler olduğu ve subjektif hak tanımadıkları belirtilmektedir. Anayasa'nın diğer kurallarını yorumlamaya yaradığı ve yöneticilere ışık tutma amacını taşıdığı belirtilmektedir. Bkz. Akad, **a.g.e.**, s. 109.

⁷⁶⁷ Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 287.

⁷⁶⁸ Algan, **a.g.e.**, s. 256.

⁷⁶⁹ Tarhanlı, “Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü”.

⁷⁷⁰ Alexy, **A Theory of Constitutional Rights**, s. 335–336. Alexy sekizli bir eksen çerçevesinde değerlendirme yapmaktadır.

⁷⁷¹ Alexy, **a.g.e.**, s. 335.

⁷⁷² Alexy, **a.g.e.**, s. 296.

⁷⁷³ Alexy, **a.g.e.**, s. 336. Alexy Federal Anayasa Mahkemesi'nden bahsetmektedir.

⁷⁷⁴ Alexy, **a.g.e.**, s. 57–58.

Türk literatüründe de sosyal hakların “(a) sosyal devlet veya sosyal adalet ilkesi gibi ilkeler, (b) program kuralları (hedef gösteren kuralları), (c) devlete ödev yükleyen veya yetki veren kuralları” olarak düzenlendiği görülmektedir.⁷⁷⁵ Program hükümleriyle ödev veya yetki veren kuralların her zaman ayrımlanması mümkün olmasa da eğer ödev ve yetki alanına ilişkin düzenlemelerde “kesinlik, açıklık, belirginlik ve takdir yetkisini daraltıcı unsurlar gözlenebiliyorsa, o kuralın ödev veya yetki kuralı olduğundan hareket edilme[si]” savunulmaktadır.⁷⁷⁶ Ekonomik, sosyal hakların Anayasalarda düzenleniş biçimlerine ilişkin bir başka sınıflandırma da (i) genel ilkeler biçiminde düzenlenme, (ii) yasama organına direktif verme biçiminde düzenlenme, (iii) bireylere hak tanımaksızın yasama organına ödev yüklenme biçiminde düzenlenme, ve (iv) bireylerin hakları biçiminde düzenlenme olmak üzere dörtlü bir sınıflandırmayı içermektedir.⁷⁷⁷

Bu bağlamda Anayasa md. 64’te yer alan “sanat faaliyetleri ve sanatçıyı korur” hükmü program hüküm olarak değerlendirilebilirken, gereken tedbirlerin alınması hükmünün olumlu bir edimde bulunma yükümlüğünü içeren bir hüküm olduğu ve bu sebeple ödev ve yetki veren bir hüküm olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, Devletin sanatın hangi usul ve esaslar ile destekleneceğini belirleme yetkisinin bulunması, sanatı hiç desteklememe yetkisi olduğu anlamına gelmemelidir. Sosyal hakların dava edilebilirliği ve yasal bir dayanak olmadığı sürece sanat desteğinin yargısal yollarla talep etmesinin mümkün olup olmadığı tartışmaları bir yana,⁷⁷⁸ Devletin sanatı hiçbir şekilde desteklememe yetkisinin olduğu görüşünü kabulü, Anayasa md. 64’ün tamamen anlamsızlaşması haline gelecektir. Anayasa’nın sanatın ve sanatçının korunmasına ilişkin bir hükmü sosyal hak olarak öngörmesi, Devletin bu yönde faaliyet yürütmesini gerektirmektedir.⁷⁷⁹ Bu doğrultuda sanatın desteklenmesi için gereken tedbirleri alma yükümlülüğü sosyal bir hak olarak nitelendirilebilir. Sanat sevgisinin yayılması

⁷⁷⁵ Oder, “Devletin Olumlu Edimini Gerektiren Sosyal Hakların Anayasal Düzeyde Korunması ve Yargısal Tutumlar”, s. 206. 1982 Anayasası’nda sosyal hakların insan hakları yaklaşımıyla değil; program hükümleri yaklaşımıyla ele alınmasına ilişkin bkz. İbrahim Ö. Kaboğlu, “Anayasada Sosyal Haklar Alanı ve Sınırları”, **Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II Bildiriler**, ed. Mesut Gülmez vd., Petrol-İş, 2010, s. 44. Anayasa md. 11 uyarınca Türk hukukunda tavsiye niteliğinde kuralları bulunmadığı da ileri sürülmüştür. Değerlendirme için bkz. Gören, **a.g.e.**, s. 163–167.

⁷⁷⁶ Oder, **a.g.e.**, s. 207.

⁷⁷⁷ Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 104.

⁷⁷⁸ Engin Yıldırım, “Sosyal Hakların Dava Edilebilirliği/Edilemezliği ve Anayasa Mahkemeleri: Türk Bakış Açısı (Genişletilmiş Özet)”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 31, 2014, s. 153–159. Bir hakkın Anayasal olarak korunmasının, bireylerin dava hakkına sahip olması anlamına gelmesine ilişkin bkz. Gören, **Anayasa Hukuku**, s. 163–167.

⁷⁷⁹ Özü, sosyal devlet ve sosyal haklar Anayasal olarak güvence altına alındığına göre sosyal hakları karşılayan bir sosyal kamu hizmeti kurulmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir. Esin Özü, “Sosyal Kamu Hizmeti”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 36, No: 1–4, 1970, s. 226.

amacı da göz önünde bulundurulduğunda, Devletin bu hakkı gerçekleştirirken sanata erişim amacını da gözetmesi gerekmektedir.

5. Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Geliştirme Hakkı Kapsamında Sanata Erişim Hakkı

Anayasa md. 17 yaşama ve maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkını düzenlemektedir. Yaşam hakkı temelde kişinin fiziki varlığını sürdürebilmesi yani “öldürülmeme hakkı” olarak tanımlansa da⁷⁸⁰ bu hakkın yalnızca var olma değil, insanın var oluşunu “geliştirmek” olanağı, serbestliği, yeteneği, ayrıcalığı⁷⁸¹ boyutu da düşünülmelidir. Nitekim, Anayasa md. 17’nin gerekçesinin de belirttiği üzere, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı bir bütün teşkil etmektedir ve birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir.⁷⁸²

“Kişiliğin serbestçe geliştirilmesi hakkı” olarak da tanımlanan⁷⁸³ ve insanın var olma amacını oluşturduğu belirtilen maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkının⁷⁸⁴ koruma alanı soyut kalmaktadır.⁷⁸⁵ Bu doğrultuda, Anayasada açıkça öngörülen haklar kapsamında ele alınmayacak olan hakların, genel hüküm teşkil eden bu hak kapsamında ele alınabileceği belirtilmektedir.⁷⁸⁶ Bir diğer deyişle, Anayasada tanımlanan hak ve özgürlükler arasında yer almayan ve yasak kapsamına girmeyen ve fakat maddi ve manevi varlığı geliştirmeyi amaçlayan davranışlar bu hak kapsamındadır.⁷⁸⁷ Bu hüküm bir nevi genel davranış özgürlüğüdür.⁷⁸⁸

⁷⁸⁰ Tanör, **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, s. 19.

⁷⁸¹ Bahri Savcı, “‘Yaşam Hakkı’ ‘Felsefe Açısından Pratiğe Doğru’”, **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, ed. İoanna Kuçuradi, 4. baskı, Ankara, 2016, s. 84. Sosyal hakların insan onurundan yola çıkaran kurgulanması için bkz. Robert Alexy, “Social Constitutional Rights and Proportionality”, **The Oxford Handbook of Economic and Social Rights**, ed. Malcolm; Langford, Katharine G. Young, Oxford University Press, 2023, (Çevrimiçi) <https://academic.oup.com/edited-volume/44323/chapter/399208166>.

⁷⁸² Akad, Dinçkol, **1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, s. 157.

⁷⁸³ Oğuz Şimşek, “Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması”, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1999, s. 54.

⁷⁸⁴ Ali Tarık Gümüş, “Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Geliştirme Hakkı”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 13, No: 2, 2005, s. 137.

⁷⁸⁵ Ali Tarık Gümüş, “Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)”, Selçuk Üniversitesi, 2004, s. 8.

⁷⁸⁶ Fazıl Sağlam, **Temel Hakların Sınırlanması ve Özü**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982, s. 42.

⁷⁸⁷ Alçık, “Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Maddi ve Manevi Varlığın Korunması ve Geliştirilmesi Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 4.

⁷⁸⁸ Gümüş, “Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 8–9.

Bireylerin olaylara ve gelişmelere anlam verme, akıl yürütme veya düşünebilme gibi özelliklere sahip olması sebebiyle kişilerin entelektüel açılardan kendilerini geliştirme görevi olduğu belirtilmektedir.⁷⁸⁹ İnsanın aynı zamanda biyolojik, entelektüel, ahlaki olarak gelişimi onun bir işlevidir⁷⁹⁰ ve kişilik “biyolojik, düşünsel, siyasal, toplumsal, kültürel vb.” gibi yönlerle bir bütün olarak korunduğunda anlamlı hale gelmektedir.⁷⁹¹ Kültürel alan da manevi varlığa dahildir⁷⁹² ve bu hak kültürel olarak ilerleme hakkını içermektedir.⁷⁹³ Sanat özgürlüğü maddi ve manevi varlığı geliştirme hakkı ile de ilişkilendirilmiştir.⁷⁹⁴ Bu yalnızca sanatçının özgürlüğü ile sınırlı değildir. Bu doğrultuda insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi “kültür olgusunun işlemesi ve yaygınlaştırılması” konusunu da içermekte ve manevi varlığın gelişmesi “kültür ortamının yaratılmasını gerekli” kılmaktadır.⁷⁹⁵ Aksi bir yorum manevi varlığını geliştirme için gerekli şartları hazırlama ödevini karşılıksız bırakacaktır.⁷⁹⁶ Bireyin “sosyal” sorunları arasında insanın ruhsal gelişimi, yeteneklerinin gelişmesi, olanakları kullanması, toplum içinde yer edinmesi, ilerlemesinin sağlanması da bulunmaktadır.⁷⁹⁷ Toplum içinde yer edinebilme ve ruhsal gelişim de sanata erişim ile ilişkilendirilebilecektir. Sanatın bireylerin gelişimindeki rolü de göz önünde tutulduğunda, bireylerin sanata erişimi maddi ve manevi varlıklarını koruma ve geliştirme kapsamındadır.

Bu hak ilk olarak, kişilerin kendi maddi ve manevi varlıklarını korumak ve geliştirmek için gerçekleştirdikleri faaliyetlere karışmama yükümlülüğünü kapsamaktadır.⁷⁹⁸ Devlet kişilerin kendilerini geliştirebilmeleri için anayasal düzenin dışında olan müdahaleleri engellemelidir.⁷⁹⁹ Sanat özgürlüğü başlığında yapılan değerlendirmelere paralel olarak, bir bireyin sanat faaliyetinden yararlanmasına engel olunması, onun aynı zamanda maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkına müdahale teşkil edecektir. Bu bakımdan sanata erişim hakkının ilk boyutunun Anayasa md. 17 korumasından yararlandığı tespit edilmelidir.

⁷⁸⁹ Gümüş, “Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Geliştirme Hakkı”, s. 137–138.

⁷⁹⁰ Savcı, “‘Yaşam Hakkı’ ‘Felsefe Açısından Pratiğe Doğru’”, s. 85.

⁷⁹¹ Gümüş, “Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 7.

⁷⁹² Aslan, “Devletin Temel Amaç ve Ödevleri Işığında Öznel Gelişme Hakkı (1982 Anayasası M. 5) (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 75.

⁷⁹³ Gümüş, “Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Geliştirme Hakkı”, s. 159.

⁷⁹⁴ Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 221.

⁷⁹⁵ Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, s. 49–50.

⁷⁹⁶ Akad, **a.g.e.**, s. 50. 1961 Anayasası bakımından bu yorum yapılmıştır.

⁷⁹⁷ Göze, **Sosyal Devlet Sistemi**, s. 6.

⁷⁹⁸ Alçık, “Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Maddi ve Manevi Varlığın Korunması ve Geliştirilmesi Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 12.

⁷⁹⁹ Gümüş, “Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 12–13.

Maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkının Devlete pozitif yükümlülük yüklediği de belirtilmektedir.⁸⁰⁰ Kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkının sağlanabilmesi için kişilerin kendilerini geliştirebilmeleri için gereken ortamların yaratılması ve bu ortamlara erişimin sağlanması gerekmektedir.⁸⁰¹ Kendini geliştirmesi için gereken ihtiyaçları karşılanan bir kişinin maddi ve manevi varlığını geliştirmesi kolaylaşacaktır.⁸⁰² Sanat da insanın “estetik” ihtiyacı ve hatta ruh sağlığı ile ilişkilendirilmiştir.⁸⁰³ Estetikten bağımsız olarak da sanat bir ihtiyaç olarak değerlendirilmektedir.⁸⁰⁴ Eğitim hakkı ele alınırken bireyin potansiyelini geliştirmekten devletin ise bireyin eğitim hakkının önündeki engellerin kaldırılmasından sorumlu olduğu tespiti yapılmaktadır.⁸⁰⁵ Benzer bir değerlendirmenin sanata erişim bakımından yapılması da mümkün olmalıdır.

Kişiliğin gelişmesine yönelik olarak sosyal ve ekonomik gereksinimlerin karşılanmasının iktidarlara görev olarak yüklendiği⁸⁰⁶ ve Anayasa md. 17’nin kişilerin maddi ve manevi varlıklarını geliştirmelerine imkân tanıyan hakların genişletilmesi ve kolaylaştırılmasını⁸⁰⁷ koruduğu belirtilmektedir.⁸⁰⁸ Devletin ekonomik ve sosyal engellerin önüne geçerek insanları “yaşar kılması” gerekmektedir ve maddi ve manevi varlığın gelişmesi için gereken şartların hazırlanması hem ekonomik ve sosyal haklar alanında hem de klasik haklar alanında devletin yapıcı olması ve olanak sağlaması anlamına gelmektedir.⁸⁰⁹

Bununla birlikte, bu hüküm imkanların ne olduğunu somutlaştırmamaktadır. Nitekim, devlet bireylerin manevi varlığını geliştirmeye yönelik birçok faaliyet yürütebilir. Bu madde ile birlikte Devlete “sayısız” ödev yüklemek mümkün olsa da bu gerçekçi değildir.⁸¹⁰ 1961 Anayasası’nda da sanat özgürlüğü korunurken Devlet katkısının öngörülmemiş olması eleştirilmiş ve Anayasada yer alan “maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları

⁸⁰⁰ Alçık, “Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Maddi ve Manevi Varlığın Korunması ve Geliştirilmesi Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 14.

⁸⁰¹ Gümüş, “Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Geliştirme Hakkı”, s. 140–141. Bu ortamlara erişimin sağlanması demokrasi ile de ilişkilendirilmektedir. Ayrıca bkz. Gümüş, “Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 12–13.

⁸⁰² Gümüş, “Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 13.

⁸⁰³ Carroll, “Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?”, s. 27.

⁸⁰⁴ Carroll, **a.g.e.**, s. 29.

⁸⁰⁵ Uluğ, “Eğitim Hakkının Kullanımı Sorunu”, s. 434.

⁸⁰⁶ Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, s. 33.

⁸⁰⁷ Alçık, “Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Maddi ve Manevi Varlığın Korunması ve Geliştirilmesi Hakkı”, s. 6.

⁸⁰⁸ Savcı, “‘Yaşam Hakkı’ ‘Felsefe Açısından Pratiğe Doğru’”, s. 86.

⁸⁰⁹ Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, s. 121.

⁸¹⁰ Soysal, **a.y.**

hazırlar” hükmü bu bağlamda yetersiz görülmüştür.⁸¹¹ Kişilerin manevi varlığını geliştirmeye imkân sunan eğitim veya sağlık hakkı gibi hakların anayasal olarak açık bir şekilde güvence altına alındığı göz önünde tutulduğunda, bu hakkın doğrudan sanata erişim hakkının ikinci boyutunu tanıdığını söylemek kolay olmamaktadır.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, Anayasa md. 17/1 gelişme hakkı kapsamında da ele alınmaktadır.⁸¹² Gelişme hakkı “her insanın ve toplu olarak bütün insanların yararına, iktisadi olduğu kadar sosyal, kültürel, siyasal ve hukuksal ilerleme” veya “her insanın kişiliğini serbestçe geliştirme” hakları olarak tanımlanabilir.⁸¹³ Bireyin gelişebilmesi için hem maddi hem de maddi olmayan gereksinimlerin giderilmesi gerekmektedir.⁸¹⁴ Gelişme hakkının manevi yönünün kültürel haklar ile ilişkilendirildiği görülmektedir.⁸¹⁵ Bu, hak ve özgürlüklerin “bulunulan zaman, ortam ve koşul ekseninde ileri seviyeye ulaşması ve ilerlemesini konu” almaktadır.⁸¹⁶

Öğretide kültürel hakların haklar ve ödevler listesine girmesi gerektiği ve bu şekilde maddi ve manevi varlığın tamamlanacağı belirtilmektedir.⁸¹⁷ Fakat Anayasa md. 17’nin, sanat faaliyeti yürütmek isteyen Devlete bir dayanak teşkil ettiği tespiti yapılabilir. Bu doğrultuda Anayasa md. 17 ile birlikte Devlet, bireylerin manevi varlıklarını geliştirebilmeleri için pozitif edimlerde bulunabilecektir. Sanata erişim de bireylerin manevi varlıklarını geliştirebilmelerinin bir yoludur. Kişilerin manevi varlıklarını sanat yoluyla geliştirebilmeleri için sanata erişimlerinin bulunması gerekmektedir. Bu erişimin mümkün olmadığı durumlarda bireyler için sanatın erişilebilir kılınması konusunda Devlet rol üstlenebilir. Bu da gerek sanat eserlerinin ve erişilebilirliklerinin gerekse bireylerin imkanlarının artırılması için pozitif edimde bulunma yetkisinin kabulü anlamına gelecektir. Bu yetkinin ne şekilde kullanılabileceği sorusunun cevabını ise Anayasa md. 27 değerlendirilirken verilen örnekler oluşturabilir.

⁸¹¹ Erem, “Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar”, s. 31.

⁸¹² Gelişme hakkının Anayasa md. 17/1 ile özdeşleşmesine ilişkin bkz. Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s. 332.

⁸¹³ Kaboğlu, **a.g.e.**, s. 331. “Her topluluğun kültürel kimliğine saygı hakkı” da gelişme hakkı kapsamında ele alınmaktadır.

⁸¹⁴ Kaboğlu, **Dayanışma Hakları**, s. 45.

⁸¹⁵ Akıllıoğlu, **İnsan Hakları Kavram Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, s. 298.

⁸¹⁶ Aslan, “Devletin Temel Amaç ve Ödevleri Işığında Özel Gelişme Hakkı (1982 Anayasası M. 5) (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 4. Kaboğlu, **Dayanışma Hakları**, s. 45. Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s. 332. Gelişme hakkı için ayrıca bkz. Kaboğlu, “İnsan Haklarının Gelişmeci Özelliği ve Anayasa Yargısı”, s. 129. Aslan, “Devletin Temel Amaç ve Ödevleri Işığında Özel Gelişme Hakkı (1982 Anayasası M. 5)”, s. 10–19. Özdek, “GELİŞME HAKKI: ‘Ekonomik Kalkınma’dan ‘İnsan Hakları Temelinde Gelişme’ye”, s. 480–488. Tekin Akıllıoğlu, **İnsan Hakları Kavram Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, Gözden Geç, Ankara, Yetkin, 2019, s. 298. Gelişim hakkı kavramı yerine kalkınma hakkı kavramının kullanıldığı da görülmektedir. Yasemin Özdek, “Gelişme Hakkı: ‘Ekonomik Kalkınma’dan ‘İnsan Hakları Temelinde Gelişme’ye”, **Türkiye’de İnsan Hakları**, 2000, s. 463.

⁸¹⁷ Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, s. 50.

6. Kültürel Kalkınma Ödevi Kapsamında Sanata Erişim Hakkı

Anayasa md. 166 uyarınca “[e]konomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayi ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir.” Kalkınma kavramı bireysel kalkınma ile ilgili olduğu kadar toplumların kalkınması ile de ilgilidir⁸¹⁸ ve kalkınma ile öngörülen tüm bireylerin katılımına dayanan refahın sürekli arttığı ve ortaya çıkan menfaatlerin adil bir şekilde dağıtıldığı bir düzendir.⁸¹⁹ Kalkınma kişilerin faydalanabildiği özgürlüklerin genişletilmesi süreci olarak da tanımlanmakta⁸²⁰ ve kalkınmanın sağlanabilmesi için özgür olmama durumunun (*unfreedom*) yani özgürlüklere erişimin önünde duran engellerin kaldırılmasının gerektiği söylenmektedir.⁸²¹ Bu engellere yoksulluk, sosyal hayattan dışlanma, kamusal hizmetlerin ihmal edilmesi, devletin baskıcı yaklaşımları örnek verilmektedir.⁸²²

Kalkınma yalnızca ekonomik büyüme ile ilgili değildir⁸²³ ve sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel gelişmeleri de kapsayan çok boyutlu bir süreçtir.⁸²⁴ Hükümetlerin ekonomik büyümeyi önceliklendirmesi ve bu sebeple diğer harcamaları azaltma eğiliminin insanların refah (*wellbeing*) içerisinde yaşamaları için yeterli olmadığı ortaya konmuştur.⁸²⁵ Anayasamızda da öngörüldüğü üzere kültür kalkınmanın bir parçasıdır. Kültürel kalkınma “bilgiye erişim ve ifade için genişleyen fırsatlara yönelik bir süreç” olarak nitelendirilmekte ve hayat boyu öğrenmeyi kapsamaktadır.⁸²⁶ Bu doğrultuda sanata erişimin sağlanması kültürel kalkınmanın sağlanmasının araçlarından biri olabilir.

Kültüre, Birleşmiş Milletler tarafından 2015 yılında kabul edilen sürdürülebilir kalkınma amaçlarında açıkça yer verilmemesi kültürün tüm 17 amaca katkı sağlaması sebebiyle eleştirilmiştir ve bu sebeple kültürün bu amaçlara dahil edilmesi gerektiği savunulmaktadır.⁸²⁷

⁸¹⁸ Elif Çelik, “Bir İnsan Hakkı Olarak Kalkınma Hakkı”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 2, No: 2, 2011, s. 462.

⁸¹⁹ Çelik, *a.g.e.*, s. 460–461.

⁸²⁰ Amartya Sen, *Development as Freedom*, Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 3.

⁸²¹ Sen, *a.y.*

⁸²² Sen, *a.y.*

⁸²³ Sen, *a.y.*

⁸²⁴ Necip Taha Gür, *İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 111.

⁸²⁵ Denis O’Hearn, “Amartya Sen’s Development as Freedom: Ten Years Later”, *Policy & Practice: Education for Sustainable Development*, C. 8, 2009, s. 10.

⁸²⁶ UCLG-MEWA Kültür ve Turizm Komitesi, *Kültür 21 Dokümanları Antolojisi*, 2020, s. 21.

⁸²⁷ Culture Action Europe, “Implementing Culture within the Sustainable Development Goals: The role of culture in Agenda 2030”, 2019, s. 1.

Bununla birlikte, uluslararası kalkınma bakımından kültüre ilk defa bu amaçlarla birlikte atıf yapıldığı görülmektedir.⁸²⁸ Ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere üç sütunlu paradigmaya dayanan sürdürülebilirlik kavramı ele alınırken kültürün dördüncü sütun olarak ele alınması gerektiği önerilmiştir.⁸²⁹ Nitekim, kültürün sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde yer alan birçok hedefle ilişkili olduğu tespit edilmektedir.⁸³⁰ Kültüre erişim veya kültürel katılım, yoksulluk ve eşitsizlikle mücadelede, sağlıklı yaşamın teşvikinde, kaliteli eğitimin ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında önemli katkılar sunduğu gibi kültürün korunması ve yaratıcı endüstrilerin desteklenmesi, ekonomik büyüme, sürdürülebilir şehirler ve yenilikçilik hedefleri açısından da önem arz etmektedir.⁸³¹ Bunlara ek olarak kültürün, iklim değişikliğiyle mücadele, doğal yaşamın korunması ve barışçıl toplumların inşasında farkındalık yaratma ve toplumsal bütünlüğü sağlama aracı olduğu da değerlendirilmektedir.⁸³²

Anayasamızda Devletin kültürel kalkınmayı planlamak ve gerekli teşkilatı kurmak görevi bulunmaktadır. Kültürel kalkınmanın gerçekleşebilmesi için sanat halkın da ulaşabileceği bir seviyede sunulmalıdır.⁸³³ 12. Kalkınma Planı “istikrarlı büyüme, güçlü ekonomi”, “yeşil ve dijital dönüşümle rekabetçi üretim”, “nitelikli insan, güçlü aile, sağlıklı toplum”, “afetlere dirençli yaşam alanları, sürdürülebilir çevre” ve “adaleti esas alan demokratik iyi yönetim” olmak üzere beş ana eksenden oluşmakta⁸³⁴ ve nitelikli insan başlığında kültür ve sanat faaliyetlerine yer verilmektedir.⁸³⁵ Söz konusu planda kültür ve sanat faaliyetlerinin toplumun geneline yaygınlaştırılmasının ve bu doğrultuda kalkınmadaki “çok boyutlu etkisi”nin artırılmasının amaçlandığı görülmektedir.⁸³⁶ Kültür ve sanata erişim ve katılım imkanlarının artırılması ve kültür ve sanatın bir yaşam alışkanlığı haline getirilmesi hedeflenmektedir.⁸³⁷

Bununla birlikte Anayasa md. 166’nın yasakoyucuyu kültürel kalkınmayı öngören bir planlama faaliyeti gerçekleştirme yükümlülüğü altına soksa da bunu aşan bir hizmet

⁸²⁸ <https://courier.unesco.org/en/articles/culture-heart-sustainable-development-goals>

⁸²⁹ Culture Action Europe, “Implementing Culture within the Sustainable Development Goals: The role of culture in Agenda 2030”, s. 1.

⁸³⁰ Jyoti Hosagrahar, “Culture: at the heart of Sustainable Development Goals”, UNESCO, 2023, (Çevrimiçi) <https://courier.unesco.org/en/articles/culture-heart-sustainable-development-goals>.

⁸³¹ Culture Action Europe, “Implementing Culture within the Sustainable Development Goals: The role of culture in Agenda 2030”, s. 2–8.

⁸³² Culture Action Europe, **a.g.e.**, s. 8–12.

⁸³³ Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 9.

⁸³⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, “On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)”, 2023, s. 2.

⁸³⁵ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, **a.g.e.**, s. 186.

⁸³⁶ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, **a.y.**

⁸³⁷ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, **a.g.e.**, s. 187.

yükümlülüğü getirdiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. 1961 Anayasasında “kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak” ödevi⁸³⁸ kültürel kalkınmanın gerçekleştirilmesini bir ödev olarak kabul etmekteyken, 1982 Anayasası kültürel kalkınmanın planlanmasını odak almaktadır. Nitekim Anayasa Mahkemesi de Anayasa md. 166’nın “ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı ilgilendiren konularda kanun koyucuyu önceden ilkeleri belirlenmiş bir doğrultuda düzenleme yapmaya zorladığı[nı]” kabul etmiş; fakat kanun hükümlerinin planlarla uyumlu olmamasının Anayasaya aykırılık teşkil etmeyeceğini dile getirmiştir.⁸³⁹ Bu doğrultuda kültürel kalkınma sağlamak için ne yapılacağı Devletin takdirindedir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, kültürel kalkınmanın sağlanmasının bir ödev olarak öngörüldüğü 1961 Anayasası döneminde dahi Anayasa Mahkemesi bir kararında, kültürel kalkınmanın yalnızca devlet eliyle gerçekleştirilemeyeceğini, bu sürecin devlet ve yurttaş arasında iş birliğini gerektirdiğini ifade etmiştir.⁸⁴⁰ Bu doğrultuda Anayasa md. 166’nın da Devlete kültürel kalkınma kapsamında bireylerin sanata erişim sağlayabilmesi için plan yapma yetkisi verdiği ve fakat, sanata erişim sağlama yükümlülüğü getirmediği tespitinde bulunulmalıdır.

7. Eğitim Hakkı Kapsamında Sanata Erişim Hakkı

Kültürel hak olarak sınıflandırılan eğitim hakkının, sanata erişim sağlama yükümlülüğü bakımından değerlendirilmesi gerekmektedir. Anayasa md. 42 uyarınca “kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz” ve eğitim ve öğretim, “Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır.” Eğitim ve öğrenimin bireylerin kendilerini maddi ve manevi olarak geliştirmelerine imkan sunması,⁸⁴¹ bireyleri “insan onuruna yaraşır bilgi ve kültür düzeyine getirmenin aracı” olması⁸⁴² ve bireylerin potansiyellerini açığa çıkararak ve onlara üretken bir kimlik

⁸³⁸ 1961 Anayasası md. 41, Bu amacın çok geniş olduğu söylenmektedir. Bkz. Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 37.

⁸³⁹ AYM, E. 2012/65, K. 2012/128, T. 20/9/2012.

⁸⁴⁰ AYM, E. 1969/31, K. 1971 /3, T. 12.1.1971, 1961 Anayasası md. 41.

⁸⁴¹ Çevik, “Bir Hak Olarak ‘Eğitim’ ve Eğitim-Refah İlişkisi”, s. 117. Benzer şekilde bkz. Yüksel Çallı, “Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı”, Ankara Üniversitesi, 2009, s. 2. Kişiliğin gelişmesine yardım etmesi bakımından bkz. Selminaz Adıgüzel, “Uluslararası Hukukta ve Türkiye’de Eğitim Hakkı”, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2016, s. 87.

⁸⁴² Gümüş, “Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 122–123.

kazandırarak topluma katkı sağlama amacını içermesi⁸⁴³ sanata erişimi eğitim ve öğrenim ile ilişkili kılar.⁸⁴⁴ Nitekim, “[m]odern anlamda eğitim, bireyin belirli hedefler yönünde istendik davranış değişikliği ve bireysel yeteneklerin çeşitli yönlerden birey ve toplum için uygun ve dengeli olarak geliştirilmesi anlamına gelmekte”⁸⁴⁵ ve bilim, teknik ve sanat eğitimi de içermektedir.⁸⁴⁶ Anayasa Mahkemesi de Anayasa md. 5 ile birlikte değerlendirildiğinde eğitimin amacı arasında “uygar düşünce ve ruh yapısına sahip nitelikli insanların yetiştirilmesi” olduğunu ve Anayasanın “ulusumuzu çağdaş uygarlık düzeyine eristirecek teknik, ekonomik, kültürel ve sosyal gelişme alanlarında iyi eleman yetiştirilmesini Devletin görevleri arasında” saydığını belirtmektedir.⁸⁴⁷ Bu doğrultuda bireyin sanat eserlerinden faydalanması da bir sanat faaliyetini öğrenmesi de eğitim hakkı kapsamında kabul edilebilir.

Anayasa md. 42’nin ilk fıkrası negatif edim gerektiren bir yükümlülüktür. Sanata gerek icra etmek amacıyla gerekse yalnızca muhatap sıfatıyla erişim sağlamaları bireylerin kendilerini eğitmeleri ve/veya belirli konularda bilgi sahibi olmalarıyla ilişkilidir. Bu doğrultuda, bireylerin sanata erişimlerinin engellenmesi, yani sanata erişim hakkının birinci boyutunun Anayasa md. 42 kapsamında da korunması gerekmektedir. Bununla birlikte, eğitim hakkının eğitimi talep etme boyutunun ilköğretim veya ilköğretim sonrası eğitimi kapsadığı⁸⁴⁸ ve eğitim hakkının temel eğitimden yararlanabilme⁸⁴⁹ ve eğitim kurumlarına giriş hakkı⁸⁵⁰ olarak ele alındığı görülmektedir. Bu doğrultuda eğitim hakkının, kişinin kendisini sanat yoluyla eğitebilmesi için sanatı erişilebilir kılma yükümlülüğü getirdiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Benzer bir yorum sanat öğrenmek isteyenler bakımından da yapılabilir. Anayasa md. 42’nin Anayasa md. 27 kapsamında korunan “öğrenme” hakkına ek bir hak getirdiği söylenebilir. Bununla birlikte, Anayasa md. 42/2, öğrenim hakkının kapsamının kanunla tespit edileceğini öngörmektedir. Bu da yasakoyucuya sanatı öğrenmenin eğitim hakkı kapsamına alınmasına imkân sunmaktadır. Bu imkân Anayasa md. 42/3 uyarınca eğitimin çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre yapılması yükümlülüğü ile de bağdaşacaktır. Çağdaş

⁸⁴³ Uluğ, “Eğitim Hakkının Kullanımı Sorunu”, s. 429.

⁸⁴⁴ Eğitim ile sanat ilişkisi doğrultusunda eğitim hakkı ve öğrenim özgürlüğüne de değinilmektedir. Bkz. Kaboğlu, “Bilim ve Sanat Özgürlüğü”, s. 121.

⁸⁴⁵ Adıgüzel, “Uluslararası Hukukta ve Türkiye’de Eğitim Hakkı”, s. 87.

⁸⁴⁶ Eseller Pasin, “Türkiye’de ‘Sanat Eğitimi Hakkı’”, s. 449.

⁸⁴⁷ AYM, E. 1990/4, K. 1990/6, T. 12.4.1990.

⁸⁴⁸ Anayasa md 42 gerekçesi için bkz. Akad, Dinçkol, **1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, s. 305. Benzer şekilde Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s. 301–306. Çallı, “Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı”. Kaboğlu yükseköğretim hizmetine de atıf yapmaktadır.

⁸⁴⁹ Adıgüzel, “Uluslararası Hukukta ve Türkiye’de Eğitim Hakkı”, s. 92.

⁸⁵⁰ İbrahim Ülker, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü”, Selçuk Üniversitesi, 2010, s. 111.

eğitimin bilim, teknik ve sanat eğitimini içerdiği belirtilmektedir.⁸⁵¹ Devletin yürütmekte olduğu ilköğretim kamu hizmetine sanat eğitiminin de dahil edilmesi konusu, bireylerin sanata erişim imkanlarını artırması bakımından ayrıca değerlendirilecektir.⁸⁵²

8. Sanatı Erişilebilir Kılma Yükümlülüğünün Kapsamı: Temel Hak ve Özgürlüklerin Bütüncül Olarak Değerlendirilmesi

Sanata erişim hakkı yukarıda ifade edildiği üzere iki boyut olarak ele alınmalıdır. Bireylerin müdahale olmaksızın sanata erişebilmesi, bu hakkın ilk boyutunu oluşturmaktadır. Bu boyut (i) Devletin sanat faaliyetlerine müdahale etmeme ve (ii) sanat eserlerine yönelik müdahaleleri engelleme yükümlülüğü olarak ele alınabilir. Anayasa md. 27 ile güvence altına alınmış sanat özgürlüğü için sanat faaliyetlerinin etki doğurma yani muhataba ulaşma aşamasının ve Anayasa md. 64 ile öngörüldüğü üzere sanatın korunması ve sanat sevgisinin yayılması için sanata erişim sağlamak isteyenlerin erişiminin engellenmemesi gerektirmektedir. Sanata erişim hakkının ilk boyutu ayrıca sanat faaliyetinden yararlanmak bireylerin kendilerini entelektüel/kültürel olarak geliştirmelerine ve dolayısıyla manevi varlıklarını geliştirmelerine imkân sunması bakımından Anayasa md. 17 korumasından yararlanmaktadır.

Fakat söz konusu maddelerin, sanata erişim hakkının ikinci boyutu olan Devlete bireylerin sanata erişim sağlaması / sanatı bireyler için erişilebilir kılması için sanatı üretme ve sunma gibi olumlu edimlerde bulunma yükümlülüğünü içerdiğini söylemek kolay gözükmemektedir. Anayasa md. 27 ve md. 64’ün süjesi her ne kadar sanattan faydalanan olsa da söz konusu maddelerin odak noktası sanat ve sanatçıdır. Açıklamış olduğumuz üzere Devletin sanatı ve sanatçıyı koruması ve sanat sevgisinin yayılması için gereken önlemleri alma yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu yükümlülüğün sanatı dolaylı olarak erişilebilir kılacağı söylenebilir. Ayrıca, Anayasa md. 62 ile birlikte yabancı ülkelerdeki Türklerin kültürel ihtiyaçlarının sağlanmasına yönelik olarak gereken tedbirlerin alınması da öznesi bakımından daha dar kapsamlı olduğu gibi⁸⁵³ yükümlülüğün sanatı üretme ve sunma faaliyetlerini kapsadığı söylenemez.

⁸⁵¹ Eseller Pasin, “Türkiye’de ‘Sanat Eğitimi Hakkı’”, s. 449. Çağdaş bir eğitim yürütülmesinin de sanata katkı sağlayacağı hususunda ayrıca bkz. Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 62.

⁸⁵² Bkz. Bölüm 2/IV – İdarenin Sanat Faaliyetlerine Yardımcı Bir Faaliyet Olarak Sanat Eğitimi Faaliyetine Kısa Bir Bakış.

⁸⁵³ Kültürel ihtiyacın Anayasada yalnızca yabancı ülkede yaşayan Türkler açısından öngörülmesinin muhtemel gerekçeleri için bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 121–122. Yazar, Anayasakoyucunun Türkiye’de yaşayanların bu ihtiyaçlarının karşılanması

Bununla birlikte, sanat sevgisinin yayılması için gereken önlemleri alma yükümlülüğüne Anayasa sistematğinde ekonomik ve sosyal haklar altında yer verildiği hatırlanmalıdır. Anayasa md. 64'ün bir sosyal hak olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Devletin doğrudan sanattan faydalanmak isteyenlere sanat sunarak onların sanata erişimlerini sağlamak gibi bir yükümlülüğü bulunmamaktadır. Anayasa'nın 17. maddesi bireyin manevi varlığını geliştirme hakkını güvence altına almakla birlikte, bu hükümden, Devletin sanatı erişilebilir kılma yükümlülüğünün doğduğu sonucuna doğrudan varmak mümkün değildir. Sosyal devlet ilkesi, sanatı erişilebilir kılma yükümlülüğünün kurgulanabileceği bir ilke olarak ele alınabilir; nitekim Devletin sanat sunmadığı durumlarda sosyal adaletsizlik derinleşmektedir. Anayasa md. 17 ve sosyal devlet ilkesi birlikte düşünüldüğünde Anayasanın bireylerin belirli bir hayat standardına sahip olması gerektiğini öngördüğü savunulabilir. Hayat standardı kavramı ve bunun içeriğinin ne olduğu üzerine çeşitli tartışmalar ve değerlendirmeler yapılmıştır.⁸⁵⁴ Bu kavramın temel olarak sağlık hizmeti, barınma, eğitim ve beslenme gibi hususlarla ilişkilendirildiği fakat aynı zamanda boş zamana sahip olmanın da (*leisure*) hayat standardı kavramı çerçevesinde korunduğu görülmektedir.⁸⁵⁵ Bununla birlikte, sanata erişim hakkının ikinci boyutu anayasal olarak açıkça güvence altına alınmadığı takdirde, sosyal devlet ilkesinden hareketle Devletin bu konuda yükümlü olduğu olduğunu savunmak zor gözükmemektedir. Kültürel hakların hak merkezli değil yükümlülük merkezli olması, onun uygulanabilirliği açısından sorun yaratan nitelik olarak görülmektedir.⁸⁵⁶ Bununla birlikte, halihazırda yürütülen bir sanat hizmetinin yasakoyucu tarafından kaldırılması durumunda bu kararın hukuka uygunluğu değerlendirilirken sosyal devlet ilkesi önemli olabilecektir.

Devletin mevcut anayasal düzende sanatı erişilebilir kılma yükümlülüğü kurgulanamasa da bireylerin sanata erişiminin önemi ve özellikle de sosyal devlet ilkesi göz önünde tutulduğunda Devletin bunu yapması beklenmelidir. Bu bağlamda Devletin sanatı erişilebilir kılmak için anayasal olarak imkân olup olmadığı değerlendirilmelidir. Sanatı erişilebilir kılmanın sanatı geliştirip koruyacağı, sanatçının etki alanını genişletmeye imkân sağlayacağı, sanat sevgisinin yayılmasında rol oynayacağı ve kişilerin maddi ve manevi varlıklarını

ön kabulüne sahip olabileceği, kültürel ihtiyaçlarının olmadığını düşünmesi veya diğer maddelerin buna ilişkin görev ve yetkiler vermesi gerekçelerini muhtemel gerekçeler olarak ele almaktadır.

⁸⁵⁴ Amartya Sen, "The Standard of Living: Lecture I, Concepts and Critiques", **The Standard of Living: Lecture I, Concepts and Critiques**, ed. Amartya Sen, Cambridge, Cambridge University Press, 1987.

⁸⁵⁵ Sen, **a.g.e.**, s. 14.

⁸⁵⁶ Berdal Aral, "Bir İnsan Hakkı Olarak 'Kültürel Haklar'", **Türkiye'de İnsan Hakları Konferansı**, TODAİE, 2000, s. 427.

geliştirmeye yardımcı olacağı tespiti yapılmalıdır. Belirtildiği üzere sosyal adalet ilkesi, bireylerin sanata erişimlerinin önündeki engelleri ortadan kaldırmak için bir gerekçe de oluşturmaktadır. Ayrıca, Anayasa md. 27 ile öngörülen sanat özgürlüğünün öznesinin “herkes” olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Sanat özgürlüğünün kamu tüzel kişilerine karşı verilen mücadeleler sonucunda elde edilmiş olması ve bu yüzden sanat özgürlüğünden kamu tüzel kişilerin yararlanmaması gerektiği ifade edilmişse de kamu tüzel kişileri de sanat özgürlüğün öznesi olduğu kabul edilebilir.⁸⁵⁷ Bir başka şekilde, kamu tüzel kişilerinin devlet müdahalesine maruz kalmadıkları için kural olarak bu özgürlüğün süjesi olmadığı ileri sürülmüşse de, sanat faaliyeti yürüten kamu tüzel kişilerinin devlet müdahalesi ile karşılaşması mümkün olabilir ve bu doğrultuda bu özgürlükten yararlanabileceği söylenebilir.⁸⁵⁸ Bu doğrultuda, Anayasa’nın Devletin sanatı erişilebilir kılmasına imkan sağladığı yorumunda bulunulmalıdır.

Yukarıda belirtildiği ve İKSV’nin de önerdiği üzere uluslararası yükümlülükler bakımından ele alınacak metinlerde yer alan kültürel hakların tanındığı maddelerin Anayasa metnine dahil edilmesi mümkün olabilir. Bununla birlikte bu tezin odak noktası dikkate alındığında sanata erişim hakkının anayasal güvenceye kavuşturulması için Anayasa md. 27’nin “Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma, bu alanlarda her türlü araştırma ve sanat eserlerinden faydalanma hakkına sahiptir” olarak ve Anayasa md. 64’ün “Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi, sanat sevgisinin yayılması ve sanat eserlerinin herkes için erişilebilir olmasını sağlamak için gereken tedbirleri alır. Devlet bu görevini kamu kesimindeki sanat kurumlarından yararlanarak yerine getirebilir” olarak değiştirilmesi önerilmektedir.

Bu değişiklik önerilerinin sebebi sanata erişimin bir ihtiyaç, sanat eserlerinden faydalanmanın bir hak ve sanata erişim sağlamak isteyen bireylerin de bir hak öznesi olarak anayasal düzeyde korunmasıdır. Bu doğrultuda Devletin, gerekirse kamusal sanat kurumları aracılığıyla, sanatı herkes için erişilebilir kılma yükümlülüğünün Anayasal bir ödev olarak tanımlanması amaçlanmıştır. Hak olarak tanınması sanata erişimin sosyal devlet ilkesi ve manevi varlığını geliştirme hakkının somut olarak koruması altında olmasına imkân sunacaktır. Sanata erişim hakkına ilişkin açık anayasal hükümlerin mevcudiyeti, özellikle halihazırda idare tarafından üstlenilen ve aşağıda ele alınacak olan sanat faaliyetlerinin özelleştirilme iradesi karşısında önem arz edebilir. Bu iradenin ortaya çıkması ve bu irade karşısında yargısal bir yola

⁸⁵⁷ Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 227–231.

⁸⁵⁸ Atalay, “Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Kapsamı ve Diğer Temel Hak ve Özgürlüklerle İlişkisi”, s. 8.

başvurulması durumunda yargı mercileri erişim sağlamak isteyen bireyleri bir hak öznesi ve sanata erişim, karşılanması gereken anayasal bir ihtiyaç olarak değerlendirebilecektir. Her ne kadar söz konusu hükümler Anayasa md. 64 uyarınca ortaya koyduğumuz tartışmalar doğrultusunda program hüküm olarak değerlendirilebilirse de sanata erişim ihtiyacının mevcudiyeti durumunda, Devletten bu ihtiyacı karşılama amacıyla faaliyet yürütmesi beklenecektir; aksi durumda ilgili hak anlamsızlaşacaktır.

Anayasa’da Devlet tarafından sanat faaliyeti yürütülmesinin zorunlu bir ödev olarak öngörülmesinin önerilmeme sebebi, özel kişiler eliyle yürütülen sanat faaliyetlerinin kamusal ihtiyacı karşılaması, yani sanatın herkes için erişilebilir kılınmasıdır. Sanatın herkes için erişilebilir olması durumunda, sanat faaliyetinin idareler tarafından üstlenilmesinde, sanat faaliyetinin temsil amaçlı üstlenilmesi gibi durumlar saklı kalmak kaydıyla, bir kamu yararı bulunmayabilir. Bu durumda Devlet, sanatçıların sanat özgürlüklerini ve girişim özgürlüklerini odak alarak sanat alanında faaliyet göstermeme kararı verebilecektir.

9. Devletin Sanatı Erişilebilir Kılmasının Önündeki Anayasal Engeller

a. Genel Olarak

Belirtildiği üzere Devlet, sanat özgürlüğünün öznesi olarak sanat faaliyeti üretip sunabileceği gibi, Anayasanın ilgili maddelerinin yerine getirilmesi için de sanat faaliyeti üretip sunabilir ve/veya sanata çeşitli şekillerde destek sağlayabilir. Anayasal sınırlar içerisinde kalmak koşulu ile kamusal ihtiyacın gerektirdiği durumda kanun koyucu herhangi bir alanı “yasal statü içine alarak bir kamu hizmeti tesis edebilir.”⁸⁵⁹ Ancak, kamu hizmeti kurulmasının, toplum hayatına müdahale anlamına geldiği akılda tutulmalıdır.⁸⁶⁰ Bu da Devletin sanat faaliyeti yürütmesi karşısında anayasal olarak bir engel/sınır olup olmadığının değerlendirilmesini gerektirmektedir. Temel hak ve özgürlükler ekseninde gerçekleştirilen değerlendirmeden sonra Anayasa md. 65’in bir sınır olarak kullanılıp kullanılamayacağı değerlendirmesi yapılacaktır.

⁸⁵⁹ AYM, E. 1985/7, K. 1985/22, 28.11.1985.

⁸⁶⁰ Birsen Çırakman, “Kamu Hizmeti”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 9, No: 4, 1976, s. 85.

b. Temel Hak ve Özgürlükler Ekseninde Değerlendirme

Sanat Özgürlüğü Bakımından Bir Değerlendirme

Devletin sanat üretmesine imkân veren Anayasa md. 27, idare tarafından yürütülen sanat faaliyetleri bakımından bir sınır oluşturacaktır. Bu sınırlamaların ilki hakkın sınırlanmasından ziyade hakkın kapsamı ile ilgilidir.⁸⁶¹ Bir eserin üretilip üretilmeyeceği veya hangi eserin ne şekilde üretilip sunulacağı gibi hususlar sanat özgürlüğü kapsamında kalmakta ve sanat özgürlüğünü kullanan bireyleri Devlete karşı korumaktadır. Bununla birlikte, Devlet sanat faaliyeti yürütürken hangi eserin üretilmeyeceğine/sunulacağına ve bu eserlerin nasıl/ne şekilde sunulacağına karar veren konumunda olabilir. Bu bağlamda bu madde, hem sanatı sunan kurumun/idarenin Devlet karşısında (veya diğer idareler karşısında) özgürlüğünün korunması hem de o kurum içerisinde sanat üretenlerin özgürlüğünün korunması gerektiği şeklinde yorumlanmalıdır. Nitekim, sanat yaratıcısı ve sunucusu konumunda olan idarelerin özerkliklerine müdahale edilmesi de sanat özgürlüğüne müdahale olarak nitelendirilecektir.⁸⁶² Benzer bir değerlendirme Devletin destek sağladığı sanatçılar bakımından geçerlidir. Sanat özgürlüğünün sanat alanında faaliyette bulunmak isteyen kişilere “özgür etkinlikte bulunma hakkı” tanıdığı düşünüldüğünde⁸⁶³ sunucu idare ve sanatçılar da bu özgürlükten yararlanmalıdır. Bu husus Devletin sanat sunmasının önünde doğrudan bir engel oluşturmamakla birlikte, sanat hizmeti sunulurken faaliyeti yürüten kurumun özerkliğinin ve gerek kamu hizmeti içerisinde yer alan gerekse destek sağlanan sanatçıların sanat özgürlüğünün korunması gerektiği göz önünde tutulmalıdır. Bu konu teşkilat yapılanması, kamu görevlilerinin hak ve yükümlülükleri ve destek koşulları bakımından önem teşkil edecektir.

Anayasa md. 27 ile birlikte ele alınması gereken ikinci husus maddenin öngördüğü hak sınırlamalarıdır. Anayasa md. 27/2 uyarınca “[y]ayma hakkı, Anayasanın 1inci, 2nci ve 3üncü maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz.” Sanat özgürlüğünün sanatın etki alanında bu hakkın sınırlanabileceği kabul edilmektedir.⁸⁶⁴ Devletin sunduğu veya desteklediği sanat da sanat özgürlüğü sınırlamalarına tabi olacaktır.⁸⁶⁵

⁸⁶¹ Hakkın kapsamının değerlendirmelerine ilişkin bkz. Alexy, **A Theory of Constitutional Rights**, s. 73–76. Aharon Barak, **Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations**, Cambridge University Press, 2012, s. 33–34.

⁸⁶² Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 61.

⁸⁶³ Kanadoğlu, “Sanat Özgürlüğü”, s. 179–180.

⁸⁶⁴ Atalay, “Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Kapsamı ve Diğer Temel Hak ve Özgürlüklerle İlişkisi”, s. 9–10.

⁸⁶⁵ Anayasa md. 27/2 ile öngörülen sınırın, sanat özgürlüğünün sınırlama sebebi olmayıp hakkın koruma alanını belirginleştiren ve faaliyetin “sanat amaçlı, sanatsal nitelikli olması zorunluluğunu vurgulayan” bir kural olduğuna ilişkin bkz. Gören, “Sanat ve Bilim Özgürlüğü”, s. 451.

Sanat özgürlüğünün sınırlarının dar yorumlanması gerektiği literatürde dile getirilmiştir.⁸⁶⁶ Nitekim geniş yorumlanması sansür anlamına gelecektir. Fakat sanat faaliyeti kamu gücünü elinde bulunduran devlet tarafından yürütüldüğünde, bu faaliyetlerin sanat özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi özel kişiler tarafından yürütülen sanat faaliyetlerinden farklı bir yaklaşımı gerektirebilir. Bu devletin sanatı bir endoktrinasyon aracı olarak kullanma riski ile ilişkilidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yalnızca sosyal devlet değil aynı zamanda bir hukuk devleti olduğunun unutulmaması gerekmektedir. Hukuk devleti ve sosyal devlet kavramlarının birbirleri ile zıt kavramlar olarak değerlendirildiği görülmekteyse de günümüzde sosyal devlet ve hukuk devletinin bir arada olduğunda bir anlam taşıdığı ortaya konmaktadır.⁸⁶⁷ Hukuk devletinin gerçekleşmesi ancak sosyal devletle mümkün olacaktır.⁸⁶⁸ Bununla birlikte, sosyal devletin insanın özgürlüğünü garanti eden hukuk devletinin sınırları içerisinde kalması gerekmektedir.⁸⁶⁹

Belirtildiği üzere tarihte devletler sanatı fikirlerini yaymak ve empoze etmek amacıyla kullanmıştır. Bu da sanatın devlet tarafından desteklenmesinin olumsuz yanı olarak ele alınmaktadır. Devletin yalnızca tek fikri dayatan bir sanat sunmasının önünde anayasal bir engel olup olmadığı sorusu burada önem kazanmaktadır. Anayasanın başlangıç kısmında “milli kültür” düzeni kavramına yer verildiği görülmektedir. Çok geniş ve kapsamı belirsiz olduğu söylenen bu kavramın⁸⁷⁰ “bir millete kimlik kazandıran, diğer milletlerle arasındaki farkı belirlemeye yarayan, tarih boyunca meydana getirilen o millete ait maddî ve manevî değerlerin uyumlu bir bütünüdür”⁸⁷¹ olarak tanımlandığı düşünüldüğünde Devletin “milli kültür” adı altında belirli bir ideolojiyi sanat yoluyla dayatmasına Anayasanın imkân sunduğu veya milli kültüre uygun olmadığı iddia edilen eserlerin sunulmayacağı iddia edilebilir. Bununla birlikte, başlangıç metninde yer alan “milli kültür” kavramının hukuksal bir sınır olarak kabul edileceğini söylemek mümkün değildir.⁸⁷² Ayrıca belirtmek gerekir ki, Batı kaynaklı sanatların milli kültürle bağdaşmaması sebebiyle eleştirildiği görülmekte ve fakat sanatın evrenselliği karşısında bu sanatların milli kültüre zarar verdiği yaklaşımının gerçekçi olmadığı

⁸⁶⁶ Örneğin bkz. Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 3.

⁸⁶⁷ Huber, “Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet”, s. 46–51. Hukuk devleti ve sosyal devletin zıtlığı ve bağdaştırılması için ayrıca bkz. Gören, **Anayasa Hukuku**, s. 163–167.

⁸⁶⁸ Gören, **Anayasa Hukuku**, s. 166.

⁸⁶⁹ Huber, “Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet”, s. 51.

⁸⁷⁰ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Gözden Geç, Ankara, Yetkin Yayınları, 2016, s. 76.

⁸⁷¹ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, “Milli Kültür”, y.y., (Çevrimiçi) https://www.meb.gov.tr/belirligunler/10kasim/inkilaplar/kultur/milli_kultur.htm.

⁸⁷² Başlangıç bölümünün destek ölçü norm olarak değerlendirilmesine ilişkin bkz. Yılmaz, “Olumlu Edim Gerektiren Sosyal Hakların Sınırı: Karşılaştırmalı Hukuk Perspektifinden 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemi Uygulamaları”, s. 706.

söylenmektedir.⁸⁷³ Kanımızca da milli kültür kavramını Anayasada somutlaşan ifade özgürlüğü başta olmak üzere diğer özgürlüklerle birlikte düşünmek gerekmektedir.

Ayrıca, Anayasa md. 64'ün sanat özgürlüğünü koruma amacından ziyade “sanatçılar zümresi” yaratılmasını mı amaçladığı sorgulanmıştır.⁸⁷⁴ Madde gerekçesinin bir hak koruması değil; fakat “ideolojik hatları tasarlanmış bir sanatsal davranışın sahipleri bakımından elde edilmesi beklenecek bir koruma anlayışı” öngördüğü dile getirilmiştir.⁸⁷⁵ Bu değerlendirmeler bir kenara, diğer anayasal hükümler milli kültürün yaygınlaştırılması veya bir ideoloji aşılama amacının sınırını oluşturacaktır. Devlet milli kültürün yayılması kapsamında çoğunluğun dinini sanat yoluyla savunulabilir mi sorusu yol gösterici bir örnek olacaktır. Burada Anayasanın öngördüğü Türkiye Cumhuriyeti niteliklerinin gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Demokratik, laik bir hukuk devleti ile bağdaşmayan bir yaklaşımdan Devletin kaçınması gerekmektedir. Anayasa md. 129 ile memurlar ve kamu görevlilerine ilişkin öngörülen Anayasaya sadık kalma ödevi de bu gerekliliği destekler niteliktedir. Cumhuriyetin nitelikleri yanında bu gibi tek yanlı fikir dayatmanın önündeki en önemli engellerden biri Anayasa md. 10 ile güvence altına alınan eşitlik ilkesidir. Devlet organları ve idare makamları, sanat faaliyeti yürütürken de sanata destek olurken de kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundalardır. Bu doğrultuda endokrinasyon riski Devletin sanat sunması veya desteklemesine engel teşkil etmemeli ve fakat takdir yetkisinin sınırını belirlemek konusunda dikkate alınmalıdır.

Mülkiyet Hakkı, Girişim Özgürlüğü ve Piyasaların Korunması Bakımından Bir Değerlendirme

Devletin sanat faaliyeti yürütmesinin önündeki bir diğer engeli Devletin sanat tekeli elinde bulundurma riskidir. Sanatın devlet tekeline geçme ihtimalinin “korkutucu” olarak ele alındığı görülmektedir.⁸⁷⁶ Devletin sanat faaliyetlerini tek elden yürütmesi sanat özgürlüğünün ihlali anlamına gelecektir.⁸⁷⁷ Bu tekel, Anayasa md. 27 ile güvence altına alınan diğer kişilerin sanat özgürlüklerine müdahale oluşturacağı gibi, Anayasa md. 64 ile öngörülen sanatçının desteklenmesi ödevi ile de bağdaşmayacaktır. Devletin sanatı özel kişilerin sanat faaliyetinde bulunmasına imkân vermeyecek şekilde sunması, örneğin çok düşük ücretlerle sanata olan

⁸⁷³ Akdoğan, *Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi*, s. 57–58.

⁸⁷⁴ Tarhanlı, “Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü”.

⁸⁷⁵ Tarhanlı, *a.y.*

⁸⁷⁶ Newton, “The Future of the Arts in the Welfare State”, s. 33.

⁸⁷⁷ Atalay, “Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Hukuki Niteliği”, s. 63.

talebi aşar şekilde sunması veya yalnızca belirli bir sanat zümresini desteklemesi kişilerin sanat özgürlüklerini kullanıp sanatlarını “açıklama” ve “yayma” alanlarının elinden alınması anlamına gelecektir.

Devletin sanat faaliyetini tekel olarak yürütmesinin önündeki bir diğer engel Anayasa md. 48 ile güvence altına alınan çalışma ve sözleşme hürriyetidir. Karşılaştırmalı hukukta, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların anayasal düzeyde tanınmasının, serbest piyasaya müdahaleyi meşrulaştıracığı ve anayasallaştıracığı endişesi dile getirilmiştir.⁸⁷⁸ Türk hukukunda serbest piyasa da anayasal olarak korunmaktadır. Anayasa md. 48 uyarınca “[h]erkes dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetine sahiptir.” Çalışma ve sözleşme hürriyeti, temel olarak mal ve hizmet sunma özgürlüğü olarak nitelendirilmektedir.⁸⁷⁹ Bu özgürlük ile mal ve hizmeti sunan bakımından kendisi ile sözleşme yapılmasının engellenmemesi (“sözleşme özgürlüğünün pasif boyutu”) ve mal ve hizmet talep eden bakımından ise dilediği kişi ile sözleşme yapmasının engellenmemesi (“sözleşme özgürlüğünün aktif boyutu”) korunmaktadır.⁸⁸⁰ Özel kişilerin yürüttükleri sanat faaliyeti, özellikle sanatın yayılma aşaması çalışma ve sözleşme özgürlüğü ile ilişkilidir.⁸⁸¹ Nitekim sanat aktiviteleri piyasada da birbirleriyle rekabet halindedirler ve sanatçılardan, satıcı şirketlere kadar birçok paydaş ticari amaca sahiptir.⁸⁸² Bir faaliyetin kamu hizmeti olarak yürütülmesine karar verilmesi de Anayasadaki çalışma ve sözleşme hürriyetinin sınırlandırılması anlamına gelir.⁸⁸³ Bu doğrultuda Devletin sanat faaliyeti sunması da belirli sanat faaliyetlerine destek olması da sözleşme özgürlüğünün pasif boyutuna müdahale teşkil edebilecektir; nitekim sözleşme özgürlüğünün pasif boyutunun korunması için mal ve hizmet sunanın rekabet etme gereği bulunmaktadır.⁸⁸⁴

⁸⁷⁸ Nussberger, Angelika; Landau, “General Report: The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights”, s. 17. Serbest piyasa ekonomisinin görüldüğü ülkelerde de bu hakların anayasal olarak güvence altına alındığı görülmektedir. Ayrıca bkz. Committee on Economic Social and Cultural Rights, “General Comment No. 3: The Nature of States Parties’ Obligations”, 1990, par. 8. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların köken olarak daha ideolojik yaklaşım içerdiği ve serbest piyasa ekonomisiyle uyumsuz olduğu gerekçeler için ayrıca bkz. Philip Alston, Gerard Quinn, “The Nature and Scope of States Parties’ Obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, *Human Rights Quarterly*, C. 9, No: 2, 1987, s. 160.

⁸⁷⁹ Oder, “Rekabetin Anayasal Temelleri”.

⁸⁸⁰ Burak Oder, Taner Ayanoğlu, *İdare Hukuku Ders Notları (Kolluk)*, 2018-2019, s. 10, dipnot 10.

⁸⁸¹ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 117–118. Atalay, “Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Kapsamı ve Diğer Temel Hak ve Özgürlüklerle İlişkisi”, s. 17, 19. Polat Akgün, *Sanat Özgürlüğü*, s. 233. Atalay, “Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Kapsamı ve Diğer Temel Hak ve Özgürlüklerle İlişkisi”, s. 17, 19. Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 117–118.

⁸⁸² Franz Jürgen Sacker, Frank Montag (ed.), *European State Aid Law a Commentary*, Münih, C.H.Beck Hart Nomos, 2016, s. 1497.

⁸⁸³ Ulusoy, *Türk İdare Hukuku*, s. 505.

⁸⁸⁴ Burak Oder, Taner Ayanoğlu, *İdare Hukuku Ders Notları II Kolluk*, 2023, s. 10, dipnot 10.

Devletin sanat faaliyeti sunması bu maddenin “ihlal” edildiği anlamına gelmemektedir. Nitekim, sanat faaliyetinin sunulması ile Anayasada yer alan diğer temel hak ve özgürlüklerin sağlanması amaçlanmaktadır. Rekabet korumasının odak noktası olduğu Avrupa Birliği hukukunda dahi kültüre verilen desteklerin devlet yardımları düzenlemeleri bakımından istisna tutulduğu görülebilmektedir.⁸⁸⁵ Devletin Anayasa md. 48/2 uyarınca sosyal amaçlar doğrultusunda sağlayacak tedbirleri alma yetkisine sahip olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, Anayasa md. 48’in Devlete sanat faaliyeti yürütme/destekleme bakımından engel olmadığı; yalnızca bunu yerine getirirken sanat tekeli yaratmama yükümlülüğü yüklediği anlaşılmaktadır. Burada unutulmaması gereken bir husus Anayasa md. 48/2 ile özel teşebbüslerin sosyal amaçlara uygun yürütülmesini sağlayacak tedbirlerin de alınabilmesidir. Devletin sosyal devlet özelliği ya da kültürel kalkınmayı gerçekleştirme amacı özel girişim özgürlüğünün sınırlanmasına imkân sunan kamu yararı ile açıklanabilmektedir.⁸⁸⁶ Bu madde ile birlikte Devletin sosyal amaç olarak kabul edilebilecek sanata erişimi sağlaması bir sınırlama sebebi olabilecektir. Nitekim, sosyal devlet anlayışının özel sektöre ait girişimlerin reddi olarak görülmesine yol açmadığı belirtilmiştir.⁸⁸⁷

Çalışma ve sözleşme özgürlüğü değerlendirilirken ele alınması gereken bir diğer madde Anayasa md. 167’dir. Bu madde ile Devlete mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemelerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirlerin alınması ve piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmenin önlenmesi konusunda görev yüklenmiştir. Piyasa en basit şekliyle satıcı ve alıcıların çeşitli işlemler gerçekleştirmek için buluştukları yer olarak tanımlanmaktadır.⁸⁸⁸ Bu doğrultuda sanatın yayılması aşaması sanat piyasası olduğunun

⁸⁸⁵ Joris Gruyters, Lennard Michaux, “Cultural State aid: A myriad of approaches”, **European Union Economic Law and Culture**, ed. Evangelia Psychogiopoulou, Sarah Schoenmaekers, Edward Elgar Publishing, 2024, s. 201, (Çevrimiçi) <https://www.elgaronline.com/view/book/9781803927138/book-part-9781803927138-17.xml>. Ayrıca bkz. Evangelia Psychogiopoulou, “The ‘Cultural’ Criterion in the European Commission’s Assessment of State Aids to the Audio-Visual Sector”, **Legal Issues of Economic Integration**, C. 37, No: 4, 2010, s. 274. Gruyters, Michaux, “Cultural State aid: A myriad of approaches”, s. 214–219. Ayrıca bkz. Lucia Bellucci, “National Support for Film Production in the EU: An Analysis of the Commission Decision-Making Practice”, **European Law Journal**, C. 16, No: 2, 2010, s. 211–232. Evangelia Psychogiopoulou, “The Cultural Mainstreaming Clause of Article 151(4) EC: Protection and Promotion of Cultural Diversity or Hidden Cultural Agenda?”, **European Law Journal**, C. 12, No: 5, 2006, s. 575–592. Evangelia Psychogiopoulou, “EC State Aid Control and Cultural Justifications”, **Legal Issues of Economic Integration**, C. 33, No: 1, 2006, s. 3–28. Sacker, Montag, **European State Aid Law a Commentary**, s. 1490–1502.

⁸⁸⁶ Tayfun Akgüner, **Özel Girişim Özgürlüğü ve Yatırımları Teşvik Tedbirleri**, İstanbul, Formül Matbaası, 1979, s. 49–51.

⁸⁸⁷ Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 36.

⁸⁸⁸ Rhonda L. Smith, “Defining and proving markets and market power”, **Comperative Competition Law**, ed. Brendan Duns, John; Duke, Arlen; Sweeny, İngiltere, Edward Elgar Publishing, 2015, s. 28.

kabulünü gerektirmektedir. Nitekim, sanat bir endüstridir.⁸⁸⁹ Devletin sanat piyasasını kendi tekeline alması veya o piyasadaki rekabeti engellemesi, Anayasa md. 167’ye de aykırılık teşkil edecektir.

Özendirme ve destekleme faaliyetinde de girişim özgürlüğüne müdahale veya rekabeti ihlal etme gibi riskler bulunmaktadır.⁸⁹⁰ Bu risk piyasanın belirli aktörlerinin desteklenmesi gerekçesiyle ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, özendirme destekleme faaliyetinin yöneltici olması bakımından temel hak ve özgürlükleri dolaylı da olsa sınırlandırıcı bir boyut bulunmaktadır.⁸⁹¹ Destek almak isteyen kişi kendini sınırlamakta özgürdür; bu sebeple sınırlamaların kolluk tedbirlerine göre daha meşru görüldüğü belirtilmektedir.⁸⁹² Fakat destek verilmeyen alanlar bakımından girişim özgürlüğü doğrultusunda bir müdahale söz konusu vardır.⁸⁹³ Bu doğrultuda yukarıda bahsedilen söz konusu sınırlamalar yalnızca kamu hizmeti değil aynı zamanda özendirme destekleme faaliyetleri için de söz konusu olacaktır. Sanat faaliyeti sunulurken bir yandan da teşvik verilmesi ise piyasa hareketliliği için önem arz edebilir. Sanat teşviklerinin, aynı zamanda devlet tiyatrosu faaliyet yürütürken verilmesi, piyasanın hareketliliği için önemlidir; böylece özel tiyatrolar da üretime devam edebilecektir.⁸⁹⁴

c. Devletin Sanata Erişim Sağlamasının Sınırı Olarak Anayasa Madde 65

Sanat özgürlüğünün sınırsız olması gerektiği ve bu özgürlüğün sınırlarının diğer hak ve özgürlükler ile çatışma durumunda değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir.⁸⁹⁵ Bununla birlikte sanata erişim hakkının, en azından sanatı talep etme hakkının “sınırsızlığı”ndan söz etmek mümkün değildir. Anayasa md. 65 bunu ortaya koymaktadır.⁸⁹⁶ Anayasa md. 65’in, devletin olumlu edimini içeren sosyal hakların ileri sürülmesini güçleştiren,⁸⁹⁷ sosyal hakların

⁸⁸⁹ Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 125. Kültür ve yaratıcılığın OECD tarafından sektör olarak değerlendirilmesi için bkz. OECD, “The Culture Fix: Creative People, Places and Industries”, s. 23. TÜİK verilerinde de kültürün sektör olarak değerlendirilmesine ilişkin bkz. Türkiye İstatistik Kurumu, “Kültür Ekonomisi ve Kültürel İstihdam İstatistikleri, 2023”, 2024, (Çevrimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kultur-Ekonomisi-ve-Kulturel-Istihdam-Istatistikleri-2023-53653>.

⁸⁹⁰ Melikşah Yasin, “İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri”, **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, 8. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 595.

⁸⁹¹ Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 34.

⁸⁹² Gür, **a.g.e.**, s. 34–35.

⁸⁹³ Gür, **a.g.e.**, s. 35.

⁸⁹⁴ Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 12.

⁸⁹⁵ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 129.

⁸⁹⁶ Gümüş, “Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Geliştirme Hakkı”, s. 151.

⁸⁹⁷ Oder, “Devletin Olumlu Edimini Gerektiren Sosyal Hakların Anayasal Düzeyde Korunması ve Yargısal Tutumlar”, s. 210. Türk yargısında olumlu edim gerektiren sosyal hakların yargı tarafından korunduğu fakat bunun haklar bakımından değişken olabildiği tespit edilmiştir. Bkz. Oder, **a.g.e.**, s. 220–221.

gerçekleştirilmeme gerekçesi olma potansiyelini barındıran⁸⁹⁸ ve hatta bu hakları etkisizleştiren⁸⁹⁹ bir niteliği olduğu ortaya konmaktadır. Bu gibi maddelerin uluslararası literatürde de ekonomik, sosyal ve kültürel hakların sınırı olarak değerlendirildiği görülmekte⁹⁰⁰ ve devletlerin mali gücünün sosyal hakların yerine getirilmemesine ilişkin olarak ileri sürülen en büyük argüman olduğu belirtilmektedir.⁹⁰¹ Anayasa yargısında da sosyal devletin sınırının Anayasa md. 65 olduğu kabul edilmektedir.⁹⁰²

Devletin sanat ve sanatçıyı md. 65 sınırları doğrultusunda desteklemesi söz konusu olacaktır.⁹⁰³ Nitekim bu madde sosyal hakları kişi haklarından farklılaştıran bir sınır olarak değerlendirilmektedir.⁹⁰⁴ Anayasa md. 65 uyarınca “Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.” Bu maddenin Anayasa md. 64 ile öngörülen sanatın desteklenmesi ödevinin sınırı olarak görülmesi mümkündür. Anayasa md. 65 ile birlikte sosyal ve ekonomik hakların devlete yüklenen ödev olarak görüldüğü ve Anayasa md. 65’in gerekçesiyle mali kaynakların yeterliliğinin “Devletin kaynaklarını zorlama[sının]” sınırını teşkil ettiği ve kimseye “Devletten sosyal ve ekonomik hakları gerçekleştirmesini isteme hakkı vermediği” belirtilmektedir.⁹⁰⁵ Anayasa Mahkemesi de Anayasa md. 65 doğrultusunda “Devletin sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korumasını emreden 64. maddesi de bu koruma işlevinin Devletin imkânları gözetilmeden, sınırsız olarak yapılması gerektiği şeklinde yorumlanamaz” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁹⁰⁶ Bu madde literatürde ekonomik, sosyal ve kültürel hakların uygulanamamasının gerekçesi olarak gösterilmektedir.⁹⁰⁷ Bu hükmün bir silah olarak kullanıldığı ve bu yüzden kaldırılması gerektiği de belirtilmiştir.⁹⁰⁸

Mali kaynak yetersizliğinin “devletin amaç ve ödevlerini tam anlamıyla gerçekleştirmemesi üzerine bir bahane” olduğu⁹⁰⁹ ve iktidarları ekonomik, sosyal ve kültürel

⁸⁹⁸ Züleyha Keskin, **Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2015, s. 105.

⁸⁹⁹ Mithat Sancar, “**Devlet Akli**” **Kıskacında Hukuk Devleti**, 4. baskı, İstanbul, İletişim, 2008, s. 126.

⁹⁰⁰ Nussberger, Angelika; Landau, “General Report: The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights”, s. 9–10.

⁹⁰¹ Alexy, “Social Constitutional Rights and Proportionality”.

⁹⁰² Şimşek, “Sosyal Devlet İlkesinin Hukuki Değeri”, s. 390–392. Bkz. 1961 Anayasası md. 53. Örn. bkz. AYM, E. 2001/351, K. 2003/10, T. 11.03.2003.

⁹⁰³ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 109.

⁹⁰⁴ Akıllıoğlu, **İnsan Hakları Kavram Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, s. 286.

⁹⁰⁵ Akad, Dinçkol, **1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, s. 431.

⁹⁰⁶ AYM, E. 1987/21, K.1988/25.

⁹⁰⁷ Melda Sur, “Turquie”, **The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights**, ed. David Nussberger, Angelika; Landau, Cambridge, Intersentia, 2023, s. 319.

⁹⁰⁸ Gören, **Anayasa Hukuku**, s. 170.

⁹⁰⁹ Aslan, “Devletin Temel Amaç ve Ödevleri Işığında Öznel Gelişme Hakkı (1982 Anayasası M. 5) (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 123–124.

haklar bakımından zorlamayı imkansızlaştırabildiği⁹¹⁰ dile getirilse de bu bir hakkın yerine getirilişini “savsaklamak için bahane” teşkil etmemelidir.⁹¹¹ Bu maddenin öngördüğü kriterlerin “geçici” olması ve bu sürenin makul olması gerektiği belirtilmektedir.⁹¹² Anayasa md. 65 devletin yükümlülüklerinden tümüyle sıyrılması yetkisi içermemektedir; zira konu, hakların yerine getirilip getirilmemesi değil ve fakat yerine getiriliş ölçüsüdür.⁹¹³ Bu hüküm faaliyetin yürütülmesinde Devlete yalnızca zaman ve kapsam bakımından takdir yetkisi tanımaktadır. Yoksa Devlet Anayasada yer alan ve idareye verilen faaliyetleri yürütmekle yükümlüdür.⁹¹⁴ Burada Anayasa md. 13’te sınırlama sebeplerinin sınırı olarak gösterilen öz kavramının AYM tarafından olumlu edim gerektiren sosyal haklar bakımından da kullandığı akılda tutulmalıdır.⁹¹⁵ Her ne kadar bu değerlendirme tüm sosyal haklar bakımından yapılmasa da⁹¹⁶ toplumun sanata erişim sağlayamadığı bir düzen ile karşılaşıldığında Anayasa md. 65’in sanat gibi toplumu ileri götürebilecek faaliyetlerin desteklenmemesinin bahanesi olarak kullanılmasının önüne geçebilmek için öz kavramı destekleyici bir norm olarak kullanılabilir. Ayrıca, kamu hizmeti kurulmaması Anayasa Mahkemesi denetiminde olmamakla birlikte, hizmet sunulmaya başladıktan sonra AY md. 65 hizmetin sona erdirilmesi bakımından bir gerekçe teşkil etmeyecektir.⁹¹⁷ Nitekim bir hizmetin yasakoyucu tarafından sona erdirilmesi Anayasa yargısı denetimine tabi olacaktır.⁹¹⁸

Ayrıca belirtmek gerekir ki, Anayasa md. 65’in kişi hak ve ödevleri ile bağlantılı sosyal ve ekonomik haklar bakımından farklı bir bağlamda ele alınması gerekebilir. Anayasa Mahkemesi’nin, kişilerin maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkı ile bağlantılı olan sosyal ve ekonomik haklar açısından devletin bu hakları gerçekleştirme zorunluluğu olduğunu belirttiği görülmektedir.⁹¹⁹ Şöyle ki, sağlık hakkının maddi ve manevi hakları koruma ile

⁹¹⁰ Akad, Dinçkol, **1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, s. 112.

⁹¹¹ Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, s. 182.

⁹¹² Aslan, “Devletin Temel Amaç ve Ödevleri Işığında Özel Gelişme Hakkı (1982 Anayasası M. 5) (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 124.

⁹¹³ Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, s. 182. Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 281.

⁹¹⁴ İsmet Giritli vd., **İdare Hukuku**, 7. baskı, İstanbul, DER Yayınları, 2015, s. 1193.

⁹¹⁵ Oder, “Devletin Olumlu Edimini Gerektiren Sosyal Hakların Anayasal Düzeyde Korunması ve Yargısal Tutumlar”, s. 221. Ayrıca bkz. Yılmaz, “Olumlu Edim Gerektiren Sosyal Hakların Sınırı: Karşılaştırmalı Hukuk Perspektifinden 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemi Uygulamaları”, s. 698.

⁹¹⁶ Oder, “Devletin Olumlu Edimini Gerektiren Sosyal Hakların Anayasal Düzeyde Korunması ve Yargısal Tutumlar”, s. 221–222. Bu değerlendirme sosyal güvenlik bakımından gerçekleştirilirken çalışma hakkı bakımından kullanılmamıştır.

⁹¹⁷ AYM, E. 1996/17, K. 1996/38, T. 16.10.1996. Ayrıca bkz. Keskin, **Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi**, s. 106. Benzer görüş için ayrıca bkz. M. Gözde Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2012, s. 60.

⁹¹⁸ Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 53.

⁹¹⁹ AYM, E. 1990/27, K. 1991/2, T.17.1.1991.

yakından ilişkili olduğu ve Anayasa md. 65 sınırına tabi olmadığı anlaşılmaktadır.⁹²⁰ Kişinin maddi ve manevi varlığı ile ilişkili olduğu noktada Anayasa md. 65'in sınır olarak uygulanmayacağı, bunun ancak sosyal ve ekonomik hak ile iç içe geçmemişse bir sınır olacağı belirtilmektedir.⁹²¹ Sanata erişim hakkı da yukarıda ele alındığı üzere kişinin manevi varlığını geliştirmesi ve sanat özgürlüğü ile yakın ilişki içerisinde. Bu ilişkinin Anayasa md. 65'in uygulanmasının önünde bir engel olacağı düşünülmemektedir; bununla birlikte sanata erişim hakkının sınırları düşünülürken bu ilişki göz önünde tutulmalıdır.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, T.C. Anayasası uyarınca Devletin, yine Anayasanın öngördüğü sınırlar içerisinde, sanatı erişilebilir kılma yetkisini haiz olduğu sonucuna ulaşılabilecektir. Bununla birlikte, sanata erişimin bir hak olup olmadığı sorusunun cevabı yalnızca Anayasa ile sınırlı değildir. Bu sorunun aynı zamanda Devletin uluslararası yükümlülükleri bakımından değerlendirilmesi de önem arz etmektedir.

D. Sanata Erişim Hakkı Bakımından Uluslararası Yükümlülükler: Kültürel Hak Olarak Sanata Erişim Hakkı

1. Kültürel Hakların Normatif Dayanağı Olarak Uluslararası Antlaşmalar

Anayasa md. 90/5 uyarınca “[u]sulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir” ve “usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.” Uluslararası sözleşmelerin Anayasada açıkça öngörülme-yen bir hakkın iç hukuk bakımından tanınmasına imkân sağladığı düşünüldüğünde⁹²² sanata erişim hakkı bakımından temel uluslararası metinler ele alınmalıdır. Nitekim sanata erişim uluslararası hukuk bakımından da tartışılmış ve bu tartışmalarda “kültürün elitler için bir ayrıcalık değil; herkes için gerekli bir ihtiyaç” olduğu dile getirilmiştir.⁹²³

Belirtmek gerekir ki, söz konusu metinler genel olarak sanata erişim hakkı kavramından daha geniş bir anlam içeren kültürel hak kavramını ele almaktadır. Kültürel haklar “hakların

⁹²⁰ Gümüş, “Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Geliştirme Hakkı”, s. 151–152.

⁹²¹ Alçık, “Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Maddi ve Manevi Varlığın Korunması ve Geliştirilmesi Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 30.

⁹²² Kaboğlu, **Dayanışma Hakları**, s. 14.

⁹²³ Ahmet Mert Duygun, Battal Şahin, “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Bağlamında Kültürel Yaşama Katılma Hakkı (İHEB Madde 27)”, **Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, No: 1, 2024, s. 120.

süjelerinin kültür unsurlarına ulaşabilmesi, katılabilmesi ve bunlardan yararlanabilmesi ile ilgili haklar” olarak tanımlanabilir.⁹²⁴ Kültür kavramının ise literatürde farklı seviyelerde tanımlandığı görülmektedir. İlk olarak sermaye olarak kültür kavramı ele alınmakta, kültür insanlığın birikmiş maddi mirası üzerinden tanımlanmaktadır.⁹²⁵ İkinci olarak kültürün sanatsal ve bilimsel yaratım süreci olarak tanımlandığı görülmektedir ve yaratım olarak kültür (*culture as creativity*) kavramı kullanılmaktadır.⁹²⁶ Bu alan sanat yaratımını içerdiği gibi aynı zamanda sanat eserlerine erişimi de içermektedir.⁹²⁷ Üçüncü olarak ise kültür bir hayat biçimi olarak nitelendirilmiştir.⁹²⁸ Bu bağlamda kültür, belirli bir sosyal grubun onu diğer gruplardan ayıran maddi ve manevi faaliyetlerinin ve ürünlerinin toplamı olarak ele alınmaktadır.⁹²⁹ Kültürün (i) klasik anlamda (geleneksel sanat, edebiyat, müzik...), (ii) çoğulcu anlamda, yani yaratıcı ve ifade edici tüm ürünleri ve tezahürleri içeren anlamıyla (ticari televizyon ve radyo, popüler basın, çağdaş ve halk müziği, el sanatları ve organize sporlar gibi daha kitlesel olgular) ve (iii) antropolojik anlamda yani yaşam biçimi olmak üzere tanımlandığı da görülmektedir.⁹³⁰ Bir diğer sınıflandırma ise (i) maddi anlamda (sanat eseri), (ii) süreç anlamında (eser yaratım süreci) ve (iii) hayat biçimi olarak kültürdür.⁹³¹ Dar anlamda kültürel haklar ile geniş anlamda kültürel haklar da kategori olarak ele alınmış, sanata erişim dar anlamda kültürel haklar içerisinde değerlendirilirken, geniş anlamda kültürel haklara kültür ile bağlantılı olan diğer haklar gösterilmiştir.⁹³² Kültürün tanımı ne olursa olsun bireylerin veya topluluğun kendi

⁹²⁴ Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 305. Kültürel hakların ortaya çıkışı için ayrıca bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 74–79.

⁹²⁵ Rodolfo Stavenhagen, “Cultural Rights: A Social Science Perspective”, **Economic, Social and Cultural Rights**, ed. Allan Eide, Asbjorn; Krause, Catarina; Rosas, 2. baskı, Brill, 2001, s. 87.

⁹²⁶ Stavenhagen, **a.g.e.**, s. 88.

⁹²⁷ Stavenhagen, **a.y.**

⁹²⁸ Stavenhagen, **a.g.e.**, s. 89.

⁹²⁹ Stavenhagen, **a.y.**

⁹³⁰ Roger O’keefe, “The ‘right to take part in cultural life’ under article 15 of the ICESCR”, **International and Comparative Law Quarterly**, C. 47, No: 4, 1998, s. 905.

⁹³¹ Elsa Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, Brill, 2007, s. 109. Kültürün dört farklı kavramsal seviyede tanımı yapıldığı da görülmektedir. İlk seviye insanlığı doğadan ayıran ve insan medeniyeti ile doğa arasındaki ayrımı işaret ederken, ikinci antropolojik bir yaklaşımla yaşam biçimini ele aldığı belirtilmektedir. Bu bağlamda kültür yaşam biçimleri, kültürel kimlikler ve toplumsal alt sistemlere (ekonomik, sembolik, politik) atıfta bulunur. Üçüncü seviyede hermenötik (*hermeneutic*) bir anlayış hakimdir. Kültür, insan ve toplumsal deneyimlerin anlamlarını işleyen bir sistemdir. Anlama, öğrenme, ifade, iletişim ve yaratıcılık süreçlerini içerir ve bireylerin iyi bir yaşam kavramlarını şekillendirmelerini ve özgürlüklerini kullanmalarını sağlar. Son seviyede daha somut bir şekilde kültürel ifadeler, uygulamalar ve sanatsal eserlerini ifade etmektedir. Romainville, “Defining the right to participate in cultural life as a human right”, s. 418–419.

⁹³² Yvonne Donders, “Cultural rights in the Convention on the Diversity of Cultural Expressions: included or ignored?”, **The UNESCO Convention on the Diversity of Cultural Expressions: a tale of fragmentation of international law?**, ed. Toshiyuki; Kono, Steven Van Uystel, Cambridge-Antwerp-Portland, Intersentia, 2012, s. 168.

profillerine uygun kültüre erişimlerinin sağlanması kültürel hakkın bir parçası olarak görülmektedir.⁹³³

Kültür hakkına yer veren ve Türkiye'nin taraf olduğu ilk metin, bağlayıcı olmamakla birlikte 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'dir. (*Universal Declaration of Human Rights*) ("İHEB").⁹³⁴ İHEB'den yola çıkarak oluşturulan ikiz sözleşmelerden sanata erişim hakkını kültürel hak bağlamında ele alan Türkiye'nin de taraf olduğu temel sözleşme ise 1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'dir (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*).⁹³⁵ Bu temel metne ek olarak diğer sözleşmelerde de çeşitli öznelerin kültürel haklarının düzenlendiği görülmektedir. 1981 tarihli Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*) (CEDAW),⁹³⁶ 1989 tarihli Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (*Convention on the Rights of the Child*) (ÇHS),⁹³⁷ 1990 tarihli Tüm Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Korunmasına Dair Sözleşme (*International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families*),⁹³⁸ 1953 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (*European Convention on Human Rights*) (AİHS),⁹³⁹ 1996 tarihli Avrupa Sosyal Şartı (Gözden Geçirilmiş) (GGASS),⁹⁴⁰ 2005 tarihli Kültürel İfadelerin

⁹³³ Evangelia Psychogiopoulou, "Accessing Culture at the EU Level: An Indirect Contribution to Cultural Rights Protection", **Cultural Human Rights**, ed. Francesco Francioni, Martin Scheinin, Martinus Nijhoff Publishers, 2008, s. 223. Sanatın da kültürel eylem ve ürünler kapsamına girmesine ilişkin ayrıca bkz. Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 29. Farklı kültür tanımlarının ele alımı için bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 22–28.

⁹³⁴ İHEB'in Resmi Gazetede yayımlanmasına 06.04.1949 tarihli 9119 sayılı BKK ile karar verilmiştir. R.G. No: 7217, T. 27.05.1949.

⁹³⁵ ESKHS, 10.07.2003 tarihinde 2003/5923 sayılı BKK ile onaylanmıştır. R.G. No: 25196, T. 11.08.2003, İkiz sözleşmenin diğeri 1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'dir (*International Covenant on Civil and Political Rights*) (MSHS). MSHS 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir ve Türkiye, sözleşmeyi 2003/5851 sayılı 08.07.2003 tarihli BKK ile onaylamıştır. R.G. No: 25175, T. 21.07.2003. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme md.1'de ise halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkı kapsamında "kültürel gelişmelerini özgürce" sağlamaya ve md. 27'de azınlıkların korunmasına ilişkin olarak kültürel hakların kullanılmasına yer vermektedir. Bu sözleşme md. 19 ifade özgürlüğü kapsamında "sanatsal ürün şeklinde" "bilgi ve düşünceyi arama, edinme" özgürlüklerine de yer vermektedir. MSHS'ın da kültürel hak olarak nitelenebilecek olan haklara yer verdiği belirtilmiştir. Tacar, "Kültürel Haklar", s. 405. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde sanat özgürlüğüne açıkça yer verilme de ifade özgürlüğü kapsamında içtihadı olarak bu özgürlüğün kabul edildiğine ilişkin bkz. Ersoy, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku'nda Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", s. 16.

⁹³⁶ Sözleşme 03.09.1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 24.07.1985 tarih ve 85/9722 sayılı BKK ile onaylamıştır. R.G. No: 18898, T. 14.10.1985.

⁹³⁷ Sözleşme 02.09.1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 09.12.1994 tarih ve 2004/4058 sayılı kararıyla onaylamıştır. R.G. No: 22138, T. 11.12.1994.

⁹³⁸ Sözleşme 01.07.2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 18.06.2004 tarih ve 2004/7502 sayılı BKK ile onaylamıştır. R.G. No: 25516, T. 08.07.2004.

⁹³⁹ Sözleşme 03.09.1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 1954 tarih ve 6366 sayılı Kanun ile onaylamıştır. R.G. No: 8662, T. 19.03.1954.

⁹⁴⁰ Sözleşme 01.07.1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 22.03.2007 tarih ve 2007/11907 sayılı BKK ile onaylamıştır. R.G. No: 26488, T. 09.04.2007.

Çeşitliliğinin Korunması ve Desteklenmesi Sözleşmesi (*Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions*),⁹⁴¹ 2006 tarihli Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*),⁹⁴² 1969 tarihli Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (*International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*)⁹⁴³ bu sözleşmelerdendir.

Kültürel hakların bağlayıcı olmayan *soft law* dokümanlarında veya bölgesel (*regional*) düzeydeki anlaşmalarda ele alındığı da görülmektedir.⁹⁴⁴ Bu tez ile amaçlanan kültürel hakların sanata erişim hakkı boyutunun Türkiye bakımından uluslararası yükümlülük olarak mevcut olup olmadığının ve kapsamının ortaya konulmasıdır. Bu çerçevede bu bölümde Türkiye bakımından bağlayıcı olan temel metinlere, sözleşme organları tarafından yayınlanan sözleşme yorumlarına ve Türkiye raporlarına yer verilmesi hedeflenmektedir.

İnsan hakları tarihinde bir “dönüm noktası” (*milestone*) olarak değerlendirilen İHEB⁹⁴⁵ md. 27 uyarınca “(1) [h]erkes, topluluğun kültürel faaliyetine serbestçe katılmak, güzel sanatları tatmak, ilim sahasındaki ilerleyişe iştirak etmek ve bundan faydalanmak hakkını haizdir. (2) Herkesin yarattığı, her türlü bilim, edebiyat veya sanat eserlerinden mütevellit manevi ve maddi menfaatlerin korunmasına hakkı vardır.” Ayrıca md. 22, “[h]er şahsın, cemiyetin bir üyesi olmak itibariyle, sosyal güvenliğe hakkı vardır; haysiyeti için ve şahsiyetinin serbestçe gelişmesi için zaruri olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların milli gayret ve milletlerarası işbirliği yoluyla ve her devletin teşkilatı ve kaynaklarıyla mütenasip olarak gerçekleştirilmesine hakkı vardır” diyerek devletlerin kültürel haklara ilişkin yükümlülükleri olduğunu ortaya koymuştur. Fakat bu hakkın “teşkilatı ve kaynaklarıyla mütenasip olarak” gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. İHEB bağlayıcı olmasa da daha sonraki sözleşmelerin temel noktası olması bakımından önem taşımaktadır.⁹⁴⁶

⁹⁴¹ Sözleşme 18.03.2007’de yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 2017 tarihli 2017/10537 sayılı BKK ile onaylamıştır. R.G. No: 30018, T. 25.03.2017.

⁹⁴² Sözleşme 03.05.2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 27.05.2009 tarihli ve 2009/15137 sayılı BKK ile onaylamıştır. R.G. No: 27288, T. 14.07.2009.

⁹⁴³ Sözleşme 04.01.1969 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 13.05.2002 tarihli ve 2002/4171 s. BKK ile onaylamıştır. R.G. No: 24787, T. 16.06.2002.

⁹⁴⁴ Ben Saul, David Kinley, Jacqueline Mowbray, “Article 15: Cultural Rights”, **The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: Commentary, Cases, and Materials**, ed. Jacqueline Saul, Ben; Kinley, David; Mowbray, Oxford Academic, 2014, s. 1178. Ayrıca bkz. Turgut Tarhanlı, “Gelişme Hakkı: Bir Sunuş Denemesi”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, C. 8, No: 2, 2011, s. 251.

⁹⁴⁵ “Universal Declaration of Human Rights”, **United Nations**, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>. İHEB’in hazırlık çalışmaları için bkz. Duygun, Şahin, “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Bağlamında Kültürel Yaşama Katılma Hakkı (İHEB Madde 27)”, s. 95–99.

⁹⁴⁶ Guibert, “Legal framework: Is there a right to art?”, s. 28.

2. Kültürel Hakların Referans Belgesi Olarak: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

Kültüre erişim hakkının kabul edildiği temel sözleşme belirtildiği üzere ESKHS'dir. Bu sözleşme, İHEB'in bağlayıcı hale getirildiği⁹⁴⁷ ve İHEB'in daha kapsamlı halini içeren bir metindir.⁹⁴⁸ Kültürel haklara ilişkin “en önemli referans belge” olarak nitelendirilen⁹⁴⁹ bu sözleşmenin Türkiye bakımından kazanımlarından biri “kültürel yaşama katılma” hakkının bir hak olarak tanınması olarak ele alınmıştır.⁹⁵⁰

İHEB'de yer alan hakların iki farklı sözleşmeyle ele alınması ve medeni ve siyasi haklar ile, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara farklı sözleşmelerde yer verilmesinin medeni ve siyasi haklar üzerine yoğunlaşılırken diğer hakların geride kalmasına yol açtığı söylenmektedir.⁹⁵¹ İki farklı sözleşme ile ele alınmasının arkasında medeni ve siyasi hakların mutlak ve derhal uygulanması gereken haklar olması, diğer hakların daha aşamalı olarak uygulanabilirliği; medeni ve siyasi hakların masrafsız olması fakat ekonomik, sosyal ve kültürel hakların masraflı olması gibi varsayımlar bulunduğu ve bu varsayımların hatalı olduğu da söylenmektedir.⁹⁵² Nitekim, bu haklar birbirleriyle bağlantılıdır ve ekonomik, sosyal ve kültürel haklara erişim olmadığında İHEB'in hayalini kurduğu özgür insana erişmek de mümkün olamayacaktır.⁹⁵³ Medeni ve siyasi hakların özgürce kullanılması, ekonomik, kültürel ve sosyal haklardan yoksun olduğunda tam anlamıyla yerine getirilemeyecektir.⁹⁵⁴ Kadın haklarına ilişkin yapılan bir değerlendirmede haklar hiyerarşisi eleştirilmekte ve “yapabilirlik (*capability*) kapasitesi gelişmeyen kadınların soyut haklardan yararlanmasının mümkün olmadığı”nın tartışmasız bir olgu olarak ortaya konduğu görülmektedir.⁹⁵⁵ Bu diğer hak özneleri açısından da geçerli bir

⁹⁴⁷ Romainville, “Defining the right to participate in cultural life as a human right”, s. 406. Ayrıca bkz. Saul, Kinley, Mowbray, “Article 15: Cultural Rights”, s. 1176.

⁹⁴⁸ Daniel Cerqueira, “Chapter 27 Article 27 – Cultural Rights”, **The Universal Declaration of Human Rights.**, ed. Humberto Cantu Rivera, Leiden, Brill, 2023, s. 718.

⁹⁴⁹ Aral, “Bir İnsan Hakkı Olarak ‘Kültürel Haklar’”, s. 422.

⁹⁵⁰ Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 290.

⁹⁵¹ Allan Eide, Asbjorn; Rosas, “Economic, Social and Cultural Rights: A Universal Challenge”, **Economic, Social and Cultural Rights**, ed. Allan Eide, Asbjorn; Krause, Catarina; Rosas, 2. baskı, Brill, 2001, s. 3. Kültürel hakların geride kalmasına ilişkin ayrıca bkz. Donders, “Cultural rights in the Convention on the Diversity of Cultural Expressions: included or ignored?”, s. 166.

⁹⁵² Asbjorn Eide, “Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights”, **Economic, Social and Cultural Rights**, ed. Allan Eide, Asbjorn; Krause, Catarina; Rosas, 2. baskı, Brill, 2001, s. 10. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kişisel ve siyasal haklarla ileri sürülen farkları ve bu iddiaların değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 127–154.

⁹⁵³ Cerqueira, “Chapter 27 Article 27 – Cultural Rights”, s. 713.

⁹⁵⁴ Cerqueira, a.y.

⁹⁵⁵ Feride Acar, Yakın Ertürk, “Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Kazanımlar, Sorunlar”, **Birkaç Arpa Boyu: 21. yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar: Prof Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan**, ed. Serpil Sancar, İstanbul, Koç Üniversitesi, 2011, s. 298.

değerlendirmedir. Kültüre erişim diğer haklara erişim kapasitesini de artırmakta⁹⁵⁶ ve bu yaklaşım haklar hiyerarşisini tersine çevirmektedir.⁹⁵⁷

Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların medeni ve siyasi hakların gerisinde kaldığı tartışmalar bir yana, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar arasında da kültürel haklardan ziyade ekonomik ve sosyal haklara odaklanılmaktadır.⁹⁵⁸ Kültürel haklar, insan hakları arasında en az anlaşılmış alanlardan biri olarak görülmektedir.⁹⁵⁹ İnsan hakları spektrumunda en az gelişmiş haklar olarak görülen kültürel haklar, hakların Külkedisi olarak ele alınmıştır (*the Cinderellas of the human rights family*).⁹⁶⁰ Baloya bile gidemeyen bir Külkedisi benzetmesine dahi rastlanmaktadır.⁹⁶¹

ESKHS md. 15 uyarınca taraf devletler “[h]erkesin a) [k]ültürel yaşama katılma hakkına [...] sahip olduğunu kabul ederler.” Bu madde uyarınca taraf devletlerin hakkın kullanılmasını sağlama amacıyla alacakları tedbirlerin “kültürün korunması, geliştirilmesi ve yayılması için gerekli olan tedbirleri” kapsayacağı; “yaratıcı faaliyetler için gerekli özgürlüğe saygı gösterme” yükümlülüğünü haiz olduğu ve “kültürel alanda uluslararası işbirliğinin ve temaların özendirilmesinden ve geliştirilmesinden doğacak yararları” kabul edeceği öngörülmüştür. Kültürel yaşama katılma hakkı iki yönlü (*double faceted*) bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. İlki, devletin müdahalesi olmaksızın kültürel aktivitelere katılmayı içerirken, bir diğer yön devlete kültüre erişim sağlanması ve katılımı genişletmek üzerine politikalar üretmeye ilişkin pozitif yükümlülük yüklemektedir.⁹⁶² Daha detaylı bir şekilde ise kültürel hayata katılım kapsamında (i) sanatsal ifade özgürlüğü; (ii) kültürel miras ve ifadelerin çeşitliliğinin korunması, geliştirilmesi ve yayılması; (iii) kültürel hayata ve kültürel bilgiye erişim; (iv)

⁹⁵⁶ Guy Saez, “Mythes et limites de la politique culturelle”, **Revue Projet**, C. 372, No: 5, 2019, s. 32.

⁹⁵⁷ Pere Joseph Wresinski, **Culture et Grande Pauvrete**, Montreuil, Editions Quart Monde, 2004, s. 40.

⁹⁵⁸ Asbjorn Eide, “Cultural Rights as Individual Human Rights”, **Economic, Social and Cultural Rights**, ed. Catarina; Eide, Asbjorn; Krause, Allan Rosas, 2. baskı, Brill, 2001, s. 289. Hakların bütünlüğü ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal ve kültürel haklara yönelik bir ayrımcılık yapılmaması gerektiğine ilişkin ayrıca bkz. Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 74.

⁹⁵⁹ Ilias Bantekas vd., “Participation in Cultural Life, Recreation, Leisure, and Sport”, **The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities**, ed. Ilias Bantekas, Michael Ashley Stein, Dimitris Anastasiou, Oxford University Press, 2018, s. 281, (Çevrimiçi) <https://academic.oup.com/book/57191/chapter/474001352>.

⁹⁶⁰ Halina Niec, “Cultural rights: at the end of the World Decade for Cultural Development”, **Intergovernmental Conference on Cultural Policies for Development**, Stockholm, 1998, s. 3. Bu tartışmalarda daha çok kültürel relativizm ve kültür tanımı, veya toplum içerisindeki farklı kültürel kimliklere ilişkin tartışmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Niec, **a.g.e.**, s. 4–5. Kültürel hakların kimlik tartışmaları ve azınlık hakları kapsamında ele alınmasına ilişkin bkz. Tacar, “Kültürel Haklar”, s. 403–416. Aral, “Bir İnsan Hakkı Olarak ‘Kültürel Haklar’”, s. 424–425.

⁹⁶¹ Dominic McGoldrick, “Culture, Cultures, and Cultural Rights”, **Economic, Social, and Cultural Rights in Action**, ed. Mashood Baderin, McCorquodale Robert, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 447, (Çevrimiçi) <https://academic.oup.com/book/5228/chapter/147929616>.

⁹⁶² Romainville, “Defining the right to participate in cultural life as a human right”, s. 408.

kültürel hayata katkı sağlama; (v) seçim özgürlüğü (kültürel hayata katılıp katılmama ve hangisine katılacağını seçme); ve (iv) kültürel konularda alınan kararlara katılma bulunmaktadır.⁹⁶³ Kültür kavramının ne olduğu sözleşme hazırlık aşamalarında da (*travaux préparatoires*) tartışılmıştır. Tartışmanın genel hatları kültürün yaşam biçimi olarak anlaşılıp anlaşılmayacağı etrafında dönmüştür. Bu bağlamda bu sözleşmenin sanata, tiyatroya veya diğer sanatsal ifadelere erişimi, yani bu tez konusu itibarıyla sanata erişim hakkını kapsadığı konusunda bir anlaşmazlık yoktur.⁹⁶⁴

Sözleşmenin tartışma yaratan hususu bu sözleşme ile öngörülen hakların dava edilebilir olup olmadığı (*justiciable*) meselesidir.⁹⁶⁵ Benzer bir soru bu hakların icra edilebilirliğine de ilişkindir.⁹⁶⁶ Geleneksel görüş olarak ekonomik, sosyal ve kültürel hakların nitelikleri itibarıyla dava edilemez olduğu, aksi yorumun yargının yasamaya müdahalesi anlamına geldiği ve erkler ayrılığı bakımından sorun yarattığı ileri sürülmüştür.⁹⁶⁷ Nitekim bu hakların tesisi bütçe üzerinde karar verme yetkisinin kimde olduğu ile de ilgili bir husustur.⁹⁶⁸

Bu tartışmaya yol açan düzenlemelerden biri yine ESKHS’de yer almaktadır. ESKHS md. 2 uyarınca taraf devletler “mevcut kaynakların azamisini kullanarak, bilhassa yasal düzenleme suretiyle alınacak tedbirleri de içerecek şekilde her türlü uygun yöntem vasıtasıyla, bu Sözleşme’de tanınan hakların tam olarak kullanılmasını aşamalı olarak sağlamak amacıyla tedbirler almayı taahhüt eder.” Bu maddeyle birlikte devletlere yükümlülüklerinden kaçma imkânı verildiği ve bunun bir zayıflık olduğu belirtilmiştir.⁹⁶⁹ Bu sözleşmede yer alan hakların hemen icra edilebilir nitelikte olmadığı savı ileri sürülmüşse de,⁹⁷⁰ Ekonomik, Sosyal ve

⁹⁶³ Romainville, *a.g.e.*, s. 430–435.

⁹⁶⁴ Saul, Kinley, Mowbray, “Article 15: Cultural Rights”, s. 1180–1181. Ayrıca bkz. Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 23.

⁹⁶⁵ Eide, Asbjorn; Rosas, “Economic, Social and Cultural Rights: A Universal Challenge”, s. 5.

⁹⁶⁶ Allison Corkery, Ignacio Saiz, “Progressive realization using maximum available resources: the accountability challenge”, **Research Handbook on Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights**, ed. Jackie Dugard vd., Edward Elgar Publishing, 2020, s. 275, (Çevrimiçi) <https://china.elgaronline.com/view/edcoll/9781788974165/9781788974165.xml>.

⁹⁶⁷ Muhammad Ekramul Haque, “Economic, Social and Cultural Rights under Modern International Human Rights Law: Transformation of the Non-justiciable Moral Statement in the udhr to Justiciable Rights”, **Human Rights after 75 Years of the Universal Declaration of Human Rights**, Brill, 2024, s. 493. Karşı görüşler için bkz. Haque, *a.g.e.*, s. 494–495.

⁹⁶⁸ Nussberger, Angelika; Landau, “General Report: The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights”, s. 20–21. Bu hakların dava edilebilirliğinin liberal ilkelerle bağdaşp bağdaşmadığı da tartışma konusu olmuştur. Koldo Casla, **Politics of International Human Rights Law Promotion in Western Europe**, Routledge, 2019, s. 95–98. Dava edilebilir olmadığına ilişkin nedenlerin ele alınışı için ayrıca bkz. Pdraig McAuliffe, “Programmatic approaches to realising socio-economic rights: Debates, definitions and trends”, **Melbourne Journal of International Law**, C. 22, 2021, s. 26–27.

⁹⁶⁹ Corkery, Saiz, “Progressive realization using maximum available resources: the accountability challenge”, s. 275. Ayrıca bkz. Aral, “Bir İnsan Hakkı Olarak ‘Kültürel Haklar’”, s. 427.

⁹⁷⁰ Bu savlar için bkz. Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 179.

Kültürel Haklar Komitesi kültürel yaşama katılma hakkının derhal icra edilebilir olduğunu belirtmektedir.⁹⁷¹ Nitekim aşamalı gerçekleştirme hususu tam anlamıyla yerine getirilmesi gereken bu hakların kısa sürede gerçekleşemeyebileceğinin öngörülmesi ile ilgilidir; yoksa devletler bu hakların gerçekleştirilmesi için en hızlı şekilde harekete geçmelidir.⁹⁷² Devletlere esneklik tanıyan bu madde, sözleşmenin amacı doğrultusunda değerlendirilmeli ve devletleri yükümlülüklerini yerine getirmekten kurtaramamalıdır.⁹⁷³ Devletlerin tam anlamıyla gerçekleştirme (*full realization*) yükümlülüğü bulunmakta ve fakat bunun aşamalı yapılabileceği kabul edilmektedir.⁹⁷⁴ Sonuca varılması zaman alabileceken, sonuç için adım atılması yükümlülüğü derhal yerine getirilmesi gereken bir yükümlülüktür.⁹⁷⁵ Bu değerlendirmelerle birlikte burada atlanmaması gereken husus sözleşme çalışmaları sırasında garanti etme (*guarantee*) veya sağlama (*ensure*) gibi net fiiller yerine “gereken adımları atma” (*take steps*) ifadesinin, yani daha yumuşak bir ifadenin tercih edilmiş olmasıdır.⁹⁷⁶ Bu bağlamda, ESKHS md. 15’in bireysel hak yerine devletin üstlendiği genel yükümlülükler içerdiği ileri sürülmektedir.⁹⁷⁷

Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’ne bireysel başvuru imkanının sunulmasıyla birlikte bu tartışmaların sona erdiği de söylenmektedir.⁹⁷⁸ Belirtmek gerekir ki, bu hakların bütçenin nasıl harcanacağı sorusunu barındırması sebebiyle mahkemelerin bu konuda karar vermeyeceği gerekçeleri artık kabul edilmemektedir; zira bu değerlendirme diğer haklar bakımından da geçerlidir.⁹⁷⁹ Bununla birlikte, literatürde bu hakların dava edilebilirlikleri veya icra edilebilirlikleri ele alınırken verilen örnekler barınma, gıda, eğitim ve sağlık hakkı gibi haklar olmaktadır.⁹⁸⁰ Hatta Maastricht İlkeleri’nde⁹⁸¹ veya devletlerin

⁹⁷¹ Committee on Economic Social and Cultural Rights, “General Comment No. 3: The Nature of States Parties’ Obligations”, par. 5–10.

⁹⁷² Eide, “Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights”, s. 22.

⁹⁷³ Corkery, Saiz, “Progressive realization using maximum available resources: the accountability challenge”, s. 278.

⁹⁷⁴ Corkery, Saiz, **a.y.**

⁹⁷⁵ Sonuç yükümlülüğü (*obligation of result*) ve davranış yükümlülüğü (*obligation of conduct*) değerlendirmelerine ilişkin ayrıca bkz. Corkery, Saiz, **a.g.e.**, s. 279–280.

⁹⁷⁶ Alston, Quinn, “The Nature and Scope of States Parties’ Obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, s. 165.

⁹⁷⁷ McGoldrick, “Culture, Cultures, and Cultural Rights”, s. 454.

⁹⁷⁸ Wouter Vandenhoe, “Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights: the Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, **Economic, Social & Cultural Rights (2 Vols)**, ed. Stuti Rajkhowa, Subhram; Deka, India, EBH Publishers, 2018, s. 15. Belirtmek gerekir ki, Türkiye, ilgili komitenin kurulduğu protokole taraf değildir.

⁹⁷⁹ Haque, “Economic, Social and Cultural Rights under Modern International Human Rights Law: Transformation of the Non-justiciable Moral Statement in the udhr to Justiciable Rights”, s. 501–502.

⁹⁸⁰ Haque, “Economic, Social and Cultural Rights under Modern International Human Rights Law: Transformation of the Non-justiciable Moral Statement in the udhr to Justiciable Rights”, s. 492–512.

⁹⁸¹ Committee on Economic Social and Cultural Rights, “Masstricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Right”, 1997.

yükümlülüklerinin niteliğinin değerlendirildiği Genel Yorum No. 3'te⁹⁸² bile verilen örneklerin kültüre erişime ilişkin olmadığı görülmektedir. Türkiye'nin değerlendirildiği örneklerde veya yargı kararlarında da eğitim hakkı, çalışma özgürlüğü, toplu pazarlık hakkı, grev hakkı gibi hakların örnek verildiği görülmektedir.⁹⁸³ Devletlerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklara harcayacağı bütçe için öngörülen takdir yetkisinin sınırı ele alınırken de örnekler ekonomik ve sosyal haklara odaklanmaktadır.⁹⁸⁴ Bu bağlamda sanata erişim hakkının dava edilebilir veya icra edilebilir olup olmadığı hususunun yeteri kadar tartışılmadığı tespitinde bulunmak mümkün gözükmemektedir.

Dava edilebilirliğe ilişkin tartışmaların ötesinde hangi yükümlülüklerin dava edilebilir olduğuna ilişkin hala tartışma mevcuttur.⁹⁸⁵ Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tamamının yalnızca program hükümleri olarak algılanıp politika amaçları olarak görülmesinin ESKHS ile uyumlu olmayacağı yorumu yapılmıştır.⁹⁸⁶ Bu bağlamda derhal dava edilebilir olmayan hükümlerin program hüküm niteliğinde olduğu ve bu sözleşmenin hem dava edilebilir hem de program hükümleri içerdiği savunulmaktadır.⁹⁸⁷ Tüm hakları güvence altına almak için sözleşmenin yeterli olmadığı ve yasama ve yürütmenin bu konuda rol oynaması gerektiği belirtilmektedir.⁹⁸⁸

Dava edilebilirlik tartışmalarının yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin normların daha belirsiz (*vague*) olmasının takdir alanını çok genişlettiği söylenmektedir.⁹⁸⁹ ESKHS'nin olumlu edim yükümlülükleri bakımından belirsizlikler yarattığı ve hatta *soft law* olarak yorumlanma riski olduğu belirtilmektedir.⁹⁹⁰ Devletlerin kültürel hakları "lüks" olarak görüp arka plana atma eğilimi göz önünde bulundurulduğunda, kültürel haklar bakımından

⁹⁸² Committee on Economic Social and Cultural Rights, "General Comment No. 3: The Nature of States Parties' Obligations".

⁹⁸³ Sur, "Turquie", s. 323-328.

⁹⁸⁴ Örneğin bkz. Corkery, Saiz, "Progressive realization using maximum available resources: the accountability challenge", s. 282-283.

⁹⁸⁵ McAuliffe, "Programmatic approaches to realising socio-economic rights: Debates, definitions and trends", s. 27.

⁹⁸⁶ McAuliffe, **a.g.e.**, s. 33. Program hükümleri olarak değerlendirilmesi tartışmalarına ilişkin ayrıca bkz. Bilgen Yavuz, "Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Haklarla İlgili Tartışmaların İdeolojik Arka Planı", s. 13

⁹⁸⁷ McAuliffe, **a.g.e.**, s. 31. ESKHS md. 15'in bireysel haklar yerine devletin üstlendiği genel yükümlülükler olduğuna ilişkin ayrıca bkz. McGoldrick, "Culture, Cultures, and Cultural Rights", s. 454.

⁹⁸⁸ McAuliffe, "Programmatic approaches to realising socio-economic rights: Debates, definitions and trends", s. 29.

⁹⁸⁹ Vandenhoe, "Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights: the Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights", s. 18-19. ESKHS'nin devletlere kesin bir sorumluluk yüklediği ve içeriğinin net olmadığı hususunda ayrıca bkz. Aral, "Bir İnsan Hakkı Olarak 'Kültürel Haklar'", s. 421.

⁹⁹⁰ Romainville, "Defining the right to participate in cultural life as a human right", s. 411.

asgari çekirdek yükümlüklerin (*minimum core*) belirlenmesi özel önem arz etmektedir.⁹⁹¹ Asgari çekirdek standardı devletin belirli bir hakkın asgari temel seviyelerini karşılayıp karşılamadığı sorusunu sormaktadır.⁹⁹² Bu yükümlülüklerin çoğunlukla ayrımcılık yasağı, erişimi engellememe veya engellenmesini önleme gibi yükümlülükler etrafında şekillendirildiği görülse de, kültürel hakların tam olarak kullanılması ve yerine getirilmesi için adımlar atılması, yani “adım atma” taahhüdü derhal yerine getirilmesi gereken bir yükümlülük olarak görülmüştür.⁹⁹³

ESKHS md. 15/1/a’ya ilişkin olarak Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından hazırlanan Genel Yorum No. 21⁹⁹⁴ ile de devletlerin olumlu edimde bulunması gerekliliği açığa kavuşturulmuştur.⁹⁹⁵ Genel Yorum 21 hem genel hem de özel yükümlülükleri ele almaktadır. Genel yükümlülüklerde (i) hakların ayrımcılık yapılmaksızın kullanılmasının güvence altına alınması, kültürel uygulamaları tanıma ve bunların kullanılmasına ve geliştirilmesine müdahale etmekten kaçınma yükümlülüğü, (ii) aşamalı olarak gerçekleştirilebileceği kabul edilen bu hakların tam olarak uygulanmasını amaçlayan bilinçli ve somut önlemler alma yükümlülüğü, (iii) gerileyici tedbirlere (*regressive measures*) izin verilmemesi yükümlülüğü, (iv) bilim ve kültürün korunması, geliştirilmesi ve yayılması için

⁹⁹¹ Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, s. 153.

⁹⁹² Joie Chowdhury, “Unpacking the minimum core and reasonableness standards”, **Research Handbook on Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights**, ed. Jackie Dugard vd., Edward Elgar Publishing, 2020, s. 252, (Çevrimiçi) <https://china.elgaronline.com/view/edcoll/9781788974165/9781788974165.xml>.

⁹⁹³ Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, s. 154–156.

⁹⁹⁴ Genel Yorum, ilgili sözleşme organlarının sözleşme hükümlerine ilişkin yorumlarını ve/veya tavsiyelerini içermektedir. Söz konusu metinler hak ve özgürlüklere ilişkin hükümlerin yorumlarından devletlerin rapor yükümlülüklerine kadar çeşitli konuları kapsamaktadır. “General Comments”, **United Nations**, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/general-comments>.

⁹⁹⁵ Committee on Economic Social and Cultural Rights, “General comment no. 21, Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, par. 1a of the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) (E/C.12/GC/21)”, 2009, par. 6. Genel Yorum’un halihazırda belirsiz olan metni daha da zayıflattığı eleştirisi için bkz. Romainville, “Defining the right to participate in cultural life as a human right”, s. 412. ESKHS’nin yorumlanmasına ilişkin ilkelerin değerlendirildiği uluslararası dokümanlar Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin Uygulanmasına İlişkin Limburg İlkeleri (*Limburg Principles on the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hak İhlallerine İlişkin Maastricht Rehber İlkeleri (*Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights*) için ayrıca bkz. Committee on Economic Social and Cultural Rights, “Limburg Principles on the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (E/CN.4/1987/17)”, 1987; Committee on Economic Social and Cultural Rights, “Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights”. İlgili diğer genel yorumlar için ayrıca bkz. Committee on Economic Social and Cultural Rights, “General Comment No. 3: The Nature of States Parties’ Obligations”; Committee on Economic Social and Cultural Rights, “General Comment No. 10: The role of national human rights institutions in the protection of economic, social and cultural rights (E/C.12/1998/25)”, 1998; Committee on Economic Social and Cultural Rights, “General Comment No. 16: The Equal Right of Men and Women to the Enjoyment of All Economic, Social and Cultural Rights (Art. 3 of the Covenant) (E/C.12/2005/4)”, 2005. Committee on Economic Social and Cultural Rights, “General comment No. 20: Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, par. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)(E/C.12/GC/20)”, 2009.

gerekli adımların yanı sıra, bilimsel araştırma ve yaratıcı faaliyetler için vazgeçilmez olan özgürlüğe saygı gösterilmesini sağlayacak adımların atılması yükümlülüğü yer almaktadır.⁹⁹⁶

Özel yükümlülüklerde üç temel yükümlülük bulunmaktadır: (i) saygı gösterme yükümlülüğü (*obligation to respect*), (ii) koruma yükümlülüğü (*obligation to protect*) ve (iii) yerine getirme yükümlülüğü (*obligation to fulfill*).⁹⁹⁷ Saygı gösterme yükümlülüğü, taraf devletlerin kültürel yaşama katılma hakkının kullanılmasına doğrudan veya dolaylı olarak müdahale etmekten kaçınmalarını⁹⁹⁸ ve koruma yükümlülüğü ise taraf devletlerin üçüncü tarafların kültürel yaşama katılma hakkına müdahale etmesini önlemek için gerekli adımları atmasını gerektirir.⁹⁹⁹ Devletin kültürel haklara ilişkin yükümlüklerini ihlal ettiklerine ilişkin örnekler de genelde ayrımcı uygulamalar veya müdahaleler üzerinden verilmektedir.¹⁰⁰⁰ Bu olumlu edim yükümlülüğünü de doğurmaktadır; nitekim devletin kültürü üçüncü kişilerin müdahalesinden koruması da gerekmektedir ve bu bağlamda örneğin bir grubun bir sanat eserine saldırmasının önlenmesi devletin yükümlülüğüdür.¹⁰⁰¹ Yerine getirme yükümlülüğü ise taraf devletlerin Sözleşme'nin 15. maddesinin 1 (a) paragrafında yer alan hakkın tam olarak gerçekleştirilmesini amaçlayan uygun yasal, idari, yargısal, bütçesel, teşvik edici ve diğer tedbirleri almasını gerektirmektedir.¹⁰⁰² Bu yükümlülük devletin en çok aktif rol alması gereken yükümlülüktür.¹⁰⁰³

Kültürel hakların yerine getirilmesi yükümlülüğü için devletlerin yapabileceği en klasik şey kültürel faaliyetlerin desteklenmesi ve yayılması için mümkün olduğu kadar bütçe ayırmasıdır.¹⁰⁰⁴ Her ne kadar ekonomik, kültürel ve sosyal haklar konusunda devletlerin ayıracağı kaynak miktarı bakımından geniş bir takdir alanı sağlandığı görülsede;¹⁰⁰⁵ Ekonomik

⁹⁹⁶ Committee on Economic Social and Cultural Rights, “General comment no. 21, Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, par. 1a of the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) (E/C.12/GC/21)”, par. 44–47.

⁹⁹⁷ Committee on Economic Social and Cultural Rights, **a.g.e.**, par. 49–54. Ayrıca bkz. Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, s. 151.

⁹⁹⁸ Committee on Economic Social and Cultural Rights, “General comment no. 21, Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, par. 1a of the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) (E/C.12/GC/21)”, par. 49–54.

⁹⁹⁹ Committee on Economic Social and Cultural Rights, **a.y.**

¹⁰⁰⁰ Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, s. 152–153.

¹⁰⁰¹ Stamatopoulou, **a.g.e.**, s. 123.

¹⁰⁰² Committee on Economic Social and Cultural Rights, “General comment no. 21, Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, par. 1a of the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) (E/C.12/GC/21)”, par. 49–54. Ayrıca bkz. O’keefe, “The ‘right to take part in cultural life’ under article 15 of the ICESCR”, s. 905–906.

¹⁰⁰³ Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, s. 151.

¹⁰⁰⁴ O’keefe, “The ‘right to take part in cultural life’ under article 15 of the ICESCR”, s. 907.

¹⁰⁰⁵ Corkery, Saiz, “Progressive realization using maximum available resources: the accountability challenge”, s. 282.

Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin taraf devletlere bütçenin ne kadarının kültürel aktivitelere ayrıldığı ve bunun yeterli olup olmadığı konusunda sorular yönelttiği görülmektedir.¹⁰⁰⁶ Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından hazırlanan taraf devletlerin sunması gereken belgelere ilişkin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 16. ve 17. Maddeleri Kapsamında Taraf Devletlerce Sunulacak Antlaşmaya Özgü Belgelere İlişkin Kılavuz İlkeler'de (*Guidelines on Treaty-Specific Documents to be Submitted By States Parties Under Articles 16 And 17 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*) yöneltilen sorular, yerine getirme yükümlülüğü kapsamında yapılabilecekleri örnekler niteliktedir.¹⁰⁰⁷ İlkelerde, ESKHS md. 15'e ilişkin olarak kırsal ve yoksun kentler de dahil olmak üzere halkın kültüre erişimini sağlamak için sahip olunan kurumsal altyapılar ve kültürel ürünlere, kurumlara ve faaliyetlere geniş katılımı ve erişimi teşvik etmek için alınan önlemler sorulmaktadır. Bu kapsamda verilen örnekler arasında konsere, tiyatroya, sinemaya, spor etkinliklerine ve diğer kültürel faaliyetlere erişime yönelik sorular bulunmaktadır. Çocukların, yaşlıların ve engelli bireylerin katılımına yönelik tedbirler ayrıca sorulmaktadır. Bunlara ek olarak kültür ve sanat alanındaki okul ve mesleki eğitim hakkında bilgi istendiği de görülmektedir. Ayrıca, yaratıcıların haklarının korunmasına ilişkin sorulara da yer verilmektedir.

Söz konusu sorular sanata erişimin sağlanıp sağlanmadığının değerlendirilmesi için önem teşkil etmektedir. Gerçekten de kültür merkezleri veya sanat toplulukları gibi kurumsal altyapıların oluşturulması gerekmektedir; aksi durumda bu hak yalnızca teorik bir norm olarak kalacak ve anlamsızlaşacaktır.¹⁰⁰⁸ Belirtmek gerekir ki sayısal (*quantitative*) olarak sanata erişim sağlanan yerlerin fazlalaşması kültürel erişimin muhakkak sağlandığı anlamına gelmeyecektir ve niceliksel değerlendirme yapılmalıdır.¹⁰⁰⁹ Bu gibi mal ve hizmetlerden herkesin yararlanabilir olması gerekmektedir.¹⁰¹⁰ Örneğin sınırlı imkanı olan insanların kültürel faaliyetlere erişimi de gözetilmelidir.¹⁰¹¹ Bu doğrultuda bariyerlerin kaldırılması da önemlidir. Hem azınlık dilleri hem de fiziksel engelli bireyler bakımından bu husus önem arz

¹⁰⁰⁶ Saul, Kinley, Mowbray, "Article 15: Cultural Rights", s. 1189.

¹⁰⁰⁷ Committee on Economic Social and Cultural Rights, "Guidelines on Treaty-Specific Documents to be Submitted by States Parties Under Articles 16 and 17 of the International Covenant On Economic, Social and Cultural Rights (E/C.12/2008/2)", 2009, par. 67-73.

¹⁰⁰⁸ O'keefe, "The 'right to take part in cultural life' under article 15 of the ICESCR", s. 907. Benzer şekilde bkz. Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, s. 123.

¹⁰⁰⁹ Stavenhagen, "Cultural Rights: A Social Science Perspective", s. 87-88.

¹⁰¹⁰ Saul, Kinley, Mowbray, "Article 15: Cultural Rights", s. 1188.

¹⁰¹¹ O'keefe, "The 'right to take part in cultural life' under article 15 of the ICESCR", s. 908.

etmektedir.¹⁰¹² Devletin kendi eliyle sunduğu altyapı ve hizmetlerin yanında, özel kişilere de kültürel faaliyetler konusunda destek olunması gerekliliği belirtilmektedir.¹⁰¹³ Kültürel haklar bağlamında sanat eğitiminin mümkün kılınması da ele alınmaktadır.¹⁰¹⁴

Ayrıca kültürel haklar kişilerin kültürel hayata ilişkin karar verme mekanizmalarına katılmasını da içermektedir.¹⁰¹⁵ Burada bireylerin bütçenin önceliklendirilmesi hususunda katılım göstermesine imkân sunulması önerilmektedir.¹⁰¹⁶ Buna ek olarak kültüre ilişkin bakanlıkların, eğitim kurumlarının, kamu kültür kurumlarının (müze, tiyatro gibi) danışma mekanizması kurması önemlidir.¹⁰¹⁷ Bireylerin kendi seçtikleri kültürel faaliyetlere katılımı da önem teşkil edecektir.

Saygı göstermek, korumak ve yerine getirmek yükümlülüklerinin yanı sıra tazmin etme/giderim (*remedy*) yükümlülüğünün de literatürde ele alındığı görülmektedir. Tazmin etme temel hakların yerine getirilmemesinden etkilenenler için devletin önlem alması gerekliliğiyle ilgilidir¹⁰¹⁸ ve sanata uzun süre emek vermesine rağmen sağlık sigortasını karşılayamayan ileri yaşlı sanatçıların bakımlarının devlet tarafından üstlenilmesi buna örnek verilmektedir.¹⁰¹⁹

Kültüre erişim hakkı bakımından önem teşkil eden bir husus bu hakkın unsurlarıdır. Genel Yorum No. 21 ile kültüre erişim hakkının unsurları (i) bulunabilirlik (*availability*), (ii) erişilebilirlik (*accessibility*), (iii) kabul edilebilirlik (*acceptability*), (iv) uyarlanabilirlik (*adaptability*) ve (v) uygunluk (*appropriateness*) olarak sıralanmıştır.¹⁰²⁰ Genel Yorum’da açıklandığı üzere bulunabilirlik ile anlaşılması gereken müze, tiyatro, sinema gibi sanat için de gerekli herkese açık olan kültürel mal ve hizmetlerin varlığı ve erişilebilirlik ile anlaşılması gereken ayrımcılık yapılmadan herkesin fiziksel ve finansal olarak ulaşabileceği imkânların olmasıdır. Kabul edilebilirlik devletin yükümlülükleri yerine getirmek için kabul ettiği mevzuat ve programların insanlar ve topluluklar tarafından kabul edilebilir olması anlamına gelmekte

¹⁰¹² O’keefe, a.y. Benzer şekilde bkz. Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, s. 123.

¹⁰¹³ O’keefe, “The ‘right to take part in cultural life’ under article 15 of the ICESCR”, s. 907. Benzer şekilde bkz. Saul, Kinley, Mowbray, “Article 15: Cultural Rights”, s. 1182–1183.

¹⁰¹⁴ Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, s. 123.

¹⁰¹⁵ Stamatopoulou, a.g.e., s. 141.

¹⁰¹⁶ O’keefe, “The ‘right to take part in cultural life’ under article 15 of the ICESCR”, s. 907.

¹⁰¹⁷ Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, s. 142.

¹⁰¹⁸ Stamatopoulou, “The human rights of artists: What did the pandemic teach us?”, s. 46.

¹⁰¹⁹ Stamatopoulou, a.g.e., s. 47.

¹⁰²⁰ Committee on Economic Social and Cultural Rights, “General comment no. 21, Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, par. 1a of the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) (E/C.12/GC/21)”, par. 16.

ve geri planında kültürel çeşitlilik bulunmaktadır. Uyarlanabilirlik ile anlaşılması gereken de taraf devlet tarafından benimsenen ve bireylerin ve toplulukların kültürel çeşitliliğine saygılı olması gereken stratejilerin, politikaların, programların ve tedbirlerin esnekliği ve uygunluğudur. Uygunluk ise insan haklarının bireylerin ve toplumların kültürüne ve kültürel haklarına saygılı bir şekilde gerçekleştirilmesini ifade eder.¹⁰²¹

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak burada ele alınması gereken önemli bir husus gerileme yasağıdır (*non-retrogression*). Gerileme, hukuki düzenlemelerin geri alınması durumlarında olabileceği gibi haklardan yararlanma (*enjoyment*) bakımından da söz konusu olabilir.¹⁰²² Her ne kadar gerileme yasağı mutlak bir yasak olmasa da gerileme durumunda *prima facie* yükümlülük ihlali olacağı söylenmektedir.¹⁰²³ Bu durumda ispat yükü devlete geçmektedir.¹⁰²⁴ İnsan hakları mekanizmalarının gerilemenin hukukiliğini değerlendirirken göz önünde bulunduğu kriterler “tedbirin: geçici; nihai amacı insan haklarının bütününe korumak olan meşru; tüm alternatif tedbirlerin kapsamlı bir şekilde incelenmesi ve tüketilmesiyle gerekli; meşru amaca ulaşmak için en uygun araçların seçilmesiyle makul; insan hakları açısından faydalarının maliyetlerinden fazla olmasıyla orantılı; doğrudan veya dolaylı olarak ayrımcı olmayan, orantısız bir şekilde etkilenmemelerini sağlamak için dezavantajlı gruplara öncelikli dikkat gösteren; ekonomik, sosyal ve kültürel hakların asgari temel içeriğini koruyan; ve önerilen tedbirlerin ve alternatiflerin incelenmesinde etkilenen grupların gerçek katılımına dayanan, anlamlı inceleme ve hesap verebilirlik prosedürlerine tabi olan şeffaf” olması şeklinde sıralanmıştır.¹⁰²⁵

Türkiye, ESKHS’ye ilişkin olarak ilk ve tek raporunu 2008 tarihinde sunmuştur.¹⁰²⁶ Türkiye raporunda kültürel politikasına ilişkin olarak Anayasanın 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31,

¹⁰²¹ Bu açıklamalar, ilgili yorum ile birlikte öngörülen ilkelerin aslında kamu hizmeti ilkeleri kapsamında korunduğunu göstermektedir. Bulunabilirlik, kabul edilebilirlik ve uygunluk süreklilik ilkesi ile, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uygunluk ilkesi eşitlik ilkesi ile, uyarlanabilirlik ilkesi ise değişkenlik ve uyarlanabilirlik ilkeleriyle paralellik göstermektedir. Kamu hizmetinin ilkeleri aşağıda ayrıca ele alınmaktadır. Bkz. Bölüm 2/II/D – Sanat Kamu Hizmetinin Sunulmasında İlkeler.

¹⁰²² Corkery, Saiz, “Progressive realization using maximum available resources: the accountability challenge”, s. 280.

¹⁰²³ Corkery, Saiz, **a.y.**

¹⁰²⁴ Corkery, Saiz, **a.y.**

¹⁰²⁵ Corkery, Saiz, **a.g.e.**, s. 281.

¹⁰²⁶ 2005 tarihinde sunulması gereken rapor 2008 tarihinde sunulmuştur. 2016 tarihinde sunulması gereken ise rapora erişilmemektedir. Dışişleri Bakanlığı’na CİMER üzerinden soru yöneltilmiştir. Dışişleri Bakanlığı 06.11.2024 tarihinde “Birleşmiş Milletler (BM) sözleşmelerine ilişkin dönemsel ülke raporlarının sunulması hakkındaki takvimlendirme ve ülke raporlarına esas oluşturan hususlar BM Sekretaryası tarafından belirlenmektedir. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’ye dair ikinci dönemsel ülke raporumuza ilişkin olarak BM Sekretaryasınca tarafımıza henüz bu yönde bir bildirimde bulunulmamıştır” cevabını iletmiştir. (Başvuru No: 2403711285)

32, 62 ve 63. maddeleri gösterilmiştir.¹⁰²⁷ Kültürel hayata katılım hakkına ilişkin olarak Anayasa'nın Giriş metnindeki “Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak millî kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddî ve manevî varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu” ifadelere yer verilmiştir.¹⁰²⁸ Kültürel aktivitelerin yayılması (*dissemination*) Türkiye'nin kültür politikaları arasında belirtilmiştir.¹⁰²⁹ Kültürel ve sanatsal gelişime ilişkin çeşitli mevzuatlara da atıf yapılmaktadır.¹⁰³⁰ Kurumsal yapılanma örnekleri olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Müdürlüğü bünyesinde var olan korolar, dans ve müzik grupları, resim ve heykel müzeleri, devlet tiyatroları, devlet opera ve balesi, milli kütüphane, kamu kütüphaneleri, teşvik verilen özel tiyatrolar, kültür merkezleri, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, ISBN ve ISSN merkezleri örnek verilirken, Kültür ve Turizm Bakanlığı yönetiminde gerçekleştirilen festivaller, tiyatrolar, kurslar gibi aktivitelere de örnek verilmiştir.¹⁰³¹ Ayrıca verilen teşvikler de örnek gösterilmiştir.¹⁰³² Ekonomik ve Sosyal Konsey'in Türkiye raporuna ilişkin değerlendirmelerinde ise kültür hayatına katılım konusunda özel bir öneri bulunmamaktadır.¹⁰³³ Bu değerlendirme raporunda genel olarak engelli vatandaşların kamusal alanlara erişimlerine ilişkin olarak öneriler getirmiştir.¹⁰³⁴ Coğrafi olarak dezavantajlı olan bölgelere hizmet götürülmesi¹⁰³⁵ ve kadınların da eşit şekilde tüm haklardan yararlanması gerektiğini belirtmiştir.¹⁰³⁶ Benzer şekilde haklardan yararlanım konusunda yaş almış kişilere de atıf yapılmıştır.¹⁰³⁷

ESKHS'ye ek olarak farklı kişi veya grupların hak öznesi olarak tanındığı ve bu öznelere sanata erişim hakkının ayrı uluslararası sözleşmelerle güvence altına alındığı görülmektedir. Sanata erişim hakkının kapsamı bakımından bu sözleşmelerin de incelenmesi önem arz etmektedir.

¹⁰²⁷ Türkiye, “Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights Initial reports submitted by States parties under articles 16 and 17 of the Covenant Turkey (E/C.12/TUR/1)”, 2008, par. 639. Her ne kadar sanatın ve sanatçının desteklenmesine atıf yapılsa da madde 64 atfının sehven atlandığı düşünülmektedir.

¹⁰²⁸ Türkiye, **a.g.e.**, par. 640.

¹⁰²⁹ Türkiye, **a.g.e.**, par. 642.

¹⁰³⁰ Türkiye, **a.g.e.**, par. 669.

¹⁰³¹ Türkiye, **a.g.e.**, par. 670–681.

¹⁰³² Türkiye, **a.g.e.**, par. 687–692.

¹⁰³³ UN Economic and Social Council, “Committee on Economic, Social and Cultural Rights Report on the forty-sixth and forty-seventh sessions (E/2012/22)”, 2012.

¹⁰³⁴ UN Economic and Social Council, **a.g.e.**, par. 197.

¹⁰³⁵ UN Economic and Social Council, **a.g.e.**, par. 199.

¹⁰³⁶ UN Economic and Social Council, **a.g.e.**, par. 200.

¹⁰³⁷ UN Economic and Social Council, **a.g.e.**, par. 208.

3. Farklı Öznelerin Sanata Erişim Haklarının Uluslararası Sözleşmeler Bakımından Değerlendirilmesi

a. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

Sanata erişim hakkı bakımından değerlendirilmesi gereken ve Türkiye'nin taraf olduğu 1981 tarihli Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi md. 1 uyarınca “«kadınlara karşı ayırım» deyimi kadınların, [...] politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir.” Ayrıca, md. 3 ile birlikte taraf devletlerin kadınların erkeklerle eşit olarak insan hakları ve özgürlüklerden yararlanmaları için önlem alacağı alanlara kültürel sahalara da gösterilmiştir. CEDAW md. 13 ise kadına karşı ayrımcılığın önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması yükümlülüğünde yer verdiği tedbirler arasında “kültürel hayatın tüm yönlerine katılma hakları” olduğunu kabul etmektedir. Kültür, kadın hakları söz konusu olduğunda ayrımcılığa yol açabilen bir kavram olmakla birlikte (örn. ataerkil yapının kültürel olarak korunması),¹⁰³⁸ kadınların sanata erişim sağlayabilmesini koruması gereken bir haktır.

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar kadınlar için özel önem arz etmektedir; nitekim bunların yoksunluğundan kadınların daha fazla zarar gördüğü ve daha fazla ayrımcılığa uğradığı görülmektedir.¹⁰³⁹ Bu hakların, kadınların yaşamları için daha önemli ve anlamlı olan düzenlemelerin temelleri olduğu da dile getirilmiştir.¹⁰⁴⁰ Kültürel olarak var olan olumsuz koşulların ortadan kaldırılması bakımından da önemli rol oynayan¹⁰⁴¹ CEDAW'ın kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını korunması ve desteklenmesi bakımından önemli bir potansiyeli olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁴² Bu Sözleşme'nin kültürel haklar da dahil olmak üzere ayrımcılıkla mücadelede önemli ve kapsamlı bir enstrüman olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁴³ Bununla birlikte, kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından konuşulurken de kültürel

¹⁰³⁸ Şafak Parlak Börü, “Kadının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye'nin Konumu”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, No: Özel Sayı, 2017, s. 45. Nazan Moroğlu, “Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 13, No: 1, 2018, s. 287.

¹⁰³⁹ Leilani Farha, “Committee on the Elimination of Discrimination Against Women”, **Social Rights Jurisprudence**, ed. Malcolm Langford, Cambridge University Press, 2009, (Çevrimiçi) https://www.cambridge.org/core/product/identifier/CBO9780511815485A036/type/book_part.

¹⁰⁴⁰ Acar, Ertürk, “Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Kazanımlar, Sorunlar”, s. 284.

¹⁰⁴¹ Parlak Börü, “Kadının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye'nin Konumu”, s. 50.

¹⁰⁴² Farha, “Committee on the Elimination of Discrimination Against Women”, s. 553–568.

¹⁰⁴³ Anu Saxena, “CEDAW: Mandate for Substantive Equality”, **Indian journal of gender studies**, C. 14, No: 3, 2007, s. 484.

haklara görece daha az yer verildiği görülmektedir.¹⁰⁴⁴ Ayrıca, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin kadınların eğitim hakkı, çalışma hakkı veya eşitlik gibi hususlarda genel yorumları bulunmasına rağmen, doğrudan sanata erişimi de kapsayan kültürel haklara ilişkin bir yorumunun olmadığı tespit edilebilmektedir. Bu durum tek başına bu hakların önemsiz olduğunu göstermemektedir; çünkü ESKHS ile öngörülen ve Genel Yorum No. 21 ile birlikte ne şekilde gerçekleştirilebileceği ortaya konan yükümlülüklerin ayrımcı bir şekilde uygulanmaması, CEDAW'ın öngördüğü korumanın sağlandığı anlamına gelecektir.¹⁰⁴⁵ Nitekim, CEDAW ile birlikte “siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel olmak üzere bütün alanlarda kadının tam gelişmesini ve ilerlemesini sağlamak, insan hakları ve temel özgürlüklerden erkeklerle eşit olarak yararlanmalarını ve bu hakları fırsat eşitliği çerçevesinde kullanmalarını güvence altına almak” amaçlanmıştır.¹⁰⁴⁶ Bu bağlamda kadın haklarının korumasına yönelik yasal düzenlemelerin yapılması, kurum ve kuruluşların oluşturulması gerekmektedir.¹⁰⁴⁷ CEDAW'ın öngördüğü eşitliğin yalnızca fırsat eşitliğine ilişkin değil, aynı zamanda “eylemli eşitliğe” ilişkin olduğunu da belirtmek önem arz etmekte ve bu bağlamda devletlerin adım atması gerektiği ortaya konmaktadır.¹⁰⁴⁸

Türkiye'nin en güncel CEDAW ülke raporunda md. 13'e ilişkin açıklamalara daha az yer verildiği görülmektedir ve bunların çoğu da sosyal ve ekonomik hakları oluşturmaktadır.¹⁰⁴⁹ Kültürel haklara ilişkin olarak gençlik merkezlerinde gerçekleştirilen ve kadınların da katılım sağladığı kültür aktiviteleri örnek gösterilmiştir.¹⁰⁵⁰ Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi raporunda kamusal hayata katılıma ilişkin değerlendirmeler bulunmakla birlikte sanatsal aktivitelere yönelik doğrudan değerlendirme ve öneriler bulunmamaktadır.¹⁰⁵¹ Türkiye'nin sunduğu raporların yalnızca olumlu hususları yansıtması sebebiyle eleştirildiği ve

¹⁰⁴⁴ Rosa Celorio, “Economic, social, and cultural rights of women”, **Women and International Human Rights in Modern Times**, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2022, (Çevrimiçi) <https://www.elgaronline.com/view/9781800889385.00014.xml>. Farha, “Committee on the Elimination of Discrimination Against Women”, s. 553–568.

¹⁰⁴⁵ Committee on Economic Social and Cultural Rights, “General Comment No. 16: The Equal Right of Men and Women to the Enjoyment of All Economic, Social and Cultural Rights (Art. 3 of the Covenant) (E/C.12/2005/4)”, s. 52.

¹⁰⁴⁶ Parlak Börü, “Kadının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye'nin Konumu”, s. 52.

¹⁰⁴⁷ Moroğlu, “Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları”, s. 293.

¹⁰⁴⁸ Bertil Emrah Oder, “Kadınların İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması”, **Kadın Hakları: Uluslararası Hukuk ve Uygulama**, ed. Gökçeçipek; Ayata, Sevinç; Eryılmaz Dilek, Bertil Emrah Oder, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 25.

¹⁰⁴⁹ Türkiye, “Eighth periodic report submitted by Turkey under article 18 of the Convention, due in 2020 (CEDAW/C/TUR/8)”, 2020, par. 214–222.

¹⁰⁵⁰ Türkiye, **a.g.e.**, par. 219.

¹⁰⁵¹ Committee on the Elimination of Discrimination against Women, “Concluding observations on the eighth periodic report of Türkiye (CEDAW/C/TUR/CO/8)”, 2020, par. 37–38.

Türkiye’deki kadın kuruluşlarının gölge raporlar hazırladığı görülmektedir.¹⁰⁵² Fakat güncel gölge raporda dahi kültüre erişime ilişkin değerlendirme tespit edilmemiştir.¹⁰⁵³

b. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Sanata erişim hakkı bakımından değerlendirilmesi gereken ve Türkiye’nin taraf olduğu bir diğer sözleşme 1989 tarihli Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’dir. (*Convention on the Rights of the Child*) (ÇHS). ÇHS md. 31 çocuğun “kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını” tanımakta ve taraf devletlere “çocuğun kültürel ve sanatsal yaşama tam olarak katılma hakkını saygı duyarak [tanımak ve özendirmek] ve çocuklar için, boş zamanı değerlendirmeye, dinlenmeye, sanata ve kültüre ilişkin (etkinlikler) konusunda uygun ve eşit fırsatların sağlanmasını teşvik [etmek]” yükümlülükleri getirmektedir.¹⁰⁵⁴ ESKHS’den farklı olarak burada açıkça sanat kavramına yer verildiği görülmektedir. ÇHS md. 4 ile ise “ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, Taraf Devletler[in] eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak” önlem alacağı söylenmektedir. Çocukların kültürel haklarının önemi dile getirilse de¹⁰⁵⁵ bu hakların çocuk haklarına dair sözleşmede en az önemsenen ve unutulmuş haklardan olduğu söylenmektedir.¹⁰⁵⁶ Çocukların kültüre erişim hakkının da bir “lüks” olarak algılandığı ortaya konulmuştur.¹⁰⁵⁷ ÇHS md. 31’in ne gibi tedbirlerin alınacağına ilişkin somut detaylar içermemesi sebebiyle belirsiz olduğu söylenmekle birlikte¹⁰⁵⁸ serbestçe katılma hakkı müdahale etmemeyi içeren devletin negatif edimini, diğer kişilerin müdahalesini engellemeye yönelik olarak pozitif edimini gerektirirken ayrıca çocukların erişim sağlamasına yönelik

¹⁰⁵² Moroğlu, “Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları”, s. 295.

¹⁰⁵³ Türkiye - CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu, “Türkiye CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulunun BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi’ne Sunduğu 8. Periyodik Dönem Gölge Raporu”, 2022.

¹⁰⁵⁴ Bu sözleşmenin de İHEB md. 27’ye dayandığına ilişkin bkz. Gerison Lansdown, John Tobin, “The Right to Rest, Leisure, Play, Recreation, and Participation in Cultural Life and the Arts”, **The UN Convention on the Rights of the Child**, Oxford University Press, 2019, s. 1206, (Çevrimiçi) <https://academic.oup.com/book/57312/chapter/474066462>. ÇHS’nin ilgili ve bağlantılı olduğu diğer haklar için ayrıca bkz. André Alen vd., “Scope of Article 31”, **A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, Article 31: The Right to Leisure, Play and Culture**, Brill | Nijhoff, 2006, s. 31, (Çevrimiçi) https://brill.com/view/book/9789047408666/Bej.9789004148826.i-34_004.xml. Diğer sözleşmelerle ilişkisi bakımından ayrıca bkz. André Alen vd., “Comparison with Related International Human Rights Provisions”, **A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, Article 31: The Right to Leisure, Play and Culture**, Brill | Nijhoff, 2006, s. 6–8, (Çevrimiçi) https://brill.com/view/book/9789047408666/Bej.9789004148826.i-34_003.xml.

¹⁰⁵⁵ Lansdown, Tobin, “The Right to Rest, Leisure, Play, Recreation, and Participation in Cultural Life and the Arts”, s. 1197.

¹⁰⁵⁶ Lansdown, Tobin, **a.g.e.**, s. 1196. Unutulan bir hak olmasına dair ayrıca bkz. Alen vd., “Scope of Article 31”, s. 17.

¹⁰⁵⁷ Alen vd., “Scope of Article 31”, s. 17.

¹⁰⁵⁸ Lansdown, Tobin, “The Right to Rest, Leisure, Play, Recreation, and Participation in Cultural Life and the Arts”, s. 1199.

kaynaklara sahip olmasını gerektirmektedir.¹⁰⁵⁹ Yani, ÇHS de kültürel haklar bakımından devletin saygı gösterme, koruma ve yerine getirme yükümlülüğünü içermektedir.¹⁰⁶⁰

Çocukların kültürel hayata katılımı hem yetişkinlerle birlikte katılmasını hem de çocuk odaklı kültürel ve sanatsal aktivitelere katılmasını içermekte ve çocukların sanatın hem yaratıcısı hem de tüketicisi olma hakkını korumaktadır.¹⁰⁶¹ Çocukların sanata erişiminde devletin rolü özel önem taşımaktadır; zira çocuklar, kendi ekonomik kaynaklarına sahip olmadığı için bu haklara erişim için ailelerine veya devlete bağımlı durumdadırlar.¹⁰⁶² Bazı ülkelerde kültürel ve sanatsal aktivitelerin özelleştirilmesiyle birlikte çocukların erişiminin daha az olduğu tespiti de bu önemi destekler niteliktedir.¹⁰⁶³

ÇHS md. 31'e ilişkin çıkarılan Genel Yorum No. 31 uyarınca hiçbir çocuğun kültürün yaratımına veya faydalarına erişimden mahrum bırakılmaması gerekmektedir.¹⁰⁶⁴ Çocukların kültür ve sanata evde, okulda, sokaklarda ve kamusal alanlarda olduğu kadar dans, festivaller, el sanatları, törenler, ritüeller, tiyatro, edebiyat, müzik, sinema, sergiler, film, dijital platformlar ve video aracılığıyla da erişebileceği ortaya konmaktadır.¹⁰⁶⁵ Çocukların kültürel ve sanatsal faaliyetlere erişimi, ebeveyn desteği eksikliği; erişim maliyeti; ulaşım eksikliği; birçok sergi, oyun ve etkinliğin yetişkin odaklı olması; çocukların içerik, tasarım, yer ve hizmet biçimlerine dahil edilmemesi gibi faktörler nedeniyle genellikle kısıtlanmaktadır.¹⁰⁶⁶ Bu bağlamda, çocukların sanata katılımı, daha çocuk merkezli bir yaklaşım gerektirmektedir.¹⁰⁶⁷ Genel Yorum No. 31 ayrıca kız çocukları, yoksulluk içinde yaşayan çocuklar, engelli çocuklar, kurumlardaki (okul, hastane, alıkoyma merkezleri (*detention center*), mülteci merkezleri vb.) çocuklar, yerli ve azınlık çocuklar, ve çatışma, insani ve doğal afetlerdeki çocuklara özel olarak

¹⁰⁵⁹ Lansdown, Tobin, **a.g.e.**, s. 1207.

¹⁰⁶⁰ Committee on the Rights of the Child, "General comment No. 17 (2013) on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts (art. 31)(CRC/C/GC/17)", 2013, par. 54. Lansdown, Tobin, "The Right to Rest, Leisure, Play, Recreation, and Participation in Cultural Life and the Arts", s. 1215.

¹⁰⁶¹ Peter Hodgkin, Rachel; Newell, **Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child**, Fully Revi, New York, UNICEF, 2007, s. 473.

¹⁰⁶² Hodgkin, Rachel; Newell, **a.y.**

¹⁰⁶³ Hodgkin, Rachel; Newell, **a.g.e.**, s. 474.

¹⁰⁶⁴ Committee on the Rights of the Child, "General comment No. 17 (2013) on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts (art. 31)(CRC/C/GC/17)", par. 14.

¹⁰⁶⁵ Committee on the Rights of the Child, **a.y.**

¹⁰⁶⁶ Committee on the Rights of the Child, **a.g.e.**, par. 44. Çocuklara özgü boyutun dikkate alınmasına ilişkin ayrıca bkz. Alen vd., "Scope of Article 31", s. 32–33.

¹⁰⁶⁷ Committee on the Rights of the Child, "General comment No. 17 (2013) on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts (art. 31)(CRC/C/GC/17)", par. 44. Çocuklara özgü boyutun dikkate alınmasına ilişkin ayrıca bkz. Alen vd., "Scope of Article 31", s. 32–33.

dikkat edilmesi gerektiği de belirtilmektedir.¹⁰⁶⁸ Genel Yorum No. 31 ayrıca hakların gerilemesi bakımından ESKHS ile benzer bir yaklaşım içermektedir.¹⁰⁶⁹

Çocukların kültüre erişimini değerlendirirken sorulan sorular arasında doğrudan tüm çocukların kültürel ve sanatsal etkinliklere makul (*reasonable*) katılımının olup olmadığı, ayrılan kaynakların yetişkinler ve çocuklar arasında adil bir şekilde dağılıp dağılmadığı, çocukların fikirlerinin alınıp alınmadığı, sorumlu ve yetkili idarelerin ve makamların belirlenip belirlenmediği gibi sorular bulunmaktadır.¹⁰⁷⁰ Çocuk Hakları Komitesi'ne sunulan en güncel 2019 tarihli raporda, Türkiye'de çocuklara yönelik gerçekleştirilen kültürel gelişime ilişkin örnek olarak ilkokullarda organize edilen ücretsiz etkinlikler, tiyatro festivalleri, örnek verilmektedir.¹⁰⁷¹ Raporun çok detay içermediği söylenebilir. Bununla birlikte, raporun değerlendirildiği gözlem raporunda Çocuk Hakları Komitesi'nin doğrudan kültürel ve sanatsal aktivitelerden faydalanmaya yönelik somut bir değerlendirme yapmadığı da görülmektedir.¹⁰⁷²

c. Tüm Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Korunmasına Dair Sözleşme

1990 tarihli Tüm Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Korunmasına Dair Sözleşme md. 43 ve md. 45 uyarınca göçmen işçilerin ve ailelerinin “kültürel hayattan yararlanma ve katılımı” vatandaşlarla eşit muamele göreceği güvence altına alınmıştır. Göçmen işçilerin ve ailelerin kültürel hayata katılma hakları ESKHS'nin güvence altına aldığı ayrımcılık yasağı kapsamında ele alınsa da literatürde bu sözleşmenin özel olarak koruduğu bir hak olup olmadığı veya öngörülen bu hakkın yerine getirilmesi için yapılması gerekenlere ilişkin değerlendirmelerin yapılmadığı görülmektedir. Göçmen işçi ve ailelerinin kendi kültürlerini korumalarının gerekliliğine ilişkin vurguların yapıldığı görülmekle birlikte,¹⁰⁷³ sanata erişimin bu sözleşme bakımından da geri planda kaldığının söylenmesi mümkündür. Tüm Göçmen İşçiler ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin kültürel hayattan yararlanıma ilişkin olarak

¹⁰⁶⁸ Committee on the Rights of the Child, “General comment No. 17 (2013) on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts (art. 31)(CRC/C/GC/17)”, par. 48–53. Her yaştan çocuklara yönelik olarak bu hakkın korunması gerektiği de unutulmamalıdır. Hodgkin, Rachel; Newell, **Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child**, s. 475.

¹⁰⁶⁹ Committee on the Rights of the Child, “General comment No. 17 (2013) on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts (art. 31)(CRC/C/GC/17)”, par. 55.

¹⁰⁷⁰ Hodgkin, Rachel; Newell, **Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child**, s. 477.

¹⁰⁷¹ Türkiye, “Combined fourth and fifth periodic reports submitted by Turkey under article 44 of the Convention, due in 2017 (CRC/C/TUR/4-5)”, 2019, par. 216.

¹⁰⁷² Committee on the Rights of the Child, “Concluding observations on the combined fourth and fifth periodic reports of Türkiye (CRC/C/TUR/CO/4-5)”, 2023.

¹⁰⁷³ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, “Respect cultural rights of migrants and members of their families”, 2023, (Çevrimiçi) <https://www.ohchr.org/en/statements/2023/12/respect-cultural-rights-migrants-and-members-their-families>.

hazırladığı bir genel yorum metni de bulunmamaktadır. Bununla birlikte, CEDAW’a ilişkin olarak gerçekleştirilen değerlendirmeler burada da geçerli olacaktır. Nitekim ESKHS’nin öngördüğü ayrımcılık yasağı göçmenler bakımından da geçerli olmaktadır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından hazırlanan ayrımcılık yasağına ilişkin Genel Yorum No. 20 ile de ESKHS’nin mülteciler, sığınmacılar, vatansız kişiler, göçmen işçiler ve uluslararası insan ticareti mağdurları gibi vatandaş olmayanlar da dahil olmak üzere, yasal statü ve belgelere bakılmaksızın herkes için geçerli olduğu açıklanmıştır.¹⁰⁷⁴ Bu doğrultuda, bu sözleşmenin yerine getirilmesi için önem arz eden husus ekonomik, sosyal ve kültürel hakların vatandaş olmayanlar için de güvence altına alınmasıdır.¹⁰⁷⁵

Türkiye’nin Tüm Göçmen İşçiler ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi’ne sunduğu güncel raporda, çocukların kültürel ve sanatsal aktivitelere katılmasının teşvik edildiği söylenmekle birlikte,¹⁰⁷⁶ göçmen işçi ve ailelerine ilişkin olarak doğrudan gerçekleştirilen veya onların katılım sağlamalarına yönelik olarak sanatsal ve kültürel aktivitelere ilişkin bir açıklama bulunmamaktadır. Komitenin Türkiye gözlem raporunda da bu konularda bir değerlendirme yapılmadığı tespit edilebilir.¹⁰⁷⁷

d. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme

Türkiye bakımından 2002 tarihinde yürürlüğe giren Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (*International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*) md. 1 uyarınca ırk ayrımcılığı ırka dayalı olarak kültürel hayattan dışlanmayı da kapsamaktadır. Sözleşme md. 2 uyarınca devletler, “koşullar gerektirdiğinde, belirli ırk gruplarının veya bu gruplara mensup bireylerin, insan hakları ve temel özgürlüklerden tamamen ve eşit şekilde yararlanmalarını garanti altına almak amacıyla, bu gruplar ve bireylerin uygun gelişimlerini ve korunmalarını sağlamak için sosyal, ekonomik, kültürel ve diğer alanlarda özel ve somut önlemler alacaktır.” Sözleşme md. 5

¹⁰⁷⁴ Committee on Economic Social and Cultural Rights, “General comment No. 20: Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, par. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)(E/C.12/GC/20)”, par. 30.

¹⁰⁷⁵ Inter-Parliamentary Union; the International Labour Organization; the United Nations (Office of the High Commissioner for Human Rights), **Migration, human rights and governance Handbook for Parliamentarians No 24**, Courand et Associés, 2015, s. 98–99.

¹⁰⁷⁶ Türkiye, “Second periodic report submitted by Türkiye under article 73 of the Convention, due in 2021 (CMW/C/TUR/2)”, 2023, par. 238.

¹⁰⁷⁷ Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, “Concluding observations on the second periodic report of Türkiye”, 2024.

uyarınca söz konusu kültürel haklar arasında “kültürel faaliyetlere katılma hakkı” ve “tiyatrolar gibi kamuya açık tüm mekanlardan ve hizmetlerden yararlanma hakkı” da bulunmaktadır. Ayrıca md. 7 devletlerin “kültür [...] alanlarında, ırk ayrımcılığına götüren önyargılara karşı mücadele etmek ve uluslar ve etnik veya ırksal gruplar arasında anlayışı, hoşgörüyü desteklemek [...] için ivedi ve etkin tedbirler almayı” taahhüt ettiğini belirtmektedir.

Bu sözleşmede öngörülen kültürel hayata katılım hakkının İHEB md. 27 ve diğer sözleşmelerle yakından ilgili olduğu ortaya konmuştur.¹⁰⁷⁸ Sözleşmede kültürel aktivitelerin ne olduğunun belirsiz olduğu söylenmekle birlikte Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin hazırladığı Genel Yorum No. 21’de yer alan tanımlamalardan literatürde faydalanıldığı görülmektedir.¹⁰⁷⁹ Kültürel hayata katılım hakkı ile ifade edilenin ne olduğu hususu bir kenara, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme md. 5’e ilişkin olarak hazırlanan 20 numaralı Genel Yorum’da bu sözleşmenin herhangi bir kültürel hak yaratmadığı açıkça ortaya konmaktadır ve fakat haklara erişim bakımından ayrımcılık yapılmasının önlenmesi gerektiği belirtilmektedir.¹⁰⁸⁰ Bu bağlamda diğer sözleşmelerle güvence altına alınan kültürel hayata katılım hakkına ilişkin getirilen yükümlükler bu sözleşme bakımından önemli olacaktır.

Türkiye’nin, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi’ne sunmuş olduğu en güncel tarihli raporunda kültürel faaliyetlere eşit katılım bakımından Anayasanın başlangıç hükümlerine atıf yapılarak anayasal olarak herkesin kültürel hayata ve faaliyetlere katılımının güvence altına alındığı belirtilmektedir.¹⁰⁸¹ Farklı dillerde medya organlarının kurulması yönünde atılan adımlara yer verilirken,¹⁰⁸² ırka dayalı olarak sosyal ve kültürel hayata katılımı engelleyen herhangi bir düzenlenmenin olmadığı belirtilmiştir.¹⁰⁸³ Ayrımcılıkla mücadele

¹⁰⁷⁸ Patrick Thornberry, **The International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination**, Oxford University Press, 2016, s. 383.

¹⁰⁷⁹ Thornberry, **a.g.e.**, s. 384.

¹⁰⁸⁰ Committee on the Elimination of Racial Discrimination, “General recommendation XX on article 5 of the Convention”, 1996. Ayrıca bkz. Nathalie Prouvez, “Committee on the Elimination of Racial Discrimination”, **Social Rights Jurisprudence**, Cambridge University Press, 2009, s. 518, (Çevrimiçi) https://www.cambridge.org/core/product/identifier/CBO9780511815485A034/type/book_part. Sözleşmenin ayrımcılığın ortadan kaldırılması için özel önlemler alınması gerektiğini de ortaya koymaktadır ve belirli bir ırk veya etnik grup bakımından bu yükümlülüğün öngörüldüğü tek sözleşme olarak değerlendirilmektedir. Ivan Garvalov, “The United Nations International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination”, **Synergies in Minority Protection**, ed. Kristin Henrard, Robert Dunbar, Cambridge University Press, 2009, s. 261, (Çevrimiçi) https://www.cambridge.org/core/product/identifier/CBO9780511575372A019/type/book_part.

¹⁰⁸¹ Türkiye, “Consideration of reports submitted by States parties under article 9 of the Convention Combined fourth to sixth periodic reports of States parties due in 2013 (CERD/C/TUR/4-6)”, 2014, par. 128.

¹⁰⁸² Türkiye, **a.g.e.**, par. 133–138.

¹⁰⁸³ Türkiye, **a.g.e.**, par. 139.

bakımından alınan önlemler arasında da ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik olarak gerçekleştirilen etkinlikler paylaşılmıştır. Bu etkinlikler arasında düzenlenen tiyatro, müzik, dans gibi kültürel etkinlikler, film festivalleri, çalıştaylar gibi etkinlikler örnek verilmiştir.¹⁰⁸⁴ Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin gözlem raporunda ise ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan faydalanmaya ilişkin ölçüm yapılabilecek yeterli veri olmadığı değerlendirilmesinde bulunmuştur.¹⁰⁸⁵ Komite ayrıca bazı azınlık gruplarının ekonomik, sosyal ve kültürel haklara yeterli kadar erişim sağlayıp sağlamadığına ilişkin endişeleri olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁸⁶

e. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme

2006 tarihli Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*) (EHİS) md. 30, taraf devletlerin engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında kültürel yaşama katılma hakkını tanımakta ve “(a) [k]ültürel materyallere ulaşılabilir biçimleri aracılığıyla erişmek; (b) [t]elevizyon programlarına, filmlere, tiyatroya ve diğer kültürel etkinliklere ulaşılabilir biçimleri aracılığıyla erişmek; (c) [t]iyatro, müze, sinema, kütüphane ve turistik hizmetler gibi kültürel etkinliklerin yapıldığı veya hizmetlerin sunulduğu yerlere ve ayrıca mümkün olduğu ölçüde ulusal kültür açısından önemli anıtlar ve alanlara erişmek” için devlete gereken tedbirleri alma yükümlülüğünü yüklemektedir. Bu sözleşme md. 4/2 uyarınca taraf devletler “ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili olarak kaynakları ölçüsünde azami tedbirleri almayı ve gerektiğinde uluslararası işbirliği çerçevesinde engellilerin bu haklardan tam olarak yararlanmasını aşamalı olarak sağlamak için işbu Sözleşme’de yer alan ve uluslararası hukuka göre derhal uygulanması gereken yükümlülükleri yerine getirmeyi taahhüt eder.”

Kültürel hayata katılım engelliler için önem arz etmektedir. Bu hak engelli bireylerin topluma dahil olmalarını kolaylaştırdığı gibi, “aynı zamanda fikirlerini, düşüncelerini, değerlerini ve kimliklerini ifade etmeleri (özellikle iletişim engelleri olanlar için), stereotiplere meydan okumaları (örneğin engelli sanat biçimleri aracılığıyla), kendilerini gerçekleştirme ve tanımlarının sağlanması (örneğin dışavurumcu ve sanatsal faaliyetler ve spor aracılığıyla),

¹⁰⁸⁴ Türkiye, **a.g.e.**, par. 205–206.

¹⁰⁸⁵ Committee on the Elimination of Racial Discrimination, “Concluding observations on the combined fourth to sixth periodic reports of Turkey (CERD/C/TUR/CO/4-6)”, 2016, par. 12.

¹⁰⁸⁶ Committee on the Elimination of Racial Discrimination, **a.g.e.**, par. 29–32. Bu sonuç raporu sonrasında Türkiye’nin verdiği ek cevaplar için ayrıca bkz. Türkiye, “Concluding observations on the combined fourth to sixth reports of Turkey Addendum Information received from Turkey on follow-up to the concluding observations (CERD/C/TUR/CO/4-6/Add.1)”, 2017.

onaylanma, psikolojik rahatlık ve iyileşme elde etmeleri (özellikle savaş ve çatışmalarda kalıcı olarak yaralananlar için anma etkinliklerine katılım yoluyla) ve/veya genel yaşam kalitelerini iyileştirmeleri (örneğin boş zaman ve diğer kültürel hizmetler aracılığıyla) için güçlü bir araçtır.”¹⁰⁸⁷ Fakat engellilerin kültürel hakları da geri planda kalan ve ihmal edilen bir haktır.¹⁰⁸⁸

Engellilerin kültürel yaşama katılmasına imkân sunan pozitif yükümlülükler de devletin görevidir.¹⁰⁸⁹ Bunu yaparken de bireylerin engelleri özelinde çözümler sunulmalıdır.¹⁰⁹⁰ Bu bağlamda devletin bu tür kültürel hizmetlerin herkesin erişimine sunmak için hizmet üretmesi ve sergilenmesini finanse etmesi gerekebilecektir.¹⁰⁹¹ Sözleşme organlarının kültürel yaşama katılma hakkına ilişkin gözlemlerinin üç alana odaklandığı belirtilmiştir: “(1) sanatın, edebiyatın ve spor dahil diğer kültürel, eğlence ve boş zaman faaliyetlerinin korunması ve geliştirilmesi; (2) bu faaliyetler için kurumsal altyapıların ve hizmetlerin oluşturulması ve bunlara erişimin sağlanması; ve (3) kültürün teşvik edilmesinde kitle iletişim araçlarının rolünün kabul edilmesi.”¹⁰⁹² Bunlara ek olarak, kültür derneklerine, sanatçılara ve eğitimcilere desteklerin sağlanması, kültür kurumlarının kurulması ve bu kurumlara bireysel erişimin sağlanması yoluyla sanata erişimin sağlanması için gereken pozitif yükümlülükler de yer almaktadır.¹⁰⁹³

Bununla birlikte, ESKHS’ye benzer şekilde bu sözleşme de devletlerin kaynakları ölçüsünde tedbir alma yükümlülüğünü öngörmektedir. Ayrımcılık yapılmaması derhal uygulanması gereken hükümlerden olmakla birlikte,¹⁰⁹⁴ md. 4(2) ile öngörülen aşamalı gerçekleştirmenin, engellilerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının da ikincil seviyede ve daha yumuşak görülmesine yol açtığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁹⁵ Ayrıca belirtmek gerekir ki, Engellilerin Hakları Komitesi’nin çalışma hakkı, eğitim hakkı, eşitlik, erişilebilirlik maddelerine ilişkin olarak genel yorum bulunsa da md. 30’a ilişkin bir genel yorum dokümanı

¹⁰⁸⁷ Bantekas vd., “Participation in Cultural Life, Recreation, Leisure, and Sport”, s. 874.

¹⁰⁸⁸ Bantekas vd., **a.g.e.**, s. 873.

¹⁰⁸⁹ Bantekas vd., **a.g.e.**, s. 879.

¹⁰⁹⁰ Bantekas vd., **a.g.e.**, s. 480–481.

¹⁰⁹¹ Bantekas vd., **a.g.e.**, s. 876.

¹⁰⁹² Bantekas vd., **a.y.**

¹⁰⁹³ Bantekas vd., **a.y.**

¹⁰⁹⁴ Brynhildur G. Flóvenz, “The Implementation Of The UN Convention And The Development Of Economical And Social Rights As Human Rights”, **The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities**, ed. Oddný Mjöll Arnardóttir, Gerard Quinn, Brill | Nijhoff, 2009, s. 268, (Çevrimiçi) https://brill.com/view/book/edcoll/9789004180802/Bej.9789004169715.i-320_012.xml.

¹⁰⁹⁵ Flóvenz, **a.g.e.**, s. 262.

çıkarılmamıştır. Bununla birlikte, diğer sözleşmeler değerlendirilirken belirtildiği üzere bu eksiklik hakların gerçekleştirilmesi bakımından eksiklik olarak görülmemelidir.

Türkiye'nin Engelli Hakları Komitesi'ne ilettiği en güncel raporda Engelliler Hakkında Kanun'daki hükümlere, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü'nün engellilere yönelik gerçekleştirdiği organizasyonlara, devlet tiyatrolarına erişebilmeleri için alınan tedbirlere, Devlet Opera ve Balesi'nin engelli bireylerin memnuniyet düzeyini ölçme amaçlarına, müzeler vb. için engelli bireyler için sesli yönlendirme sistemlerinin oluşturulması planlarına, müzelerin engelli bireylere ücretsiz oluşuna, Türkiye genelinde engellilik kurumlarının katılım gösterdiği çeşitli festivallerin gerçekleştirildiğine ilişkin bilgiler paylaşılmıştır.¹⁰⁹⁶ Komite ise söz konusu haklara ilişkin olarak Kör, Görme Özürlü veya Diğer Matbuat Engellilerin Yayımlanmış Eserlere Erişiminin Kolaylaştırılmasına Dair Marakeş Anlaşması'nın (*Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired, or Otherwise Print Disabled*) Türkiye'de yürürlüğe girmediğini tespit etmiştir.¹⁰⁹⁷

4. Kültürün Ticaretin Liberal Kurallarının Dışında Bırakılması: Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Desteklenmesi Sözleşmesi

2005 tarihli Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Desteklenmesi Sözleşmesi md. 4/6 ile kültürel politikalar ve önlemler tanımlanırken “kültüre odaklanan veya kültürel etkinlikler[e], mallar[a] ve hizmetler[e] [...] erişim de” kapsama alınmıştır. Taraflar md. 5 doğrultusunda kendi kültürel politikalarını oluşturmak ve uygulamak yükümlülüğü altındadır. Kültürel politikaların Magna Carta'sı olarak da anılan¹⁰⁹⁸ bu sözleşmeye göre kültür, kalkınmanın ana etkenlerinden biridir.¹⁰⁹⁹ Bu doğrultuda tarafların çeşitli tedbirler/önlemler alabileceği söylenmiştir. Kültürel etkinliklerin yaratılması, üretilmesi, yayılması, dağıtılması ve kullanımı için uygun görünen tedbirler, kamusal maddi yardım sağlanması, bu yönde kamu kuruluşlarının kurulması, sanatçıların desteklenmesi gibi hususlar bunlar arasında yer almaktadır.¹¹⁰⁰

¹⁰⁹⁶ Türkiye, “Initial report submitted by Turkey under article 35 of the Convention, due in 2011 (CRPD/C/TUR/1)”, 2015, par. 290–306.

¹⁰⁹⁷ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, “Concluding observations on the initial report of Turkey (CRPD/C/TUR/CO/1)”, 2019, par. 58–59.

¹⁰⁹⁸ Holly Aylett, “An international instrument for international cultural policy”, *International Journal of Cultural Studies*, C. 13, No: 4, 2010, s. 356.

¹⁰⁹⁹ Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Desteklenmesi Sözleşme md. 2/5.

¹¹⁰⁰ Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Desteklenmesi Sözleşme md. 6.

Bu sözleşmenin geri planında kültürel mal ve hizmetlerin uluslararası ticaretin liberal kurallarının dışında bırakılması,¹¹⁰¹ ticaretin serbestleşmesi ve kültür ihracatçılarının pazar hakimiyeti karşısında kültürel politika mekanizmalarının (örn. sübvansiyonlar) meşruiyetinin sağlanması¹¹⁰² ve ülkelerin kendi kültürel ürünlerini ve kültürlerini koruması¹¹⁰³ amacı bulunduğu ortaya konmaktadır. Sözleşme, kültür alanının da ekonomik alana dahil olmasıyla birlikte, devletlere bu alanın ekonomi odaklı olmayan amaçlarla takip edebilmesi imkanını vermektedir.¹¹⁰⁴ Nitekim, kültürel ürünlerin ve hizmetlerin ekonomik değerleri olsa da yalnızca ticari değere sahip olarak değerlendirilmemesi gerektiği kabul edilmektedir.¹¹⁰⁵ Bu bağlamda sözleşmenin kültürel mal ve hizmetlerin üretimi ve yayılması konusunda katı tarafsızlığı ve katı bir liberal yaklaşımı reddettiği belirtilmektedir.¹¹⁰⁶

Kültürel çeşitlilik kültürel ifadenin farklı türlerini de (görsel sanat, müzik, sinema, tiyatro, kültürel varlık...) kapsamaktadır.¹¹⁰⁷ Kültürel çeşitliliğe ilişkin bu sözleşme bireysel veya kolektif bir hak yaratmaktan ziyade, ulusal düzeyde ve dünyada kültürel ifadelerin çeşitliliğini korumak ve geliştirmek amacıyla tarafların hak ve yükümlülüklerine odaklanmaktadır.¹¹⁰⁸ Bununla birlikte sözleşme ile sanatçılar, profesyoneller, uygulayıcılar ve vatandaşların kendi kültürleri de dahil olmak üzere geniş bir yelpazede kültürel ürün ve hizmetlerden yararlanması amaçlanmaktadır.¹¹⁰⁹ Sözleşme md. 6 ile birlikte kültürel hakların hayata geçirilmesi ile ilgili yetkiler öngörülmekte¹¹¹⁰ ve sözleşme hem genel hem de özel öneriler içermektedir.¹¹¹¹ Bu yetkiler geniş bir takdir alanı sağlamaktadır.¹¹¹² Bu kadar geniş

¹¹⁰¹ Alexandros Kolliopoulos, “La convention de l’UNESCO sur la protection et la promotion de la diversité des expressions culturelles”, **Annuaire français de droit international**, C. 51, No: 1, 2005, s. 489.

¹¹⁰² Ben Garner, Justin O’Connor, “Rip it up and start again?”, **The Journal of Law, Social Justice and Global Development**, No: 24, 2020, s. 10.

¹¹⁰³ Aylett, “An international instrument for international cultural policy”, s. 355–373.

¹¹⁰⁴ Mira Burri, “The UNESCO Convention on Cultural Diversity: An Appraisal Five Years after Its Entry into Force”, **International Journal of Cultural Property**, C. 20, No: 4, 2013, s. 358.

¹¹⁰⁵ Kolliopoulos, “La convention de l’UNESCO sur la protection et la promotion de la diversité des expressions culturelles”, s. 489.

¹¹⁰⁶ Kolliopoulos, **a.g.e.**, s. 502.

¹¹⁰⁷ Miikka Pykkönen, “UNESCO and cultural diversity: democratisation, commodification or governmentalisation of culture?”, **International Journal of Cultural Policy**, C. 18, No: 5, 2012, s. 545.

¹¹⁰⁸ Evangelia Psychogiopoulou, “The European Union and Cultural Rights”, **The Cultural Dimension of Human Rights**, ed. Ana Vrdoljak, Oxford University Press, 2013, s. 173, (Çevrimiçi) <https://academic.oup.com/book/6428/chapter/150240154>.

¹¹⁰⁹ Pykkönen, “UNESCO and cultural diversity: democratisation, commodification or governmentalisation of culture?”, s. 545.

¹¹¹⁰ Psychogiopoulou, “The European Union and Cultural Rights”, s. 173.

¹¹¹¹ Burri, “The UNESCO Convention on Cultural Diversity: An Appraisal Five Years after Its Entry into Force”, s. 358.

¹¹¹² Kolliopoulos, “La convention de l’UNESCO sur la protection et la promotion de la diversité des expressions culturelles”, s. 502.

yetkilerin verilmesi ve geniş tanımlamaların yapılmasının devletlerin korumacı yaklaşımına yol açarak ifadelerin serbest dolaşımına zarar vereceği sebebiyle eleştirildiği de görülmektedir.¹¹¹³

Bu sözleşme kapsamında örnek olarak sanatçılara doğrudan maddi destek verilmesi, sanatçıların gelişmesi için imkanlar sunulması, fikri mülkiyet mekanizmalarının kurulması, eğitim programlarının yürütülmesi, altyapıların oluşturulması ve desteklenmesi, festival gibi etkinliklerin düzenlenmesi gösterilmektedir.¹¹¹⁴ İzleyiciyi odak alan yaklaşımlar da görülmektedir. Azınlıklar, yerli halklar, gençler, kadınlar, sosyal açıdan dezavantajlı kişiler, engelliler, yaş almış kişiler de dahil olmak üzere kişilerin kültüre erişimini ve katılımını teşvik etmek veya vergilerin azaltılması gibi çeşitli tedbirler yoluyla kültürel ürünlere erişimin önündeki fiyat engellerini kaldırmak gibi faaliyetlerin sözleşme kapsamında değerlendirildiği görülmektedir.¹¹¹⁵

Türkiye, bu sözleşmeye ilişkin hazırladığı güncel raporunda “[h]erkes için kültür” anlayışıyla hareket ettiğini belirtmiştir.¹¹¹⁶ Türkiye’nin kültürel faaliyetleri kamu kurumları, yerel yönetimler, kalkınma ajansları, özel kuruluşlar ile birlikte yürüttüğü tespit edilmektedir.¹¹¹⁷

5. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Sosyal Şartı

Türkiye’nin taraf olduğu sözleşmeler bakımından değerlendirilmesi gereken bir diğer sözleşme özellikle yargısal boyutu dikkate alındığında 1953 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’dir. AİHS kültürel haklara ilişkin açık bir düzenleme öngörmemektedir. Kültürel haklarla ilişkili olarak AİHM’in önüne özel yaşama ve aile hayatına saygı, mülkiyet hakkı, eğitim hakkı, sanatsal ifade özgürlüğü gibi hakların geldiği tespit edilmiştir.¹¹¹⁸ Eğitim hakkı dışında ekonomik ve sosyal hakların AİHS ile korunmadığı, bazı örtüşmelerin olmasının bu korumayı sağlamasıyla aynı şey olmadığı dile getirilmiştir.¹¹¹⁹ AİHM’in, pozitif yükümlülükler

¹¹¹³ Burri, “The UNESCO Convention on Cultural Diversity: An Appraisal Five Years after Its Entry into Force”, s. 358.

¹¹¹⁴ Burri, *a.g.e.*, s. 367–368.

¹¹¹⁵ Burri, *a.g.e.*, s. 368.

¹¹¹⁶ “Quadrennial Periodic Report Turkey 2021”, 2021.

¹¹¹⁷ UNESCO, “Executive summaries of Parties’ quadrennial periodic reports (2021-2022)(DCE/23/9.CP/INF.7)”, **Conference of Parties to the Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions**, Paris, 2023, s. 31.

¹¹¹⁸ Duygun, Şahin, “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Bağlamında Kültürel Yaşama Katılma Hakkı (İHEB Madde 27)”, s. 104–113. Ayrıca bkz. Saul, Kinley, Mowbray, “Article 15: Cultural Rights”, s. 1179.

¹¹¹⁹ Colin Warbrick, “Economic and Social Interests and the European Convention on Human Rights”, **Economic, Social, and Cultural Rights in Action**, ed. McCorquodale Baderin, Mashood; Robert, Oxford, Oxford University Press, 2007, (Çevrimiçi) <https://academic.oup.com/book/5228/chapter/147910903>.

bağlamında sanat desteklerini devletin takdir yetkisi çerçevesinde değerlendirip bir kapsam analizi yapmadığı tespit edilmiştir.¹¹²⁰ Bununla birlikte, AIHM kararlarında kültürel ifadelere erişimin dolaylı olarak korunduğu görülmektedir. *Khurshid Mustafa and Tarzibachi v. Sweden* kararında, AIHS md. 10 ile güvence altına alınan haber ve görüş alma özgürlüğünün yalnızca siyasi söylemler bakımından değil, eğlence amaçlı içerikler veya kültürel ifadeler bakımından da koruma sağladığı söylenmiştir.¹¹²¹ Bu karar, Anayasa md. 27'nin sanata erişim hakkını koruyan boyutunun yorumlanması bakımından da yol gösterici olabilir.

Türkiye'nin taraf olduğu 1996 tarihli Avrupa Sosyal Şartı (Gözden Geçirilmiş) ekonomik ve sosyal haklar bakımından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin muadili olarak değerlendirilmektedir.¹¹²² Bu şart, herkese yönelik olarak doğrudan sanata veya kültüre erişime ilişkin bir hüküm içermese de kültüre ve sanata erişimin çeşitli maddeler ile birlikte güvence altına alındığı görülmektedir. GGASŞ md. 15 uyarınca engellilerin toplum yaşamına katılmalarını “kültürel etkinlikler” yoluyla da sağlanması, md. 23 uyarınca yaşlıların kültürel yaşama katılmaları için kaynak sağlanması, md. 30 ile toplumsal dışlanma ve yoksulluk durumunda yaşayan veya bu duruma düşme tehlikesinde olan kişilerin ve ailelerinin kültür olanaklarına ulaşmalarını teşvik eden önlemler alınması bunun göstergelerindendir.

GGASŞ'deki bağlayıcı yükümlülüklerin de medeni ve siyasi haklara kıyasla daha az kesin ifadeler içerdiği, aşamalı uygulamaya yönelik olarak düzenlendiği ve genel nitelikli taahhütler öngördüğü belirtilmektedir.¹¹²³ Bununla birlikte, GGASŞ md. 15 ile öngörülen yükümlülüğün kapsamına sosyal hayata tam katılım sağlanabilmesi için somut adımların ve proaktif önlemlerin alınması gerektiği, bunların yasal koruma altında olması ve engelli bireylerin bu kapsamda görüş bildirme imkânının bulunması gerektiği belirtilmektedir.¹¹²⁴ Erişim bariyerlerinin ölçülmesi, bu bariyerlerin aşılması için yardım sağlanması, daha ulaşılabilir fiyatlarla teknik cihazların sağlanması gibi hususlar bu kapsama girmektedir.¹¹²⁵ GGASŞ md. 23 ile birlikte ise daha iyi (*decent*) bir hayat yaşamaları istenmekte ve kültüre erişim de bu

¹¹²⁰ Kejanlioğlu, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 49–50.

¹¹²¹ AIHM, *Khurshid Mustafa and Tarzibachi v Sweden*, No. 23883/06, 16.12.2008, par. 44.

¹¹²² Robin R. Churchill, Urfan Khaliq, “Violations of Economic, Social, and Cultural Rights: The Current Use and Future Potential of the Collective Complaints Mechanism of the European Social Charter”, **Economic, Social, and Cultural Rights in Action**, ed. Mashood Baderin, Robert McCorquodale, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 195, (Çevrimiçi) <https://academic.oup.com/book/5228/chapter/147908714>. Belirtmek gerekir ki Türkiye toplu şikayet mekanizmasını öngören Ek Protokol’ü imzalamamıştır.

¹¹²³ Oliver Dörr, “European Social Charter”, **The Council of Europe**, ed. Stefanie Schmahl, Marten Breuer, Oxford University Press, 2017, s. 525, (Çevrimiçi) <https://academic.oup.com/book/57142/chapter/473464515>.

¹¹²⁴ Karin Lukas, **The Revised European Social Charter an Article by Article Commentaries Series**, Edward Elgar Publishing, 2021, s. 211.

¹¹²⁵ Lukas, **a.g.e.**, s. 212.

hayatın bir parçası olarak görülmektedir.¹¹²⁶ Yaş almış kişilere sunulan kültürel aktivitelerin varlığı ve kapsamı bu bağlamda önemlidir.¹¹²⁷ Devletlerin bunların niteliğini de gözetmesi gerekmektedir.¹¹²⁸ Sözleşme md. 30'a ilişkin olarak ise devletin genel ve koordineli bir yaklaşım benimsemesi, olumlu edimlerde bulunması, izleme ve takip politikası geliştirmesinin önemli olduğu söylenmektedir.¹¹²⁹

6. Uluslararası Sözleşmelerin Bütüncül Olarak Değerlendirilmesi

Sanata erişim hakkının uluslararası alanda korunup korunmadığının ortaya konması idarenin sanata erişime ilişkin yükümlülükleri bakımından önem teşkil etmektedir. Kültürel hakların çeşitli gerekçelerle ekonomik ve sosyal haklar karşısında dahi ikincil plana atıldığı görülmektedir. Bununla birlikte bu haklar yukarıdaki ortaya koyduğumuz üzere başta ESKHS ile tanınmış durumdadır. Farklı hak öznelerinin (kadın, çocuk, göçmen işçiler ve aileleri, engelliler...) haklarının korunması bakımından hazırlanan sözleşmelerde de kültürel hakların ele alındığı görülmektedir. Kültür kavramı farklı şekillerde ve seviyelerde tanımlanmakla birlikte bireylerin kültürel hayata katılımları sanata erişimlerini de koruma altına almaktadır. Bu bağlamda uluslararası hukuk bakımından bireylerin sanata erişim hakkının kültürel hak olarak güvence altına alındığı tespiti yapılabilir. Bununla birlikte, sanata erişim hakkının tüm boyutlarının korunup korunmadığı ve ne ölçüde korunduğu değerlendirilmelidir.

Uluslararası hukukta sanata erişim hakkının birinci boyutunun korunması bakımından bir şüphe yoktur. Bu bağlamda devletler bireylerin sanata erişimini engellememe yükümlülüğü altındadır. Bu yükümlülük negatif edim yükümlülüğü olduğu gibi mevcut bir sanat faaliyetine zarar verilmesinin önlenmesini de kapsamaktadır. Sanata erişim hakkının ikinci boyutunun korunup korunmadığı, yani devletin bireylerin sanata erişimi bakımından olumlu edimde bulunma yükümlülüğü olup olmadığı sorusunun cevabı da olumludur. Başta ESKHS olmak üzere uluslararası sözleşmelerde kültürel hakların “yerine getirilmesi” (*fulfill*) yükümlülüğünün bu hak kapsamında olduğunun ve devletlerin bireylerin kültürel hayata katılımı için tedbir alması gerektiğinin altı çizilmelidir. Her ne kadar tüm sözleşmeler doğrudan bir hak yaratmasa da ESKHS ile birlikte değerlendirildiğinde bu hakkın korunduğu görülecektir. İlgili komitelerin genel yorumları ve literatür de tedbir alma yükümlülüğünün devletin olumlu edimde bulunması

¹¹²⁶ Lukas, **a.g.e.**, s. 285.

¹¹²⁷ Lukas, **a.g.e.**, s. 284.

¹¹²⁸ Lukas, **a.y.**

¹¹²⁹ Lukas, **a.g.e.**, s. 326.

gerektiği anlamına geldiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda uluslararası sözleşmelerin sanata erişim hakkının iki boyutunu da koruma altına aldığı söylenmelidir.

Sanata erişim hakkının ikinci boyutunun ne şekilde yerine getirileceği konusunda ise soru işaretleri bulunmaktadır. Sözleşmelerde aşamalı gerçekleştirmenin öngörülmesi devletlere yükümlölükleri erteleme imkânı sunmaktadır. Bununla birlikte sözleşmelerin amacı da göz önünde tutulduğunda bu erteleme keyfilik anlamına gelmemektedir ve devletlerin en azından derhal adım atması gerekmektedir. Bir diğer husus ise bu adımların ne olduğu konusunda devletlere geniş bir takdir alanı tanınmasıdır; nitekim devletin bu yükümlölüklerine ilişkin ifadeler belirsizlik içermektedir. Devletler sanatın sunulduğu altyapıyı oluşturarak sanat faaliyeti yürütölmesine dahil olabileceği gibi doğrudan sanat faaliyeti yürüterek de bu yükümlölüğü yerine getirebilir. Sanat faaliyetini sunmak, sanatın yayılmasını desteklemek veya kültür ve sanata diğer faaliyetlerde (örn. eğitim) yer vermek bu yükümlölüğün idari faaliyet olarak yerine getirilebileceğinin göstergesidir. Türkiye'nin raporlarında tüm bunların örneklerinin bulunduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte bu pozitif yükümlölüklerin dava edilebilirliğini savunmak zordur. Yani idarenin yükümlölüklerini öngören bir düzenleme olmadığı sürece idarenin sanat sunmasının veya desteklemesinin dava yoluyla talep edilmesi mümkün olmayacaktır. Bununla birlikte, dava edilebilirlik bakımından özel önem arz ettiğini düşündüğümüz husus gerileme yasağıdır. Halihazırda olumlu edim yürüten bir devletin bu edimini bırakması hak ihlali teşkil edebilecek ve bu da sanata erişim hakkının ikinci boyutunun dava yoluyla korunabilmesi anlamına gelecektir.

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin düzenlemelerin çoğunlukla doğrudan uygulanabilir nitelikte olmadığı, bu sebeple somut yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu ve hakların kullanılabilmesi ve gerçekleşebilmesi için de yasal güvencenin önem taşıdığı görölmektedir.¹¹³⁰ Bu doğrultuda, yasakoyucudan sanat faaliyeti yürütme yetki ve görevini haiz idareler kurması ve/veya farklı idarelere bu yetki ve görevi vermesi beklenebilir. Bu yetki ve görevler sanat faaliyeti üretilmesi ve sunulmasına ilişkin olabileceği gibi özel kişilerin sanat faaliyetlerinin desteklenmesine ilişkin de olabilecektir. Bu düzenlemelere ek olarak, bu faaliyetlerin yürütölmesi için yeterli bir bütçe öngörölmesi de gerekmektedir. Yasal düzenlemeler sonrasında bu hakların yürütme ve/veya idare eliyle gerçekleştirilmesi de mümkün olacaktır. Bu hakların yerine getirilmesi için kurulan ve/veya görev verilen idarelerin bu görevlerini yerine getirmesi için sanat faaliyeti yürütmesi gerekecek ve bu da hakların geniş

¹¹³⁰ Algan, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*, s. 110.

anlamda yürütme eliyle yerine getirilmesi anlamına gelecektir. Türk hukuku bakımından görevli ve yetkili idareler ve bu idarelerin yürüttüğü sanat faaliyetleri aşağıda ele alınmaktadır.

BÖLÜM 2: İDARENİN SANAT FAALİYETLERİ

I. Sanat Faaliyeti Yürütmekle Görevli ve Yetkili İdareler

A. Genel Olarak

Türk idare hukukunda faaliyetlerin yürütülmesinde birden fazla idarenin görevlendirildiği ve yetkilendirildiği görülmektedir. Bu sanat faaliyetleri bakımından da söz konusudur. Kültürel hakların yerine getirilmesi için uluslararası literatürde devletin farklı kademelerinin işbirliği içerisinde olması gerekliliği tartışılmaktadır.¹¹³¹ Örneğin kültürel kamu hizmeti bakımından Fransız hukukunda merkezi idare, yerel yönetimler ve özel kurumların bir araya geldiği teşkilatlanmalar görülmektedir.¹¹³²

Merkezden yönetim ve yerinden yönetim birbirlerini tamamlayan ilkeler olup yönetim için birlikte bulunması gerekmektedir.¹¹³³ Merkezden yönetimin avantajları olarak devlet yönetiminde birliğin sağlanması, kamu hizmetlerinin verimli yürütülmesi için gereken uzmanlık ve maddi olanakların merkezi yönetim ile daha kolay elde edilmesi, hizmetlerin ülke geneline eşit düzeyde yayılması ve kalkınmada bölgesel farklılıkların önlenmesi, hizmet maliyetlerinin azaltılması, kamu görevlilerinin yerel etkilerden kurtulması gibi avantajlar sayılmaktadır.¹¹³⁴ Bununla birlikte, yerel gereksinimlerin saptanmasında zorluk ve kırtasiyeciliğin artması, halkın yönetime katılımının sınırlanması ve demokrasi anlayışıyla bağdaşmaması, yerel ihtiyaçların belirlenmesinin zorlaştırılması, kamu görevlilerinin hizmet

¹¹³¹ O'keefe, "The 'right to take part in cultural life' under article 15 of the ICESCR", s. 908. O'keefe, federal devletler bakımından değerlendirmede bulunmaktadır. Fakat bu yalnızca federal devletler bakımından da geçerli değildir. Yerinden yönetim anlayışının kabul edildiği herhangi bir ülke bakımından yerel yönetim ve merkezi yönetim işbirliği ve iletişiminin önemli olacağı söylenebilir. ABD'de federal devletin sanatı desteklerken ulusal bir bakış açısına sahipken eyaletlerin coğrafi sınırlarına odaklanması tamamlayıcılığa örnek gösterilmektedir. Mankin vd., "The National Government and the Arts: Impressions from the State and Jurisdictional Arts Agencies", s. 186.

¹¹³² *Établissement public de coopération culturelle* için bkz. Jean-Marie Pontier, **Les services publics culturels**, Aix-En-Provence, Presses Universitaires d'Aix Marseille, 2012, s. 65–68.

¹¹³³ Turgut Tan, Bahar Bayazıt, **İdare Hukuku**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2021, s. 91.

¹¹³⁴ Faydalar için bkz. Tan, Bayazıt, **a.g.e.**, s. 91–92. Sıddık Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 2. Cilt**, 3. baskı, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1966, s. 592–594. Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 49–50. Turan Yıldırım, "Genel Kuramlar ve Anayasal İlkeler", **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, 8. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 59. Bahtiyar Akyılmaz, Murat Sezginer, Cemil Kaya, **Türk İdare Hukuku**, 14. baskı, Ankara, Savaş Yayınevi, 2021, s. 150. Kemal Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, 3. baskı, Bursa, Ekin, 2019, s. 171–172. Yayla, **İdare Hukuku**, s. 234. Günday, **İdare Hukuku**, s. 67. Ender Ethem Atay, **İdare Hukuku**, 7. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2021, s. 178–179.

gerekleri yerine merkezin görüşünü uygulamayı tercih etmesi, siyasi gücü elinde bulunduranların seçim çevrelerine ayrıcalık tanınması gibi sakıncaları da bulunmaktadır.¹¹³⁵

Türk hukukunda sanat faaliyetlerinin yürütülmesi için hem merkezi idarenin hem de yerinden yönetimlerin yetkilendirildiği ve görevlendirildiği görülmektedir. Nitekim sanat faaliyeti salt ulusal müşterek ihtiyaç olarak öngörülen bir hizmet değildir.¹¹³⁶ Kültürel hizmetlerin merkezi idareden alınarak yerel yönetimlere bırakılması çeşitli yıllarda gündeme gelmiş ve kanun tasarıları hazırlanmıştır.¹¹³⁷ Sanat faaliyetlerinin tek bir idare yerine farklı teşkilatlar aracılığıyla yürütülmesi merkezi idare ve yerinden yönetimin faydalarından sanata erişim hakkının sağlanması bakımından yararlanılması anlamına gelecektir. Örneğin, yerel yönetimlerin demokrasi anlayışına uygun şekilde mahaldeki sanat ihtiyacını tespit ederek faaliyet yürütmesi demokrasi anlayışına uygun olacağı gibi erişilebilirliğe de katkı sağlayacaktır.¹¹³⁸

Bununla birlikte, yalnızca yerel yönetimin faaliyet yürütmesi kaynaklar bakımından zengin ve halkının daha aydın olduğu bölgelerin gelişmesine imkân sağlarken bölgeler arasında eşitsizliğe yol açabilmektedir.¹¹³⁹ Bunu aşmanın yollarından biri de tüm bölgelere erişim sağlayabilen hizmet bakımından yerinden yönetimlerin sanat alanında faaliyet göstermesidir. Temel görevi sanat faaliyeti yürütmek olan ve taşra örgütlenmeleri de bulunan bu gibi kurumların faaliyetin gereklerine uygun kurallarla ve daha çabuk, iyi, az masraflı ve verimli yürütülmesini sağlayacağı düşünülmektedir.¹¹⁴⁰

¹¹³⁵ Sakıncalar için bkz. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 92. Yıldırım, “Genel Kuramlar ve Anayasal İlkeler”, s. 59. Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 49–50. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 150. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 172–173. Günday, **İdare Hukuku**, s. 68. Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 2. Cilt**, s. 594–596. Atay, **İdare Hukuku**, s. 178–179.

¹¹³⁶ Türk literatüründe ulusal ve yerel kamu hizmetleri ayırımına gidildiği görülmektedir. Bu hizmetlerin ayırımında kullanılan ölçüt değerlendirmeleri için bkz. Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 525–526. Benzer şekilde bkz. Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1224.

¹¹³⁷ Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 287–288.

¹¹³⁸ Yerel yönetimlerle demokrasi arasında ilişki bulunduğuna ilişkin bkz. Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 180. Merkezi idarelerin yerelin ihtiyaçlarını tespit etmesinin zor olmasına ilişkin bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 289.

¹¹³⁹ Yıldırım, “Genel Kuramlar ve Anayasal İlkeler”, s. 61. Yerel yönetimlerin sanat faaliyetleri için her daim gerekli bütçe ayıramayabileceğine ilişkin bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 289.

¹¹⁴⁰ Hizmet bakımından yerinden yönetimin faydalarına ilişkin bkz. Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 2. Cilt**, s. 621. Hizmet bakımından yerinden yönetimlerin sosyal devlet anlayışı ile gelişen yeni kamu hizmetlerinin getirdiği bilgi ve uzmanlık ile birlikte doğmasına ilişkin bkz. Günday, **İdare Hukuku**, s. 73–74.

Sanat faaliyeti söz konusu olduğunda yerinden yönetimin hem coğrafi hem de sektörel olarak ele alınması söz konusudur.¹¹⁴¹ Bununla birlikte, bu kurumların her il bakımından taşra örgütlenmelerinin bulunması iktisadi olarak mümkün olmayabilir. Bu bağlamda ülke genelinde sanata erişim bakımından eşitlik sağlanabilmesi için de merkezi idarenin dahiliyetinin gerekli olduğu savunulabilir. Bu gerek hizmetin götürülmesi gerekse destekleme faaliyetinin ülke geneline yayılmasının sağlanması bakımından önem arz etmektedir.

Anayasa, sanat faaliyetleri için münhasıran yetkili bir idare öngörmemektedir. Anayasa md. 64 ve md. 166 doğrultusunda sanat faaliyeti yürütme yetkisini haiz “Devlet”in geniş anlamıyla yorumlanması gerekir. Bu bağlamda sanat faaliyetinin merkezden yönetim ile mi yerinden yönetim ile mi yürütüleceği siyasi iktidar tercihidir. Belirtmek gerekir ki, sanata erişimin mahalli müşterek ihtiyaç olduğu ve bu sebeple bu yetkinin yalnızca merkezi idareye bırakılmasının Anayasa md. 127’ye aykırılık teşkil edeceği iddia edilebilir. Sanat faaliyetlerinin, coğrafi erişilebilirlik bakımından aşağıda da ele alınacağı üzere mahalde görülmesi gereken faaliyetler olduğu konusunda kanımızca şüphe bulunmamaktadır. Bununla birlikte, sanata erişimin mahalli müşterek ihtiyaç olarak Anayasa md. 127 kapsamında mutlak olarak korunduğunu savunmak zor gözükmemektedir.

Her hâlükârda bu faaliyetin hem merkezi hem de yerinden yönetimler tarafından yürütülmesi faaliyetin niteliği itibarıyla bir çatışma yaratmayacağı gibi, yukarıda açıklandığı üzere kültürel faaliyetlerin erişilebilirliği bakımından önem arz etmektedir. Sanat faaliyetinin hem merkezi hem de yerinden yönetimler tarafından yürütülmesinin geri planında sadece merkezden yönetilen ve endoktrinasyon aracı olarak kullanılan bir sanatın değil, geniş kapsamlı bir sanatın toplumun her kesimi tarafından erişilebilir olması amacı yatmaktadır.

Kültür ve sanat faaliyetlerini yürütmekle görevli ve yetkili kılınan merkezi idare T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’dır. Sanat faaliyetlerin yerine getirilmesi için faaliyetleri odak alan idareler de kurulmuştur. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü (DTGM) ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü (DOB) bunlardan en önemlileridir. Bunlara ek olarak, mahalli idarelerin de kültür ve sanat aktiviteleri yürüttüğü görülmektedir. Bu çalışma kapsamında sanat faaliyeti ile ilgili faaliyet yürüten diğer idareler genel hatlarıyla ele alınacaktır. Ek olarak, sanat faaliyetinin yürütülmesi/desteklenmesi bakımından bağımsız idari otoriteye gereksinim olup olmadığı değerlendirilecektir. Bu değerlendirmede karşılaştırmalı hukuktan, bu gibi bir

¹¹⁴¹ Ademi merkezîyetçiliğin coğrafi (*territorial*) ve sektörel (*sectorielle*) olarak ele alınmasına yönelik olarak bkz. Jean Waline, **Droit administratif**, 26. baskı, Paris, Dalloz, 2016, s. 49.

kurumun örneği bulunan ABD hukukundan yararlanılacaktır.¹¹⁴² Son olarak ise sanata erişim hakkı bakımından rol sahibi olduğu düşünülen sanat meslek birliklerinin konumunun genel hatlarıyla ele alınması planlanmaktadır.

Tez ile ortaya konan dizgeler değerlendirildiğinde (bkz. Şema 2) söz konusu idarelerin, yürütülen faaliyetin türüne göre tüm katmanlarda yer bulabildiği veya katmanlara dahil olabildiği gözükmemektedir.

B. Merkezi İdare

1. Sanattan Sorumlu Merkezi İdare Yapılanması: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Devletler sanat faaliyetini bakanlık eliyle yürütmeyi tercih edebileceği gibi kültürden sorumlu bir bakanlık kurmamayı da tercih edebilir. Modern anlamda ilk kültür bakanlığının kurucusu Fransa ilk tercihin örneği iken,¹¹⁴³ ABD’de kültürden sorumlu bir bakanlık olmadığı görülmektedir.¹¹⁴⁴

Ülkemizde kültür ve sanat faaliyetleri Cumhuriyetin ilk yıllarında Maarif Vekaleti teşkilatına bağlı olarak yürütülmüş, daha sonrasında ise 5439 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanarak 1965 yılında Kültür Müsteşarlığı kurulmuş ve 1971 yılına kadar kültür sanat faaliyetleri Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde devam etmiştir.¹¹⁴⁵ 1971 yılında ise 4/553 sayılı Cumhurbaşkanlığı tezkeresi ile Kültür Bakanlığı kurulması uygun görülmüştür.¹¹⁴⁶ Fakat bakanlığın ömrü bir yıldan kısa sürmüştür. 4/656 sayılı Cumhurbaşkanlığı tezkeresi ile kültür işleri 1972 yılında Başbakanlığa bağlanan Kültür Müsteşarlığına devredilmiştir.¹¹⁴⁷ Kültür Bakanlığı 1974 tarihinde 4/1040 sayılı Cumhurbaşkanlığı tezkeresi ile “yeniden” kurulmuş¹¹⁴⁸ ve bu bakanlık da 21 Haziran 1977 tarihinde 4/619 sayılı tezkere Milli Eğitim Bakanlığı ile birleştirilmiştir.¹¹⁴⁹ Kültür Bakanlığı tek başına faaliyet gösterebilecek bir bakanlık olarak

¹¹⁴² Aşağıda detaylı olarak belirtileceği üzere ABD’deki kurum diğer bağımsız idari otoritelerden farklılık gösteren bir idari otorite olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹¹⁴³ Geneviève Poujol, “The creation of a Ministry of Culture in France”, C. 2, **French Cultural Studies**, (çev. Kelly Michael), 1991, s. 251, (Çevrimiçi) <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/095715589100200602>.

¹¹⁴⁴ Kidd, **Legislating Creativity : The Intersections of Art and Politics**, s. 32.

¹¹⁴⁵ Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 53. Güzel sanatların bir müdürlük olarak örgütlenmesi ise 1934 yılında gerçekleşmiştir. Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi**, s. 248.

¹¹⁴⁶ R.G. No: 13897, T. 16.07.1971.

¹¹⁴⁷ R.G. No: 14208, T. 7.06.1972.

¹¹⁴⁸ R.G. No: 15066, T. 18.11.1974. Yeniden ibaresine öneri ve tezkerede yer verilmiştir.

¹¹⁴⁹ R.G. No: 15974, T. 22.06.1977.

tekrar 1977 yılında 4/729 sayılı Cumhurbaşkanlığı tezkeresi ile kurulmuştur.¹¹⁵⁰ 1981’de ise 4/901 sayılı devlet başkanlığı tezkeresi ile birlikte Kültür Bakanlığı, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ile birleştirilerek Kültür ve Turizm Bakanlığı kurulmuştur.¹¹⁵¹ 1989 yılında 354 sayılı KHK ile Kültür Bakanlığı tek bir bakanlık olarak kurulmuştur.¹¹⁵² 2003’te ise 4848 sayılı Kanun ile birlikte Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın tekrar tek çatı altında toplandığı görülmektedir.¹¹⁵³

112 sayılı TBMM komisyon raporunda görüldüğü üzere bu iki bakanlığın birleştirilmesinin arkasında devlet teşkilatında karşılaşılan “hantal yapı ve bürokrasinin kamusal faaliyetlerin etkinliğini ve kalitesini düşürmesi, kamu harcamalarında verimsizliğe yol açması ve kamu hizmetlerinde yavaşlama ve nitelik kaybı” sorunlarının kültür ve turizm bakanlıkları bakımından da söz konusu olması ve benzer ve yakın faaliyeti bakanlıkların birleştirilme hedefidir.¹¹⁵⁴ Anayasa Mahkemesi de kültür ve turizmin bakanlık olarak birleştirilmesinin kamu yararına aykırı olduğu iddiasını değerlendirmiştir. Bakanlıkların kurulması ve kaldırılmasına ilişkin verilen yetkinin Anayasa md. 5 ile güvence altına alınan devletin temel amaç ve görevlerine uygun kullanılmasının gerektiği belirtilmekle birlikte, bu birleştirmenin “devletin temel amaç ve görevleriyle uyumsuzluğu veya kamu yararı amacıyla çıkarılmadığı saptanamadığından” AYM iptal talebini reddetmiştir.¹¹⁵⁵

Görüldüğü üzere kültür ve sanat faaliyetlerine ilişkin merkezi idare teşkilatının kurulması son derece istikrarsızdır. Bu durum kültürün öneminin kavranamaması ve ikinci plana atılmasıyla açıklanmaktadır.¹¹⁵⁶ Kültür ve sanat faaliyetlerinin ilk olarak Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde yürütülmesi kanımızca sanatın eğitim aracı olarak görülmesiyle ilgilidir. Daha sonrasında kültür ve sanatın eğitimden ayrı özerk bir varlığının olması gerektiğinin anlaşıldığı düşünülmektedir. Bununla birlikte, turizm ile birlikte teşkilatlandırılıp teşkilatlandırılmama konusundaki istikrarsızlık kanımızca kültürün öneminin kavranmamış olduğuna ek olarak kültürün bir turizm aracı olarak görüldüğüne ilişkin şüphe uyandırmaktadır.¹¹⁵⁷

¹¹⁵⁰ R.G. No: 16003, T. 21.07.1977.

¹¹⁵¹ R.G. No: 17540, T. 10.12.1981.

¹¹⁵² R.G. No: 20096 sayılı Mükerrer, T. 2.03.1989.

¹¹⁵³ R.G. No: 25093, T. 29.04.2003.

¹¹⁵⁴ 4848 sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı Genel Gerekçe, Dönem 22, Yasama Yılı: I, Sıra Sayısı: 112.

¹¹⁵⁵ AYM, E. 2003/36, K. 2003/91, T. 15.10.2003.

¹¹⁵⁶ Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 77.

¹¹⁵⁷ Benzer şekilde bkz. Çeçen, **a.g.e.**, s. 80.

Kültür ve turizm bakanlıklarının birleştirilmesi eleştirilmekte ve ayrı bakanlıklar olarak kurulmasının gerektiği savunulmaktadır.¹¹⁵⁸ Tüm gelişmiş ülkelerde kültür ve turizm bakanlıklarının ayrı düzeylerde yürütüldüğü belirtilmektedir.¹¹⁵⁹ Fransa¹¹⁶⁰ ve İtalya¹¹⁶¹ bu ülkelere örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte, örneğin İngiltere’de¹¹⁶² kültür, medya ve spor aynı merkezi idare yapılanması altındayken Finlandiya’da¹¹⁶³ eğitim ve kültür bakanlığı bir aradadır. Kültür ve turizmin birbirleri ile ilişkili yönlerinin bakanlıklar arası işbirliği ile yürütülmesi gerektiği ve¹¹⁶⁴ bu iki alanın bağdaşmadığı ve birinin sanat diğerinin ticaret odağı olduğu ifade edilmektedir.¹¹⁶⁵ Kültür ve turizmin kavramlarının birlikte alınmasının kültürün turistlerden elde edilecek gelir için kullanılması ve bireylerin erişiminin önemsizleşmesi gibi riskler barındırdığı da belirtilmiştir.¹¹⁶⁶ KTB faaliyet raporlarındaki bakanın sunuş yazısında ise kültür ve turizmin “iç içeliğinin” dikkate alındığı ve turizm portföyüne kültürel aktivitelerin de katılmasının amaçlandığı belirtilmektedir.¹¹⁶⁷

2017 Anayasa değişikliklerinden sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı Anayasa md. 106/son doğrultusunda cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kurulmuştur. 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (CBK)¹¹⁶⁸ md. 277 uyarınca KTB temel olarak “Milli, manevi, tarihi, kültürel ve turistik değerleri araştırmak, geliştirmek, korumak, yaşatmak, değerlendirmek, yaymak, tanıtmak, benimsetmek ve bu suretle milli bütünlüğün güçlenmesine ve ekonomik gelişmeye katkıda bulunmak” görevini haizdir. Bu doğrultuda KTB’ye kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapma yetkisi verilmiştir. Yine aynı hüküm “Türk Medeni Kanununa göre kurulan vakıflar dışındaki asıl amacı kültür, sanat, turizm ve tanıtım faaliyeti olan dernek ve vakıflar ile özel tiyatrolar tarafından gerçekleştirilecek projelere nakdi yardımda” bulunma yetkisini de öngörmektedir. Sanat faaliyetlerine yönelik olarak öngörülen

¹¹⁵⁸ Çeçen, **a.g.e.**, s. 77–78.

¹¹⁵⁹ Çeçen, **a.g.e.**, s. 78. Fransa bunun bir örneğini oluşturmaktadır. Bununla birlikte örneğin İngiltere’de kültür, medya ve spor aynı merkezi idare yapılanması altındadır.

¹¹⁶⁰ “Histoire du ministère”, **Ministère de la Culture**, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.culture.gouv.fr/fr/nous-connaître/decouvrir-le-ministère/histoire-du-ministère>.

¹¹⁶¹ “Vice-Presidents, Ministers and Undersecretaries”, **Italian Government**, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.governo.it/en/ministers-and-undersecretaries>.

¹¹⁶² “Ministers”, **GOV:UK**, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.gov.uk/government/ministers>.

¹¹⁶³ “Ministry of Education and Culture”, **Ministry of Education and Culture**, y.y., (Çevrimiçi) <https://okm.fi/en/ministry>.

¹¹⁶⁴ Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 79.

¹¹⁶⁵ Hüseyin Akbulut, “TÜSAK; ‘Yeni Türkiye’ Siyasetinin Bir Parçasıdır.”, **Sanattan Yansımalar**, (2014), (Çevrimiçi) <https://www.sanattanyansimalar.com/tusak-yeni-turkiye-siyasetinin-bir-parcasidir/66/>.

¹¹⁶⁶ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Türkiye’de Yerel Kültür Ekosistemi”, s. 125.

¹¹⁶⁷ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2024, s. 5.

¹¹⁶⁸ 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, R.G. No: 30474, T. 10.07.2018.

görevlerde kültür alanında “her türlü yatırım, iletişim ve gelişim potansiyelini yönlendirmek,” kültür ile ilgili tanıtma faaliyetlerini yürütmek, kültür yatırımları ile ilgili “taşınmazları temin etmek, gerektiğinde kamulaştırmak, bunların etüt, proje ve inşaatını yapmak, yaptırmak” gibi yetkilerinin bulunduğu görülmektedir. KTB’ye verilen görece soyut görev ve yetkiler hizmet birimlerinin görev ve yetkileri ile somutlaşmaktadır. KTB merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatından oluşmaktadır.¹¹⁶⁹ Bütün illerde il kültür ve turizm müdürlüğünün kurulduğu görülmektedir.¹¹⁷⁰ KTB’nin yurt dışı teşkilatı kurma yetkisi doğrultusunda 43 ülkede 38 kültür ve tanıtma müşavirliği 10 kültür ve tanıtma ataşeliği olmak üzere 48 yurtdışı teşkilatı bulunmaktadır.¹¹⁷¹

Nisan 2025 tarihi itibarıyla Bakanlığın hizmet birimleri arasında a) Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü, b) Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, c) Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, ç) Telif Hakları Genel Müdürlüğü, d) Sinema Genel Müdürlüğü, e) Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, f) Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, g) Tanıtma Genel Müdürlüğü, ğ) Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, h) Personel Genel Müdürlüğü, ı) Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü, i) Teftiş Kurulu Başkanlığı, j) Strateji Geliştirme Başkanlığı, k) Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevî Başkanlığı, l) Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, n) Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, ö) Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, p) Özel Kalem Müdürlüğü bulunmaktadır.¹¹⁷²

¹¹⁶⁹ 1 sayılı CBK md. 278.

¹¹⁷⁰ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 28.

¹¹⁷¹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, a.y.

¹¹⁷² 1 sayılı CBK md. 280 ile Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü’ne verilen “Klasik, çağdaş ve geleneksel sanat akımlarını takip ederek, yurt içindeki sanat faaliyetlerinin milli kültür ve çağdaş anlayışa uygun olarak yürütülmesi ve yayılmasını, milletin bu yönden bilgi sahibi olmasını sağlamak”, “resim ve heykel sanatları, görsel sanatlar ile geleneksel Türk süsleme sanatları koleksiyonlarını geliştirmek”, “güzel sanatlara ilişkin çalışmaların sosyal ve kültürel gelişme bakımından verimli olması için tedbirler almak”, “orkestralar, korolar, çalgı, ses ve halk oyunları toplulukları, resim ve heykel müzeleri ile müzik müzeleri kurulmasını teklif etmek ve bunlara ilişkin hizmetleri yürütmek”, “diğer ülke sanatlarının yurtiçinde tanıtılması amacıyla tedbirler almak”; md. 281 ile Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne verilen “gerekli görülen yerlerde müzeler, [...] kurulmasını teklif etmek ve bunların idare ve ihtisas işlerini düzenlemek ve yürütmek, özel müzelerin kurulmasına rehberlik etmek, desteklemek ve belirli esaslar çerçevesinde bunları kontrol altında bulundurmak” ve “müzelerin geliştirilmesi [...] konularında gerekli tedbirleri almak ve uygulamak”; md. 284 ile Sinema Genel Müdürlüğü’ne verilen sinema sektörüne ilişkin destek ve tanım faaliyetlerine ilişkin görevler, sanat bilincini yükseltme politikalarının üretilmesi çalışmaları yapmak, bakanlık adına ulusal ve uluslararası festivaller, gösterimler vb. düzenlemek, sinematografik kamunun istifadesine sunmak; md. 285 ile Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü’ne ile verilen “Kültür merkezlerinde milli kültürün tanıtılması çerçevesinde toplantılar, sergiler, kurslar, gösteriler, yarışmalar, sesli ve görüntülü programlar düzenlemek, okuma alışkanlığını ve fikri faaliyetleri geliştirici çalışmalar yapmak, hologram ve yerel etnografya galerileri açmak”; md. 286 ile Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü’ne verilen “Toplumda kültür ve turizm bilincinin geliştirilmesi için gerekli çalışmaları yapmak; md. 287 ile Tanıtma Genel Müdürlüğü’ne verilen “ülkemizin millî, manevî, tarihî, kültürel, sanatsal ve turistik değerlerinin yurt içi ve yurt dışında tanıtımını yapmak, yaptırmak, bu amaçla yurt içinde ve yurt dışında seminer, sempozyum, kolokyum, kongre, fuar, sergi, festival, yarışma, gösteriler ve benzeri faaliyetleri düzenlemek” gibi görevler sanatın çeşitli yöntemlerle vatandaş ile buluşmasına yönelik görevler olarak kendini göstermektedir.

KTB'ye bağılı olarak ele alınması gereken diğerkurumlar orkestralar ve müzik topluluklarıdır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1826 yılında askeri bando olarak “Muzıka-i Hümayun” adıyla¹¹⁷³ kurulan ve saray orkestrası olarak faaliyet yürüten orkestra, 1924 tarihinde Riyaseti Cumhur Filarmoni Orkestrası adıyla faaliyet göstermeye devam etmiş ve 1932 tarihinde Milli Savunma Bakanlığı'ndan alınıp Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış ve adı Riyaseticumhur Filarmoni Orkestrası olarak değiştirilmiştir.¹¹⁷⁴ Şu an Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası (CSO) olarak adlandırılan orkestranın amacı “memlekette sanat kültürünün inkişafı bakımından lüzumlu faaliyetlerde bulunmak, milletlerarası değerkedeki milli sanat çalışmalarında memleketimizdeki benzeri müesseselerle işbirliği yapmak, ücretsiz halk konserleri tertip ve icra etmek” olarak öngörülmektedir. CSO dışında KTB'ye bağılı devlet koroları ve toplulukları da bulunmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Devlet Koroları ve Toplulukları Yönetmeliği¹¹⁷⁵ md. 1 uyarınca bu topluluklar arasında “Cumhurbaşkanlığı Klasik Türk Müziği Korusu, Devlet Klasik Türk Müziği Koroları, Devlet Türk Halk Müziği Koroları, Devlet Çok Sesli Müzik Koroları ile Türk Tasavvuf Müziği Toplulukları, Tarihi Türk Müziği Toplulukları, Devlet Türk Müziği Toplulukları, Devlet Modern Folk Müziği Toplulukları, Devlet Halk Dansları Toplulukları, Devlet Türk Dünyası Müzik ve Dans Toplulukları, Devlet Türk Müziği Araştırma ve Uygulama Toplulukları” bulunmaktadır. Devlet Koroları ve Toplulukları ile Devlet Senfoni Orkestralarına bağılı olarak faaliyet gösteren ve Bakan onayı ile faaliyete geçen amatör koro ve topluluklarının da kurulduğu görülmektedir.¹¹⁷⁶ İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri bünyesinde de çeşitli sanat toplulukları faaliyet göstermektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na Bağılı ve İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri Bünyesinde Faaliyetlerini Sürdüren Yöresel Toplulukların Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge uyarınca Edirne Roman Müzik Topluluğu, Nevşehir Hacıbektaş Semah Topluluğu, Kırşehir Ustalar Müzik ve Oyun Topluluğu, Keskin Ustalar Müzik ve Oyun Topluluğu olduğu ve bu toplulukların da il müdürlüklerinin uygun bulduğu faaliyetlere katıldığı görülmektedir.¹¹⁷⁷ Bu toplulukların “yöresel müzik ve oyunlarını yurt içi ve yurt dışında çeşitli festival, faaliyetler, gösteriler, yarışmalar, şenlik ve benzeri organizasyonlarda yüksek sanat seviyesinde sunarak temsil” etme görevi bulunmakta ve görevlere katılacak kişiler il müdürlükleri tarafından belirlenerek

¹¹⁷³ “Tarihçe”, **Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası**, y.y., (Çevrimiçi) <https://cso.ktb.gov.tr/TR-326527/tarihce.html>.

¹¹⁷⁴ a.y.

¹¹⁷⁵ Kültür ve Turizm Bakanlığı Devlet Koroları ve Toplulukları Yönetmeliği, R.G. No: 26220, T. 06.07.2006.

¹¹⁷⁶ Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğüne Bağılı Sanat Kurumları Bünyesinde Faaliyet Gösteren Amatör Koro ve Toplulukların Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge md. 7.

¹¹⁷⁷ Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğüne Bağılı Sanat Kurumları Bünyesinde Faaliyet Gösteren Amatör Koro ve Toplulukların Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge md. 1-4.

faaliyetlerini il müdürlüklerine bağlı olarak yürütmektedirler.¹¹⁷⁸ Bu toplulukların çalışma programlarının da il müdürlüklerince onaylanması gerekmektedir.¹¹⁷⁹

KTB'nin tüm illerde kurduğu taşra teşkilatına ek olarak 1 sayılı CBK md. 296 uyarınca doğrudan merkeze bağlı taşra teşkilatı kuruluşları olarak Rami Kışlası Müdürlüğü ve Tarihi Alsancak Tekel Fabrikası Kültür ve Sanat Merkez Müdürlüğü de kurulmuştur.

Görüldüğü üzere Türkiye, sanat faaliyetleri için bakanlık düzeyinde bir teşkilatlanma öngörmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'nin devlet eliyle/desteğiyle sanat modelleri başlığında yapılan değerlendirme doğrultusunda temel olarak mimar modeli haiz olduğu söylenebilir. Sanat faaliyetleri ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alınacak olmakla birlikte, teşkilatlanma bakımından bir değerlendirme yapıldığında KTB'nin sanat faaliyetinin üreticisi ve sunucusu konumunda olduğu görülmektedir. Ayrıca, merkezi idarenin kültür alanındaki faaliyetlerinde özendirme ve destekleme faaliyetinin önde olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁸⁰

2. Merkezi İdare İçerisinde Yer Alan Diğer İlgili İdareler

Merkezi idarede ayrıca Cumhurbaşkanlığı bünyesinde bulunan Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu'nun yetkilendirildiği/görevlendirildiği görülmektedir. 1 sayılı CBK md. 28 uyarınca bu kurulun “Kültür ve sanatın toplumun her kesimine yayılması” amacı ile politika önerisi oluşturmak görevi bulunduğu görülmektedir.¹¹⁸¹ Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu'nun kültür alanına doğrudan etki etme görev ve yetkileri bulunmadığı tespit edilmektedir.¹¹⁸² Bu doğrultuda merkezi idare içerisinde kültür ve sanat faaliyetlerine ilişkin asli yetki ve görevin KTB'ye ait olduğu değerlendirilmelidir.

Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü'nün “kültürel, sanatsal [...] alanlarda uluslararası gelişmeleri izleyerek ilgili kurum, kuruluş ve ülkelerle işbirliğini geliştirmek, gerektiğinde ortak projeler yürütmek”;¹¹⁸³ Gençlik ve Spor Bakanlığı Eğitim, Araştırma ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü'nün “gençlerin bilim, sanat ve

¹¹⁷⁸ Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğüne Bağlı Sanat Kurumları Bünyesinde Faaliyet Gösteren Amatör Koro ve Toplulukların Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge md. 4.

¹¹⁷⁹ Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğüne Bağlı Sanat Kurumları Bünyesinde Faaliyet Gösteren Amatör Koro ve Toplulukların Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge md. 6.

¹¹⁸⁰ Benzer şekilde bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 114.

¹¹⁸¹ Politika kurullarının genel görevleri için ayrıca bkz. 1 sayılı CBK md. 22.

¹¹⁸² Politika kurullarının genel görevleri için ayrıca bkz. 1 sayılı CBK md. 22. Bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 269.

¹¹⁸³ 1 sayılı CBK md. 91.

kültürel alanlara ilgisini artırmaya yönelik faaliyetler yürütmek ve bu kapsamda yürütülen faaliyetleri desteklemek,”¹¹⁸⁴ Milli Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün “Sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetler planlamak ve yürütmek,”¹¹⁸⁵ gibi görevler diğer bakanlıkların da sanat faaliyetleri ile ilişkili görev ve yetkileri olduğunu göstermektedir.¹¹⁸⁶

İdarenin sanat faaliyetleri ele alınırken merkezi idarede Milli Eğitim Bakanlığı’nın rolü olduğu ayrıca tespit edilmelidir. 1 sayılı CBK md. 301(1)(a) uyarınca MEB’in görevleri arasında “Okul öncesi, ilk ve orta öğretim çağındaki öğrencileri bedenî, zihnî, ahlakî, manevî, sosyal ve kültürel nitelikler yönünden geliştiren ve insan haklarına dayalı toplum yapısının ve küresel düzeyde rekabet gücüne sahip ekonomik sistemin gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatarak geleceğe hazırlayan eğitim ve öğretim programlarını tasarlamak, uygulamak, güncellemek; öğretmen ve öğrencilerin eğitim ve öğretim hizmetlerini bu çerçevede yürütmek ve denetlemek” bulunmaktadır.

Sanat dışında genel anlamıyla kültürel faaliyetler ile yetki ve görevlendirilen idareler de tespit edilebilmektedir. Cumhurbaşkanlığına bağlı Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu’nun “[i]nternet ortamının ekonomik, ticari ve sosyal hayat ile bilim, eğitim ve kültür alanında etkin, yaygın, kolay erişilebilir olarak kullanımını teşvik edecek politika ve strateji önerileri hazırlamak,”¹¹⁸⁷ Yerel Yönetim Politikaları Kurulu’nun “Türkiye’nin kültürel mirasından beslenerek kentleşme politika önerileri geliştirmek,”¹¹⁸⁸ Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün “[s]ağlık, eğitim, kültür, çalışma ve sosyal güvenlik başta olmak üzere bütün alanlarda kadınların ilerlemesini sağlayıcı ve karar mekanizmalarına katılımını artırıcı çalışmalarda bulunmak,”¹¹⁸⁹ Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Şehit Yakınları ve Gaziler Genel Müdürlüğü’nün “[ş]ehit yakınları ve gazilerin ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan desteklenmesi ve toplumdan kopmaması amacıyla çalışmalar yürütmek, bu konuda toplumsal duyarlılığı güçlendirici faaliyetler yapmak,”¹¹⁹⁰ Aile

¹¹⁸⁴ 1 sayılı CBK md. 190.

¹¹⁸⁵ 1 sayılı CBK md. 339/I.

¹¹⁸⁶ Bunlara ek olarak mevzuatlarda sanat kavramına zanaat ile ilişkili olarak yer verildiği de görülmektedir. Örneğin Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü’nün “el sanatlarını geliştirmek,” görevi için bkz. 1 sayılı CBK md. 417; Ticaret Bakanlığı’nın esnaf ve sanatkar sicil kayıtlarıyla ilgili hizmetleri ve esnaf ve sanatkar meslek kuruluşlarına ait hizmetleri işbirliği ile yürütmek görevi için bkz. 1 sayılı CBK md. 441; Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü’nün sanatkarlara ilişkin olarak yürüttüğü faaliyetlere ilişkin bkz. 1 sayılı CBK md. 453.

¹¹⁸⁷ 1 sayılı CBK md. 23.

¹¹⁸⁸ 1 sayılı CBK md. 31.

¹¹⁸⁹ 1 sayılı CBK md. 70.

¹¹⁹⁰ 1 sayılı CBK md. 72.

ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı'nın “[y]urtdışında yaşayan; Türk vatandaşlarının, kaybettirme halleri dışında Türk vatandaşlığından çıkmış olanların ve 29/5/2009 tarihli ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 28 inci maddesi kapsamındaki kişilerin kültürel, ekonomik ve ailevi nedenlerden kaynaklanan sorunlarına çözüm bulmak için gerekli çalışmaları yapmak,”¹¹⁹¹ Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın “Atatürk Kültür Merkezi alanını iyileştirme, güzelleştirme, yenileme ve ihya etmek amacıyla; Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın da görüşü alınarak, bu alan için her tür ve ölçekte etüt, harita, plan, parselasyon planı ile yapı projelerini yapmak, yaptırmak, onaylamak, kamulaştırma ve ruhsatlandırma işlemleri ile diğer iş ve işlemlerin gerçekleştirilmesini sağlamak,”¹¹⁹² Dışişleri Bakanlığı'nın “[i]nsanlığın kültürel mirasının, çevrenin ve yerkürenin doğal yaşam alanlarının korunması” ilkesi çerçevesinde hareket etme,”¹¹⁹³ Dışişleri Bakanlığı Yurtdışı Tanıtım ve Kültürel İşler Genel Müdürlüğü'nün “[i]lgili kurum ve kuruluşlar ile işbirliği yapmak suretiyle; kültür, eğitim, bilim, spor ve benzeri alanlarında diğer ülke ve uluslararası kuruluşlarla ikili ve çok taraflı ilişkileri ve işbirliğini yürütmek,”¹¹⁹⁴ Dışişleri Bakanlığı'nın yurtdışı teşkilatı büyükelçiliklerin “Türkiye Cumhuriyeti ile nezdinde bulundukları ve akredite edildikleri devlet arasında dostluk ilişkileri kurulması ve siyasi, askeri, ekonomik, kültürel, bilimsel ve diğer alanlardaki ilişkilerin ve işbirliğinin geliştirilmesi için çalışmak,”¹¹⁹⁵ Gençlik ve Spor Bakanlığı Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü'nün “yurtlarda kalan öğrencilerin sosyal, sağlık, kültürel ve eğitim ihtiyaçlarını sağlamak ve ilgili kurumlarla işbirliği yapmak,”¹¹⁹⁶ Gençlik ve Spor Bakanlığı Eğitim, Araştırma ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü'nün “[g]ençliğin gelişimine katkı sağlamak amacıyla eğitim ve kültür alanında yapılabilecek faaliyetleri planlamak, eğitim vermek veya verdirmek, kurslar açmak veya açtırmak, uzmanlık programları, seminer, sempozyum, konferans ve benzeri etkinlikler düzenlemek” ve “Bakanlığın görev alanı ile ilgili tarihi ve kültürel mirasımızı tanıtıcı çalışmalar ile gençlerin bilim, sanat ve kültürel alanlara ilgisini artırmaya yönelik faaliyetler yürütmek ve bu kapsamda yürütülen faaliyetleri desteklemek”¹¹⁹⁷ gibi görevleri bunlara örnek olarak gösterilebilir.

¹¹⁹¹ 1 sayılı CBK md. 77/B.

¹¹⁹² 1 sayılı CBK md. 97.

¹¹⁹³ 1 sayılı CBK md. 127.

¹¹⁹⁴ 1 sayılı CBK md. 142.

¹¹⁹⁵ 1 sayılı CBK md. 159. Diğer bakanlıkların yurtdışı teşkilatlarından dış temsilcilikler için benzer görevler öngörülmektedir. Bkz. 1 sayılı CBK md. 511.

¹¹⁹⁶ 1 sayılı CBK md. 188.

¹¹⁹⁷ 1 sayılı CBK md. 190.

Merkezi idare içerisinde yer alan diğer idareler bakımından bu idarelerin KTB ile ilişkisi de önem arz eden bir husustur. Kültür ve sanat faaliyetleri bakımından asli yetki ve görevlinin KTB olduğu düşünüldüğünde merkezi idare tarafından yürütülen faaliyetler bakımından koordinasyona ihtiyaç olduğu iddia edilebilir. KTB'ye ve de çeşitli hizmet birimlerine işbirliği yapma yetkisi verildiği tespit edilmektedir.¹¹⁹⁸ Türk hukuku bakımından bakanlıklar arasında gerçekleştirilen iş birliğine Milli Eğitim Bakanlığı ve KTB arasında imzalanan protokol bunun bir örneğidir.¹¹⁹⁹

C. Yerinden Yönetimler

1. Sanat Faaliyeti Yürütme Amacıyla Kurulmuş İdareler

a. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü

Devletin sanata dahil olduğu alanlardan biri yukarıda ele alındığı üzere tiyatrodur. 1914 yılında kurulan Darülbeydi'den sonra da Devlet tarafından tiyatro faaliyeti yürütülmesi fikrinin devam ettiği görülmektedir.¹²⁰⁰ Mevzu hukuk bakımından bir kamusal tüzel kişilik olan Devlet Tiyatroları'nın¹²⁰¹ öncülü konumundaki Devlet Konservatuarı Tiyatro ve Opera Tatbikat Sahnesi 1940 yılında kurulduktan sonra yetiştirilen sanatçılar ve sahneye konan oyunlar devlet tiyatrolarının hazırlık süreci olarak görülmektedir.¹²⁰² Devlet Tiyatrosu, Devlet Tiyatrosu ve Operası adıyla 10.06.1949 tarihinde kabul edilen 5441 sayılı Devlet Tiyatrosu Kuruluşu Hakkında Kanun ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı tüzel kişiliği haiz olarak kurulmuştur.¹²⁰³ Devlet Tiyatrosu'nun kuruluş gerekçeleri arasında daha önce yürütülen faaliyetlerin geçici tedbir ve ödeneklerle yürütülmesi ve sistemli çalışma sağlayan bir kanun ve ödenek yokluğunun sürekli ve istenilen verimde faaliyet yürütülmesine imkân vermemesi bulunmaktadır. 5441 sayılı Kanun gerekçesinde “halkın genel eğitimini, yurt ve güzellik sevgisini, dil ve kültürünü yükseltmek, Türk dram ve musiki sanatının yayılmasını, gelişmesini sağlamak” ve “yurdun her tarafını dolaşarak, halk eğitimi üzerinde müessir olan gezici gruplarla birkaç büyük şehrimizde çalışan topluluklar üzerinde düzenleyici rol oynamak suretiyle onların, genel eğitime hizmet

¹¹⁹⁸ Örneğin bkz. 1 sayılı CBK md. 277 (1)(b), md. 285(1)(j), md. 286 (1)(b), md. 287(1)(a).

¹¹⁹⁹ “Milli Eğitim Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Arasında, Kültür, Sanat İşbirliği Protokolü”, y.y., (Çevrimiçi) <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-267636/protokol.html>.

¹²⁰⁰ Özdemir Nutku, **Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu**, Ankara, Kaynak Yayınları, 2018, s. 42. Devlet tiyatrosunun kuruluş süreci için ayrıca bkz. Konur, **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, s. 57–60.

¹²⁰¹ DTGM'nin kamusal tüzel kişiliğine ilişkin tartışmalar için bkz. Bölüm 2/1/B/1/c – Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünün ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğünün “Tüzel Kişilik” Olarak Kurulmasına İlişkin Değerlendirme.

¹²⁰² Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 73.

¹²⁰³ 5441 sayılı Devlet Tiyatrosu Kuruluşu Hakkında Kanun, R.G. No: 7234, T.16.06.1949.

edici hale gelmelerine yardım etmek” gibi amaçların yanı sıra sanatçılara imkanlar sağlanması amacı da bulunmaktadır.¹²⁰⁴

Devlet Tiyatrosu Kuruluşu Hakkında Kanun Tasarısı’nda, “Devlet Tiyatrosunun amacı Türk musiki ve dram sanatının gelişmesini ve yayılmasını sağlamaktır. Çalışmalarında halkın genel eğitimini, yurt ve güzellik sevgisini, dil ve kültürünü yükseltmek esastır. Bu maksatla Devlet Tiyatrosu musikili ve musikisiz her çeşit sahne ve temsil faaliyetleri ve konserler tertip eder” olarak kaleme alınan amaç maddesi tasarıdan çıkarılmıştır. Milli Eğitim Komisyon raporu tiyatronun “Devlet tiyatrosu” olsa da, “her şeyden önce zevk ve düşünceye hitap ettiği ve ancak dolayisiyle seviyeyi yükseltmeye yaradığı” gerekçesiyle bu amaç maddesinin tasarıdan çıkarıldığı görülmektedir.¹²⁰⁵ Bu tasarı aşamasında mevcut olan tiyatronun eğitici özelliğinin, tiyatroya bir amaç olarak yüklenmeyeceğini ve dolaylı olarak ortaya çıkacağını kabul edilişi olarak yorumlanmıştır.¹²⁰⁶ Daha sonraları kanunda değişiklikler yapan yasalar da bir amaç maddesi getirmemiştir.¹²⁰⁷ 4 sayılı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nde¹²⁰⁸ de bir amaç maddesi bulunmamaktadır.

2017 Anayasa değişikliklerinden sonra Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü’nün (DTGM) 4 sayılı CBK md. 128 ile “Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı, tüzel kişiliği haiz ve özel bütçeli” olarak kurulduğu görülmektedir. Genel müdürlüğün “Bakanın onayı ile yurt içinde ve yurt dışında milli ve milletlerarası festivaller ile turneler düzenlemek” ve “mali, idari ve teknik imkanların müsaadesi içinde Ankara’da ve memleketin lüzum göreceği yerlerinde” tiyatro kurmak, tiyatroları birleştirmek veya kaldırmak yetkileri vardır.

Devlet Tiyatroları Görev ve Çalışma Yönergesi uyarınca Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü’nün görevleri arasında “yerli ve yabancı eserlerle halkın genel eğitimini, dil ve kültürünü yükseltmek, Türk Sahne Sanatlarının yurtiçinde ve yurt dışında gelişmesini ve yayılmasını, tanıtılmasını sağlamak, Türk dilini yerleştirmek ve şive birliğini meydana getirmek, temel değerler üzerinde doğru yargılara varılmasını sağlamak, sanat estetik

¹²⁰⁴ “Devlet Tiyatrosu ve Kuruluşu Hakkında Kanun Tasarısı ve Milli Eğitim ve Bütçe Komisyonları Raporu (Sıra Sayısı 255)”, 1949, (Çevrimiçi) <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c020/tbmm08020106ss0255.pdf>.

¹²⁰⁵ a.y.

¹²⁰⁶ Karşlı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 46.

¹²⁰⁷ Karşlı, a.y.

¹²⁰⁸ 4 sayılı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, R.G. No: 30479, T. 15.07.2018.

duygusunu geliştirmek amacı ile yurtiçinde tiyatrolar açmak, yurtiçinde ve yurtdışında turneler ile milli ve milletlerarası festivaller düzenlemek, yönetmek ve denetlemek” bulunmaktadır.

Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü’nün ve aşağıda ele alınacağı üzere Devlet Opera ve Balesi’nin yurdun gerekli yerlerinde tiyatro ve opera açabilme yetkisi, hangi şehirlerin tiyatroya erişilebilirlik sağlamasını keyfiliğe bıraktığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.¹²⁰⁹ Devlet Tiyatroları halihazırda 25 ilde taşra teşkilatı olan müdürlükler aracılığı ile faaliyet yürütmektedir.¹²¹⁰ Türkiye’nin çoğu büyükşehirlerde olmak üzere her bölgesinde bu müdürlüklerin bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte, her müdürlük benzer nitelikte faaliyet yürütmemektedir. Belirli illerde yerleşik olarak faaliyet gösteren DTGM,¹²¹¹ diğer illerde turne düzeninde faaliyet yürütmektedir.¹²¹²

5441 sayılı Kanun ve 4 sayılı CBK ile kurulan DTGM’nin merkez teşkilatının esas olarak yönerge ile yapılandırıldığı görülmektedir. Devlet Tiyatroları Görev ve Çalışma Yönergesi uyarınca DTGM Merkez teşkilatı Genel Müdür, Başrejisör, Genel Müdür Yardımcıları, Kurullar, Ana Sanat Hizmet Birimleri, Danışma ve Denetim Birimleri ve Yardımcı Birimlerden oluşmaktadır.¹²¹³ DTGM’de (i) Edebi Kurul, (ii) Sanat ve Yönetim Kurulu ve (iii) Disiplin Kurulu olmak üzere üç kurul bulunmaktadır.¹²¹⁴ 4 sayılı CBK md. 130 uyarınca Edebi Kurul, Devlet tiyatrolarında oynanacak eserleri seçme görevini haiz olması bakımından bu kurullar arasında sanata erişim söz konusu olduğunda özel önem arz eden bir kuruldur. Bu Kurulun “sanat ve edebiyat alanında tanınmış 3 kişi” ile Genel Müdür, Başrejisör, Başdramaturg ve bir sanatkardan oluşacağı öngörülmüştür. “Tiyatro ajandasını” belirleyen bir kurulda yer alacak kişiler için yalnızca “tanınmış” olma kriterinin aranmış olması yetersiz

¹²⁰⁹ And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 260. Muhsin Ertuğrul tarafından Centres Dramatiques Nationaux’tan etkilenecek bölge tiyatrosu fikri geliştirilmiş ve ülkenin coğrafi/toplumsal/etnik bölgelere ayrılarak bölgenin merkezindeki tiyatroların yerel kaynakları ve yetenekleri de kullanarak gezici olması ve bu tiyatroların yönetim ve eser bakımından özerk olması savunulmuştur. And, **a.y.**

¹²¹⁰ Bölgeler”, **Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü**, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.devtiyatro.gov.tr/DevletTiyatro/tr/bolgeler/1#gameListSection>. Şehirler: Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Adana, Trabzon, Diyarbakır, Antalya, Erzurum, Konya, Sivas, Van, Gaziantep, Kahramanmaraş, Elazığ, Malatya, Samsun, Çorum, Zonguldak, Denizli, Ordu, Edirne, Kayseri, Nevşehir, Mersin’dir.

¹²¹¹ Yerleşik olarak faaliyet gösterilen iller Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Adana, Diyarbakır, Trabzon, Antalya, Erzurum, Sivas, Konya, Van, Kayseri ve Düzce’dir. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, “Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 9.

¹²¹² Turne düzeninde faaliyet gösterilen iller Gaziantep, Kahramanmaraş, Elazığ, Malatya, Samsun, Çorum, Zonguldak, Denizli, Ordu, Edirne’dir. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.y.**

¹²¹³ DTGM’nin internet sitesinde ve faaliyet raporlarında sınıflandırmaların farklı yapıldığı da görülmektedir. Bu çalışma çerçevesinde mevzuat esas alınmıştır.

¹²¹⁴ Belirtmek gerekir ki, 4 sayılı CBK, Disiplin Kurulu’na ayrı bir madde olarak yer vermemiş, söz konusu kurulu Sanat ve Yönetim Kurulu içerisinde saymıştır.

görülmekte ve bu kişilerin yeterliliklerini kanıtlamış kişiler olması gerektiği önerilmektedir.¹²¹⁵ Liyakat esaslı bir kriter belirlenmemiş olması, hem yürütülen faaliyetin gereği gibi yürütülüp yürütülmemesi hem de aşağıda ele alınacağı üzere bu kurumların özerkliği konusunda endişe yaratmaktadır. 4 sayılı CBK md. 131 uyarınca Edebi Kurul Başkanı, Başrejisör, Sanat Teknik Müdürü, Müzik İşleri Yöneticisi, Genel Müdürün görevlendireceği bir sanatkardan oluşan Sanat ve Yönetim Kurulu ise sanat, teknik ve 5441 sayılı Kanun'da belirtilen işlere bakmakla görevlendirilmiştir. 5441 sayılı Kanun md. 5 ve md. 6 uyarınca bu kurulun, sanatkar memurları, uygulayıcı uzman memurları ve uzman memurları ile stajları sonunda sanatkarlığa alınacak Devlet konservatuvar mezunlarını belirleme yetkisi olduğu görülmektedir. Disiplin işlemleri ise, başrejisör, hukuk müşaviri, personel işleri birim amiri, Devlet Tiyatrosu personelinin kendi aralarından gizli oyla seçeceği bir sanatkardan oluşan Disiplin Kurulu tarafından yürütülmektedir.

b. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü

Mevzu hukuk bakımından bir kamusal tüzel kişilik olan Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü'nün¹²¹⁶ ilk ortaya çıkışı da 1940 yılındaki Devlet Konservatuvarı Tiyatro ve Opera Tatbikat Sahnesi'nin kuruluşuna dayanmaktadır.¹²¹⁷ Devlet Tiyatrosu ve Operası, 5441 sayılı Devlet Tiyatrosu Kuruluşu Hakkında Kanun ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı tüzel kişiliği haiz olarak kurulduktan sonra, DOB'un tarih içerisinde DTGM'den ayrılıp DTGM'ye tekrar bağlandığı görülmektedir.¹²¹⁸

DOB, 1970 yılında 1309 sayılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Kuruluşu Hakkında Kanun¹²¹⁹ md. 1 uyarınca Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı tüzel kişiliği haiz olarak kurulmuştur. DOB'un ayrı bir tüzel kişiliğe kavuşturulması opera ve tiyatro sanatlarının sanatın ayrı kollarını temsil etmesi olarak gerekçelendirilmiştir.¹²²⁰ Kanun tasarısının gerekçesinde dünyanın her yerinde bu iki kolun birbirlerinden ayrı idare edildiğine yer verilmiştir.¹²²¹

¹²¹⁵ Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 145. Edebi Kurul eleştirisi için ayrıca bkz. Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 55.

¹²¹⁶ DTGM'nin kamusal tüzel kişiliğine ilişkin tartışmalar için bkz. Bölüm 2/1/B/1/c – Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünün ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğünün “Tüzel Kişilik” Olarak Kurulmasına İlişkin Değerlendirme.

¹²¹⁷ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, “Tarihçe”.

¹²¹⁸ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.y.**

¹²¹⁹ 1309 sayılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Kuruluşu Hakkında Kanun, R.G. No: 13557, T. 23.07.1970

¹²²⁰ 1309 sayılı Kanun, genel gerekçe, Sıra Sayısı:134, s. 1.

¹²²¹ 1309 sayılı Kanun, genel gerekçe, Sıra Sayısı:134, s. 1. Bu gerekçe Türkiye’de sanat kurumlarının gelişiminde diğer ülkelerin takip edildiğini de gösterir niteliktedir.

Gerekçede operanın milli müziğin inşasında rol oynadığı belirtilmiş ve hem opera hem de balenin dünyayla yarışabilir seviyelere çıktığı belirtilmiştir.¹²²² Söz konusu gerekçenin, opera ve balenin, tiyatro sanatından ayrı yönetilmesi gerektiğine odaklandığı ve opera ve bale sanatlarının üstlenilmesindeki amaca yer verilmediği görülmektedir. Fakat 5411 sayılı Kanun'da yer alan amaçlar opera ve bale bakımından da geçerliliğini koruyacaktır; nitekim Devlet Operası da 5411 sayılı Kanun kapsamındadır.

2017 Anayasa değişikliklerinden sonra DOB'un 4 sayılı CBK md. 328 ile "Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı, tüzel kişiliği haiz ve özel bütçeli" olarak kurulduğu görülmektedir. Genel müdürlüğün "Bakanın onayı ile illerde müdürlükler kur[ma]" yetkisi olduğu ve yine Bakanın onayı ile "yurt içinde ve yurt dışında turneler tertip" etme ve "milli ve milletlerarası festivaller düzenleme" yetkileri bulunmaktadır. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği md. 2 uyarınca da DOB'un görevi "opera, bale ve müzik san'atını halka tanıtmak ve yaymak gayesiyle opera, operet, bale temsilleri ile konserler verir, yurt içi ve yurt dışı turneler tertipler, millî ve milletlerarası festivaller" düzenlemektir.

DOB, 2024 yılı itibarıyla altı ilde müdürlük aracılığıyla faaliyet göstermekte¹²²³ opera ve kurulan ve fakat henüz faaliyete geçmeyen üç müdürlüğün de faaliyete geçmesi planlanmaktadır.¹²²⁴

4 sayılı CBK md. 329 uyarınca DOB bünyesinde, Sanat Kurulu, Teknik Kurul ve Disiplin Kurulu olmak üzere üç kurul bulunmaktadır. Genel Müdür Başkanlığında Genel Müzik İşleri Yöneticisi, Başrejisör ve Bale Başkoreografi ile iki senelik süre için Genel Müdürlükçe seçilen bir sanatkardan oluşan Sanat Kurulu, 4 sayılı CBK md. 329 ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği¹²²⁵ md. 29-30 uyarınca Genel Müdüre ve müdürlere yardımcı olmak ve repertuarın hazırlanmasında mütalaa vermekle görevliyen, Genel Müdür veya yardımcısının Başkanlığında Genel Müzik İşleri Yöneticisi, Başkorrepetitör, Başrejisör, Koro Şefi, Başkoreograf, Bale Başöğretmeni, Sanat Teknik Müdürü, Başdekoratör ile iki yılda bir orkestra, koro, solo ve bale sanatçılarının kendi aralarından seçecekleri birer sanatçıdan

¹²²² 1309 sayılı Kanun, genel gerekçe, Sıra Sayısı:134, s. 1.

¹²²³ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, "2023 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu", s. 2.

¹²²⁴ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, **a.y.**

¹²²⁵ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği, R.G. No: 13965, T. 23.09.1971.

teşekkül eden Teknik Kurul,¹²²⁶ 4 sayılı CBK md. 329 ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği md. 23-26 uyarınca “Devlet Opera ve Balesine alınacak sanatkâr uygulatıcı uzman memur ve uzman memurlarla stajyerleri imtihan etmek, değerlendirmelerini yapmak, bilgi ve görgülerini artırmak üzere yurt dışına göndermek, yurt içinde kabil olmayacağı sıhhi kurul raporu ile tespit edilen Devlet Opera ve Balesi mensuplarının tedavilerini yurt dışında yaptırmak” gibi görevleri haizdir. Genel Müdür veya yardımcısının başkanlığında Genel Müzik İşleri Yöneticisi, Başrejisör, Başkoreograf, Bale Başöğretmeni, Teknik Müdür, Hukuk Müşaviri ile iki yılda bir orkestra, koro, solo ve bale sanatçılarının kendi aralarından seçecekleri birer sanatçıdan teşekkül eden Disiplin Kurulu da 4 sayılı CBK md. 329 ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği md. 35 uyarınca disiplin soruşturması yürütmek ve disiplin cezası vermek yetkilerini haizdir.

c. Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünün ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğünün “Tüzel Kişilik” Olarak Kurulmasına İlişkin Değerlendirme

Kamu tüzel kişiliği idare hukukunun asli sūjelerinden biridir.¹²²⁷ Kamu tüzel kişileri, özel hukuk kişileri gibi hukuksal tasarrufta bulunma konusunda serbest değillerdir.¹²²⁸ Bu tüzel kişiler, faaliyetlerini yürütürken daha az özerk ve özgürdürler.¹²²⁹ Bununla birlikte, kamu tüzel kişiliği kamu gücü ayrıcalıkları olarak adlandırılan üstün yetkiler sunmaktadır.¹²³⁰ Bu ayrıcalıklar arasında kamu hizmeti yürütme ve kamu yararı amacıyla hareket etme, düzenleme yapma, tek taraflı işlem yapabilme, işlemlerinin icrailik özelliğini haiz olması, işlemlerinin hukuka uygunluk karinesinden yararlanması, re’sen icra yetkisi, kamulaştırma yapma gibi mülkiyet hakkına müdahale yetkisi, yükümlülük getirebilme yetkisi, vergi ve bazı mali yükümlülüklerden muaf tutulma, mallarının ve gelirlerinin kamu malı ve kamu geliri statüsünde olması, personelinin kamu görevlisi statüsünde bulunması, sözleşme yaparken ihale kuralları çerçevesinde hareket edilmesi, kural olarak idare hukukuna ve idari yargıya tabi olunması

¹²²⁶ Teknik Kurul. Müdürlüklerde Teknik Kurul Müdür veya yardımcısının başkanlığında Müzik İşleri Yöneticisi, Başkorrepetitör, Başrejisör, Koro Şefi, Başkoreograf, Bale Başöğretmeni, Teknik İşleri Yöneticisi ve Başdekoratör ile iki yılda bir orkestra, koro, solo ve bale sanatçılarının kendi aralarından seçecekleri birer sanatçıdan teşekkül eder.

¹²²⁷ Tahsin Bekir Balta, **İdare Hukuku I**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1970, s. 198. İdarenin hak sūjelerinin kamu tüzel kişilerden ibaret olmasına ilişkin bkz. Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 68.

¹²²⁸ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 144.

¹²²⁹ Özey, **Günışığında Yönetim**, s. 124.

¹²³⁰ Ramazan Çağlayan, “Hukukumuzda Kamu Tüzel Kişiliği Kavramı ve Kısıtları”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, No: 7, 2017, s. 395.

sayılmıştır.¹²³¹ Bu sayılan yetki ve ayrıcalıklar arasında kamu tüzel kişiliğine özgü olmayan durumlar olduğu gibi (örn. özel hukuk tüzel kişisi olan dernek veya vakıfların da kamu yararı amacına yönelmesi) söz konusu yetkiler yalnızca ayrıcalık değil belirli yükümlülükler de barındırmaktadır.¹²³² Doktrinde, sözleşme tarafı seçmek için ihale düzenleme gerekliliği, istediği kişileri istihdam etmede serbest olunmaması, yalnızca kamu yararı amacıyla işlem ve eylemlerde bulunulması, kamu mallarının kural olarak devredilmezliği, kolluk yetkilerinin devredilmezliği, sözleşmelerine kural olarak kamu hukukunun uygulanması, kamu hizmeti faaliyetlerini belirli ilkelere göre yürütmesi gerekmesi, kanunilik ilkesine tabi olması, idarenin sorumluluğuna gidilmesi, uyuşmazlıkların idari yargıda görülmesi gibi hususlar da yükümlülük olarak nitelendirilmektedir.¹²³³ Söz konusu yükümlülükler de kamu gücü ayrıcalıklarının ve yükümlülüklerinin iç içe geçtiğini göstermektedir.¹²³⁴ Nitekim kamu gücü kullanma yetkisinin kesin olarak geçerli bir ayrıma imkan sunmadığı da belirtilmektedir.¹²³⁵ Bu bağlamda ayrıcalık veya yükümlülükten ziyade kamu tüzel kişiliği olmanın getirdiği sonuçlar üzerinde durulması gerekmektedir. Anayasa uyarınca öngörülen sonuçlar arasında kamulaştırma yapma, yönetmelik çıkarma, idari işlemler ve eylemlerde bulunma, genel idare esaslarına göre yürütülmekle yükümlü olunan kamu hizmetlerinin kamu görevlileri eliyle yürütülmesi ve harcamaların yıllık bütçelerle yapılması gereği bunlardan bazılarıdır.¹²³⁶

Doktrinde tüzel kişiliğin özel hukuk tüzel kişiliği ve kamu (hukuku) tüzel kişiliği¹²³⁷ olarak ikiye ayrıldığı görüldüğü gibi *sui generis* tüzel kişilere yer verildiği de görülmektedir.¹²³⁸

¹²³¹ Çağlayan, **a.g.e.**, s. 395–396. Bu yetkilerin yönetmelik çıkarma, kamulaştırma yapma, zorunlu üyelik öngörülmesi, mal ve parasının özel korumadan yararlanabilmesi, personelinin ceza hukuku bakımından memur sayılması olarak ele alındığı da görülmektedir. Bkz. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 105. Bu yetkilerin tek yanlı işlemler yapabilme, re’sen icra, hukuka uygunluk karinesinden yararlanma, mallarının kamu malı statüsüne tabi kılınması, kamu alacakları için ayrı usul uygulanması, borçlarına ilişkin olarak özel hukuk cebri icra yollarının uygulanamaması, mallarının haczedilemezliği, iflasının istenememesi, sözleşmelerinin idari sözleşme sayılması, personelinin kamu görevlisi sayılması, zorunlu üyelik veya zorunlu aidat gibi hususlar, vergi muafiyeti tanınması, uyuşmazlığın idari yargıya tabi olması, zarar tazminin idari sorumluluk rejimine tabi olması, kamulaştırma yapılması, disiplin cezası verilmesi gibi ayrıcalıklar kamu gücü ayrıcalığı olarak sayılmasına ilişkin bkz. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 98–100. Belirtmek gerekir ki, kamu tüzel kişiliği ayrıcalıklarına ancak kanunla verilmesi durumunda sahip olunduğu görülmekte; kamu tüzel kişiliği verilmiş olması tek başına tüm ayrıcalıklara sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Gözler, **a.g.e.**, s. 227–228. Kamusal yetki ve ayrıcalıklar için ayrıca bkz. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 154–156. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 213.

¹²³² Fatma Didem Sevgili Gençay, “Belediye Şirketlerinin Hukuki Statüsü”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C. 134, 2018, s. 159–161.

¹²³³ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 100–102.

¹²³⁴ Gözler, **a.g.e.**, s. 102.

¹²³⁵ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 70.

¹²³⁶ Burak Oder, Taner Ayanoglu, **İdare Hukuku I Ders Notları Temel İlkeler**, 2023, s. 23.

¹²³⁷ Çağlayan, “Hukukumuzda Kamu Tüzel Kişiliği Kavramı ve Kistasları”, s. 376–377. Çağlayan “tüzel kişilerin” kamu tüzel kişisi mi özel hukuk tüzel kişisi mi olduğu tespitine değinmektedir. Çağlayan, **a.g.e.**, s. 384.

¹²³⁸ Oder, Ayanoglu, **İdare Hukuku I Ders Notları Temel İlkeler**, s. 22.

Bir görüşe göre bu kişilerin aslında kamu tüzel kişisi olup olmadığının değerlendirilmesi gerekmektedir.¹²³⁹ Değerlendirme kriterleri arasında temel olarak kurumların kuruluş şekli ve yetkilerinin niteliği bulunmaktadır.¹²⁴⁰ Bir diğer ve bizim de katıldığımız görüş ise yasakoyucunun “kamu tüzel kişiliği” olarak kurmadığı yani özel hukuk tüzel kişisi veya *sui generis* tüzel kişisi olan kurumlara kamu tüzel kişiliği atfedilmemesi gerekir. Fakat bu kurumlar, kamu tüzel kişiliği haiz olmamakla birlikte idare olarak nitelendirilebilirler.¹²⁴¹

İlk yaklaşıma göre bir kuruluş için “kamu tüzel kişiliği” Anayasa, kanun veya CBK ile açıkça öngörülmediyse, kanun veya CBK ile kurulmuş olma ve bazı kamu gücü ayrıcalık veya yükümlülükleriyle donatılmış olma şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda kuruluşların kamu tüzel kişi olarak nitelenmesi gerekmektedir.¹²⁴² Bir kuruluşu kamu tüzel kişisi olarak nitelenmek özel kişiler için öngörülmemiş olan kamu hukuku statüsünden yararlanmak ve onun külfetlerine katlanmak bakımından dikkat gerektirmektedir.¹²⁴³ Bu kuruluşların kamu tüzel kişisi olarak nitelendirilmesi için yukarıda yer verilmiş olan yetki ve ayrıcalıkları haiz olmak yeterli görülmektedir.¹²⁴⁴ Kamu tüzel kişiliği için asıl önemli unsurların “kamulaştırma yetkisine sahip olmak, kamu adına kişilere doğrudan mali yükümlülükler getirebilmek, kamu görevlisi statüsünde personel çalıştırabilmek, malları kamu mallarının sahip olduğu hukuksal korumadan yararlanabilmek” gibi yalnızca idari makamların kullanabileceği yetki ve ayrıcalıklara sahip olma olduğu da belirtilmiştir.¹²⁴⁵

Kamu tüzel kişiliği tespitinde bulunulurken bu tespiti ilişkin zorunlu ve ihtiyari unsurlara bakılması gerektiği de söylenmiştir.¹²⁴⁶ Tüzel kişiliğin kamu hukuku işlemi ile kurulması, devlet yetkileri veya kamu gücü ayrıcalıklarıyla donatılması veya faaliyetlerin kanuni bir tekel olarak kendisine tahsis edilmesi zorunlu unsurlar arasında sayılırken tüzel kişilerin mallarının veya gelirlerinin devlet malıyla veya gelirleriyle aynı statüye sahip olması, özerk bütçesinin bulunması, personelinin kamu görevlisi sayılması, zorunlu üyelik aranması, Sayıştay denetimine tabi olunması gibi unsurlar ihtiyari unsurlar arasında sayılmış ve zorunlu unsurlardan birinin bulunmadığı durumda ihtiyari unsurların mevcudiyetinin kamu tüzel kişisi

¹²³⁹ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 147. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 103–106.

¹²⁴⁰ Çağlayan, “Hukukumuzda Kamu Tüzel Kişiliği Kavramı ve Kısıtları”, s. 384.

¹²⁴¹ Oder, Ayanoğlu, **İdare Hukuku I Ders Notları Temel İlkeler**, s. 22.

¹²⁴² Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 204–207.

¹²⁴³ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 72.

¹²⁴⁴ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 148–149.

¹²⁴⁵ Ulusoy, **a.y.**

¹²⁴⁶ Begüm İşbir, **Kamu Tüzel Kişiliği**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2017, s. 235.

olmaya yetmeyeceği ve kamu tüzel kişisi sayılmak için en az bir zorunlu bir de ihtiyari unsurun bir arada bulunması gerektiği belirtilmiştir.¹²⁴⁷

Bu değerlendirmeler dışında, özel hukuk tüzel kişisi olarak veya sadece “tüzel kişilik” olarak kurulan kişilerin kamu tüzel kişiliği olarak değil fakat “kamusal hakimiyet kıstasları” mevcut ise idare olarak nitelendirildiği görülmektedir.¹²⁴⁸ Kamusal hakimiyet kıstasları söz konusu olduğunda bu kuruluşların devlet ve/veya idare ile olan organik ilişkisi dikkate alınmakta ve “[s]ermayesi ve/veya malvarlığında Devlet ve/veya idare katkısı nedir; idarenin personelini veya mallarını hangi ilişki içinde kullanmaktadır?” sorularına verilen cevaplar değerlendirilmektedir.¹²⁴⁹

Teşkilat ele alınırken değerlendirilmesi gereken husus DTGM’nin ve DOB’un “kamu tüzel kişiliği” değil; fakat “tüzel kişilik” olarak kurulmuş olmasıdır. Kamu tüzel kişiliğin şartları değerlendirilirken çeşitli kuruluşlar (örn. Türkiye Futbol Federasyonu, İETT, Kalkınma Ajansları, Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş.) detaylı olarak incelenmiş olsa da¹²⁵⁰ DTGM

¹²⁴⁷ İşbir, **a.g.e.**, s. 236–241. Zorunlu unsurlar arasında yer alan kamu gücü ayrıcalıkları değerlendirmesi için bkz. İşbir, **a.g.e.**, s. 231.

¹²⁴⁸ Ders Notları, Temel İlkeler, s. 22. *Sui-generis* tüzel kişilik kavramının farklı şekilde “hem kamu hukukuna hem de özel hukuka ait unsurları bir arada bulunduran tüzel kişiler olarak” tanımlandığı da görülmektedir. Bkz. İşbir, **Kamu Tüzel Kişiliği**, s. 99. Kamu hukuku ağırlıklı ve özel hukuk ağırlıklı *sui generis* tüzel kişilik değerlendirmeleri için bkz. İşbir, **a.g.e.**, s. 475–481. “*Sui-generis*” tüzel kişiliği kavramının reddedildiği görüş için bkz. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 235.

¹²⁴⁹ Ders Notları, Temel İlkeler, s. 25. Ticaret şirketleri bakımından “a) Bir ticaret şirketinin, doğrudan veya dolaylı olarak, sermayesinin çoğunluğuna veya oy haklarının çoğunluğuna sahipse veya b) Kamusal bir düzenleme veya şirketin esas sözleşmesi uyarınca ticaret şirketinin yönetim organında karar alabilecek çoğunluğu oluşturan sayıda üyenin seçimini sağlayabilmek hakkına sahipse veya c) Kamusal bir düzenlemeye veya bir sözleşmeye dayanarak, tek başına veya kendi oy hakları yanında, ortak olan ve idari teşkilata dahil diğer idarelerle birlikte, ticaret şirketinin genel karar organında veya yönetim organında oy haklarının çoğunluğunu oluşturuyorsa veya d) Ticaret şirketini, bir sözleşme gereğince veya başka bir yolla hâkimiyeti altında tutabiliyorsa veya e) Ticaret şirketine kamusal bir düzenleme gereğince katılıyorsa ve bu kamusal düzenleme gereğince yönetsel kontrolü sağlayan özellikli hakları veya imtiyazları varsa” ve sermayenin söz konusu olmadığı kuruluşlarda ise “yönetim organında doğrudan veya dolaylı olarak oy haklarının çoğunluğuna sahipse veya b) Kamusal bir düzenleme veya kuruluşa ilişkin temel belgeler uyarınca sermaye unsuru olmayan bir özel hukuk tüzel kişisinin veya *sui-generis* tüzel kişinin yönetim organında karar alabilecek çoğunluğu oluşturan sayıda üyenin seçimini sağlayabilmek hakkına sahipse veya c) Sermaye unsuru olmayan bir özel hukuk tüzel kişisinin veya *sui-generis* tüzel kişinin yönetim organında kendi oy hakları yanında, idari teşkilata dahil diğer kuruluşlarla birlikte kamusal bir düzenlemeye veya bir sözleşmeye dayanarak oy haklarının çoğunluğuna sahipse veya d) Sermaye unsuru olmayan bir özel hukuk tüzel kişisini veya *sui-generis* tüzel kişiyi bir sözleşme gereğince veya başka bir yolla hâkimiyeti altında tutabiliyorsa veya e) Sermaye unsuru olmayan bir özel hukuk tüzel kişisi veya *sui-generis* tüzel kişi kamusal bir düzenlemeyle veya kamusal bir düzenleme gereğince kurulmuşsa ve bu kamusal düzenleme gereğince yönetsel kontrolü sağlayan özellikli hakları veya imtiyazları varsa” bu kuruluşların kamusal hakimiyet altında ve idari teşkilata dahil olduğunun kabul edilmesi gerektiği söylenmektedir. Bkz. Oder, Ayanoglu, **İdare Hukuku I Ders Notları Temel İlkeler**, s. 25–27.

¹²⁵⁰ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 211–218. Tartışmalı tüzel kişiler değerlendirmeleri için ayrıca bkz. İşbir, **Kamu Tüzel Kişiliği**, s. 483–658.

veya DOB bunlar arasında yer almamaktadır.¹²⁵¹ Belirtmek gerekir ki Fransa’da da kültüre ilişkin olarak faaliyet göstermek üzere farklı kamu tüzel kişiliklerinin kurulduğu görülmektedir.¹²⁵² Ağırlıklı olarak kamu hukukuna tabi kılınmak isteyen kuruluşlar *établissements publics administratif* (EPA) olarak kurulurken özel hukuka tabi olması istenilen kuruluşların *établissements publics à caractère industriel et commercial* (EPIC) olarak kurulduğu görülmektedir.¹²⁵³ Bu kurumlar belirli durumlarda özel hukuka tabi iken (örn. yöneticiler ve muhasebe görevi yürütenler dışında çalışanların iş hukukuna tabi olması) kamusal ayrıcalıklardan (örn. mallarının haczedilememesi) yararlanabilmekte ve kamusal sınırlamalara (örn. kamu ihale kurallarına tabi olma) tabi olmaktadır.¹²⁵⁴ EPA olarak kurulanlara plastik ve görsel sanatlara ilişkin olarak destekleme faaliyeti yürüten *Le Centre national des arts plastiques*,¹²⁵⁵ müzecilik faaliyeti yürütme görevi bulunan *Musée du Louvre*,¹²⁵⁶ seramik sanatının üretilmesi, korunması ve sunulması konularında eğitim sağlamak gibi görevleri bulunan *Cité de la céramique - Sèvres et Limoges*¹²⁵⁷ örnek verilebilir. EPIC olarak kurulanlara örnek olarak ise müzik hayatının gelişimine yönelik faaliyet yürüten *Cité de*

¹²⁵¹ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 237. Gözler DOB’un kamu tüzel kişisi olduğunu söylemekte; fakat bu nitelendirmeyi neden yaptığını açıklamamaktadır. *Sui generis* tüzel kişilerin varlığını kabul eden İşbir de bu kurumlara *sui generis* değil, kamu tüzel kişiliğini haiz kurumlar altında yer vermektedir. Bkz. İşbir, **Kamu Tüzel Kişiliği**, s. 660–661.

¹²⁵² “Établissements publics sous tutelle du ministère de la Culture”, **Service-public.fr**, y.y., (Çevrimiçi) <https://lannuaire.service-public.fr/gouvernement/cafcf375-d154-42d0-b121-bd3c5086af45>.

¹²⁵³ Benoît Plessix, **Droit administratif general**, 2. baskı, Paris, LexisNexis, 2018, s. 682–683. EPIC kurumları sermayeye sahip olmadan kurulmaktadır. Bu sebeple idarenin şirketlerinden ayrı bir özellik gösterilmektedir. Gustave Peiser, **Droit administratif**, 14. baskı, Paris, Dalloz, 1989, s. 118.

¹²⁵⁴ Conseil d’État, “Guide 2024 des outils d’action économique: Fiche 14 - Établissements publics industriels et commerciaux.”, 2024, s. 2, (Çevrimiçi) <https://www.conseil-etat.fr/es/Media/actualites/documents/2024/fevrier-2024/guide-2024-des-outils-d-action-economique/fiche-14-etablissements-publics-industriels-et-commerciaux>.

¹²⁵⁵ Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l’Etablissement public du Centre national des arts plastiques, JORF n°0097 du 25 avril 2015, (Çevrimiçi) <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000030517673>, md. 1 ve md. 2.

¹²⁵⁶ Décret n° 92-1338 du 22 décembre 1992 portant création de l’Etablissement public du musée du Louvre, JORF n°0298 du 23 décembre 1992, (Çevrimiçi), <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000360157>, md. 1-2.

¹²⁵⁷ Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l’Etablissement public du Centre national des arts plastiques, JORF n°0097 du 25 avril 2015, (Çevrimiçi), <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000030517673>, md. 1 ve md. 2.

la musique - Philharmonie de Paris,¹²⁵⁸ tiyatro hizmeti yürüten *Comédie Française*¹²⁵⁹ ve opera faaliyeti yürütmekle görevli *Théâtre national de l'Opéra-comique*¹²⁶⁰ gösterilebilecektir.

Belirtildiği üzere DTGM ve DOB cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle kurulmuştur. Bu kuruluşların sermayesi bulunmamakla birlikte, bütçeleri, personel rejimi ve KTB'nin faaliyetleri üzerindeki yetkileri, DTGM veya 4 sayılı CBK md. 132 ve md. 330 uyarınca genel bütçeden ayrılan ödenekler sırasıyla DTGM ve DOB gelirleri arasında yer almaktadır. Yine aynı CBK md. 331 uyarınca DOB ve müdürlüklerinin bütçeleri KTB tarafından tasdik edilmektedir. DTGM ve DOB'un 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu¹²⁶¹ kapsamında "özel bütçeli diğer idareler" olarak sayıldığı görülmektedir.

DTGM personelinin 4 sayılı CBK md. 129(3) ve 5411 sayılı Devlet Tiyatroları Personeli Hakkında Kanun uyarınca ve DOB personelinin de 4 sayılı CBK md. 329 ve 1309 sayılı Devlet Opera ve Balesi Personeli Hakkında Kanun uyarınca memur olarak nitelendirildiği görülmektedir. 4 sayılı CBK md. 128 ve md. 328 uyarınca DTGM ve DOB KTB'ye bağlı olarak kurulmuştur. 4 sayılı CBK md. 128(2) uyarınca DTGM'nin hizmet birimlerinin Kültür ve Turizm bakanının onayı ile yürürlüğe konacak yönetmelikle düzenleneceği ve DOB'un illerde kuracağı müdürlüklerin de bakanın onayına tabi olduğu görülmektedir. Ayrıca, DTGM'nin yurt içi ve yurt dışında milli ve milletlerarası festival ve turne düzenlemesi ve DOB'un yurt içi ve yurt dışında düzenleyeceği turneler ve milli ve milletlerarası festivaller bakan onayına tabidir.¹²⁶² DTGM ve DOB'un kendi yönetmeliklerini çıkardığı da anlaşılmaktadır. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği,¹²⁶³ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü Disiplin Amirleri Yönetmeliği¹²⁶⁴ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği

¹²⁵⁸ Décret n° 2015-1178 du 24 septembre 2015 relatif à l'établissement public de la Cité de la musique - Philharmonie de Paris, JORF n°0222 du 25 septembre 2015, (Çevrimiçi), <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000031218307>, md. 1.

¹²⁵⁹ Décret n° 95-356 du 1er avril 1995 conférant à la Comédie-Française le statut d'établissement public national à caractère industriel et commercial, JORF n°81 du 5 avril 1995, (Çevrimiçi), <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000735095#:~:text=%2D%20La%20Com%C3%A9die%2DFran%C3%A7aise%20est%20un,le%20rayonnement%20national%20et%20international.>, md. 1 ve md. 2.

¹²⁶⁰ Décret n° 2004-1232 du 20 novembre 2004 fixant le statut du Théâtre national de l'Opéra-Comique, JORF n°271 du 21 novembre 2004, (Çevrimiçi), <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000005874657>, md.1 ve md. 2.

¹²⁶¹ 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, R.G. No: 25326, T. 24.12.2003.

¹²⁶² Bkz. 4 sayılı CBK md. 129 ve md. 328 (3). Ayrıca bkz. Devlet Tiyatroları Görev ve Çalışma Yönergesi md. 46.

¹²⁶³ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği, R.G. No: 30742, T. 11.04.2019.

¹²⁶⁴ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü Disiplin Amirleri Yönetmeliği, R.G. No: 32182, T. 06.05.2023.

Yönetmeliği,¹²⁶⁵ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Disiplin Amirleri Yönetmeliği¹²⁶⁶ ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğünde Sözleşmeli Olarak Görev Yapan Sanatkar Memur, Uygulamacı Uzman Memur ve Uzman Memurlar Hakkında Sınav Yönetmeliği¹²⁶⁷ bu yönetmeliklerin örneklerindendir. Belirtmek gerekir ki, bu yönetmeliklere karşı DTGM ve DOB’un kamu tüzel kişiliğini haiz olmaması gerekçesiyle herhangi bir iptal davası açıldığı tespit edilmemiştir.

KTB’nin DTGM ve DOB üzerinde sahip olduğu idari vesayet yetkisi ve DTGM ve DOB personelinin tabi olduğu hukuki rejim ilerleyen bölümlerde ele alınacak olmakla birlikte, şu ana kadar ortaya konan mevzuat, DTGM ve DOB’un kamusal hakimiyet altında tüzel kişiler veya doktrindeki görüşler doğrultusunda kamu tüzel kişileri oldukları yorumuna imkân verecektir. Fakat DTGM ve DOB’un “kamu tüzel kişisi” olarak değil “tüzel kişi” olarak kurulmasının arkasında bir gerekçe olup olmadığı özel olarak değerlendirilmelidir.¹²⁶⁸ Nitekim, 4 sayılı CBK birçok kurum ve kuruluşun “kamu tüzel kişisi” olmasını öngörmüşken, DTGM’nin veya DOB’un “tüzel kişi” olarak kurulmasının arkasında bu kurumların diğer kamu tüzel kişilerden ayrı tutulması iradesi olduğu varsayılabilir.¹²⁶⁹ 4 sayılı CBK ile kurulan kuruluşlar arasındaki bu farklılığın özel hukuk ilişkileri ile de açıklanamayacağı ve tüzel kişi olarak belirtilen kurumların haiz oldukları kamu gücü ayrıcalıkları ve tabi oldukları hukuk doğrultusunda bir değerlendirme yapılması gerektiği söylenmektedir.¹²⁷⁰

Yasakoyucu veya Cumhurbaşkanlığının bir kuruluşu kamu tüzel kişiliği olarak kurmasının arkasında kamu tüzel kişiliğinin sağladığı “Anayasal sonuçlarını yaratmama, yürütülecek faaliyetin kamusal yetkilerin kullanımını gerektirmemesi, yürütülecek faaliyetin niteliğine özel hukuk tüzel kişiliği formunun daha uygun olması gibi” gerekçeler olabileceği belirtilmiştir.¹²⁷¹ Kanımızca da söz konusu kurumların “tüzel kişilik” olarak kurulmasının arka planında, bu kurumlara daha özgür bir hareket alanı sunulması olduğu gibi kamu tüzel kişiliği verilerek içkin şekilde sağlanan yetkilerin bu kurumlar tarafından kullanılamaması yani bu

¹²⁶⁵ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği, R.G. No: 29581, T. 02.01.2016.

¹²⁶⁶ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Disiplin Amirleri Yönetmeliği, R.G. No: 31789, T. 25.03.2022.

¹²⁶⁷ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğünde Sözleşmeli Olarak Görev Yapan Sanatkar Memur, Uygulamacı Uzman Memur ve Uzman Memurlar Hakkında Sınav Yönetmeliği, R.G. No: 32552, T. 21.05.2024.

¹²⁶⁸ İlgili mevzuatın gerekçeleri bu konuda bir açıklık getirmemektedir.

¹²⁶⁹ Bu varsayım DTGM ve DOB’un tüzel kişilik olarak kurulmuş olduğu mülga kanunlar bakımından da geçerli olacaktır. Bununla birlikte, farklı kanunlarda “tüzel kişilik” olarak kurulması öngörülen kuruluşların aslen “kamu tüzel kişisi” olarak kurulmasının amaçlandığı ifade edilebilecek olsa da tek bir kararnameyle kurulan kuruluşlar bakımından bunun söylenmesinin mümkün olmadığı düşünülmektedir.

¹²⁷⁰ Çiğdem Sever, **Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında İdare Hukukunda Kanuna Dayanma İlkesi**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2021, s. 184.

¹²⁷¹ Oder, Ayanoğlu, **İdare Hukuku I Ders Notları Temel İlkeler**, s. 24.

kurumların özerkliklerinin sınırlandırılması olabilir. Nitekim, kamu tüzel kişiliği ile birlikte Devlet karşısında vesayet ilişkisi saklı kalmak kaydıyla özerklik sağlandığı da görülmektedir.¹²⁷²

Bu kurumların doğrudan “kamu” olarak nitelendirilmemesi ve “tüzel kişilik” olarak kurulmasının arkasında bu kurumlara daha özgür bir hareket alanı sunma amacı olduğu varsayılabilir. Bu varsayımın geri planında DTGM ve DOB’un sanat özgürlüğü kapsamında faaliyet yürütmesi bulunmaktadır. Bununla birlikte, DTGM ve DOB personelinin kamu görevliliği statüsünü haiz olduğu¹²⁷³ veya DTGM ve DOB’un kamu ihale mevzuatından arı tutulmadığı görülmektedir. DTGM ve DOB belirtildiği üzere KTB ile yakın bir ilişki içerisinde. Bu doğrultuda, bu kuruluşlara kamu tüzel kişiliği tanınmamasının arkasında bu kuruluşlara kamu tüzel kişiliğinin öngördüğü yetkilerin sağlanmama amacı bulunabilir. Yönetmelik çıkarma ve kamulaştırma yapma bu yetkilerden bazılarıdır. Bu kuruluşların yetki ve görevlerini düzenleyen yönetmeliklere bakıldığında özellikle eski tarihli bazı yönetmeliklerin KTB tarafından çıkarıldığı bazı yönetmeliklerin ise DOB ve DTGM tarafından çıkarıldığı görülmektedir.¹²⁷⁴ Keza, DTGM’nin kamulaştırma yapma yetkisi öngörülmezken, kültür yatırımları ile ilgili taşınmaz temin etme ve kamulaştırma yapma yetkisi, 1 sayılı CBK md. 277 ile birlikte KTB’ye tanınmıştır. Bunlar da “tüzel kişilik” tanınmasının arkasında özgür hareket alanı sağlamaktan ziyade, kamu tüzel kişiliklerinin merkezi idare karşısında sahip olduğu özerkliğin bu kuruluşlara tanınmaması olduğunu düşündürmektedir. DTGM veya DOB’un ihtiyacı olabilecek taşınmazların kamulaştırma yoluyla temin edilmesi ya da DTGM ve DOB’un faaliyetlerini yürütürken dayandığı mevzuatın KTB tarafından çıkarılabilecek olması, sanat faaliyetleri üzerinde KTB’nin iradesini sürdürme amacıyla açıklanabilir. Bu düşüncenin geri planında idarenin yürüttüğü sanat faaliyetinin ve kültür politikalarının bakanlık eliyle merkezi idare tarafından tasarlanması amacı bulunmaktadır. Yasakoyucunun sanat faaliyetinin merkezi idare politikalarından bağımsız bir şekilde yürütülmesini güvence altına almak yerine, sanat alanında merkezi idarenin güçlü bir konuma sahip olmasını tercih ettiği yorumu yapılabilir. Son olarak belirtilmelidir ki, yasakoyucunun amacı DTGM ve DOB’un kamu tüzel kişiliğine tanınan yetkileri haiz olması ise ve bu kuruluşlara “tüzel kişilik”

¹²⁷² Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 198–199.

¹²⁷³ Devlet memurluğu statüsüne ilişkin değerlendirmeler ayrıca ele alınacaktır. Ayrıca bkz. DİBGK, E. 1964/674, K. 1964/344, R.G. No: 11990, T. 05.05.1965.

¹²⁷⁴ KTB tarafından çıkarılan yönetmelikler için örneğin bkz. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Alım, Satım ve İhale İşleri ile Muhasebe İşleri ve Ayniyat İşlemleri Yönetmeliği, R.G. No: 17409, T. 23.07.1961.

tanınmasının bu bölümde değerlendirdiğimiz aksine özel bir gerekçesi yoksa, kararnamede değişiklik yapılarak bu kuruluşların “kamu tüzel kişiliği” olarak kurulması önerilmektedir.

2. Görevleri İtibarıyla Sanat Faaliyeti Yürütebilecek İdareler

a. Mahalli İdareler

Belediyeler ve büyükşehir belediyeleri 5393 sayılı Belediye Kanunu¹²⁷⁵ md. 14, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu¹²⁷⁶ md. 6 ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu¹²⁷⁷ md. 7/1(n) uyarınca kültür ve sanat hizmetlerini sunma görevini ve yetkisini haizdir. Bu yeni bir yetki değildir. 1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediye Kanunu md. 15/59 ile de “belediye tiyatrosu, sineması...halk müzeleri... yapmak ve idame etmek ve yaptırıp işletmek” görevi öngörülmüştür.¹²⁷⁸ Kültür ve sanatın gelişimi için belediyelere önemli görevler düşmektedir.¹²⁷⁹ Çoğu belediyenin kültür ve/veya sanat kavramlarına belediyenin misyon, vizyon ve/veya temel değerleri/politikaları arasında yer verdiği tespit edilmektedir.¹²⁸⁰ Belediyeler bu faaliyetlerini

¹²⁷⁵ 5393 sayılı Belediye Kanunu, R.G. No: 25874, T. 13.07.2005. Kanun md. 14 uyarınca “Belediye, mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla; a) [...] kültür ve sanat, turizm ve tanıtım [...] hizmetlerini yapar veya yaptırır.

¹²⁷⁶ 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, R.G. No: 25745, T. 04.03.2005. Kanun md. 6 uyarınca “İl özel idaresi mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla; a) [...] kültür, sanat, turizm [...] ilişkin hizmetleri [...] yapmakla görevli ve yetkilidir.

¹²⁷⁷ 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, R.G. No: 25531, T.23.07.2004. Kanun md. 7 uyarınca “Büyükşehir belediyesinin görev, yetki ve sorumlulukları şunlardır: [...] n) Gerektiğinde [...] kültür hizmetleri için bina ve tesisler yapmak”.

¹²⁷⁸ 1580 sayılı Belediye Kanunu, R.G. No: 1471, T.14.04.1930.

¹²⁷⁹ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Türkiye’de Yerel Kültür Ekosistemi”, s. 5.

¹²⁸⁰ T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, “Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 15. T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, “Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 16. T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, “Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 393. T.C. Amasya Belediyesi, “Amasya Belediyesi 2023 İdare Faaliyet Raporu”, 2024, s. 12. T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi, “Aydın Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 15. T.C. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, “Balıkesir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 17. T.C. Bartın Belediyesi, “Bartın Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 9. T.C. Batman Belediyesi, “Batman Belediyesi 2024 Yılı Performans Programı”, 2024, s. 35. T.C. Bayburt Belediyesi, “Bayburt Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 2. T.C. Bingöl Belediyesi, “Bingöl Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 27. T.C. Bitlis Belediyesi, “Bitlis Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 19. T.C. Burdur Belediyesi, “Burdur Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 17. T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, “Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 30. T.C. Çanakkale Belediyesi, “Çanakkale Belediyesi 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu”, 2024, s. 2. T.C. Çorum Belediyesi, “Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 4. T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, “Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 12. T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, “Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 8. T.C. Düzce Belediyesi, “Düzce Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024, s. 13. T.C. Edirne Belediyesi, “Edirne Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 8. T.C. Elazığ Belediyesi, “Elazığ Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 20. T.C. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, “Erzurum Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 15. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, “Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 19. T.C. Giresun Belediyesi, “Giresun Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, 2024, s. 8. T.C. Hatay Büyükşehir Belediyesi, “Hatay Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 2. T.C. Isparta Belediyesi, “Isparta Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024, s. 12. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, “İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 8. T.C. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, “Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”,

genel olarak kültür ve sanat faaliyetlerine odaklanan hizmet birimleriyle gerçekleştirmektedir. Çoğu belediyenin kültüre ilişkin daire başkanlıkları/müdürlükleri bulunduğu tespit

2024, s. 1. T.C. Karaman Belediyesi, “Karaman Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 4. T.C. Kars Belediyesi, “Kars Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu”, 2024, s. 8. (Kars Belediyesi Faaliyet Raporu’nun sayfa numaraları metinde yer almadığı için pdf sayfa numaralarına yer verilmiştir). T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, “Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 1. T.C. Kırklareli Belediyesi, “Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024, s. 3. T.C. Kırşehir Belediyesi, “Kırşehir Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024, s. 7. T.C. Kilis Belediyesi, “Kilis Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024, s. 11. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, “Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 15. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, “Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 12. T.C. Kütahya Belediye Başkanlığı, “Kütahya Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024, s. 18. T.C. Manisa Büyükşehir Belediyesi, “Manisa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 14. T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi, “Mardin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu Taslağı”, 2024, s. 2–3. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, “Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 15. T.C. Nevşehir Belediyesi, “Nevşehir Belediyesi 2023 Bütçe Yılı Faaliyet Raporu”, 2024, s. 9. T.C. Niğde Belediyesi, “Niğde Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2024, s. 9. T.C. Rize Belediyesi, “Rize Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024, s. 1. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, “Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 12. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, “Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 21. T.C. Siirt Belediyesi, “Siirt Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, 2024, s. 2. T.C. Sinop Belediyesi, “2023 Yılı Sinop Belediyesi Faaliyet Raporu”, 2024, s. 5. T.C. Sivas Belediyesi, “Sivas Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 1. T.C. Şırnak Belediyesi, “Şırnak Belediye Başkanlığı 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 1. T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, “Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 12. T.C. Tokat Belediyesi, “Tokat Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 2. T.C. Uşak Belediyesi, “Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 1. T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, “Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 7. T.C. Yozgat Belediyesi, “Yozgat Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 2–3. T.C. Zonguldak Belediyesi, “Zonguldak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. Giriş.

edilebilmektedir.¹²⁸¹ Burada belirtmek gerekir ki, bu hizmet birimleri genellikle kültür ve sosyal işleri birlikte ele almaktadır ve sadece kültür odaklı birimi olan belediye sayısı azdır.¹²⁸²

¹²⁸¹ T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, “Birimlerimiz”, (Çevrimiçi) <https://www.adana.bel.tr/tr/birimlerimiz>, 30.05.2025.T.C. Adıyaman Belediyesi, “Kültür ve Sosyal İşler”, (Çevrimiçi) <https://www.adiyaman.bel.tr/KULTUR-SOSYAL>, 30.05.2025.T.C. Afyonkarahisar Belediye Başkanlığı, “Müdür - Servis Sorumluları”, (Çevrimiçi) <https://www.afyon.bel.tr/kurumsal-yapi/1/107/Mudur-Birim-Sorumlulari>, 30.05.2025.T.C. Ağrı Belediyesi, “Birim Müdürlükleri”, (Çevrimiçi) <https://www.agri.bel.tr/profiller/birim-mudurlukleri/>, 30.05.2025.T.C. Aksaray Belediyesi, “Müdürlükler”, (Çevrimiçi) <https://www.aksaray.bel.tr/Mudurluklerimiz.aspx>, 30.05.2025.T.C. Amasya Belediyesi, “Organizasyon Şeması”, (Çevrimiçi) <https://amasya.bel.tr/sayfalar/organizasyon-semasi>, 30.05.2025.T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, “Teşkilat Şeması”, (Çevrimiçi) <https://www.ankara.bel.tr/teskilat-semasi>, 30.05.2025.T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, “Kurumsal Yapı”, (Çevrimiçi) <https://www.antalya.bel.tr/Kurumsal/Kurumsal-Yapi>, 30.05.2025. T.C. Ardahan Belediyesi, “Müdürlükler”, (Çevrimiçi) <https://www.ardahan.bel.tr/mudurlukler>, 30.05.2025. T.C. Artvin Belediyesi, “Organizasyon Şeması”, (Çevrimiçi) <https://artvin.bel.tr/teskilat-semasi>, 30.05.2025. T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi, “Kurumsal Yapı”, (Çevrimiçi) <https://aydin.bel.tr/detail/4353/kurumsal-yapi>, 30.05.2025. T.C. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, “Kurumsal”, (Çevrimiçi) <https://balikesir.bel.tr/organizasyonsemasi>, 30.05.2025. T.C. Bartın Belediyesi, “Teşkilat Şeması”, (Çevrimiçi) <https://bartin.bel.tr/teskilat-semasi>, 30.05.2025. T.C. Batman Belediyesi, “Müdürlükler”, (Çevrimiçi) <https://www.batman.bel.tr/mudurlukler>, 30.05.2025. T.C. Bingöl Belediyesi, “Müdürlükler”, (Çevrimiçi) <https://www.bingol.bel.tr/tr/idare/mudurlukler>, 30.05.2025. T.C. Bitlis Belediyesi, “Organizasyon Şeması”, (Çevrimiçi) <https://bitlis.bel.tr/organizasyon-semasi/>, 30.05.2025. T.C. Bolu Belediyesi, “Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü”, (Çevrimiçi) <https://www.bolu.bel.tr/kulturvesosyalisler/>, 30.05.2025.T.C. Burdur Belediyesi, “Birimlerimiz”, (Çevrimiçi) <https://burdur.bel.tr/birimlerimiz/>, 30.05.2025. T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, “Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı”, (Çevrimiçi) <https://www.bursa.bel.tr/idari/kultur-ve-sosyal-isler-dairesi-baskanligi-16>, 30.05.2025. T.C. Çanakkale Belediyesi, “Kültür İşleri Müdürlüğü”, (Çevrimiçi) <https://www.canakkale.bel.tr/tr/sayfa/1224-kultur-isleri-mudurlugu>, 30.05.2025. T.C. Çankırı Belediyesi, “Müdürlükler”, (Çevrimiçi) <https://cankiri.bel.tr/mudurlukler>, 30.05.2025. T.C. Çorum Belediyesi, “Müdürlükler”, (Çevrimiçi) <https://www.corum.bel.tr/kurumsal/mudurlukler>, 30.05.2025. T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, “Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı”, (Çevrimiçi) <https://www.denizli.bel.tr/Default.aspx?k=kultur-ve-sosyal-isler>, 30.05.2025. T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, “Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Teşkilat Şeması”, (Çevrimiçi) <https://www.diyarbakir.bel.tr/kurumsal/yonetim.html>, 30.05.2025. T.C. Düzce Belediyesi, “Kültür İşleri Müdürlüğü”, (Çevrimiçi) <https://duzce.bel.tr/115-kultur-isleri-mudurlugu>, 30.05.2025.T.C. Edirne Belediyesi, “Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü”, (Çevrimiçi) <https://www.edirne.bel.tr/Kurumsal/MudurlukDetay?mudurlukId=d3a9738b-08f5-46e3-9f34-e632acc0649c#>, 30.05.2025. T.C. Elazığ Belediyesi, “Müdürlükler”, (Çevrimiçi) <https://www.elazig.bel.tr/mudurlukler/>, 30.05.2025. T.C. Erzincan Belediyesi, “Müdürlükler”, (Çevrimiçi) <https://www.erzincan.bel.tr/mudurlukler>, 30.05.2025. T.C. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, “Daire Başkanlıklarımız”, (Çevrimiçi) <https://www.erzurum.bel.tr/daire-baskanliklarimiz>, 30.05.2025. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, “Teşkilat Şeması”, (Çevrimiçi) <https://www.gaziantep.bel.tr/tr/teskilat-semasi>, 30.05.2025. T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, “İdari Şema”, (Çevrimiçi) <https://www.eskisehir.bel.tr/idari-sema>, 30.05.2025. T.C. Giresun Belediyesi, “Müdürlüklerimiz”, (Çevrimiçi) <https://giresun.bel.tr/mudurlerimiz/>, 30.05.2025. T.C. Gümüşhane Belediyesi, “Birimler”, ((Çevrimiçi) <https://www.gumushane.bel.tr/birimlerimiz/>, 30.05.2025. T.C. Hakkari Belediyesi, “Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü”, (Çevrimiçi) <https://www.hakkari.bel.tr/kultur-ve-sosyal-isler-mudurlugu>, 30.05.2025.T.C. Hatay Büyükşehir Belediyesi, “Teşkilat Şeması”, (Çevrimiçi) <https://hatay.bel.tr/teskilat-semasi>, 30.05.2025. T.C. Iğdır Belediyesi, “Belediye Birimleri”, (Çevrimiçi) <https://www.igdir.bel.tr/belediye-birimleri>, 30.05.2025. T.C. Isparta Belediyesi, “Birimlerimiz”, (Çevrimiçi) <https://www.isparta.bel.tr/birimlerimiz>, 30.05.2025. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, “Daire Başkanlıkları”, (Çevrimiçi) <https://ibb.istanbul/ibb-tum-baskanliklar>, 30.05.2025.T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, “Kurumsal”, (Çevrimiçi) <https://www.izmir.bel.tr/Birimler/289>, 30.05.2025.T.C. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, “Organ ve Teşkilat”, (Çevrimiçi) <https://kahramanmaras.bel.tr/kurumsal/organ-ve-teskilat>, 30.05.2025. T.C. Karabük Belediyesi, “Müdürlükler”, (Çevrimiçi) <https://www.karabuk.bel.tr/mudurlukler.asp>, 30.05.2025. T.C. Karaman Belediyesi, “Birimler”, (Çevrimiçi) <https://www.karaman.bel.tr/Menu/20/Birimler.aspx>, 30.05.2025.T.C. Kars Belediyesi, “Müdürlükler”, (Çevrimiçi) <https://www.kars.bel.tr/mudurluk>, 30.05.2025. T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, “Organizasyon Yapısı”, (Çevrimiçi) <https://www.kayseri.bel.tr/organizasyon-yapisi>, 30.05.2025. T.C. Kastamonu Belediyesi, “Müdürlüklerimiz”, (Çevrimiçi)

Bu hizmet birimlerinin bir parçasını da şehir tiyatroları oluşturmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları, belediyelerin yürüttüğü sanat faaliyetlerinin en eski

<https://www.kastamonu.bel.tr/kurumsal/mudurluklerimiz/>, 30.05.2025. T.C. Kırıkkale Belediyesi, “Kırıkkale Belediyesi Teşkilat Şeması”, (Çevrimiçi) <https://www.kirikkale.bel.tr/tr/?sayfa=mudurlukler>, 30.05.2025. T.C. Kırklareli Belediyesi, “Müdürlüklerimiz”, (Çevrimiçi) <https://www.kirklareli.bel.tr/sayfalar/66/mudurluklerimiz>, 30.05.2025. T.C. Kırşehir Belediyesi, “Müdürlükler”, (Çevrimiçi) <https://www.kirsehir.bel.tr/mudurlukler>, 30.05.2025. T.C. Kilis Belediyesi, “Müdürlükler ve Hizmet Birimleri”, (Çevrimiçi) <https://www.kilis.bel.tr/index.php/2019/04/04/mudurlukler/>, 30.05.2025. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, “Organizasyon Yapısı”, (Çevrimiçi) <https://www.kocaeli.bel.tr/teskilat/>, 30.05.2025. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, “Kurumsal Yapı”, (Çevrimiçi) <https://www.konya.bel.tr/s/kurumsal-yapi>, 30.05.2025. T.C. Kütahya Belediyesi, “Yönetim Şeması”, (Çevrimiçi) <https://kutahya.bel.tr/yonetimsemasi.asp>, 30.05.2025. T.C. Malatya Büyükşehir Belediyesi, “Organizasyon Şeması”, (Çevrimiçi) <https://www.malatya.bel.tr/organizasyon-semasi>, 30.05.2025. T.C. Manisa Büyükşehir Belediyesi, “Teşkilat Şeması”, (Çevrimiçi) <https://www.manisa.bel.tr/teskilat-semasi/>, 30.05.2025. T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi, “Teşkilat Şeması”, (Çevrimiçi) <http://www.mardin.bel.tr/teskilat-semasi>, 30.05.2025. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, “Teşkilat Şeması”, (Çevrimiçi) <https://www.mersin.bel.tr/kurumsal/teskilat-semasi>, 30.05.2025. T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi, “Organizasyon Şeması”, (Çevrimiçi) <https://www.mugla.bel.tr/organizasyonsemasi>, 30.05.2025. T.C. Muş Belediyesi, “Müdürlüklerimiz”, (Çevrimiçi) <http://mus.bel.tr/mudurluklerimiz>, 30.05.2025. T.C. Nevşehir Belediyesi, “Nevşehir Belediyesi Teşkilat Şeması”, (Çevrimiçi) <https://www.nevsehir.bel.tr/nevsehir-belediyesi-teskilat-semasi>, 30.05.2025. T.C. Niğde Belediyesi, “Müdürlükler”, (Çevrimiçi) <https://nigde.bel.tr/mudurlukler>, 30.05.2025. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, “Daire Başkanlıkları”, (Çevrimiçi) <https://www.ordu.bel.tr/Birimler>, 30.05.2025. T.C. Osmaniye Belediyesi, “Müdürlükler”, (Çevrimiçi) <https://osmaniye-bld.gov.tr/kurumsal/mudurlukler>, 30.05.2025. T.C. Rize Belediyesi, “Müdürlüklerimiz”, (Çevrimiçi) <https://www.rize.bel.tr/mudurluklerimiz>, 30.05.2025. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, “Daire Başkanlıkları”, (Çevrimiçi) <https://www.sakarya.bel.tr/tr/Belediye/DaireBaskanliklari/1>, 30.05.2025. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, “Birimler”, (Çevrimiçi) <https://samsun.bel.tr/birimler>, 30.05.2025. T.C. Siirt Belediyesi, “Teşkilat Şeması”, (Çevrimiçi) <https://www.siirt.bel.tr/teskilat-semasi>, 30.05.2025. T.C. Sinop Belediyesi, “Birim Müdürleri”, (Çevrimiçi) <https://www.sinop.bel.tr/sabit-sayfalar/birim-mudurleri/>, 30.05.2025. T.C. Sivas Belediyesi, “Müdürlükler”, (Çevrimiçi) <https://sivas.bel.tr/mudurlukler>, 30.05.2025. T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, “Organizasyon Şeması”, (Çevrimiçi) <https://www.sanlıurfa.bel.tr/organizasyon-semasi>, 30.05.2025. T.C. Şırnak Belediyesi, “Birimler”, (Çevrimiçi) <https://www.sirnak.bel.tr/birimler/>, 30.05.2025. T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, “İdari Yapı”, (Çevrimiçi) https://www.tekirdag.bel.tr/buyuksehir_idari_yapi, 30.05.2025. T.C. Tokat Belediyesi, “Birim Müdürleri”, (Çevrimiçi) <https://www.tokat.bel.tr/sayfa/birim-mudurleri.html>, 30.05.2025. T.C. Trabzon Büyükşehir Belediyesi, “Teşkilat Şeması”, (Çevrimiçi) <https://www.trabzon.bel.tr/Web/OrganizasyonSema>, 30.05.2025. T.C. Tunceli Belediyesi, “Birimler”, (Çevrimiçi) <https://www.tunceli.bel.tr/birimler>, 30.05.2025. T.C. Uşak Belediyesi, “Organizasyon Şeması”, (Çevrimiçi) <https://www.usak.bel.tr/icerik/organizasyon-semasi>, 30.05.2025. T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, “Teşkilat Şeması”, (Çevrimiçi) <https://van.bel.tr/teskilat-semasi.html>, 30.05.2025. T.C. Yalova Belediyesi, “Müdürlükler”, (Çevrimiçi) <https://www.yalova.bel.tr/mudurlukler>, 30.05.2025. T.C. Yozgat Belediyesi, “Teşkilat Şeması”, (Çevrimiçi) <https://www.yozgat.bel.tr/icerik/teskilat-semasi>, 30.05.2025. T.C. Zonguldak Belediyesi, “Müdürlükler”, (Çevrimiçi) <https://www.zonguldak.bel.tr/kategori/Mudurlukler/46>, 30.05.2025. İnternet sitelerine göre kültüre özgülenen bir müdürlüğü bulunmayan belediyeler: Bayburt ve Bilecik belediyeleridir. Bayburt’ta Kentsel Tasarım Müdürlüğü, Bilecik’te ise Sosyal Destek Hizmetleri Müdürlüğü bulunmaktadır. T.C. Bayburt Belediyesi, “Müdürlükler”, (Çevrimiçi) <https://www.bayburt.bel.tr/mudurlukler>, 30.05.2025. T.C. Bilecik Belediyesi, “Birimlerimiz”, (Çevrimiçi) <https://www.bilecik.bel.tr/Birimlerimiz>, 30.05.2025. Belirtmek gerekir ki, Bayburt Belediyesi’nin internet sitesinde kültür ve sosyal işler müdürlüğü olmadığı görülmekteyse de faaliyet raporunda yer verilmiştir. T.C. Bayburt Belediyesi, “Bayburt Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 17.

¹²⁸² Bu belediyeler Çanakkale Belediyesi, Düzce Belediyesi, Giresun Belediyesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi’dir. Çanakkale Belediye Başkanlığı, “Kültür İşleri Müdürlüğü”, (Çevrimiçi) <https://www.canakkale.bel.tr/tr/sayfa/1224-kultur-isleri-mudurlugu>, 30.05.2025. T.C. Düzce Belediyesi, “Kültür İşleri Müdürlüğü”. T.C. Giresun Belediyesi, “Müdürlüklerimiz”. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, “Daire Başkanlıkları”. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi’nde ve Mardin Büyükşehir Belediyesi’nde ise kültür ve turizm, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi’nde kültür, gençlik ve spor, Ordu Büyükşehir Belediyesi’nde kültür, turizm ve sanat birlikte ele alınmıştır. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, “Teşkilat Şeması”, (Çevrimiçi) <https://www.gaziantep.bel.tr/tr/teskilat-semasi>, 30.05.2025. T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi, “Teşkilat Şeması”. T.C. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, “Organ ve Teşkilat”. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, “Daire Başkanlıkları”.

örneklerinden birini oluşturur. 1914 yılında kurulan Dar'ül-bedayi-i Osmani,¹²⁸³ 1931 yılında İstanbul Belediyesi'ne bağlanmış ve 1934 yılında ise İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları adını almıştır.¹²⁸⁴ Organizasyon şemalarından ve faaliyet raporlarından anlaşıldığı üzere halihazırda şehir tiyatrosu aracılığıyla faaliyet yürüten birçok belediye bulunmaktadır.¹²⁸⁵

Mahalli idarelerin sanat faaliyetlerini 5393 sayılı Kanun md. 70 ve 5216 sayılı Kanun md. 26'nın verdiği yetki doğrultusunda şirket kurma yoluyla gerçekleştirdiği de görülmektedir.¹²⁸⁶ Mahalli idarelerin, daha etkin ve verimli faaliyet yürütülebilmek, kâr elde edebilmek, idari vesayet denetiminden uzaklaşabilmek, personel istihdamını serbestçe gerçekleştirebilmek gibi

¹²⁸³ Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 63–67; 70–73.

¹²⁸⁴ T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, “Hakkımızda”, **İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları**, (Çevrimiçi) <https://sehirtiyatrolari.ibb.istanbul/hakkimizda>, 30.05.2025. belirtmek gerekir ki, şehir tiyatroları da sanat faaliyeti yürütmek amacıyla kurulan faaliyetlerin örneğini oluşturabilir; bununla birlikte kurma iradesi belediyededir ve bu sebeple mahalli idare başlığı altında değerlendirilmektedir.

¹²⁸⁵ Adana Büyükşehir Belediyesi için bkz. “Adana Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları”, y.y., (Çevrimiçi) <https://sehirtiyatrosu.adana.bel.tr/>. Afyonkarahisar Belediyesi için bkz. T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, “Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 394. Ankara Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, “Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 2023. Antalya Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, “Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 37. Aydın Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi, “Aydın Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 86. Bursa Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, “Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 152–153. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi için bkz. Hakkımızda”, **Amed Şehir Tiyatrosu**, y.y., (Çevrimiçi) <https://amedtiyatrosu.com/hakkimizda/>. Denizli Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, “Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 340–341. Edirne Belediyesi için bkz. T.C. Edirne Belediyesi, “Edirne Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 63. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, “Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 178. Erzurum Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, “EBB Şehir Tiyatrosu ‘Geç Kalanlar’ İle Yeni Sezona ‘Perde’ Dedi”, (Çevrimiçi) <https://www.erkurum.bel.tr/GuncelHaber-ebb-sehir-tiyatrosu-gec-kalanlar-ile-yeni-sezona-perde-dedi/29/962791.html>, 30.05.2025. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, “Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 220. Giresun Belediyesi için bkz. T.C. Giresun Belediyesi, “Giresun Belediyesi Şehir Tiyatrosu”, (Çevrimiçi) <https://giresunbst.com/>, 30.05.2025. İzmir Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, “İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 184. Kayseri Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, “Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 27. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, “Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları”, (Çevrimiçi), <https://tiyatrosu.kocaeli.bel.tr/>, 30.05.2025. Konya Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, “Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 218. Malatya Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Malatya Büyükşehir Belediyesi, “Malatya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 162. Manisa Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Manisa Büyükşehir Belediyesi, “Manisa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 120. Mersin Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, “Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 97. Nevşehir Belediyesi için bkz. T.C. Nevşehir Belediyesi, “Nevşehir Belediyesi 2023 Bütçe Yılı Faaliyet Raporu”, s. 118. Ordu Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, “Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 164. Sakarya Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, “Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 198. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi için bkz. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, “Şanlıurfa Şehir Tiyatrosu Perdelerini Açıyor”, (Çevrimiçi), <https://www.sanlıurfa.bel.tr/icerik/12622/21/sanlıurfa-sehir-tiyatrosu-perdelerini-aciyor>, 30.05.2025. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, “Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 93. Uşak Belediyesi için bkz. T.C. Uşak Belediyesi, “Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 87.

¹²⁸⁶ Ayrıca bkz. 6102 s. Kanun md. 16, md. 334, md. 478. Ayrıca bkz. 5302 s. İl Özel İdaresi Kanunu md. 52, 4046 s. Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanunu md. 26.

sebeplerle şirket kurma yoluyla hizmet sunduğu görülmektedir.¹²⁸⁷ Sermayesinin tamamı veya çoğunluğu belediyelere ait olan kültür ve sanat hizmetlerini sunmak için kurulan Adana Koza Kültür Sanat ve Turizm Hizmetleri A.Ş.,¹²⁸⁸ Bursa Kültür-Sanat Ürünleri ve Turizm Ticaret A.Ş.,¹²⁸⁹ Erzurum Kültür Sanat A.Ş.,¹²⁹⁰ Gazi Kültür Sanat Ticaret ve Turizm A.Ş.,¹²⁹¹ İstanbul Kültür ve Sanat Ürünleri Tic. A.Ş.,¹²⁹² İzmir Fuarcılık Hizmetleri Kültür ve Sanat İşleri Tic. A.Ş.,¹²⁹³ Eskişehir Sanat Özel Eğitim Kültür Spor Özel Sağlık Reklam ve Tanıtım Hizmetleri Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi,¹²⁹⁴ Kayseri Meslek Eğitim ve Kültür A.Ş.,¹²⁹⁵ Malatya Kültür A.Ş.,¹²⁹⁶ Muğla El Sanatları Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi,¹²⁹⁷ Samsun Kültür Turizm Ticaret A.Ş.,¹²⁹⁸ Şanlıurfa Kültür Bilişim A.Ş.¹²⁹⁹ ve TRABİTAŞ Sosyal ve Kültür Hizmetleri Ticaret A.Ş.¹³⁰⁰ bunların örneğini oluşturmaktadır.¹³⁰¹ Belediye şirketlerinin doktrinde kamu tüzel kişisi olduğu ileri sürülmüşse de,¹³⁰² bu şirketlerin özel hukuk formu olan

¹²⁸⁷ Tolga Demirbaş vd., “Yeni Kamu İşletmeciliği Bakış Açısıyla Türkiye’de Belediyelerin Şirketler Yoluyla Hizmet Sunma Modelinin Değerlendirilmesi”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, C. 15, No: 30, 2017, s. 158. Mahalli idarelerin şirket kurma amaçları için ayrıca bkz. Ahmet Berk, “Yerel Hizmet Sunumu ve Belediye İktisadi Teşebbüsleri”, **Sayıştay Dergisi**, No: 49, 2003, s. 52. Nida Malbeği, “Belediye İktisadi Teşebbüsleri Üzerine Bir İnceleme”, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 18, No: 1, 2018, s. 38. Hülya Küçük, “Türkiye’de Belediye Şirketlerinin Denetimi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives**, C. 3, No: 1, 2015, s. 42. Belediye şirketlerinin kuruluş prosedürlerine ilişkin değerlendirmeler için bkz. Nida Malbeği, “Belediye İktisadi Teşebbüsleri Üzerine Bir İnceleme”, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 18, No: 1, 2018, s. 44–45. Özel hukuk tüzel kişisi kurulması yönteminde daha etkili, verimli ve kaliteli bir hizmet yürütülmesinin sağlanması ve tüzel kişinin kendi kaynaklarını oluşturup kullanma imkanının bulunması amacı için bkz. Atay, **İdare Hukuku**, s. 589–590.

¹²⁸⁸ T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, “Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 310.

¹²⁸⁹ T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, “Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 430–441.

¹²⁹⁰ T.C. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, “Şirketlerimiz”, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.erkurum.bel.tr/IcerikDetay-sirketlerimiz/9/I.html>.

¹²⁹¹ T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, “Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 353.

¹²⁹² T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, “İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 39.

¹²⁹³ T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, “Kurumsal”, (Çevrimiçi) <https://www.izmir.bel.tr/tr/Sirketler/169,30.05.2025>.

¹²⁹⁴ T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, “Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 354.

¹²⁹⁵ T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, “Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 90–91.

¹²⁹⁶ T.C. Malatya Büyükşehir Belediyesi, “Malatya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 156.

¹²⁹⁷ T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi, “Muğla Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 176.

¹²⁹⁸ T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, “Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 308.

¹²⁹⁹ T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, “Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 320–329.

¹³⁰⁰ T.C. Trabzon Büyükşehir Belediyesi, “Trabzon Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 30.

¹³⁰¹ Belirtmek gerekir ki, diğer belediyelerin iştirakleri de kültür ve sanat faaliyeti yürütebilmektedir; bununla birlikte bu tez kapsamında isminde kültür olan iştiraklere örnek olarak yer verilmiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, şehir tiyatroları örneğinde olduğu gibi bu kurumlar da kültür sanat faaliyeti yürütmek amacıyla kurulan faaliyetlerin örneğini oluşturabilir; bununla birlikte kurma iradesi belediyededir ve bu sebeple mahalli idare başlığı altında değerlendirilmektedir.

¹³⁰² Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 687. Gözler bu kuruluşların Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminden önce kamu tüzel kişiliği olduğunu; nitekim 9 Temmuz 2018’den itibaren bu şirketlerin kanunla veya kamu tüzel kişiliği ile kurulma şartını taşımadığını belirtmektedir. Doktrindeki tartışmalar için ayrıca bkz. Sevgili Gençay, “Belediye Şirketlerinin Hukuki Statüsü”, s. 161–162. Malbeği, “Belediye İktisadi Teşebbüsleri Üzerine Bir İnceleme”, s. 35. Kamu tüzel kişiliğinin ve piyasa şartlarına göre hareket etme gerekliliğinin rekabet içerisinde olan özellikler olduğuna ilişkin ayrıca bkz. Mücahit Bektaş, İbrahim Olgun, “Belediye Şirketleri ve İştirakleri”, **Belediye Yönetimi ve Kamusal İlişkiler**, 2017, s. 244.

anonim şirket olarak kurulduğu göz önünde tutulduğunda kamu tüzel kişisi olarak nitelendirilmemesi gerektiği düşünülmektedir.¹³⁰³ Yargıtay da bir kararında bu şirketlerin “belediyelerin tüzel kişiliğinden ayrı ve bağımsız özel hukuk tüzel kişileri” olduğunun altını çizmiştir.¹³⁰⁴ DTGM ve DOB’a ilişkin değerlendirmelerde ele aldığımız üzere özel hukuk tüzel kişileri kamusal hakimiyet altında olabilecek ve bu doğrultuda idare sayılabilecektir.¹³⁰⁵ Bu görüş doğrultusunda, bu kuruluşların sermayesi göz önünde tutulduğunda bu şirketlerin de idare sayılması ve yürüttükleri faaliyetlerin bu kapsamda değerlendirilmesi gerekmektedir.

Yerel kültür ekosistemine ilişkin hazırlanan raporlarda kültür hizmetlerinin dinlenme, spor ve din hizmetleri ile beraber değerlendirildiği ve kültürün kapsamının muğlak olduğu raporlarda görülmektedir. Bu bağlamda bu diğer hizmetler çıktığında kültüre çok düşük bir bütçe ayrıldığı tespiti yapılmıştır.¹³⁰⁶ Her ne kadar belediyelerin yürüttüğü faaliyetlerin niteliğinin ve yeterliliğinin tespitinin bu çalışmanın amacını aşacağı ve başka bilimlerin çalışma alanının konusunu oluşturacağı düşünülse de faaliyet raporlarından her belediyenin aynı oranda kültür sanat faaliyeti yürütmediği anlaşılabilmektedir.¹³⁰⁷

b. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

Anayasa md. 134, “Atatürkçü düşüncüyü, Atatürk ilke ve inkılaplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla; [...] Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür Merkezinden oluşan, kamu tüzel kişiliğine sahip "Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu" kurulmasını öngörmüştür. 664 sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

¹³⁰³ Benzer şekilde bkz. Sevgili Gençay, “Belediye Şirketlerinin Hukuki Statüsü”, s. 168.

¹³⁰⁴ Yargıtay 22. Hukuk Dairesi, E. 2017/25655, K. 2020/106, T. 13.01.2020 (Lexpera)

¹³⁰⁵ Bkz. Bölüm 2/1/B/c – Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünün ve Devlet Opera ve Balesi’nin “Tüzel Kişilik” Olarak Kurulmasına İlişkin Değerlendirme. Belediye iktisadi teşebbüslerinin kamu kesiminde yer alan özel hukuk kişileri olduğuna ilişkin bkz. Aydın Gülan, “İdareler Arası Mal Devri-2942 Sayılı Kamulaştırma Kanunu’nun 30. Maddesine İlişkin Düşünceler”, **Prof. Dr. Kemal Oğuzman’ın Anısına Armağan**, İstanbul, Beta Yayınevi, 2000, s. 358. Ayrıca bkz. Malbeği, “Belediye İktisadi Teşebbüsleri Üzerine Bir İnceleme”, s. 35. Bu gibi şirketlerin idari ve mali yönetimleri bakımından da mahalli idarelerle ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Küçük, “Türkiye’de Belediye Şirketlerinin Denetimi Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 42–43.

¹³⁰⁶ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Türkiye’de Yerel Kültür Ekosistemi”, s. 8.

¹³⁰⁷ Örneğin Ağrı Belediyesi’nin sanat kursları yürütmekle yetindiği görülmektedir. T.C. Ağrı Belediyesi, “Ağrı Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024, s. 25. Benzer şekilde bkz. Iğdır Belediyesi. T.C. Iğdır Belediyesi, “Iğdır Belediyesi Faaliyet Raporu Dosyası 2023”, 2024, s. 39. Bitlis Belediyesi’nin de sınırlı etkinlik yaptığı tespit edilebilir. Karabük Belediyesi, Karaman (özel günlerde) Artvin Belediyesi’nin de sınırlı aktivite yürüttüğü söylenebilir. Bununla birlikte bazı belediyelerde deprem sebebiyle bazı aktivitelerin de yapılamadığı görülmektedir. T.C. Artvin Belediyesi, “Artvin Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 6. T.C. Isparta Belediyesi, “Isparta Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 124. Kilis Belediyesi’nde yapılan faaliyetler projelere yer verilmemiştir. Şırnak Belediyesi’nin raporunda da performans değerlendirmelerinde sanat etkinliği düzenlenmediği görülüyor. T.C. Şırnak Belediyesi, “Şırnak Belediye Başkanlığı 2023 Faaliyet Raporu”, s. 81.

Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname¹³⁰⁸ ile de Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklarını düzenlenmiştir. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun görevleri arasında sanat faaliyeti ile dolaylı olarak ilişkilendirilebilecek görevler bulunmaktadır. 664 sayılı KHK md. 3 ile öngörülen Türk kültürü üzerinde “sosyal ve beşerî bilimler bütünlüğü içinde bilimsel araştırmalar yapmak, yaptırmak ve bu konularda seminer, sempozyum, konferans ve benzeri ulusal ve uluslararası etkinlikler düzenlemek, yayınlar yapmak ve bu alandaki çalışmalarını desteklemek” veya “[m]illetimizin sosyal ve kültürel gelişmesine katkı sağlayacak alanlarda bilimsel araştırmalar yapmak, yaptırmak ve bu alanda yapılan çalışmalara destek vermek” görevleri bunlar arasında sayılabilir.

Yüksek Kuruma bağlı olarak kurulan Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Türk Dil Kurumu Başkanlığı, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı ve Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı (AKMB) da kamu tüzel kişiliğini haiz ayrı birer idare olarak kurulmuştur. Bu kurumlardan temel olarak AKMB’nin sanat faaliyeti bakımından rol üstlendiği görülmektedir.

c. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

Sanata erişime imkân sunan idarelerden biri Türkiye Radyo Televizyon Kurumu’dur (TRT). Radyo ve televizyon yayıncılığı yapan ve bu bağlamda kitle iletişim aracı olan ve kitle iletişim özgürlüğünün konusu olan TRT’nin yürüttüğü faaliyetler arasında sanat faaliyeti de bulunmaktadır. Kamu yayıncılığının faaliyet niteliğinin değerlendirilmesi bu tezin amacı dışında kalmaktadır; fakat bireylerin televizyon izlemek için zaman harcaması¹³⁰⁹ ve sanata televizyon aracılığı ile de erişilmesi TRT’nin de genel hatlarıyla ele alınmasını gerektirmektedir. Yasakoyucunun TRT ile birlikte yayıncılığın içeriğine doğrudan müdahalede bulunması ve bu bakımdan özel yayıncılıktan farklılaşması bakımından¹³¹⁰ da TRT önemli bir konumdadır. TRT, ekonomik durum veya coğrafi konum fark etmeksizin geniş bir erişim sağlamakta ve çeşitli izleyicilerin beğenilerini tatmin etmektedir.¹³¹¹ TRT’nin yürütmekte olduğu kamu yayıncılığı faaliyetinin kamu hizmeti yayıncılığı olarak değerlendirildiği

¹³⁰⁸ 664 sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, R.G. No: 28103, T. 02.11.2011.

¹³⁰⁹ TRT, “TRT 2023 Faaliyet Raporu”, s. 24.

¹³¹⁰ Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 155.

¹³¹¹ Kenan Bölükbaş, “Kamu Yayıncılığı Bağlamında TRT Radyolarına Bakış: TRT Radyo 1 ve TRT FM Örneği”, **TRT Akademi**, C. 5, No: 9, 2020, s. 56.

görülmektedir.¹³¹² Kamu hizmeti yayıncılığının amaçları arasında halkın eğitim ve kültür seviyesini artırmak ve sanat ihtiyacını karşılamak olduğu¹³¹³ ve TRT yayınının temel amacının da kamu yararı¹³¹⁴ olduğu ifade edilmektedir.

TRT'nin kültür, sanat gibi içeriklerinin bulunduğu kanalların kamuoyuna hizmet ettiği belirtilmektedir.¹³¹⁵ Dizi yayıncılığı yapan TRT1¹³¹⁶ ve kültür ve sanat alanında yayıncılık yapan TRT2¹³¹⁷ ve müzik yayıncılığı yapan radyolar idarenin sanat faaliyeti sunmasının bir örneğini oluşturmaktadır. TRT 2'nin yayın akışında “resim, müzik, sinema, tiyatro, geleneksel ve çağdaş sanat programları, film, konser gösterimleri” gibi etkinliklerin de yer aldığı ve bir platform olarak bulunduğu görülmektedir.¹³¹⁸ TRT Müzik'in de farklı müzik aktivitelerine programlarında yer verdiği görülmektedir. “Türk sanat müziği, Türk halk müziği, pop, klasik, caz ve tasavvuf türlerine ek olarak belgesel, dünya müziği, enstrümental, klasik Türk müziği, nostalji, rock, şehir yöre, yabancı müzik, yaşam türlerinde programlar” bunlara örnek verilebilir.¹³¹⁹ TRT 2'nin veya TRT Müzik'in yaptığı yayıncılık faaliyetinin özel kanallar tarafından yerine getirilmesinin pek mümkün olmadığı belirtilmektedir.¹³²⁰ Bununla birlikte günümüzde sinema ve müzik odaklı özel televizyon kanalları bulunduğu gözden kaçmamalıdır.

1961 Anayasası ile kurulması öngörülen TRT, 1982 Anayasası ile güvence altına alınan kuruluşlardandır. Anayasa md. 133/3 uyarınca tek radyo ve televizyon kurumunun kamu tüzel kişiliği olarak kurulması ve özerkliği ve yayınlarının tarafsızlığı öngörülmüştür.¹³²¹ Günümüzde TRT, 4 sayılı CBK md. 533 uyarınca da “tarafsız bir kamu tüzel kişiliğine sahip” olarak kurulmuştur.¹³²² TRT'nin görevleri arasında 4 sayılı CBK md. 534 uyarınca yurt içinde

¹³¹² Tayfun Akgüner, “Kamu Hizmeti Yayıncılığı”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, No: 7, 1998, s. 291. Kamu yayıncılığının faaliyet niteliği bu tezin konusunu oluşturmamaktadır; yalnızca sanat faaliyeti üreticiliği ve sunuculuğu değerlendirilecektir.

¹³¹³ Akgüner, *a.g.e.*, s. 288. Kamu hizmeti yayıncılığının “toplumun eğitim, kültür, eğlence ve reklam” ihtiyacının karşılanmasını amaçlayan bir yayıncılık türü olduğuna ilişkin benzer şekilde bkz. Bölükbaş, “Kamu Yayıncılığı Bağlamında TRT Radyolarına Bakış: TRT Radyo 1 ve TRT FM Örneği”, s. 54. Kamunun “reklam” ihtiyacının olup olmadığı ayrı bir tartışma konusu olacaktır.

¹³¹⁴ Akgüner, “Kamu Hizmeti Yayıncılığı”, s. 293.

¹³¹⁵ Bahar Öztürk, Abuzer Çetinkaya, “Pandemi Döneminde Bir Eğitim Aracı Olarak Televizyon: TRT EBA TV.”, *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi E-Dergi*, C. 6, No: 1, 2021, s. 146.

¹³¹⁶ “Diziler”, *TRT*, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.trt1.com.tr/tv/diziler>.

¹³¹⁷ “Hakkımızda”, *TRT*, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.trt2.com.tr/hakkimizda>.

¹³¹⁸ TRT, “TRT 2023 Faaliyet Raporu”, s. 106.

¹³¹⁹ TRT, *a.g.e.*, s. 300.

¹³²⁰ Akdoğan, *Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi*, s. 155.

¹³²¹ TRT faaliyet raporunda kendisini “kamu tüzel kişiliğine sahip özerk bir kamu iktisadi teşebbüsü” olarak nitelendirmektedir. TRT, “TRT 2023 Faaliyet Raporu”, s. 14.

¹³²² TRT'nin tarafsızlığını kaybettiğine dair eleştiriler için ayrıca bkz. Akdoğan, *Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi*, s. 154. TRT'nin yapısı da özerk ve hesap verilebilir bir organizasyona ihtiyaç duyduğuna ilişkin bkz. Akdoğan, *a.g.e.*, s. 156.

“haber, kültür, bilim, sanat, eğlence ve benzeri türlerde eğitici, aydınlatıcı ve eğlendirici nitelikte her türlü yayın” yapmak olduğu görülmektedir. Bu yayınların amaçları arasında sanata erişim hakkıyla da ilişkilendirilebilecek olan “Türkiye Cumhuriyetinin çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkmasını öngören milli hedeflerin gerçekleşmesi”, sosyal hukuk devleti niteliklerinin korunması [...] ve güçlendirilmesi”, “milli kültürün geliştirilmesi” gibi amaçlar da bulunmaktadır. Uzun süre radyo ve televizyon yayıncılığında tekel yetkisini haiz olan TRT’nin bu durumu 1993 yılında radyo ve televizyon istasyonları kurma ve işletme yetkisinin Anayasa ile öngörülmesiyle birlikte son bulmuştur.¹³²³

d. Diğer Yerinden Yönetim Kuruluşları

Sanatsal faaliyetlerin yürütümü ile doğrudan görevlendirilmemekle birlikte, Türk idare teşkilatında bulunan bazı idarelerin sanatsal faaliyetlerle ilgili görevleri olduğu da görülmektedir. KTB ile ilgili kamu tüzel kişiliğini haiz Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı,¹³²⁴ kamu tüzel kişiliğini haiz Kapadokya Alan Başkanlığı,¹³²⁵ kamu tüzel kişiliğini haiz Uludağ Alan Başkanlığı¹³²⁶ ve KTB’ye bağlı kamu tüzel kişiliğini haiz Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı,¹³²⁷ kamu tüzel kişiliğini haiz Vakıflar Genel Müdürlüğü,¹³²⁸ tüzel kişiliği haiz Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı¹³²⁹ bu gibi kurumlara örnek verilebilir.

Bunlara ek olarak, sanatsal faaliyetler yürüten veya sunulmasına katkı sağlayan başkaca idareler de bulunmaktadır. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu¹³³⁰ md. 3 ile öngörüldüğü üzere müzik ve sahne sanatlarında sanatçı yetiştiren konservatuarlar veya md. 5(l) uyarınca kendilerine verilen takdir yetkisi çerçevesinde güzel sanat dallarındaki derslerden birini okutan

¹³²³ Tarihsel gelişim için bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 150–152.

¹³²⁴ 4 sayılı CBK md. 95. Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı’nın tarihi alanlarda kültürel değerleri geliştirmek gibi görev ve yetkileri sanatsal faaliyetlerle ilişkilendirilebilir. Bkz. 4 sayılı CBK md. 96.

¹³²⁵ 38 sayılı Kapadokya Alan Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, R.G. No: 30791, T. 01.06.2019, md.3. Kapadokya Alan Başkanlığı’nın kültürel değerlerin korunmasına ilişkin görev ve yetkileri sanatsal faaliyetlerle ilişkilendirilebilir. Bkz. 38 sayılı CBK md. 4.

¹³²⁶ 117 sayılı Uludağ Alan Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, R.G. No: 32085, T. 26.01.2023, md.3. Uludağ Alan Başkanlığı’nın kültür varlıklarına ilişkin görev ve yetkileri sanatsal faaliyetlerle ilişkilendirilebilir. Bkz. 117 sayılı CBK md. 6.

¹³²⁷ 4 sayılı CBK md. 520. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı’nın kültürel alanlarda proje gerçekleştirme yetki ve görevleri sanatsal faaliyetlerle ilişkilendirilebilir. Bkz. 4 sayılı CBK md. 522.

¹³²⁸ 4 sayılı CBK md. 692. Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün vakıf kültürel varlıklarını korumak ya da kültür merkezleri kurmak gibi görev ve yetkileri sanatsal faaliyetlerle ilişkilendirilebilir. Bkz. 4 sayılı CBK md. 693.

¹³²⁹ 4 sayılı CBK md. 724. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı’nın yazma ve nadir matbu Mushaflar üzerine kültürel faaliyetlerde bulunmak gibi görev ve yetkileri sanatsal faaliyetlerle ilişkilendirilebilir.

¹³³⁰ 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, R.G. No: 2547, T.04.11.1981.

veya kültür sanat faaliyetlerine ev sahipliği yapan yükseköğretim kurumları bu idarelere örnek teşkil edecektir.

Bunlara ek olarak, kültürel hakların sağlanması bakımından ulusal insan hakları kurumlarının önemli bir rol oynadığı söylenmektedir.¹³³¹ Bu kurumların esnek yapıları ve geniş yetkileri (hukuka uygunlukla sınırlı kalmayıp hakkaniyet sorgulamaları yapmaları) bu hakların korunması bakımından da etkili olabilir.¹³³² Türk hukuku bakımından da Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ve Kamu Denetçiliği Kurumu’nun bu kapsamda rol oynayabileceği söylenebilir.¹³³³

Ayrıca, kamusal hakimiyet altında¹³³⁴ bulunan vakıf veya dernekler de sanat faaliyeti yürütmekle yetkilendirilmiş idareler arasında sayılabilir. Bunun örneğini 5653 sayılı Yunus Emre Vakfı Kanunu¹³³⁵ md. 1 uyarınca “Türkiye’yi, kültürel mirasını, Türk dilini, kültürünü ve sanatını tanıtmak, Türkiye’nin diğer ülkeler ile dostluğunu geliştirmek, kültürel alışverişini artırmak, bununla ilgili yurt içi ve yurt dışındaki bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak, Türk dili, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet vermek, Türkiye’de Yunus Emre Enstitüsü ve yurt dışında Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri açmak için” kurulan Yunus Emre Vakfı oluşturmaktadır.¹³³⁶

İdare olarak değerlendirilebilecek bir diğer kurum ise İstanbul’un Avrupa Kültür Başkenti olarak ilan edilmesi üzerine 5706 sayılı İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Hakkında

¹³³¹ Mario Gomez, “Advancing economic and social rights through national human rights institutions”, **Research Handbook on Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights**, ed. Jackie Dugard vd., Edward Elgar Publishing, 2020, (Çevrimiçi) <https://china.elgaronline.com/view/edcoll/9781788974165/9781788974165.xml>.

¹³³² Barbara von Tigerstrom, “Implementing Economic, Social, and Cultural Rights: The Role of National Human Rights Institutions”, **Giving Meaning to Economic, Social, and Cultural Rights**, University of Pennsylvania Press, 2001, s. 153–154, (Çevrimiçi) <https://www.degruyter.com/document/doi/10.9783/9780812205695.139/html>.

¹³³³ Bkz. 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu, R.G. No: 29690, T. 20.04.2016 ve 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kanunu, R.G. No: 28338, T. 29.06.2012.

¹³³⁴ Kamusal hakimiyet kıstasları için bkz. Bölüm 2/1/B/1/c – Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünün ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğünün “Tüzel Kişilik” Olarak Kurulmasına İlişkin Değerlendirme.

¹³³⁵ 5653 sayılı Yunus Emre Vakfı Kanunu, R.G. No: 26526, T. 18.05.2007.

¹³³⁶ 5653 sayılı Kanun md. 4 uyarınca vakfın karar organı olan mütevelli heyetinde merkezi idarenin ve Cumhurbaşkanı tarafından seçilen kişilerin çoğunlukta olduğu tespit edilebilmektedir. Bkz. md. 4: “Mütevelli Heyet: Mütevelli Heyet, Vakfın karar organıdır. Kültür ve Turizm Bakanı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı, Maliye Bakanlığı Müsteşarı ve Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarı heyetin tabii üyeleridir. Heyetin tabii üyeleri dışında; Cumhurbaşkanı tarafından seçilen beş kişi ve Türkiye Maarif Vakfı tarafından kendi mütevelli heyeti üyeleri arasından seçilen bir kişi üç yıl süreyle Mütevelli Heyet üyeliğini yürütür. Kültür ve Turizm Bakanı, Mütevelli Heyetin başkanı; Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı, başkan vekilidir.” Karar organında merkezi idarenin iradesinin bulunması bu kurumun, yukarıda ele alınmış olan kriterler doğrultusunda bu kurumun da idare teşkilata dahil olduğu yorumuna imkân sunmaktadır.

Kanun¹³³⁷ md. 4 uyarınca tüzel kişilik olarak kurulan İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı'dır. 5706 sayılı Kanun md. 8 uyarınca "İstanbul'un 2010 yılı Avrupa Kültür Başkentliğine hazırlık çalışmalarından, etkinliklerin planlanmasından ve yürütülmesinden ve bütçenin uygulanmasından birinci derece sorumlu" olan ve tüzel kişiliği temsil eden Yürütme Kurulu'nun çoğunluğunun merkezi idare ve yerinden yönetim temsilcilerinden oluşması da bu ajansın idare olarak değerlendirilmesine imkân sunacaktır.¹³³⁸ 5706 sayılı Kanun md. 20 ve 21 uyarınca söz konusu projenin tamamlanmasından sonra tasfiye işlemlerinin tamamlanması ve kanunun yürürlükten kalkması öngörülmüştür.

D. İdari Yapılanmaya İlişkin Özel Sorular

1. Bağımsız Bir Sanat Otoritesi Gerekli Midir?

Devlet sanat ilişkisi kapsamındaki modellerden birini yukarıda ele alındığı üzere koruyucu model oluşturmakta ve bu modelde devlet sanatı "arm's length" yaklaşımıyla ve özerk sanat konseyleri aracılığı ile desteklemektedir. Bu konseyler ilk olarak 1945 yılında İngiliz Sanat Konseyi (*Art Council England*) adıyla İngiltere'de ortaya çıkmıştır.¹³³⁹ Keynes'in sanat kuruluşları açısından ileri sürdüğü özerk bir kuruluş önerisine paralel olarak,¹³⁴⁰ Türk doktrininde de sanat faaliyetlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesine yönelik bağımsız bir idari otorite olarak Yüksek Sanat Kurulu oluşturulması önerilmektedir.¹³⁴¹ Merkezi yönetimin müdahalesinin ortadan kalkmasıyla, yani bağımsızlığın sağlanmasıyla birlikte, sanat üretimin daha özerk ve verimli olacağı iddia edilmiştir.¹³⁴² Bu kurulun oluşturulmasının bir diğer gerekçesi ise, sanat alanının yönetilmesi için uzmanlığın ve hızlı değişimlere ayak uydurmanın gerekmesidir.¹³⁴³ Bu noktada belirtmek gerekir ki, aşağıda da ele alınacağı üzere bu kuruluşlar (ör. Amerikan Ulusal Sanat İdaresi (*National Endowment for the Arts*) (NEA)), diğer bağımsız idari otoritelerden farklı bir şekilde kurgulanmıştır.

¹³³⁷ 5706 sayılı İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Hakkında Kanun, R.G. No: 26700, T. 14.11.2007.

¹³³⁸ Md. 8 (2): "Yürütme Kurulu; Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Valiliği, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul Sanayi Odasının birer temsilcisi ve Danışma Kurulunun, geçici 2nci maddede belirtilen Girişim Grubunda yer alan sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri arasından seçeceği iki üye ile Danışma Kurulunun diğer üyeleri arasından seçeceği iki üyeden oluşur." Ayrıca bkz. md. 6 ve Geçici md. 2.

¹³³⁹ Hetherington, "Arm's-length funding of the arts as an expression of laissez-faire", s. 482.

¹³⁴⁰ Mautner, *Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts*, s. 138.

¹³⁴¹ Çetinkaya İstikbal, *Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek*, s. 151. Müstakil bir sanat kurumunun kurulması gerekliliğine ilişkin bkz. Akdoğan, *Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi*, s. 272.

¹³⁴² Çetinkaya İstikbal, *Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek*, s. 154.

¹³⁴³ Çetinkaya İstikbal, *a.y.*

Karar alma sürecinin siyasi ve ekonomik etkilerden bağımsız olması ve bu sürecin bireysel olarak değil kurul olarak yürütülmesi amacıyla Yüksek Sanat Kurulu'nun yapı, görev ve yetkilerine ilişkin çeşitli öneriler getirildiği görülmektedir.¹³⁴⁴ Yüksek Sanat Kurulu'nun bireysel değil kurul olarak karar alması ve bu kurul üyelerinin Cumhurbaşkanı, Yükseköğretim Kurumu ve TBMM tarafından seçilmesi ve bürokrat, akademisyen ve uzman sanatçılardan oluşması önerilmektedir. Bürokrat üyelerin KTB, MEB ve Maliye Bakanlığı'ndaki bürokratlardan, akademisyen üyelerin sanat fakülteleri ve konservatuarda görev alan akademisyenlerden ve sanatçıların da tecrübe sahibi farklı sanat dallarından sanatçılardan atanması önerilmiştir.¹³⁴⁵

Sanata erişim hakkı değerlendirilirken belirtildiği üzere Anayasa md. 27 herkesin sanat özgürlüğünü korumakta ve bu korumadan sanat üreticisi ve sunucusu konumunda yer alan idareler de yararlanabilmektedir. Bu bağlamda sanat üreticisi ve sunucusu konumunda olan bir idarenin bu özgürlüğünü kullanabilecek nitelikteki bağımsızlığı önem arz etmektedir. Sanat kurumlarının özerkliklerine yapılan müdahale de yürütme eliyle sanat özgürlüğüne yapılan bir müdahaledir.¹³⁴⁶ Yabancı literatürde sanat kurumları ele alınırken bu kurumların bağımsızlığı üç başlıkta incelenmiştir: program bağımsızlığı (*program*), süreç bağımsızlığı (*process*) ve mali bağımsızlık (*fiscal*). Bu başlıklar kurumun amaçlarının ve politikalarının yasama veya yürütme tarafından sıkı olarak belirlenip belirlenmeyeceği, idarenin görevini yerine getirirken nasıl bir denetim ve gözetim altında olacağı ve aldığı bütçe desteği olarak açıklanmaktadır.¹³⁴⁷ Türk hukuku bakımından ise bu konunun idari vesayet kavramı üzerinden değerlendirilmesi gerekmektedir.

İdarenin bütünlüğü ilkesi gereği öngörülen idari vesayet yetkisi “merkezi idarenin yerinden yönetimler üzerinde bir gözetim, denetim ve kontrol yetkisi” olarak tanımlanabilir ve (i) organlar üzerinde idari vesayet yetkisi, (ii) işlemler üzerinde idari vesayet yetkisi ve (iii) yerine geçerek faaliyet yürütme ve işlem yapma yetkisi olarak kendini göstermektedir.¹³⁴⁸ Yukarıda ele alındığı üzere kamu kurumlarının belirli bir özerkliği vardır.¹³⁴⁹ Bununla birlikte

¹³⁴⁴ Çetinkaya İstikbal, **a.g.e.**, s. 154–163.

¹³⁴⁵ Çetinkaya İstikbal, **a.g.e.**, s. 155–156.

¹³⁴⁶ Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 61.

¹³⁴⁷ Craig Alford Masback, “Independence vs. Accountability: Correcting the Structural Defects in the National Endowment for the Arts”, **Yale Law and Policy Review**, C. 10, No: 1, 1992, s. 184.

¹³⁴⁸ Burak Oder, **İdare Hukuku I Ders Notları 2. İdari Teşkilat**, 2024, s. 7–10. Merkezi idare dışındaki idareler arasında da idari vesayet ilişkisi kurulmuş olabilir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, yerine geçerek faaliyet yürütme ve işlem yapma yetkisi diğer yetkileri gibi olağan bir yetki değildir.

¹³⁴⁹ Kemal Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, 3. baskı, Bursa, Ekin, 2019, s. 395.

söz konusu kurumların organları ve işlemleri üzerinde öngörülen yetkiler özerkliklerinin kapsamı konusunda yol gösterici olacaktır.

İlk olarak, merkezi idarenin, temel görevi sanat faaliyeti yürütmek olan DTGM ve DOB'un organları üzerindeki yetkisi değerlendirilmelidir. Anayasa md. 104/9 uyarınca Cumhurbaşkanı, “[ü]st kademe kamu yöneticilerini atar, görevlerine son verir ve bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenler.” Bu yetki uyarınca çıkarılan 3 sayılı Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi¹³⁵⁰ md. 2(2) ve (I) sayılı cetvel uyarınca Genel Müdürler ve md. 2(2) ve (II) sayılı cetvel uyarınca genel müdür yardımcıları (Bağlı, İlgili, İlişkili Kuruluşlar Dâhil) Cumhurbaşkanı kararıyla atanmaktadır. Bu kurumlara yapılan atamalarda öngörülen şartlar da 3 sayılı CBK ile belirlenmiştir. Bu genel şartlar arasında veya söz konusu kurumların kuruluş mevzuatlarında yürütülen faaliyete ilişkin belirli kriterler (örn. tiyatro/opera ve bale alanında tecrübesi) öngörülmediği tespit edilmektedir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı'nın DTGM ve DOB yöneticilerini atama konusunda geniş bir takdir yetkisinin olduğu söylenmelidir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nden önceki düzenlemede 5441 sayılı Kanun mülga md. 1 uyarınca Genel Müdür'ün “Kültür ve Turizm Bakanının teklifi üzerine, yükseköğretim kurumlarının birinden mezun, özel veya kamu kuruluşlarında veya bunların her ikisinde en az 15 yıl hizmet görmüş; sahne hayatında başarılarıyla tanınmış sanatçılar, tiyatro yazarları, eleştirmenleri, temayüz etmiş tiyatro yönetmenleri ile üniversitelerde tiyatro sanatı dalında görev yapan öğretim elemanları arasından müşterek kararname ile” göreve alınması öngörülmüştür. Müşterek kararname ile göreve alınma hususunun, özellikle koalisyon hükümetlerinde ya da bakanlar ile Cumhurbaşkanı arasında görüş ayrılıklarının bulunduğu durumlarda, genel müdürlerin hükümet değişikliklerinden etkilenmesini önlediği söylenmiştir.¹³⁵¹

Burada önemli olan bir diğer husus 3 sayılı CBK md. 4 uyarınca (I) sayılı cetvelde yer alanların görev sürelerinin Cumhurbaşkanı'nın görev süresiyle sınırlı olması ve bu kişilerin görev süreleri dolmadan da görevden alınabilmeleridir. Ek olarak, 375 sayılı KHKEk md. 35¹³⁵²

¹³⁵⁰ 3 sayılı Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, R.G. No: 30474, 10.07.2018.

¹³⁵¹ Karşlı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 52.

¹³⁵² 375 sayılı, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu, 2802 sayılı Hakimler ve Savcılar Kanunu, 2914 sayılı Yükseköğretim Personel Kanunu, 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanunu ile Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması, Devlet Memurları ve Diğer Kamu Görevlilerine Memuriyet Taban Aylığı ve Kıdem Aylığı ile Ek Tazminat Ödenmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, R.G. No: 20211, T.30.06.1989.

Cumhurbaşkanı'na "sürelî atanan üst kademe kamu yöneticileri[ni], ilgili kanunlarda öngörülen görevden alma gerekçeleri yanında kurumsal hedeflere ulaşılamaması nedeniyle de süreleri tamamlanmadan görevlerinden [alma]" yetkisi vermektedir. Bu doğrultuda DTGM ve DOB yöneticilerinin görevden alınması konusunda Cumhurbaşkanı'nın geniş bir yetkisi olduğu söylenmelidir. Bu atama ve görevden alma yetkileri de devletin sanat alanına daha fazla müdahale etmesine imkân sunar nitelikte bir takdir yetkisi sunmaktadır.

DTGM ve DOB'un tüzel kişilikleri ele alınırken belirtildiği üzere bu kurumların bütçelerinin KTB tarafından tasdik edilmesi, festival ve turne düzenlemelerinin bakan onayına tabi olması, kamu tüzel kişiliğinin öngörülmemiş olması bu kurumların işlemleri üzerinde de merkezi idarenin kontrolünün olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu kuruluşlar ile KTB arasında bütçe bağı olduğu ve KTB bütçesinden kendilerine ödenek tahsis edildiği görülmektedir.¹³⁵³ Görüldüğü üzere KTB'nin sanat kurumlarının özerkliğine müdahale yetkisi bulunmaktadır.¹³⁵⁴ Bu bağlamda DTGM ve DOB'un sanat kurumlarının merkezi idare karşısında sahip olması arzu edilen bağımsızlığa sahip olmadığı anlaşılmakta ve bu da bağımsız bir sanat otoritesi gerekli midir sorusunu doğurmaktadır.

Türkiye'de bağımsız idari otoriteler, diğer adıyla düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar, devletin düzenleyiciliğinin ön plana çıktığı¹³⁵⁵ 1980'li yılların başında ortaya çıkmaya başlamıştır.¹³⁵⁶ Bu kurumların varlığı bazı sektörlerde ortaya çıkan düzenleme ve denetleme ihtiyacı doğrultusunda¹³⁵⁷ ekonomik düzenin korunması ve piyasanın düzgün bir şekilde işleminin sağlanması ile açıklanmaktadır.¹³⁵⁸ Bunun geri planında söz konusu piyasaların uzmanlık gerektiren kişiler tarafından düzenlenip denetlenmesi¹³⁵⁹ ve "duyarlı" sektörler olarak nitelendirilen enerji, medya gibi sektörlerin siyasi etkilerden arındırılması ihtiyacı

¹³⁵³ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 52.

¹³⁵⁴ Oyunların bakan tarafından belirlenmesinin özerkliğe müdahale teşkil edeceğine ilişkin bkz. Kanadoğlu, "Sanat Özgürlüğü", s. 194.

¹³⁵⁵ Serife Sezen, "Türkiye'de Düzenleyici Kurulları Kimler, Nasıl Yönetiyor", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 38, No: 4, 2005, s. 86.

¹³⁵⁶ Ender Ethem Atay, "Bağımsız İdari Otoriteler ve Türkiye Uygulaması", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 10, No: 1,2, 2006, s. 263.

¹³⁵⁷ Turgut Tan, "Bağımsız İdari Otoriteler", *Perembe Konferansları*, 2000, s. 13.

¹³⁵⁸ Lütfi Duran, "Türkiye'de Bağımsız İdari Otoriteler", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 30, 1997, s. 4.

¹³⁵⁹ Bazı sektörlerin gelişen teknoloji doğrultusunda mevcut idari ve yargısal yöntemler ile organizasyonunun ve denetiminin sağlanamadığı ifade edilmiştir. Ali Ulusoy, "Bağımsız İdari Kurumlar", *Danıştay Dergisi*, No: 100, 1999, s. 4. Uzman ve güvenceli kurulların rol alması gerekliliğine ilişkin olarak bkz. Yayla, *İdare Hukuku*, s. 267.

bulunmaktadır.¹³⁶⁰ Bu doğrultuda “bağımsızlık” bu otoritelerin temel ayırt edici özellikleri arasında yer almaktadır.¹³⁶¹

Kültür endüstrisinin ve sanat piyasasının varlığı konusunda şüphe bulunmamaktadır.¹³⁶² Devletin bu piyasaya gerek sanat sunucusu gerek de sanat destekleyicisi olarak katıldığı görülmektedir. İdare tekel olmadığı bir alanda faaliyet gösterirken rakip durumundadır.¹³⁶³ İdarenin sanat faaliyeti yürütmesinin anayasal sınırları değerlendirilirken, idarenin sanat piyasasını kendi tekeline alması veya o piyasadaki rekabeti engellemesinin Anayasa md. 167’ye de aykırılık teşkil edeceği dile getirilmiştir.¹³⁶⁴ Ek olarak, idarenin sanat faaliyetlerini yürütürken bağımsız ve tarafsız olması gerek idarenin faaliyetlerinin tabi olduğu ilkeler (örn. eşitlik) gerekse sanat özgürlüğünün niteliği gereğidir.

Bununla birlikte, bu durum Türk hukukundaki bağımsız idari otorite örneğine benzer bir örneğin, bu otoritelerin piyasalara müdahale etme yetkileri göz önünde bulundurulduğunda sanat piyasası bakımından kurulması gerektiği anlamına gelmeyecektir. Önerilen Yüksek Sanat Kurulu’nun faaliyetleri arasında özel sanat kurum ve kuruluşlarına destek sağlanması, devlet destekleri şartlarının benimsenmesi, sanat kurumlarının faaliyetlerine ilişkin esasların belirlenmesi ve denetlenmesi, bu kurumlara yönelen şikayetlerin değerlendirilmesi, kanuna aykırı hareket eden sanat kurumlarına yaptırım uygulanması, sanat kurumlarının düzenleyici

¹³⁶⁰ Ali Ulusoy, **Bağımsız İdari Otoriteler**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2003, s. 5, 10. Yasin siyasilere duyulan güvensizliği yolsuzluk, eşitsizlik ve adaletsizlik sebebiyle yaratılan güvensizlik olarak ifade etmektedir. Melikşah Yasin, **Sermaye Piyasası Kurulu ve İşlemleri**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002, s. 246. Tan siyasilere de bu kurumların oluşturulmasını tercih ettiğini ifade etmektedir. Turgut Tan, “Bağımsız İdari Otoriteler veya Düzenleyici Kurullar”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 35, No: 2, 2002, s. 14. Siyasi etkilerden uzaklaşma amacıyla ilgili ayrıca bkz. Önder Perçin, “Bağımsız İdari Otoriteler”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, No: 1, 2011, s. 334–335. Benzer şekilde Ulusoy, **Bağımsız İdari Otoriteler**, s. 25. Piyasa ekonomisinde hem aktör hem de hakem rolü üstlenmesinin alınan kararların “haklılığı, yerindeligi ve objektifligi” konusunda şüphe uyandırabileceğine ilişkin ayrıca bkz. Atay, “Bağımsız İdari Otoriteler ve Türkiye Uygulaması”, s. 261.

¹³⁶¹ Çiğdem Sever, “Türkiye’de Düzenleyici Kurumların Yapısı, İşlevi ve Dönüşümü”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 64, No: 1, 2015, s. 204. Müslüm Akıncı, **Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman**, İstanbul, Beta Yayınevi, 1999, s. 101. Doktrinde bağımsızlık nitelendirmesinin yanıltıcı olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Selçuk Soybay, “Bağımsız İdari Otoriteler Eliyle İdarenin Denetimi”, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, No: 16, 1995, s. 43. Yayla, **İdare Hukuku**, s. 268. Bağımsızlık kavramı yerine veya ek olarak özerklik kavramının kullanıldığı da görülmektedir. Bağımsızlığın özerk olmaktan daha özgür hareket etmeye imkân sağladığı ifade edilmiştir. Ali İhsan Karacan, “Özerk Kurumların Özerkliği”, **Rekabet Dergisi**, No: 8, 2001, s. 11. Sever ise idarenin bütünlüğü ilkesi çerçevesinde bağımsızlık yerine özerklikten bahsedilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bkz. Sever, “Türkiye’de Düzenleyici Kurumların Yapısı, İşlevi ve Dönüşümü”, s. 198. Tan ise bağımsızlık, özerklik veya tarafsızlık ifadelerinin herhangi bir idari denetime tabi olmama anlamını içerdiğini ifade etmiştir. Turgut Tan, “Ekonomi, Regülasyon ve Bağımsız İdari Otoriteler”, **Danıştay 137.Yıl Sempozyumu**, 2005, s. 43.

¹³⁶² Kültür endüstrisine yönelik tanımlar için bkz. “Study on the Economic Contribution of Copyright Industries in Turkey (2015-2018)”, 2020.

¹³⁶³ Taner Ayanoglu, Burak Oder, “İdarenin Özel Faaliyetlerinin Anayasal Temelleri Üzerine Kuramsal Bir Sorgulama”, **Legal Hukuk Dergisi**, C. 15, No: 174, 2017, s. 2817.

¹³⁶⁴ Bkz. Bölüm I/III/C/9 – Devletin Sanatı Erişilebilir Kılmasının Önündeki Anayasal Engeller.

işlemlerine ilişkin görüş verilmesi, özel sanat kurumlarının açılması için izin verilmesi ve şartların kaybedilmesi halinde iznin iptaline karar verilmesi gibi faaliyetler sayılmaktadır.¹³⁶⁵ Halihazırda Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın elinde bulunan destekleme faaliyeti, belirli sanat dalları bakımından izin verme (örn. müze açma izni) veya eserlerin içeriğini denetleme (örn. sinema filmlerinin değerlendirilmesi) faaliyetlerinin Kültür ve Turizm Bakanlığı yerine daha bağımsız olan bir kuruma verilmesi önerisi daha özgürlükçü bir yaklaşım içermektedir. Bununla birlikte, sanat kurumlarının faaliyet alanlarına ilişkin olarak geniş bir düzenleme ve denetim gerçekleştirme yetkisinin verilmesi sanat kurumlarının yürüttükleri sanat faaliyetinin içeriğine karar verilmesi anlamına gelebilecektir. Bunun da sınırlarının kanunla özel olarak belirlenmesi ve sanat özgürlüğünün geniş yorumlanması gerekmektedir. Ayrıca bu esaslara aykırılık halinde yaptırım uygulanması endoktrinasyon riski barındırdığı gibi sanat özgürlüğünün geniş yorumlanması gerekliliği savımızla da bağdaşmayacaktır. Ayrıca, doğrudan sanat faaliyetine yönelik “yaptırım” mekanizmasının öngörülmesi sanatın belirli bir içeriği olması gerektiğinin kabulü anlamına geldiği gibi buna müdahaleyi de meşrulaştırma riski barındırmaktadır. Bu durumun da bağımsızlık özelliği ve sanat özgürlüğü ile bağdaşır olduğu düşünülmemektedir.

Bununla birlikte, idarenin sanat faaliyetlerini desteklerken bağımsız ve tarafsız olmasının sağlanması için merkezi idareden ayrı bir kurulun varlığı belirli yetkiler bakımından değerlendirmelidir. Fakat bu kurulun tüm sanat alanını düzenleme ve denetleme yetkisini haiz bir kuruldaki ziyade sanatı destekleme faaliyetlerini merkezi idareden bağımsız olarak yürüten bir idare olması gerekecektir. Kültür politikası oluşturulurken, devletin yönlendirici olmaması yalnızca düzenleyici olması gerektiği savı¹³⁶⁶ bu kuruluşların denetleme faaliyetlerini yürütmemesini destekler niteliktedir. Bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki, tüm yetkilerin bir idareye aktarılması kültür alanının bakanlık olarak işlevsizleşmesi ihtimalini de barındırmaktadır.

Bu kurul bakımından örnek alınabilecek ve bağımsız idari otorite olarak nitelenen ve NEA belirtildiği üzere diğer bağımsız idari otoritelerden farklı kurgulandığı da görülmektedir.¹³⁶⁷ Ayrıca, söz konusu kurulun varlığı yalnızca bağımsızlık ve tarafsızlık ile değil, uzmanlaşma ile de açıklanabilir. Nitekim, özendirme ve destekleme bakımından

¹³⁶⁵ Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 158–159. Bu değerlendirmeler bu kurul ile birlikte kamu sanat kurumlarının mevcudiyetinin devam edeceğinin varsayıldığını göstermektedir.

¹³⁶⁶ Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 37.

¹³⁶⁷ National Endowment for the Arts, “What is the NEA?”, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.arts.gov/about/what-is-the-nea>.

ihtisaslaşma eğilimi doğrultusunda desteklemeye yönelik ihtisas kurulunun oluşmasının önerildiği de görülmektedir.¹³⁶⁸

Türkiye tarihinde de 2013 yılında Türkiye Sanat Kurumu Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı ile birlikte “görsel-işitsel yapımlar ile sahne sanatlarının, müzik, edebiyat, görsel sanatlar ve geleneksel sanatların geliştirilip güçlendirilmesi, tanıtılması, yaygınlaştırılması, toplumun her kesiminin sanat ürünlerinden verimli şekilde yararlanması, sanat aracılığıyla çağdaş ve etkin bir iletişim ortamının yaratılması için; bu alanlarda kültür ve sanatımıza katkı sağlayacak nitelikteki ulusal veya uluslararası projelerin değerlendirilmesi ve desteklenmesi” amacıyla bir sanat kurumu olan Türkiye Sanat Kurumu’nun (TÜSAK) kurulması planlanmıştır.¹³⁶⁹ Bu taslak kanunlaşmamış olsa da taslağın Türkiye’de bağımsız bir sanat otoritesi kurulması tartışmalarının tekrar gündeme gelmesi durumunda veya bağımsız bir otorite kurulduğunda kuruluşu ve görevleri açısından yol gösterici olacağı için değerlendirilmesi gerekmektedir.

TÜSAK’ın “idari ve mali özerkliğe sahip özel bütçeli, kamu tüzel kişiliğine haiz ve [Kültür ve Turizm Bakanlığı ile] ilişkili” olarak kurulması ve görevlerini yerine getirirken “bağımsız” olması öngörülmüştür. Kamu tüzel kişiliğini haiz bağımsız bir idarenin kurulması, Türk idari teşkilatı bakımından bağımsız idari otorite örneğini çağrıştırmaktadır. TÜSAK’ın karar organı olan Türk Sanat Kurulu’nun on bir üyeden oluşacağı öngörülmüştür.¹³⁷⁰ Burada dikkat çeken husus “en az altısı desteklenen sanat dallarında öğrenim görmüş, görev yapmış veya temayüz etmiş kişiler arasından” atanma şartıdır. Bu kriter diğer bağımsız idari otoriteler bakımından görev ve yetkili olunan piyasa tecrübelerinin aranmadığı düşünüldüğünde olumlu bir özellik olarak nitelendirilse de sanat destekleri bakımından değerlendirme yapacak bir kurulda daha fazla üyenin bu konuda uzmanlık ve tecrübe sahibi kişilerden olması daha yerinde olacaktır. Ayrıca, kurulda farklı sanat dallarında uzmanlık ve tecrübe sahibi kişilerin bulunması da önceliklenmelidir. Yukarıda ele alınan Yüksek Sanat Kurulu önerisinde olduğu gibi farklı sanat dallarından ve hem sektörden hem de akademiden uzmanların olması önem arz edecektir. Söz konusu taslakta üyelerin Bakanlar Kurulu tarafından atanacağı öngörülmektedir. TÜSAK’ın kurulmasının öngörülüş şeklinin devletten bağımsızlaşmasına imkân vermediği de

¹³⁶⁸ Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 143.

¹³⁶⁹ “Türkiye Sanat Kurumu Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı”, (y.y.), (Çevrimiçi) <https://www.iksv.org/i/assets/iksv/documents/tusak-yasa-taslagi.pdf>.

¹³⁷⁰ Türkiye Sanat Kurumu Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı md. 4.

tespit edilmektedir.¹³⁷¹ İKSV'nin taslağa ilişkin görüşünde özerkliğin kapsamının ve güvencelerinin belirlenmesi gerektiği dile getirilmiştir.¹³⁷² Bu bağlamda atamanın “meslek birlikleri, odalar ile ilgili kurum ve kuruluşların önereceği isimler arasından” yapılması önerilmiştir.¹³⁷³ Atamanın sanat konusunda tecrübe ve uzmanlık sahibi kurum ve kuruluşların önerilerinden oluşan havuzdan yapılması da kurulun yetkinliği bakımından önem arz edecektir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde bu gibi bir kurumun varlığı halinde atamaların yine 3 sayılı Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi uyarınca yapılacağı varsayılabilir. Bu kararname md. 2 uyarınca düzenleyici ve denetleyici kurullar da ekli (I) sayılı cetvelde yer almakta ve Cumhurbaşkanı kararıyla atama yapılmaktadır.¹³⁷⁴ Bu noktada belirtmek gerekir ki, düzenleyici denetleyici kuruluşlar bakımından 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi md. 4 ile bir istisna getirilmiştir. Aynı kararname md. 7 uyarınca, CBK md. 4, aralarında düzenleyici ve denetleyici kurulların da bulunduğu ekli (III) sayılı cetvelde yer alanlara ilişkin olarak uygulanmamaktadır.¹³⁷⁵ TÜSAK gibi bir idarenin kurul üyelerinin 3 sayılı CBK uyarınca tamamen Cumhurbaşkanı'nın takdirinde olarak görevden alınmasının söz konusu olamayacağı söylene bile 375 sayılı KHK uyarınca kurumsal hedeflere ulaşılamaması sebebiyle kurul üyelerinin Cumhurbaşkanı tarafından görevden alınabilmesi bağımsızlık bakımından şüphe oluşturmaktadır. Bu bağlamda böyle bir kurulun oluşturulmasının tekrar gündeme gelmesi durumunda atama ve görevden alınmaya ilişkin bağımsızlıkla bağdaşır güvencelerin kanunla getirilmesi önerilmektedir.

İlgili Kanun taslağında Türk Sanat Kurulu'nun¹³⁷⁶ sanat alanına ilişkin görev ve yetkileri “kültür ve sanatımıza katkı sağlayacak nitelikteki projeleri” desteklemek ve bu

¹³⁷¹ Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 272.

¹³⁷² İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Türkiye Sanat Kurumu ile Sanatın Desteklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı Taslağına İlişkin İKSV Görüşü”, 2014, (Çevrimiçi) https://www.iksv.org/i/content/19589_1_tusak-iksv.pdf.

¹³⁷³ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, **a.y.**

¹³⁷⁴ İlgili madde şu şekildedir: md. 2/2: “Bu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine ekli (I) sayılı cetvelde yer alan kadro, pozisyon ve görevlere Cumhurbaşkanı kararıyla, (II) sayılı cetvelde yer alan kadro, pozisyon ve görevlere Cumhurbaşkanı onayı ile atama yapılır”.

¹³⁷⁵ İlgili maddeler şu şekildedir: md.4: “Bu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine ekli (I) sayılı cetvelde yer alanların görev süresi, atandıkları tarihte görevde bulunan Cumhurbaşkanının görev süresini geçemez. Cumhurbaşkanının görevi sona erdiğinde, bunların görevi de sona erer. Ancak bunlar, yerlerine atama yapılmaya kadar görevlerine devam eder. Görev süreleri sona erenler, yeniden atanabilir. Bunlar, görev süreleri sona ermeden de Cumhurbaşkanınca görevden alınabilir;” md. 7: “4üncü madde hükümleri bu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine ekli (III) sayılı cetvelde yer alanlar hakkında uygulanmaz. Bunların görev süreleri ekli (III) sayılı cetvelde gösterilmiştir.”

¹³⁷⁶ TÜSAK'ın hizmet birimleri şu şekildedir: “a) Tiyatro Destekleme Grup Başkanlığı, b) Opera, Bale, Dans Destekleme Grup Başkanlığı, c) Müzik Destekleme Grup Başkanlığı, ç) Geleneksel Sanatlar Destekleme Grup

projelerin amaçlarına uygun gerçekleşip gerçekleşmediğine karar vermek, sanat faaliyetlerinin ülke geneline yaygınlaştırılması amacıyla hizmet alımı yoluyla projeler yaptırılmasına karar vermek, sanatçıların doğrudan desteklenmesine karar vermek, sanatçı adaylarına eğitim veya enstrüman/malzeme desteği sağlamak olarak kısaca ele alınabilir.¹³⁷⁷ Önemli olan hususlardan biri kurul kararlarının “yerindelik” denetimine tabi tutulamayacağının öngörülmesidir.¹³⁷⁸ Yerindelik denetimi yasağının yargı bakımından anayasal güvence altında olduğu düşünüldüğünde (AY md. 125/4) bu gibi bir maddenin konma sebebi KTB’nin yerindelik denetimi yapmasının önüne geçmek olabilir. Görüldüğü üzere bu kurul ile sanat projelerinin desteklenmesi, sanatçıların desteklenmesi ve sanat eserlerinin/ürünlerin hizmet alımı yoluyla halkla buluşturulması temel olarak hedeflenmektedir.

Türk Sanat Kurulu’nun projelerin değerlendirilmesinde ve desteklenmesinde çeşitli ilkeler benimsediği görülmektedir. Sanatın “ülke içinde ve uluslararası alanda geliştirilmesi, tanıtılması ve yaygınlaştırılması”; sanattan “toplumun her kesiminin yararlanması yoluyla ülkemiz genelinde çağdaş, verimli ve etkin bir iletişim ortamının yaratılması” ve “[k]ültür ve sanat hayatımızın ve birikimimizin zenginleşmesine ve korunmasına katkı sağlaması” bu ilkelerdir.¹³⁷⁹ Görüldüğü üzere odak noktası sanatın geliştirilmesi ve sanatın erişilebilir kılınmasıdır. Bununla birlikte destekleme bütçesinin kullanılacağı alan ve oranları belirleme yetkisi de kuruldadır.¹³⁸⁰ Proje gruplarınca ön değerlendirme yapılacak olsa da burada hangi sanat dalına destek verileceğinin belirli olmadığı görülmektedir. İKSV’nin görüşünde de “maddi desteğin yapılanmasında, fon kaynaklarının dağıtılma mekanizmaları, kriterleri ve işleyiş kurallarının, alanın ihtiyaçları doğrultusunda ve mutlaka uluslararası standartlara uygun şekilde” belirleme yapılması önerilmiştir.¹³⁸¹

Başkanlığı, d) Görsel Sanatlar Destekleme Grup Başkanlığı, e) Edebi Eserler Destekleme Grup Başkanlığı, f) Yönetim ve Destek Hizmetleri Grup Başkanlığı, g) Teknik Hizmetler Destekleme Grup Başkanlığı, ğ) Özel Kalem Müdürlüğü, h) Hukuk Müşavirliği, ı) Strateji Geliştirme Grup Başkanlığı, i) Basın Müşavirliği.” Bkz. Türkiye Sanat Kurumu Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı md. 5/6.

¹³⁷⁷ Türkiye Sanat Kurumu Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı md. 4.

¹³⁷⁸ Türkiye Sanat Kurumu Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı md. 4/8.

¹³⁷⁹ Türkiye Sanat Kurumu Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı md. 7.

¹³⁸⁰ Türkiye Sanat Kurumu Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı md. 8.

¹³⁸¹ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Türkiye Sanat Kurumu ile Sanatın Desteklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı Taslağına İlişkin İKSV Görüşü”.

Burada önemli olan hususlardan biri bu kurum ile birlikte Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü ve Devlet Opera ve Balesi'nin kaldırılmasının öngörülmüş olmasıdır.¹³⁸² Bu doğrultuda kanun ile amaçlananın idarenin, kendi personel eliyle kamu hizmeti olarak sanat faaliyeti gördüğü alanların daraltılmasıdır. İdarenin kendi personeliyle doğrudan sanat sunması yerine hizmet alımı yoluyla sanat alımı gerçekleştirme hedefi görülmektedir. Kanunun genel gerekçesinde kültür ve sanat etkinliklerine verilen desteklerin sanatın topluma erişilebilirliğini sağlamak bakımından önemli ve gerekli olduğuna ilişkin çeşitli değerlendirmeler yapılmakla birlikte neden bu kurumların kapatılmak istendiğine dair açık bir değerlendirme sunulmamaktadır. “Devlet bünyesindeki” sanat kurumlarının faaliyetleri ile “sınırlı” kaldığı söylenen sanat üretiminin yaygınlaştırılma hedefi ise bu kurumların kapatılma gerekçelerini ortaya koymamaktadır; nitekim kamu hizmeti olarak yürütülmesi sanatın özendirme ve destekleme faaliyeti yoluyla desteklenmesi önünde bir engel değildir. İKSV de bu taslağa ilişkin olarak devlet sanat kurumlarının ilga edilmesinden vazgeçilmesi gerektiği görüşünü paylaşmıştır.¹³⁸³ Bu düzenleme “ülkenin köklü sanat kurumlarını yok etmek” ve “sanatsız bir Türkiye yaratmak” amacı taşıdığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.¹³⁸⁴ Bu kurumun aynı zamanda sanatı kontrol altına alma çabası olarak değerlendirildiği de görülmektedir.¹³⁸⁵

Türkiye’de bağımsız idari otoritelerin kuruluşunda ABD’deki otoritelerin örnek alındığı görüldüğünde¹³⁸⁶ ABD’deki sanat otoritesinin incelenmesi önem arz etmektedir. ABD, devletin sanat sunucusu olduğu değil fakat destekleyicisi olduğu ülkelere örnek oluşturmaktadır.¹³⁸⁷ Amerikan Ulusal Sanat İdaresi, bağımsız bir federal idare olarak 1965 yılında kurulmuştur.¹³⁸⁸ Amerika’daki herkesin sanattan faydalanmasını amaçlayan ve sanata ilişkin olarak adil

¹³⁸² Türkiye Sanat Kurumu Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı md. 14/7.

¹³⁸³ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Türkiye Sanat Kurumu ile Sanatın Desteklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı Taslağına İlişkin İKSV Görüşü”.

¹³⁸⁴ Akbulut, “TÜSAK; ‘Yeni Türkiye’ Siyasetinin Bir Parçasıdır.” Yasa tasarısının amacının özelleştirme olmasına ilişkin bkz. Yüksel, “Cumhuriyet’in 100. Yılında Türk Tiyatrosu”, s. 112.

¹³⁸⁵ “AKP’nin Kültür Karartması: Sanata Sansür, Sanatçıya Baskı”, **Cumhuriyet Halk Partisi Bilim, Yönetim ve Kültür Platformu Politika Notu**, 2014, (Çevrimiçi) <https://chp.org.tr/yayin/akpnin-kultur-karartmasi-sanata-sansur-sanatciya-baski/Open>, 30.05.2025.

¹³⁸⁶ ABD’deki bağımsız idari otoritelere ilişkin bkz. Cenk Yaşar Şahin, **Amerikan Federal İdare Hukukunda “Regülasyon” (Ve Türk İdare Hukukuna Yansımaları)**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2010, s. 29–38.

¹³⁸⁷ Devletin sunucu olarak değerlendirilebileceği başka kurumlar da vardır; fakat NEA sanat faaliyeti bakımından temel araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 74–79.

¹³⁸⁸ National Endowment for the Arts, “What is the NEA?”, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.arts.gov/about/what-is-the-nea>. “Ulusal Sanat ve Beşeri Bilimler İdaresi” kurulmuştur ve bu idare “Ulusal Sanat İdaresi”, “Ulusal Beşeri Bilimler İdaresi”, “Federal Sanat ve Beşeri Bilimler Konseyi” ve “Müze [ve Kütüphane] Hizmetleri Enstitüsü”nden oluşmaktadır. 20 U.S.C. § 953 (a) Belirtmek gerekir ki, eyalet düzeyinde sanat kurumlarının daha önceden de oluşturulmaya başlandığı görülmektedir. Mankin vd., “The National Government and the Arts: Impressions from the State and Jurisdictional Arts Agencies”, s. 184.

(*equitable*) imkanlar sunmayı hedefleyen¹³⁸⁹ NEA'nın hükümetten bağımsız şekilde kurulmasına önem verilmiştir.¹³⁹⁰ Fakat NEA, diğer bağımsız otoritelerden ayrı bir konumda değerlendirilmektedir. İdareler hükümetin dördüncü ayağı olarak görülürken, NEA *quasi-governmental* bir idare olarak ve hükümetin “beşinci ayağı” olarak görülmektedir.¹³⁹¹ Bunun sebebi geleneksel olarak hükümet faaliyeti alanında faaliyet yürütmemeleri ve düzenleyici niteliği veya görevi olmayan bir kurum olmasıdır.¹³⁹² *Quasi-governmental* kurumlar, yöneticileri merkezi hükümet tarafından atanan ve fakat düzenleyici görevleri olmayanlardır.¹³⁹³ Bu niteliklerinin arkasında ifade özgürlüklerini sınırlandırmamaları amacı bulunmaktadır. NEA'nın kuruluşunu destekleyenler ve desteklemeyenlerin görüş birliği sahibi olduğu konulardan biri ifade özgürlüğüne müdahale edilmemesidir.¹³⁹⁴

NEA, Kongre'nin görüşü ve onayı ile ABD başkanının dört yıllığına atadığı ve tekrar atanabilir bir başkan (*chairperson*) tarafından yönetilmektedir.¹³⁹⁵ Başkan, destek kararını Ulusal Sanat Konseyi'nin (*National Council on the Arts*) tavsiyesi üzerine vermektedir.¹³⁹⁶ Konseyin görevi NEA Başkanına politika ve programlar konusunda görüş vermek ve destek başvurularına ilişkin NEA Başkanına öneri sunmaktır.¹³⁹⁷ Destek başvuruları ilk olarak uzmanlardan oluşan paneller tarafından değerlendirilmekte ve Konseye iletilmektedir.¹³⁹⁸ Konseyin bu değerlendirmeler üzerine verdiği görüş bağlayıcı olmamakla birlikte karar verilmeden önce bu görüşün alınması zorunludur.¹³⁹⁹ Bu Sanat Konseyi'nde NEA Başkanı, Temsilciler Meclisi Başkanı tarafından atanan iki Temsilciler Meclisi Üyesi (*House of Representative*), Temsilciler Meclisi Azınlık Lideri tarafından atanan bir Temsilciler Meclisi Üyesi, Senato Çoğunluk Lideri tarafından atanan iki Senatör, Senato Azınlık Lideri tarafından atanan bir Senatör,¹⁴⁰⁰ Senatonun tavsiyesi ve onayı ile ABD Başkanı tarafından atanan sanat alanında geniş bilgi birikimi ve uzmanlığı olan, sanat alanında hizmet yürütmüş veya seçkinlik kazanmış olan 18 kişi bulunmaktadır.¹⁴⁰¹ Temsilciler Meclisi ve Senato tarafından atanan

¹³⁸⁹ National Endowment for the Arts, “What is the NEA?”

¹³⁹⁰ Masback, “Independence vs. Accountability: Correcting the Structural Defects in the National Endowment for the Arts”, s. 177.

¹³⁹¹ Masback, *a.g.e.*, s. 179.

¹³⁹² Masback, *a.y.*

¹³⁹³ Masback, *a.g.e.*, s. 184.

¹³⁹⁴ Masback, *a.g.e.*, s. 183.

¹³⁹⁵ 20 U.S.C. § 954 (b).

¹³⁹⁶ 20 U.S.C. § 954 (c).

¹³⁹⁷ 20 U.S.C. § 955 (f).

¹³⁹⁸ 20 U.S.C. § 959 (c).

¹³⁹⁹ 20 U.S.C. § 955 (f).

¹⁴⁰⁰ 20 U.S.C. § 955 (b)(1)(A)-(B).

¹⁴⁰¹ 20 U.S.C. § 955 (b)(1)(C).

üyelerin oy hakkı olmadığı görülmektedir.¹⁴⁰² Başkan tarafından atanan üyelere ise sanat alanları arasında uygun dağılıma göre gerçekleştirilmesi ve bu atamalarda kadınların, azınlıkların ve engelli bireylerin adil bir şekilde temsil edilmesine özen gösterilmesi gerekliliği mevcuttur.¹⁴⁰³ Sanat uzmanlarının değerlendirmelerde görev alması önemli olsa da bu uzmanların “beyaz erkeklerden” oluşmasının kadınların ve azınlıkların dışlanmasına yol açtığı belirtilmektedir.¹⁴⁰⁴

Sanat Konseyi’nin hem yasama hem de yürütmenin atadıkları kişilerden oluştuğu ve yürütmenin atadığı kişilerde liyakat ve kapsayıcılığın esas alındığı görülmektedir. Başkan tarafından atanan kişiler altı yıllığına atanmaktadır ve görev süreleri tamamlandıktan sonra iki yıl içerisinde tekrar atanamayacaklardır.¹⁴⁰⁵ Değerlendirmelerin sanat bakımından yetkin olan kişiler tarafından yapılması akran değerlendirmesi (*peer review*) olarak isimlendirilmekte ve bu değerlendirmenin siyasetten bağımsızlık sağladığı söylenmektedir.¹⁴⁰⁶ NEA Başkanı’nın son karar mercii olmasının bağımsızlığa zarar verdiği söylense de¹⁴⁰⁷ NEA Başkanı’nın gelen önerileri reddetmediği tespit edilmektedir.¹⁴⁰⁸ Bu durum kamuya hesap vermekten kaçma olarak yorumlanmıştır.¹⁴⁰⁹ Akran değerlendirmesi ifade özgürlüğünü demokratik hesap verilebilirliğin üzerine koymaktadır.¹⁴¹⁰ Ayrıca belirtmek gerekir ki, profesyonel bir panel sisteminin de bürokrasi içerisinde yer aldığı sürece yeni yaratıcılıklara katkı sağlayamayacağı yönünde eleştiriler dile getirilmiş ve yeniliklerin ancak ana akımın dışında gelişebileceği belirtilmiştir.¹⁴¹¹

NEA’nın bağımsız olduğu söylenmekle birlikte NEA’ya ayrılan ödeneklerin Amerikan meclisi ve senatodaki partizan değişimlerle birlikte değişim gösterdiği tespit edilmiştir.¹⁴¹² NEA’nın Kongre’nin sahip olduğu yetkiler sebebiyle siyasi etkilere daha açık olduğu tespitinde

¹⁴⁰² 20 U.S.C. § 955 (b)(1)(B).

¹⁴⁰³ 20 U.S.C. § 955 (b)(1)(C).

¹⁴⁰⁴ Uy, **Ask the Experts**, s. 22–23.

¹⁴⁰⁵ 20 U.S.C. § 955 (c).

¹⁴⁰⁶ Kidd, **Legislating Creativity : The Intersections of Art and Politics**, s. 45. Benzer şekilde bkz. “Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control”, s. 1972. Masback, “Independence vs. Accountability: Correcting the Structural Defects in the National Endowment for the Arts”, s. 185.

¹⁴⁰⁷ Masback, “Independence vs. Accountability: Correcting the Structural Defects in the National Endowment for the Arts”, s. 187.

¹⁴⁰⁸ Masback, **a.g.e.**, s. 185.

¹⁴⁰⁹ Kidd, **Legislating Creativity : The Intersections of Art and Politics**, s. 50.

¹⁴¹⁰ Gregory B. Lewis, Arthur C. Brooks, “A Question of Morality: Artists’ Values and Public Funding for the Arts”, **Public Administration Review**, C. 65, No: 1, 2005, s. 9.

¹⁴¹¹ Russell A. Cargo, “Cultural Policy in the Era of Shrinking Government”, **Review of Policy Research**, C. 14, No: 1–2, 1995, s. 218.

¹⁴¹² Thomas R. Gray, Jeffery A. Jenkins, “Congress and the Political Economy of the National Endowment for the Arts”, **Social Science Quarterly**, C. 102, No: 4, 2021, s. 1553–1568.

bulunulmuştur.¹⁴¹³ Trump’ın NEA’nın bütçesinin tamamen kesilmesi önerisi bunun güncel bir örneğini oluşturmaktadır.¹⁴¹⁴

Destek kararı verilirken geniş olarak sanatın niteliğine ve standartlarına, sanatın ülke ve toplum için önemine, vatandaşların erişebilirliğine, yetenek geliştirme özelliklerine vb. bakıldığı görülmektedir.¹⁴¹⁵ Destek bakımından önemli bir husus ve ABD’de de tartışma yaratmış bir konu Başkan’ın destek kararını verirken “sanatsal mükemmellik ve sanatsal liyakat, genel ahlak standartları ve Amerikan halkının farklı inanç ve değerlerine saygıyı göz önünde” bulundurması ve müstehcen olduğu belirlenen projelerin yardım almasının yasak olmasıdır.¹⁴¹⁶ Bu düzenlemenin geri planında NEA’nın müstehcen olduğu iddia edilen sanat eserlerine destek vermiş olmasının siyasette ve toplumda yarattığı tepkiler bulunmaktadır.¹⁴¹⁷ Burada kamu parası ile toplumu rahatsız eden eserlerin desteklenip desteklenemeyeceği tartışması ortaya çıkmıştır.¹⁴¹⁸ Bu tartışmalara özendirme destekleme faaliyeti kapsamında ayrıca yer verilecektir.¹⁴¹⁹ ABD’de NEA’nın eyaletlere de destek olduğu ve eyaletlerin eyalet sanat idaresi (*state art agency*) kurması durumunda onlara destek vereceği ve sanat desteklerinin kişilere bu kurum tarafından vereceği öngörülmektedir.¹⁴²⁰

Sanat faaliyetinin, sanatın erişilebilir kılınması bakımından idare tarafından kamu hizmeti faaliyeti olarak yürütülmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu sav ve gerekçeler tezin ilerleyen aşamalarında ele alınacak olmakla birlikte sanata ilişkin desteklerin bağımsız bir değerlendirme sonucu verilebilmesi açısından bu gibi bir kurulun mevcudiyeti yukarıda ele aldığımız değerlendirmeler göz önünde bulunularak savunulabilir. Nitekim sanat faaliyeti yürüten yapıların bağımsız olmadıkları sürece siyasi baskılardan uzaklaşmaları zor gözükmemektedir.¹⁴²¹ Bu söz konusu kuruluşların bağımsız idari otorite olarak kurulmasını gerektirmemektedir ve fakat özerklik alanı tanınmasını gerektirmektedir. Özerkliğin, idari ve mali serbestliğin yanında bilimsel nitelikli olabileceği de örneğin üniversiteler bakımından

¹⁴¹³ Rushton, “Political oversight of arts councils: A comparison of Canada and the United States”, s. 159–164.

¹⁴¹⁴ Samantha Chery, “Trump proposes eliminating the NEA and NEH as arts grants are canceled”, **The Washington Post**, (2025), (Çevrimiçi) <https://www.washingtonpost.com/style/2025/05/03/trump-budget-nea-neh-eliminate/>.

¹⁴¹⁵ 20 U.S.C. § 954 (c). Burada genel hatlarıyla ele alınmıştır.

¹⁴¹⁶ 20 U.S.C. § 954 (d). Müstehcen olma değerlendirmesinin yargı kararına bırakıldığı görülmektedir. 20 U.S.C. § 952 (j).

¹⁴¹⁷ “Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control”, s. 1969.

¹⁴¹⁸ a.y.

¹⁴¹⁹ Bkz. Bölüm 2/III/B/3- Nasıl: Özendirme ve Destekleme Sanat Faaliyetinin Yürütülmesi.

¹⁴²⁰ 20 U.S.C. § 954 (g).

¹⁴²¹ Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 36.

söylenmiştir.¹⁴²² Bu doğrultuda sanat faaliyeti yürüten yerinden yönetim kuruluşları bakımından sanatsal nitelikli serbestliğin de güvence altına alınması önerilebilir.

Bununla birlikte, özendirme ve destekleme faaliyeti ele alınırken değerlendirileceği üzere destek kararı veren kurulların bağımsızlıklarının garanti altına alınması ve bağımsız bir değerlendirmeye imkân sunan normların oluşturulması önem arz etmektedir. Nitekim bağımsızlık yalnızca merkezi idareden ayrı bir kurumun olması ile değil, merkezi idarede yer alan karar vericilerin de özgür ve bağımsız karar verebilmesi ile ilişkilendirilebilmektedir.¹⁴²³ Bunun sağlandığı durumda da söz konusu yetkinin KTB'den alınması, ayrı bir teşkilat kurulmasının arka planındaki kamu harcamaları düşünüldüğünde, mutlak bir gereklilik olarak düşünülmemektedir. Yasakoyucunun bağımsız bir sanat otoritesi kurmayı tercih etmesi durumunda da bu idare NEA'nın özellikle uzmanlık esasına dayalı olarak kurulması, değerlendirici konumundaki kişilerin liyakat esasına göre belirlenmesi ve düzenleyici rolünün olmaması gibi özellikleri dikkate alınarak kurulabilir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, sanatın idare tarafından üretilmesi ve sunulmasının önemli bir örneğini oluşturan ve Türkiye'deki sanat idarelerinin oluşturulmasında örnek alınan¹⁴²⁴ Fransız hukukunda da EPA veya EPIC kurumları da Fransız Kültür Bakanı'nın vesayeti altındadır (*la tutelle du ministre chargé de la culture*).¹⁴²⁵ Fransız hukukunda söz konusu kurumların politikalarının devlet ile yapılan sözleşmelerle belirlendiği görülmektedir.¹⁴²⁶ Kurum yöneticisinin (*le directeur/le président/l'administrateur général*), kültürden sorumlu

¹⁴²² Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 154.

¹⁴²³ Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 83.

¹⁴²⁴ Konur, **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, s. 52.

¹⁴²⁵ *Le Centre national des arts plastiques* için bkz. Le Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques, md. 1; *Musée du Louvre* için bkz. Décret n° 92-1338 du 22 décembre 1992 portant création de l'Etablissement public du musée du Louvre md. 1; *Cité de la céramique - Sèvres et Limoges* için bkz. Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques md. 1.

Théâtre national de l'Opéra-comique için bkz. Décret n° 2004-1232 du 20 novembre 2004 fixant le statut du Théâtre national de l'Opéra-Comique md. 1; *Comédie Française* için bkz. Décret no 95-356 du 1er avril 1995 conférant à la Comédie-Française le statut d'établissement public national à caractère industriel et commercial, md.1; *Cité de la musique - Philharmonie de Paris* için bkz. Décret n° 2015-1178 du 24 septembre 2015 relatif à l'établissement public de la Cité de la musique - Philharmonie de Paris, md. 1.

¹⁴²⁶ *Le Centre national des arts plastiques* için bkz. Le Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques, md. 3; *Musée du Louvre* için bkz. Décret n°92-1338 du 22 décembre 1992 portant création de l'Etablissement public du musée du Louvre md. 6; *Cité de la céramique - Sèvres et Limoges* için bkz. Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques md. 3; *Théâtre national de l'Opéra-comique* için bkz. Décret n° 2004-1232 du 20 novembre 2004 fixant le statut du Théâtre national de l'Opéra-Comique md. 3; *Cité de la musique - Philharmonie de Paris* için bkz. Décret n° 2015-1178 du 24 septembre 2015 relatif à l'établissement public de la Cité de la musique - Philharmonie de Paris, md. 4.

bakan¹⁴²⁷ ya da Bakanlar Kurulu,¹⁴²⁸ kültür bakanı önerisi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından/teklifi üzerine atandığı görülmektedir.¹⁴²⁹ Söz konusu kuruluşların yönetim kurullarında (*le conseil d'administration / le comité d'administration*) idare temsilcileri olduğu gibi, özel kişiler de bulunmakta ve fakat bu özel kişilerin önemli bir kısmının Fransız Kültür Bakanı ve/veya ilgili idareler tarafından seçildiği de görülmektedir.¹⁴³⁰ Bu atamaların bir kısmında süre sınırı ve yeniden atama sınırı olduğu görülmektedir.¹⁴³¹ Kurumun kararlarının bir kısmının Fransız Kültür Bakanı veya ilgili diğer bakanlara iletildikten belirli bir süre sonra, bir itiraz olmadığı durumlarda, kendiliğinden yürürlüğe girdiği ya da bir kısım kararın bakan onayına tabi olduğu görülmektedir.¹⁴³² Paylaşılan örnekler değerlendirildiğinde Fransa'daki sanat faaliyeti görevi üstlenen idarelerin yönetim organlarında ve idari işlemlerinde yoğun bir Fransız merkezi idare etkisinin olduğu görülmektedir.

¹⁴²⁷ *Le Centre national des arts plastiques* için bkz. Le Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques, md. 11; *Cité de la céramique - Sèvres et Limoges* için bkz. Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques, md. 11; *Théâtre national de l'Opéra-comique* için bkz. Décret n°2004-1232 du 20 novembre 2004 fixant le statut du Théâtre national de l'Opéra-Comique md. 15; *Comédie Française* için bkz. Décret no 95-356 du 1er avril 1995 conférant à la Comédie-Française le statut d'établissement public national à caractère industriel et commercial, md. 3.

¹⁴²⁸ *Cité de la musique - Philharmonie de Paris* için bkz. Décret n° 2015-1178 du 24 septembre 2015 relatif à l'établissement public de la Cité de la musique - Philharmonie de Paris, md. 14.

¹⁴²⁹ *Musée du Louvre* için bkz. Décret n° 92-1338 du 22 décembre 1992 portant création de l'Etablissement public du musée du Louvre md. 12.

¹⁴³⁰ *Le Centre national des arts plastiques* için bkz. Le Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques, md. 6; *Musée du Louvre* için bkz. Décret n° 92-1338 du 22 décembre 1992 portant création de l'Etablissement public du musée du Louvre md. 13; *Cité de la céramique - Sèvres et Limoges* için bkz. Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques, md. 6; *Théâtre national de l'Opéra-comique* için bkz. Décret n° 2004-1232 du 20 novembre 2004 fixant le statut du Théâtre national de l'Opéra-Comique md. 8; *Comédie Française* için bkz. Décret no 95-356 du 1er avril 1995 conférant à la Comédie-Française le statut d'établissement public national à caractère industriel et commercial, md. 5; *Cité de la musique - Philharmonie de Paris* için bkz. Décret n° 2015-1178 du 24 septembre 2015 relatif à l'établissement public de la Cité de la musique - Philharmonie de Paris, md. 7.

¹⁴³¹ *Le Centre national des arts plastiques* için bkz. Le Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques, md. 6, 11; *Musée du Louvre* için bkz. Décret n° 92-1338 du 22 décembre 1992 portant création de l'Etablissement public du musée du Louvre md.12, 15 ; *Cité de la céramique - Sèvres et Limoges* için bkz. Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques md.6, 11 ; *Théâtre national de l'Opéra-comique* için bkz. Décret n° 2004-1232 du 20 novembre 2004 fixant le statut du Théâtre national de l'Opéra-Comique md. 16, *Cité de la musique - Philharmonie de Paris* için bkz. Décret n° 2015-1178 du 24 septembre 2015 relatif à l'établissement public de la Cité de la musique - Philharmonie de Paris, md. 8, 14.

¹⁴³² *Le Centre national des arts plastiques* için bkz. Le Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques, md. 10; *Musée du Louvre* için bkz. Décret n°92-1338 du 22 décembre 1992 portant création de l'Etablissement public du musée du Louvre, md. 18; *Cité de la céramique - Sèvres et Limoges* için bkz. Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques, md. 10; *Théâtre national de l'Opéra-comique* için bkz. Décret n°2004-1232 du 20 novembre 2004 fixant le statut du Théâtre national de l'Opéra-Comique md. 14; *Cité de la musique - Philharmonie de Paris* için bkz. Décret n° 2015-1178 du 24 septembre 2015 relatif à l'établissement public de la Cité de la musique - Philharmonie de Paris, md. 12.

2. Meslek Birliklerinin Düşündürdükleri

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu¹⁴³³ md. 42 uyarınca “[e]ser sahipleri ve eser sahiplerinin hakları ile bağlantılı hak sahipleri, [Kanunun ilgili maddesine] uygun biçimde düzenlenmiş sözleşmelerle eser veya hak sahibinden malî hakları kullanma yetkilerini devralarak [Kanunun ilgili maddesine] göre ilim-edebiyat eserleri üzerindeki hakları kullanarak, süreli olmayan yayınları çoğaltan ve yayanlar üyelerinin ortak çıkarlarını korumak [...] tanınmış hakların idaresini ve takibini, alınacak ücretlerin tahsilini ve hak sahiplerine dağıtımını sağlamak üzere, Cumhurbaşkanınca çıkarılan yönetmelik ve tip statülere uygun olarak tespit edilecek alanlarda birden fazla meslek birliği kurabilirler”. Telif haklarının korunması bakımından önem teşkil eden meslek birlikleri¹⁴³⁴ hak sahiplerinin haklarının korunması amacıyla kurulmuştur.¹⁴³⁵ Telif Hakları Alanında Meslek Birlikleri Yönetmeliği¹⁴³⁶ uyarınca meslek birliklerinin amacı “[e]ser sahipleri, bağlantılı hak sahipleri ve kitap yayıncıları; ortak çıkarlarını korumak, Kanun ile tanınmış hakların idaresi ve takibi, alınacak tazminat ve telif ücretlerinin tahsili ile hak sahiplerine dağıtımını sağlamak” olarak gösterilmiştir.¹⁴³⁷

Anayasa md. 135 “belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlâkını korumak maksadı ile [...] kamu tüzelkişilikleri” olarak kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşlarının kurulmasını öngörmektedir. Bu bağlamda meslek birliklerinin Anayasa md. 135 uyarınca değerlendirilmesi gerekir. Nitekim, bazı ülkelerde (örn. İtalya) bu kişiliklerin kamu hukukuna göre kurulan kuruluşlar olduğu ve kamu hukuku tüzel kişisi olarak düzenlendiği belirtilmiştir.¹⁴³⁸

Meslek birlikleri, üyeleri adına eserlerin üzerindeki hakları gözetmek, izin sözleşmeleri düzenlemek, ücretleri dağıtmak, hakları korumak için yasal yollara başvurmak veya üyeler arası

¹⁴³³ 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu.

¹⁴³⁴ Turan, “Çağlar Boyu Düşünce Özgürlüğü: Türkiye’de ve Dünyada Telif Haklarının Tarihsel Gelişiminin Değerlendirilmesi”, s. 229. Meslek birliklerinin tarihçesi için bkz. Ünal Tekinalp, **Fikri Mülkiyet Hukuku**, Güncelleşt, İstanbul, Beta Yayınevi, 2004, s. 276–277. Mustafa Bayram Mısır, “Fikri Hakların Korunmasında Meslek Birliklerinin Yeri”, **Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi**, C. 4, 2002, s. 18–19.

¹⁴³⁵ Cebe, Suçın, “Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun Kısa Tarifçesi ve Eser Üreticileri Açısından Önemi”, s. 125–126.

¹⁴³⁶ Telif Hakları Alanında Meslek Birlikleri Yönetmeliği, R.G. No: 31802, T. 07.04.2022.

¹⁴³⁷ Telif Hakları Alanında Meslek Birlikleri Yönetmeliği md. 4.

¹⁴³⁸ Mısır, “Fikri Hakların Korunmasında Meslek Birliklerinin Yeri”, s. 41.

sosyal dayanışma sağlamak gibi faaliyetler yürütmektedirler.¹⁴³⁹ Her ne kadar fikir ve sanat eserlerinin korunmasına yönelik olarak kurulmuş olan bir kamu kuruluşunun bulunmadığı ifade edilse de¹⁴⁴⁰ bu alandaki faaliyetlerin Anayasanın 135. maddesinde öngörülen amaçlarla benzerlik taşıdığı söylenmelidir.

Meslek birliklerinin statüsü ve hukuki niteliği bakımından tartışma olduğu tespit edilmektedir. Meslek birlikleri ve federasyon “özel hukuka tabi tüzel kişiler” olarak tanımlanmaktadır. “Özel hukuka tabi kişiler” tanımının anlamı konusunda ise görüş birliği bulunmamaktadır. Bir görüş, meslek birliklerinin özel hukuk tüzel kişisi olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁴¹ Kamusal çıkarlar sebebiyle bu kurumların *sui generis* olarak konumlandırıldığı; fakat gerekçeleri ve faaliyet içerikleri bakımından özel hukuk tüzel kişisi oldukları yorumu yapılmıştır.¹⁴⁴² Bununla birlikte, bu kurumların özel hukuk formları olan şirket, vakıf, veya dernek olmadığı ortaya konmaktadır.¹⁴⁴³ FSEK md. 42/3 bu kuruluşların özel hukuka tabi tüzel kişi olduğunu söylerken özel hukuk tüzel kişisi olup olmadığını söylememektedir. Bu doğrultuda bu kişilerin de *sui generis* tüzel kişiler olduğu değerlendirilmesinde bulunulabilir. Bu kuruluşların hukuki nitelikleri olarak “özel hukuka tabi...hak takibi ortaklıkları” olarak nitelendirildikleri de görülmektedir.¹⁴⁴⁴ Bu kurumların sermaye koymak, kâr ve zarara iştirak etmekle yükümlü tutulamayacakları için ortaklık şeklinde kurulamayacağı söylenmiştir.¹⁴⁴⁵

Anayasa md. 135 kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarının kamu tüzel kişisi olarak kurulmasını öngörmektedir.¹⁴⁴⁶ Bununla birlikte, meslek menfaati için başka bir formda kuruluş kurulamayacağı öngörülmemektedir. AY md. 135 uyarınca kurulan kuruluşların kanunlarında bu kuruluşların da “tüzel kişilik” formunda kurulabildiği görüldüğü gibi “kamu

¹⁴³⁹ Mısır, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁴⁴⁰ Tekinalp, *Fikri Mülkiyet Hukuku*, s. 39.

¹⁴⁴¹ Karahan Sami; Suluk, Cahit; Saraç, Tahir; Nal, *Fikri Mülkiyet Hukukunun Esasları*, s. 111. Tekinalp, *Fikri Mülkiyet Hukuku*, s. 284. Bu birliklerin “kar amacı gütmeyen sui generis nitelikte özel hukuk tüzel kişileri” olduğu da belirtilmektedir. bkz. Barış Gözübüyük, “Gelişen Blokzincir Teknolojisinin Vadettikleri Karşısında Türkiye’de Müzik Alanında Faaliyet Gösteren Meslek Birliklerinin Rolü”, *TFM*, C. 7, No: 2, 2021, s. 332.

¹⁴⁴² Mısır, “Fikri Hakların Korunmasında Meslek Birliklerinin Yeri”, s. 41.

¹⁴⁴³ Gözübüyük, “Gelişen Blokzincir Teknolojisinin Vadettikleri Karşısında Türkiye’de Müzik Alanında Faaliyet Gösteren Meslek Birliklerinin Rolü”, s. 332.

¹⁴⁴⁴ Mısır, “Fikri Hakların Korunmasında Meslek Birliklerinin Yeri”, s. 40. Hak izleme kuruluşları nitelendirilmesi için ayrıca bkz. Beşiroğlu, *Fikir Hukuku Dersleri*, s. 328.

¹⁴⁴⁵ Tekinalp, *Fikri Mülkiyet Hukuku*, s. 285.

¹⁴⁴⁶ Meslek kuruluşlarının kamu tüzel kişisi olmasının eleştirildiği de görülmektedir. Gözler, *İdare Hukuku Cilt 1*, s. 710–712. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının özellikleri için bkz. Ural Aküzüm, *İçtihat ve Mukayeseli Hukuk Çerçevesinde Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 85–108.

kurumu niteliğinde meslek kuruluşudur” ibaresi de görülmektedir.¹⁴⁴⁷ Meslek birlikleri ve federasyonları bakımından bu gibi bir irade gösterilmemiştir. Belirli meslek ve sanat dallarında çalışanların ortak hak ve yararlarını korumak için dernek, birlik, sendika gibi kurumları kurma imkanına sahiptirler.¹⁴⁴⁸ Anayasa md. 135 bunun önünde bir engel oluşturmamaktadır.

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları bakımından zorunlu üyelik esasının da önem teşkil ettiği görülmektedir. Eser sahipliğine bağlı haklardan yararlanmak için meslek birliğine üyelik zorunlu değildir.¹⁴⁴⁹ Her ne kadar, FSEK md. 42/son uyarınca, meslek birlikleri dışında eser sahipleri ve bağlantılı hak sahiplerinin FSEK ile tanınmış haklarının başka bir kuruluş tarafından takip edilmeyeceği öngörülse de kişilerin kendi haklarının takibi için bu kuruluşlara üye olma zorunluluğu bulunmamaktadır. Telif Hakları Alanında Meslek Birlikleri Yönetmeliği uyarınca aynı anda birden fazla meslek birliğine üye olunamayacak olsa da kimse meslek birliklerine üye olmaya zorlanamaz.¹⁴⁵⁰ Ayrıca Yönetmelik bu birliklerin federasyona üyelik zorunluluğu bulunmadığını da belirtmektedir.¹⁴⁵¹ Meslek birlikleri hak sahibi ile kullanıcı arasında köprü vazifesi görmekle birlikte¹⁴⁵² mesleğe ilişkin faaliyetlerin yürütülmesi bakımından tek yetkili değildir. Hatta “mahallerde kullanılan ve/veya iletimi yapılan eser, icra, fonogram, yapım ve yayınlar üzerinde hak sahibi olan gerçek veya tüzel kişiler, bunların kullanımına ve/veya iletimine ilişkin ödemelerin yapılmasını ancak yetki verdikleri meslek birlikleri aracılığıyla talep edebilirler” şeklinde değiştirilen FSEK md. 41/12’nin AY md. 36 ve md. 13’e aykırılık sebebiyle iptali talep edilmiş ve AYM “ancak” sözcüğünü, fikir ve sanat eserlerinin kullanımı veya iletimi nedeniyle kendilerine ödeme yapılması gereken hak sahiplerinin, meslek birliğini aracı yapmaksızın doğrudan adlî ve idarî mercilere başvuru haklarını ortadan [kaldırdığını]” belirterek hak arama özgürlüğüne müdahale olarak değerlendirmiş ve sınırlandırma sebebi bulunmaması gerekçesiyle “ancak” ibaresinin iptaline karar vermiştir. AYM, bu kararda meslek birliklerinin, eser sahiplerinin “temsilcisi” konumunda olduklarını da belirtmiştir.¹⁴⁵³

AYM, Tarımsal Üretici Birlikleri’ne ilişkin gerçekleştirdiği değerlendirmede, bu birliklerin “kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu olmamakla birlikte kanunla kurulan,

¹⁴⁴⁷ Örneğin bkz. 1136 sayılı Avukatlık Kanunu, R.G. No: 13168, T. 07.04.1969, md. 76 ve 6023 sayılı Türk Tabipleri Birliği Kanunu, R.G. No: 8323, T. 31.01.1953 md. 1.

¹⁴⁴⁸ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 225.

¹⁴⁴⁹ Mısır, “Fikri Hakların Korunmasında Meslek Birliklerinin Yeri”, s. 41.

¹⁴⁵⁰ Telif Hakları Alanında Meslek Birlikleri Yönetmeliği md. 10.

¹⁴⁵¹ Telif Hakları Alanında Meslek Birlikleri Yönetmeliği md. 62.

¹⁴⁵² Gözübüyük, “Gelişen Blokszincir Teknolojisinin Vadettikleri Karşısında Türkiye’de Müzik Alanında Faaliyet Gösteren Meslek Birliklerinin Rolü”, s. 324.

¹⁴⁵³ AYM, E. 2007/33, K. 2010/48, T. 24/03/2010.

tüzel kişiliği bulunan, zorunlu üyelik sistemi bulunmayan ve gönüllülük esasına dayanan kendine özgü bir meslek örgütlenmesi” olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.¹⁴⁵⁴ Bu doğrultuda, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu olmayan kendine özgü meslek örgütlenmelerinin hukukumuzda kabul edildiği de görülmektedir. Kanımızca benzer bir değerlendirme fikir ve sanat eserleri alanındaki meslek birlikleri bakımından da gerçekleştirilebilir.

II. Sanat Faaliyetinin Kamu Hizmeti Olarak Sunulması

A. Genel Olarak

Sanatın herkesin erişebileceği bir yerde konumlanabilmesi için iki yaklaşım benimsendiği söylenmektedir: insan hakkı olarak görülmesi ve kamu hizmeti oluşturulması.¹⁴⁵⁵ Bu doğrultuda sanat faaliyetlerinin kamu hizmeti olarak sunulmasının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Kamu hizmeti kavramını değerlendiren Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, 1942 yılındaki eserinde “[a]caba Devletin bütün teşebbüsleri, hatta bir umumi menfaati temin, kolektif bir ihtiyacı tatmin için ifa ettiği tekmil faaliyetler amme hizmeti sayılabilir mi?” sorusuyla birlikte kamu hizmetini geniş anlayıp anlamamamız gerektiğini sorgulamaktadır.¹⁴⁵⁶ 1966 yılında ise Türk idare hukuku bakımından kamu hizmeti tanımını yaparken doğrudan “Devlet tiyatrosu, şehir tiyatrosu faaliyetleri birer amme hizmeti sayılabilir mi?” sorusunu yöneltmiştir.¹⁴⁵⁷ Benzer şekilde Fransız hukukunda da bir belediyenin antik tiyatro işletmesinin endüstriyel ve ticari faaliyet olup olmadığının sorgulandığı görülmektedir.¹⁴⁵⁸

Türk idare hukuku doktrinde idarenin yürütmekte olduğu sanat faaliyetinin kamu hizmeti olduğu kabul edilmektedir.¹⁴⁵⁹ Bunun arka planında kamu hizmeti kavramını yasakoyucu iradesi üzerinden açıklama çabası vardır. Bununla birlikte yasakoyucunun her faaliyeti kamu hizmeti olarak kabul etmesi ve/veya idare tarafından üstlenilen her faaliyetin (en

¹⁴⁵⁴ AYM, E.2014/154, K.2014/159, 22/10/2014.

¹⁴⁵⁵ Roman, “L'accès à la culture dans les politiques de lutte contre l'exclusion sociale”, s. 343–360. Sanatın elitist olduğu ve bu şekilde görüldüğü eleştirisi çeşitli araştırmalarla da ortaya konmuştur. Bkz. O'Hagan, “Access to and Participation in the Arts: the Case of Those with Low Incomes/Educational Attainment”, s. 269.

¹⁴⁵⁶ Sıddık Sami Onar, **İdare Hukuku Birinci Cilt**, İstanbul, İstanbul Arkadaş Matbaası, 1942, s. 174.

¹⁴⁵⁷ Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 27.

¹⁴⁵⁸ Renée Chapus, **Droit administratif général Tome 1**, 15. baskı, Paris, Montchrestien, 2001, s. 594.

¹⁴⁵⁹ Bu paragraf ile birlikte bu bölümün yazılma amacı ortaya konmaktadır. İdarenin sanat faaliyetinin kamu hizmeti olup olmadığı tartışmalarına ve kamu hizmeti kavramına olan yaklaşımlara bu bölümün ilerleyen aşamalarında yer verilecektir.

azından her mal ve/veya hizmet sunumunun) kamu hizmeti olarak nitelendirilmesi devletin temel hak ve özgürlükler alanına müdahalesinin yoğunlaşması anlamına gelecektir. Bu sebeple özgürlükçü bir yaklaşım benimseyen bu tez kamu hizmetinin yasakoyucunun iradesinden bağımsız olarak tanımlanmasının önemli olduğunu düşünmekte ve kamu hizmeti tespitinde bulunurken aşağıda ele alınacak objektif yaklaşımların da değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu anlayış doğrultusunda sanata erişim ihtiyacının kolektif genel ihtiyaç olup olmadığının tespiti önem arz edecektir.

Sanata erişimin faydaları bu faaliyetin yürütülmesinde kamu yararı olduğunu gösterir niteliktedir. Bu yarar, idarenin yürütmekte olduğu sanat hizmetlerinin kamu hizmeti olarak nitelendirilmesi eğilimine yol açmışsa da sanat aynı zamanda kültür endüstrisi içerisinde sunulan bir iktisadi faaliyettir. Bu ikilik, idarenin sanat faaliyeti yükümlülüklerini doktrindeki hâkim kamu hizmeti anlayışı ile açıklamaya yetmemektedir. Bu sebeple idarenin bu alana dahil olması kamu hizmeti kavramını ve sanatın kamu hizmeti faaliyeti olduğunun ön kabulünü sorgulamayı gerektirmektedir. Bunun geri planında yalnızca liberal ekonomi bakış açısı da bulunmamaktadır. Yukarıda ele alındığı üzere sanat faaliyetinin devlet tarafından yürütülmesinin sanat özgürlüğü başta olmak üzere diğer temel hak ve özgürlükler üzerinde olumsuz dışsallıklar yaratması mümkündür. Devletlerin kültürü ticaretin liberal koşulları dışında bırakma yaklaşımları da sanat faaliyetinin Devletin üstlendiği faaliyetler bakımından özgün bir konumu olduğunu göstermektedir.

Bu özgün konum “sanat kamu hizmeti faaliyeti midir” sorusunu sormayı gerektirmektedir. Bu doğrultuda kamu hizmeti tanımı değerlendirilmeye çalışılacak ve idarenin yürüttüğü sanat faaliyetinin iktisadi ve ticari nitelikli bir faaliyet olup olmadığı sorgulanacaktır. Bu, ilk olarak kamu hizmeti kurallarının ilgili faaliyete uygulanıp uygulanmayacağını belirleme bakımından önem taşımaktadır.¹⁴⁶⁰ Bu tartışmanın bir diğer önemli noktası ise, devletin sanat faaliyetini yürütmekten vazgeçme iradesi (örn. özelleştirme) göstermesi durumudur. TÜSAK değerlendirilirken ele alındığı üzere devletin sanat faaliyetini mevcut modelden farklı bir model benimseyerek yürütme niyeti ortaya çıkabilmektedir.

Sanatın yasakoyucu iradesi doğrultusunda kamu hizmeti olarak yürütüldüğü tespiti sonrasında ise bu bölümde bu faaliyetin nasıl yürütüldüğü sorusu görülüş usulleri başlığında ele alınmaktadır. İdarenin sanat faaliyetlerinin kamusal bir faaliyet olarak değerlendirilmesinin

¹⁴⁶⁰ Truchet, **Droit administratif**, s. 356.

temel gerekçesi olan kamu hizmeti ilkeleri ve bedellendirme hususu ayrı bir başlık olarak değerlendirilmektedir. Tezin ana araştırma sorusu göz önünde tutulduğunda hangi sanatın yürütüleceği hususu idarenin takdir yetkisi başlığında, kim tarafından üretilip sunulacağı sorusu ise kamu görevlileri başlığında ele alınacaktır.

B. Sanat Faaliyetinin Kamu Hizmeti Olarak Nitelendirilmesi

1. Kamu Hizmeti Tanımı

İdare hukukuna içkin bir kavram olarak ele alınan kamu hizmeti¹⁴⁶¹ tanımının yapılmasının kolay olmadığı ve tek bir kamu hizmeti tanımının yapılmasının zor olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁶² Onar kamu hizmetini “Devlet ve diğer âmme hükmî şahısları (kamu tüzel kişileri) tarafından veya bunların nezaret ve murakabaları, kontrolleri altında umumî ve kolektif ihtiyaçları karşılamak ve tatmin etmek, âmme menfaatini sağlamak için icra edilen ve umuma arzedilmiş bulunan devamlı ve muntazam faaliyetler” olarak tanımlamaktadır.¹⁴⁶³ Klasik tanım günümüz Türkçesine “Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri tarafından veya bunların gözetim, denetim ve kontrolleri altında, genel ve kolektif gereksinimleri karşılamak ve tatmin etmek ve bu yolla kamu yararını sağlamak için toplumun geneline sunulan devamlı ve düzenli faaliyetler” olarak aktarılmıştır.¹⁴⁶⁴ Benzer tanımlarda genel ve kolektif gereksinim kavramı yerine “toplumun, halkın, umumun veya toplulukların genel ortak ihtiyaçları” kavramına yer verildiği görülmektedir.¹⁴⁶⁵ Anayasa Mahkemesi de benzer bir tanım yapmaktadır. AYM’ye göre kamu hizmeti en geniş tanımıyla “devlet, veya diğer kamu tüzelkişileri tarafından veya bunların gözetim ve denetimleri altında, genel ve ortak gereksinimleri karşılamak, kamu yararı veya çıkarını sağlamak için yapılan ve topluma sunulmuş bulunan sürekli ve düzenli

¹⁴⁶¹ Onur Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, 3. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2015, s. 6. Kamu hizmetinin Fransız idare hukukunda bir dönemler idare hukukuyla eş tutulması ve kamu hizmetinin idare hukukunun yaratılması anlamına geldiği ama artık değiştiğine ilişkin bkz. Pontier, **Les services publics culturels**, s. 12. Kamu hizmeti kavramının hem organik hem maddi anlamda kullanıldığı görülmektedir. Bkz. Waline, **Droit administratif**, s. 387. Chapus, **Droit administratif général Tome 1**, s. 578. Peiser, **Droit administratif**, s. 118. Burada ele alınan tanım maddi açıdan kamu hizmetine ilişkindir. Nitekim, organik ve maddi açıdan kamu hizmeti sınıflandırması da yapılmıştır. Organik açıdan kamu hizmetinden hizmet yürütücüsü olan idare ve ajanlarının anlaşılması gerekmektedir. Şekli bakımdan sınıflandırmaya gidildiği de görülmektedir. Ayrıca bkz. Aytağ Altın, **Kamu Hizmeti Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim ve Kalite**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2019, s. 25–26.

¹⁴⁶² Görüşün ortaya konmasına ilişkin bkz. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 330. Ayrıca bkz. Charles Debbasch, **Institutions et droit administratifs Tome 2**, 3. baskı, Paris, Presses Universitaires de France, 1992, s. 27. Uler ise farklı bir yaklaşıma sahiptir. Uler’e göre “Kamu hizmetleri belirsiz değildir, gördüğünüz zaman tanırırsınız” Yıldırım Uler, “Anayasa Hukukunda ve İdare Hukukunda Kamu Hizmeti”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 15, 1998, s. 254.

¹⁴⁶³ Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 13.

¹⁴⁶⁴ Burak Oder, Taner Ayanoglu, **İdare Hukuku Ders Notları II Kamu Hizmeti**, 2025, s. 3.

¹⁴⁶⁵ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 307.

etkinliklerdir.¹⁴⁶⁶ Bazı öğreticiler bu tanımı “idare veya onun gözetim, denetim ve kontrolü altında özel kişilerin kolektif genel gereksinimleri karşılamak için mal ve/veya hizmet sunumu” olarak sadeleştirmiştir.¹⁴⁶⁷

Kamu hizmeti tanımı yapılırken literatürde farklı odak noktalarına yer verildiği görölmektedir.¹⁴⁶⁸ Bu odak noktaları temel ihtiyaç, mal ve/veya hizmet sunumu, kamu yararı, özel ticari faaliyet olarak yerine getirilip getirilmeme, yöneten iradesi ve faaliyetin yürütüldüğü usul olarak sınıflandırılabilir. Belirtmek gerekir ki bir tanımın birden fazla odak noktası içermesi mümkündür. Ayrıca, idare tarafından üstlenilme veya onun gözetiminde gerçekleştirilme tüm tanımların ortak noktasıdır; nitekim kamu yararı doğrultusunda gerçekleştirilen her faaliyet kamu hizmeti olmamakta; kamu hizmeti rejiminin uygulanabilmesi için faaliyetin idarenin kontrolü altında yürütölmesi gerekmektedir.¹⁴⁶⁹ Bu bağlamda, bir mal ve hizmet sunumunun idare tarafından üstlenilme şartı bu çalışma kapsamında ayrı bir odak noktası olarak değerlendirilmemiştir. Bu tez bakımından idarenin yürütmekte olduğı faaliyetlerden hangilerinin kamu hizmeti olup olmadığının tespiti önem arz etmektedir.¹⁴⁷⁰

Odak noktası olarak değerlendirilebilecek ilk ve en sık tekrarlanan husus ihtiyaç kavramıdır. Kamu hizmetinin “toplum için önem kazanmış olan ortak ve genel bir ihtiyacın tatminine yönelik olarak kamu tüzel kişileri veya onların denetimi altında özel kişilerce yürütölen bir faaliyet” olarak tanımlandığı görölmektedir.¹⁴⁷¹ Bu tanımlamalar yapılırken ağırlıklı olarak “faaliyet” kavramının kullanıldığı anlaşılmakla birlikte, faaliyet kavramı yerine “mal ve/veya hizmet” kavramına yer verilmesi gerektiğı ileri sürölmektedir.¹⁴⁷² Hizmet kavramının ihtiyaç kavramından bağımsız olarak da ele alındığı ve kamu hizmetinin çok geniş

¹⁴⁶⁶ AYM, E. 1994/43, K. 1994/42, T.9/12/1994.

¹⁴⁶⁷ Oder, Ayanoğlu, **İdare Hukuku Ders Notları II Kamu Hizmeti**, s. 6.

¹⁴⁶⁸ Odak noktası yerine kriter ifadesinin kullanıldığı da görölmektedir. Kamu yararı kriteri, hukuksal rejim kriteri, özel faaliyet olarak yürütölememe kriteri bu kriterler arasındadır. Dilşat Yılmaz, “Türk Hukukunda Kamu Hizmeti Kavramı ve Kriterleri”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Faköltesi Dergisi**, C. 12, No: 1, 2008, s. 1222–1224. Yılmaz, bu kriterleri subjektif kamu hizmeti anlayışını kabul ettikten sonra uygulamaktadır. Subjektif ve objektif kamu hizmeti anlayışlarına aşağıda yer verilecektir. Kamu hizmeti kavramının kafa karıştıracılığı üzerine bkz. Burak Oder, **İdare Hukuku I Ders Notları Ek Bölüm: “Kamu Hizmeti” Kafamızı Neden Karıştıır**, 2024.

¹⁴⁶⁹ Plessix, **Droit administratif general**, s. 834.

¹⁴⁷⁰ Burak Oder, **İdare Hukuku I Ders Notları Ek Bölüm: İdarenin Faaliyetleri**, 2024, s. 3.

¹⁴⁷¹ Aydın Gülan, “Kamu Hizmeti Kavramı”, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 9, No: 1–3, 1988, s. 148. Öürücü, “Sosyal Kamu Hizmeti”, s. 230. Öürücü tatmininde kamu yararı bulunan toplumsal ihtiyacın karşılanmasından bahsetmektedir. ¹⁴⁷¹ Öözay ve Çırakman ayrıca kamu yararına atıf yapmaktadır. Öözay, **Günışığında Yönetim**, s. 226. Benzer şekilde bkz. Çırakman, “Kamu Hizmeti”, s. 94.

¹⁴⁷² Oder, Ayanoğlu, **İdare Hukuku Ders Notları II Kamu Hizmeti**, s. 5.

olarak kamu kurumu veya onun gözetimi altında özel girişim tarafından kamuya sağlanan hizmet olarak tanımlandığı da görülmektedir.¹⁴⁷³

Ortak ihtiyaç kavramına ek olarak kamu hizmeti tanımlanırken idari faaliyetlerin temel ve nihai amacı olan¹⁴⁷⁴ “kamu yararı” kavramının odak alındığı da görülmektedir. Kamu yararı yaklaşımında kamu hizmeti en geniş şekliyle idarenin gerçekleştirmeyi amaçladığı kamu yararına (*intérêt général*) yönelik bir faaliyet olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁷⁵ Tanımın daraltılıp kamu yararının ortak ihtiyaç kavramı ile birlikte ele alındığı da görülmektedir. Kamu yararı kavramının nüfusun kolektif ihtiyaçları üzerinden tanımlanması bu ortaklığı göstermektedir.¹⁴⁷⁶ Bu doğrultuda, “[k]amu hizmeti kamu yararının, umumi menfaatin gerektirdiği ihtiyaçları karşılamak üzere icra edilen faaliyetlerdir.”¹⁴⁷⁷ Kamu yararı tanımının belirsiz olduğu, kişisel yararın toplamı veya toplum yararı ile tek başına açıklanamadığı ve kamu hizmeti tanımlanırken genel ve toplumsal bir ihtiyacın karşılanmasında kamu yararı olduğu belirtilmektedir.¹⁴⁷⁸ Kamu hizmeti, “giderilmesinde kamu yararı bulunan toplumsal bir gereksinmeyi karşılayan etkinlik” olarak tanımlanırken kamu yararı kavramının toplumsal gereksinimi sınırlayan bir yönüyle ele alındığı da görülmektedir.¹⁴⁷⁹ Bu kavramın zaman veya mekana göre değişebileceği de ortaya konmuştur.¹⁴⁸⁰ Kamu yararı kavramına yer vermekle birlikte, kamu yararının bulunup bulunmadığının siyasi organlar tarafından kabul edilmesinin gerekliliğine yer verildiği de tanımlarda görülmektedir.¹⁴⁸¹ Kamu yararının faaliyetin niteliği ve özelliği dikkate alınarak

¹⁴⁷³ Balta, **İdare Hukuku I**, s. 18.

¹⁴⁷⁴ Truchet, **Droit administratif**, s. 47. Medeni ülkelerde yöneticilerin görevinin kamu yararını gerçekleştirmek olduğu değerlendirilmesi için bkz. Gaston Jèze, **Les Principes Generaux Droit Administratif**, Deuxieme, Paris, M. Giard & E. Briere, 1914, s. 241. Odak noktasının “kamu yararı amacına yönelik” olma olduğuna ilişkin bkz. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 259.

¹⁴⁷⁵ Waline, **Droit administratif**, s. 388. Benzer şekilde bkz. Georges Vedel, **Droit administratif**, 2. baskı, Paris, Presses Universitaires de France, 1961, s. 611. Benzer şekilde kamu hizmetinin kamu tüzel kişileri (*personne publique*) tarafından yürütülen veya üstlenilen kamu yararına faaliyet olarak tanımlandığına ilişkin bkz. Chapus, **Droit administratif général Tome 1**, s. 579. Benzer şekilde bkz. Akgüner, **İdare Hukuku**, s. 989.

¹⁴⁷⁶ Truchet, **Droit administratif**, s. 356. Truchet, kamu hizmetini AB hukukunu da göz önünde alarak “genel menfaatlere yönelik hizmetlerin ihtiyaç duyan herkese ulaştırılması amacıyla kamu görevlileri tarafından oluşturulan, tanımlanan, organize edilen ve kontrol edilen bir görev” olarak tanımlanmaktadır. Truchet, Kamu hizmeti tanımında üç unsurun ortak olduğunu belirtmektedir: kamu yararı, hizmet sunumu ve idare müdahalesi. Truchet, **a.y.**

¹⁴⁷⁷ Özay, **Günüşünde Yönetim**, s. 226. Benzer şekilde bkz. Çırakman, “Kamu Hizmeti”, s. 94. Çırakman kamu hizmetini “Tatmininde doğrudan doğruya kamu yararı bulunan bir toplumsal ihtiyacın karşılanması için, kamu tüzel kişileri tarafından girilen devamlı ve düzenli faaliyetler” şeklinde tanımlamaktadır. Benzer şekilde Örücü bkz. Örücü, “Sosyal Kamu Hizmeti”, s. 230.

¹⁴⁷⁸ Çırakman, “Kamu Hizmeti”, s. 77.

¹⁴⁷⁹ Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1194.

¹⁴⁸⁰ Truchet, **Droit administratif**, s. 47.

¹⁴⁸¹ Melikşah Yasin, “Kamu Hizmeti”, **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, 8. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 531. Benzer şekilde Günday, **İdare Hukuku**, s. 332. Günday, kamu hizmetini “siyasal organlar tarafından kamuya yararlı olarak kabul edilen, bir kamu kuruluşunun kendisi veya yakın denetimi ve gözetimi altında özel kesim tarafından yürütülen faaliyetler” olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bkz. Truchet, **Droit administratif**, s. 47–48.

tespit edilmesi görüşü de bulunmaktadır.¹⁴⁸² Bununla birlikte, kamu yararının bir unsur değil bir sonuç olduğu da dile getirilmektedir.¹⁴⁸³ Bu kavramın üç farklı görüş ile tanımlanmaya çalışıldığı da görülmektedir. Liberal tez uyarınca yalnızca devletin savunma, adalet ve güvenlik gibi “tabii görevleri”nde kamu yararı bulunmaktadır ve bunun dışındaki faaliyetlerde kamu hizmeti yürütülmemesi gerekmektedir. Müdahaleci tez uyarınca halkın ortak ihtiyaçlarına yönelik faaliyetlerde kamu yararı bulunmaktadır ve bunlar kamu hizmeti olarak yürütülmelidir.¹⁴⁸⁴ Üçüncü olan pozitivist tez doğrultusunda ise kamu yararını belirleme yetkisi devletin yetkili organlarına bırakılmıştır.¹⁴⁸⁵ Kamu yararını tespit etmenin objektif ve bilimsel bir yolu olmadığı da belirtilmektedir.¹⁴⁸⁶

Bir başka yaklaşım kamu hizmetini tanımlarken söz konusu faaliyetin özel faaliyet olarak yerine getirilip getirilemeyeceğini unsur olarak değerlendirmektedir. Girişim özgürlüğünün tanındığı ülkeler bakımından bu bir gerekçe teşkil etmektedir.¹⁴⁸⁷ Hatta kamu hizmetinin özel bir faaliyetin sorumluluğunun idare tarafından üstlenilmesi olarak tanımlandığı da görülmektedir.¹⁴⁸⁸ “Kamuya yararlı olması ve özel ticari faaliyet olarak gereği gibi yürütülmesinin mümkün veya arzulanır olmaması nedeniyle, yasama organı tarafından özel ticari faaliyetlere göre farklı ve spesifik bir hukuki rejime tabi tutulmuş ve sorumluluğu son tahlilde idari bir makam tarafından üstlenilen faaliyet”¹⁴⁸⁹ tanımı özel faaliyet olarak yerine getirilip getirilmeme hususunun bir unsur olarak değerlendirildiği tanımlara örnek oluşturmaktadır. Bu yaklaşımda kamu yararı özel kişinin yetersizliği ile ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁹⁰ Özel ticari faaliyet olarak gereği gibi yürütülmemeye kavramına “rekabet içerisinde gerektiği gibi tam olarak tatmin edilemediği takdirde, kamusal güvenlik gerekçeleriyle rekabet unsurunun aranmayacağı haller kapsama dahil edilmek üzere” unsurunun eklendiği de görülmektedir.¹⁴⁹¹ Devletin sağlaması gereken hizmetler değerlendirilirken bir ihtiyacın özel kişiler tarafından karşılandığı ve tatmin edildiği durumda bu ihtiyacın kamu hizmeti konusu teşkil

¹⁴⁸² Görüş ve eleştirisi için bkz. Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1201–1202.

¹⁴⁸³ Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 534.

¹⁴⁸⁴ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 262.

¹⁴⁸⁵ Gözler, **a.g.e.**, s. 264.

¹⁴⁸⁶ Gözler, **a.y.**

¹⁴⁸⁷ Truchet, **Droit administratif**, s. 49. Kamu hizmeti oluşturulmasının rekabeti bozmaması gerektiği ileri sürülmektedir. Truchet, **a.g.e.**, s. 368–369. Kamu hizmetinin ekonomik özgürlüklere uygun şekilde ne ölçüde faaliyet gösterilebileceği de tartışılmıştır. Bkz. Plessix, **Droit administratif general**, s. 852.

¹⁴⁸⁸ Debbasch, **Institutions et droit administratifs Tome 2**, s. 27.

¹⁴⁸⁹ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 510.

¹⁴⁹⁰ Plessix, **Droit administratif general**, s. 862.

¹⁴⁹¹ Sedat Çal, “Kamu Hizmeti: Bir Tanım Denemesi”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, No: 1, 2007, s. 615.

edemeyeceği¹⁴⁹² ve özel kişilerin bu ihtiyacı karşılaması durumunda kamu hizmeti niteliğinin kaybedileceği belirtilmektedir.¹⁴⁹³ Kamu hizmetlerinin kolektif ihtiyacının “mahiyet ve şiddetini kaybetmesi” veya özel teşebbüslerin bu ihtiyaçları karşılayabilmesi durumunda ilga olabileceği veya özel kişilere devredilebileceğini Onar da kabul etmektedir.¹⁴⁹⁴ İdare, özel kişinin bir faaliyeti kamu yararına yürütemeyeceğini düşündüğü için kamu hizmeti kurabilmektedir.¹⁴⁹⁵ Bu doğrultuda kişisel olarak elde edilemeyen ve ülkenin ekonomik kalkınması veya sosyal hakların yerine getirilmesi için devletin kamu hizmeti ihdas etmesi mümkün denmektedir.¹⁴⁹⁶ Kamu hizmetinin konusunun “kamusal bir ihtiyacı karşılamak” olduğu ve bu ihtiyaç özel kişiler tarafından hiç veya gereği gibi karşılanamazsa kamu hizmetinin kurulacağı söylenmektedir.¹⁴⁹⁷

İhtiyacın karşılanmaması hem niteliksel hem niceliksel değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.¹⁴⁹⁸ Burada özel sektörün karşılayamamasından ayrı olarak bazı hizmetlerin düşük ücretlerle karşılanması konusunda kamu yararı olduğu da söylenmektedir.¹⁴⁹⁹ Bu bağlamda gereği gibi tatmin edilememe fiyat ve kalite üzerinden ele alınmaktadır.¹⁵⁰⁰ Gereği gibi karşılanamamasıyla birlikte “ihmal” edilen ihtiyaç kavramı da kullanılmaktadır; bu sanat faaliyeti bakımından önemlidir.¹⁵⁰¹ Bununla birlikte, piyasanın kamu yararını sağlıyor olmasının kamu hizmeti kurulmasına engel olduğu düşünülmemelidir.¹⁵⁰²

Kamu hizmeti tanımları arasında, ölçütün yöneten iradesi olduğunun kabul edildiği de görülmekte ve aşağıda sübjektif görüş değerlendirilirken ele alınacak bu görüşe göre kamu hizmeti belirli bir ülkedeki yöneticilerin belirli bir zamanda, kamu hizmeti aracılığıyla karşılamaya karar verdikleri ortak ihtiyaçlar/menfaatler olarak tanımlanmaktadır.¹⁵⁰³ Kamu hizmeti tanımında tek ölçüt olmasa da yasama organı iradesine yer verildiği yukarıda paylaşılan

¹⁴⁹² Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 14.

¹⁴⁹³ Onar, **a.g.e.**, s. 46.

¹⁴⁹⁴ Onar, **a.y.** Benzer şekilde bkz. Çırakman, “Kamu Hizmeti”, s. 87.

¹⁴⁹⁵ Debbasch, **Institutions et droit administratifs Tome 2**, s. 27.

¹⁴⁹⁶ Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 20.

¹⁴⁹⁷ Süheyp Derbil, **İdare Hukuku**, 5. baskı, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1959, s. 446. Benzer şekilde Özay, **Gümrükte Yönetim**, s. 225. Özay, gereksinimin giderilmemesinin toplumun huzurunu bozacağı varsayımından hareket edildiğini belirtmektedir. Kamu hizmetlerinin “fiyatlar normal piyasa mekanizması ile kendi ihtiyaçlarını karşılayacak duruma gelene kadar geçici olarak [...]ve bundan sonra da ancak bu mekanizmanın kazazedeleri için” öngörülmesini savunan teoriye “kalıntı teorisi (*residual*)” denmektedir. Örcü, “Sosyal Kamu Hizmeti”, s. 231.

¹⁴⁹⁸ Truchet, **Droit administratif**, s. 49.

¹⁴⁹⁹ Plessix, **Droit administratif general**, s. 863.

¹⁵⁰⁰ Çal, “Kamu Hizmeti: Bir Tanım Denemesi”, s. 630.

¹⁵⁰¹ Debbasch, **Institutions et droit administratifs Tome 2**, s. 28.

¹⁵⁰² Karşı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 9.

¹⁵⁰³ Bkz. Gaston Jèze, **Les principes généraux droit administratif**, Deuxieme, Paris, M. Giard & E. Briere, 1914, s. 247. Ayrıca bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 38–39.

tanımlarda görülebilmektedir.¹⁵⁰⁴ İhtiyacın odak alındığı tanımlarda da önem kazanmış olan faaliyetlerin yasakoyucunun takdirinde olduğu ve fakat eksikliği hissedilmese bile toplumda bulunması gerektiği düşünülen faaliyetlerin de kanun koyucu iradesi ile kamu hizmeti şeklinde görülebileceği belirtilmektedir.¹⁵⁰⁵

Kamu hizmeti tanımlanırken “kamu hizmetinin bağlı bulunduğu kurallara uygun olarak (yani kamu hizmeti rejimi altında) yürütülmesine” gerek olup olmadığının değerlendirildiği de görülmektedir.¹⁵⁰⁶ Doktrinde kamusal ayrıcalıkların kullanılıyor olmasının da kamu hizmeti tanımında değerlendirildiği anlaşılmaktadır.¹⁵⁰⁷ Ayrıca, faaliyetin yürütüldüğü usulün bir kriter olarak ele alınmayı bırakıldığı belirtilmektedir.¹⁵⁰⁸

2. Kamu Hizmeti Tanımına Objektif ve Subjektif Yaklaşımlar

Kamu hizmeti tanımlamaları yapılırken bir hizmetin niteliği gereği kamu hizmeti olup olmadığı tartışma konusu olmaktadır. Niteliği gereği kamu hizmetinin olduğunun kabulü “objektif” yaklaşım olarak ele alınmaktadır.¹⁵⁰⁹ Niteliği gereği yani nitel anlamda kamu hizmetinin çok dar yorumlandığı görülmektedir. Duguit, kamu hizmetini “toplumsal bağlılığın gerçekleşmesi ve gelişmesi için vazgeçilmez olduğu ve ancak yöneten gücün müdahalesiyle tam olarak sağlanabilecek nitelikte olduğu için, iktidardakiler tarafından düzenlenmesi, sağlanması ve kontrol edilmesi gereken herhangi bir faaliyet”¹⁵¹⁰ şeklinde tanımlamaktadır. Bu faaliyetin toplumsal dayanışma için “kaçınılmaz” olduğu ve ancak devlet gücü tarafından yerine getirilebileceği durumlarda kamu hizmetinin ortaya çıkacağı değerlendirmesine imkân

¹⁵⁰⁴ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 510.

¹⁵⁰⁵ Gülan, “Kamu Hizmeti Kavramı”, s. 149.

¹⁵⁰⁶ Ülkü Azrak, “Millileştirme ve Kamu Hizmeti”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 36, No: 1–4, 1970, s. 64. Olağan hukuktan ayrılan bir rejim olarak değerlendirildiği de görülmektedir.

¹⁵⁰⁷ Bu değerlendirmenin eleştirisi için bkz. Chapus, **Droit administratif général Tome 1**, s. 589. Waline, **Droit administratif**, s. 388.

¹⁵⁰⁸ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 306.

¹⁵⁰⁹ Gülan, “Kamu Hizmeti Kavramı”, s. 154. Niteliği gereği kamu hizmeti anlayışı “doğası gereği” olarak da değerlendirilen anlayış için “mutlakçı kamu hizmeti anlayışı” kavramı da kullanılmaktadır. Bkz. Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 504.

¹⁵¹⁰ Léon Duguit, **Traité de droit constitutionnel. Tome 2**, 3. baskı, Paris, E. de Boccard, 1928, s. 61. Léon Duguit, **Transformations du droit public**, Paris, Librairie Armand Colin, 1913, s. 51. Duguit’in değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 27. Bordeaux okuluna göre kamu hizmetinin toplumsal birlik ve bütünlüğün önemli bir aracı olarak görülmesine ilişkin bkz. Yayla, **İdare Hukuku**, s. 69.

sunmuştur.¹⁵¹¹ Bu tanım hükümetin yetkisinin sınırlarını da ortaya koymaktadır.¹⁵¹² Bununla birlikte hangi faaliyetlerin bu nitelikte olduğunun tespit edilmesi zordur.¹⁵¹³

Anayasa md. 47/1 doğrultusunda “kamu hizmeti niteliği taşıyan” faaliyetlerin olduğu kabul edilmektedir. Günümüzde bir faaliyetin nitel kamu hizmeti teşkil etmesi için “kolektif genel gereksinimleri” karşılamaya yönelik olması gerekir.¹⁵¹⁴ Kolektif genel gereksinim de topluluğun “birlikteliğinin sürmesi” için gereken genel gereksinim olarak tanımlanmıştır.¹⁵¹⁵ Gereksinimin giderilmemesinin toplumun huzurunu bozacağı varsayımından hareket edilmektedir.¹⁵¹⁶ Kamu hizmeti kurulmasının mantığını yansıtmaması bakımından kamu hizmeti formülüne dahil edilmiş olan “topluma haz vererek giderilmediği, yani tatmin edilmediği takdirde de huzursuzluğun başgöstereceği ve böylece kamu düzeninin bozulabileceği öngörüsü” de bu kapsamda ele alınabilir.¹⁵¹⁷ Bu doğrultuda bireylerin toplum halinde yaşaması için bir faaliyet gerekiyorsa ve bu özel faaliyet olarak karşılanamıyorsa bu faaliyetin kamu hizmeti olarak devlet tarafından üstlenilmesi gerektiği söylenebilir.¹⁵¹⁸ Belirtmek gerekir ki, niteliği gereği kamu hizmetinin faaliyetin yapısıyla değil, tarihi, sosyal, kültürel ve ekonomik şartlarla açıklandığı da görülmektedir.¹⁵¹⁹ Anayasa Mahkemesi çeşitli kararlarında niteliği gereği kamu hizmetinin varlığını kabul etmektedir. Bu doğrultuda “toplumsal yaşamın zorunlu gereksinmelerini karşılayan hizmetler, nitelikleri gereği kamu hizmeti olarak görülmüştür”.¹⁵²⁰ Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi’nin objektif anlayışının kamu yararına odaklandığı kararları olduğu da belirtilmektedir.¹⁵²¹

¹⁵¹¹ Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 31. Devlet gücü tarafından yerine getirilebilme kavramının piyasa yetersizliği görüşü olduğu da dile getirilmiştir. Bkz. Karahanoğulları, **a.y.**

¹⁵¹² Duguit, **Traité de droit constitutionnel. Tome 2**, s. 62.

¹⁵¹³ Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 31–32. Uygarlık geliştikçe genişleyeceğine ilişkin değerlendirmeler için ayrıca bkz. Duguit, **a.g.e.**, s. 63. Öğretide Duguit’nin objektivist anlayışa sahip olduğunun söylenmesi Karahanoğulları tarafından Duguit’nin yönetici iradesini de kabul etmesi gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 32. Bununla birlikte, Duguit de Jèze’in kamu hizmetinin yasakoyucunun iradesine bağlı olduğunu söylediği yaklaşımını eleştirmektedir. Duguit’e göre her ne kadar yasa uyarınca kamu hizmeti niteliği taşıyan bir faaliyetin kamu hizmeti olarak uygulanması gerekse de bu o faaliyetin gerçek anlamda kamu hizmeti olduğu anlamına gelmemektedir. Duguit, **Traité de droit constitutionnel. Tome 2**, s. 74.

¹⁵¹⁴ Oder, Ayanoğlu, **İdare Hukuku Ders Notları II Kamu Hizmeti**, s. 9.

¹⁵¹⁵ Oder, Ayanoğlu, **a.g.e.**, s. 14. Oder/Ayanoğlu kolekti “[b]irlikteliği (biraradalığı) veya birlikteliğinin sürmesi genel gereksinimlerinin karşılanmasına bağlı olan topluluk” olarak tanımlanmaktadır.

¹⁵¹⁶ Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 225.

¹⁵¹⁷ İl Han Özay, “Türkiye’deki Klasik Kamu Hizmeti Anlayışı: ‘Çok Yaşa’ veya ‘A Tes Amour’”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 56, No: 1–4, 1998, s. 295.

¹⁵¹⁸ Benzer şekilde bkz. Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 510.

¹⁵¹⁹ Aydın Gülan, “Türkiye’de Kamu Hizmetlerinin Gelişimi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 56, No: 1–4, 1998, s. 107.

¹⁵²⁰ AYM, E. 1994/43, K.1994/42-2, T.9/12/1994.

¹⁵²¹ Yılmaz, “Türk Hukukunda Kamu Hizmeti Kavramı ve Kriterleri”, s. 1225–1226.

Doktrinde niteliği gereği kamu hizmeti kavramının olmadığı, her faaliyetin kamu hizmeti olmaya elverişli olduğu ve bunun siyasi iradeyle belirleneceği¹⁵²² ve “özü itibarıyla veya doğası gereği” bir kamu hizmeti olamayacağı ve bunun kabulünün toplum içinde yaşamının sonucu olarak yürütülen her türlü faaliyetin kamu hizmeti kabul edilmesi anlamına geleceği¹⁵²³ belirtilmiştir. Anayasa md. 47/4’te yer alan “kamu hizmeti niteliği”nin nitelik bakımından kamu hizmeti görüşünün kabulünü mümkün kılmadığını zira bunun Anayasa’nın kamu hizmetini tanımlamadığı ve hangi teşebbüslerin kamu hizmeti niteliği taşıyıp taşımadığını belirleme yetkisinin yine yasakoyucuda olduğu söylenmektedir.¹⁵²⁴

Bu yaklaşım sübjektif yaklaşım olarak ele alınmaktadır.¹⁵²⁵ Ayrıca, niteliği gereği kamu hizmeti olan faaliyetlerin belirlenmesinin imkânsız olduğu da dile getirilmektedir.¹⁵²⁶ Nitekim, “toplumsal gereksinim” yasakoyucu iradesiyle belirlenmektedir.¹⁵²⁷ Fransız hukukunda sübjektif yaklaşımın temsilcisi Jèze’e göre kamu hizmetinin tek ölçüsü yöneten iradesidir ve ortak ihtiyacın ne olduğunu yönetenler tespit edecektir.¹⁵²⁸

Anayasa md. 47’nin fıkraları birlikte değerlendirildiğinde, kamu tüzel kişileri tarafından yürütülen ancak kamu hizmeti niteliği taşımayan yatırım ve hizmetlerin Anayasa tarafından kabul edildiği tespit edilse de niteleme yetkisinin yasakoyucuda olduğu söylenmektedir.¹⁵²⁹ Bu yaklaşım “yasama organınca kamu hizmeti olarak nitelendirilme[nin]” kamu hizmeti tanımında yer bulmasıyla da ortaya çıkmaktadır.¹⁵³⁰ Belirtmek gerekir ki, yürütülen faaliyetin kamu

¹⁵²² Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 304. Benzer şekilde Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 265. Tek ölçütün yasakoyucu iradesi olduğu yönünde bkz. Turgut Tan, “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Hizmeti Yaklaşımı”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, No: 8, 1991, s. 235.

¹⁵²³ Atay, **İdare Hukuku**, s. 558. Atay’a göre nitel anlamda kamu hizmeti faaliyeti kamu hizmetini genişletmektedir. Bkz. Atay, **a.g.e.**, s. 556. Nitel anlamda kamu hizmetinin kabul edilmeyişine ilişkin ayrıca bkz. Günday, **İdare Hukuku**, s. 331.

¹⁵²⁴ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 267.

¹⁵²⁵ Yılmaz, “Türk Hukukunda Kamu Hizmeti Kavramı ve Kriterleri”, s. 1221.

¹⁵²⁶ Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 333. Ayrıca bkz. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 555.

¹⁵²⁷ Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 337.

¹⁵²⁸ Jèze, **Les principes généraux droit administratif**, s. 247. Sübjektif yaklaşımın temsilcisi olmasına ilişkin bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 38–39. Benzer şekilde bkz. Peiser, **Droit administratif**, s. 118. Sübjektif anlayışın da göreceli kamu hizmeti anlayışı olarak nitelendirilmesine ilişkin bkz. Ulusoy, **a.g.e.**, s. 504.

¹⁵²⁹ Nuri Yaşar, “Kamu Hizmeti, Virtüel Kamu Hizmeti ve 1999 Anayasa Değişikliği”, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 14, No: 1, 2000, s. 450. Hangi özel teşebbüs faaliyetlerinin kamu hizmeti niteliği taşıdığının takdirinin kanun koyucuda olduğuna ilişkin de bkz. Azrak, “Millileştirme ve Kamu Hizmeti”, s. 64.

¹⁵³⁰ Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 552.

hizmeti niteliği olmadığını ve kamu hizmeti olarak yürütülmemesi gerektiğini söylemek için Anayasaya aykırılığını iddia etmek gerektiği ifade edilmektedir.¹⁵³¹

Bir diğer görüşe göre ise yasakoyucu iradesi “kurucu” olsa da objektif kamu hizmeti anlayışı tamamen reddedilmemelidir.¹⁵³² “Süreklilik, eşitlik, uyarlama ilkelerine göre sürdürülme ihtiyacı gösteren faaliyetler kamu hizmeti olarak yasa koyucu tarafından belirlenmeyi bekleyecektir.”¹⁵³³ Nitel kamu hizmeti anlayışının reddedildiği durumda dahi siyasal tercihin toplumsal ihtiyacın tatmini için zorunlu bulunmasından yola çıkarak yapılacağı ve tercihin kullanılmaması durumunda kaosun dahi çıkabileceği söylenmiştir.¹⁵³⁴ Bununla birlikte, bir hizmetin kurulması için yargı organının harekete geçirilmesi mümkün gözükmemektedir.¹⁵³⁵

Niteliği itibarıyla kamu hizmetinin varlığının; fakat bundan bağımsız olarak gerek Anayasa gerekse kanun koyucunun kamu hizmeti olarak faaliyetleri niteleme yetkisi olduğunun kabul edildiği de görülmektedir.¹⁵³⁶ Niteliği gereği kamu hizmeti ayrımı, bu faaliyetlerin idare tarafından görülürken diğer faaliyetlerin özel faaliyet olarak kalması gerektiği düşüncesi bakımından önemlidir.¹⁵³⁷ Objektif yaklaşım esas alındığında, nitel anlamda kamu hizmeti olmamakla birlikte yasakoyucunun bazı faaliyetleri mevzu olarak kamu hizmeti tanıyabileceği ortaya konmaktadır. Doktrinde normatif olarak kamu hizmeti olarak belirlenen mal ve/veya hizmet sunumları mevzu kamu hizmeti olarak tanımlanmaktadır.¹⁵³⁸ Pozitif hukuka dayandığı ve yasakoyucunun (ülkeyi idare edenlerin) kamu hizmeti olarak yürütmek istedikleri faaliyetlerin kamu hizmeti olduğu, kanunun amacından bu faaliyetin kamu hizmeti olup olmadığının anlaşılabileceği söylenmektedir.¹⁵³⁹ Kamu hizmetlerinin kurulması ve kaldırılmasında yasama organının yalnızca anayasal ilke ve kurallarla sınırlı olduğu belirtilmektedir.¹⁵⁴⁰

Bu tez kapsamında kamu hizmetinin sadeleştirilmiş klasik tanımı esas alınmaktadır. Bununla birlikte, nitelik itibarıyla kamu hizmeti olmayan mal ve hizmetlerin kamu hizmeti olarak yürütülmesinde kamu yararı bulunuyorsa, yasakoyucu tarafından kamu hizmeti (mevzu

¹⁵³¹ Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 41. Benzer şekilde bkz. Çırakman, “Kamu Hizmeti”, s. 85.

¹⁵³² Gülan, “Kamu Hizmeti Kavramı”, s. 155.

¹⁵³³ Gülan, “Türkiye’de Kamu Hizmetlerinin Gelişimi”, s. 105.

¹⁵³⁴ Atay, **İdare Hukuku**, s. 558.

¹⁵³⁵ Atay, **a.y.**

¹⁵³⁶ Pertev Bilgen, “Kamu Hizmeti Hakkında”, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 1, No: 1, 1980, s. 113.

¹⁵³⁷ Gülan, “Kamu Hizmeti Kavramı”, s. 154.

¹⁵³⁸ Oder, Ayanoğlu, **İdare Hukuku Ders Notları II Kamu Hizmeti**, s. 8.

¹⁵³⁹ Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 31.

¹⁵⁴⁰ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 315.

kamu hizmeti) haline getirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Ancak, bir faaliyetin sunulmasında kamu yararı bulunması, mutlaka kamu hizmeti olarak sunulması anlamına gelmeyecektir.¹⁵⁴¹ Faaliyetin mevzu kamu hizmeti olarak değerlendirilmesinin sonucu kamu hizmeti rejimine tabi tutmaktır.¹⁵⁴² Mevzu kamu hizmeti olarak yürütülmesinde kamu yararı bulunup bulunmadığına erişimin hangi ilkelere tabi olacağı dikkate alınarak karar verilmelidir.

3. Sanat Faaliyetinin Kamu Hizmeti Olarak Sunulması

Liberal anlayış kamu hizmeti alanını dar belirlerken sosyalist yaklaşım her faaliyetin kamu hizmeti olarak sunulmasına imkân tanır.¹⁵⁴³ İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma amacıyla sosyal devlet ilkesinin¹⁵⁴⁴ ve sosyal adaleti sağlama gibi görevlerin kamu hizmeti alanını genişlettiği belirtilmektedir.¹⁵⁴⁵ Ayrıca, ekonomik gerekçelerin kamu hizmetine husumet beslemesi eleştirilmekte, liberal ekonomilerde de kamu hizmetlerinin nitelikli sunulmasının “sosyal yapının sigortası olma işlevini” yeri getirdiği için “vazgeçilmez önemi haiz” oldukları belirtilmektedir.¹⁵⁴⁶ Bununla birlikte, kamu hizmetinin devletin kamu yararı sebebiyle tüm kamusal alanlarda varlık göstermesi, kamu ve devlet kavramlarının birleşmesine yol açmaktadır.¹⁵⁴⁷ Kamu hizmetinin hizmeti kuranların iradesine bağlı olması onun siyasi bir enstrüman (*instrument politique*) haline getirmektedir.¹⁵⁴⁸ Bu yüzden kamu hizmeti devletin sahip olduğu kamusal güçten ayrı değerlendirilmemelidir.¹⁵⁴⁹ Doktrinde kamu hizmetinin refah devleti lehine özgürlükleri azaltma ve totalitarizme götürme aracı olarak nitelendirildiği de görülmektedir.¹⁵⁵⁰ Nitekim, kamu hizmeti temel hak ve özgürlüklere sınırlama getirebilmektedir.¹⁵⁵¹ Bu değerlendirmeler genel olarak ekonomik haklar ve özgürlüklere

¹⁵⁴¹ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 510.

¹⁵⁴² Oder, **İdare Hukuku I Ders Notları Ek Bölüm: “Kamu Hizmeti” Kafamızı Neden Karıştırır**, s. 6.

¹⁵⁴³ Sedat Çal, **Türkiye’de Kamu Hizmeti ve İmtiyazın Dönüşüm Öyküsü**, Ankara, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2008, s. 24.

¹⁵⁴⁴ Azrak, “Millileştirme ve Kamu Hizmeti”, s. 64.

¹⁵⁴⁵ Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 37. Refah devleti anlayışı doğrultusunda çok fazla kamu hizmetinin kurulması söz konusu olduğuna ilişkin bkz. Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 17. Kamu hizmeti kavramını geniş olarak kabul etmenin ekonomik ve sosyal müdahaleciliğin sonucu olarak ele alınmasına ilişkin bkz. Debbasch, **Institutions et droit administratifs Tome 2**, s. 34.

¹⁵⁴⁶ Gülan, “Türkiye’de Kamu Hizmetlerinin Gelişimi”, s. 107.

¹⁵⁴⁷ Cüneyt Ozansoy, “Türkiye’de Kamu Hizmeti Tartışmaları: Bir Hamaset ve Habaset Alanı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 46, No: 1, 1997, s. 99.

¹⁵⁴⁸ Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 556.

¹⁵⁴⁹ Ozansoy, “Türkiye’de Kamu Hizmeti Tartışmaları: Bir Hamaset ve Habaset Alanı”, s. 99.

¹⁵⁵⁰ Görüşler ve eleştiri için bkz. Waline, **Droit administratif**, s. 389.

¹⁵⁵¹ Yayla, **İdare Hukuku**, s. 84.

ilişkin yapılmakla birlikte, sanat özgürlüğü bakımından da geçerlidir. Zira, herkesin sanata erişim sağlaması amacının devletin sanat alanına müdahalesini meşrulaştıran bir yanı vardır.¹⁵⁵²

Aksi bir yorumla bir faaliyetin kamu hizmeti haline getirilmesi faaliyetin iktidar tarafından organize edilip kontrol edileceği anlamına gelmekte olsa da bu ilgili faaliyetin doğrudan yöneticilerin kontrolü altına gireceği anlamına gelmemekte, aksine kamu hizmetlerindeki artışın ademi merkeziyetçiliği artıracak savunulmaktadır.¹⁵⁵³ Nitekim, sektörel ademi merkeziyetçilik ile birlikte bazı hizmetlerin merkeziyetçi anlayıştan çıkarılarak hiyerarşi dışında ve tüzel kişilik altında yürütüldüğü söylenmektedir.¹⁵⁵⁴

Kültürel faaliyetlerin kamu hizmeti olarak tanınması Fransa’da yavaş ve aşamalı olarak gerçekleşmiştir.¹⁵⁵⁵ Kültürün kamu hizmeti haline getirilmesi ile birlikte, kültürel faaliyetlerin idare tarafından karşılanması beklenen kamu yararını içerdiği kabul edilmekte ve bu söz konusu faaliyetlerin idare hukukuna ve kamu hizmeti ilkelerine, hizmetlerin yönetimi ve finansmanına ilişkin özel kurallara tabi olması anlamına gelmektedir.¹⁵⁵⁶ Nitekim, kamu hizmeti nitelendirilmesinin önemi tabi olunan ilkelerdir.¹⁵⁵⁷

Sosyal devlet ve sosyal haklar anayasal olarak güvence altına alındığına göre sosyal hakları karşılayan bir sosyal kamu hizmeti kurulmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁵⁸ Doktrinde sanatın ve sanatçının korunması faaliyetlerinin Anayasada kamu hizmeti olarak nitelendirildiği ve yasama organının bu faaliyetleri kamu hizmeti haline getirmesi gerektiği belirtilmişse¹⁵⁵⁹ de sanata erişim hakkının anayasal temelleri değerlendirilirken belirtildiği üzere sanat faaliyeti yürütme konusunda Anayasa Devlete sanatı yürütmek değil desteklemek görevi yüklemekte onun da yöntemini Devlete bırakmaktadır. Kültürel kamu hizmetleri sanata erişim hakkının somutlaşmasıysa da bu hak sanat kamu hizmetinin anayasal olarak sunulmasının zorunlu olduğu anlamına gelmemektedir.¹⁵⁶⁰ Bu doğrultuda Devlete sanat

¹⁵⁵² Saez, “Mythes et limites de la politique culturelle”, s. 33.

¹⁵⁵³ Duguit, **Traité de droit constitutionnel. Tome 2**, s. 67.

¹⁵⁵⁴ Waline, **Droit administratif**, s. 49.

¹⁵⁵⁵ Jean-Marie Pontier, “Service public culturel : épanouissement ou racornissement ?”, **L’Observatoire**, C. N° 43, No: 2, 2013, s. 87. Kültürün kamu hizmeti olarak tanınma sürecine ilişkin bkz. Pontier, **Les services publics culturels**, s. 36–45.

¹⁵⁵⁶ Bruno Lasserre, “« L’invention du service public culturel. Le rôle du Conseil d’Etat » Introduction de Bruno Lasserre, Vice-président du Conseil d’Etat”, 2021, (Çevrimiçi) <https://www.conseil-etat.fr/publications-colloques/discours-et-interventions/l-invention-du-service-public-culturel.-le-role-du-conseil-d-etat-introduction-de-bruno-lasserre-vice-president-du-conseil-d-etat>.

¹⁵⁵⁷ Sébastien Saunier, “De quoi le service public culturel est-il le nom ?”, **NECTART**, C. 19, No: 2, 2024, s. 38.

¹⁵⁵⁸ Özücü, “Sosyal Kamu Hizmeti”, s. 226.

¹⁵⁵⁹ Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 542.

¹⁵⁶⁰ Fransız hukuku açısından benzer bir değerlendirme için bkz. Pontier, **Les services publics culturels**, s. 29.

sunması imkânı verildiği göz önünde tutulduğunda, sınırlamalar saklı kalmak kaydıyla, sanat faaliyeti yürütmenin kamu hizmeti olup olmadığı değerlendirilmelidir. Kamu hizmeti olarak sayıldığı durumda, kamu hizmeti yürütmenin getirdiği imkanlardan yararlanılabilecektir.¹⁵⁶¹

Fransız aktör Jean Vilar'ın “[t]iyatro, yaşam için ekmek ve şarap kadar gerekli bir gıdadır... Bu nedenle tiyatro, her şeyden önce bir kamu hizmetidir” sözü sanatın önemli bir ihtiyaç olarak ele alınmasını temenni etmektedir.¹⁵⁶² Sosyal devlet anlayışının yaygınlaşması ve insanların refah seviyelerine önem verilmesiyle birlikte, kültür alanının kamu hizmeti alanına dahil edildiği ve kültürel kamu hizmetinin kabul edildiği görülmektedir.¹⁵⁶³ Sanat kamu hizmetinin “kamu hizmetinin özünde var olan “kamusal ihtiyaç”, “kamu yararı”, “toplumsal tatmin”, “devlet tarafından görülme veya devletin denetim ve gözetimi altında özel kişilere gördürülme” gibi temel konuların hepsini ihtiva” etmesi gerekçesiyle kamu hizmetinin örneğini oluşturduğu belirtilmiştir.¹⁵⁶⁴ Literatürde « kültürel kamu yararı » (*intérêt public culturel*) kavramının kullanıldığı da görülmektedir.¹⁵⁶⁵

Kültürün bir ihtiyaç olduğu Anayasamızda belirtilmektedir.¹⁵⁶⁶ Bununla birlikte, sanat ihtiyacının karşılanması umumi menfaati sağlasa da bu ihtiyacın giderilmesi zaruri değildir.¹⁵⁶⁷ Sanat ihtiyacı yaşamsal ihtiyaç değildir; “kalite tabanlı ihtiyaç”tır.¹⁵⁶⁸ Yaşamsal ihtiyaç olmamakla birlikte, sanata erişimin sağlanamamasının insanların yaşam kalitesini düşüreceği ileri sürülmüştür.¹⁵⁶⁹ Sanat hizmetinin eksikliği toplumun estetik duygusunun körelmesine yol açacak ve bu şehir planlaması ve düzenlenmesi üzerinde bile olumsuz etki yaratacaktır.¹⁵⁷⁰ Bunun dışında sanat bilgi birikiminin eksikliğinin gelecek nesillerin donanımsızlığına yol açabileceği belirtilmiştir.¹⁵⁷¹ Burada ayrıca sanata erişimin siyasi ve medeni hakların kullanımına olan dolaylı katkısını da tekrar hatırlatmak uygun olacaktır. Kültüre erişim sağlandığında diğer haklar için mücadele verme yetkinliğinin/ kapasitesinin artacağı

¹⁵⁶¹ Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 32.

¹⁵⁶² “Opera at Home”, **Opéra de Lausanne**, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.opera-lausanne.ch/en/opl-digital/>.

¹⁵⁶³ Pontier, “Service public culturel : épanouissement ou racornissement?”, s. 86. Kültürel faaliyetlerin kamu yararına olduğu Fransız içtihadında da kabul edilmesine ilişkin bkz. Saunier, “De quoi le service public culturel est-il le nom?”, s. 39.

¹⁵⁶⁴ N. Munci Çakmak, “Sanatsal Kamu Hizmetleri”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 14, No: 1, 2010, s. 256.

¹⁵⁶⁵ Pontier, “Service public culturel : épanouissement ou racornissement?”, s. 89.

¹⁵⁶⁶ Bkz. Anayasa md. 62.

¹⁵⁶⁷ Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 32. İhtiyacın aciliyetinin (zaruri olup olmamasının) kamu hizmetine ilişkin olarak değerlendirilmesi için bkz. Onar, **a.y.**

¹⁵⁶⁸ Çakmak, “Sanatsal Kamu Hizmetleri”, s. 253. Mimar ve mühendislerin estetik anlayışının gelişmeyecek olması bu olumsuz etkinin gerekçesi olarak gösterilmektedir.

¹⁵⁶⁹ Çakmak, **a.y.**

¹⁵⁷⁰ Çakmak, **a.y.**

¹⁵⁷¹ Çakmak, **a.g.e.**, s. 254.

belirtmiştir.¹⁵⁷² Bir kişi kültürel etkinliklere katılım sağladığında farklı düşüncelere erişebilmesi ve kendisini ifade edebilmesi neticesinde kendini geliştirme fırsatı bulacak ve bu kişinin toplumsal farkındalığı gelişecektir. Bu da bireylere haklarını talep etme yetkinliği kazandıracaktır.

Modern toplumda bireylerin yaşamsal ihtiyaçlarının yanı sıra kendilerini geliştirme ve gerçekleştirme ihtiyaçları da genel ihtiyaç teşkil edebilir. İnsan haklarının bütünlüğü ilkesi bu değerlendirmeye imkân sunmaktadır. Belirli bir eğitim seviyesinin toplumun bir arada yaşaması için gerekli olduğunun söylendiği gibi¹⁵⁷³ günümüzde kolektin entelektüel bir seviyede olmasının gerektiği, bunun için de bu seviyeye erişimi sağlayacak mal ve hizmetlere ihtiyaç olduğunun teorik olarak ileri sürülmesi mümkündür. Nitekim, objektif yaklaşımda bile Duguit’ın, tüm kolekt için önemli olan faaliyetin ne olduğunun tek bir ana ilişkin olmadığını ve değişebileceğini söylediği görülmektedir.¹⁵⁷⁴ Bir zamanlar yalnız güvenlik odaklı olan bu hizmet daha sonra kişilerin entelektüel ve kişisel gelişimlerine yönelik olarak faaliyet yürütülmesini de (eğitim vb.) içerecek şekilde genişlemiştir.¹⁵⁷⁵ Danıştay’ın da halk plajlarının işletilmesi ve halkın plajlardan “eşit, düzenli ve sağlıklı bir şekilde” yararlanmasının sağlanmasını toplumun “ortak ve medeni” gereksinimi olarak gördüğü göz önünde tutulduğunda geniş bir kamu hizmeti anlayışı olduğu söylenebilir.¹⁵⁷⁶ Sanat, bireylerin artan serbest zamanlarını nitelikli şekilde geçirilmesinin yolu olarak görülmektedir.¹⁵⁷⁷ Sanat bakımından özellikle kolektin bir araya gelerek faydalanabileceği tiyatro ve sinema gibi hizmetler bu ihtiyaca örnek gösterilebilecektir. Nitekim, sosyal ve kültürel kalkınma da Türkiye kolekti için anayasal bir hedeftir.

Sanat faaliyeti her ne kadar sosyal birlikteliğin gelişimi için önemli katkı sağlasa da¹⁵⁷⁸ bu faaliyetin toplumsal yaşamın zorunlu gereksinimi olduğunu ve/veya sanat faaliyeti eksikliğinin kamu düzenini bozacağını veya topluluğun “birlikteliğinin sürmesine” engel olacağını söylemek mümkün gözükmemektedir. Bu doğrultuda sanat faaliyeti sunulmasının nitel anlamda kamu hizmeti olduğunun kabulü nitel anlamında kamu hizmetinin sınırlarını çok genişletecek ve bu gibi bir ayrıma gidilmesini anlamsızlaştıracaktır. Sanata erişim bir araya

¹⁵⁷² Saez, “Mythes et limites de la politique culturelle”, s. 32.

¹⁵⁷³ AYM, eğitim ve öğretim faaliyetinin “çağdaş uygarlığın gerektirdiği düzeye ulaştırılması için etkin önlemlerin alınması, devletin erteleyemeyeceği ödevlerindendir” demektedir. AYM, E. 1990/4, K. 1990/6, T. 12.4.1990.

¹⁵⁷⁴ Léon Duguit, “The Concept of Public Service”, *The Yale Law Journal*, C. 32, No: 5, 1923, s. 432.

¹⁵⁷⁵ Duguit, *a.y.*

¹⁵⁷⁶ Danıştay, İDDK., E. 2000/1200, K. 2002/848, T. 22.11.2002 (Lexpera).

¹⁵⁷⁷ Kidd, *Legislating Creativity : The Intersections of Art and Politics*, s. 41–42.

¹⁵⁷⁸ European Commission, “Cultural and creative sectors”, 2024, (Çevrimiçi) <https://culture.ec.europa.eu/cultural-and-creative-sectors/cultural-and-creative-sectors>.

gelen toplumun birlikteliğini sürdürmesi için talep edilen bir ihtiyaçtan ziyade, sanatın arzı sonucu ortaya çıkan bir ihtiyaç niteliğindedir.¹⁵⁷⁹ Kazım Karabekir'in sinema mekanları kurulmasına ilişkin 1923 tarihli yasa teklifinde halkın bu gibi mekanları kurmayı düşünmemesini Devletin bu konuda sorumluluk alma gerekçesi olarak ileri sürmesi ve bunların yararı anlaşıldıktan sonra yerel şirketlerin bu mekanları devralmak isteyeceğini belirtmesi arzı yaratmak suretiyle sanat ihtiyacı yaratılması iradesinin Cumhuriyetin ilk yıllarından beri olduğunu örnekler niteliktedir.¹⁵⁸⁰

Bununla birlikte, eğitim gibi “ciddi” faaliyetlerin yanı sıra, eğlenceye yönelik faaliyetlerin de kamu hizmeti olarak sunulabileceği kabul edilmektedir.¹⁵⁸¹ Nitekim, sanat hizmeti nitel anlamda kamu hizmeti teşkil etmese dahi bireylere sanata erişim imkânı sunulmasında kamu yararı bulunmaktadır. Sanatın üst başlıklarda ele alınan faydaları bu yararı somutlaştırır niteliktedir.¹⁵⁸² Hangi faaliyetlerin “önem kazanmış” faaliyet olarak değerlendirileceği yasakoyucunun takdirindeyse de toplumda bulunması gerektiği düşünülen faaliyetlerin kanun koyucu iradesi ile kamu hizmeti şeklinde görülebileceği belirtilmekte, bunun için örnek olarak opera ve bale gibi faaliyetler verilmektedir.¹⁵⁸³ Bazı kamu hizmetlerinin yasakoyucunun toplum tarafından henüz hissedilmeden ve yıllar sonra ortaya çıkacak ihtiyaçları dikkate aldığı ve bu doğrultuda kamu hizmeti kurduğu da görülmektedir.¹⁵⁸⁴ Devlet Tiyatroları, Devlet Opera ve Balesi ve Devlet Konservatuvarı bunlara örnek olarak gösterilmiştir.¹⁵⁸⁵

Kamu hizmetindeki kamu yararı bakımından önemli bir soru kamu yararının genel kolektif ihtiyacın karşılanması ile mi sağlanacağı yoksa genel kolektif ihtiyacın “idare”

¹⁵⁷⁹ Burada ekonomi teorilerinden Say Kanunu (*Say's Law*) teorisine de atıf yapmak uygun olacaktır. Bu teori “arz kendi talebini yaratır” olarak literatüre geçmiştir. Bu teori doğrultusunda tüketim ancak bir mal ve hizmetin üretilmesi ve sunulması sonrasında ortaya çıkabilecektir. Bu teori ve teoriye yönelik eleştiriler bu tezin konusunu aşacak olsa da sanat bu teori çerçevesinde ele alınabilecek bir faaliyettir. Sanata erişim talebi, idarenin sunup sunmamasından bağımsız olarak, sanat eseri mevcut olduğunda iletilebilecek ve sanat faaliyeti arzı talebini yaratabilecektir. Teori tanımı için bkz. “Say's Law of Markets”, **Corporate Finance Institute**, y.y., (Çevrimiçi) <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/economics/says-law-of-markets/>. Teoriye yönelik değerlendirmeler için ayrıca bkz. Steven Kates, “On the True Meaning of Say's Law”, **Eastern Economic Journal**, C. 23, No: 2, 1997, s. 191–202.

¹⁵⁸⁰ Öztürk, **Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset**, s. 155. Karabekir burada bu sinema mekanlarının doğrudan devlet tarafından değil, devlet vesilesiyle Sosyal Yardım ve Kızılay örgütleri vesilesiyle yapılması gerektiğini önermektedir. Bu teklif bütçe yetersizliği sebebiyle yasalaşmamıştır. Öztürk, **a.g.e.**, s. 156.

¹⁵⁸¹ Chapus, **Droit administratif général Tome 1**, s. 584. Chapus, ciddi kavramını tınak içerisinde kullanmaktadır. Bunun, Hauriou'nun aşağıda yer verilecek olan değerlendirmesini eleştirme amacı barındırdığı düşünülmektedir. Bkz. Bölüm 2/II/B/4 – Mevzu Kamu Hizmeti Olarak Sanat.

¹⁵⁸² Bkz. Bölüm 1/I/B – Sanata Erişimin Önemi.

¹⁵⁸³ Gülan, “Kamu Hizmeti Kavramı”, s. 149.

¹⁵⁸⁴ Yayla, **İdare Hukuku**, s. 84.

¹⁵⁸⁵ Yayla, **a.y.**

tarafından karşılanması ile mi sağlanacaktır.¹⁵⁸⁶ Sanat faaliyetlerinin yasakoyucu tarafından kamu hizmeti haline getirilmesindeki kamu yararı kanımızca sanatın yalnızca üretilmesi değil, anayasal temellerde ele alındığı üzere sosyal adalet gereği herkesin bu faaliyetlere erişebilir konuma gelmesidir. Ticari nitelikli tiyatrolar yüksek miktarda para ödeyebilen insanlara hitap ederken, kamusal tiyatrolar toplumun farklı ekonomik kesimlerine hitap edebilmektedir.¹⁵⁸⁷ Nitekim, sanatçıların veya özel sanat kurumlarının sunduğu hizmetler her coğrafya veya sosyo-ekonomik düzey bakımından erişilebilir değildir. Ailelerin sosyo-ekonomik durumları yükseldikçe çocukların sanat faaliyetine katılmasının arttığı araştırmalarda ortaya konmaktadır.¹⁵⁸⁸ Bu amacın, idarenin özendirme destekleme gibi diğer faaliyetleri ile de yerine getirilebileceği söylenebilir. Nitekim, yeni yönetim anlayışında devletin mal ve hizmet üreticisi olmak yerine mal ve hizmeti üretenlere altyapı hazırlaması, rekabeti geliştirmesi, piyasaları teşvik etmesi ve hizmet yararlanıcılarını müşteri olarak görüp farklı seçenekler sunması gerektiği ileri sürülmüştür.¹⁵⁸⁹ Özendirme ve destekleme faaliyetine ayrıca yer verilecek olmakla birlikte, verilecek teşviklerin sanatı sürdürülebilir olarak erişilebilir kılmaya yetmediği durumda devletin bu faaliyeti üstlenmesinde hala kamu yararı bulunmaktadır. Nitekim, kamu hizmeti kamu bütçesinden devamlılık esasına dayalı olarak finanse edilirken, bir ihtiyacın teşvik yoluyla karşılanmasının sağlanması aynı devamlılığı garanti etmeyecektir.¹⁵⁹⁰ Ayrıca, özel sektöre verilen teşviklerin örneğin tiyatroların maliyetini azaltsa da bu maliyet azaltımının bilet fiyatlarını dolayısıyla topluma olan maliyeti azaltmadığı ve bu sebeple tiyatronun kamu hizmeti olarak yürütülmesi gerektiği savunulmaktadır.¹⁵⁹¹

Bu faaliyetin mevzu kamu hizmeti olarak yürütülmesinin gerekip gerekmediğinin ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. “[B]ir mal ve/veya hizmet sunumunun “mevzu kamu hizmeti” olarak yürütülmesinde aranacak “kamu yararı”, o mal ve/veya hizmet sunumunun kamu hizmetleri rejimine göre yürütülmesini gerektirecek “kamu yararı”dır.”¹⁵⁹² Burada tespiti gerekli husus “kamu hizmetleri rejimine göre yürütülme[sini] gerektir[me]”nin ne anlama geldiğidir. Kamu hizmeti rejimine göre yürütülmesinden faaliyetlerin kamu hukukuna göre

¹⁵⁸⁶ İzak Atıyas, Burak Oder, **Türkiye’de Özelleştirmenin Hukuk ve Ekonomisi**, TEPAV, 2008, s. 9. İdare kavramı vurgulamak bakımından tarafımda tırnak işareti içerisine alınmıştır.

¹⁵⁸⁷ Klaic, **Resetting the Stage**, s. 15.

¹⁵⁸⁸ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Erken Çocukluktan Gençliğe Sanatla Büyümek”, s. 12.

¹⁵⁸⁹ Turan Yıldırım, “Kamu Personel Rejimindeki Değişim”, **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 253.

¹⁵⁹⁰ Pontier, **Les services publics culturels**, s. 46–47. Mevzu kamu hizmeti vurgusu tarafımda eklenmiştir.

¹⁵⁹¹ Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 146–147.

¹⁵⁹² Burak Oder, **İdare Hukuku I Temel İlkeler Ek Ders Notu**, 2023, s. 5.

yürütülmesi anlaşılmamalıdır; zira idarenin faaliyetlerini özel hukuka tabi olarak yürütebildiği görülmektedir.

Kamu hizmetini idarenin özel faaliyetinden ayırmanın, faaliyetin kolektin genel ihtiyacının karşılanması için sunulup sunulmaması olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁹³ Yukarıda belirttiğimiz gibi, sanat faaliyeti, sunulmadığı durumda kolektin dağılmasına yol açabilecek nitelikte bir faaliyet değildir. Bununla birlikte, idarenin sanat faaliyeti üstlenmesindeki amacın belirli bir entelektüel seviyedeki kolektin bir araya gelerek yararlanabileceği mal ve hizmetlere yönelik olan ihtiyacının karşılanması olduğu söylenebilir. Bir faaliyetin ihtiyacı karşılama amacı dışında, kamu hizmeti olarak yürütülmesindeki kamu yararı kanımızca bu faaliyetin kamu hizmeti ilkeleri gözetilerek yürütülmesinin gerekip gerekmemesidir. Nitekim belirtildiği üzere bir faaliyetin kamu hizmeti nitelendirilmesinin sonucu kamu hizmeti ilkelerine tabi olarak sunulmasıdır.¹⁵⁹⁴

Kamu hizmetinin ilkeleri ayrıca ele alınacak olmakla birlikte,¹⁵⁹⁵ sanat faaliyetinin idare tarafından süreklilik, eşitlik ve değişkenlik ve uyarlama ilkelerine tabi olarak yürütülmesi gerektiği düşünülmektedir. İdarenin sanat faaliyetini, ihtiyacın gerektirdiği nitelik ve süreklilikte sunması, sunulan sanat faaliyetinin eşitlik ilkesi kapsamında tüm toplum için gerek coğrafi gerek ekonomik olarak erişilebilir olması ve toplumun değişen sanat anlayışları doğrultusunda farklı sanat eserlerine erişimlerinin sağlanabilmesi gerekmektedir. İdarenin sanat faaliyeti üstlenmesindeki temel kamu yararı bu faaliyetlerin herkes için erişilebilir olmasıdır ve bu erişilebilirlik de bu faaliyetlerin kamu hizmeti ilkelerine tabi olarak yürütülmesini gerektirmektedir. Nitekim, hizmetlerin herkese eşit ulaştırılması, kamu hizmetinin en büyük varlık nedenlerinden biridir.¹⁵⁹⁶ Kültürün kamu hizmeti haline getirilmesinin arka planında kültürel faaliyetlerin herkes tarafından erişilmesi gereken bir faaliyet olduğu değerlendirmesi bulunmaktadır.¹⁵⁹⁷

¹⁵⁹³ Ayanoglu, Oder, “İdarenin Özel Faaliyetlerinin Anayasal Temelleri Üzerine Kuramsal Bir Sorgulama”, s. 2811.

¹⁵⁹⁴ Debbasch, **Institutions et droit administratifs Tome 2**, s. 47–48. Benzer şekilde bkz. Peiser, **Droit administratif**, s. 129.

¹⁵⁹⁵ Bkz. Bölüm 2/II/D – Sanat Kamu Hizmetinin Sunulmasında İlkeler.

¹⁵⁹⁶ Maurice Hauriou, **Precis elementaire de droit administratif**, Paris, Librairie du Recueil Sirey, 1943, s. 111. Eşitlik ilkesinin kamu hizmeti kurulmasının arka planında yer almasıyla ilgili bkz. Plessix, **Droit administratif general**, s. 922.

¹⁵⁹⁷ Lasserre, “« L’invention du service public culturel. Le rôle du Conseil d’Etat » Introduction de Bruno Lasserre, Vice-président du Conseil d’Etat”.

Sanat faaliyetinin devlet tarafından sunulma gerekliliği kamu hizmetlerinin ekonomik tasnifi ile de açıklanmaktadır. Ekonomik tasnif bakımından değerlendirildiğinde saf kamusal mal ve hizmetler (*public goods*), özel mal ve hizmetler (*private goods*), yarı kamusal mal ve hizmetler (*quasi public goods*) ve erdemli mallar (*merit goods*) olarak bir ayrıma gidildiği görülmektedir.¹⁵⁹⁸ Saf kamusal mal ve hizmetlere milli savunma hizmetleri, yarı kamusal mallara ya da erdemli mallara eğitim hizmeti, özel mal ve hizmetlere otomobil üretimi örnek olarak gösterilebilir.¹⁵⁹⁹ Yarı kamusal mallar piyasanın üretebilmesine rağmen, sosyo-ekonomik faktörler sebebiyle devlet tarafından da üretilen mallar olarak görülürken erdemli mallar piyasanın üretmesine karşı kişilerin refahını ve hayat kalitelerini artırması sebebiyle toplum için faydalı görülen mal ve hizmetlerdir.¹⁶⁰⁰ Bunlara yetersiz erişimin bilgi yetersizliğine yol açtığı söylenmektedir.¹⁶⁰¹ Yarı kamusal veya erdemli mal ve hizmetlerin dolaylı faydaları ve üretilmemesi durumunda ortaya çıkan dışsallıklar söz konusu olacaktır.¹⁶⁰² Erdemli mal olarak da nitelendirilen¹⁶⁰³ sanat faaliyetleri yüksek dış etkilerinin olduğu faaliyetler arasında yer almaktadır.¹⁶⁰⁴ Sanat faaliyeti söz konusu olduğunda bu dışsallık kendini sosyal adaletsizliğin yol açacağı farklılaşma olarak gösterecektir. Erdemli mal olarak değerlendirilmesi ve bu sebeple devletin dahil olmasının gerekçesi, devletin sanatın insanların fark etmediği değerini göstermesi ve sanatı erişilebilir kılmasıdır.¹⁶⁰⁵ Ekonomik tasnif bakımından yapılan değerlendirme de kanımızca kamu hizmeti ilkeleri ile açıklanabilmektedir. Erişiminde kamu yararı bulunan söz konusu malların eşit ve sürekli olarak sunulabilmesi için kamu hizmeti olarak üstlenilmesi gerektiği söylenebilir.¹⁶⁰⁶

¹⁵⁹⁸ Karşlı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 11–17. Ayrıca bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 10–17. Bu yaklaşımın iktisadi nesnellik olarak kamu hizmeti yaklaşımı olarak ele alındığı da görülmektedir. Saf kamusal mal ve hizmetlere milli savunma hizmetleri, yarı kamusal mallara ya da erdemli mallara eğitim hizmeti, özel mal ve hizmetlere otomobil üretimi de örnek olarak gösterilebilir. Kamu kesimi – özel kesim arasındaki sınıra ilişkin tablo için bkz. Karahanoğulları, **a.g.e.**, s. 14.

¹⁵⁹⁹ Kamu kesimi – özel kesim arasındaki sınıra ilişkin tablo için bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 14.

¹⁶⁰⁰ Karşlı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 14.

¹⁶⁰¹ Karşlı, **a.y.**

¹⁶⁰² Karşlı, **a.g.e.**, s. 15. Benzer şekilde bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 12–13.

¹⁶⁰³ Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 16.

¹⁶⁰⁴ Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 14. sanat faaliyetlerinin yer aldığı yarı kamusal hizmetlerin mutlaka devlet tarafından üretilmesi gereken mallar arasında yer almamakta, özel kişilerden temin edilen hizmetin kamusal hizmet olarak sunulabileceği yorumu da yapılmaktadır. Karahanoğulları, **a.g.e.**, s. 13.

¹⁶⁰⁵ Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 210.

¹⁶⁰⁶ Tiyatro hizmetinin sürekli bir hizmet olmasına ilişkin ayrıca bkz. Danıştay İBGK, E. 1964/674, K. 1964/344, T. 04.07.1964, R.G. No: 11990 T. 05.05.1965.

4. Mevzu Kamu Hizmeti Olarak Sanat Faaliyetleri

Mevzu hukuk bakımından sanat faaliyeti yürütmek üzerine idarelerin kurulduğu ve hem bu idarelere hem diğer idarelere sanat faaliyeti yürütme görevi verildiği görülmektedir. Devletin kültürel faaliyetleri birey ve toplumların yaşamında oynadığı önem ve etki ve bu çalışmaların büyük bir teşkilat, geniş zaman ve masraf gerektirmesi sebebiyle kamu hizmeti olarak üstlendiği belirtilmektedir.¹⁶⁰⁷ Tiyatro veya opera gibi sanat faaliyetlerinin kamu hizmeti olarak kabul edildiği görülmektedir.¹⁶⁰⁸

Onar, kamu hizmeti kriterlerinden pozitif hukuka dayanan kriteri ele alırken kanun ile öngörülen tiyatro faaliyeti yürütme görevinin bir kamu hizmeti olup olmadığı hususunda kanunun amacına bakılması ve belediyeye tiyatro görevinin bir kamu hizmeti amacıyla mı yoksa kazanç elde edilmesi amacıyla mı verildiğinin değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁶⁰⁹ Burada idarenin görevinin mevzu olarak düzenlenmesinin bir mal ve hizmet sunumunu tek başına kamu hizmeti haline getirmeye yetmediği ve mevzu kamu hizmeti tespitinde bulunurken dahi faaliyetin niteliğinin önemli olduğunun savunulduğu söylenebilir. Kanunun amacının bir faaliyetin kamu hizmeti olarak yürütüldüğünü açıkça belirtmediği durumlarda, hizmetin amacının kolektif ve genel bir ihtiyacı karşılamak mı yoksa kâr temini elde etmek mi olduğunun kanun hükmünden (vazından) anlaşılması gerektiği söylenmektedir.¹⁶¹⁰ Bu doğrultuda “halkın terbiye ve kültürünü yükseltmek, sanatı yerleştirmek ve yaymak maksadı ile tiyatro kurması ve işletmesi amme hizmeti” sayılabilir denmektedir.¹⁶¹¹ Benzer bir değerlendirme Devlet tiyatroları bakımından da yapılmıştır. Tiyatro faaliyetinin “mektepe kadar, hatta bazı hallerde ondan ehemmiyetli bir terbiyevi rolü olduğu[nun] hiç olmazsa salahiyyetli münevver muhitlerde tamamen kabul [edildiği]” ifade edilmiştir.¹⁶¹² Bu doğrultuda Devlet tiyatrosunun kanunen kurularak bu faaliyetin bir ihtiyaç olduğunun kabul edildiği, bu faaliyetin de kamu hizmeti teşkil ettiği ve kanunla kurulan kamu hizmetinin bu nitelikte olmadığını söyleyebilmek için tek hukuki yolun Anayasaya aykırılığını iddia etmek olduğu belirtilmiştir.¹⁶¹³

¹⁶⁰⁷ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 322.

¹⁶⁰⁸ Ali Ulusoy, “Fransız ve Avrupa Birliği Kamu Hizmeti Anlayışlarının Türk Hukukuna Etkisi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 48, No: 1, 1999, s. 175. Ulusoy kültürel kamu hizmeti demektir.

¹⁶⁰⁹ Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 31.

¹⁶¹⁰ Onar, **a.y.**

¹⁶¹¹ Onar, **a.g.e.**, s. 32.

¹⁶¹² Onar, **a.g.e.**, s. 41.

¹⁶¹³ Onar, **a.y.**

Danıştay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu 1964 tarihli kararında tiyatro ve bale hizmetinin mevzuatımıza göre idarenin bizzat yürüteceği kamu hizmetleri arasında yer aldığı değerlendirilmesinde bulunmuştur.¹⁶¹⁴ Danıştay savcısı sinema sektörü çalışanlarının sigorta kapsamı ile ilgili bir uyuşmazlıkta “sinema sektöründe uygun görülen projelere verilen desteğin, kültürel bir kamu hizmetinin geliştirilmesi amacıyla devlet tarafından ödenen bir tutar olduğu”nu da belirtmiştir.¹⁶¹⁵

Fransız Danıştayının ise farklı kararları olduğu görülmektedir. *Conseil d'État*, 1916 tarihli *Astruc* kararında, Paris Belediyesi tarafından işletilen Théâtre des Champs-Élysées'yi bir kamu hizmeti olarak tanımayı reddetmiştir.¹⁶¹⁶ Hauriou, bu kararı tiyatronun hayal gücünü yüceltmek, insanları yapay ve hayali bir hayata alıştırarak ciddi yaşamı tahrip etmek ve kumar ve içki düşkünlüğü kadar tehlikeli olan aşk tutkularını uyandırmak gibi tehlikesi olduğu gerekçesiyle övmüş ve idari yargının Roma'nın çöküş günlerinde olduğu gibi sirk oyunlarının kamu hizmeti haline getirilmesi anlayışına engel olmasından memnuniyet duyduğunu belirtmiştir.¹⁶¹⁷ Bununla birlikte Fransız Danıştayının daha sonraki kararlarda idare tarafından yürütülen sanat faaliyetlerini kamu hizmeti olarak kabul ettiği görülmektedir. *Gheusi* kararında da Opera-Comique de Paris'in bir faaliyeti değerlendirilirken idarenin kültüre ilişkin bazı faaliyetlerinin kamu hizmeti teşkil edebileceğine karar vermiştir.¹⁶¹⁸ Basit bir eğlence mekânı olsa da bir belediye tiyatrosunun¹⁶¹⁹ ya da lirik müzik festivalinin¹⁶²⁰ kamu hizmeti olarak kabul edildiği görülmektedir. Bir başka kararında ise sinema işletilmesini değerlendirirken bunun bir kamu hizmeti teşkil etmediğine karar vermiştir.¹⁶²¹ Bu kararda, kamu otoritesi ayrıcalıklarına

¹⁶¹⁴ DİBGK, E. 1964/674, K. 1964/344.

¹⁶¹⁵ Danıştay 10. Daire, E. 2009/14905, K. 2014/34, T. 8.1.2014 (Lexpera). İptali istenen yönetmeliğin yürürlükten kaldırıldığı Karar konusuz kaldığı için karar verilmesine yer olmadığı kararı verilmiştir.

¹⁶¹⁶ Maurice Hauriou, “Exploitation théâtrale et service public : nature juridique d'une convention portant sur la concession d'un emplacement pour la construction d'un « Palais philharmonique », **Note sous Conseil d'État, 7 avril 1916, Astruc et Société du Théâtre des Champs-Élysées c. ville de Paris, S. 1916.3.41**, (2013), (Çevrimiçi) <https://www.revuegeneraledudroit.eu/blog/2013/12/11/exploitation-theatrale-et-service-public-nature-juridique-dune-convention-portant-sur-la-concession-dun-emplacement-pour-la-construction-dun-palais-philharmonique/>. Bu karar kamu hizmeti ekolünden sapma olarak değerlendirilmiştir. Bernard Stirn, “Le service public dans la jurisprudence du Conseil d'État français”, 2017, (Çevrimiçi) <https://www.conseil-etat.fr/publications-colloques/discours-et-interventions/le-service-public-dans-la-jurisprudence-du-conseil-d-etat-francais>.

¹⁶¹⁷ Hauriou, “Exploitation théâtrale et service public : nature juridique d'une convention portant sur la concession d'un emplacement pour la construction d'un « Palais philharmonique »).

¹⁶¹⁸ “Les grands arrêts sur le service public”, **Le blog juridique**, (2021), (Çevrimiçi) <https://www.doc-du-juriste.com/blog/conseils-juridiques/les-grands-arrets-sur-service-public-24-09-2021.html>.

¹⁶¹⁹ Stirn, “Le service public dans la jurisprudence du Conseil d'État français”. Fransız Danıştay'ı kumarhane işletilmesini de kamu hizmeti saymıştır.

¹⁶²⁰ Conseil d'État, Section, 06/04/2007, 284736, Publié au recueil Lebon.

¹⁶²¹ Conseil d'État, 7ème et 2ème sous-sections réunies, 05/10/2007, 298773, Publié au recueil Lebon, Değerlendirmeler için bkz. Waline, **Droit administratif**, s. 393.

sahip olmayan, fakat kuruluş belgesi uyarınca kamu yararına çalışan bir şirketin faaliyetinin belediye tarafından getirilen herhangi bir yükümlülüğün ve kendisi için belirlenmiş olabilecek hedeflerin kontrolünün yokluğunda, belediye tarafından yürütülen bir kamu hizmeti niteliği taşımayacağı belirtilmiştir. Bu doğrultuda, bu şirket tarafından yeni sinemaların açılmasının, belediye tarafından bir kamu hizmeti devri anlamına gelmediğine karar verilmiştir. Burada Fransız Danıştay'ı aslında nitelik itibarıyla kamu hizmeti olmayan bir faaliyetinin doğrudan imtiyaza tabi olmayacağını tespit etmektedir ve belediye eliyle sunulan sinemanın kamu hizmeti olup olmadığı değerlendirilmemektedir.

Bununla birlikte, çeşitli tereddütlerden sonra opera gibi milli tiyatronun veya balenin de kamu hizmeti olduğu kabul edilmiştir.¹⁶²² Benzer bir değerlendirme Türk hukuku bakımından da yapılmış, eskiden hoş görülmeeyen tiyatronun bazı durumlarda eğitimden de önemli olduğu ve bu faaliyeti devletin kamu hizmeti olarak sunduğu belirtilmiştir.¹⁶²³

Belirtildiği üzere nitel kamu hizmeti olmayan bir mal ve hizmet sunumunun mevzu kamu hizmeti olarak kabul edilip edilmediğine ilişkin olarak yasakoyucu iradesinin tespit edilmesi gerekmektedir.¹⁶²⁴ Burada da mevzuatın amaç ve gerekçeleri ve idarelerin iradelerini ortaya koyan faaliyet raporları önem arz edecektir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yetki ve görevlerinin düzenlendiği 1 sayılı CBK md. 277 ve devamında sanat faaliyetlerinin yürütülmesinin amacının Türkiye kolektinin ihtiyacının karşılanması olduğu ve kamu yararı sağlanması olduğu görülmektedir. 1 sayılı CBK md. 280 ile görevleri düzenlenen Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında yer alan "milletin bilgi sahibi olmasının amaçlanması, güzel sanatların sosyal ve kültürel gelişme bakımından verimli olabilmesi için tedbir alınması, [...] sanat bilincini yükseltme" görevleri, 1 sayılı CBK md. 284 ile Sinema Genel Müdürlüğü'ne verilen "sanat bilincini yükseltme politikalarının üretilmesi çalışmalarını yapmak" görevi, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'ne md. 286 ile verilen "[t]oplumda kültür ve turizm bilincinin geliştirilmesi için gerekli çalışmaları yapmak" gibi görevler bakanlığın faaliyetlerinin gerekçesinde bireylerin ve toplumun sanatsal ve kültürel seviyelerinin gelişiminin hedeflendiği yorumuna imkân sağlamaktadır. Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu'nun da "kültür ve sanatın toplumun her kesimine yayılması" amacıyla hareket etmesi de yürütme organının sanat faaliyetlerinde iktisadi bir amaç yerine sosyal adalet ilkesini yerine getirmek olduğu görülmektedir. 6940 sayılı Riyaseticumhur Senfoni Orkestrası

¹⁶²² Onar, *İdare Hukukunun Umumi Esasları* 1. Cilt, s. 41.

¹⁶²³ Onar, a.y.

¹⁶²⁴ Oder, *İdare Hukuku I Ders Notları Ek Bölüm: "Kamu Hizmeti" Kafamızı Neden Karıştırır*, s. 8.

Kuruluşu Hakkında Kanun ile birlikte KTB'ye bağlı Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın amaçları arasında ülkede sanat kültürünün gelişmesi ve ücretsiz halk konserleri düzenlenmesi bulunmaktadır.¹⁶²⁵ Bu da aslında sanat faaliyetlerini halka erişim sağlama amacı olduğunu gösterir niteliktedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğüne Bağlı Sanat Kurumları Bünyesinde Faaliyet Gösteren Amatör Koro ve Toplulukların Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge uyarınca amatör toplulukların da sanatı “en doğru şekilde aktarmak, sevdirmek, yaşatmak, düşüncesi” ile kurulduğu görülmektedir.¹⁶²⁶ Kültür ve Turizm Bakanlığı Resim ve Heykel Müzeleri Yönetmeliği md. 7 uyarınca resim ve heykel müzelerinin faaliyetleri arasında “halkın kültür ve sanat birikimini geliştirmede etkili [olmak]” da bulunmaktadır.¹⁶²⁷ KTB'nin 2019-2023 stratejik planında yer alan stratejik amaçlar arasında kültür ve sanata erişim ve katılım olanaklarının artırılmasına yer verilmektedir.¹⁶²⁸ Bu amaç doğrultusunda ortaya konan hedefler arasında “kültür ve sanata erişimin kolaylaştırılması”, “kültür ve sanat etkinliklerinin yaygınlaştırılması”, “kültür ve sanata erişim ve katılımı amaçlayan proje desteklerinin artırılması” ve “kadınların, gençlerin ve dezavantajlı grupların sosyal ve kültürel yaşamdaki rolünün güçlendirilmesine yönelik projelerin gerçekleştirilmesi” yer almaktadır. Bu doğrultuda KTB tarafından yürütülmesi planlanan faaliyetlerin iktisadi amaçtan farklı bir amaç taşıdığı anlaşılmaktadır.

4 sayılı CBK md. 129 uyarınca DTGM'nin milli ve milletlerarası festivaller ve turneler düzenlemek, tiyatro kurmak ve bu tiyatrolarla faaliyette bulunmak görevi olduğu görülmektedir. 4 sayılı CBK md. 328 ile ise DOB'a yurt içi ve yurt dışı turne tertip etme, milli ve milletlerarası festivaller görevi düzenleme görevi verilmiştir. Söz konusu CBKlarda bu faaliyetlerin amaçlarına yer verilmediği gibi söz konusu CBKların gerekçeleri de yayınlanmamıştır.¹⁶²⁹ 5441 sayılı Devlet Tiyatrosu Kuruluşu Hakkında Kanun gerekçesinde ise yukarıda belirtildiği üzere DTGM'nin “halkın genel eğitimini, yurt ve güzellik sevgisini, dil ve kültürünü yükseltmek, Türk dram ve musiki sanatının yayılmasını, gelişmesini sağlamak” ve “yurdun her tarafını dolaşarak, halk eğitimi üzerinde müessir olan gezici gruplarla birkaç büyük şehrimizde çalışan topluluklar üzerinde düzenleyici rol oynamak suretiyle onların, genel

¹⁶²⁵ 6940 sayılı Riyaseticumhur Senfoni Orkestrası Kuruluşu Hakkında Kanun, R.G. No: 9572, 20.03.1957, benzer şekilde bkz. Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Yönetmeliği, R.G. No: 13411, 28.01.1970.

¹⁶²⁶ Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğüne Bağlı Sanat Kurumları Bünyesinde Faaliyet Gösteren Amatör Koro ve Toplulukların Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge md. 1.

¹⁶²⁷ Kültür ve Turizm Bakanlığı Resim ve Heykel Müzeleri Yönetmeliği, R.G. No: 27724, T. 09.10.2010.

¹⁶²⁸ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 273–279. 2022 yılı değerlendirmeleri için bkz. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2023, s. 264–267.

¹⁶²⁹ CİMER'e yapılan başvuru ile birlikte söz konusu CBKların gerekçeleri talep edilmiş, Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü tarafından 20.10.2023 tarihli cevapta gerekçelerin Müdürlükte bulunmadığı belirtilmiştir (Başvuru No: 2305701771).

eğitime hizmet edici hale gelmelerine yardım etmek” amacı bulunmaktadır. Belirtilen ilk amaca gerekçede yer verilmesi ve fakat amaç maddesi olmaktan çıkarılmasının arka planında tiyatronun “her şeyden önce zevk ve düşünceye hitap etmesi” ve eğitim amacının dolaylı olarak ortaya çıkması da DTGM’nin kuruluş amacının bireylerin estetik ihtiyaçlarının tatmin edilmesi ve bireylerin kendilerini gerçekleştirmeleri/geliştirmeleri için imkân sağlanması olduğunu göstermektedir. Gerekçe ise toplumun sanat yoluyla gelişimini ve bu imkânın yurdun her tarafına yayılmasını öngörmektedir. Bu doğrultuda, tiyatro faaliyetinin DTGM tarafından yürütülmesinin arka planında tiyatroya erişim sağlama faaliyetinin kamu hizmeti olarak yürütülmesi amacının bulunduğu görülmektedir. Devlet Tiyatroları Görev ve Çalışma Yönergesi de amacı, “[y]erli ve yabancı eserlerle halkın genel eğitimini, dil ve kültürünü yükseltmek, Türk Sahne Sanatlarının yurtiçinde ve yurtdışında gelişmesini ve yayılmasını, tanıtılmasını sağlamak, Türk dilini yerleştirmek ve şive birliğini meydana getirmek, temel değerler üzerinde doğru yargılara varılmasını sağlamak, [s]anat estetik duygusunu geliştirmek” olarak açıklamaktadır. DTGM faaliyet raporunda DTGM’nin misyonu “Cumhuriyet ilkeleri ışığında toplumun kültürel ihtiyacını karşılamak, Türk dilini geliştirmek, tiyatro sanatını yaygınlaştırmak ve evrensel değerlere sahip bireylerin yetiştirilmesine katkıda bulunmak” ve vizyonu ise “tiyatronun doğduğu topraklarda seyreden, dinleyen, okuyan, anlayan, duyarlı bireylerin yetiştirilmesine katkıda bulunan, dünyanın önder tiyatro merkezi olmak” şeklinde ortaya konulmaktadır.¹⁶³⁰ Faaliyet raporunda 4 sayılı CBK ile öngörülen yetki ve görevler belirtildikten sonra DTGM’nin “[n]itelikli Türk eserleri ile evrensel değerlerdeki yabancı eserleri yüksek düzeyde temsil etmek, kültürel gelişimize katkıda bulunmak, Türk dilinin en iyi şekilde telaffuzunu yaygınlaştırmak, şive birliğinin sağlanmasına çalışmak, yerli oyun yazarlarının yetişmesine yardımcı olmak, milli repertuarı oluşturmak, dünya klasiklerini ve tiyatro sanatındaki yenilikleri tanıtmak, tiyatro sanatını geliştirmek ve yaygınlaştırmak, tiyatroyu yurt içinde yaymak, Türk oyun yazarlarının eserlerinin yabancı ülkelerde tanıtılmasına çalışmak, yabancı sanat adamlarıyla işbirliği yaparak ülkemizle diğer ülkeler arasındaki işbirliğinin gelişimine katkıda bulunmak, gerektiğinde tiyatrolar açmak, milli ve milletlerarası festivallere katılmak amacıyla” faaliyet yürüttüğü belirtilmiştir.¹⁶³¹

Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği uyarınca DOB’un uğraşı konusu “opera, bale ve müzik san’atını halka tanıtmak ve yaymak gayesiyle opera, operet, bale

¹⁶³⁰ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, “Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 4.

¹⁶³¹ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 5.

temsilleri ile konserler verir, yurt içi ve yurt dışı turneler tertiple[mek], millî ve milletlerarası festivaller düzenle[mek]” olarak ele alınmaktadır. DOB faaliyet raporlarında da misyonun “[o]pera, bale ve çok sesli müziği toplumun tüm kesimlerine ulaştırmak, bu sanat dallarının kültürel birikimimizle bütünleşmesini sağlamak, ülkemiz ve dünya kültür ve sanat alanında etkinliğimizi arttırmak amacıyla ulusal ve uluslararası faaliyetler düzenlemek” ve vizyonunu da “[m]illi motiflerimizi baz alarak oluşturduğumuz Türk opera ve bale sanatını yurtça sevilen, dünyaca kabul gören seviyeye taşımak ve bir marka değeri oluşturmak” olarak tanımlamaktadır.¹⁶³² Faaliyet raporlarında mevzuatta verilen görevleri, “Türkiye’de öngördüğü şehirlerde ve bütçe olanakları çerçevesinde Devlet Opera ve Balesi Müdürlükleri” açmak, “[o]pera, operet ve bale temsillerini [...] [m]üzik sanatları ile ilgili konserleri evrensel boyutta” icra etmek, “[o]pera ve bale sanatını yaygınlaştırmak ve halka ulaştırmak amacı ile yurtiçi ve yurtdışı turneler” düzenlemek, “Türk sanatçılarının evrensel bir sanat olan opera ve bale eserleri repertuvarlarına yaptıkları katkıları dünyaya tanıtmak amacı ile yurtdışı turneleri” düzenlemek olarak belirtmektedir.¹⁶³³ Opera ve bale sanatının tüm kesimlere ulaştırılmasına öncelik verilmesi gerekliliği de öneri olarak dile getirilmektedir.¹⁶³⁴

Şehir tiyatrolarına ise sanat ve estetik duyguları geliştirme görevi verilmiştir.¹⁶³⁵ İBB Şehir Tiyatrosu’nun amacının “Anayasanın güvence altına aldığı sanatın ve özellikle tiyatronun toplumsal görevine uygun olarak halkın kültürel üretiminin, çağdaş eğitiminin sanat düzeyi ve bilincinin yükseltilmesine katkıda bulunmak; bu katkıyı gerçekleştirmek için yerli ve yabancı tiyatro eserlerinin seçkin örneklerini seyircisine ulaştırmak, Türk Tiyatrosunun geleceğe yönelik yaratıcı atılımlarına önderlik etmek” olduğu belirtilmektedir.¹⁶³⁶

Sanat ve kültürel faaliyetleri yayınlayan TRT 2’ye göre “[d]eğerlerimizden beslenen bir anlayışla millî kültürü merkezine alan, sanata ve estetiğe odaklanan, ilham verici yayınlarıyla kültür-sanatı hayatla birleştirme misyonu çerçevesinde hazırladığı nitelikli içerikleri sayesinde TRT 2, izleyicilerinin toplumsal ve manevi hayatına değer katmaya devam etmektedir.”¹⁶³⁷

¹⁶³² Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, “2023 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu”, s. 1.

¹⁶³³ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, **a.y.**

¹⁶³⁴ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 28.

¹⁶³⁵ Ör. bkz. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü Görev ve Çalışma Yönetmeliği.

¹⁶³⁶ T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, “Hakkımızda”.

¹⁶³⁷ TRT, “TRT 2023 Faaliyet Raporu”, s. 106.

Sanat faaliyetleri yürütmekle görevli idareleri değerlendirirken ele aldığımız ve genel olarak kuruluş amaçları arasında kâr elde etmek de bulunabilen iştiraklerin¹⁶³⁸ kuruluş amaçlarına bakıldığında da temel amacın iktisadi nitelikte olmadığı görülmektedir. Örneğin, İstanbul Kültür ve Sanat Ürünleri Ticaret A.Ş.’nin amaçları doğrultusunda yürütmesi planlan faaliyetler “kültür, sanat, edebiyat, turizm alanlarında eğitici, öğretici, beğeni kazandırıcı ve tanıtıcı” etkinliklerde bulunmaktadır.¹⁶³⁹ Nitekim, sanat kamu hizmetinin mevcut durumda kâr getirmesi pek muhtemel gözükmemekte; bu sebeple ticari riski bulunmaktadır.¹⁶⁴⁰ Sanat faaliyetinin kâr amaçlı sunulması, Anayasa md. 64 ile öngörülen sanat sevgisinin yayılması ile de bağdaşmayacaktır; zira sanatın kâr amaçlı sunulması onun herkes için olma özelliğini bozabilecektir.¹⁶⁴¹ Bununla birlikte, kâr sağlanmaması tüm sanat dalları için geçerli olmayabilir. Bu doğrultuda bir sanat sunulurken piyasa tarafından karşılanıp karşılanamaması yukarıda belirtildiği üzere sanat türüne göre değişecektir. Bu farklılık da idare tarafından hangi sanat faaliyetini ne oranda yürütmesi gerekliliği sorusunun cevabına etki etmelidir.

Tüm bu değerlendirmeler doğrultusunda, yasaoyucunun sanat faaliyetinin kamu hizmeti olarak yürütülmesi iradesini haiz olduğu yani Türk hukuku bakımından ilgili idarelerin sanat faaliyetlerini mevzu kamu hizmeti olarak yürüttüğü sonucuna varılmalıdır.

5. Kültürel Kamu Hizmeti Olarak Sanat Faaliyetleri

Kamu hizmetleri farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Kamu hizmeti sınıflandırılmasında tekelli-tekelsiz olmasına göre, yürütüldükleri alana göre, bireylerin yararlanma biçimlerine göre, konularına göre olmak üzere çeşitli kategorilere gidildiği görülmektedir.¹⁶⁴² İdarenin sanat faaliyetleri söz konusu olduğunda bu sınıflandırmalardan önemli olanı kamu hizmetinin konularına göre sınıflandırılmasıdır. Konuları açısından tasnif idari kamu hizmetleri, iktisadi kamu hizmetleri, sosyal kamu hizmetleri ve bilimsel ve kültürel

¹⁶³⁸ Bölüm 2/I/B/2/a – Mahalli İdareler.

¹⁶³⁹ İstanbul Kültür ve Sanat Ürünleri Ticaret Anonim Şirketi Ana Sözleşme Tadil Metni, Türkiye Ticaret Sicil Gazetesi No: 9066, T. 02.05.2016, md. 3.

¹⁶⁴⁰ Çakmak, “Sanatsal Kamu Hizmetleri”, s. 257.

¹⁶⁴¹ Çakmak, a.y.

¹⁶⁴² Günday, **İdare Hukuku**, s. 337–340. Benzer şekilde bkz. Atay, **İdare Hukuku**, s. 586–588. Atay tekelli-tekelsiz, milli-mahali, bireylere doğrudan veya dolaylı olarak fayda sağlayan ve konularına göre olmak üzere bir ayırım yapmaktadır. Diğer tasnifler için bkz. Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 316. Altın, **Kamu Hizmeti Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim ve Kalite**, s. 34–39. Kamu hizmetinde idari kamu hizmetleri ve sınai veya ticari kamu hizmetleri olarak ikili bir ayırma gidildiği de görülmektedir. Bkz. Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 33. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 304–305. Tabi oldukları rejimden bakımından kamu hizmetlerinin ikiye ayrılması gerektiğine ilişkin bkz. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 274–275. Kamu hizmeti türlerindeki bir diğer ayırım da rekabet yönünden yapılmıştır. Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 528–530. Diğer ayırımların ise idarece işletilen veya özel kişilerce işletilen kamu hizmetleri ve hukuki dayanağına göre yasal veya anayasal kamu hizmetleri olduğu görülmektedir. Ulusoy, a.g.e., s. 530–534.

kamu hizmetleri olarak ayrılmaktadır.¹⁶⁴³ Bu gibi ayrımların eleştirildiği ve hukuken bir değeri olmadığı ileri sürüldüğü de görülmektedir.¹⁶⁴⁴

Devletin kültürel faaliyetlerde bulunması veya kültürel faaliyetlerin kamu hizmeti olarak değerlendirilmesi daha eskiye dayanmakla birlikte kültürel kamu hizmeti kavramının özerk bir kavram olarak ele alınışının Fransız hukuku bakımından 1983 yılına dayandığı söylenmektedir.¹⁶⁴⁵ Belirtmek gerekir ki, içtihadi olarak kültürel kamu hizmeti kavramının kullanılmasının arka planında yeni bir kamu hizmeti kategorisi yaratmak değil, kültürün de kamu hizmeti olduğunu göstermek olduğu söylenmektedir.¹⁶⁴⁶ Bu bağlamda, kültürel kamu hizmetlerinin varlığına ilişkin tartışmalar Fransız hukukunda da tamamlanmış gözükmemekte ve böyle bir kategorinin kabul edildiğinin mutlak olarak söylenemeyeceği belirtilmektedir.¹⁶⁴⁷

Bilimsel teknik ve kültürel kamu hizmetleri, devletin özel kesim alanına müdahale ederek kamu hizmeti alanına dönüştürdüğü faaliyetlerdir.¹⁶⁴⁸ Kültürel kamu hizmetleri, idarenin sanat ve kültür hareketlerine el atması sonucu ortaya çıkmış bir faaliyettir. Bilimsel, teknik ve kültürel kamu hizmetlerinin toplum yaşamında önemli bir rol oynamaları sebebiyle kamu hizmeti haline getirildiği¹⁶⁴⁹ ve devletin bu gibi faaliyetleri, faaliyetlerin geniş teşkilat, zaman ve masraf gerektirmesi sebebiyle kamu hizmeti olarak üstlendiği belirtilmektedir.¹⁶⁵⁰ Bilimsel teknik ve kültürel kamu hizmetlerinin, özel kişilerce yürütülen alanda özel kişilerin yetersiz kalması veya ülke düzeyinde bu faaliyetlerin yeteri kadar sunulmaması sebebiyle de kamu hizmeti tarafından üstlenildiği görülmektedir.¹⁶⁵¹ Devletin uğraş alanına girmiş tiyatro, müzik, resim, heykel ve sinema gibi faaliyetler kültürel kamu hizmetlerinin örneğini oluşturmaktadır.¹⁶⁵²

¹⁶⁴³ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 317–323. İktisadi kamu hizmetlerinin bir kamu hizmeti kategorisi olarak kabul edilmemesi gerekliliğine ilişkin bkz. Oder, Ayanoğlu, **İdare Hukuku Ders Notları II Kamu Hizmeti**, s. 16.

¹⁶⁴⁴ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 274. Kültürel kamu hizmeti kategorisi ayrı olmalı mı olmamalı mı tartışmaları için ayrıca bkz. Pontier, **Les services publics culturels**, s. 89–94.

¹⁶⁴⁵ Lasserre, “« L’invention du service public culturel. Le rôle du Conseil d’Etat » Introduction de Bruno Lasserre, Vice-président du Conseil d’Etat”. Bununla birlikte, Fransız hukukunda idari hizmetler ve endüstriyel ticari hizmetler olmak üzere bir sınıflandırılmaya gidilmektedir. Debbasch, **Institutions et droit administratifs Tome 2**, s. 40.

¹⁶⁴⁶ Veronique Alibert-Fabre, “La reconnaissance jurisprudentielle des services publics culturels locaux”, **La Revue administrative**, C. 42, No: 251, 1989, s. 415.

¹⁶⁴⁷ Pontier, **Les services publics culturels**, s. 9.

¹⁶⁴⁸ Atay, **İdare Hukuku**, s. 588.

¹⁶⁴⁹ Günday, **İdare Hukuku**, s. 340.

¹⁶⁵⁰ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 322.

¹⁶⁵¹ Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 554.

¹⁶⁵² Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 322.

Bilimsel, teknik ve kültürel kamu hizmeti gibi ayrımların eleştirildiği ve hukuken bir değeri olmadığı belirtilmiş olsa da¹⁶⁵³ sanat faaliyetlerinin tabi olacağı ilke ve kurallar bakımından bu ayrımın yapılmasının önemli olduğu söylenmektedir. Kültürel faaliyetler klasik idari kamu hizmetlerinin örgütleniş ve faaliyet yürütme biçimiyle bağdaşmamaktadır.¹⁶⁵⁴ Bu hizmetler bakımından bu faaliyetlerin özgür bir ortam içerisinde¹⁶⁵⁵ özerklik ilkesi esas alınarak yürütülmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁶⁵⁶ Bu doğrultuda, kamu hizmetlerinin katı kurallar ile yürütülemeyeceği, özerk kuruluşların, bağımsız personelin, serbest usulün ve de geniş maddi imkanların kabul edilmesi gerektiği söylenmiştir.¹⁶⁵⁷ DTGM ve DOB bunların örneğini oluşturmaktadır.¹⁶⁵⁸ Bu doğrultuda, bu hizmetlerin yürütülebilmesi için kamusal ve özel yönetim biçimlerinin birlikte olduğu bir karma hukuki rejim benimsenmiştir.¹⁶⁵⁹ Bu gibi bir hukuk rejimi öngörülmesinin arkasında kültürel faaliyetlerin klasik idari faaliyetlerden ayrılması yatmaktadır.¹⁶⁶⁰ Bu noktada belirtmek gerekir ki doktrinde kültür kavramının çok geniş bir kavram olduğu ve sanatsal kamu hizmetlerinin ayrı olarak ele alınması gerektiği ileri sürmüştür.¹⁶⁶¹ Bu argümanın arkasında kültürün geriye dönük olarak tespit edilmesi, kültürün içerisinde yer alsa da sanat faaliyeti kapsamında dahil edilemeyecek şeyler olması (örn. mutfak kültürü) ve kültürel hizmetlerin sanatçılar nezdinde belirsizlik yaratması bulunmaktadır.¹⁶⁶²

6. Sanat Faaliyetinin İktisadi Ticari Faaliyet Olarak Nitelendirilebilirliği

Sanat faaliyetinin idare tarafından iktisadi ticari faaliyet olarak yürütülmesi hususu da değerlendirilmelidir. İdarenin yürüttüğü tüm faaliyetlerin kamu hizmeti olarak nitelendirilmesi gerektiğini savunan kamu hizmeti okulu görüşü bir kenara, bugün idarenin özel faaliyet yürütebileceği kabul edilmektedir. İdare, girişim özgürlüğü çerçevesinde, kamu yararını gerekçelendirmek suretiyle, piyasada özel aktör gibi hareket edebilmektedir.¹⁶⁶³ Özel teşebbüs faaliyetlerinden ayrılamayan faaliyetlerin iktisadi ticari faaliyet olarak yürütüldüğü ve özel sektörden ayıran herhangi bir özelliği olmadığı için kamu hizmeti olarak tanımlanamayacağı

¹⁶⁵³ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 274.

¹⁶⁵⁴ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 322. Benzer şekilde Günday, **İdare Hukuku**, s. 340.

¹⁶⁵⁵ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 322.

¹⁶⁵⁶ Günday, **İdare Hukuku**, s. 340.

¹⁶⁵⁷ Günday, **a.y.** Benzer şekilde bkz. Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 322.

¹⁶⁵⁸ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 323.

¹⁶⁵⁹ Duran, **a.g.e.**, s. 322. Benzer şekilde Atay, **İdare Hukuku**, s. 588.

¹⁶⁶⁰ Günday, **İdare Hukuku**, s. 340.

¹⁶⁶¹ Çakmak, “Sanatsal Kamu Hizmetleri”, s. 254.

¹⁶⁶² Çakmak, **a.y.**

¹⁶⁶³ AY md. 35/2 ve md. 48/2 de yer alan amaçlar düşünüldüğünde idarenin girişim özgürlüğünü sınırsız olarak kullanmasının mümkün olmamasına ilişkin bkz. Ayanoglu, Oder, “İdarenin Özel Faaliyetlerinin Anayasal Temelleri Üzerine Kuramsal Bir Sorgulama”, s. 2828.

belirtilmiştir.¹⁶⁶⁴ İdare bazen tamamen tacir gibi hareket edebilmektedir.¹⁶⁶⁵ Yasamanın veya idarenin rekabetçi bir alanı kamusal alana almasının girişim özgürlüğüne müdahale edeceği ve piyasa ile rekabet halinde yerine getirilen hizmetlerin kamu hizmeti teşkil etmemesi gerektiği belirtilmektedir.¹⁶⁶⁶ Bu doğrultuda, mal ve hizmet sunumunun amacı kolektif genel gereksinimleri karşılamaya yönelik değilse bu faaliyet idarenin özel faaliyeti olarak sınıflandırılmalıdır.¹⁶⁶⁷ Özel kişilerin mal ve hizmet sunumlarının yaygınlaştırılmaması, piyasa aksaklıklarının kamusal yaşama zarar vermesi gibi sebepler idarenin genel kolektif ihtiyaç dışında da faaliyet yürütme sebebi olarak görülmektedir.¹⁶⁶⁸ Ayrıca, kamu hizmeti özellikleri doğrultusunda yürütülmesi gerekmeyen, bu şekilde yürütülmediğinde toplumun ciddi sıkıntılara düşmediği, mevzuatın herhangi bir sınırlama getirmediği ve faaliyeti yürütenler hizmeti bırakabiliyorsa faaliyetlerin kamu hizmeti değil kamuya yararlı faaliyet olacağı belirtilmiştir.¹⁶⁶⁹ İdarenin iktisadi ve ticari faaliyeti olmayan ve nitel anlamda kamu hizmeti de teşkil etmeyen faaliyetlerinin “idarenin diğer kamusal faaliyetleri” olarak nitelendirildiği görülmektedir.¹⁶⁷⁰ Kanımızca, kamu hizmeti kavramı üzerinden bir değerlendirme yapıldığında nitel anlamda kamu hizmeti olmayan ve fakat kamu hizmeti ilkelerine tabi olarak yürütülmesi gereken faaliyetler için “eksik kamu hizmeti” ya da “atipik kamu hizmeti” kavramları kullanılabilir.

Bu faaliyetler öğretide bazı durumlarda iktisadi ticari kamu hizmeti (ya da endüstriyel ve sınai kamu hizmeti) olarak nitelendirilse de bu nitelemeyi kabul eden öğreticiler dahi bazı faaliyetlerin kamu hizmeti olarak adlandırılmaması gerektiği görüşündedir.¹⁶⁷¹ Hangi faaliyetlerin iktisadi ticari olabileceği yönünde çeşitli görüşler bulunmaktadır. Faaliyet bir idare tarafından yürütüldüğünde ve kolluk faaliyeti söz konusu olmadığında kamu hizmeti karinesi olduğu, fakat istisnai olsa da özel alanda yürütülen bazı faaliyetlerin kamu hizmeti

¹⁶⁶⁴ Waline, **Droit administratif**, s. 388. İktisadi ticari faaliyet ifadesi yerine sınai ve ticari ifadeleri de kullanılmaktadır.

¹⁶⁶⁵ Vedel, **Droit administratif**, s. 617.

¹⁶⁶⁶ Çal, “Kamu Hizmeti: Bir Tanım Denemesi”, s. 619. Kamunun özel girişimle rekabet etmeme ilkesinin yerini Fransız yaklaşımında eşit rekabet ilkesi olarak değiştiği ve kamunun da rekabete eşit şartlarda dahil olabileceği söylenmektedir. Volpi, “Liberté de commerce et libre concurrence: le contrôle du juge administratif des interventions des personnes publiques.

¹⁶⁶⁷ Ayanoglu, Oder, “İdarenin Özel Faaliyetlerinin Anayasal Temelleri Üzerine Kuramsal Bir Sorgulama”, s. 2811.

¹⁶⁶⁸ Ayanoglu, Oder, **a.y.**

¹⁶⁶⁹ Yayla, **İdare Hukuku**, s. 73.

¹⁶⁷⁰ Oder, **İdare Hukuku I Ders Notları Ek Bölüm: İdarenin Faaliyetleri**, s. 3–4.

¹⁶⁷¹ Truchet, **Droit administratif**, s. 369.

sayılmayacağı söylenmiştir.¹⁶⁷² Kamunun yürüttüğü faaliyetlerin amaçları bakımından “hizmet ağırlıklı faaliyetler” (*les activités de plus grand service*) ve “gelir ağırlıklı faaliyetler” (*les activités de plus grand profit*) olmak üzere ikiye ayrıldığı söylenmiş ve kamu hizmeti teşkil eden faaliyetleri belirlemek için bu ayırmadan yola çıkılması önerilmiştir.¹⁶⁷³ Belirtmek gerekir ki, bu kamu hizmetlerinde mali getiri kaygısının dışlanacağı anlamına gelmemektedir; fakat kamu hizmeti söz konusu olduğunda hizmet kaygısı ile kâr kaygısı arasında kalındığında hizmet kaygısının öncelikli olması gerekmektedir.¹⁶⁷⁴ Gelir elde etmek için faaliyetlerini özel şirketlerle aynı şekilde yürüten kamu şirketlerinin faaliyetlerinin, kamu yararına ve ulusal ekonomiye hizmet etse de kamu hizmeti olarak değerlendirilmemesi gerektiği söylenmiş ve ulusal bankacılık buna örnek verilmiştir.¹⁶⁷⁵ Kamu hizmeti olarak değerlendirilmemesi gereken diğer faaliyetlere örnek olarak piyango,¹⁶⁷⁶ içki ve sigara üretimi, giyim eşyası üretimi gibi hizmetler verilmektedir.¹⁶⁷⁷ Tabii bu, herhangi bir faaliyetin kamu hizmeti olarak tanınmasının önünde prensipte bir engel olmadığı yorumunu önlemektedir.¹⁶⁷⁸ Kanımızca bu husus, nitel ve mevzu kamu hizmeti ayırımının kabul edilmesinin önemini göstermektedir.

Sanat faaliyeti iktisadi ticari faaliyet olarak yürütülebilir nitelikte bir faaliyettir. İlk olarak ortaya konduğu üzere kamu hizmeti olarak yürütülmesi anayasal olarak zorunlu bir faaliyet olmadığı gibi kolektin biraradılığı için gereken bir faaliyet olduğunu söylemek de zordur. Ayrıca, sanat faaliyetinin ekonomik yönü yadsınamamaktadır. İdarenin sanat faaliyeti ile özel sektör sanat faaliyeti nitelik itibarıyla birbirine benzemektedir. Sanat da arz ve talep kurallarına tabi olarak işleyen bir piyasadır.¹⁶⁷⁹ Özel sektör tarafından sanat faaliyeti yürütülmesi sanat özgürlüğü ile tanımlandığı gibi aynı zamanda kültür endüstrisi olarak iktisadi ve ticari amaçları olan bir sektör olarak değerlendirilmektedir.¹⁶⁸⁰ Bununla birlikte, sanata bazı ülkeler daha ticari boyutta yaklaşırken bazı ülkelerin kültürel olarak yaklaştığı ve bu doğrultuda

¹⁶⁷² Truchet, **a.g.e.**, s. 364. İdarenin özel mülkiyetini yönetirken kamu yararını değil mali çıkarını gözetmesi buna örnek verilmektedir. Bkz. Truchet, **a.g.e.**, s. 365. Karine: idarenin tüm faaliyetlerinin kural olarak kamu hizmeti olduğunun karine olarak kabul edilmesi, aksinin ispatlanması gerektiği de belirtilmiştir. Bkz. Gülan, “Kamu Hizmeti Kavramı”, s. 152–153. İdarenin tüm faaliyetlerinin karine olarak kamu hizmeti kabul edilmesi görüşü değerlendirmeleri için bkz. Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 534.

¹⁶⁷³ Chapus, **Droit administratif général Tome 1**, s. 583.

¹⁶⁷⁴ Chapus, **a.y.** Özel teşebbüs ile kamu hizmetinin amacını kar elde etmek üzerinden ayrışmasına ilişkin ayrıca bkz. Waline, **Droit administratif**, s. 391.

¹⁶⁷⁵ Chapus, **Droit administratif général Tome 1**, s. 586–587.

¹⁶⁷⁶ Plessix, **Droit administratif général**, s. 839.

¹⁶⁷⁷ Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1226.

¹⁶⁷⁸ Chapus, **Droit administratif général Tome 1**, s. 583.

¹⁶⁷⁹ Pontier, **Les services publics culturels**, s. 15.

¹⁶⁸⁰ Bellucci, “National Support for Film Production in the EU: An Analysis of the Commission Decision-Making Practice”, s. 222.

sanatın özgün iki yönlü (*dual aspect*) bir faaliyet olduğu söylenmektedir.¹⁶⁸¹ Sektörel olarak bakıldığında örneğin Avrupa Birliği hukukunda kültürel hedeflerle ekonomik hedeflerin bir çatışma noktası oluşturduğu kabul edilmektedir.¹⁶⁸² Sanat faaliyeti bakımından kültürel hedeflerin odak alındığı düşünülen Fransa’da dahi ticari kaygıların önde olduğu değerlendirilmesinde bulunmaktadır.¹⁶⁸³ Avrupa’nın da kriter belirlemek ve daha detaylı incelemeye almak suretiyle aslında faaliyetin ekonomik boyutuna odaklandığı görülmektedir.¹⁶⁸⁴ Nitekim bu endüstrilerin gelir getirici nitelikleri ortaya konulmuştur.¹⁶⁸⁵ Kültürel aktivitelerin niteliği itibariyle ticari alanda olduğu; fakat niteliğinden ziyade kim tarafından ve nasıl sunulduğunun önemli olduğu da söylenmiştir.¹⁶⁸⁶

Bununla birlikte sanat faaliyetlerinin yalnızca ekonomik özgürlüklerle değil, daha baskın olarak sanat özgürlüğüyle ilişkisi de bulunmaktadır. Sanat mal ve hizmetlerinin diğer ticari mallardan ayrımlandığı görülebilmektedir.¹⁶⁸⁷ Ayrıca kültürel kalkınma ve ekonomik kalkınmanın ayrı şekillerde ele alınması nitelik itibariyle aynı şekilde yaklaşmadığını göstermektedir. Uluslararası sözleşmeler ele alınırken Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Desteklenmesi Sözleşmesi bakımından ortaya koyduğumuz üzere devletler, kültürel mal ve hizmetleri ekonomik niteliği haiz diğer mal ve hizmetlerden ayrı bir konuma koymaktadır. Bu bağlamda devletlerin iradesi de bu faaliyetlerin ticari faaliyetlerden ayrıştığı yönündedir. AB ekonomi hukukunda kültürün *sui generis* bir rolü olduğu söylenmektedir.¹⁶⁸⁸ Avrupa Komisyonu’nun, bir kültür aktivitesi tüm kamuya sunuluyorsa, ücretsiz olarak sunuluyorsa ve/veya ücret masrafın belirli bir kısmını karşılayabiliyorsa bu kültürel faaliyetleri ekonomik olmayan faaliyetler olarak nitelendirdiği tespit edilmiştir.¹⁶⁸⁹

¹⁶⁸¹ Patrick Messerlin, Jimmyn Parc, “The myth of subsidies in the film industry: a comparative analysis of European and US approaches”, **Innovation: The European Journal of Social Science Research**, C. 33, No: 4, 2020, s. 474. sanat piyasasının diğer piyasalardan kültüre ilişkin olması sebebiyle farklı olduğu söylenmektedir. Bkz. Pontier, **Les services publics culturels**, s. 16.

¹⁶⁸² Caroline Pauwels, Sophie De Vinck, Ben Van Rompuy, “Can State Aid in the Film Sector Stand the Proof of EU and WTO Liberalisation Efforts?”, **Media and Cultural Policy in the European Union**, BRILL, 2007, s. 26, (Çevrimiçi) <https://brill.com/view/book/edcoll/9789401204156/B9789401204156-s004.xml>.

¹⁶⁸³ Messerlin, Parc, “The myth of subsidies in the film industry: a comparative analysis of European and US approaches”, s. 479.

¹⁶⁸⁴ Bellucci, “National Support for Film Production in the EU: An Analysis of the Commission Decision-Making Practice”, s. 214–215. Bunlar destek bakımından geçerli olmakla birlikte, niteliği bakımından da örnek verilebilir.

¹⁶⁸⁵ Örneğin bkz. World Intellectual Property Organization, “How to Make a Living in the Creative Industries”, 2017, (Çevrimiçi) https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_cr_2017_1.pdf.

¹⁶⁸⁶ Pontier, “Service public culturel : épanouissement ou racornissement?”, s. 88.

¹⁶⁸⁷ Adinda Sinnaeve, “Does Aid for Theatres Affect Trade between Member States?”, **European State Aid Law Quarterly**, C. 7, No: 1, 2008, s. 8.

¹⁶⁸⁸ Gruyters, Michaux, “Cultural State aid: A myriad of approaches”, s. 202.

¹⁶⁸⁹ Gruyters, Michaux, **a.g.e.**, s. 202–203.

Kültürel faaliyetlerin kamu hizmeti kabul edildiği durumda da bu hizmetlerin kendi içinde yüksek yoğunluklu (*les services publics culturels à forte densité de service public*) veya hizmet yoğunluğu değişken olan (*les services publics culturels à densité de service public variable*) kamu hizmetleri olarak ayrımlanması da önerilmiştir.¹⁶⁹⁰ İlk kategorinin daha fazla kamusal müdahale gerektirdiği belirtilmekte ve kültürel varlıklar ve sanat eğitimi örnek olarak gösterilmektedir.¹⁶⁹¹ Bazı kamu hizmetlerinin ise daha farklı esasları haiz olduğu (*substantiel*) söylenmektedir.¹⁶⁹² Canlı performans, sinema ve diğer kültürel etkinlikler bu hizmetlere örnek olarak verilmekte, tanımlanmasındaki zorluklar, ticari nitelikleri gibi sebeplerle bunların kamu hizmeti olup olmadığına ilişkin tartışmaların bulunduğu ortaya konmaktadır.¹⁶⁹³

İdarenin sanat faaliyetini iktisadi ticari faaliyet olarak sunması mümkün olabilir mi sorusuna paralel bir şekilde bu başlık ile birlikte ayrıca iktisadi ticari kamu hizmeti niteliğinin değerlendirilmesi gerekmektedir. İdari ve iktisadi kamu hizmeti ayrımına giden yazarların geleneksel olarak sadece devlet tarafından yürütülmesi kabul edilen hizmetleri idari olarak nitelendirdiği, kural olarak özel hukuk düzenine giren hizmetlerin ise kamu yararı amacı doğrultusunda “tecimsel ve endüstriyel” nitelikli sayıldığı görülmektedir.¹⁶⁹⁴ Fransız literatüründe de kültürel kamu hizmetlerinin idari kamu hizmetleri ve iktisadi ticari kamu hizmeti ayrımında nerede konumlanacağı tartışılmaktadır.¹⁶⁹⁵ Kültürel kamu hizmetlerinin endüstriyel ve ticari kamu hizmeti olmadığının kabulünün bu faaliyete zarar verdiği ve bu hizmetlerin kamu hizmeti olmaktan çıkmasına yol açacağı dahi söylenmiştir.¹⁶⁹⁶ Belirtmek gerekir ki, dar anlamda kamu hizmeti anlayışının kabulü durumunda tecimsel ve endüstriyel kamu hizmetlerinin kamu hizmeti olarak kabul edilmeyeceği belirtildiği gibi¹⁶⁹⁷ doktrinde iktisadi ticari kamu hizmeti kategorisinin kabul edilmediği de görülmektedir.¹⁶⁹⁸ Bu tez kapsamında tecimsel ve endüstriyel veya iktisadi ticari kamu hizmeti kategorisi kabul edilmemekle birlikte sanat faaliyetlerin iktisadi ticari faaliyet olarak yürütülmesi hususunda bu değerlendirmelerin yardımcı olacağı düşünülmektedir.

İktisadi ticari kamu hizmetlerinin bir kategori olarak kabulünde faaliyetin niteliği ve yasakoyucu iradesi önem arz etmektedir. Fransız idare hukukunda kanun koyucunun bir

¹⁶⁹⁰ Pontier, **Les services publics culturels**, s. 94–110.

¹⁶⁹¹ Pontier, **a.g.e.**, s. 94–100.

¹⁶⁹² Pontier, **a.g.e.**, s. 100.

¹⁶⁹³ Pontier, **a.g.e.**, s. 100–110.

¹⁶⁹⁴ Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1203.

¹⁶⁹⁵ Pontier, **Les services publics culturels**, s. 112–113.

¹⁶⁹⁶ Pontier, “Service public culturel : épanouissement ou racornissement ?”, s. 90.

¹⁶⁹⁷ Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1202.

¹⁶⁹⁸ Oder, Ayanoğlu, **İdare Hukuku Ders Notları II Kamu Hizmeti**, s. 16.

faaliyeti iktisadi ticari kamu hizmeti olarak doğrudan nitelemediği durumda¹⁶⁹⁹ bu niyetin faaliyetin tabi kılındığı kurallardan çıkarılacağı belirtilmektedir.¹⁷⁰⁰ Fransız hukukunda yasakoyucunun idari teşkilatları kurarken bazı kültürel aktiviteleri idari bazılarını ise iktisadi ticari kamu hizmeti olarak nitelediği görülmektedir.¹⁷⁰¹ Yasakoyucunun daha özerk bir yönetim tanımak istediğinde bu kurumları iktisadi ticari kamu kurumları olarak nitelediği söylenmektedir.¹⁷⁰² Fransız Danıştayının idari hizmetlerle iktisadi ticari kamu hizmetlerini birbirinden ayırmak için hizmetin konusu (*l'objet du service*), finansman kaynağı (*l'origine des ressources*) ve işleyiş şekli (*les modalités de fonctionnement*) olmak üzere üç kriter belirlediği ve bu üçünün de özel işletmeye benzemesi gerektiği kabul edilmektedir.¹⁷⁰³ Bu değerlendirmenin Türk hukukunda da bazı öğreticiler tarafından kabul edildiği görülmektedir.¹⁷⁰⁴ Bununla birlikte Türk hukukunda bu gibi ölçütler kullanılarak bir ayırım yapılmasının zor olduğu da belirtilmektedir.¹⁷⁰⁵ İktisadi ve ticari karakter için hizmet personelinin iş hukuku tarafından belirlenen statüde olması, kullanıcı ilişkisinin özel sözleşmelere tabi olması, sorumluluğun özel hukuka tabi olması, mali ve muhasebe konularında özel şirketlere uygulanan kurallara tabi olmak gibi hususların değerlendirildiği görülmektedir.¹⁷⁰⁶ İdari hizmetler ile iktisadi ticari hizmetler arasındaki temel farkın hizmetin finansmanında kendini gösterdiği, iktisadi ticari hizmetlerin esas olarak kullanıcı tarafından finanse edildiği söylenmektedir.¹⁷⁰⁷ İdari kamu hizmetlerinde kâr elde etme amacının olmaması; iktisadi ticari kamu hizmetlerinde ise bu gibi bir amacın olabileceği belirtilmektedir.¹⁷⁰⁸ Bununla birlikte, iktisadi ticari kamu hizmetlerinin kârlılık ve verimlilik esaslarına göre yürütülmesi öngörülse de bu faaliyetlerin asıl amacının kâr elde etmek olmaması ve toplumsal gereksinimleri karşılamak olması gerektiği de söylenmektedir.¹⁷⁰⁹ İdari hizmetler

¹⁶⁹⁹ Chapus, **Droit administratif général Tome 1**, s. 600. Vedel, **Droit administratif**, s. 615. Truchet, **Droit administratif**, s. 364. Debbasch, **Institutions et droit administratifs Tome 2**, s. 38–39.

¹⁷⁰⁰ Waline, **Droit administratif**, s. 395.

¹⁷⁰¹ Pontier, **Les services publics culturels**, s. 115.

¹⁷⁰² Pontier, **a.y.** İdari kamu kurumu (*l'établissement public administratif*) olarak kurulanların sosyal ve eğitim misyonları da olduğu söylenmekte fakat sonradan bunların da iktisadi ticari kamu kurumu olarak kurulduğu söylenmiştir (*l'établissement public à caractère industriel et commercial*). Pontier, **a.g.e.**, s. 116.

¹⁷⁰³ Chapus, **Droit administratif général Tome 1**, s. 593. Benzer şekilde bkz. Waline, **Droit administratif**, s. 396. Truchet, **Droit administratif**, s. 364. Peiser, **Droit administratif**, s. 119. Plessix, **Droit administratif général**, s. 856–858. Andre De Laubadère, Jean-Claude Venezia, Yves Gaudemet, **Traité de droit administratif Tome 1**, 13. baskı, Paris, L.G.D.J., 1994, s. 811–812.

¹⁷⁰⁴ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 278.

¹⁷⁰⁵ Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 559. Fransız hukukundan aktarılan bu yaklaşımın, idarenin özel faaliyetlerini anlamak bakımından yeterli olup olmadığı hususunda bkz. Ayanoglu, Oder, “İdarenin Özel Faaliyetlerinin Anayasal Temelleri Üzerine Kuramsal Bir Sorgulama”, s. 2820–2821.

¹⁷⁰⁶ Waline, **Droit administratif**, s. 397. Vedel, **Droit administratif**, s. 616.

¹⁷⁰⁷ Truchet, **Droit administratif**, s. 378.

¹⁷⁰⁸ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 517.

¹⁷⁰⁹ Günday, **İdare Hukuku**, s. 339.

ile iktisadi ticari hizmetlerin idare hukukuna tabi olma dereceleri bakımından farklılaşma bulunduğu¹⁷¹⁰ ve idari hizmetler bakımından daha özenli olarak uygulanan ilkelerin iktisadi ticari hizmetlerde daha tereddütlü (*hesitante*) uygulandığı¹⁷¹¹ söylenmektedir.

İdarenin sanat faaliyetini yürütmesinin arka planında yukarıda ele aldığımız üzere bu faaliyetin kamu hizmeti ilkelerine tabi olarak yürütülmesi ve bireylerin erişim sağlaması bulunmaktadır. Bunun gerçekleşebilmesi için aşağıda ele alacağımız bedellendirme hususu özel önem arz edecektir. Sanat faaliyetinin iktisadi ticari faaliyet olduğunun kabulü durumunda idarenin özel sektör şartları doğrultusunda hareket etmesi ve kâr gözetmesi gerekmektedir.¹⁷¹² Belirtmek gerekir ki, bir kamu hizmetinin iktisadi ticari usulle yürütülmesi de söz konusu olabilir.¹⁷¹³ Fakat iktisadi ticari faaliyetlerin bedellendirilmesinin odak noktasını mal ve/veya hizmete erişim veya mal ve/veya hizmetten yararlanma oluşturmamaktadır.¹⁷¹⁴ Oysa sanat faaliyeti üstlenilmesinde amaç piyasa koşulları doğrultusunda bir iktisadi ticari bir faaliyet yürütmek değildir. Örneğin bankacılık faaliyetleri yürütülürken idarelerin “çağdaş bankacılığın ve uluslararası rekabetin gereklerine göre” faaliyet yürüttükleri kanunda güvence altına alınmıştır;¹⁷¹⁵ fakat sanat faaliyeti bakımından bu gibi bir amaç tespit edilmemektedir.

Bunlara ek olarak, sanat faaliyetlerinin bireyler bakımından sosyo-ekonomik faktörler sebebiyle kolay vazgeçilebilir faaliyetler arasında yer aldığı düşünüldüğünde bu faaliyetlerin devamlılığının sağlanabilmesi kamu hizmeti olarak üstlenilmesi gerektiği konusunda gerekçe oluşturabilir. Bu bağlamda, idarenin sanat faaliyeti yürütmesinin gerekçesi olan kamu yararı, iktisadi ticari faaliyet olarak sunulduğu durumda mümkün olmayacaktır. Nitekim bu faaliyetin odak noktası kişilerin ve toplumun gelişimini sağlayan kültürel ihtiyaçların tatmin edilmesidir ve özel sektör şartlarıyla var olması kamu yararını sağlamayacaktır. Bununla birlikte, “idarenin diğer kamusal faaliyetleri” ayrımı esas alınırsa, bu faaliyetlerin iktisadi ve ticari nitelikte olmayan ve fakat kamusal faaliyet olarak yürütülen faaliyetler olarak tespiti mümkün olacaktır. Konser gibi “kolektif gereksinimi karşılama” amacı olmayan ama bireyleri mutlu etme amacı bulunan faaliyetlerin de sosyal faaliyetler olarak değerlendirildiği ve diğer kamusal faaliyetlere

¹⁷¹⁰ Debbasch, **Institutions et droit administratifs Tome 2**, s. 45. İktisadi ticari hizmetlerin de kamu hizmeti ilkelerine yine de tabi olduğu belirtilmiştir. Debbasch, **a.g.e.**, s. 46.

¹⁷¹¹ Waline, **Droit administratif**, s. 398.

¹⁷¹² Truchet, **Droit administratif**, s. 369.

¹⁷¹³ Ayanoğlu, Oder, “İdarenin Özel Faaliyetlerinin Anayasal Temelleri Üzerine Kuramsal Bir Sorgulama”, s. 2804.

¹⁷¹⁴ Ayanoğlu, Oder, **a.g.e.**, s. 2812–2813.

¹⁷¹⁵ 4603 s. Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası Anonim Şirketi ve Türkiye Emlak Bankası Anonim Şirketi Hakkında Kanun md. 1. Değerlendirme için bkz. Oder, **İdare Hukuku I Ders Notları Ek Bölüm: “Kamu Hizmeti” Kafamızı Neden Karıştırır**, s. 7.

örnek verildiği görülmektedir.¹⁷¹⁶ Bizim yaklaşımımız, objektif kamu hizmeti anlayışının kabulünde sanat faaliyetlerinin nitelik itibarıyla kamu hizmeti olmadığı ve fakat sanata erişimin sağladığı kamu yararı sebebiyle kamu hizmetinin ilkelerine tabi olarak sunulması gereken bir kamusal faaliyet olduğu yönündedir.

Özel kişilerin yürütebildiği faaliyetlerin devlet tarafından yürütülmesi, devletin bu faaliyetleri geçici olarak üzerine almasıyla ilişkilendirilmiştir.¹⁷¹⁷ Doktrinde sosyal kamu hizmetlerinin özelleştirilmesinin mümkün olmadığı ileri sürülmüş olsa da¹⁷¹⁸ yasakoyucunun önünde böyle bir engel yoktur. Özel sektörün söz konusu kamu yararını hem nicelik hem de nitelik bakımından sağladığı veya idarenin özendirme ve destekleme faaliyetinin sanata erişilebilirliği sağladığı durumlarda idarenin bu faaliyeti kamu hizmeti olarak üstlenmesine gerek kalmayabilir. Özelleştirmenin hukukiliği, özellikle kamu yararı bakımından değerlendirilirken özelleştirme sonrası kamunun “büyük zarar görme riski olup olmadığı” ve “riski engellemek için hangi önlemlerin alındığı ve bunların yeterli olup olmadığı” soruları¹⁷¹⁹ sanat faaliyeti bakımından da sorulmalıdır. Kamu hizmetlerinin kolektif ihtiyacının “mahiyet ve şiddetini kaybetmesi” veya özel teşebbüslerin bu ihtiyaçları karşılayabilmesi durumunda ilga olabileceği veya özel kişilere devredilebileceği,¹⁷²⁰ hatta bunun bir gerek olduğu söylenmektedir.¹⁷²¹

İdarenin yürüttüğü sanat faaliyetinin kamu hizmeti olarak nitelendirilmesinin önemi özelleştirme konusunda ortaya çıkmaktadır.¹⁷²² Türk yasakoyucunun sanat faaliyeti alanından çıkma iradesi göstermesi durumunda bu irade özelleştirme kavramı çerçevesine bir tartışma yaratacaktır. Sanat kurumlarının (örn. müze) özelleştirilmesinden koleksiyonların, binaların, kurumların işletiminin ve/veya finansman sorumluluğu üzerindeki yetkinin özel kişilere devredilmesi anlaşılmaktadır.¹⁷²³ Ayrıca, sanat özgürlüğüne müdahale olarak yorumlandığı göz önünde tutulduğunda ABD örneğinde olduğu gibi devletin sanat sunucusu olarak değil yalnızca destekleyicisi olarak bulunması gerekliliği de ileri sürülebilir. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, bu ihtiyacın ortadan kalktığı durumda dahi idarenin bu faaliyeti kamu hizmeti olarak

¹⁷¹⁶ Oder, **İdare Hukuku I Ders Notları Ek Bölüm: İdarenin Faaliyetleri**, s. 4.

¹⁷¹⁷ Gülan, “Kamu Hizmeti Kavramı”, s. 155.

¹⁷¹⁸ Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 511.

¹⁷¹⁹ Atiyas, Oder, **Türkiye’de Özelleştirmenin Hukuk ve Ekonomisi**, s. 11.

¹⁷²⁰ Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 46. Benzer şekilde bkz. Çırakman, “Kamu Hizmeti”, s. 87. Derbil, **İdare Hukuku**, s. 446.

¹⁷²¹ Truchet, **Droit administratif**, s. 368–369.

¹⁷²² Atiyas, Oder, **Türkiye’de Özelleştirmenin Hukuk ve Ekonomisi**, s. 7–8.

¹⁷²³ J. Mark Schuster, “Neither Public Nor Private: The Hybridization of Museums”, **Journal of Cultural Economics**, C. 22, No: 2/3, 1998, s. 129–130.

değil fakat iktisadi ticari faaliyet olarak yürütmesinde kamu yararı yine bulunabilir. Örneğin piyasa baskısının önlenmesi bakımından sanatçının özgürlüğünün korunması veya uluslararası alanda Türkiye'nin temsili bakımından belirli kurumların elde tutulması bu yararı somutlaştırabilir. Nitekim birçok idare Türk eserlerini ve sanatçıları tanıtmak için yurt dışı faaliyetlerinde bulunmak görevini haizdir.¹⁷²⁴ Buna ek olarak erişilebilirliğin ekonomik ve coğrafi erişilebilirlikle sınırlı olarak anlaşılmadığı ve çeşitliliğe erişimi de kapsadığı durumlarda da idarenin çeşitliliğin sağlanabilmesi için kamu hizmeti ilkelerine tabi olmadan (örn. kâr amacına yönelik olarak) sanat faaliyeti yürütebileceği kabul edilebilir. Piyasa koşullarında yeterince temsil edilmeyen bağımsız sanat faaliyetlerine erişim sağlanması ya da özel müzelerde az temsil edilen kültürlerin görünebilirliği için müzecilik hizmeti sunulması bunun örneğini oluşturabilecektir.

Bu noktada ele alınması gereken bir diğer soru sanat faaliyetlerinin bir bütün olarak mı yoksa her sanat dalı özelinde mi değerlendirilmesi gerekliliğidir. Sanat dallarının her birinin erişilebilirliği birbirlerinden farklı olmaktadır. Sinema salonu veya seyirci sayısı ile tiyatro salonu ve seyirci sayısı arasındaki fark veya sinema filmlerinin kişilerin evlerinden de erişilebilir olması bunun göstergesidir.¹⁷²⁵ Bu bağlamda kamu hizmeti olarak sunulması gereken sanat faaliyetlerinin birbirlerinden ayrımlanabileceği iddia edilebilir. Bununla birlikte, sosyal adaletin sağlanması ve kişilerin manevi varlıklarını geliştirmeleri amacıyla sunulacak olan sanatın kamu hizmeti ilkelerine tabi olması bakımından sanat dalları arasında esaslı bir farklılaşmaya gidilmesi gerektiği söylenemez. Temel odak noktasının ihtiyaç karşılamak olduğu düşünüldüğünde hangi sanat dalının karşılanması gereken bir ihtiyaç olduğunun tespitini yapmak teorik olarak zor olacaktır. Burada farklılaşabilecek olan husus, idarenin hangi sanat faaliyetini ne oranda yürütmesi gerektiği sorusuna verilen cevaptır; nitekim ideal olan kamu kaynaklarının piyasa tarafından gereği gibi karşılanan bir hizmetin yürütülmesi için harcanmamasıdır. Bu bağlamda idarenin bir sanat faaliyeti yürütme iradesi göstermeden önce sanat dallarının erişilebilirlik düzeylerini ve mevcut piyasa koşullarını dikkate alması önem arz etmektedir. Bu, hangi sanat dalına öncelik verilmesi gerekliliği sorusunu da beraberinde getirmektedir. İdarenin ihtiyaç doğrultusunda tarafsızlık yükümlülüğü ve çoğulculuk ilkesi

¹⁷²⁴ Örneğin bkz. CSO Yönetmeliği md. 35. Faaliyet raporlarında da örneğin turne düzenlemenin arka planında tiyatroyu yurt içinde yaygınlaştırma amacı bulunduğu gibi Türk tiyatrosunun yurt dışında tanıtılma amacı da bulunmaktadır. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, “Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 22.

¹⁷²⁵ TÜİK İstatistikleri için bkz. Bölüm 1/I/C – Türkiye’de Sanata Erişime İlişkin Veriler.

çerçevesinde hareket etmesi gerekmektedir. Bu husus tezin ilerleyen bölümlerinde ayrıca incelenecektir.¹⁷²⁶

C. İdarenin Sanat Faaliyetinin Görülüş Usulleri

Kamu hizmetlerinin görülüş usulleri farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Kamu hizmetlerinin geleneksel görülüş usulleri arasında emanet, imtiyaz, müşterek emanet, iltizam ve ruhsat usulü sayılmaktadır.¹⁷²⁷ Kamu hizmetinin kamu tüzel kişileri tarafından görülmesi ve özel hukuk tüzel kişileri tarafından görülme usulleri ayrımına da gidilmektedir.¹⁷²⁸ Kamu hizmeti usulleri sınırlı sayıda değildir; nitekim anayasal bir sınır öngörülmemiştir.¹⁷²⁹ Kamu hizmetinin görülüş usulleri, doktrindeki görüşler doğrultusunda en geniş haliyle emanet, müşterek emanet, iltizam, ruhsat, imtiyaz, görevlendirme sözleşmeleri, kamu özel ortaklığı, yap işlet devret, yap işlet ve alternatif hizmet sunma yöntemleri olarak sıralanmıştır.¹⁷³⁰ Bu yöntemlerin kamu hizmeti yöntemleri olup olmadığı veya ayrı bir yöntem olarak ele alınmalarının gerekip gerekmediği bu çalışmanın konusu dışındadır. Bu çalışma kapsamında üst başlıklarda ortaya konmuş olan Şema 2 doğrultusunda bir değerlendirmede bulunulacaktır.¹⁷³¹ Bu kapsamda (i) idare eliyle sanat sunulması ve (ii) özel kişilere sanat kamu hizmeti gördürmenin mümkün olup olmadığı hususları ele alınacaktır.

Belirtmek gerekir ki doktrinde sanatın devlet tarafından emanet usulü, sipariş usulü ve teşvik usulü olmak üzere üç şekilde gerçekleştirildiği söylenmiştir. Emanet usulünde sanatın kamunun kendisi tarafından icrası ve sipariş usulünde sanatın hizmet alımı yoluyla icrası söz

¹⁷²⁶ Bkz. Bölüm 2/II/F – Hangi Sanat: İdarenin Takdir Yetkisi.

¹⁷²⁷ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 548. Benzer şekilde Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 566. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 565–569. Günday, **İdare Hukuku**, s. 342. Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 244–245. Usuller için ayrıca bkz. Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 43–47. Benzer şekilde bkz. (Çırakman ruhsat usulünü saymamaktadır). Çırakman, “Kamu Hizmeti”, s. 86–87. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 347–367. Giritli de kamu hizmetinin emanet, imtiyaz, iltizam, müşterek emanet, izin, özel kanunlar yoluyla, teşvik gibi usullerle yürütüldüğünü belirtmektedir. Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1212–1223. Kamu hizmetlerinin ifa şekli ve teşkilatlarının “emanet, kamu hizmeti imtiyazı, kamu iktisadi teşebbüsleri, ve özel örgütler” olarak ele alındığı görülmektedir. Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 328. Duran, doğal kaynaklardan ve kamu mallarından yararlanma, müşterek emanet, iltizam gibi usulleri de kamu hizmeti imtiyazından ayırtmak için ele almaktadır. Duran, **a.g.e.**, s. 333. Gözübüyük/Tan da müşterek emanet ve iltizam usullerini imtiyaza benzer yöntemler olarak ele almaktadır. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 594.

¹⁷²⁸ Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 566–569. Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 244–245. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 388. Benzer şekilde Atay, **İdare Hukuku**, s. 588.

¹⁷²⁹ Yayla, **İdare Hukuku**, s. 90.

¹⁷³⁰ Altın, **Kamu Hizmeti Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim ve Kalite**, s. 39–47. Alternatif hizmet sunma yöntemleri arasında ihale yöntemi, satış yöntemi, kiralama yöntemi, yönetimler arası işbirliği yöntemi, kupon yöntemi, şirketleşme ve ortak girişim yöntemi, hizmet sözleşmesi yöntemi, hizmet sübvansiyonu, vergi teşvikleri ve idari düzenlemeler, gönüllü organizasyonlar, fiyatlandırma, kendi kendine yardım, yasal kurumsal serbestleşme yöntemleri sayılmıştır. Bkz. Altın, **a.g.e.**, s. 47–57.

¹⁷³¹ Bölüm 1/III/C/1 - Sanata Erişim Hakkının Çok Katmanlı Yapısı ve Kavramsallaştırma Denemesi

konusudur.¹⁷³² Bunlar kamu hizmeti olarak nitelendirilmiştir.¹⁷³³ Teşvik usulü ise özel kesimin desteklenmesi olarak görülmektedir.¹⁷³⁴ Teşvik tedbirlerinin de kamu hizmetinin özel kişiye gördürülmesi başlığında ele alındığı görülmekteyse de¹⁷³⁵ bu tedbirler bu çalışmada özendirme ve destekleme faaliyet kapsamında ele alınmaktadır.

1. İdare Eliyle Sanat Sunulması

a. Genel Olarak

Kamu hizmetlerinin idarenin kendi para mal ve personeli ile yürütülmesine emanet usulü denmektedir.¹⁷³⁶ Emanet usulünde kamu hizmetinin nihai sorumlusu idare o hizmeti yürütmektedir.¹⁷³⁷ Emanet usulünün tüm idareler değil; Devlet bakımından geçerli olduğu ve hizmeti ayrı bir tüzel kişilik olarak kurmadan Devletin üstlendiği bir usul olarak tanımlandığı da görülmektedir.¹⁷³⁸ Bu görüş doğrultusunda hizmetin merkezi idareden ayrı bir kamu tüzel kişiliği olarak örgütlenen kamu kurumları (hizmet yerinden yönetim kuruluşları) aracılığı ile görülmesi ayrı bir usul olarak da ele alınmaktadır.¹⁷³⁹ Fakat kamu kurumu usulünün Fransız doktrininden geldiği ve Türk hukukunda ayrı bir usul olarak kabul edilmediği de ifade edilmektedir.¹⁷⁴⁰ Fransız hukuku bakımından kültürel kamu hizmetinin yürütülmesinde bu yöntemin tercih edildiği belirtilmektedir.¹⁷⁴¹

Emanet usulü hizmetin yürütümünün özel sektöre tamamen kapalı olunması anlamına gelmemekte; belirli oranlarda dışa açıklık bulunmaktadır.¹⁷⁴² Kamu ihalelerinde hizmet için gerekli olan bazı mal ve hizmetler piyasadan temin edilmektedir.¹⁷⁴³ Sanat faaliyetlerinde kullanılan malların (örn. kostümlerin) ihale yoluyla alınması faaliyetin özel kişilere

¹⁷³² Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 28.

¹⁷³³ Karslı, **a.g.e.**, s. 29.

¹⁷³⁴ Karslı, **a.g.e.**, s. 28.

¹⁷³⁵ Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 579.

¹⁷³⁶ Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 347. Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 328. Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 566. Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1212. Benzer şekilde bkz. Çırakman, “Kamu Hizmeti”, s. 86.

¹⁷³⁷ Ulusoy, **a.g.e.**, s. 522.

¹⁷³⁸ Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 289. Gözübüyük/Tan da Devlet veya kamu idareleri tarafından yürütülen usul olduğunu kabul etmektedir. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 577. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 388. Gözler kamu idarelerinin (devlet ve mahalli idareler) tarafından işletilmesini emanet usulü olarak adlandırmaktadır. Atay da emanet usulünü merkezi veya mahalli idare tarafından yürütülen hizmet olarak nitelendirmekte ayrı bir tüzel kişilik olarak kurulmayı kamu kurum usulü olarak ele almaktadır. Atay, **İdare Hukuku**, s. 588.

¹⁷³⁹ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 394–396. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 291.

¹⁷⁴⁰ Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 567.

¹⁷⁴¹ Pontier, **Les services publics culturels**, s. 57–58.

¹⁷⁴² Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 289.

¹⁷⁴³ Karahanoğulları, **a.g.e.**, s. 316.

göndürülmesi olarak değil kamu hizmetinde ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin özel kesimden karşılanması olarak ele alınmalıdır. Fakat sanat kamu hizmeti söz konusu olduğunda hizmet alımları yalnızca kamu hizmetinde ihtiyaç duyulan mal ve hizmetler veya yan edimlerle sınırlı değildir. İdare tarafından yürütülen etkinliklerde etkinliğin asli unsuru olan sanat faaliyetinin özel kişiler tarafından yerine getirildiği de görülmektedir.

Sanat faaliyeti söz konusu olduğunda kanımızca iki farklı yapı kurgulanabilir. Bunlardan ilki sanatın idare tarafından üretildiği ve sunulduğu bir yapıdır. Sunulma ile anlaşılması gereken eserin platformda sergilenmesi ve kitlenin platforma erişiminin sağlanmasıdır. İkincisi idarenin sanat eseri üretimine katılmadan platform sağladığı ve platforma erişim hizmeti sunduğu bir yapıdır. Platformda yer verilen sanat eseri idare tarafından yaratılmamaktadır. Söz konusu eser idarenin mülkiyetinde bulunan bir sanat eseri olabileceği gibi özel kişi sanatçıya ait bir eser de olabilecektir. Özel kişiye ait bir sanat eseri söz konusu olduğunda idarenin hizmet alıcısı konumunda olması ya da platformu özel kişilere bedelsiz veya belirli bir bedel karşılığında kullandırması da söz konusu olabilir. Son durumda faaliyetin kamu hizmeti niteliğinin ayrıca tartışılması gerekecektir.

b. Sanat Üreticisi ve Sunucusu Olarak İdare

İdarenin sanat üreticisi ve sunucusu olduğu faaliyetler emanet usulünün en tipik örneğini oluşturmaktadır. İdare, aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere,¹⁷⁴⁴ kamu görevlisi sanatçılar aracılığıyla sanat yaratmaktadır. Bu sanat eserleri belirli platformlarda kamuya sunulmakta; kamunun bu platformlara erişimin sağlanabilmesi için gerekli hizmetler idare tarafından yerine getirilmektedir. Türk hukukunda KTB’de yer alan orkestra, koro ve topluluk konserleri, DTGM tarafından yürütülen tiyatro, DOB tarafından yürütülen opera ve bale ve belediye şehir tiyatroları ve orkestraları/bandoları tarafından yürütülen tiyatro faaliyetleri ve konser faaliyetleri kamu hizmeti üreticisi ve sunucusunun idare olduğu faaliyetlerdendir.

Türk hukukunda idarenin hem sanat üreticisi hem de sunucusu olduğu ilk sanat faaliyetinin örneğini KTB’ye bağlı orkestraların ve müzik topluluklarının yürüttüğü faaliyetler oluşturmaktadır. 6940 sayılı Kanun ve Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Yönetmeliği uyarınca orkestra sanat çalışmalarını halka konserler yoluyla sunma görevini haizdir. Orkestra, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Yönetmeliği md. 34 uyarınca yurt için ve yurt dışında konserler vermektedir. Bu konserler arasında abonman konserleri, gece konserleri halk ve

¹⁷⁴⁴ Bkz. Bölüm 2/II/G – Kamu Görevlisi Olarak Sanatçılar.

üniversite konserleri, eğitim konserleri, olağanüstü konserler, yurtiçi konserleri, büyük şehir konserleri, müzik şenlikleri konserleri gibi konserler bulunmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğüne Bağlı Sanat Kurumları Bünyesinde Faaliyet Gösteren Amatör Koro ve Toplulukların Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge uyarınca amatör toplulukların da konser yaparak geniş izleyici kitlesine ulaşmayı hedeflediği görülmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na Bağlı ve İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri Bünyesinde Faaliyetlerini Sürdüren Yöresel Toplulukların Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge uyarınca da toplulukların yurt içi ve yurt dışında çeşitli organizasyonlarda sanat faaliyeti yürütme görevi bulunmaktadır.¹⁷⁴⁵ 2023 yılında orkestra, koro ve toplulukların gerçekleştirdiği periyodik konser sayısı 812'dir.¹⁷⁴⁶ Bu topluluklar hem yurt içinde hem de yurtdışında etkinlik gerçekleştirmektedir.¹⁷⁴⁷

Kamu kesiminde yer alan özel hukuk tüzel kişilerinin, bu tezin kabul ettiği yaklaşımla kamusal hakimiyet altındaki özel hukuk tüzel kişilerinin yürüttükleri kamu hizmetlerinin de emanet usulüyle yürütüldüğü belirtilmektedir.¹⁷⁴⁸ İdari teşkilat değerlendirilirken yukarıda ele alındığı üzere DTGM tiyatro kurma ve çeşitli festivaller ve turneler düzenleme yetkisini haizdir. Faaliyet raporlarında da DTGM'nin yürütmekle yükümlü olduğu faaliyetler temel olarak tiyatro oyunu sahnelemek, turne düzenlemek, festival düzenlemek ve tiyatro kurmak olarak ele alınmaktadır.¹⁷⁴⁹ DTGM'nin 2023 yılında Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Adana, Diyarbakır, Trabzon, Antalya, Erzurum, Sivas, Konya, Van, Kayseri ve Düzce'de yerleşik olarak faaliyet yürüttüğü ve turne olarak ise Gaziantep, Kahramanmaraş, Elâzığ, Malatya, Samsun, Çorum, Zonguldak, Denizli, Ordu, Edirne'de faaliyet yürüttüğü anlaşılmaktadır.¹⁷⁵⁰ 2022-2023 sanat döneminde 4706 temsil gerçekleştirildiği ve 1.354.492 seyirci sayısına ulaşıldığı

¹⁷⁴⁵ Kültür ve Turizm Bakanlığı'na Bağlı ve İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri Bünyesinde Faaliyetlerini Sürdüren Yöresel Toplulukların Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge md. 4.

¹⁷⁴⁶ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 145. Bu sayı 2022 yılında 1000'dir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 140. *Philharmonie de Paris*'in 2022-2023 sezonunda gerçekleştirdiği temsil sayısı 374 ve ulaştığı seyirci sayısı 442.909'dur. Belirtmek gerekir ki kamusal olarak orkestra faaliyeti yürüten tek Fransız kurumu *Philharmonie de Paris* değildir. Ministère de la Culture, "Chiffres clés, statistiques de la culture et de la communication 2024", 2025, s. 244.

¹⁷⁴⁷ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 145. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 140.

¹⁷⁴⁸ Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 567.

¹⁷⁴⁹ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 22. Tiyatro oyunu sahnelemek yükümlülüğü ele alınırken yerli tiyatro eseri sahnelemek, yabancı tiyatro eserlerini ve dünya klasiklerini sahnelemek ve çocuk oyunu sahnelemek ele alınmıştır.

¹⁷⁵⁰ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 9.

görülmektedir.¹⁷⁵¹ DTGM bu dönemde 69 ilde turne gerçekleştirmiş¹⁷⁵² ve festivaller kapsamında 81 ile ulaşmıştır.¹⁷⁵³

DOB'un da turne ve festival düzenleme yetkisi bulunmaktadır. DOB bünyesinde Ankara, İstanbul, İzmir, Mersin, Antalya ve Samsun müdürlükleri bulunmaktadır.¹⁷⁵⁴ Faaliyete henüz geçmemekle birlikte 1997 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile birlikte Gaziantep, Sivas ve Van DOB Müdürlüklerinin açılmasının planlandığı da görülmektedir.¹⁷⁵⁵ DOB'un 2022-2023 sanat sezonunda toplam 732 temsil gerçekleştirildiği¹⁷⁵⁶ ve 426.264 seyirciye ulaşıldığı paylaşılmıştır.¹⁷⁵⁷ Festivaller ile katılım sağlayarak DOB'un olmadığı şehirlere gidildiği görülmektedir. Fakat bunlar sınırlı sayıda şehirlerdir.¹⁷⁵⁸

Kültür ve Turizm Bakanlığı ve sanat faaliyeti yürütmek için kurulmuş idarelerin dışında TRT de sanat hizmeti üreticisi ve sunucusu olarak faaliyet yürütmektedir. TRT'nin 8 şehirde müdürlükleri ve radyo, televizyon stüdyoları ve/veya dijital stüdyoları bulunmaktadır.¹⁷⁵⁹ Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yönetmelik¹⁷⁶⁰ md. 12 uyarınca Televizyon Dairesi Başkanlığı'nın kurum içinde film ve program yapımlarının gerçekleştirildiği, md. 13 uyarınca Radyo Dairesi Başkanlığı'nın radyo programları yapımını üstlendiği, md. 16 uyarınca Müzik Dairesi Başkanlığı'nın müzik yayınları ve yapımları gerçekleştirdiği görülmektedir. İç Yapımlar Koordinatörlüğü de md. 21 uyarınca söz konusu yapım ve yayın hizmetlerinin gerçekleştirilmesinden sorumludur. TRT'nin ortak yapımı filmleri de bulunmaktadır. Bu filmler arasında ana akım filmler olduğu gibi sanat filmleri de

¹⁷⁵¹ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 33. *Comédie-Française*'in 2022-2023 yılında gerçekleştirdiği temsil sayısı 739 ve ulaştığı seyirci sayısı 368.214'tür. Belirtmek gerekir ki kamusal olarak tiyatro faaliyeti yürüten tek Fransız kurumu *Comédie-Française* değildir. Ministère de la Culture, "Chiffres clés, statistiques de la culture et de la communication 2024", s. 249.

¹⁷⁵² Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 35.

¹⁷⁵³ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 33.

¹⁷⁵⁴ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, "2023 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu", s. 2.

¹⁷⁵⁵ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, **a.y.**

¹⁷⁵⁶ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 13.

¹⁷⁵⁷ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, **a.y.** *Opéra national de Paris*'nin 2022-2023 yılında gerçekleştirdiği temsil sayısı 336 ve ulaştığı seyirci sayısı 798.193'tür. Belirtmek gerekir ki kamusal olarak opera faaliyeti yürüten tek Fransız kurumu *Opéra national de Paris* değildir. Ministère de la Culture, "Chiffres clés, statistiques de la culture et de la communication 2024", s. 244.

¹⁷⁵⁸ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, "2023 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu", s. 13. Nevşehir, Trabzon, Erzurum, Çanakkale, Ankara, İstanbul, Diyarbakır, İzmir, Antalya bu festivaller arasındadır. Uluslararası festivaller vesilesiyle de Bodrum, İzmir, İstanbul ve Antalya'ya gidilmiştir. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 16.

¹⁷⁵⁹ TRT, "TRT 2023 Faaliyet Raporu", s. 38-39. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yönetmelik md. 39-46. Yurt dışı temsilcilikleri ve stüdyoları için bkz. TRT, **a.g.e.**, s. 42-51. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yönetmelik md. 47.

¹⁷⁶⁰ Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yönetmelik, R.G. No: 27382, T. 20.10.2009.

yer almaktadır.¹⁷⁶¹ TRT'nin koroları ve kurum sanatçıları vesilesiyle yürüttüğü müzik faaliyetleri de¹⁷⁶² emanet usulünün örneğini oluşturacaktır.

Yukarıda ele alındığı üzere belediyeler bünyelerinde yer alan şehir tiyatroları eliyle tiyatro faaliyetleri yürütmektedir.¹⁷⁶³ Şehir tiyatroları dışında belediye bünyesindeki tiyatro toplulukları eliyle tiyatro faaliyeti yürütüldüğü de görülmektedir.¹⁷⁶⁴ Belediye bünyesinde yürütülen tiyatro faaliyetlerine özel kişilerin kamu görevlisi olarak değil; fakat gönüllü olarak katıldığı da anlaşılmaktadır.¹⁷⁶⁵ Belediyeler bakımından yaygın olarak yürütüldüğü tespit edilen bir diğer faaliyet de belediye koro, orkestra, müzik toplulukları veya bando takımları tarafından verilen konserlerdir.¹⁷⁶⁶ Belirtmek gerekir ki, bu topluluklar da gönüllü kişilerden

¹⁷⁶¹ TRT, "TRT 2023 Faaliyet Raporu", s. 592.

¹⁷⁶² TRT, **a.g.e.**, s. 626–628.

¹⁷⁶³ T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, "Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 394. T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, "Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 241. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, "Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 37. T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi, "Aydın Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 86. T.C. Batman Belediyesi, "Batman Belediyesi 2024 Yılı Performans Programı", s. 48. T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, "Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 340–341. T.C. Edirne Belediyesi, "Edirne Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 63. T.C. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, "Erzurum Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 223. T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, "Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 178. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, "Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 208. T.C. Giresun Belediyesi, "Giresun Belediyesi Faaliyet Raporu 2023", s. 252. T.C. Hatay Büyükşehir Belediyesi, "Hatay Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 150. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 323. T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, "İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 184. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, "Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 187–188. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, "Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 218. T.C. Malatya Büyükşehir Belediyesi, "Malatya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 162. T.C. Manisa Büyükşehir Belediyesi, "Manisa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 120. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, "Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 97. T.C. Nevşehir Belediyesi, "Nevşehir Belediyesi 2023 Bütçe Yılı Faaliyet Raporu", s. 118. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, "Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 164. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, "Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 198. T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, "Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 122. T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, "Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 93. T.C. Uşak Belediyesi, "Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 87.

¹⁷⁶⁴ T.C. Bilecik Belediyesi, "Bilecik Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 44–46. T.C. Çanakkale Belediyesi, "Çanakkale Belediyesi 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu", s. 108. Konservatuarların tiyatro bölümleri de görev almaktadır. Bkz. T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi, "Muğla Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 126.

¹⁷⁶⁵ T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, "Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 394. T.C. Bartın Belediyesi, "Bartın Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 209.

¹⁷⁶⁶ Örneğin bkz. T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, "Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 132–135. T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, "Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 403. T.C. Amasya Belediyesi, "Amasya Belediyesi 2023 İdare Faaliyet Raporu", s. 216. T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, "Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 241. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, "Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 37. T.C. Artvin Belediyesi, "Artvin Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 7. T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi, "Aydın Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 87. T.C. Bartın Belediyesi, "Bartın Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 209. T.C. Bolu Belediyesi, "Bolu Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 144. T.C. Burdur Belediyesi, "Burdur Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 220–221. T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, "Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 164–167. T.C. Çanakkale Belediyesi, "Çanakkale Belediyesi 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu", s. 107. T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, "Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 329–332. T.C. Düzce Belediyesi, "Düzce

oluşabilmektedir. Bu faaliyetlerin kamu görevlileri eliyle yürütülmesi söz konusu olmasa da idare, sanat üretim sürecinde yer almaktadır. Bu bakımdan bu örneklere sanat üreticisi ve sunucusu olarak idare başlığında yer verilmiştir; nitekim sanat eserinin ortaya çıkışında idare bulunmaktadır.

c. Platform ve Platforma Erişim Sağlayıcı Olarak İdare

İdarenin sanatı üretmediği ve fakat belirli bir sanat eserine platform sağlarken aynı zamanda bu platforma erişim hizmetini üstlendiği görülmektedir. Burada eserin üretim sürecinde idare bulunmamaktadır ve bu sebeple ayrı başlık altında ele alınmalıdır. Eserlerin platforma konulması farklı şekillerde olabilir. İlk olarak, literatürde sipariş usulü olarak da değerlendirilen usul ile birlikte idaren sanat hizmetini satın alabilir. İkinci durum ise idarenin sanatçılara aralarında herhangi bir hizmet alım ilişkisi olmadan sanat eserinin sunulabileceği alan sağlaması ve idarenin erişim hizmetini üstlenmesidir. İdare bu alanı ücretsiz olarak sağlayabileceği gibi belirli bir ücret karşılığında kiralayabilir. İdarenin bu gibi platformları ücretsiz olarak ya da düşük bir bedel ile sağlaması özel sanat faaliyetlerine aynı zamanda destek olma amacını taşımaktadır. Bu da tezin ilerleyen kısımlarında ele alınacak özendirme ve destekleme faaliyeti teşkil edecektir. Kamu hizmeti ile özendirme destekleme arasında bir fark yaratabilecek husus, eserlere erişim hizmetinin (örn. organizasyon, bilet satımı) de idare tarafından sağlanmasıdır.

Özendirme destekleme faaliyeti ayrı başlık olarak ele alınacak olmakla birlikte teşviklerin kamu ihale mevzuatına tabi olmaması bakımından bu ayrımdan bu başlıkta

Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 211–212. T.C. Edirne Belediyesi, “Edirne Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 46. T.C. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, “Erzurum Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 72. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, “Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 222. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, “İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 322. T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, “İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 185. T.C. Karabük Belediyesi, “Karabük Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024, s. 25. T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, “Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 27. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, “Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 223. T.C. Kırklareli Belediyesi, “Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 199. T.C. Kırşehir Belediyesi, “Kırşehir Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 103. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, “Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 189. T.C. Kütahya Belediye Başkanlığı, “Kütahya Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 204–205. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, “Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 98. T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi, “Muğla Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 126. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, “Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 151. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, “Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 37. T.C. Rize Belediyesi, “Rize Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 91. T.C. Sinop Belediyesi, “2023 Yılı Sinop Belediyesi Faaliyet Raporu”, s. 88. T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, “Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 93. T.C. Uşak Belediyesi, “Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 85. T.C. Yozgat Belediyesi, “Yozgat Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 161. T.C. Zonguldak Belediyesi, “Zonguldak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 144.

bahsedilmesi gerekmektedir. Fransız hukukunda kültürel kamu hizmetlerinin teşvik faaliyetinden farkı değerlendirilirken teşviğin “kamu kuruluşuna doğrudan sağlanan bir hizmetin veya mal tedarikinin fiyatını oluşturmadağı bir mali katkı teşkil” ettiğı belirtilmiştir.¹⁷⁶⁷ Fransız İhale Kanunu’nun uygulanmasına ilişkin kılavuzda “projeyle ilişkin inisiyatifin yararlanıcı kuruluştan gelmesi ve kamu kurumunun mali katkının ödenmesinden doğrudan bir karşılık beklememesi halinde” bir teşvik (*subvention*) söz konusu olacağı aksi durumda kamu sözleşmesi olduğı söylenmiştir. İnisiyatif kavramı ile kastedilenin ayrıca proje tasarımı ve tanımlanmasını içerdığı de söylenmektedir.¹⁷⁶⁸ İhale süreçlerine ilişkin olarak önüne gelen bir uyuşmazlıkta Fransız Danıştay, belediyenin özel bir konser şirketine konser alanı için yer vermesi ve maddi olarak bunu karşılamasının faaliyetin kamu hizmeti sayılması için yeterli olmadığını; çünkü faaliyet üzerinde kamu hizmeti sayılması için yeterli kontrol bulunmadığını söylemiştir. Söz konusu festivalde belediyenin festival programı ya da ücret tarifesi üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır. Bu doğrultuda mahkeme belediyenin bu faaliyetlerde bir kamu hizmeti faaliyeti yürütmediğini belirtmiştir.¹⁷⁶⁹ Bu bağlamda kültürel hizmet alımı sözleşmeleri ile destekleme faaliyeti arasındaki ayrımın azaldığı ve bu iki idari faaliyetin birbirlerine yakınsandığı da söylenmektedir.¹⁷⁷⁰

Bu başlıkta ele alınması gereken ve özgün bir durumu olduğı düşünülen ilk faaliyet sanat müzeciliğı faaliyetidir.¹⁷⁷¹ Sanat eserlerinin sergilendiğı müzecilik hizmeti de idarenin sanat faaliyeti kapsamına dahil edilebilir. Bununla birlikte müzecilik hizmetinde tarih ve kültür varlıklarının korunması ve sergilenmesi yaklaşımı da bulunmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Resim ve Heykel Müzeleri Yönetmeliğı¹⁷⁷² md. 5 uyarınca müzelerin amacı “plastik sanatlar ve Türk süsleme sanatları alanında, ülkemizdeki ve dünyadaki eserleri sergileyerek tanıtmak, bu alandaki birikimi gelecek kuşaklara aktarmak, bu yolla plastik sanatları ve Türk süsleme sanatlarını tanıtarak ülke kültürüne katkıda bulunmak, kendi alanı ile ilgili bilimsel çalışmalar ile eğitim, teknik ve yönetim hizmetlerini yürütmek” olarak değerlendirilmektedir.¹⁷⁷³ Müze kaynakları arasında satın alınan veya bağışlanan eserler de

¹⁷⁶⁷ Pontier, **Les services publics culturels**, s. 149.

¹⁷⁶⁸ Circulaire du 3 août 2006 portant manuel d'application du code des marchés publics, JORF n°179 du 4 août 2006, (Çevrimiçi), <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000264578>, E.T. 25.04.2025, md. 2.4.1.

¹⁷⁶⁹ Conseil d'État, 7ème et 2ème sous-sections réunies, 23/05/2011, 342520, Publié au recueil Lebon. Bu karar, yargının kültürel hizmetleri kamu hizmeti olarak tanımlama eğiliminde azalma gösterdiğine ilişkin örnek verilmektedir. Pontier, “Service public culturel : épanouissement ou racornissement ?”, s. 90.

¹⁷⁷⁰ Jean-Marie Pontier, “Marchés publics et culture”, **LEGICOM**, C. 31, No: 2, 2004, s. 67–68.

¹⁷⁷¹ Türk müzecilik tarihine ilişkin bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 131–136.

¹⁷⁷² Kültür ve Turizm Bakanlığı Resim ve Heykel Müzeleri Yönetmeliğı, R.G. No: 27724, T. 09.10.2010.

¹⁷⁷³ Kültür ve Turizm Bakanlığı Resim ve Heykel Müzeleri Yönetmeliğı Yönetmelik md. 5.

bulunmaktadır.¹⁷⁷⁴ Söz konusu eserlerin mülkiyetinin idareye ait olması, idarenin platform ve platforma erişim sağlayıcı rolü bakımından özgün bir durum oluşturmaktadır. Burada idare özel bir kişiye platform sağlamamakta, kendi mülkiyetinde olan eserleri sergilemektedir. İdarenin yaptığı kendi para mal ve personeli eliyle sağladığı bir erişim hizmetidir. Bu sebeple müzecilik faaliyetinin aslında sanat üreticisi ve sunucusunun idare olduğu ve üst başlıkta ele alınan yapıya yaklaşan bir yanı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu eserlerin üreticisi konumunda olmadığı için bir üst başlıkta ele alınmamıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Müzeler Yönetmeliği¹⁷⁷⁵ md. 4 ile birlikte bu müdürlüğün müzelerinde de güzel sanatlar eserlerine yer verildiği de görülmektedir. Bunlara ek olarak diğer idarelerin de sanat eserleri için çeşitli sergiler düzenlediği görülmektedir. Örneğin, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından düzenlenen Ahmet Hamdi Tanpınar Resim sergisi¹⁷⁷⁶ bunun bir örneğini oluşturmaktadır. Bazı belediyelerin de müze hizmetleri yürüttüğü görülmektedir.¹⁷⁷⁷

Sanat eserlerinin sergilenmesi söz konusu olduğunda idarenin mülkiyetindeki eserlerin sergilenmesinin yanı sıra özel kişilerin eserleri için bir platform sağlandığı da görülmektedir. Bu platformlar platforma erişim hizmeti ile birlikte sağlandığı durumda kamu hizmeti faaliyeti örneğini oluşturacaktır. Bununla birlikte, bu alanların özendirme ve destekleme faaliyeti kapsamında menfaat olarak tahsis edilmesinin de mümkün olacağı akılda tutulmalıdır. Devlet Güzel Sanatlar Galerileri Yönetmeliği¹⁷⁷⁸ md. 1'e göre galerilerin amacı “plastik sanatlar konusunda öncelikle sergi, yan faaliyet olarak konferans açık oturum, film, dia gösterisi, atölye, kurs çalışmaları düzenleme yolu ile yaygın bir eğitim sağlayarak Türk halkının sanat zevk ve kültürünü geliştirmek, plastik sanatlara olan ilgisini artırmak, bu alanda çalışan usta ve amatör

¹⁷⁷⁴ Kültür ve Turizm Bakanlığı Resim ve Heykel Müzeleri Yönetmeliği Yönetmelik md. 7.

¹⁷⁷⁵ Vakıflar Genel Müdürlüğü Müzeler Yönetmeliği, R.G. No: 26426, T. 06.02.2007.

¹⁷⁷⁶ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, “2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024, s. 76.

¹⁷⁷⁷ T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, “Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 21.

T.C. Bartın Belediyesi, “Bartın Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 206–207. T.C. Bayburt Belediyesi, “Bayburt Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 16. T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, “Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 22. T.C. Edirne Belediyesi, “Edirne Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 348. T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, “Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 185. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, **a.g.e.**, s. 341. T.C. Karaman Belediyesi, “Karaman Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 53. T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, “Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 27. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, “Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 18. T.C. Kütahya Belediye Başkanlığı, “Kütahya Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 21. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, “Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 476. T.C. Osmaniye Belediyesi, “Osmaniye Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, 2024, s. 18. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, “Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 256. T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, “Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 125. T.C. Trabzon Büyükşehir Belediyesi, “Trabzon Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 120. T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, “Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 311.

¹⁷⁷⁸ Devlet Güzel Sanatlar Galerileri Yönetmeliği, R.G. No: 18568, T. 07.11.1984.

sanatçılarımıza imkân sağlamak”tır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Resim ve Heykel Müzeleri Yönetmeliği uyarınca da müze, sergi ve gösteri salonlarının özel ve tüzel kişilerce kullanılmasına imkân sunulmaktadır.¹⁷⁷⁹ Görsel sanatlar alanında ise resim ve heykel müzeleri ile sanat galerilerinde sergilerin açıldığı görülmektedir.¹⁷⁸⁰

Müzeler ve güzel sanat galerileri birlikte ele alındığında toplamda 48 ilde güzel sanat galerisi ve 3 ilde de resim ve heykel müzesi bulunmaktadır.¹⁷⁸¹ 2023 yılında toplam 123 sergi gerçekleştirildiği görülmektedir; bu sergiler arasında resim, seramik, fotoğraf, heykel ve Türk süsleme sanatları sergileri bulunmaktadır.¹⁷⁸² 2023 yılında yurt içinde güzel sanatlar alanında gerçekleştirilen ve katılım sağlanan sanatsal etkinlik sayısı 8.357 katılımcı sayısı ise 4.546.318’tir.¹⁷⁸³

İdarenin platform sağlayıcı olarak faaliyet yürütmesinin en tipik örneğini kanımızca kültür merkezleri oluşturmaktadır. Kültür merkezleri farklı ve çeşitli etkinliklerin sunulabildiği alanlar olarak kendini göstermektedir. Ankara Büyükşehir Belediyesi faaliyet raporunda bu merkezler için kullanılan “etkinlik üreten jeneratör işlev” kavramı önemli bir tanımlamadır.¹⁷⁸⁴ Kültür merkezleri, “[m]illî kültürün tanıtılması çerçevesinde, toplantılar, sergiler, kurslar, gösteriler, yarışmalar, sesli ve görüntülü programlar düzenlemek; okuma alışkanlığını ve fikir faaliyetlerini geliştirici çalışmalar yapmak, hologram ve yerel etnografya galerileri açmak ve bu amaçla özel ve tüzel kişiliği haiz kurum ve kuruluşlarla ulusal ve uluslararası düzeyde iş birliği yapmak üzere tasarlanmış üstyapılar” olarak tanımlanmaktadır.¹⁷⁸⁵ Bir üst yapı açmak suretiyle çeşitli sanat etkinliklerinin gösterilmesine imkan sunulmaktadır. Bakanlığa tahsisli olarak mevcut olan 67 adet kültür merkezinin olduğu ve bunların 44 ilde bulunduğu görülmektedir.¹⁷⁸⁶ 2020 yılı raporlarında bakanlığa bağlı kültür merkezlerinde gerçekleştirilen toplam etkinlik sayısının 2.734 olduğu ve toplam katılımcının 415.369 olduğu görülmektedir.¹⁷⁸⁷ Bu etkinlikler arasında tiyatro, opera ve bale gibi konser gibi sanatsal

¹⁷⁷⁹ Kültür ve Turizm Bakanlığı Resim ve Heykel Müzeleri Yönetmeliği, md. 33.

¹⁷⁸⁰ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 147. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 140–141. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2022, s. 135–136.

¹⁷⁸¹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 147–148. Güzel sanat galerilerinin 17’si faal değildir.

¹⁷⁸² T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 148.

¹⁷⁸³ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 278.

¹⁷⁸⁴ T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, “Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 228.

¹⁷⁸⁵ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2021, s. 257.

¹⁷⁸⁶ Genel Müdürlüğümüze Tahsisli Ülkemize Kazandırılan Kültür Merkezleri”, **T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü**, y.y., (Çevrimiçi) <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9787/abc-sirali.html>.

¹⁷⁸⁷ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 259.

etkinlikler olduğu gibi toplantı ve konferans gibi etkinlikler de bulunmaktadır.¹⁷⁸⁸ Belirtmek gerekir ki bu faaliyetlerin bir kısmı idarenin hem üretici hem sunucu olduğu hizmetlerdir. Belediyelerin de kültür merkezlerinin, kültürel amaçlı binalarının veya sanat alanlarının bulunduğu görülmektedir.¹⁷⁸⁹ Kültür merkezlerinin işletilmesi ilgili idarenin görev alanında bulunması ve buralarda idare eliyle sanat faaliyetleri yürütülmesi bakımından kamu hizmeti teşkil edebilecektir. Bununla birlikte söz konusu alanın özel sanat faaliyeti satın alınarak özel kişiye kullandırılması, özel kişiye kiraya verilmesi veya özel sanat etkinliklerine ücretsiz tahsis edilmesi de mümkün olabilecektir. İlk ihtimalde kamu hizmeti faaliyeti tespiti yapılırken kiralama faaliyeti iktisadi ticari faaliyet olarak, ücretsiz veya düşük ücretli tahsis ise özendirme destekleme faaliyeti olarak değerlendirilebilecektir.

Güzel sanatlar faaliyetleri arasında Güzel Sanatlar Müdürlüğüne bağlı sanat birimleri tarafından gerçekleştirilen konserler ve gösterilerin dışında festival gibi etkinlikler yoluyla özel kişilere platform sunulmaktadır. Örneğin, 2021 yılında Beyoğlu’nda başlatılan “Türkiye Kültür

¹⁷⁸⁸ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, a.y.

¹⁷⁸⁹ T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, “Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 101. T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, “Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 22–23. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, “Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 21. T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi, “Aydın Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 24. T.C. Batman Belediyesi, “Batman Belediyesi 2024 Yılı Performans Programı”, s. 18. T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, “Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 176. T.C. Çanakkale Belediyesi, “Çanakkale Belediyesi 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu”, s. 5. T.C. Çorum Belediyesi, “Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 9. T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, “Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 333. T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, “Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 11–13. T.C. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, “Erzurum Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 147. T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, “Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 15. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, “Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 23. T.C. Hatay Büyükşehir Belediyesi, “Hatay Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 9. T.C. Isparta Belediyesi, “Isparta Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 17. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, “İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 11. T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, “İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 14. T.C. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, “Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 8. T.C. Karaman Belediyesi, “Karaman Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 11. T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, “Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 12. T.C. Kırklareli Belediyesi, “Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 10. T.C. Kırşehir Belediyesi, “Kırşehir Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 12–13. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, “Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 18. T.C. Kütahya Belediye Başkanlığı, “Kütahya Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 198. T.C. Malatya Büyükşehir Belediyesi, “Malatya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 21. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, “Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 19. T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi, “Muğla Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 12–13. T.C. Muş Belediyesi, “Muş Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024, s. 27. T.C. Nevşehir Belediyesi, “Nevşehir Belediyesi 2023 Bütçe Yılı Faaliyet Raporu”, s. 13. T.C. Niğde Belediyesi, “Niğde Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 67. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, “Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 199. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, “Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 25. T.C. Sivas Belediyesi, “Sivas Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 8. T.C. Trabzon Büyükşehir Belediyesi, “Trabzon Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 20. T.C. Tokat Belediyesi, “Tokat Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 50. T.C. Uşak Belediyesi, “Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 86. T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, “Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 18. T.C. Yalova Belediyesi, “Yalova Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024, s. 4. T.C. Yozgat Belediyesi, “Yozgat Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 142–143. T.C. Zonguldak Belediyesi, “Zonguldak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 8.

Yolu Festivalleri” projesi kapsamında 2022 yılında 7 festival gerçekleştirildiği¹⁷⁹⁰ 2023 yılında farklı illerde toplam 11 adet festival düzenlendiği görülmektedir.¹⁷⁹¹ Aynı zamanda DTGM ve DOB tarafından düzenlenen festivallerde de özel tiyatro oyunlarına yer verildiği görülmektedir.¹⁷⁹²

Platform sağlayıcı olarak idarenin en büyük örneklerinden birini kanımızca belediyenin yürütmekte olduğu kültür sanat faaliyetleri oluşturmaktadır. Belediyeler sanat festivalleri yoluyla veya başkaca sebeplerle özel kişi olan sanatçıları ağırlamakta ve konserler veya müzik festivalleri gibi etkinlikler düzenlemektedir.¹⁷⁹³ Belediyeler aracılığıyla özel tiyatro oyunlarının

¹⁷⁹⁰ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 5.

¹⁷⁹¹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 144.

¹⁷⁹² Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, “Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 35. Yurt dışındaki ülkeler: Almanya, Gürcistan, Arnavutluk, Rusya, Tataristan, Bulgaristan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan’dır.

¹⁷⁹³ Örneğin bkz. T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, “Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 132–135. T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, “Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 402. T.C. Aksaray Belediyesi, “Aksaray Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 96. T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, “Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 241. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, “Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 176. T.C. Artvin Belediyesi, “Artvin Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 6. T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi, “Aydın Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 82. T.C. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, “Balıkesir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 41. T.C. Bartın Belediyesi, “Bartın Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 213. T.C. Batman Belediyesi, “Batman Belediyesi 2024 Yılı Performans Programı”, s. 48. T.C. Bilecik Belediyesi, “Bilecik Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 44–46. T.C. Bitlis Belediyesi, “Bitlis Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 103. ¹⁷⁹³ T.C. Bolu Belediyesi, “Bolu Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 136. T.C. Burdur Belediyesi, “Burdur Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 223. T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, “Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 155. T.C. Çanakkale Belediyesi, “Çanakkale Belediyesi 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu”, s. 105. T.C. Çorum Belediyesi, “Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 138. T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, “Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 334. T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, “Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 110. T.C. Düzce Belediyesi, “Düzce Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 219. T.C. Edirne Belediyesi, “Edirne Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 48. T.C. Elazığ Belediyesi, “Elazığ Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 173. T.C. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, “Erzurum Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 223. T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, “Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 175. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, “Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 208. T.C. Giresun Belediyesi, “Giresun Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, s. 252. T.C. Hatay Büyükşehir Belediyesi, “Hatay Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 149. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, “İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 322. T.C. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, “Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 66–67. T.C. Karaman Belediyesi, “Karaman Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 54. T.C. Kars Belediyesi, “Kars Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu”, s. 103. T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, “Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 60–61. T.C. Kırklareli Belediyesi, “Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 195. T.C. Kırşehir Belediyesi, “Kırşehir Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 60. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, “Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 186. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, “Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 221. T.C. Kütahya Belediye Başkanlığı, “Kütahya Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 202. T.C. Malatya Büyükşehir Belediyesi, “Malatya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 160. T.C. Manisa Büyükşehir Belediyesi, “Manisa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 119. T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi, “Mardin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu Taslağı”, s. 43. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, “Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 100. T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi, “Muğla Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 123. T.C. Muş Belediyesi, “Muş Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 99. T.C. Nevşehir Belediyesi, “Nevşehir Belediyesi 2023 Bütçe Yılı Faaliyet Raporu”, s. 102. T.C. Niğde Belediyesi, “Niğde Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 64. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, “Ordu

sergilendiği de görülmektedir.¹⁷⁹⁴ Ayrıca, belediyelerin sinema filmi yapımı üstlendiği görülmemekle birlikte sinema gösterimi veya açık hava sineması gibi etkinlikler yürüttüğü veya film festivalleri/günleri düzenledikleri görülmektedir.¹⁷⁹⁵ Belediye faaliyetleri arasında ayrıca

Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 137. T.C. Osmaniye Belediyesi, “Osmaniye Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, s. 89. T.C. Rize Belediyesi, “Rize Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 89. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, “Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 196–197. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, “Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 252. T.C. Sinop Belediyesi, “2023 Yılı Sinop Belediyesi Faaliyet Raporu”, s. 89. T.C. Sivas Belediyesi, “Sivas Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 133. T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, “Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 117. T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, “Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 92. T.C. Trabzon Büyükşehir Belediyesi, “Trabzon Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 121. T.C. Tunceli Belediyesi, “Tunceli Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, 2024, s. 6. T.C. Uşak Belediyesi, “Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 88. T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, “Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 311. T.C. Yalova Belediyesi, “Yalova Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 136. T.C. Zonguldak Belediyesi, “Zonguldak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 139.

¹⁷⁹⁴ T.C. Aksaray Belediyesi, “Aksaray Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 93. T.C. Amasya Belediyesi, “Amasya Belediyesi 2023 İdare Faaliyet Raporu”, s. 216. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, “Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 185. T.C. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, “Balıkesir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 41. T.C. Bartın Belediyesi, “Bartın Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 213. T.C. Bingöl Belediyesi, “Bingöl Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 157. T.C. Bolu Belediyesi, “Bolu Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 136. T.C. Burdur Belediyesi, “Burdur Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 220–221. T.C. Çorum Belediyesi, “Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 142. T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, “Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 83. T.C. Elazığ Belediyesi, “Elazığ Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 174. T.C. Erzincan Belediyesi, “Erzincan Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024, s. 268. T.C. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, “Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 66–67. T.C. Karaman Belediyesi, “Karaman Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 55. T.C. Kırklareli Belediyesi, “Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 199. T.C. Kırşehir Belediyesi, “Kırşehir Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 103. T.C. Kütahya Belediye Başkanlığı, “Kütahya Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 200–201. T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi, “Mardin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu Taslağı”, s. 47. T.C. Niğde Belediyesi, “Niğde Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 60. T.C. Rize Belediyesi, “Rize Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 89. ¹⁷⁹⁴ T.C. Siirt Belediyesi, “Siirt Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, s. 60. T.C. Uşak Belediyesi, “Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 90. T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, “Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 311. T.C. Yalova Belediyesi, “Yalova Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 136. T.C. Yozgat Belediyesi, “Yozgat Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 161. T.C. Yozgat Belediyesi, **a.g.e.**, s. 163. Özel tiyatrolar olduğu gibi şehir tiyatroları veya devlet tiyatrolarının ağırlandığı da bildirilmiştir.

¹⁷⁹⁵ Örneğin bkz. T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, “Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 132–135. T.C. Afyonkarahisar Belediye Başkanlığı, “Afyonkarahisar Belediyesi 2021 Faaliyet Raporu”, y.y., s. 351. T.C. Batman Belediyesi, “Batman Belediyesi 2024 Yılı Performans Programı”, s. 48. T.C. Bilecik Belediyesi, “Bilecik Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 44–46. T.C. Bingöl Belediyesi, “Bingöl Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 159. T.C. Burdur Belediyesi, “Burdur Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 222. T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, “Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 156. T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, “Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 110. T.C. Düzce Belediyesi, “Düzce Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 222. T.C. Elazığ Belediyesi, “Elazığ Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 173. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, “Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 210. T.C. Hatay Büyükşehir Belediyesi, “Hatay Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 149. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, “İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 322. T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, “İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 189. T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi, “Mardin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu Taslağı”, s. 44. T.C. Nevşehir Belediyesi, “Nevşehir Belediyesi 2023 Bütçe Yılı Faaliyet Raporu”, s. 120. T.C. Giresun Belediyesi, “Giresun Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, s. 247. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, “Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 137. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, “Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 196–197. T.C. Siirt Belediyesi, “Siirt Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, s. 60. T.C. Sivas Belediyesi, “Sivas Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 134. T.C. Tokat Belediyesi, “Tokat Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 113. T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, “Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 311.

dans etkinlikleri de gerçekleştirilmektedir.¹⁷⁹⁶ Bir diğer platform sağlayıcı rolü ise sergi alanı sağlamasıdır. Belediyelerin fotoğraf veya resim, karikatür sergisi gibi etkinlikler yürüttüğü görülmektedir.¹⁷⁹⁷ Bu etkinliklerin belediyenin özel sanat kişilerine alan sunmak suretiyle gerçekleştirilmesi durumunda platform ve platforma erişim sağlayıcı olarak hizmet yürütülmesi söz konusu olacaktır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, belediye faaliyet raporlarında yer alan tiyatro faaliyetlerinin belediye eliyle yürütülüp yürütülmediği her zaman tespit edilememektedir. Özel tiyatroların ağırlanması söz konusu ise belediyeler platform sağlayıcı olarak tiyatro hizmeti sunuyor olabilir. Kültür merkezlerine ilişkin değerlendirme burada da geçerlidir. Belirli faaliyetlerin hizmet alımı yolu dışında ücretsiz tahsis edilebileceği gibi buradan belediyenin gelir elde etmesi de mümkündür.

¹⁷⁹⁶ T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, “Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 350.

T.C. Elazığ Belediyesi, “Elazığ Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 174. T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, “Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 178. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, “İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 322. T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, “İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 189. T.C. Karaman Belediyesi, “Karaman Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 54. T.C. Kırklareli Belediyesi, “Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 199. T.C. Kütahya Belediye Başkanlığı, “Kütahya Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 202. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, “Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 100. Belirtmek gerekir ki, dans etkinlikleri de bazı durumlarda belediye toplulukları eliyle de gerçekleşmiş olabilir.

¹⁷⁹⁷ T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, “Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 139. T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, “Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 407. T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, “Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 241. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, “Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 182. T.C. Artvin Belediyesi, “Artvin Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 6. T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi, “Aydın Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 82. T.C. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, “Balıkesir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 41. T.C. Bartın Belediyesi, “Bartın Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 213. T.C. Batman Belediyesi, “Batman Belediyesi 2024 Yılı Performans Programı”, s. 48. T.C. Bilecik Belediyesi, “Bilecik Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 44–46. T.C. Bitlis Belediyesi, “Bitlis Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 109. T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, “Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 152–153. T.C. Çanakkale Belediyesi, “Çanakkale Belediyesi 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu”, s. 105. T.C. Çorum Belediyesi, “Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 138. T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, “Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 333. T.C. Düzce Belediyesi, “Düzce Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 200. T.C. Edirne Belediyesi, “Edirne Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 56. T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, “Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 183. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, “Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 209. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, “İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 322. T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, “İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 190. T.C. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, “Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 66–67. T.C. Kars Belediyesi, “Kars Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu”, s. 153. T.C. Kırklareli Belediyesi, “Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 200. T.C. Kırşehir Belediyesi, “Kırşehir Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 60. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, “Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 18. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, “Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 223. T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi, “Mardin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu Taslağı”, s. 41. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, “Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 137. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, “Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 196–197. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, “Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 252. T.C. Sinop Belediyesi, “2023 Yılı Sinop Belediyesi Faaliyet Raporu”, s. 88. T.C. Manisa Büyükşehir Belediyesi, “Manisa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 118. T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, “Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 124. T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, “Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 92. T.C. Uşak Belediyesi, “Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 89. T.C. Yalova Belediyesi, “Yalova Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 136.

TRT bakımından da kurum içi yapımlar olduğu gibi kurum dışından yapımcılarla sözleşme yapmak suretiyle mal alındığı görülmektedir.¹⁷⁹⁸ Sanat faaliyeti yürüten kanallar bakımından TRT özel sanat eserlerinin kişilere erişimi bakımından bir platform görevi görmektedir.

Bu başlıkta ortaya konan tartışmalar kamu hizmeti, iktisadi ticari faaliyet ve özendirme destekleme faaliyetlerinin ayrıştırılmasının her daim kolay olmadığını göstermektedir. Tezin ilerleyen kısımlarında ortaya konacağı üzere özendirme ve destekleme faaliyeti tanımına uyan şekilde gerçekleştirilen faaliyetlerin özendirme ve destekleme faaliyeti olarak nitelendirilmesi gerekir. Özel kişi sanatçı ve/veya sanat kurumlarına bir karşılık beklemeden alan tahsis edilmesi menfaat teşkil edecektir ve burada faaliyetin üretilmesi ve sunulmasına ilişkin idarenin bir görev üstlenmediği durumda özendirme ve destekleme faaliyetinden bahsedilebilecektir. Bununla birlikte idarenin organizasyon ve yürütücülüğünü üstlendiği bir etkinlik özel kişi sanatçı ve kurumlara menfaat sağlasa da yürütülen faaliyet ilişkisi idare ve yararlanıcı arasında kurulacağından ve sorumluluk idare üzerinde olacağından faaliyetin -nitel anlamda kamu hizmeti faaliyeti tartışmaları saklı kalmak kaydıyla- kamu hizmeti teşkil edeceği söylenebilir. Bununla birlikte, idarenin platform sağlayıcı veya hizmet alıcı rolü, kamu hizmetinden uzaklaşan ve özendirme ve destekleme faaliyetine yaklaşan bir kamusal faaliyet teşkil etmektedir.

Platform ve platforma erişim sağlayıcı rolünün mal veya hizmet alımı ve sunumu şeklinde, yani kamu hizmeti olarak gerçekleştirildiği durumlarda ihalelerin tabi olduğu kurallar ve yürütülüş şekli de önem arz etmektedir. Kamuoyunda 2024 yılında tartışma yaratan Ebru Gündeş konseri bu önemi gösterir niteliktedir.¹⁷⁹⁹ Kamu ihaleleri gerçekleştirirken idareler serbest hareket etmemektedir; nitekim kamu ihalelerinde kamu kaynağının kullanılması ve kamu yararına hareket edilmesi sebebiyle idarenin hareket alanı kısıtlanmaktadır.¹⁸⁰⁰ Bu gibi alımların katı kurallara tabi olması yükleniciler arasında eşit davranma ilkesinin de bir gereğidir.¹⁸⁰¹ İhale mevzuatı ile birlikte idarenin sınırlandırılmasındaki amaç sanat hizmet alımları bakımından da geçerlidir. Bununla birlikte hangi sanatçının, müzisyenin, ressamın

¹⁷⁹⁸ Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yönetmelik, md. 20.

¹⁷⁹⁹ “Ankara Büyükşehir Belediyesi’nden Ebru Gündeş açıklaması: ‘69 milyon değil, KDV dahil 44 milyon’”, **Euronews**, (2024), (Çevrimiçi) <https://tr.euronews.com/2024/11/10/ankara-buyuksehir-belediyesinden-ebru-gundes-aciklamasi-69-milyon-degil-kdv-dahil-44-milyo>.

¹⁸⁰⁰ Gürsel Özkan, **Danıştay Kararları Işığında Kamu İhale Hukukuna Egemen Olan Temel İlkeler**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2014, s. 28.

¹⁸⁰¹ Pontier, “Marchés publics et culture”, s. 67.

tercih edileceği sorusunun cevabı zor gözükmektedir.¹⁸⁰² Kültür ve sanat faaliyetinin niteliğinin kamu ihalelerine tabi olan yöntemlerle nasıl alınacağı da sorulmaktadır.¹⁸⁰³ Sanatın tanımı ve değeri konusundaki tartışmalar göz önünde tutulduğunda bu soru haklı bir sorudur. Bununla birlikte, kamu bütçesini ilgilendiren ve kamusal taahhütler içeren bir hizmetin alınması neden diğer faaliyetlere yönelik olarak öngörülen kamu ihale kurallarından ayırık tutulmalıdır¹⁸⁰⁴ sorusu da değerlendirilmelidir. Fransız hukukunda kültürel aktiviteler açıkça kamu ihale kuralları dışına çıkarılmasa da çeşitli istisnalar kapsamında aslında bu kurallardan arı tutulduğu söylenmektedir.¹⁸⁰⁵

Türk hukuku bakımından temel ihale mevzuatı olan 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu (KİK)¹⁸⁰⁶ “her türlü kaynaktan karşılanan mal veya hizmet alımları ile yapım işlerinin ihaleleri” kapsamına almakta ve güzel sanat hizmetlerini hizmet alımı olarak tanımlamaktadır.¹⁸⁰⁷ Sanat faaliyeti yürüten idarelerin yapmış olduğu alımlar kanun kapsamındadır. Örneğin “2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamındaki taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının rölöve, restorasyon, restitüsyon ve konservasyon projeleri, sokak sağlıklaştırma, çevre düzenleme projeleri ve bunların uygulamaları ile değerlendirme, muhafaza, nakil işleri ve kazı çalışmalarına ilişkin mal ve hizmet alımları” istisna sayılmaktayken sanat faaliyetlerine yönelik olarak alımlar kapsam dışına çıkarılmamıştır.¹⁸⁰⁸ 5411 sayılı Devlet Tiyatroları Personeli Hakkında Kanun md. 14 ve 1309 sayılı Devlet Opera ve Balesi Personeli Hakkında Kanun md. 23 uyarınca 2490 sayılı Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu hükümleri uygulanmayacağı öngörülmekle birlikte, söz konusu kanun 2886 s. Devlet İhale Kanunu¹⁸⁰⁹ ile birlikte yürürlükten kaldırılmıştır. 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu¹⁸¹⁰ md. 47 ile birlikte “Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun her türlü alım, satım, hizmet, danışmanlık, yapım ve taşıma işleri ile bu hususlara ilişkin ihale işlemleri[nin], 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ve 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu¹⁸¹¹ hükümlerine tabi” olmayacağı ve yönetmelikle düzenleneceği öngörülmüş ve bu kapsamda Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu (TRT) Satınalma Yönetmeliği¹⁸¹² çıkarılmıştır. Bununla birlikte md.

¹⁸⁰² Pontier, a.y.

¹⁸⁰³ Pontier, a.g.e., s. 66.

¹⁸⁰⁴ Pontier, a.g.e., s. 67.

¹⁸⁰⁵ Pontier, a.g.e., s. 71–74.

¹⁸⁰⁶ 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu, R.G. No: 24648, T. 22.01.2002.

¹⁸⁰⁷ KİK md. 2 ve md. 4.

¹⁸⁰⁸ KİK md. 3.

¹⁸⁰⁹ 2886 s. Devlet İhale Kanunu, R.G. No: 18161, T.10.09.1983.

¹⁸¹⁰ 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu, R.G. No: 18221 (2. Mükerrer), T. 14.11.1983.

¹⁸¹¹ 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu, R.G. No: 24648, T. 22.01.2002.

¹⁸¹² Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu (TRT) Satınalma Yönetmeliği, R.G. No: 30536, T. 15.09.2018.

47'nin AYM önüne geldiği ve AYM'nin Anayasa mülga md. 91'e aykırılık gerekçesiyle söz konusu maddeyi iptal ettiği görülmektedir.¹⁸¹³

KİK md. 5 uyarınca idarelerin ihalelerde “saydamlığı, rekabeti, eşit muameleyi, güvenilirliği, gizliliği, kamuoyu denetimini, ihtiyaçların uygun şartlarla ve zamanında karşılanmasını ve kaynakların verimli kullanılmasını sağlamakla” yükümlü oldukları ilke olarak ortaya konmaktadır. KİK md. 18 uyarınca ihalelerde açık ihale usulü, belli istekliler arasında ihale usulü ve pazarlık usulü ve KİK md. 22 uyarınca da doğrudan temin yöntemi öngörülmektedir. İhale hukukunun bu tez kapsamında ele alınması planlanmamakla birlikte, bütün isteklilerin teklif verebildiği usul olan açık ihale usulü dışındaki usuller kullanıldığında açık ihale usulü ile güvence altına alınan rekabet ve eşit muamele ilkelerinin daha sınırlı şekilde uygulanacağı söylenmelidir.¹⁸¹⁴ Belirli parasal sınırların altında kalınması durumunda pazarlık usulü yoluyla gerçekleşecek ihaleler dışında (KİK md. 21(f)), KİK md. 20 uyarınca “işin özelliğinin uzmanlık” gerektirmesi nedeniyle “açık ihale usulünün uygulanamadığı işlerin” ihale edilmesi halinde belli istekliler arası ihale usulü veya KİK md. 21(b) uyarınca “yapım tekniği açısından özellik arz eden [...] hallerde [...] ihalenin ivedi olarak yapılmasının zorunlu olması” halinde pazarlık usulü tercih edilebilecektir. Sanat faaliyetlerinin uzmanlık gerektirdiği ileri sürülecekse de açık ihale usulünün uygulanamadığı bir iş olduğunun veya sanat faaliyetlerinin ivedilik gerektireceğini söylemek kanımızca pek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte idareler tarafından pazarlık usulü ile sanat faaliyetlerine ilişkin organizasyon hizmeti alımı gerçekleştirildiği tespit edilebilmektedir.¹⁸¹⁵ KİK md. 22 uyarınca ise “Büyükşehir belediyesi sınırları dahilinde bulunan idarelerin onbeş milyar, diğer idarelerin beşmilyar Türk Lirasını aşmayan ihtiyaçları ile temsil ağırlama faaliyetleri kapsamında yapılacak konaklama, seyahat ve işeye ilişkin alımlar”¹⁸¹⁶ ise doğrudan temin yoluyla

¹⁸¹³ AYM, E.2018/117, K.2023/212, T.07/12/2023, par. 295-299. Hükmün yürürlükten kalkış tarihi Haziran 2025. Belirtmek gerekir ki, “TRT'nin tüm işlemlerinin ihale mevzuatı kapsamı dışına çıkarılmasının keyfiliğe ve yolsuzluğa sebebiyet verebileceği” iddiaları değerlendirilmemiştir.

¹⁸¹⁴ Özkan, **Danıştay Kararları Işığında Kamu İhale Hukukuna Egemen Olan Temel İlkeler**, s. 198-237;243-247.

¹⁸¹⁵ Kamu İhale Kurumu EKAP üzerinden yapılan araştırmada KİK md. 21(b) uyarınca çeşitli ihalelerin gerçekleştirildiği görülmektedir. 2024/1904010 ihale kayıt numaralı 2025 Yılı Çocuk Tiyatro Gösterimleri ve Masal Müzesi Atölye Çalışmaları Organizasyonu Hizmet Alımı (Kartal Belediyesi), 2024/1082990 ihale kayıt numaralı 30 Ağustos Zafer Bayramı , 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları ve 10 Kasım Atatürk'ü Anma Günü Organizasyonu Hizmet Alımı İş (Marmaraereğlisi Belediyesi), 2024/944129 ihale kayıt numaralı Kültür ve Sanat Programları Organizasyon Hizmeti Alımı İş (Gaziosmanpaşa Belediyesi), 2024/495516 ihale kayıt numaralı 13. Alaçatı Ot Festivali Organizasyon Hizmet Alımı (Çeşme Belediyesi), 2024/30712 ihale kayıt numaralı 3 Aylık Kültür-Sanat Organizasyonları Hizmeti Alımı (Eyüpsultan Belediyesi) bazı güncel örneklerini oluşturmaktadır.

¹⁸¹⁶ Güncel değerler büyükşehir belediyesi sınırları dahilinde bulunan idareler için 800.366 TL, diğer idareler için 266.618 TL'dir. Bkz. 2025/1 sayılı Kamu İhale Tebliği, R.G. No: 32792, T. 24.01.2025.

yapılabileceklerdir. Bununla birlikte söz konusu sanat faaliyetlerinin konaklama veya seyahat işlerine ilişkin olduğu düşünülmemektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, KİK md. 23 uyarınca güzel sanat eserleri için tasarım yarışmaları da düzenlenebilmektedir.

Bu kapsamda değerlendirilmesi gereken bir diğer husus ihale süreci sonunda verilen tekliflerin değerlendirme sonucunda “ekonomik açıdan en avantajlı teklifi veren isteklinin üzerinde bırakıl[ması]” hususudur (bkz. KİK md. 40). İhale sürecinin amaçlarından biri en uygun mal, hizmet ve yapım işini en düşük fiyata almaktır.¹⁸¹⁷ Fakat ihalelerde en avantajlı teklif her zaman en düşük teklif anlamına gelmemektedir.¹⁸¹⁸ Bu istenen kalitedeki ürün ve hizmetin en uygun maliyetle alınması anlamına gelmektedir.¹⁸¹⁹ Söz konusu sanat faaliyeti olduğunda en düşük fiyatlı teklif ihtiyacı karşılama bakımından yeterli olmayabilir. Bu bağlamda “en uygun” teklifin ne olacağının tespitinin sanatın tanımsızlığı göz önünde alındığında zor olacağı kabul edilmelidir. Bu zorluk en uygun teklifin ne şekilde değerlendirileceği sorusunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda işin özelliklerinin ihale mevzuatına uygun şekilde belirtilmesi gerekmektedir.

Değerlendirilmesi gereken bir başka husus bir idarenin belirli bir sanatçıdan hizmet almak istemesi durumudur. İhalelerin, konser organizasyonu hizmeti, bando gösterileri hizmeti, müze sergisi hizmeti, sinema film gösterimleri hizmet alımı, sanatçı hizmet alımı ya da muhtelif kültürel ve sanatsal etkinlikler hizmeti¹⁸²⁰ gibi konularda ilan edildiği görülmektedir. Bununla birlikte güncel tartışmalar göz önünde bulundurulduğunda idarenin ihtiyacını Ebru Gündeş konseri olarak belirlemesi mümkün olabilecek midir sorusu önemli bir sorudur. Buna olumlu cevap verilmesi, o sanat ihtiyacının tek bir kişiden karşılanabilecek olması anlamına gelecek ve KİK md. 22 ile öngörüldüğü üzere “ihtiyacın sadece gerçek veya tüzel tek kişi tarafından karşılanabileceğinin tespit edilmesi” gerekçesiyle doğrudan temin yöntemine gidilebilecektir. Bu yöntemin olağan hale gelmesi ise idarenin kendi sanatçı zümresini yaratması riskini

¹⁸¹⁷ Mehmet Aksoy/ Kerem Eray Erbay, Kamu Alımlarında İhale ve Sözleşme Süreci, Muhasebat Kontrolörleri Derneği, Ankara, 2006, s. iii. Benzer şekilde Özkan, Danıştay Kararları Işığında Kamu İhale Hukukuna Egemen Olan İlkeler, s. 263.

¹⁸¹⁸ Aziz Taşdelen, **Kamu Harcamaları Hukukunda İhale Süreci**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2004, s. 62.

¹⁸¹⁹ Özkan, **Danıştay Kararları Işığında Kamu İhale Hukukuna Egemen Olan Temel İlkeler**, s. 263.

¹⁸²⁰ Örnekler için bkz. 2006/36157 kayıt numaralı Konser ve Bando Gösterileri Hizmeti (İstanbul Büyükşehir Belediyesi); 2015/23614 kayıt numaralı Şehir Tiyatroları Müdürlüğü müze sergisi hizmet alımı (İstanbul Büyükşehir Belediyesi); 2007/65593 kayıt numaralı Yazlık Sinema Film Gösterimleri Hizmet Alımı işi (İstanbul Büyükşehir Belediyesi); 2008/193002 kayıt numaralı İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Şehir Tiyatroları Müdürlüğü 2009 Yılında 168 Sanatçı ve Teknik Eleman Personel hizmet alımı işi (İstanbul Büyükşehir Belediyesi); 2023/1318097 kayıt numaralı İstanbul Genelinde Yapılacak Muhtelif Kültürel & Sanatsal Etkinlikler, Muhtelif Kültür & Sanat Organizasyonları, Bu Etkinlik ve Organizasyonların Tanıtım ve Duyuru Hizmetleri ile Muhtelif Baskılı Materyallerin Temini Hizmet Alımı İş (İstanbul Büyükşehir Belediyesi).

barındırmaktadır. Bu kamu ihale hukukunun saydamlık ve rekabetin sağlanması ilkesi¹⁸²¹ gibi ilkeleri ile bağdaşmayacaktır. Sanat ihtiyacının özgünlüğü gerekçesiyle ortaya çıktığı düşünülen bu sorular, kültürel faaliyetlerin ayrı bir kamu ihale hukukuna tabi tutulmasının gerekip gerekmediğini tartışmaya açmaktadır.

Ayrıca, söz konusu ihalelerin Sayıştay ve yargı denetimine tabi olduğu belirtilmelidir. Bazı Sayıştay raporlarında da belediyeler tarafından gerçekleştirilen sanat hizmet alımına ilişkin ihalelerin ihale ilkelerine uygun olarak yürütülmediği tespitleri yapılmaktadır.¹⁸²² Daha önce Sayıştay'ın verdiği bir kararda konser, sinema ve tiyatro gösterimlerine ilişkin kültür sanat organizasyon işinde ekonomik açıdan en avantajlı teklifi veren firmanın ihale dışı bırakılarak ihalenin daha yüksek teklif veren firmaya bırakılması sonucunda kamu zararına sebebiyet verildiği ortaya konmuştur.¹⁸²³

2. Sanat Kamu Hizmetin Özel Kişiye Gördürülmesi

Kamu hizmetlerinin idarenin gözetim, denetim ve kontrolü altında özel kişiler tarafından yürütülmesi mümkündür. Bununla birlikte bir idarenin bir hizmeti yürütüyor olması, onun özel kişiler tarafından yalnızca idarenin gözetim, denetim ve kontrolü altında gerçekleşeceği anlamına gelmemektedir. Özel kişilerin de faaliyet yürüttüğü, yani devletin tekel olmadığı, alanlarda da emanet usulüyle faaliyet yürütülebilmektedir.¹⁸²⁴ Kamu yararı bazen hem idare hem de özel kişiler tarafında aynı anda gerçekleştirebilmektedir ve buna tiyatrolar örnek verilmiştir.¹⁸²⁵ İdare tarafından görülmeyen, gözetim ve denetim yetkisi de kullanılmayan özel kişiler tarafından görülen bir faaliyetin kamu yararı ne olursa olsun bir kamu hizmeti sayılması söz konusu değildir.¹⁸²⁶

Sanat hizmeti de idarenin ve özel kişilerin aynı anda yürütebildikleri bir hizmet olarak karşımıza çıkmaktadır. Üst başlıklarda ele alınan sanat özgürlüğü çerçevesinde özel kişiler sanat faaliyetlerini idareden, kolluk faaliyeti kapsamında yürütülen denetim saklı kalmak kaydıyla, bağımsız olarak yürütmektedir. Bu başlık çerçevesinde ele alınması gereken husus,

¹⁸²¹ Bu ilkeler için bkz. Taşdelen, **Kamu Harcamaları Hukukunda İhale Süreci**, s. 54–57. Özkan, **Danıştay Kararları Işığında Kamu İhale Hukukuna Egemen Olan Temel İlkeler**, s. 174–237. Saydamlık ve kamuoyu denetimi ilkesinin de yolsuzlukların önüne geçilmesi bakımından önemine ilişkin bkz. Ozan Can, **Kamu İhale Hukuku**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2019, s. 43–44.

¹⁸²² T.C. Sayıştay Başkanlığı, “İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Yılı Sayıştay Denetim Raporu”, 2024, s. 116.

¹⁸²³ Sayıştay 5. Daire, K. No: 346, K.T. 17.01.2019. Kararda idarenin ekonomik açıdan en avantajlı teklifi veren firmanın benzer iş tanımına uygun olmaması gerekçesiyle ihale dışı bırakıldığı ve fakat Sayıştay'ın söz konusu firmanın benzer iş teşkil ettiği yönünde bir değerlendirme yaptığı görülmektedir.

¹⁸²⁴ Yayla, **İdare Hukuku**, s. 89.

¹⁸²⁵ Jèze, **Les principes généraux droit administratif**, s. 241.

¹⁸²⁶ Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 16.

sanat faaliyetinin özel kişilere kamu hizmetinin görülüş usulleri çerçevesinde gördürölüp gördürölmemeyeceğidir.

Kamu hizmetinin özel kişilere gördürölmesi kapsamında idare ve özel kişi arasında kamu hukukuna tabi olarak kurulacak bir ilişki sıkı bir denetim öngörmektedir. Mevzu hukuk, sanat kamu hizmetinin özel kişilere kamu hukukuna tabi olarak gördürölmesine ilişkin bir düzenleme içermemekle birlikte yasakoyucunun bu yönde bir düzenleme yapması durumunda bunun mümkün olup olmayacağının değeriendirilmesi gerekmektedir. Kamu hizmetinin özel kişilere gördürölmesinde gösterilen denetim kolluk denetimini aşmaktadır¹⁸²⁷ ve özel kişinin faaliyetinin kamu hizmeti sayılabilmesi için kolluk denetimini aşar nitelikte “işlevsel denetim” yürütölmesi ve bu denetimin faaliyete ilişkin bir denetim olması ve idare ile sıkı bir bağlantı bulunması gerekmektedir.¹⁸²⁸

Kamu hizmeti imtiyazı idarelerin “bir özel kişi ile yaptığı sözleşme ile, bir kamu hizmetinin kurulmasını ve/veya belli bir süre işletilmesini, karşılığında yararlananlardan ücret veya bedel almak, masrafları kar ve zararı imtiyazcıya ait olmak üzere, kendi buyruğu ve sorumluluğu altında sağladığı bir yönetim biçimi” olarak tanımlanmaktadır.¹⁸²⁹ İmtiyaz usulünde idarenin gerekli gördüğü durumlarda hizmetin tabi olduğı şart ve koşulları, mali hak ve yükümlölüklerine ilişkin hükümler saklı kalmak kaydıyla, tek taraflı olarak değıştirme yetkisi bulunmaktadır.¹⁸³⁰ Tek taraflı değışikliğe ek olarak idarenin müeyyide uygulama gibi yetkileri de bulunmaktadır.¹⁸³¹ İmtiyaz veren idarenin özel kişinin teknik, idari veya mali hususları üzerinde “çok sıkı” bir gözetim ve denetim icra ettiğı¹⁸³² ve özel hukuk sözleşmelerinde bulunmayan üstün yetkiler öngörölldüğü¹⁸³³ görölmemektedir. Benzer bir sıkı denetim ruhsat usulünde de mevcuttur. Ruhsat usulünde idarenin tek taraflı olarak koşulları değıştirme, gereken tedbirleri alma, kamu hizmeti ilke ve kurallarına uyulmaması durumunda

¹⁸²⁷ Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1195.

¹⁸²⁸ Gülan, “Kamu Hizmeti Kavramı”, s. 153.

¹⁸²⁹ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 330. İmtiyaz tanımı ve bazı öğelerin zaman içerisinde anlamını yitirmelerine ilişkin bkz. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 592–593. Tanımlamalar için ayrıca bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 328–329. Ayrıca bkz. Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 573–575. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 569.

¹⁸³⁰ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 334–335. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 607.

¹⁸³¹ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 444–446. Benzer şekilde bkz. Atay, **İdare Hukuku**, s. 593.

¹⁸³² Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 336.

¹⁸³³ Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 570. Ayrıca bkz. Özay, **Günüşığında Yönetim**, s. 251.

ruhsatı iptal ederek yaptırım uygulama gibi yetkileri vardır.¹⁸³⁴ Burada da kolluk yetkisini aşan bir denetim söz konusudur.¹⁸³⁵

Sanat kamu hizmetinin hizmeti yürütmekle görevli idare tarafından özel hukuk kişisine kamu hukukuna tabi olarak bırakılması idarenin özel kişinin yürüttüğü sanat faaliyetine müdahalesi anlamına gelir. Sanat faaliyetinin idarenin öngördüğü şekilde yürütülmemesi durumunda özel kişilerin yaptırım ile karşılaşma ihtimali dahi bulunacaktır. Özel kişiler sanat faaliyeti yürütürken her hâlükârda sanat özgürlüğünü kullanmaktadırlar ve yukarıda belirtildiği üzere bu özgürlüğün sınırlarının dar yorumlanması gerekmektedir. Özel tiyatroların (veya sanat kuruluşlarının) bu faaliyeti yürütürken sanat özgürlüğünü kullandığı da göz önünde tutulduğunda, bu tiyatrolar üzerindeki yetkilerin denetim ve gözetim seviyesine ulaşmaması gerekmektedir.¹⁸³⁶ Bu bağlamda idarenin yürütmekle yükümlü olduğu sanat hizmetinin özel kişilere gördürülmesinin sanat özgürlüğü ile bağdaşmayacağı düşünülmektedir.

Sanat kamu hizmetinin özel kişilere gördürülmesi kapsamında değerlendirilmesi gereken bir diğer husus bedellendirme hususudur. Örneğin imtiyazcının kamu hizmeti faaliyetini üstlenmenin gerisinde kazanç ve kâr elde etmek bulunmaktadır.¹⁸³⁷ Her ne kadar günümüzde kamu hizmeti faaliyeti yürüten özel kişilerin garanti gibi yöntemlerle desteklendiği düşünüldüğünde özel kişinin kârı mümkün gözükmekteyse de kamu yararı amacının önüne geçilecek şekilde kâr elde etme amacıyla sanat faaliyeti yürütülmesi, sanatın kamu hizmeti olarak kabul edilmesinin gerekçeleriyle bağdaşır nitelikte değildir. Kültürel aktivitelerin maddi anlamda zarar doğurması ve kamu katkısı gerektirmesi sebebiyle kültürel yaşamın kamu-özel işbirliğine uygun olmadığı da söylenmiştir.¹⁸³⁸

Bununla birlikte kültürel alanların (kültür merkezlerinin) inşasında sözleşmesel olarak kamu-özel işbirliğine başvurulabilir.¹⁸³⁹ Sanat faaliyetinin özel kişilere kamu hukuku rejimine tabi olarak gördürülmesi mevzu hukuk bakımından öngörülme de, özel hukuk rejimine tabi olarak sanat hizmetinin özel kişilere gördürülmesi 3996 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin

¹⁸³⁴ Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 571. Benzer şekilde bkz. Günday, **İdare Hukuku**, s. 347–348. Ayrıca tanım ve detaylı değerlendirmeler için bkz. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 421–472.

¹⁸³⁵ Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 572. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 561. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 580.

¹⁸³⁶ Kişilerin de söz konusu faaliyeti yürütmeleri bir özgürlüğün kullanılması olarak kabul ediliyorsa, bunlar üzerindeki yetkiler denetim ve gözetim seviyesine ulaşmaması gerekliliğine ilişkin bkz. Bilgen, “Kamu Hizmeti Hakkında”, s. 114.

¹⁸³⁷ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 338.

¹⁸³⁸ Jean-François Auby, “De l’utilisation des partenariats public-privé en matière culturelle”, **L’Observatoire**, C. N° 35, No: 1, 2009, s. 35–36.

¹⁸³⁹ Auby, **a.g.e.**, s. 36.

Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun¹⁸⁴⁰ uyarınca mümkün gözükmektedir. Yeni usuller arasında yer verilen ve yap-işlet-devret usulü olarak tanımlanan 3966 sayılı Kanun'un verdiği yetkilerin değerlendirilmesi gerekmektedir.¹⁸⁴¹ 3996 sayılı Kanun md. 2 ile birlikte “kongre merkezi, kültür ve turizm yatırımları[n] [...] ve hizmetlerin yaptırılması, işletilmesi ve devredilmesi konularında, yap-işlet-devret modeli çerçevesinde sermaye şirketlerinin veya yabancı şirketlerin görevlendirilmesi” öngörülmektedir.¹⁸⁴²

Sanat kamu hizmetinin özel kişilere imtiyaz gibi usullerle gördürülmesinin sanat özgürlüğü ile bağdaşır olmadığı düşünülmeyle birlikte, müşterek emanet usulü ile gördürülme hususu ayrıca ele alınmalıdır. Karşılaştırmalı hukukta kamusal müze¹⁸⁴³ veya kütüphanelerin¹⁸⁴⁴ yönetimlerinin (geniş anlamıyla) özelleştirilmesi söz konusu olmaktadır. Bir özelleştirme türü olarak ele alınan dışarıdan hizmet alımının (*outsourcing*) hangi müzecilik hizmetleri bakımından söz konusu olması gerektiğinin tartışıldığı görülmektedir.¹⁸⁴⁵ Müzelerde müze mağazalarının veya restoranlarının işletmesi gibi hizmetler için dış hizmet alımının söz konusu olabileceği söylene de asli hizmetlerin ve yönetiminin de özel kişilere bırakılabileceği savunulmaktadır.¹⁸⁴⁶ Müze yönetiminde, koleksiyon yönetiminde, küratörlük ve sergi geliştirme gibi konularda özel kişilerin dahil olduğu görülmektedir.¹⁸⁴⁷ Bu yöntem Türk hukuku bakımından müşterek emanet usulünü akla getirmektedir. Müşterek emanet usulü kamu hizmetinin özel hukuk kişisi tarafından idari sözleşme ile gelirden belirli bir pay karşılığında yürütülmesi usulüdür ve zarar idareye aittir.¹⁸⁴⁸ Bu usulde hizmet idarenin nam ve hesabına yürütülmektedir.¹⁸⁴⁹ Burada özel kişi bilgisini ve emeğini ortaya koymakta ve karşılığında gelir elde etmektedir.¹⁸⁵⁰ Müşterek emanet usulü idare tarafından bir nevi hizmet alımıdır ve bu sebeple kamu hukuku sözleşmesi olan müşterek emanet sözleşmesi yerine idarenin özel hukuka tabi hizmet alım sözleşmesi tercih edebileceği de söylenmektedir.¹⁸⁵¹ Sanat faaliyeti söz konusu

¹⁸⁴⁰ 3996 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun, R.G. No: 21959, T.13.06.1994.

¹⁸⁴¹ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 403–421.

¹⁸⁴² 3996 sayılı Kanun uyarınca kültür merkezi inşa edildiği tespit edilememiştir, CİMER üzerinden sorulmuştur ve olumlu bir yanıt alınamamıştır.

¹⁸⁴³ Nobuko Kawashima, “Privatizing Museum Services in UK Local Authorities”, **Public Management: An International Journal of Research and Theory**, C. 1, No: 2, 1999, s. 157–178.

¹⁸⁴⁴ “Privatization”, **American Library Association**, 2019, (Çevrimiçi) <https://www.ala.org/advocacy/privatization>.

¹⁸⁴⁵ Jeff Harrison, “Outsourcing in Museums”, **International Journal of Arts Management**, C. 2, No: 2, 2000, s. 14.

¹⁸⁴⁶ Harrison, **a.g.e.**, s. 16.

¹⁸⁴⁷ Harrison, **a.g.e.**, s. 20–23.

¹⁸⁴⁸ Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 570.

¹⁸⁴⁹ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 548.

¹⁸⁵⁰ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 333.

¹⁸⁵¹ Oder, Ayanoğlu, **İdare Hukuku Ders Notları II Kamu Hizmeti**, s. 48.

olduğunda da özel kişilerin bu faaliyetin yürütümünü müşterek emanet ya da işletim hizmeti alımı yöntemiyle üstlenmesinin mümkün olması gerektiği savunulabilir. Örneğin, sanat müzecilik hizmeti yürüten bir idarenin müze yönetimi konusunda bilgi sahibi özel kişilerden faydalanması hizmetten elde edilmek istenen kamu yararına katkı sağlayabileceği gibi sanat özgürlüğü bakımından ölçsüz bir müdahale teşkil etmeyebilecektir.

D. Sanat Kamu Hizmetinin Sunulmasında İlkeler

Kamu hizmeti ilkeleri kamu hizmetinin tespiti konusunda yol göstermektedir.¹⁸⁵² Kamu hizmeti ilkeleri Fransa’da “[k]amu hizmetine anlamını veren ve kamu görevlilerine kılavuzluk etmesi gereken” ilkeler olarak ele alınmıştır.¹⁸⁵³ Sanat faaliyetinin kamu hizmeti olarak yürütülmesinin önemi ele alınırken bu ilkelere uygun faaliyet yürütülmesi gerekliliği bu çalışmada ileri sürülmüştür. Sanatın kamu hizmeti olarak sunulmasının sonucu da kamu hizmeti ilkelerinin uygulanmasıdır.¹⁸⁵⁴ Bu bağlamda idarenin sanat faaliyeti yürütürken gözetmesi gereken ilkelerin ele alınması gerekmektedir. “Kamu hizmeti ilkelerinin bölünmezliği” doğrultusunda bu ilkelerin birbirleriyle etkileşim halinde olduğu unutulmamalıdır.¹⁸⁵⁵ Kamu hizmetinin ilkeleri süreklilik, değişkenlik ve eşitlik olarak sayılmaktadır.¹⁸⁵⁶ Bu ilkeler, süreklilik ve düzenlilik, değişkenlik ve uyarılma, ve nesnellik ve eşitlik olarak da adlandırılmaktadır.¹⁸⁵⁷ Bu çalışma kapsamında ayrıca ele alınacak olmakla birlikte, öğretide bedelsizlik ilkesine de ilkeler arasında yer verildiği de görülmektedir.¹⁸⁵⁸

¹⁸⁵² Yayla, **İdare Hukuku**, s. 73.

¹⁸⁵³ Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 190.

¹⁸⁵⁴ Pontier, **Les services publics culturels**, s. 50.

¹⁸⁵⁵ Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 87.

¹⁸⁵⁶ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 535. Ulusoy değişkenlik için aynı zamanda adaptasyon kavramını da kullanmaktadır. Değişkenlik ilkesi yerine uyum kavramının kullanıldığı da görülmektedir. Bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 190. Değişkenlik ilkesi için uydurma kavramının kullanıldığı da görülmektedir. Bkz. Akgüner, **İdare Hukuku**, s. 995. İlkeler için ayrıca bkz. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 597–603. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 300. Gözler, devamlılık, değişebilirlik ve eşitlik olarak isimlendirmektedir. Süreklilik, eşitlik, değişkenlik ve uyum ilkeleri olarak sayılmasına ilişkin bkz. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 339.

¹⁸⁵⁷ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 309–310. Benzer şekilde bkz. Atay, **İdare Hukuku**, s. 562–569. Eşitlik ilkesinden ayrı olarak tarafsızlık ilkesinin de alındığı görülmektedir. Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1203. Yayla, **İdare Hukuku**, s. 79. Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 556. Yasin, ilkeleri eşitlik, tarafsızlık, süreklilik, uyarılma ve meccanilik olarak ele almaktadır.

¹⁸⁵⁸ Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 560–566. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 559. Günday, **İdare Hukuku**, s. 334–337. Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 235. Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 39.

1. Süreklilik İlkesi

Anayasa md. 128’de “sürekli görevler” ifadesiyle anayasal olarak temellendirilen¹⁸⁵⁹ ve devamlılık ve düzenlilik ilkesi olarak da nitelenen¹⁸⁶⁰ süreklilik ilkesi hizmetlerin aksamadan¹⁸⁶¹ yani sürekli ve düzenli olarak sunulması anlamına gelmektedir.¹⁸⁶² Bu ilke zaman olarak kesintisiz sunulmayı gerektirmemektedir.¹⁸⁶³ Süreklilik ilkesi ihtiyaçların niteliğine göre karşılanması düşüncesinden kaynaklanmakta¹⁸⁶⁴ ve ihtiyacın kendisini hissettirdiği anlarda bu özellik belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁶⁵ Bu ilke gereğince kamu yararının karşılanması kesintiye uğramamalıdır.¹⁸⁶⁶ Hizmetin kesintisiz sunulmasının yanında “gereği gibi” sunulması da bu bağlamda ele alınmakta¹⁸⁶⁷ ve kamu hizmetlerinin “içerik ve yoğunluk bakımından bir istikrar içinde” yürütülmesi anlamına gelmektedir.¹⁸⁶⁸ Süreklilik ilkesi doğrultusunda kamu hizmeti tatmin edilmesi gereken ihtiyaca uygun olacak şekilde düzenlenmelidir.¹⁸⁶⁹ Bu ilkenin yerine getirilebilmesi için mali kaynakların ve teşkilat ve düzenlemelerin kamu hizmeti ile bağdaşır nitelikte olması gerekmektedir.¹⁸⁷⁰ Düzenlilik ise hizmetin işleyişi ile ilişkilendirilmiştir ve işleyiş önceden belirlenen koşullara uygun şekilde yürütülmelidir.¹⁸⁷¹ Düzenlilik esasının “pürüzsüz, verimli, sağlıklı, etkin, güvenilir ve açık olma” gibi ifadelerle nitelendirildiği de görülmektedir.¹⁸⁷²

Kamu hizmetindeki kesinti toplumda ağır karışıklıklara ve aksaklıklara yol açabilir.¹⁸⁷³ Hizmetin sürekliliğinin seviyesi hizmetin konusu ve toplumsal hayat bakımından önemine bağlıdır.¹⁸⁷⁴ Burada yürütülen hizmetin niteliği rol oynamaktadır. Süreklilik ilkesi kültürel

¹⁸⁵⁹ Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 191. Süreklilik ilkesinin Anayasal temelleri için ayrıca bkz. Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 73–82.

¹⁸⁶⁰ Çırakman, “Kamu Hizmeti”, s. 84.

¹⁸⁶¹ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 538.

¹⁸⁶² Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 339–340. Benzer şekilde Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 557.

¹⁸⁶³ Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 557. Benzer şekilde Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 300. Truchet, **Droit administratif**, s. 383.

¹⁸⁶⁴ Atay, **İdare Hukuku**, s. 562.

¹⁸⁶⁵ Günday, **İdare Hukuku**, s. 334.

¹⁸⁶⁶ Waline, **Droit administratif**, s. 398.

¹⁸⁶⁷ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 309.

¹⁸⁶⁸ Özey, **Günışığında Yönetim**, s. 235.

¹⁸⁶⁹ Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 554.

¹⁸⁷⁰ Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 558.

¹⁸⁷¹ Yayla, **İdare Hukuku**, s. 75.

¹⁸⁷² Yayla, **a.g.e.**, s. 76. Pürüzsüz ve verimli kavramlarının kullanımı için bkz. AYM, E.1963/205, K.1963/123, T.22.05.1963; sağlıklı ve verimli kavramlarının kullanımı için bkz. Danıştay 8. Daire, E. 1998/6982, K. 1999/1478, T. 17.03.1999 (Lexpera); sürekli, etkili ve verimli kavramlarının kullanımı için bkz. Danıştay 5. Daire, E. 1995/1788, K. 1997/2389 T. 30.10.1997 (Lexpera).

¹⁸⁷³ Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1204.

¹⁸⁷⁴ Atay, **İdare Hukuku**, s. 562–563.

kamu hizmeti kapsamında yürütülen faaliyetin niteliğine ve ihtiyaca göre şekillenecektir.¹⁸⁷⁵ Nitel anlamda kamu hizmeti değerlendirmeleri sırasında ele aldığımız üzere sanat kamu hizmetinin eksikliğinin toplumda ağır aksaklığa yol açacağını söylemek gerçekçi olmayacaktır; nitekim sanat faaliyetinin eksikliği toplumun bir arada yaşamasını engeller nitelikte bir eksiklik değildir. Sanata erişim ihtiyacı kendiliğinden ortaya çıkan bir ihtiyaç olmaktan ziyade sanatın arzının söz konusu olduğunda ortaya çıkan bir ihtiyaç niteliğindedir. Bununla birlikte, sanat faaliyetinin eksikliğinin ağır karışıklık veya aksaklığa yol açmayacak olması bu hizmetin gerektiği gibi sunulmaması için bir gerekçe değildir. Süreklilik ilkesi DTGM faaliyetleri bakımından Danıştay tarafından açık olarak kabul edilmiştir. Danıştay, DTGM rejisörüne ilişkin bir kararında kamu hizmetinin sürekli ve düzenli yürütülmesinin asıl olduğunu belirttikten sonra kamu görevlilerinin denetlenmesinin ve çalışma düzenini bozan davranışlarının önlenmesinin hizmet gereği olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁷⁶

Kamu hizmetlerinin düzenli ve sürekli sunulması gerekliliğinin arkasında toplumsal ihtiyacın karşılanarak sosyal devletin hedeflediği faydanın sağlanması bulunmaktadır.¹⁸⁷⁷ Niteliği gereği “sürekli ve düzenli olarak sunulması gereken hizmetlere” sanatın ve sanatçının korunmasını güvence altına alan md. 64 de örnek olarak gösterilmiştir.¹⁸⁷⁸ Sanat kamu hizmetinin arka planında yer alan sanata erişim sağlama hakkının yerine getirilmesi göz önünde tutulduğunda bu hizmetin ihtiyacın gerektirdiği düzen içerisinde sunulması gerekmektedir. “İnsan duyarlılığında derinlik ve zenginlik sağlayan, sanatın “sürekliliği” ve “kolay ulaşılabilirliği””dir.¹⁸⁷⁹ Bu bağlamda sanata erişim ölçü olarak kullanılmalı ve sanat faaliyetleri belirli nitelikte ve belirli zaman aralıklarında sunulmalıdır.¹⁸⁸⁰ Nitekim, süreklilik ilkesi gereği hizmetin bir defa yerine getirilerek sona ermesi düşünülemez.¹⁸⁸¹ Kültürel hayata katılım oranlarının arttığı ülkelerde katılım sıklığının arttığı verisi de süreklilik ilkesinin yerine getirilmesinin önemini göstermektedir.¹⁸⁸² Bazı faaliyet raporlarında görüldüğü üzere

¹⁸⁷⁵ Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 128. Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 64.

¹⁸⁷⁶ Danıştay 8. Daire. E. 1996/1687, K. 1997/3669, T. 27.11.1997 (Lexpera).

¹⁸⁷⁷ Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 82–83.

¹⁸⁷⁸ Atasayan, **a.g.e.**, s. 76–77.

¹⁸⁷⁹ Yüksel, “Cumhuriyet’in 100. Yılında Türk Tiyatrosu”, s. 113.

¹⁸⁸⁰ Kültür-sanat faaliyetlerinin nitelikleri gereği veya ihtiyaç doğrultusunda belirli zamanlarda sunulabilecek faaliyetler arasında olmasına ilişkin bkz. Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 84.

¹⁸⁸¹ Atay, **İdare Hukuku**, s. 562.

¹⁸⁸² “Culture statistics - cultural participation”.

[neredeyse] her ay sanat etkinliklerinin düzenlenmesi bu ilkenin yerine getirilmesinin örneği olmaktadır.¹⁸⁸³

Süreklilik ilkesi doğrultusunda ihtiyaca göre faaliyet yürütülmesi de önemlidir. DTGM'nin yaz aylarında açık hava yaz oyunları düzenlenmesi bunun örneğini oluşturmaktadır.¹⁸⁸⁴ Süreklilik ilkesi bakımından dikkate alınması gereken bir diğer husus, bu faaliyetin çoğu kamu hizmetinden daha farklı saatlerde sunulması gerekliliğidir. Sanata erişimin artırılması için saatler esnek olmalıdır.¹⁸⁸⁵

Hizmetin sürekli ve düzenli yürütülebilmesi için sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıklar göz önünde tutularak farklı uygulamalara gidilmesi de mümkündür. Kalkınma ihtiyacı olan bölgelerde daha erişilebilir fiyatlarla faaliyet yürütülmesi, örneğin okuma yazma oranının düşük olduğu bölgelerde ücretsiz okuma-yazma kurslarının açılması buna örnek gösterilmektedir.¹⁸⁸⁶ Benzer bir değerlendirme sanat etkinlikleri için de yapılmalıdır. Talep yaratılması için bu gibi etkinliklerin öğretilmesi ve etkinliklere erişilmesi gerekmektedir. Kültürel kalkınmanın sağlanması için erişimin az olduğu bölgelere bu gibi sanat faaliyetlerinin sunumunun önceliklendirilmesi önemlidir. Kültürel etkinliklerin vatandaşların yakınına götürülmesi arz politikası olarak değerlendirilmelidir.¹⁸⁸⁷ Nitekim, coğrafi süreklilik ilkesi de bu ilke kapsamında korunmaktadır.¹⁸⁸⁸ Örneğin gerek şehir tiyatrolarının gerekse devlet tiyatrolarının yurdu dolaştığı ve çeşitli temsiller verdiği görülmektedir. Bununla birlikte bu gibi temsillerin dolaşılan yerde tiyatronun yerleşmesine ve tiyatro ihtiyacının tam olarak karşılanmasına imkân sunmadığı da söylenmiştir.¹⁸⁸⁹

Coğrafi süreklilik ilkesi sanata erişimin sağlanması bakımından ayrıca ele alınmalıdır. Türkiye’de sanata erişime ilişkin araştırmalarda ortaya konduğu üzere yaşanan yerdeki imkan eksiklikleri sinema ve/veya tiyatroya gidilememesinin sebepleri arasındadır.¹⁸⁹⁰ Erişilebilir uzaklıkta bir sanat etkinliğinin bulunmaması ihtiyacın karşılanması amacıyla bağdaşmayacağı

¹⁸⁸³ T.C. Bilecik Belediyesi, “Bilecik Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 44–46. T.C. Kırklareli Belediyesi, “Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 195–201.

¹⁸⁸⁴ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, “Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 33.

¹⁸⁸⁵ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Kültür Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar”, s. 60. Çalışma saatlerinin esnekliği için ayrıca bkz. İstanbul Kültür Sanat Vakfı, **a.y.**

¹⁸⁸⁶ Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 85.

¹⁸⁸⁷ Saez, “Mythes et limites de la politique culturelle”, s. 33.

¹⁸⁸⁸ Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 340. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 562. Yazarlar coğrafi süreklilik ilkesi ile eşitlik ilkesinin arasında yakın bir bağ olduğunu da belirtmektedir. Tarafsızlık ve laiklik ilkelerinin de eşitlik ilkesiyle birlikte alınma gerekliliği için bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 201.

¹⁸⁸⁹ And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 259.

¹⁸⁹⁰ Bkz. Bölüm 1/I/C – Türkiye’de Sanata Erişime İlişkin Veriler.

ve bu faaliyetin süreklilik ilkesine uygun şekilde yürütülmediğini göstereceği gibi, sanat faaliyetinin kamu hizmeti ilkelerine göre yürütülmesi aynı zamanda bu faaliyetlerin coğrafi olarak erişilebilir olarak yürütülmesi gerekliliğini de içermektedir. Bu ilke bakımından Paris’te ortaya çıkmış olan “15 dakikalık kent” fikri yol gösterici olabilir.¹⁸⁹¹ Nitekim, şehir merkezindeki kurumlara her zaman erişilmesi mümkün değildir.¹⁸⁹² Kültürel olanakların kent sakinlerinin 15 dakika içerisinde erişilebilir olması önem taşıyacaktır.¹⁸⁹³ Bu bağlamda büyük kültür merkezlerine ek olarak farklı coğrafi alanlarda da merkezlerin olması, merkezlere erişimde ulaşım kolaylıklarının sağlanması, ve/veya dijital erişime imkan sunulması önerilmektedir.¹⁸⁹⁴ Dezavantajlı mahallelerdeki çocuklara yönelik olarak tiyatro, halk oyunları, müzik gibi kültür ve sanat faaliyetleri yürütülmesinin amaçlanması buna örnektir.¹⁸⁹⁵

Süreklilik ilkesinin tam anlamıyla yerine getirilmesi farklı statüdeki kişiler açısından farklı uygulamaları da gerektirmektedir.¹⁸⁹⁶ Yetişkinler veya çocuklar için farklı tiyatro oyunlarının sergilenmesi,¹⁸⁹⁷ çocuk şenlikleri,¹⁸⁹⁸ çocuklara yönelik film etkinlikleri,¹⁸⁹⁹ kukla

¹⁸⁹¹ Bu fikir Prof. Carlos Moreno tarafından 2016 yılında ortaya konmuştur. Farklı ülkeler bu fikri 5, 10 veya 20 dakika olarak uygulanmaya çalışılmıştır. Laurie Winkless, “The ‘15-Minute City’: What They Are And How To Build Them”, **Forbes**, (2022), (Çevrimiçi) <https://www.forbes.com/sites/lauriewinkless/2022/09/30/the-15-minute-city-what-they-are-and-how-to-build-them/?sh=1f732ab36bdd>. Ayrıca bkz. Irmak Dalgıç, “15 dakikalık kent nedir?”, **ayrancım**, (2023), (Çevrimiçi) <https://ayrancim.org.tr/?p=9969>.

¹⁸⁹² İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Kültür Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar”, s. 58.

¹⁸⁹³ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Türkiye’de Yerel Kültür Ekosistemi”, s. 95.

¹⁸⁹⁴ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, **a.y.**

¹⁸⁹⁵ T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, “Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 81. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, “Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 97.

¹⁸⁹⁶ Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 95.

¹⁸⁹⁷ Örneğin bkz. T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, “Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 405. T.C. Aksaray Belediyesi, “Aksaray Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 94. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, “Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 175. T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi, “Aydın Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 86. T.C. Bilecik Belediyesi, “Bilecik Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 44–46. T.C. Burdur Belediyesi, “Burdur Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 222. T.C. Çorum Belediyesi, “Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 142. T.C. Elazığ Belediyesi, “Elazığ Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 173. T.C. Manisa Büyükşehir Belediyesi, “Manisa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 120. T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi, “Mardin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu Taslağı”, s. 48. T.C. Muş Belediyesi, “Muş Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 100. T.C. Niğde Belediyesi, “Niğde Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 61. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, “Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 164. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, “Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 196–197. T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, “Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 93. T.C. Uşak Belediyesi, “Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 96.

¹⁸⁹⁸ T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, “İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 325–326.

¹⁸⁹⁹ T.C. Giresun Belediyesi, “Giresun Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, s. 253. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, “Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 143. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, “Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 196–197. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, “Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 233.

gösterileri,¹⁹⁰⁰ konserler,¹⁹⁰¹ resim sergileri,¹⁹⁰² çocuklara özgülünen sanat merkezleri¹⁹⁰³ veya çocukların sinema ve tiyatrolara belediye tarafından götürülmeleri¹⁹⁰⁴ bunun örneklerindendir. Bu noktada belirtmek gerekir ki, bireylerin kültürel hayata çocukluk çağlarından itibaren katılımının özel olarak katkı yaptığı ifade edilmektedir.¹⁹⁰⁵ Engelliler için ayrı önlemlerin alınması, öğrenci veya yaşlıların farklı ücretlere tabi olması da farklı uygulamalara örnek gösterilmektedir.¹⁹⁰⁶ Bu bağlamda sanata erişim bakımından geride kalan/kalma durumu bulunan statülerdeki kişilerin gözetilerek sanat faaliyetinin yürütülmesi gerekmektedir.

Süreklilik bakımından ele alınması ve idarenin sanat faaliyeti üstlenmesinin geri planında düşünülmesi gereken bir husus da özel kişilerin bu faaliyetleri yürütemediği noktalar; nitekim sanat faaliyetlerinin sunulmasında engeller oluştuğunda bu ilke kanımızca önem arz edecektir. Örneğin Covid-19 dönemi ile birlikte kültürel faaliyetlere erişimin sınırlandığı görülmektedir. Faaliyet raporlarında 2019-2020 tiyatro sezonunda Covid-19 sebebiyle 14 Mart - 1 Temmuz tarihleri arasında perdelerin kapandığı,¹⁹⁰⁷ yine 2020-2021 tiyatro sezonuna salgın sebebiyle 40 sahnede ancak %50 kapasite ile başladığı ortaya konmuştur.¹⁹⁰⁸ Kültürel faaliyetlerin yürütülmesinde devletin rolünün bu dönemde ortaya çıktığı söylenmektedir.¹⁹⁰⁹ Devletin dahiliyeti sanat hizmetinin sürekli olarak sunulmasına imkân vermiştir. Karantina döneminde *Comédie-Française*'nin kurduğu WebTV'nin erişilebilirlik bakımından önemli bir girişim olduğu belirtilmektedir.¹⁹¹⁰ Covid-19 döneminde oyunlar KTB'nin youtube sayfasında seyirciye sunulmuştur.¹⁹¹¹ DOB faaliyet raporunda da pandemi sebebiyle seyircisiz olarak gerçekleştirilen etkinliklerin youtube kanalı ve sosyal medya hesaplarından yayınlandığı ve dijital olarak 500.000'den fazla izleyiciye ulaştığı¹⁹¹² ve

¹⁹⁰⁰ T.C. Uşak Belediyesi, "Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 95.

¹⁹⁰¹ T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, "Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 339.

T.C. Kırklareli Belediyesi, "Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 200.

¹⁹⁰² T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, "Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 324.

¹⁹⁰³ T.C. Manisa Büyükşehir Belediyesi, "Manisa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 112.

¹⁹⁰⁴ T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, "Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 311.

¹⁹⁰⁵ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", s. 110. Çocuk tiyatrosunun ülkemizde yeterince gelişmediğine ilişkin bkz. Yüksel, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Tiyatrosu", s. 145-148.

¹⁹⁰⁶ Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 95.

¹⁹⁰⁷ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu", 2021, s. 24.

¹⁹⁰⁸ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu", 2022, s. 35.

¹⁹⁰⁹ Saunier, "De quoi le service public culturel est-il le nom ?", s. 41.

¹⁹¹⁰ Lasserre, "« L'invention du service public culturel. Le rôle du Conseil d'Etat » Introduction de Bruno Lasserre, Vice-président du Conseil d'Etat".

¹⁹¹¹ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 38. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 25.

¹⁹¹² Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, "2021 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu", 2022, s. 11.

TRT'den de canlı veya bant yayınları yapıldığı görülmektedir.¹⁹¹³ Benzer bir değerlendirme deprem dönemine ilişkin olarak da yapılmaktadır. 6 Şubat 2023 tarihli depremde sanatı ilgili bölgeye götürenin idare olduğu anlaşılmaktadır. Deprem sonrası çocukların gülümsetilmesi ve onlara olumlu duyguların yaşatılması amacıyla çeşitli oyunların sahnelendiği görülmektedir.¹⁹¹⁴ Kamyon tiyatroları ile deprem bölgesindeki illere farklı çocuk oyunları ile turneler düzenlenerek 21.078 çocuğun tiyatroyla buluşmasının sağlanması, bu bölgelerde yapılan atölye çalışmaları vb. tiyatronun idare tarafından yürütülmesinin önemini göstermektedir.¹⁹¹⁵ Depremdeki çocuklara moral ve motivasyon sağlanması amacıyla bu illerde DOB'un da çocuk oyunu sergilendiği 19.954 çocuk ve aileye ulaşıldığı belirtilmektedir.¹⁹¹⁶ Belediyelerin de deprem bölgelerinde faaliyet yürütmeleri¹⁹¹⁷ veya depremzedeler yararına faaliyet yürütmeleri¹⁹¹⁸ bunun bir başka örneğini oluşturmaktadır. Belirtmek gerekir ki, bu gibi durumlarda süreklilik ilkesi ayrıca uyarlama gerektirecektir, bu husus aşağıda ele alınmaktadır.

2. Değişkenlik ve Uyarlama İlkesi

Anayasa'nın çeşitli maddelerinde (bkz. Anayasa md. 126/son, md. 166, md. 131) yer alan “verimlilik, uyumluluk, düzenlilik, etkililik” gibi özellikler ile de temellendirilebilecek olan değişkenlik ve uyarlama ilkesi¹⁹¹⁹ kamu hizmetlerinin değişen koşullar ve gereksinimlere göre yürütülmesi anlamına gelmektedir.¹⁹²⁰ Kamu hizmetinin hedeflediği kamu yararı ve kamu

¹⁹¹³ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, **a.y.**

¹⁹¹⁴ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, “Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 34.

¹⁹¹⁵ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 35. Yurt dışındaki ülkeler: Almanya, Gürcistan, Arnavutluk, Rusya, Tataristan, Bulgaristan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan'dır.

¹⁹¹⁶ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, “2023 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu”, s. 20. Deprem sonrasında AKM tarafından da çocuklara yönelik olarak çeşitli sanat etkinlikleri düzenlenmesine ilişkin bkz. **a.g.e.**, s. 92.

¹⁹¹⁷ T.C. Niğde Belediyesi, “Niğde Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 61. T.C. Osmaniye Belediyesi, “Osmaniye Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, s. 89. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, “Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 188.

¹⁹¹⁸ T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, “Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 432. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, “Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 212. T.C. Isparta Belediyesi, “Isparta Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 124. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, “Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 218. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, “Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 147. T.C. Rize Belediyesi, “Rize Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 93. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, “Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 233.

¹⁹¹⁹ Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 222. Anayasa'nın başlangıç kısmında öngörülen “onurlu bir hayat sürdürme [...] hak ve yetkisi” de uyarlama ilkesi ile ilişkilendirilmekte, idareye yeni gelişmelere uygun hizmet yürütme sorumluluğu yüklemektedir. Ahmet Bağrıaçık, “Kamu Hizmetinin Uyarlama İlkesi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 26, No: 3, 2018, s. 157–158.

¹⁹²⁰ Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 341. Lutfi Duran, “Türkiye’de Bağımsız İdari Otoriteler”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 30, No: 1, 1997, s. 310. Değişkenlik ve uyum ilkesinin süreklilik ilkesinin içerisinde alınabileceğine ilişkin görüşlerin değerlendirilmesi için bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**,

yararının tatmin şekli zaman ve mekana göre değişiklik göstermekte ve bu doğrultuda kamu hizmeti amacının gerçekleştirilmesi için bu değişikliklere uyum sağlanması gerekmektedir.¹⁹²¹ Bu noktada, kullanıcının kazanılmış hakkı olmadığı görüşüne de yer vermek gerekir.¹⁹²² Bilim ve teknolojiadaki gelişmeler, ekonomik ve sosyolojik koşullardaki değişim uyum gerektirmektedir.¹⁹²³ Bu ilke doğrultusunda hizmetin hem nitel hem de nicel olarak geliştirilmesi gerekmektedir.¹⁹²⁴ İdarenin “gelişen dünyaya ayak uydurma sorumluluğundan bahsetmek mümkündür.”¹⁹²⁵

Sanat faaliyeti bakımından uyarlanma gerekliliği her daim kendisini olumlu gelişmelerin sonucunda göstermemiştir. İkinci Dünya Savaşı dönemindeki karartma sürecinde tiyatroların karanlık sokaklara bakması sebebiyle tiyatro saatlerinin erkene çekilerek seyircisiz kalınmasının önlenmesi ilginç bir anekdot olarak durmaktadır.¹⁹²⁶ Süreklilik ilkesi bakımından Covid-19 döneminde kültürel hizmetlerin internet üzerinden sunulmaya devam etmesi örneği, bu ilkenin de güncel bir örneğini oluşturmaktadır. Değişen koşullar, sanat etkinliklerinin dijital ortama aktarılmasını gerektirmiştir.

Pandemi döneminden bağımsız olarak da sanata dijital erişilebilirlik önem arz etmektedir. DTGM faaliyet raporunda kurumsal kapasiteyi geliştirme amacı kapsamında oyunların dijital ortama aktarılması stratejisine yer verilmektedir. Burada amaç kurumsal kapasitenin ve altyapının geliştirilmesi olsa da aslında bu gibi aktarımlar sanata erişilebilirliğin artırılması bakımından özellikle fiziki altyapının bulunmadığı illerde veya pandemi gibi sebeplerle faaliyetin yürütülemediği durumlarda önem teşkil etmektedir.¹⁹²⁷ TRT’nin KTB, DOB veya DTGM gibi kurumlarla işbirliği yaparak bireylerle sanat eserlerini buluşturması sanata erişimi “mekanlardan bağımsızlaştır”maktadır.¹⁹²⁸ TRT’nin dijital platformlarda yayın hizmeti vermesi ve müzik uygulamalarının bulunması da değişkenlik ve uyarlama ilkesinin bir örneği olarak kendini göstermektedir.¹⁹²⁹ Doğrudan sanat eserine dijital olarak erişimin yanı

s. 222. İdarelerin yönetimlerini iyileştirmeleri, prosedürlerini modernize etmeleri ve işletme maliyetlerini azaltmaları gereken bir dönemde, uyum ilkesinin her zamankinden daha fazla gündemde olmasına ilişkin bkz. Stirn, “Le service public dans la jurisprudence du Conseil d’État français”.

¹⁹²¹ Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 221. Benzer şekilde bkz. Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1206.

¹⁹²² Plessix, **Droit administratif general**, s. 913.

¹⁹²³ Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 559.

¹⁹²⁴ Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 565.

¹⁹²⁵ Bağrıaçık, “Kamu Hizmetinin Uyarlama İlkesi üzerine Bir Değerlendirme”, s. 157.

¹⁹²⁶ Özdemir Nutku, **Darülbeydi’den Şehir Tiyatrosu’na**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 94.

¹⁹²⁷ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, “Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 25.

¹⁹²⁸ TRT, “TRT 2023 Faaliyet Raporu”, s. 107.

¹⁹²⁹ TRT, **a.g.e.**, s. 435.

sıra, sanat faaliyetlerinin duyuruları bakımından da dijital ortamdan yararlanılması önem arz eder. Örneğin Sanat Cepte uygulamasının 2019-2020 ve 2020-2021 sezonunda uygulamaya konulduğu görülmektedir.¹⁹³⁰ Ayrıca, dijital teknolojilerin varlığının izleyicileri anlayabilmek ve kitleleri takip edebilmek için de önemli olduğu ortaya konmaktadır.¹⁹³¹

Her ne kadar literatürde bu ilkenin kültürel kamu hizmetlerinde farklılık arz eden bir yanı olmadığı söylene de¹⁹³² sanat faaliyeti söz konusu olduğunda değişkenlik ve uyarlama ilkesi diğer faaliyetlerle karşılaştırıldığında özgünlük arz etmektedir. Sanat tanımının belirsizliği ve birçok farklı akımı barındırması aynı zamanda bu alanın dinamikliği ile de ilgilidir. Sanat, teknolojik gelişmelerin en hızlı etkilediği alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bu gelişmelerle birlikte toplumsal yaşamın tüm alanlarında etki göstermektedir.¹⁹³³ Bu bağlamda sanat faaliyeti yürütürken değişkenlik ve uyarlama ilkelerinin ne ölçüde uygulanabileceği ele alınmalıdır. Kamu hizmeti ilkeleri ele alınırken bu gereken değişimin “derhal” yapılması gerektiği söylenmiştir.¹⁹³⁴ Değişkenlik ve uyarlama ilkesi sınırsız değildir ve ülkenin “ekonomik, teknik ve toplumsal” düzeyine göre farklılık göstermektedir.¹⁹³⁵ Bu hızlı bir değişim ve gelişim geçiren sanat faaliyeti bakımından önem arz etmektedir; nitekim yasakoyucu ve idarenin bu kadar dinamik bir alanı değişen her koşula göre derhal uyarlamasının beklenmesi gerçekçi değildir. Burada bir standart sorunu ortaya çıkmaktadır.¹⁹³⁶ Gelişmiş ülkelerin hizmetlerinin örnek alınmasının yüksek maliyetlere yol açabileceği söylenmektedir ve bu doğrultuda beklenen “çağdaş uygarlığın isteklerine, ortalama ölçülere” uyum sağlamasıdır.¹⁹³⁷ Sanat faaliyeti bakımından kamu yararını sağlayacak sanat eserlerine erişim sağlanması çağdaş uygarlık ölçütleriyle uyumlu olacaktır. Bu ilkenin sanat faaliyeti bakımından özgün olan kısmı, yürütülen faaliyetin tamamen güncel gelişmelere göre değiştirilmemesinin gerekliliğidir. Sanat faaliyeti geniş bir alana yayılmalı ve çeşitlilik içermelidir. Sanat söz konusu olduğunda yalnızca “en yenisinin” değil, olumlu etkisinin gözlendiği klasikleşmiş eserlerin de yararlanıcıyla buluşması önemlidir. Bu bağlamda idarenin

¹⁹³⁰ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, “Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 38. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, “Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 25.

¹⁹³¹ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Kültür Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar”, s. 69–70.

¹⁹³² Pontier, *Les services publics culturels*, s. 51.

¹⁹³³ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 100.

¹⁹³⁴ Günday, *İdare Hukuku*, s. 335.

¹⁹³⁵ Yayla, *İdare Hukuku*, s. 78.

¹⁹³⁶ Yayla, *a.y.*

¹⁹³⁷ Yayla, *a.y.*

kendisini çağdaş sanat akımı ile sınırlaması hizmetin niteliği ile bağdaşır olmayacaktır. Dijital sanatlara yer verirken bir yandan ilk balenin oynanmaya devam etmesi önem arz etmektedir.

Değişkenlik ve uyarlama bakımından değerlendirilebilecek bir diğer özgün husus dönemsel olarak faaliyetin farklılaşabilecek olmasıdır. Belirli gün ve haftalara özel olarak etkinlikler düzenlenmesi bunun örneğini oluşturacaktır.¹⁹³⁸ Türkiye’de de 2023 yılı faaliyetinde belirtilen Cumhuriyetin 100. yılı etkinlikleri, Unesco Aşık Veysel Yılı Etkinlikleri, Hz. Mevlana’nın Vuslatının 750. yılı etkinlikleri gibi etkinliklerin düzenlendiği görülmektedir.¹⁹³⁹

Sanat faaliyetine ilişkin bir diğer konu da vatandaşların taleplerinin hizmet sunumunda değerlendirilmesinin önemidir. Kamu hizmeti anlayışındaki değişim ile birlikte hizmetten yararlanan kişilerin de kamu hizmetine ilişkin karar alma süreçlerine dahil olduğu, farklı aktörlerin kamu hizmetlerinde işbirliği ve katılım gösterdiği görülmektedir.¹⁹⁴⁰ Bireylere talep etmedikleri sanatın götürülmesi başarısızlıkla sonuçlanmış ve eleştirilmiştir.¹⁹⁴¹ Kültürel faaliyetler yürütülürken toplumun görüşünün alınması ayrıcalıklı olmayan kesimlerinin kültürel olanaklardan yararlanmasına imkan sunacaktır.¹⁹⁴² Zira, sanat eserlerinin onlara halihazırda ilgi duyan kişilerin istekleri doğrultusunda şekilleniyor olması ve daha dışlanmış grupları ele almıyor olması erişim engelidir.¹⁹⁴³

Bu doğrultuda bu hizmetin ihtiyaca ve özneler göre farklılaştırılması önemlidir. Sanat politikalarının kent ve bölge ihtiyaçlarına göre şekillenmesi gerekmektedir.¹⁹⁴⁴ Örneğin, yaş grupları bakımından değerlendirildiğinde gençlerde daha fazla kişiye erişim sağlayabilmek için tiyatro yerine sokak şovlarının daha etkin olabildiği görülmüştür.¹⁹⁴⁵ Bunun tespiti gençlerin taleplerini iletebilmesi ile mümkün olacaktır. Sanat kurslarının da bazen vatandaş talebiyle açıldığı faaliyet raporlarına katılımcılık örneği olarak yansımıştır.¹⁹⁴⁶ Katılımcılık ilkesi olarak da adlandırılan bu ilkenin değişkenlik ve uyarlama ilkesi kapsamında gözetilmesi savunulabilir.

¹⁹³⁸ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 143. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 133. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 138.

¹⁹³⁹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 145–147.

¹⁹⁴⁰ Aytuğ Altın, “Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim”, **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 1, No: 2, 2013, s. 112. Kültürel kamu hizmetlerinin özgün taraflarından birinin katılımcıların esas alınması olmasına ilişkin bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 126.

¹⁹⁴¹ Saez, “Mythes et limites de la politique culturelle”, s. 34.

¹⁹⁴² Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 38.

¹⁹⁴³ O’Hagan, “Access to and Participation in the Arts: the Case of Those with Low Incomes/Educational Attainment”, s. 277.

¹⁹⁴⁴ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Türkiye’de Yerel Kültür Ekosistemi”, s. 7.

¹⁹⁴⁵ Saez, “Mythes et limites de la politique culturelle”, s. 36.

¹⁹⁴⁶ T.C. Bolu Belediyesi, “Bolu Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 257.

Sanat faaliyeti söz konusu olduğunda bireylerin hizmete fiilen katılmalarının da mümkündür.¹⁹⁴⁷ Bu da katılımcılık ilkesi kapsamında değerlendirilebilir.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, katılımcılık ilkesi gözetilirken çoğulcu bir yaklaşım yerine çoğunlukçu bir yaklaşımın esas alınma riski bulunmaktadır. Bu risk sanatın politik bir araç olarak kullanılması veya sanat özgürlüğünün sınırlandırılması gibi olumsuz dışsallıklara yol açabilecektir. Bu doğrultuda, yürütülen sanat faaliyeti katılımcıların taleplerine göre şekillendirilirken bu ihtimal göz önünde bulundurulmalı ve bir denge gözetilmelidir.

3. Eşitlik İlkesi

Anayasa md. 10 uyarınca “[h]erkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.”¹⁹⁴⁸ Anayasadaki eşitlik ilkesinin hak ve özgürlüklerden soyutlanmaması gerekir, aksi ilkeyi işlevsizleştirecektir.¹⁹⁴⁹ Bu bağlamda bu ilke kamu hizmetinin de önemli ilkelerindendir. Kamu hizmetinden “eşit şekilde yararlanma, kişilerin genel haklarından”¹⁹⁵⁰ Eşitlik ilkesi gerek kamu hizmetlerinin düzenlenmesi ve organizasyonunda gerekse bireylere sunumunda eşit davranılmasını gerektirmekte ve ayrımcılık yapılmasını engellemektedir.¹⁹⁵¹ Hukuki durumu aynı olanların eşit olarak kamu hizmetinden yararlanması ve işleyişine katılması anlaşılmaktadır; idaren ayrıcalıklı bir durum yaratmamalıdır.¹⁹⁵² Kamu hizmetlerinde anlaşılması gereken mutlak bir eşitlik değil göreceli bir eşitliktir.¹⁹⁵³ Bu doğrultuda hizmetlerin eşit durumda olanlara eşit, farklı durumda olanlara ise farklı sunulması gerekmektedir.¹⁹⁵⁴ Bu ilke kamu hizmetinden yararlanma, kamu hizmetine katılma ve kamu hizmetinin getirdiği yükümlülükler bakımından geçerlidir.¹⁹⁵⁵ Burada bahsedilen eşitlik kişilerin eşitliği değil hizmetten yararlananların eşitliğidir; nitekim hizmetten yararlanabilmek için bazı özellikler aranabilmektedir.¹⁹⁵⁶

¹⁹⁴⁷ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 323.

¹⁹⁴⁸ Anayasa’nın “herkes” diye başlayan maddeler de eşitlik ilkesinin Anayasa’ya yansıdığını göstermektedir. Değerlendirme için bkz. Keskin, **Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi**, s. 21.

¹⁹⁴⁹ Keskin, **a.g.e.**, s. 28.

¹⁹⁵⁰ Çırakman, “Kamu Hizmeti”, s. 81–82.

¹⁹⁵¹ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 535.

¹⁹⁵² Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 311.

¹⁹⁵³ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 535. Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 310. Benzer şekilde Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 554. Günday, **İdare Hukuku**, s. 336. Danıştay da eşitliğin matematiksel bir eşitlik anlamına gelmediğini belirtmektedir. Danıştay 10. Daire, E.1996/993, K. 1999/3627, T.23.06.1999 (Lexpera).

¹⁹⁵⁴ Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 342.

¹⁹⁵⁵ Günday, **İdare Hukuku**, s. 336.

¹⁹⁵⁶ Çırakman, “Kamu Hizmeti”, s. 82.

Geçmişte toplumun bir kesimi sanata erişimden dışlanmıştı. Osmanlı Devleti'nde kadınların tiyatroya gitmesinin belirli dönemlerde yasaklanması veya kendilerine özgü oyunlara gidebilmeleri, belirli bölümlerde oturabilmeleri bunun örneklerindendir.¹⁹⁵⁷ Cumhuriyet tarihi açısından ise, sanatın kamusal alandan dışlanmış kadınların kamusal alana dahil olmasına imkân sunması bu bakımdan ayrıca önem arz etmektedir.¹⁹⁵⁸

Sanatın kamu hizmeti olarak üstlenilmesi gerekliliğinin temel gerekçelerinden biri belirtildiği üzere sanata erişimdeki farkların yarattığı sosyal adaletsizliktir ve bu husus eşitlik ilkesi ile ilişkilidir. Eşitlik ilkesi herkesin yasa önünde eşit olmasını ve ayrımcılık yasağını içerdiği gibi, sosyal adalet içeriğini de barındırmakta ve fırsat eşitliğinin sağlanmasını da kapsamaktadır.¹⁹⁵⁹ Eşitliğin sağlanması pozitif yükümlülüğün yerine getirilmesi “insan onuruna ve değerine, korunmasına hizmet edecek imkanları sağlayarak toplumdaki gelir eşitsizliğini, kaynakların adil dağılımını sağlama yönünde müdahale etmesi” ile mümkün olacaktır.¹⁹⁶⁰ Bu müdahale de eşitlik olarak değil sosyal devlet olarak nitelendirilmektedir.¹⁹⁶¹ Bununla birlikte, kamu hizmeti bakımından eşitlik ilkesi, hizmetin ülke genelinde “dengeli dağılımının ve yaygınlaştırılmasının sağlanması”nı gerektirmektedir.¹⁹⁶²

Eşitlik ilkesinin sanata erişilebilirlik bakımından her yere ulaştırılmasının gerekmesi temelde kamu hizmeti kurulurken yasakoyucunun göz önünde bulundurması gereken bir durumdur. Kamu hizmetinde eşitlik hizmetten yararlanma bakımında öne çıksa da bu ilke yalnızca hizmetin sunulduğu aşamada değil, hizmetin yasama ve idare tarafından kurulması ve düzenlenmesi aşamalarında da gözetilmelidir.¹⁹⁶³ Eğitim veya sağlık gibi hizmetler kurulurken şehirler arasında dengeli olan ve ihtiyaçları gözetilen bir planlama yapıldığı söylenmektedir.¹⁹⁶⁴ Bu, sanat faaliyetleri bakımından da geçerli olmalıdır. Nitekim, hizmetin coğrafi ayrım gözetilmeksizin erişilebilir olması eşitlik ilkesinin gereklerindendir.¹⁹⁶⁵ DTGM Faaliyet raporunda bütün illere tiyatro oyununun götürülmesini sağlamak” amacı stratejiler arasında yer

¹⁹⁵⁷ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 119. Kadınların erkeklerle birlikte tiyatroya gitmesinin halkın bir kesimi tarafından engellenmeye çalışıldığı görülmektedir. Bkz. Nutku, **Dünya Tiyatrosu Tarihi 2**, s. 307. Yalnızca kadınlar için düzenlenen temsillerin de tepkiyle karşılanmasına ilişkin bkz. And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 85.

¹⁹⁵⁸ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 356.

¹⁹⁵⁹ Keskin, **Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi**, s. 11–13.

¹⁹⁶⁰ Keskin, **a.g.e.**, s. 85.

¹⁹⁶¹ Keskin, **a.y.**

¹⁹⁶² Yayla, **İdare Hukuku**, s. 77. Yayla bu sonucun özellikle sağlık hizmetleri bakımından belirtmektedir.

¹⁹⁶³ Keskin, **Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi**, s. 79.

¹⁹⁶⁴ Keskin, **a.g.e.**, s. 96.

¹⁹⁶⁵ Keskin, **a.y.** Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 126.

almaktadır.¹⁹⁶⁶ Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından düzenlenen "27 Mart Dünya Tiyatro Festivali" kapsamında 81 ile birden tiyatro faaliyetinin gittiği görülmektedir.¹⁹⁶⁷ KTB tarafından "Gezen Sinema" tır  projesi ile birlikte sinemaya coğrafi olarak erişimi olmayan çocuklara film gösterildiği görülmektedir.¹⁹⁶⁸ Kamyon tiyatroları vesilesiyle Karadeniz Bölgesi ve Trakya'da turnelerin düzenlendiği de görülmektedir.¹⁹⁶⁹ Belediyelerin de tır veya otobüs yoluyla gerçekleştirdiği gezici sanat faaliyetleri¹⁹⁷⁰ veya ilköğretim okullarına veya köylere giderek tiyatro oyunları veya sanat gösterileri sahnelenmesi bunun bir örneğini oluşturmaktadır.¹⁹⁷¹ Belediyeler tarafından kültür merkezlerine ulaşım sağlanması da coğrafi erişilebilirlik ve eşitlik bakımından önem teşkil etmektedir.¹⁹⁷²

Eşitlik ilkesi mevcut eşitsizliklerin giderilmesini de gerektirmektedir;¹⁹⁷³ nitekim kamu hizmeti eşitliği teşvik eden bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹⁷⁴ Kamu hizmeti sunulurken dengesizlik söz konusu ise kullanıcılar arasında bir seçim yapılması eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmeyecektir.¹⁹⁷⁵ Kamu yararına veya haklı nedene dayanmış olması halinde farklı muamele yapılabilecektir.¹⁹⁷⁶ Toplumdaki bazı kesimlerin ( rn. Çocuklar, kadınlar, yaşlılar)  ncelikli ve/veya farklı şekilde hizmetten yararlanması eşitlik ilkesine bu doğrultuda aykırılık teşkil etmeyecektir.¹⁹⁷⁷ Nitekim Anayasa md. 10 da eşitsizliklerin giderilmesi için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacağı güvencesini içermektedir. Bu güvence kadın ve erkek eşitliği bakımından söz konusu olduğu gibi, çocuklar, yaşlılar,  z rl ler, harp ve vazife malullerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için de söz konusudur.

Bu husus, hem sanat kamu hizmeti sunulurken farklı nitelikteki sanat faaliyeti yararlanıcıları ( rn. Çocuklar) bakımından hem de aynı sanat faaliyetinden farklı statüdeki yararlanıcılar bakımından değerlendirilmelidir. Bu da sanat hizmetinin hem içeriği hem de

¹⁹⁶⁶ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 24.

¹⁹⁶⁷ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu", (2023), s. 33.

¹⁹⁶⁸ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 186.

¹⁹⁶⁹ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu, s. 34.

¹⁹⁷⁰ T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, "Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 135. T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, "Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 155. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 278.

¹⁹⁷¹ T.C. Aksaray Belediyesi, "Aksaray Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 92. T.C. Aksaray Belediyesi, **a.g.e.**, s. 103. T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, "İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 192.

¹⁹⁷² T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, "Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 314.

¹⁹⁷³ Keskin, **Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi**, s. 14.

¹⁹⁷⁴ Truchet, **Droit administratif**, s. 384.

¹⁹⁷⁵ Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 217.

¹⁹⁷⁶ Karahanoğulları, **a.g.e.**, s. 218.

¹⁹⁷⁷ Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 554.

sunulurken gözetilmesi gereken yöntemler ve bedellendirilmesi konusunda rol oynayacaktır. Örneğin, KTB'nin kültür merkezi hizmet binalarının “her kesim ve her yaştan” insanın kültürel ve sanatsal gelişimine katkı sağlayabilmek için yapıldığı belirtilmektedir.¹⁹⁷⁸ Bazı projelerin tamamlanmasında önceliklendirmenin “kent niteliğinde”, üniversite ve fazla nüfusa sahip olan yerleşimlerde bulunanların bir program çerçevesinde” yapıldığı belirtilmiştir.¹⁹⁷⁹ 2023 yılında dezavantajlı gruplara yönelik olarak 52 proje gerçekleştirildiği görülmektedir.¹⁹⁸⁰ Yukarıda çocuklara yönelik ayrı faaliyetler süreklilik ilkesi kapsamında değerlendirilmiştir. Bu faaliyetlerin eşitlik ilkesi bakımından değerlendirilmesi de mümkündür. Yetim çocuklara özgü olarak da sanat faaliyetlerinin yürütüldüğü görülmektedir.¹⁹⁸¹ Belediye raporlarında kadınlara yönelik ayrı etkinliklerin düzenlendiği¹⁹⁸² veya kadın kültür merkezlerinin açıldığı¹⁹⁸³ anlaşılmaktadır. Bir diğer ayrı faaliyet grubu engelli bireylerdir.¹⁹⁸⁴ Çocuklara yönelik faaliyetlerin nitelikleri gereği ayrı olması kabul edilebilirken kadınlar veya engellilere yönelik ayrı faaliyetlerin yürütülmesine eleştirel yaklaşılması gerekmektedir. Sanat faaliyetleri, toplumun tüm kesimlerinin bir araya geldiği ve bir arada yaşamaya imkân sunan faaliyetlerdir. Bu faaliyetlere erişim değerlendirilirken yararlanıcıların farklı durumlarının göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Kamu hizmetlerinin herkes tarafından ulaşılabilir şekilde tasarlanması da engelli bireylerin hizmete erişimi bakımından özellikle önem arz etmektedir.¹⁹⁸⁵ Örneğin, engelli bireyler için ayrı tiyatro faaliyeti yürütmek yerine, sunulan tiyatro faaliyetine herkesin herhangi bir ayrımcılık veya zorlukla karşılaşmadan katılabilmesinin sağlanması gerekmektedir. Sanat salonlarına tekerlekli sandalye ile erişim imkânı sunulması, faaliyete görme veya işitme engelli bireyleri için özel seslendirmeler/altyazılar dahil edilmesi gibi hususlar bunun örneğini oluşturacaktır. Bu tüm kollektin ayrım gözetmeksizin sanat faaliyetinden aynı anda faydalanabilmesi anlamına gelmektedir. Ayrı sanat faaliyetleri yürütülmesi bireylerin toplumsal hayattan dışlanmasına yol açabilecek, sanata erişimin faydalarında ele alınan bu gibi amaçlar ile çatışabilecek ve eşitlik

¹⁹⁷⁸ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 61.

¹⁹⁷⁹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 65.

¹⁹⁸⁰ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 279.

¹⁹⁸¹ T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, “Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 233.

¹⁹⁸² T.C. Çanakkale Belediyesi, “Çanakkale Belediyesi 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu”, s. 105. T.C. Çorum Belediyesi, “Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 143. T.C. Çorum Belediyesi, **a.g.e.**, s. 150.

¹⁹⁸³ T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, “Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 361.

¹⁹⁸⁴ T.C. Çorum Belediyesi, “Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 153. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, “İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 286. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, “Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 249.

¹⁹⁸⁵ Keskin, **Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi**, s. 195–196.

ilkesine aykırılık teşkil edebilecektir. Mutlak bir tespitte bulunmak yerine yürütülen faaliyet özelinde bir değerlendirme yapılması gerekir.

Eşitlik ilkesinin bir uzantısı da tarafsızlık ilkesidir.¹⁹⁸⁶ Tarafsızlık ilkesi eşitlik ilkesinin doğal bir sonucudur.¹⁹⁸⁷ Tarafsızlık ilkesi, idarenin kamu hizmeti yürütürken görevlilerin veya yararlanıcıların ırk, dil, din, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, kanaat gibi nitelikler sebebiyle ayırım uygulanmaması anlamına gelmektedir.¹⁹⁸⁸ Sanat faaliyetleri bakımından da bu ilke önemlidir. Nitekim tarafsızlık ilkesi ayrımcılık yapmamayı içerdiği gibi “çoğulculuğa saygı gösterme”yi de içermektedir.¹⁹⁸⁹ Bununla birlikte tarafsızlık, kamu hizmetlerinde ideolojik bir çerçeve bulunmadığı anlamına gelmemektedir.¹⁹⁹⁰ Kültürel ve sanatsal içerikteki kamu hizmetlerinde idarenin yansız davranma yükümlülüğü olduğunu düşünmenin mümkün olmadığı belirtilmekte ve eğitim buna örnek verilmektedir.¹⁹⁹¹ Bununla birlikte, bu ideolojik çerçevenin sınırlarını da Anayasa belirlemektedir. Devletin sanatı erişilebilir kılmasının önündeki anayasal engeller değerlendirilirken belirtildiği üzere idarenin sanat faaliyeti yürütürken Anayasa ile öngörülen sınırlarına uygun davranması gerekmektedir. İdarenin, örneğin, toplumdaki bir kesimin küçük görülmesine yol açacak ya da kadın-erkek eşitsizliğini destekleyen bir oyunu sahneye koyması, bu oyun sanat özgürlüğü çerçevesinde korunabilir olsa da idarenin Anayasa ile öngörülen yükümlülüklerine aykırılık teşkil edecektir. İdarenin taraflı davrandığını gösterir sanat faaliyetlerini yürütmemesi gerekmektedir. Nitekim eşitlik ilkesi, aynı zamanda idarenin kamu hizmetini laiklik, tarafsızlık, çoğulculuğa saygılı ve fırsat eşitliğini sağlayacak şekilde yürütmesi anlamına gelmektedir.¹⁹⁹² Bu tarafsızlık ilkesi yalnızca faydalananlar bakımından değil, sunulan faaliyet bakımından da geçerli olmalıdır. Tarafsızlık ilkesi, idarenin takdir yetkisi bakımından aşağıda ele alınacağı üzere özel önem arz edecektir.

4. Erişilebilirlik Kavramı ve İlke Değeri

Literatürde bu üç ilke dışında farklı kamu hizmeti ilkelerinin de öngörülebileceği belirtilmektedir.¹⁹⁹³ Dijital kamu hizmetleri değerlendirilirken mevcut kamu hizmeti ilkelerinin söz konusu hizmeti açıklayamadığı tespitinde bulunulmuş ve yeni kamu hizmeti ilkelerinin

¹⁹⁸⁶ Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 343.

¹⁹⁸⁷ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 322.

¹⁹⁸⁸ Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 556.

¹⁹⁸⁹ Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 568.

¹⁹⁹⁰ Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 205.

¹⁹⁹¹ Karahanoğulları, **a.y.**

¹⁹⁹² Keskin, **Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi**, s. 38.

¹⁹⁹³ Ali Ulusoy, **Kamu Hizmeti İncelemeleri**, İstanbul, Ülke Kitapları, 2004, s. 101–102. Ulusoy kalite ve etkinlik, yurttaşlık, katılım ve açıklık ilkelerini ele almaktadır.

düşünülmesi gerekliliği savunulmuştur.¹⁹⁹⁴ Bu doğrultuda “erişilebilirlik” kavramının kullanılması önerilmektedir.¹⁹⁹⁵ Sanat hizmeti söz konusu olduğunda da erişilebilirlik kavramı özel önem kazanmaktadır; nitekim idarenin sanat faaliyetini mevzu kamu hizmeti olarak üstlenmesinin temel gerekçesi bu tezde de ortaya konduğu üzere sanata erişim sağlanmasıdır. Bu sebeple erişilebilirlik kavramı ayrı başlık olarak değerlendirilmektedir. Erişilebilirlik ilkesi “idarelerin gözetimindeki kamu yararına yönelik hizmetlerden, söz konusu hizmetin statüsünün gerektirdiği koşulları yerine getirdikleri anda fiilen yararlanabilmeleri” olarak tanımlanmaktadır.¹⁹⁹⁶ Söz konusu ilke hizmete erişim aşaması bakımından geçerli olacaktır.¹⁹⁹⁷ Erişilebilirlik kavramı kullanılırken erişimin mali boyutuna ve coğrafi boyutuna birlikte atıf yapıldığı belirtilmektedir.¹⁹⁹⁸

Kültüre erişim hakkının unsurları bakımından ESKHS Genel Yorum No. 21’e bakıldığında erişilebilirlik (*accessibility*) kavramı hakkın bir unsuru olarak değerlendirilmektedir. Genel Yorum erişilebilirliği, bireylerin herhangi bir ayırım gözetmeksizin fiziksel ve mali olarak herkese açık olan kültürel faaliyetlerden yararlanabilmeleri için bireylere etkili ve somut fırsatlar sunulması olarak ele almaktadır.¹⁹⁹⁹ Görüldüğü üzere Genel Yorum da sanat faaliyetlerine hem mali hem de coğrafi olarak ulaşılabilirliği erişilebilirlik olarak değerlendirmektedir.

Bu odak noktaları bu tez kapsamında kamu hizmetinin klasik ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Nitekim, erişilebilirlik ilkesinin özellikle süreklilik ve eşitlik ilkesinden ayrı tutulamayacağı da belirtilmiştir.²⁰⁰⁰ Süreklilik ilkesi uyarınca, sanat faaliyetinin belirli nitelikte ve belirli zaman aralıklarında erişilebilir kılınması ve bu faaliyetin farklı mekanlarda sunularak coğrafi sürekliliğin sağlanması gerekmektedir. Eşitlik ilkesi ise hem var olan sanat faaliyetlerinin ayırım gözetmeksizin erişilebilir olması hem de sanatın coğrafi veya mali bir ayırım gözetmeksizin farklı hak öznelerine erişilebilir kılınması kapsamında rol oynamaktadır. Erişilebilirlik kavramı değişkenlik ve uyarılama ilkesi ile de ilgisiz değildir.²⁰⁰¹ Değişkenlik ve

¹⁹⁹⁴ A. Deniz Bilgehan, **Siber Alanda Sunulan Kamu Hizmetinde Erişilebilirlik İlkesi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2025, s. 25.

¹⁹⁹⁵ Bilgehan, **a.g.e.**, s. 26. Bilgehan, siber alanda sunulan kamu hizmetleri bakımından erişilebilirlik ilkesinin yeni bir kamu hizmeti ilkesi olarak kabul edilmesi gerektiğini önermektedir.

¹⁹⁹⁶ David Charbonnel, “Une relecture des lois du service public”, Université de Limoges, 2019, s. 443. Aktaran Bilgehan, **Siber Alanda Sunulan Kamu Hizmetinde Erişilebilirlik İlkesi**, s. 26.

¹⁹⁹⁷ Charbonnel, “Une relecture des lois du service public”, s. 443.

¹⁹⁹⁸ Charbonnel, **a.y.**

¹⁹⁹⁹ Committee on Economic Social and Cultural Rights, “General comment no. 21, Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, par. 1a of the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) (E/C.12/GC/21)”, par. 16.

²⁰⁰⁰ Charbonnel, “Une relecture des lois du service public”, s. 443.

²⁰⁰¹ Charbonnel, **a.y.**

uyarlama ilkesi bakımından erişilebilirlik sunulacak sanatın kapsam ve niteliğine ilişkindir. Sanat faaliyeti söz konusu olduğunda farklı sanat eserlerine yani çeşitliliğe erişim de bu kapsamda değerlendirilebilir. Bireylerin herhangi bir sanata değil hem etkililiğini kanıtlamış sanata hem de değişen koşullara göre uyarlanmış çağdaş sanata erişim sağlaması gerektiği söylenebilir. Sanata erişim sağlanma amacı gözetildiğinde bu üç ilkenin bir arada değerlendirilmesi gerekebilecektir. Örneğin, depremde etkilenen bir bölgedeki çocuklara yapay zeka kullanılarak sahneye koyulan bir tiyatronun erişilebilir kılınması kamu hizmetinin üç temel ilkesi ile de ilişkilidir.

Yukarıda belirtildiği üzere bu ilkeler birbirleriyle etkileşim halindedir ve kesişim noktaları bulunmaktadır. Erişilebilirlik ilkesi de bu gibi örnekler söz konusu olduğunda tek bir ilke ile açıklanamaması sebebiyle sanat faaliyeti bakımından özgün bir ilke olarak ele alınabilir. Bununla birlikte, üç ilkenin kesişim noktasında bulunması ve aslında diğer ilkelerin erişilebilirlik amacına hizmet etmesi bu kavramın bir çatı kavram olarak kullanılması savını da destekleyebilir niteliktedir. Kanımızca sanat faaliyetinin erişilebilir olması ilke değil bir amaçtır ve kamu hizmeti ilkelerine tabi olarak sanat faaliyeti yürütülmesi bu amacın gerçekleşmesine ve bu vesileyle kamu yararının sağlanmasına imkân sunmaktadır.

E. Sanat Kamu Hizmetinin Bedellendirilmesi

Sanat kamu hizmetinin bedellendirilmesi hususu, bu faaliyetin özellikle sosyal adalet ilkesi kapsamında sunulduğu düşünüldüğünde özel önem arz etmektedir. Nitekim, sanatın ekonomiye katkı sunduğu sanatın desteklenme gerekçeleri arasında yer alsa da kamu bütçesinden desteklenmesinin arka planında ekonomik hayata değil sosyal hayata katkı sunma bulunmaktadır.²⁰⁰²

Kamu hizmetinde bedel hususu önemli bir tartışma konusudur. Meccaniliğin kamu hizmetinin ilkeleri arasında gören ve hizmetlerden bedel alınmaması gerektiğini söyleyen görüşlere ek olarak²⁰⁰³ hizmetin finansmanı bakımından bireyselleştirmenin mümkün olmaması, hizmetin (örn. eğitim) zorunlu tutulması veya sosyal dışlanma durumlarını düzeltmek için tasarlanan sosyal hizmetler söz konusu olduğunda ücretsiz hizmet verilebileceği

²⁰⁰² Toepler, Zimmer, “Subsidizing the Arts”, s. 31.

²⁰⁰³ Görüşler ve ilgili kararlar için bkz. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 344.

de söylenmektedir.²⁰⁰⁴ Belirli hizmetlere herkesin erişim sağlayamadığı durumlarda ücretsiz hizmet sunumu söz konusu olabilir.²⁰⁰⁵

Günümüzde kamu hizmetlerinden bedel alınabileceği kabul edilmektedir.²⁰⁰⁶ Kamu hizmetlerinin maliyetlerinin vergi yoluyla tüm topluma yayılması her durumda hakkaniyetli ve adil olmayacaktır.²⁰⁰⁷ Kamu hizmetinin görülüş şekillerinin değişmesi ve mali kaynak gereksiniminin artması da bedel alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.²⁰⁰⁸ Kamu hizmetlerinden alınacak bedelin makul ve erişilebilir olması; gerekirse idarenin dengeleme yapması gerekmektedir.²⁰⁰⁹ Bedel alınırken de halkın ödeme gücü, ekonomik durum, eşitlik ilkesi, hakkaniyet, denge gibi ölçüler göz önünde bulundurulmalıdır.²⁰¹⁰

Belirli kamu hizmetlerinin bedelsiz olması kabul edilse de²⁰¹¹ kültür ve sanat faaliyeti kamu hizmeti değerlendirilirken gerçekleştirdiğimiz açıklamalara paralel olarak niteliği itibarıyla bedelsiz olarak sunulması gereken bir hizmet değildir. Bu hizmetlerden bedel alınmaması bu hizmetlerden yararlanan ve yararlanmayan arasında eşitsizlik oluşturacaktır. Bu doğrultuda bedel alınması eşitlik ilkesinin bir gereğidir.²⁰¹²

Sanat kamu hizmeti faaliyetlerinin bedellendirilmesi Cumhuriyetin ilk yıllarından beri kabul edilmektedir.²⁰¹³ Kültür/sanat endüstrisinin mevcudiyeti göz önünde bulundurulduğunda, sanat aktivitelerinin de girişimci kimliği ile ve/veya hizmetin gerçek karşılığı esas alınarak kâr elde etme amaçlı olarak yani iktisadi ticari usulle sunulması veya kâr elde edilmesi teorik olarak mümkün olan kamu hizmetlerinden olduğu savunulabilir.²⁰¹⁴ Bununla birlikte, kültür ve sanata

²⁰⁰⁴ Waline, **Droit administratif**, s. 391.

²⁰⁰⁵ Plessix, **Droit administratif general**, s. 906.

²⁰⁰⁶ Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 344–346. Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 544. Farklı tartışmalar için ayrıca bkz. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 569–575. Bedelsizliğe ilişkin bir ilke olmayışı hakkında bkz. Truchet, **Droit administratif**, s. 386. Kanunda veya anayasada açıkça öngörülmediği sürece bedelsizliğin bir kamu hizmeti ilkesi olmadığına ilişkin bkz. Debbasch, **Institutions et droit administratifs Tome 2**, s. 52.

²⁰⁰⁷ Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 561.

²⁰⁰⁸ Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 559.

²⁰⁰⁹ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 544.

²⁰¹⁰ Yayla, **İdare Hukuku**, s. 82.

²⁰¹¹ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 347.

²⁰¹² Yasin, “Kamu Hizmeti”, s. 561. Kamu hizmetlerinin çoğalması ve hizmetten yararlananlarla yararlanmayanlar arası eşitlik sağlanabilmesi adına katılma payı alınmaktadır. Günday, **İdare Hukuku**, s. 336.

²⁰¹³ TBMM, “Devlet konservatuvarı ve Riyaseti Cumhur filârmonik orkestrası tarafından verilecek temsil ve konserlerin giriş ücretine tâbi tutulması hakkında kanun lâyihası ve Maarif ve Bütçe encümenleri mazbataları (1/484) (Sıra Sayısı: 21)”, 1940, (Çevrimiçi) <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c015/tbmm06015014ss0021.pdf>.

²⁰¹⁴ Kâr elde etme amacına dayalı olarak iktisadi ticari usulle yürütülme kavramına ilişkin olarak bkz. Ayanoğlu, Oder, “İdarenin Özel Faaliyetlerinin Anayasal Temelleri Üzerine Kuramsal Bir Sorgulama”, s. 2836. Belirli kamu hizmetlerinden kar elde edilebileceğine ve tartışmalara ilişkin bkz. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 351. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 560. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**,

sağlanan bütçenin de limitli olduğu görülmektedir. Örneğin, 2023 yılı için KTB'ye ödenek olarak toplam 17.635.539.000 TL (yaklaşık 541 milyon Avro) tahsis edilmiş ve yıl içerisindeki eklemelerle birlikte ödenek 26.949.900.020 TL'ye (yaklaşık 827 milyon Avro) ulaşmıştır²⁰¹⁵ ve KTB'nin bütçe ödeneğinin genel bütçe ödeneği içindeki payı 2023 yılı için %0.40'tır.²⁰¹⁶ Ödenek artmış olmakla birlikte bütçe içindeki payın son 9 yılda en düşük olan yıl 2023'tür.²⁰¹⁷ 2019 yılında bu oran %0.60'tır.²⁰¹⁸ Bütçe içindeki oranının yanı sıra bakanlığın toplam ödeneğinde reel olarak da bir düşüş olduğu görülmektedir. 2019 yılında yaklaşık 1 milyar 45 bin Avro olan toplam ödenek 2023 yılı için yaklaşık 827 milyon Avrodur.²⁰¹⁹ Kültür ve sanata erişimin kolaylaştırılması hedefinde, kültür merkezi sayısının yapımı hedefinde olağandışı fiyat artışları sebebiyle hedefe ulaşılmadığı görülmektedir.²⁰²⁰ Kamu eliyle yapımı başlatılan veya desteklenen proje sayısında da geri kalınmasının gerekçesi olarak da bütçe kısıtları gösterilmektedir.²⁰²¹

Devletin sanat faaliyeti üstlenmesinin amaçlarından birinin sanata erişim sağlamak olduğu ve sanata erişimin önündeki engellerden birinin ekonomik koşullar olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. İdarenin sanat faaliyetini kamu hizmeti olarak yürütmesinin amacı kâr elde etmek değil, ihtiyacı karşılayarak kamu yararı sağlamaktır. Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde kâr elde edilmesi de kabul edilebilir; bununla birlikte bu ancak kamu yararı gerçekleştikten sonra mümkün olmalı ve kâr elde etmek genel ihtiyacın karşılanması amacının önüne geçmemelidir. Kamu hizmetinin ilkeleri ele alınırken sanat faaliyetinin kamu hizmeti olarak sunulmasının arka planında belirtildiği üzere sosyal adalet ilkesi vardır. Sanat faaliyetinin tamamen iktisadi ticari usulle sunulmasının sanata erişimi sağlama amacıyla çatışması durumunda bu faaliyetlerin düşük bedellerle sunulması gerekmektedir. Bu bedelin hizmetten yararlananların ekonomik gücünü dikkate alarak belirlenmesi önemlidir ve söz konusu bedel

s. 573. Kamu hizmetlerinde kar elde etmenin söz konusu olmaması gerektiğine ilişkin bkz. Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 238. İktisadi nitelikte olmayan kamu hizmetlerinde, kar amacı güdülemeyeceği, bunun sosyal devlet ilkesine aykırı olacağı AYM kararlarında yer bulmaktadır. Bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 233. Karar: AYM, E. 1969/31, K.1971/3, T.12.1.1971.

²⁰¹⁵ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 52. Avro karşılıkları 1 Ocak 2024 tarihi kurları dikkate alınarak hesaplanmıştır.

²⁰¹⁶ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.y.** Avro karşılıkları 1 Ocak 2024 tarihi kurları dikkate alınarak hesaplanmıştır.

²⁰¹⁷ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.y.**

²⁰¹⁸ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.y.**

²⁰¹⁹ 2019 ödeneği 1 Ocak 2020, 2013 ödeneği ise 1 Ocak 2024 tarihi kurları dikkate alınarak hesaplanmıştır. Fransız Kültür Bakanlığı'nın bütçesi ise 2023 yılı içi 4.6 milyar avrodur. Ministère de la Culture, "Chiffres clés, statistiques de la culture et de la communication 2024", s. 24.

²⁰²⁰ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 277. Benzer şekilde bkz. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 264.

²⁰²¹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 277. Kapsamında müzik ve sahne sanatları ile görsel sanat etkinlikleri girmektedir.

yararlanımı ortadan kaldıracak miktarda olmamalıdır.²⁰²² Bu doğrultuda, sanat faaliyetlerinin “toplumun geniş bir kesimine ulaşabilmesi için” daha düşük bedellerle sunulabileceği belirtilmiştir.²⁰²³ Kültüre erişimin fiyatının düşürülmesi talebi artıran bir strateji olarak değerlendirilmektedir.²⁰²⁴ Bazı durumlarda katılımın artırılabilmesi için yalnızca faaliyetin değil aynı zamanda ulaşımın veya yemek masraflarının karşılanması da önerilmektedir.²⁰²⁵

Nitekim, halkın katılım gücünün düşüklüğü sebebiyle kamu hizmetlerinde zarar doğması kabul edilebilir bir durumdur.²⁰²⁶ Örneğin Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası konserlerinin ücretli olduğu, konser biletlerinin fiyatını yıllık olarak Yönetim Kurulu tarafından tespit edildiği ve KTB tarafından onaylandığı görülmektedir.²⁰²⁷ Bununla birlikte belirli zamanlarda daha ucuz ve öğrenciye indirimli olarak konser verilmesi ve okullarda ücretsiz konserler düzenlenmesi öngörülmektedir.²⁰²⁸ Belediyelerin de bazı faaliyetlerini örneğin çocuklar için olan eğitici tiyatro oyunlarını belirli dönemlerde ücretsiz sahnelendiği veya ücretsiz sinema gösterimi gerçekleştirdiği görülmektedir.²⁰²⁹

DTGM de faaliyetlerini bedel karşılığında yürütmektedir. DTGM’nin gişe geliri ve dergi ve broşür satışından gelir elde ettiği görülmekle birlikte, bütçesini devletten aldığı hazine yardımıyla birlikte oluşturmaktadır.²⁰³⁰ 2023 yılı gelirlerine bakıldığında DTGM’nin teşebbüs ve mülkiyet gelirleri (kitap, yayın vb. ve diğer mal satış gelirleri, gişe gelirleri, diğer hizmet gelirleri, lojman veya diğer taşınmaz gelirleri) değerlendirildiğinde, bu gelirlerin hazine yardımının çok altında olduğu görülmektedir.²⁰³¹ Örneğin 2023 yılı için gerçekleşen gişe geliri 44.591.916 TL (yaklaşık 1.367.272 Avro) iken alınan hazine yardımı toplam 1.617.822.000

²⁰²² Atay, **İdare Hukuku**, s. 573.

²⁰²³ Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 101. Devlet tiyatrosunun bilet ücretlerinin ucuzluğu nedeniyle toplumun her kesimine ulaşabilmesine ilişkin bkz. Yüksel, “Cumhuriyet’in 100. Yılında Türk Tiyatrosu”, s. 89.

²⁰²⁴ Saez, “Mythes et limites de la politique culturelle”, s. 33.

²⁰²⁵ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Erken Çocukluktan Gençliğe Sanatla Büyümek”, s. 56. Cumhuriyetin dönemlerinde tiyatroların daha geniş seyirciye ulaşabilmek için açık alanlarda oynadığı bazı oyunların parasız olarak sunulmasına ilişkin bkz. Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi**, s. 353.

²⁰²⁶ Altın, **Kamu Hizmeti Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim ve Kalite**, s. 33.

²⁰²⁷ 3942 sayılı Devlet Konservatuvarı ve Riyaseticumhur Senfoni Orkestrası Tarafından Verilecek Temsil ve Konserlerin Giriş Ücretine Tabi Tutulması Hakkında Kanun, R.G. No: 4691, T. 20.12.1940 md. 1 -2 ve Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Yönetmeliği md. 39.

²⁰²⁸ Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Yönetmeliği md. 35.

²⁰²⁹ T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, “Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 433. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, “Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 77. T.C. Kars Belediyesi, “Kars Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu”, s. 106. T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, “Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 331. T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, **a.g.e.**, s. 336.

²⁰³⁰ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, “Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 26.

²⁰³¹ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 28.

TL'dir (yaklaşık 49.605.444 Avro).²⁰³² Yani oyunlardan elde edilen gelir, hazine yardımının %3'ü bile değildir. DTGM'nin 2023 yılındaki toplam gideri ise 1.629.128.018 TL (yaklaşık 49.952.108 Avro) olarak belirtilmiştir.²⁰³³ Bu da aslında bedellendirmenin ticari bir usulle yapılmadığını göstermektedir. DOB'un 2023 yılı gelir gerçekleşme verileri incelendiğinde gişe gelirinin 57.705.506 TL (yaklaşık 1.769.359 Avro) olduğu görülmektedir. DOB'a yapılan toplam hazine yardımı ise 1.530.117.000 TL'dir (yaklaşık 46.916.245 Avro).²⁰³⁴ DOB'un toplam harcaması ise 1.597.568.981 TL (yaklaşık 48.984.449 Avro) olarak hesaplanmıştır.²⁰³⁵ Görüldüğü üzere burada da arada büyük fark bulunmaktadır.

Sanat faaliyetlerinden yararlanmak isteyenlere yönelik olarak verilen müdavim kartları veya indirim kartları gibi kartların sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı grupların yararlanması için önemli olduğu belirtilmektedir.²⁰³⁶ Ayrıca, tüketicilere imkan sunan kupon sisteminin (*voucher system*) sanatta çeşitlilik ve yaratıcılığı daha fazla destekleyeceği söylenmektedir.²⁰³⁷ İtalya'da başlatılan ve her İtalyan vatandaşının 18 yaşına bastığında kitaplara harcamak üzere kendilerine verilen 500 Avro hediyenin benzeri sanat bakımından da yapılabilir.²⁰³⁸ Belirli müze ve ören yerlerine sınırsız ziyaret imkânı sunan müzekart uygulaması ve öğrencilere sunulan indirimli müzekart uygulaması vatandaşa sanata erişim sağlamaları için sunulan imkanlar arasında yer almaktadır.²⁰³⁹ Müzekarta talep olduğu görülmektedir. 2023 yılında 4.214.303 müze kart satıldığı görülmekte ve bu satış daha önceki yıllara göre önemli oranda artış göstermektedir.²⁰⁴⁰ Benzer bir uygulama diğer sanat faaliyetleri için de düşünülebilir. Belirli bir ücret karşılığında alınan veya ekonomik olarak dezavantajlı konumda olan kişilere ücretsiz sunulabilen sanat kart ile belirli sayıda tiyatro/operaya gitme imkânı sunulabilir.²⁰⁴¹ Bazı belediyelerin kültür kart uygulaması başlattığı görülmektedir, örneğin Konya Büyükşehir Belediyesi uygulamasına göre sosyal sorumluluk projelerine katılarak puan toplayan gençler puanlarını kültürel harcamalarda kullanabileceklerdir.²⁰⁴²

²⁰³² Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.y.**

²⁰³³ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 27.

²⁰³⁴ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, "2023 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu", s. 10.

²⁰³⁵ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 8.

²⁰³⁶ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Kültür Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar", s. 42.

²⁰³⁷ Frey, "State Support and Creativity in the Arts: Some New Considerations", s. 75.

²⁰³⁸ <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/from-today-every-italian-will-get-eu500-from-the-government-on-their-18th-birthday-to-spend-on-books-a7397021.html>

²⁰³⁹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 250.

²⁰⁴⁰ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 245.

²⁰⁴¹ Kültür karta ilişkin benzer şekilde bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 131.

²⁰⁴² "Amaç ve Açıklama", **Genç Kültür Kart**, (Çevrimiçi) <https://www.genckultur.com/>, 30.05.2025.

Bunlara ek olarak, özel kurumların ağırladığı ve yüksek ücretlerle izlenen yabancı sanatçıların idarenin kültür merkezlerinde ağırlanması ve sanatın düşük bedellerle sunulması için işbirliği yapılması da önerilmiştir.²⁰⁴³ Bu gibi bir işbirliği yapılırken, sanatın toplumun her kesimini bir etkinlikte buluşturabilmeyi amaçladığı göz ardı edilmemelidir.²⁰⁴⁴ Burada savunulan bir etkinliğin gelir düzeyi farklı olan kişilere farklı alanlarda ve zamanlarda sunulması değil herkesin evrensel sanat etkinliklerine ulaşabilmesidir.

Sanat eserlerine ulaşım sağlarken, çok düşük miktarda bedellendirmenin faaliyetten yararlanıma ilişkin risk barındırabileceği tespitinde bulunulabilir. Kapalı gişe oynayan bir şehir tiyatrosu oyununda belirli miktarda koltuğun oyun sırasında boş olmasının sebeplerinden biri alınan biletlerin kullanılmaması olabilir. Bu da belirli ekonomik seviyedeki seyircinin “önemsiz” bulduğu bedellendirmeden kaynaklanabilecektir. Bunun gerekçesini bir maldan malın üretimine katılmadan faydalanılması olarak tanımlanan bedavacılık sorunu (*free rider problem*) oluşturmaktadır.²⁰⁴⁵ Yararlanıcıların gerçek değerinden daha az bir ücret ödenmesi durumunda da bu problem oluşmaktadır.²⁰⁴⁶ Bu da kamu kaynaklarının verimsiz harcanması anlamını taşır. Halihazırda üretilen bir hizmet söz konusu olduğunda izleyici sayısındaki değişiklik maliyeti doğrudan etkilemeyecektir. Bununla birlikte, söz konusu hizmetten örneğin 100 kişi yararlanabilecekken ve bu yönde bir talep varken, bu hizmetin bilet alıp gidilmemesi sebebiyle daha az yararlanıcıya ulaşması kaynakların verimli kullanılmaması olarak yorumlanabilir. Ayrıca, bazı durumlarda düşük fiyatın katılımı artırmadığı, halihazırda sanata erişim sağlayabilen zenginlere daha fazla katkı sağladığı da belirtilmektedir.²⁰⁴⁷ Bu gibi dışsallıklar, ekonomik olarak erişim sağlamak zorlanan kesimlerin sanata erişebilirliğinin sağlanması için daha düşük bedellendirilen kategoriler oluşturulması (örn. öğrenci, emekli kategorisi) veya ekonomik duruma göre indirimli erişime imkân sunan gelecek kültür sanat kartlarının paylaşılması ile çözülebilir.

Sanat kamu hizmetinin bedellendirilmesine ilişkin olarak değerlendirilmesi gereken bir husus, asli hizmetin değil yan hizmetlerin/malların bedellendirilmesidir. İş modeli olarak kullanılan ve temel hizmetler ücretsiz sunulurken diğer yan veya gelişmiş hizmetler için para

²⁰⁴³ “Sanata Erişim Sınıfsal Bir Hak Mı?”, **KREKSA**, 2015, (Çevrimiçi) <https://www.kreksa.com/single-post/2015/01/19/Sanata-erişim-sınıfsal-bir-hak-mı>.

²⁰⁴⁴ a.y.

²⁰⁴⁵ Heather Savigny, “free riding”, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/topic/free-riding>.

²⁰⁴⁶ Robert Albanese, David D. van Fleet, “Rational Behavior in Groups: The Free-Riding Tendency”, **The Academy of Management Review**, C. 10, No: 2, 1985, s. 244.

²⁰⁴⁷ Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 33.

talep edilmesi olarak tanımlanabilecek *freemium* yönteminin²⁰⁴⁸ sanat faaliyetleri bakımından kullanıldığı görülebilmektedir. Sanat faaliyeti yürütülen yerde sunulan yemek hizmetleri veya hediye eşyaların karlılık ve verimlilik esaslarına göre bedellendirilmesi, hizmetten yararlanımı caydırmayacağı gibi kamu kaynaklarının etkin kullanımı anlamına gelecektir. DOB tarafından sahnelenen bir bale biletinin düşük bedelle sunulurken, söz konusu eserin kataloğunun ücretli satılması, özellikle de günümüzde eser bilgilerine erişimin kolaylığı düşünüldüğünde, bedellendirmede denge sağlamak için bir yöntem olabilir. KTB'ye tahsisli bulunan taşınmazların, kültür merkezlerinin, müzelerin vb. büfe, satış hizmeti, otopark gibi gelir getirici mekanlarının kiraya verilerek gelir elde edildiği görülmektedir.²⁰⁴⁹ Örneğin, İstanbul Atatürk Kültür Merkezi İşletme Müdürlüğü'nün toplam geliri toplam giderinden yüksektir.²⁰⁵⁰ Bunun arkasında salonun tahsis gelirleri, ticari işletme gelirleri, sanat dışı faaliyetlerden alınan (restoranlar) kira gelirleri vardır.²⁰⁵¹ Toplam gelirin giderden daha yüksek olduğu bu kültür merkezinde salon bilet gelirlerinin giderlerin ancak yarısından biraz fazlasını karşılayabildiği tespit edilebilmektedir.²⁰⁵²

Son olarak tekrar belirtmek gerekir ki, sanat faaliyetleri bedellendirilirken özel kişi sanatçıların ve sanat kurumlarının sanat ve girişim özgürlüklerine müdahale edilmemesi gerekmektedir.²⁰⁵³

F. Hangi Sanat: İdarenin Takdir Yetkisi

Kanun koyucunun teorik olarak idarenin faaliyetlerini en ince ayrıntısına kadar düzenleyeceği söylenebilse de fiili durum buna imkân sunmamaktadır.²⁰⁵⁴ Kamu hizmetlerinin düzenlenebilmesi ve eksiksiz olarak sunulabilmesi için idarelere hukuk kuralları içerisinde hareket serbestisinin tanınması gerekmektedir.²⁰⁵⁵ İdareye takdir yetkisinin tanınmasının gerisinde kamu yararı bulunmaktadır.²⁰⁵⁶

²⁰⁴⁸ Freemium “müşterileri diğer mal veya hizmetleri satın almaya ikna etmek için bir işletme tarafından verilen ücretsiz hediye gibi bir teşvik” olarak tanımlanırken aynı zamanda “temel hizmetlerin ücretsiz olarak sunulduğu, ancak daha gelişmiş özelliklerin ücretli olduğu bir iş modeli” olarak da tanımlanmaktadır. Tanım için bkz. Oxford English Dictionary, “freemium”, 2023, (Çevrimiçi) https://www.oed.com/dictionary/freemium_n?tl=true. Çeviri tarafımızca yapılmıştır.

²⁰⁴⁹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 236.

²⁰⁵⁰ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 247.

²⁰⁵¹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.y.**

²⁰⁵² T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 247–248.

²⁰⁵³ Kültür profesyonellerinin ücretsiz etkinlikleri eleştirmesine ilişkin bkz. İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Türkiye’de Yerel Kültür Ekosistemi”, s. 87.

²⁰⁵⁴ Günday, **İdare Hukuku**, s. 42.

²⁰⁵⁵ Cemil Kaya, **İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi**, 2. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2014, s. 13.

²⁰⁵⁶ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 1067.

Farklı şekillerde tanımlanan takdir yetkisi²⁰⁵⁷ “idarenin serbestçe veya mevcut seçeneklerden birini uygun gördüğünce tercih ederek karar alabilme imkanır.”²⁰⁵⁸ Bu yetki hem bir konuda karar alıp almamayı hem de “birden fazla karar arasında seçim yapma imkanı”nı içermektedir.²⁰⁵⁹ İdarelere birçok işlemin yapılabilmesi konusunda görev ve yetki verilmesinin de takdir yetkisine sahip olduğunun göstergesi olarak sunulmaktadır.²⁰⁶⁰ İdarenin birçok görevinden hangisine öncelik vereceği ve hangi yer ve zamanda gerçekleştirileceği takdir yetkisi içerisinde kalmaktadır.²⁰⁶¹ Bu sınırlanamaz bir yetki değildir. Takdir yetkisi yargısal denetime tabidir.²⁰⁶² İdari yargının keyfiliği önlemek ve bireylerin hak ve özgürlüklerini korumak için takdir yetkisinin denetlenmesi gerekmektedir.²⁰⁶³

İdarenin sanat faaliyeti yürütmesine ilişkin kendisine tanınan takdir yetkisinin temel hak ve özgürlükleri ihlal riskinin yüksek olduğunu söylemek çok mümkün gözükme de sanat faaliyetinin vergiler ile yürütüldüğü en azından bir kısmının sübvansede edildiği bilinmektedir. Bu bağlamda bütçenin kamu yararına uygun kullanılması bakımından idarenin bu yetkisini nasıl kullanıldığı önem taşımaktadır. Sanat faaliyeti bakımından takdir yetkisinin kullanımı, objektif sanat tanımının kabul edilmesi ve bu tanımın devlet tarafından yapılması riskini barındırmaktadır. Nitekim, sanat idare tarafından endoktrinasyon aracı olarak kullanılabilen bir araçtır. Halide Edip bir söyleşisinde devletin bir ideolojiyi korumasının doğal olduğunu fakat bu korumanın tekel yaratması durumunda sanatı “fabrikadan çıkmış seri halinde çanak ve çömleğe” benzeyeceğini belirtir.²⁰⁶⁴ Bu benzetme idarenin sanat faaliyeti yürütürken kullandığı takdir yetkisinin önemini göstermektedir.

Sanat faaliyetinin gerek vergilerle yürütülmesi gerekse tek yönlü bir ideoloji dayatmak suretiyle diğer görüşlere alan tanınmaması riskini barındırması sanat faaliyeti söz konusu olduğunda takdir yetkisinin nasıl kullanılması gerektiği sorusunu doğurmaktadır. Bu soru, sanat kavramının da yukarıda ortaya konduğu üzere sanatın tanımlanmasındaki zorluk nedeniyle zor

²⁰⁵⁷ Farklı tanımlamalar için bkz. Kaya, **İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi**, s. 18–26.

²⁰⁵⁸ Yayla, **İdare Hukuku**, s. 190. Takdir yetkisi idarelere en az iki karar arasında seçim yapma imkanı sunan yetkisi olmasına ilişkin bkz. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 1060. Doktrin ve yargı kararlarında farklı terimler kullanıldığı da belirtilmektedir. Kaya, **İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi**, s. 7–8.

²⁰⁵⁹ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 1060.

²⁰⁶⁰ Gözler, **a.g.e.**, s. 1066.

²⁰⁶¹ Gözler, **a.g.e.**, s. 1066–1067.

²⁰⁶² Yayla, **İdare Hukuku**, s. 191–193.

²⁰⁶³ Takdir yetkisi alanında bireylerin temel hak ve özgürlüklerini ihlal tehlikesi bulunmasına ilişkin bkz. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 120. Temel hak ve özgürlükler ile çatışan bir takdir yetkisi söz konusu olduğunda idarenin teknik değerlendirmelerinin de yargı denetimine tabi olmasına ilişkin bkz. Onur Karahanoğulları, **İdarenin Hukukla Kavranması: Yasallık ve İdari İşlemler (Yargı Kararlarına Dayalı Bir İnceleme)**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2011, s. 516. Yazar “takdiri yetki” kavramını kullanmaktadır.

²⁰⁶⁴ “Edebiyat Söyleşileri”, y.y., (Çevrimiçi) <https://edebiyatsoylesileri.com/post/616282102156099584/halide-edip-adivar-buyuk-edebiyatlar-buyuk>.

bir sorudur; zira soruya verilecek cevap yerindelik alanına girme riski barındırmaktadır. Benzer bir soru sanatın popüler kültür dikkate alınarak sunulması bakımından da geçerlidir. Nitekim, ihtiyaca odaklanmayan ve fakat yalnızca popülerliği göz önüne alarak eğlence amaçlı sunulan bir sanat için kamu kaynağı harcanması teorik olarak sorgulanması gereken bir husustur. Bununla birlikte takdir yetkisinin yargısal denetiminin sınırını yerindelik oluşturmakta ve Anayasa md. 125/4 uyarınca yargı yeri yerindelik denetimi yapamamaktadır.²⁰⁶⁵ Bir işlem ve eylemin ihtiyaca uygun olup olmadığının değerlendirilmesinin yargının idarenin yerine geçmesi anlamına geldiği belirtilmektedir.²⁰⁶⁶ Fakat belirtmek gerekir ki, takdir yetkisinin kamu yararı ve kamu hizmeti gerekliliklerine uygun olup olmadığının değerlendirilmesi yapılabilir.²⁰⁶⁷ Bu doğrultuda (i) görevleri arasında sanat faaliyeti yürütme bulunan idarelerin bu faaliyetleri yürütüp yürütmemesi ve (ii) yürütme kararı aldığı sanat faaliyetlerini ne şekilde ve kapsamda yürüteceği takdir yetkisinin değerlendirilmesini gerektirmektedir. Nitekim, takdir yetkisi keyfi hareket etme yetkisi vermemektedir ve hukuka uygun olarak kullanılmalıdır.²⁰⁶⁸

İdarenin zorunlu kılınmayan fakat kamu hizmeti olarak belirlenmiş bir alanda bu hizmeti yüklenip yüklenmeme konusunda takdir yetkisi bulunmaktadır.²⁰⁶⁹ Görevleri arasında sanat faaliyeti yürütmek de bulunan idarelerin, diğer faaliyetleri önceliklendirebileceğinin kabulü kanımızca mümkündür. Anayasa md. 65'in de buna imkân verdiği düşünülmektedir. İdarenin kendisine tanınan yetkileri mali ve teknik imkanlarına göre kullanması gerekmektedir.²⁰⁷⁰ Örneğin, mahalli idareler Belediye Kanunu md. 14'te verilen görevleri mahalli müşterek ihtiyaç gözeterek yürütmelidir. Yine aynı maddede "hizmetlerin yerine getirilmesinde öncelik sırası, belediyenin malî durumu ve hizmetin ivediliği[nin]" dikkate alınarak belirleneceği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda, belediyelerin muhakkak kültür faaliyeti yürütmesine gerek olduğu düşünülmeyebilir.²⁰⁷¹ Bununla birlikte sanat faaliyeti yerine getirmek için kurulmuş idarelerin (örneğin DTGM veya DOB) bu faaliyeti hiç

²⁰⁶⁵ Ayrıca bkz. 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu, R.G. No: 17580, T. 20.01.1982, md. 2/2.

²⁰⁶⁶ Kaya, **İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi**, s. 176. Kanımızca, hukuk kuralları ihtiyacın gerekliliklerini öngörüyorsa, idarenin işlem ve eylemlerinin bu gerekliliklere uygun olup olmadığı değerlendirilebilir. İhtiyaca uygun olanlar arasında hangisinin tercih edileceği yerindelik kapsamında ele alınmalıdır.

²⁰⁶⁷ Akgüner, **İdare Hukuku**, s. 110.

²⁰⁶⁸ Şeref A. Gözübüyük, Turgut Tan, **İdare Hukuku Cilt II**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2016, s. 500. İdarenin karar alıp almama serbestisinin takdir yetkisi olarak ele alınmasının hatalı olduğu da belirtilmiştir. Bkz. Karahanoğulları, **İdarenin Hukukla Kavranması: Yasallık ve İdari İşlemler (Yargı Kararlarına Dayalı Bir İnceleme)**, s. 499.

²⁰⁶⁹ Atay, **İdare Hukuku**, s. 559.

²⁰⁷⁰ Kaya, **İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi**, s. 35. Danıştay, 12. Daire, E. 1972/1951, K. 1974/859, T. 13.12.1973, Danıştay Dergisi 1975, 16-17, s. 448.

²⁰⁷¹ Gözler, belediyelere verilmiş görevlerin yapılması gerektiğini; fakat bu görevlerin yerine getiriliş biçimi ve zamanı bakımından takdir yetkisi olduğunu belirtmektedir. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 1066-1067.

yürütmeyeceklerini söylemek mümkün değildir. Bir kamu kuruluşu bir hizmeti yerine getirmek için kurulduysa bunu yerine getirmek zorundadır ve fakat işleyişini kendisi belirleyebilir.²⁰⁷² Örneğin, tiyatro kurulacak yerler bakımından DTGM'nin lüzum görmesi gerekmekte yani takdir yetkisi bulunmaktadır.²⁰⁷³ Aksi, bu idarelerin kuruluş amacıyla bağdaşmayacaktır. Ayrıca, idarenin takdir yetkisi kapsamında tesis edebileceği bir işlemi imkanlar olmasına rağmen tesis etmemesinin kabul edilmeyeceği de belirtilmektedir.²⁰⁷⁴

İkinci olarak, hangi sanat faaliyetinin ne şekilde yürütüleceği sorusu değerlendirilmelidir. İdarenin takdir yetkisini “kanuni düzenlemenin çizdiği sınırlar içinde”, Anayasada yer alan ilkelere uygun şekilde, eşitlik ilkesini gözeterek, “kamu yararı ve kamu hizmeti gereklerine uygun” olarak ve gerekçeli şekilde kullanması gerektiği söylenmektedir.²⁰⁷⁵ Eşitlik ilkesi ve ölçülülük ilkesinin takdir yetkisinin yargısal denetiminde önemli kriterler olarak ele alındığı da görülmektedir.²⁰⁷⁶ Takdir yetkisinin kullanılmasına ilişkin Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tavsiye kararı da bulunmaktadır.²⁰⁷⁷ Bu kararda yer alan temel ilkeler; (i) takdir yetkisinin veriliş amacından başka bir amaç için kullanılmaması; (ii) söz konusu olayla ilgili unsurların dikkate alınarak tarafsız ve nesnelliğin gözetilmesi; (iii) ayrımcılıktan (hakkaniyete aykırı) kaçınılarak eşitlik ilkesinin gözetilmesi; (iv) kararın kişilerin hak, özgürlük ve menfaatleri üzerinde yaratacağı olumsuz etkilerle amaç arasında bir denge kurulması; (v) makul süre içerisinde kullanılması; (vi) idare hukuku kurallarını istikrar içerisinde uygularken olayın somut özelliklerinin dikkate alınması olarak listelenmiştir. Temel ilkelerin dışında usul ve takdir yetkisinin denetimine ilişkin de ilkelere yer verildiği görülmektedir. Bu bağlamda aleniliğin sağlanması, idare hukukunun genel kurallarından ayrılması durumunda gerekçesinin bildirilmesi, takdir yetkisinin hukuki denetime tabi olması, işlemin makul sürede yapılmamasının denetime tabi olması ve denetimi gerçekleştiren kurum

²⁰⁷² Truchet, **Droit administratif**, s. 367.

²⁰⁷³ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, “Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 22.

²⁰⁷⁴ Günday, **İdare Hukuku**, s. 42.

²⁰⁷⁵ Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 122. Benzer şekilde bkz. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 864. Anayasal kurallara uygunluk denetlenirken sosyal devlet ilkesi, aile birliğinin korunması ilkesi, eşitlik ilkesi, idarenin bütünlüğü ilkesi, savunma hakkı, düşünce ve kanaat hürriyeti, ölçülülük ilkesi, çevrenin korunması ilkesi gibi alt başlıkların ayrı ayrı değerlendirildiği de görülmektedir. Kaya, **İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi**, s. 130–157. Kamu hizmeti gerekleri ve kamu yararına uyulması gerektiğine ilişkin ayrıca bkz. Kaya, **a.g.e.**, s. 157–166.

²⁰⁷⁶ Kaya, **İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi**, s. 130.

²⁰⁷⁷ Kararın Türkçesi için bkz. Onur Karahanoğulları, “İdari Takdir Yetkisinin Kullanılmasına İlişkin R(80)2 Sayılı Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Tavsiye Kararı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 45, No: 1–4, 1996.

veya mahkemenin gerekli bilgileri alma yetkisi bulunması bu ilkeler arasında yer almaktadır.²⁰⁷⁸

Sanat kamu hizmeti yürütülmesinin arkasında yatan sosyal adalet ilkesi, anayasal sınırlar ve yukarıda ele alınan ilkeler göz önünde tutulduğunda kamu yararının gerçekleşebilmesi için devletin esas alması gereken prensibin “en iyiyi” “en fazla kişi” için (*the best to the most*) sunmak olduğu düşünülmektedir.²⁰⁷⁹ Bir başka şekliyle bu durum “[h]alka en güzeli, en iyiyi verme” gerekliliği olarak dile getirilmiştir.²⁰⁸⁰ Örneğin tiyatro özelinde burada amaçlananın sınıf ayrımı gözetmeksizin herkese açık ve erişilebilir olan ve aynı zamanda nitelik olarak seyirciye estetik tat veren ve eleştirme/tartışma gücünü geliştiren bir tiyatro faaliyeti yürütmek olduğu görülmektedir.²⁰⁸¹

Bu yaklaşıma ilişkin temel sorular arasında “en iyinin” “en fazla kişi” için nasıl erişilebilir kılınacağı, etkileyici sanat ile amatör sanat arasında dengenin nasıl kurulacağı, sanatta mükemmeliyet desteklenirken kültürel, etnik, sınıf, coğrafi veya yaş dağılımının nasıl gözetileceği, farklı sanat dalları arasında dengenin nasıl kurulacağı, kültür politikasının ne ölçüde merkezileşeceği soruları bulunmaktadır.²⁰⁸² Bağımsız idari otoritelerin teknik ve uzmanlık gerektiren konularda karar alması sebebiyle bunların işlemleri üzerinde yapılan denetimin “minimum” olup olamayacağı tartışması²⁰⁸³ kanımızca sanat faaliyeti bakımından da geçerli olacaktır. Devletin sunması gerektiği düşünülen sanat eserlerinin sıralanması bu tezin sınırını aşmaktadır. Fakat burada önemli iki unsur bulunmaktadır. “En iyiyi” “en fazla kişi” için erişilebilir kılmak için hangi sanatın sunulacağına yetkin kurumların karar vermesi ve bu kurumların yine yetkin kişiler tarafından oluşturulmuş kriterleri gözetmesidir. Bu kurumların vereceği kararlar da idarenin yerindelik denetimi alanına girecektir. Bununla birlikte bu yetkinin sınırsız olmadığı belirtilmelidir. Takdir yetkisinin kötüye kullanılmasının engellenmesi hukuk devletinin de temelinde yatmaktadır.²⁰⁸⁴ İdarenin takdir yetkisini siyasi amaçlarla veya özel amaçlarla kullanması yetki saptırması teşkil edecektir.²⁰⁸⁵ Bunun sınırını

²⁰⁷⁸ Council of Europe Committee of Ministers, “Recommendation No. R (80) 2 of the Committee of Ministers Concerning the Exercise of Discretionary Powers by Administrative Authorities”, 1980, (Çevrimiçi) <https://rm.coe.int/16804f22ae>.

²⁰⁷⁹ Benzer değerlendirme için bkz. Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 117.

²⁰⁸⁰ And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 266.

²⁰⁸¹ And, **a.y.**

²⁰⁸² Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 120. Kurumların “*mainstream*” bir anlayışı takip etmesi ve klasik ve romantik dönem yapıtlarına odaklanması ve çağdaş sanat eserlerine yer vermemesi eleştirisi için bkz. Gültekin, “Türkiye’de Kültürel Haklar Sorunsalına Sanatsal Açıdan Bir Bakış”, s. 455.

²⁰⁸³ Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 875–876. Benzer şekilde Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Cilt II**, s. 523–524.

²⁰⁸⁴ Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 120.

²⁰⁸⁵ Kaya, **İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi**, s. 196.

da anayasal ilkeler oluşturacaktır. Örneğin toplumun bir kesimine (örn. kadınlara) yönelik şiddeti içeren bir sanat faaliyeti, sanat özgürlüğü kapsamında korunabilecek olsa da bu faaliyetin idare tarafından yürütülmesi idarenin cinsiyet ayırt etmeden eşitlik ilkesine uygun hareket etme ya da bireylerin maddi varlıklarını koruma yükümlülüğüne aykırılık anlamına gelecektir. Bu doğrultuda idare takdir yetkisini, Anayasanın kendisi için öngördüğü sınırlar çerçevesinde kullanmalıdır.

Kanımızca sanat faaliyeti bakımından olması gereken sanat faaliyeti mozaïği oluşturulmasıdır. Herkese hitap edebilen, herhangi bir ayırım gözetmeksizin çoğulculuk anlayışı içerisinde geliştirilen, farklı sanat türlerine ve her bir sanat türü içerisinde farklı sanat eserlerine yer veren bir mozaik oluşturulması “en iyiyi” “en fazla kişi” için sağlama anlamına gelecektir. Burada eksikliklerin tespit edilmesi ve o şekilde bir değerlendirme yapılması da önem arz edecektir. Nitekim özel kişi sanatçılar ve sanat kurumları herkesi temsil edemese de kamu kurumları eksiklikleri tespit edip boşlukları doldurup “herkesi kapsayacak” şekilde bir kültür politikası izleyebilir.²⁰⁸⁶ Burada belirtmek gerekir ki, “Devletin dini olamayacağı gibi devlet sanatı da” olmamalıdır.²⁰⁸⁷ Kültür alanına iktidar mücadelesi amacıyla yaklaşıldığında kültürel çeşitlilik ve zenginlik korunamayacak ve çoğulculuk ile bağdaşmayan bir anlayış ortaya çıkacaktır.²⁰⁸⁸

Takdir yetkisi söz konusu olduğunda ele alınması gereken bir diğer husus devletin sanat faaliyeti yürütürken taraflı davranmasıdır. Devletin, yalnızca belirli bir sanat anlayışını tercih etmesi veya sanat yoluyla belirli görüşleri aşılması tarafsızlık ilkesi bağlamında ele alınması gereken bir husustur. Bu durum devlet-sanat ilişkisinin yarattığı şüpheler bakımından da önem teşkil etmektedir. Eşitlik ilkesi, takdir yetkisi kullanılırken esas alınması gereken temel ilkelerden biridir.²⁰⁸⁹ Bu ilke değerlendirilirken söylendiği üzere idarenin kamu hizmetini laiklik, tarafsızlık, çoğulculuğa saygılı ve fırsat eşitliğini sağlayacak şekilde yürütmesi gerekmektedir.²⁰⁹⁰ Bu da yürütülen sanat faaliyetine karar verilirken ırk, dil, din, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, kanaat gibi nitelikler sebebiyle herhangi bir ayrımcılık yapılmamasını gerektirmektedir. Devletin kültür politikası belirlerken dikkatli olması, “uzun vadeyi hedeflemesi ve bireylere kısıtlamalardan arındırılmış bir sanat yaşamı alanı sunması” önem arz

²⁰⁸⁶ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Kültür Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar”, s. 33.

²⁰⁸⁷ Kanadoğlu, “Sanat Özgürlüğü”, s. 194.

²⁰⁸⁸ Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 111.

²⁰⁸⁹ Karahanoğulları, **İdarenin Hukukla Kavranması: Yasallık ve İdari İşlemler (Yargı Kararlarına Dayalı Bir İnceleme)**, s. 519.

²⁰⁹⁰ Keskin, **Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi**, s. 38.

etmektedir.²⁰⁹¹ “En iyiyi” “en fazla kişi” için sunmak temel alındığında, ayrımcılığın önüne geçileceği de düşünülmektedir. Bunu yaparken de idarenin anayasal ilkelere uygun hareket etmesi gerekmektedir. Burada tekrar belirtmek gerekir ki anayasal ilkeler yalnızca eşitlik ve/veya tarafsızlık ilkesi ile sınırlı değildir. Örneğin, idarenin gençleri kötü alışkanlıklara yönlendiren bir oyunu sahneye koyması, Anayasa ile Devlete yüklenen gençlerin korunması için gereken tedbirleri alınması yükümlülüğü ile bağdaşmayacaktır.

Ayrıca, kültürel hak kavramının bireylerin kültür politikaları oluşturulurken söz sahibi olmasını da kapsadığı ve kamu hizmetinin kolektif genel ihtiyacı odak aldığı düşünüldüğünde, sunulan sanat faaliyetleri belirlenirken yararlanıcının fikrinin alınması ve katılımcı bir politika izlenmesi de önerilebilir. Bununla birlikte, yararlanıcı fikirler alınırken yalnızca çoğunluğun popüler bulduğu bir sanatın sunulmasına yol açılması yukarıda da belirtildiği üzere kamu yararı amacı ile bağdaşmayabilecektir. Bu bağlamda bu ihtiyaç tespit edilirken çoğulculuk ilkesinin ve çeşitliliğin sağlanmasına ayrıca dikkat edilmelidir.

Bazı durumlarda mevzuatın veya faaliyet raporlarının sanat eserlerinin niteliklerini belirlediği görülmektedir. Örneğin, ilgili mevzuatta Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasının konser programlarında milletlerarası ölçüde sanat değeri olan eserlerin yer alacağı belirtilmektedir.²⁰⁹² İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri bünyesinde kurulan yöresel topluluklara ilişkin mevzuat da “yüksek sanat seviyesinde” faaliyetler sunulmasını öngörmektedir. Devlet Tiyatroları Çalışma Yönergesi uyarınca da yerli ve yabancı eserlerle birlikte ve sanat estetik duygusunu geliştirmek amacıyla faaliyet yürütmesi görevi ve yetkisi de belirli nitelikte sanat eserleri sunulmasının amaçlandığını göstermektedir.²⁰⁹³ Bununla birlikte, yine aynı yönergede doğru yargılara varılmasını sağlamak amacı da bulunmakta ve bu da geniş bir takdir yetkisi verildiğini göstermektedir.²⁰⁹⁴ DTGM faaliyet raporunda kişilerin bilgi, görüş ve estetik değerlerini yükselten, toplumsal ve milli değerleri yansıtan ve kültürel ihtiyaçları karşılayan eserlerin sahnelenmesinin stratejik amaç olarak ortaya koyulduğu görülmektedir.²⁰⁹⁵ Yine faaliyet raporunda dünya klasiklerini tanıtmak ve Türk oyun yazarlarının eserlerine yer vermek de görev ve yetkiler arasında sayılırken aslında hangi sanat sorusu cevabına örnek olmaktadır.²⁰⁹⁶ DOB faaliyet raporunda ise amacın “[o]pera, operet ve bale temsillerini [...]

²⁰⁹¹ Bingöl, “Sanat Özgürlüğü”, s. 121.

²⁰⁹² Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Yönetmeliği md. 34.

²⁰⁹³ Devlet Tiyatroları Çalışma Yönergesi md. 4.

²⁰⁹⁴ Devlet Tiyatroları Çalışma Yönergesi md. 4.

²⁰⁹⁵ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, “Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 24.

²⁰⁹⁶ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 5.

[m]üzik sanatları ile ilgili konserleri evrensel boyutta” icra etmek olduğu görülmektedir.²⁰⁹⁷ Belediyelerin de farklı eserlere yer verdiği görülmektedir. Belediyelerin düzenledikleri meddah gösterisi,²⁰⁹⁸ caz festivali/konserleri,²⁰⁹⁹ Hacivat ve Karagöz perde oyunu,²¹⁰⁰ film müzikleri resitali,²¹⁰¹ piyano resitali,²¹⁰² uluslararası piyano festivali,²¹⁰³ oda müziği festivali,²¹⁰⁴ mehteran gösterisi,²¹⁰⁵ sema gösterileri,²¹⁰⁶ sokak sanatçıları etkinlikleri,²¹⁰⁷ canlı heykel performansı,²¹⁰⁸ çağdaş gösteri sanatları,²¹⁰⁹ performans sanatları,²¹¹⁰ gölge gösterisi,²¹¹¹ standup gösterisi,²¹¹² çadır tiyatrosu²¹¹³ veya orta oyunu²¹¹⁴ bunların örneğini oluşturmaktadır.

²⁰⁹⁷ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, “2023 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu”, s. 1.

²⁰⁹⁸ T.C. Aksaray Belediyesi, “Aksaray Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 99.

²⁰⁹⁹ T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, “Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 402. T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, “Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 175.

²¹⁰⁰ T.C. Afyonkarahisar Belediye Başkanlığı, “Afyonkarahisar Belediyesi 2021 Faaliyet Raporu”, s. 391. T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, “Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 65.

²¹⁰¹ T.C. Bilecik Belediyesi, “Bilecik Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 44–46.

²¹⁰² T.C. Uşak Belediyesi, “Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 100.

²¹⁰³ T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, “Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 174.

²¹⁰⁴ T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, “Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 140.

²¹⁰⁵ T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, “Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 240.

T.C. Çorum Belediyesi, “Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 138. T.C. Düzce Belediyesi, “Düzce Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 211–212. T.C. Erzincan Belediyesi, “Erzincan Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 183. T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, “Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 27. T.C. Kırşehir Belediyesi, “Kırşehir Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 103. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, “Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 219. T.C. Malatya Büyükşehir Belediyesi, “Malatya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 160. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, “Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 151. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, “Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 37.

²¹⁰⁶ T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, “Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 333. T.C. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, “Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 66–67. T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, “Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 117.

²¹⁰⁷ T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, “Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 209. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, “Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 223.

²¹⁰⁸ T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, “Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 213.

²¹⁰⁹ T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, “İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 324–325.

²¹¹⁰ T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, “İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 192.

²¹¹¹ T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, “Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 196–197.

²¹¹² T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, “Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 118.

²¹¹³ T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, **a.g.e.**, s. 122.

²¹¹⁴ T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, **a.y.**

G. Kamu Görevlisi Olarak Sanatçılar

1. Genel Olarak

Sanatın kamu hizmeti olarak sunulmasının sonucu faaliyetin kamu görevlileri eliyle görülmesi olmuştur.²¹¹⁵ Sanat kamu hizmeti belirtildiği üzere idare eliyle yürütülmektedir.²¹¹⁶ Devlet sanat ilişkisinde önemli bir boyut, sanatçıların kamusal olarak istihdam edilmesi ve devlet çalışanı olmalarıdır.²¹¹⁷ Sanatçıların statülerinin tartışma konusu olduğu dönemde TOTSİS grevinde sanatçılar memur olmak istemediklerini “[d]evlet memurluğunun dar ve belirli kalıpları; sanat özgürlüğünü, sanat gelişim ve yeteneğini kısıtladığı için memur olmak istemiyoruz!” diyerek belirtmişlerdir. 2023 tarihli bir eserde atıf yapılan bir saha çalışmasında sahne uygulatıcılarının siyasi olarak müdahaleye maruz kaldıklarını belirtenler olmuştur.²¹¹⁸ Bununla birlikte aynı saha çalışmalarında devlet korumasının gişe kaygısını ortadan kaldırmaya ek olarak, oynanan oyunların diğer devlet otoriteleri tarafından engellenememesi bakımından da özgürlük sağladığı söylenmiştir.²¹¹⁹

Sanat faaliyeti ile memuriyetin bağdaşmayacağına ilişkin görüşler dile getirilmektedir.²¹²⁰ Keynes’in ileri sürdüğü ve “*arm’s length principle*” olarak da adlandırdığı modelde de özerk bir kuruluştaki akran değerlendirmesi gerçekleştiren kişilerin kamu görevlisi olmaması gerektiği savunulmuştur.²¹²¹ Anayasa md. 128 uyarınca genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü olunan kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevlerin kamu görevlileri eliyle yürütülmesi gerekmektedir. “Genel idare esasları” kamu hukuku rejimi ve kamusal yönetim usulleri olarak yani kamu gücü kullanarak tek yanlı işlem tesis etmek ve karar almak şeklinde açıklanmaktadır.²¹²² Kamu gücüyle yürütülmesi gereken faaliyetlerin genel idare esaslarına tabi olması belirtilmekle birlikte yalnızca kamu gücü kavramının esas

²¹¹⁵ Pontier, **Les services publics culturels**, s. 48. Kamu hizmetinin aslı olarak çalışan sanatçılar ile idare arasındaki hukuki ilişkinin de kamu hukukuna tabi olduğu Fransız yargısı tarafından da kabul edilmiştir. Pontier, **a.g.e.**, s. 125–126.

²¹¹⁶ Kamu görevlisi sayılabilmek için emanet usulüyle yürütülen bir hizmette bir kişinin istihdam ilişkisi içerisinde yararlanılması gerektiğine ilişkin bkz. Taner Ayanoğlu, “Kamu Personelinin Hukuki Rejimi”, **Günlük Yönetim**, ed. İl Han Özay, 3. baskı, İstanbul, Filiz Kitapevi, 2017, s. 984.

²¹¹⁷ Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 60. Bu tez kapsamında idari görevlerde bulunan kamu görevlileri değil sanatçılar değerlendirilmektedir.

²¹¹⁸ Karslı, **a.g.e.**, s. 123.

²¹¹⁹ Karslı, **a.g.e.**, s. 120.

²¹²⁰ Karslı, **a.g.e.**, s. 140.

²¹²¹ Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 138.

²¹²² Günday, **İdare Hukuku**, s. 582. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 666. Ayrıca bkz. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 476. Genel idare esaslarının kamu hukuku rejimi içerisinde yürütülmeyi ifade etmesine ilişkin bkz. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 283. Benzer şekilde bkz. Selman Sacit Boz vd., **Kamu Personel Hukuku**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2021, s. 46.

alınmasının, genel idare esasları kavramının daraltılması anlamına gelecektir.²¹²³ Bu kavramın tanımı üzerinde öğretide bir görüş birliği bulunmadığı²¹²⁴ ve tartışıldığı görülmektedir.²¹²⁵ Önem itibarıyla hangi hizmetlerin bu esaslara göre yürütülmesi gerektiği de tespit edilememektedir.²¹²⁶ Özel işletmecilik esaslarına göre yürütülen faaliyetlerde kamu görevliliği niteliğinde olunmadan da faaliyet yürütülebileceği belirtilmektedir.²¹²⁷ Bu doğrultuda Anayasa'nın “[k]amu hukukuna tabi kamu hizmetleri kamu hukukuna tabi görevlilerce yürütülür, özel hukuka tabi kamu hizmetleri özel hukuk görevlilerince görülür” bağlantısını kurduğu savunulmaktadır.²¹²⁸ İdarenin kamu hizmeti olmayan özel faaliyetlerinin kamu görevlileri eliyle yürütülmeyeceği ve işçi istihdam edilebileceği söylenmektedir.²¹²⁹

Bu tez ile birlikte sanatçılara ilişkin olarak mevzuatta öngörülen kamu görevliliği kategorileri ortaya konduktan sonra sanatçıların idari hizmet sözleşmesiyle istihdam edilmesi ve kamu görevliliği statüsünün yarattığı sonuçlar değerlendirilmektedir.

2. Türk Hukukunda Sanatçılara İlişkin Kamu Görevliliği Kategorileri

Anayasa md. 128, yukarıda belirtildiği üzere, genel idare esaslarına göre yürütülmesi gereken kamu hizmetinin memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle yürütülmesini öngörmektedir. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu (DMK) md. 4 uyarınca da kamu hizmetlerinin “memurlar, sözleşmeli personel, geçici personel ve işçiler” eliyle görüleceği belirtilmiştir. Memurlar ile sözleşmeli personel arasındaki fark değerlendirilirken, idare ile memur ilişkisinin statüleri, idare ile sözleşmeli personel ilişkisinin akdi bir ilişki olduğu söylenmektedir.²¹³⁰ Ayrıca sözleşmeli personel kavramının hukuki statüsüne ilişkin olarak bir uzlaşma bulunmadığı belirtilmekte²¹³¹ ve sözleşmeli personel rejimi “yamalı bohça” görünümünde olması sebebiyle eleştirilmektedir.²¹³² Literatürde kendi özel kanunları bulunanların diğer kamu görevlileri olarak sınıflandırıldığı da görülmektedir.²¹³³

²¹²³ Gözler, *İdare Hukuku Cilt 2*, s. 285–286.

²¹²⁴ Bülent Serim, “Sözleşmeli Personelin Hukuki Rejimi”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 21, No: 1, 1988, s. 136.

²¹²⁵ Gözler, *İdare Hukuku Cilt 2*, s. 650–656.

²¹²⁶ Gözler, *a.g.e.*, s. 285.

²¹²⁷ Gözler, *a.g.e.*, s. 654. Örnek olarak iktisadi ticari kamu hizmetleri verilmektedir.

²¹²⁸ Ayanoğlu, “Kamu Personelinin Hukuki Rejimi”, s. 992.

²¹²⁹ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 990.

²¹³⁰ Gözler, *İdare Hukuku Cilt 2*, s. 670.

²¹³¹ Mehmet Rauf Karşı, *İdare Hukukunda Kamu Görevlisi Kavramı*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2016, s. 63.

²¹³² Mutlu Kağıtçıoğlu, *Kamu Personel Hukukunda Geçici Personelik Hukuksal Statüsünün Dönüşümü (2017 Değişikliği Öncesi ve Sonrası)*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 175.

²¹³³ Günday, *İdare Hukuku*, s. 585–586. Tartışmalar için bkz. Boz vd., *Kamu Personel Hukuku*, s. 60.

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu (DMK)²¹³⁴ md. 1 uyarınca “Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası üyeleri, Genelkurmay Mehtaran Bölüğü Sanatkarları, Devlet Tiyatrosu ile Devlet Opera ve Balesi ve Belediye Opera ve tiyatroları ile şehir ve belediye konservatuvar ve orkestralarının sanatkar memurları, uzman memurları, uygulatıcı uzman memurları ve stajyerleri” özel kuruluş yasalarına göre çalıştırılan personel arasındadır. DMK Ek Geçici Md. 12-15 uyarınca kendi kanunları yürürlüğe girene kadar DMK hükümlerinin uygulanacağı öngörülmektedir. DMK Ek Geçici Md. 16 uyarınca da “[t]eknik bünyeye dahil olmayan ve haklarında Devlet Memurları Kanunu hükümlerinin uygulanması gerekenler hariç, bu Kanunun Ek Geçici 12, 13 ve 14 üncü maddeleri kapsamına dahil personel ile Kültür ve Turizm Bakanlığının sanatla ilgili merkez ve taşra birimlerine bağlı olarak çalışan orkestra, koro ve topluluk sanatçıları, sanatkarları ve sanatçı öğretmenleri ile Devlet sanatçıları söz konusu maddelerin mali hükümlerine bağlı kalınsızın sözleşmeli olarak çalıştırılabilirler.”²¹³⁵

Özel kanunlara ve bu kanunlar doğrultusunda imzalanması öngörülen sözleşmelere bakıldığında sanatçıların memur ve/veya sözleşmeli personel olarak değerlendirildiği görülmektedir. 5441 sayılı Kanun ile, “Devlet Tiyatroları Sanatkar memurlar,” “Devlet Tiyatroları uygulatıcı uzman memurlar”, “Devlet Tiyatroları uzman memurlar” adı altında statüler yaratılmıştır. 1309 sayılı Kanun uyarınca da “Devlet Opera ve Balesi Sanatkar memurlar,” “Devlet Opera ve Balesi uygulatıcı uzman memurlar”, “Devlet Opera ve Balesi uzman memurlar” adı altında statüler öngörülmüştür. 657 sayılı Kanun Ek Geçici md. 13 ile birlikte de belediye opera ve tiyatroları ile şehir ve belediye konservatuvar ve orkestralarında çalışan sanatçılar “teknik bünyeye dahil olan stajyer, uzman memurlar uygulatıcı uzman memurlar ve sanatkarlar” olarak nitelendirilmektedir.²¹³⁶ Bu sanatçılara ilişkin tüm

²¹³⁴ 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, R.G. No: 12056, T. 23.07.1965.

²¹³⁵ Sözleşmeli personel tanımına ilişkin maddeye ayrıca bkz. md. 4 (B) “Sözleşmeli personel: (1) Kalkınma planı, yıllık program ve iş programlarında yer alan önemli projelerin hazırlanması, gerçekleştirilmesi, işletilmesi ve işlerliği için şart olan, zaruri ve istisnai hallere münhasır olmak üzere özel bir meslek bilgisine ve ihtisasına ihtiyaç gösteren geçici işlerde, Cumhurbaşkanınca belirlenen esas ve usuller çerçevesinde, ihdas edilen pozisyonlarda, mali yılla sınırlı olarak sözleşme ile çalıştırılmasına karar verilen ve işçi sayılmayan kamu hizmeti görevlileridir. (3) Ancak, yabancı uyrukluların; Millî Eğitim Bakanlığında norm kadro sonucu ortaya çıkan öğretmen ihtiyacının kadrolu öğretmen istihdamıyla kapatılamaması hallerinde öğretmenlerin; hizmetine kısmi zamanlı olarak ihtiyaç duyulacakların; Adli Tıp Müessesesi uzmanlarının; Devlet Konservatuvarları sanatçı öğretim üyelerinin; İstanbul Belediyesi Konservatuvarı sanatçıların; dış kuruluşlarda ve yurtdışı teşkilatlarında belirli bazı hizmetlerde çalıştırılacak personelin de zorunlu hallerde sözleşme ile istihdamları caizdir. (4) Bu fıkranın diğer paragraflarındaki hükümler ile özel kanunlarındaki hükümler saklı kalmak kaydıyla, bu Kanuna tâbi kamu idarelerinde Cumhurbaşkanınca belirlenecek pozisyon unvanlarında çalıştırılmak üzere işin geçici olması şartı aranmaksızın sözleşmeli personel istihdam edilebilir. Bu kapsamda istihdam edilen sözleşmeli personelden aynı kurumda üç yıllık çalışma süresini tamamlayanlar bu sürenin bitiminden itibaren otuz gün içinde talepte bulunmaları hâlinde bulundukları yerde aynı unvanlı memur kadrolarına atanır. Bulundukları pozisyon unvanı ile aynı unvanlı memur kadrosu bulunmayanların atanacağı kadrolar Cumhurbaşkanınca belirlenir.”

²¹³⁶ Sanatkar ve müteahhıs kavramının kullanımına ilişkin bkz. 37 sayılı Belediye Opera ve Tiyatroları Sanatkar, Müteahhıs, Hizmetli ve Stajyerlerine Verilecek Ücretler Hakkında Kanun, R.G. No: 10565, T. 30.07.1960.

sözleşmelerin tespit edilemediği söylenmelidir. Örnek olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü Görev ve Çalışma Yönetmeliği'ne bakıldığında sözleşmeli memur tanımında 5411 sayılı Kanun'daki tanımların esas alındığı görülmektedir.²¹³⁷

TRT bakımından ise sanat faaliyeti yürüten kişiler memur veya sözleşmeli personeli olarak ele alınmaktadır. 2954 sayılı Kanun md. 56, TRT'de personelin işe alınmasına ilişkin usul ve esasların yönetmelik ile düzenleneceğini öngörmektedir. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Hizmetlerinin Tanımı ve Bu Hizmetlere Atanacak Personel Yönetmeliği memur ve sözleşmeli statüdeki personele ilişkin düzenlemeler içermektedir ve md. 4 uyarınca memur “[k]urumun asli ve sürekli hizmetlerinde görevlendirilen ve kadro karşılığı sözleşmeli personel dahil olmak üzere memur statüsünde istihdam edilen personeli” olarak tanımlanmaktadır. Aynı tanım Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunda Memur Statüsünde İstihdam Edilen Personel Yönetmeliği'nde de yer almaktadır.²¹³⁸ Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Hizmetlerinin Tanımı ve Bu Hizmetlere Atanacak Personel Yönetmeliği ekinde kadrolar gösterilmekte ve bu kadrolar arasında yapımcılık, koro şefliği, koro şef yardımcılığı, orkestra şefi, orkestra şef yardımcılığı, stajyer sanatçılık, ses sanatçılığı, saz sanatçılığı, tonmayster gibi unvanlar bulunmaktadır. Kurumun Türk Halk Müziği ve Türk Sanat Müziği üretimlerinde ve çok sesli müzik dallarındaki topluluklarında icra etmek üzerine sanatçı istihdam ettiği görülmektedir. Ayrıca sözleşmeli personel pozisyonları arasında da sanatçı bulunduğu görülmektedir.

Orkestra – Koro – Topluluk Hizmet Sözleşmesi ile birlikte KTB Güzel Sanatlar Müdürlüğü'ne bağlı orkestralar, korolar ve topluluklarda çalışan sanatçıların da (Devlet sanatçısı, orkestra şefi...) sözleşmeli personel şeklinde tanımlandığı görülmektedir.²¹³⁹ Kamu görevlisi sanatçıların ilgili mevzuatlarında memur ya da sözleşmeli personel olarak nitelendirildiği tespit edilebilmektedir.

Literatürde kamu görevlisi sanatçılara diğer kamu görevlileri başlığı altında yer verildiği de görülmektedir.²¹⁴⁰ Söz konusu sözleşmeler bazı durumlarda aşağıda ele alınacağı üzere DMK'ye atıf yapmış olsa da sanatçılar bakımından kullanılan memur kavramı, DMK ile öngörülen memur kavramından ayrı bir statüdür; zira bu kişiler idari hizmet sözleşmesi yoluyla

²¹³⁷ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü Görev ve Çalışma Yönetmeliği md. 3.

²¹³⁸ Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Hizmetlerinin Tanımı ve Bu Hizmetlere Atanacak Personel Yönetmeliği, R.G. No: 27007, T. 24.09.2008, md. 4.

²¹³⁹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Orkestra-Koro-Topluluk) Hizmet Sözleşmesi.md. 1.

²¹⁴⁰ Boz vd., **Kamu Personel Hukuku**, s. 141–164. Yazarlar Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası ve Devlet Opera ve Balesi çalışanlarını değerlendirmektedir.

istihdam edilmektedir. Bu bakımdan kamu görevlisi sanatçıları DMK kapsamında değil özel kanunları uyarınca memur olarak nitelendirmek ve/veya sözleşmeli personel olarak diye kategorileştirmek daha uygundur.²¹⁴¹ Bu noktada belirtmek gerekir ki sözleşmeli personel sınıflandırılırken “idarelerin teşkilat mevzuatında yer alan düzenlemelere göre çalışan sözleşmeli personel” başlığına yer verildiği de görülmektedir.²¹⁴² Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu²¹⁴³ md. 16 uyarınca hazırlanan 2025-2027 Dönemi Bütçe Hazırlama Rehberi’nde de sözleşmeli personel başlığı altında “sözleşmeli sanatçı” kavramına yer verilmektedir.²¹⁴⁴ Bu sınıflandırmalar doğrultusunda özel kanunlara tabi sözleşmeli sanatçı kavramını kullanmak da mümkün olabilir.

3. Sanatçıların İdari Hizmet Sözleşmesi Yoluyla İstihdamına İlişkin Değerlendirmeler

Özel kanunlar değerlendirildiğinde, idarenin sanat faaliyeti yürütürken temel olarak idari hizmet sözleşmesi yoluyla kamu görevlisi istihdam ettiği tespit edilmektedir. 5441 sayılı Kanun hükümet tasarısında sanatçıların memur statüsünden farklı bir şekilde istihdam edilmesi gerektiği tiyatronun özgü çalışma ve gelişme şartları sebebiyle ifade edilmiş ve sözleşme ile çalıştırılma öngörülmüştür.²¹⁴⁵ Sözleşme yoluyla çalışılmasının geri planında çalışma zamanlarında farklılık, zor temin edilme, daha yüksek ücret verebilme, daha serbest çalışabilme gibi gerekçeler bulunmaktadır.²¹⁴⁶ Devlet Tiyatrosu sanatçılarının sözleşmeli çalıştırılmasının amacının sanatçıların yüksek ücretle çalıştırılmalarına imkân sunmak olduğu belirtilmiştir.²¹⁴⁷ Sözleşmeli personel rejiminin de statü hukuku olması bakımından bu rejimin anlamlı olmadığı eleştirilirken dahi “özel idare esaslarına tabi hizmetlerin asli görevleri” olması bakımından

²¹⁴¹ Devlet Memurlarının Şikayet ve Müracaatları Hakkında Yönetmelik md. 15 uyarınca DMK ek geçici 12, 13 ve 14. maddelerde öngörülen personel “diğer kamu görevlileri” olarak da nitelendirilmiştir. Bkz. Devlet Memurlarının Şikayet ve Müracaatları Hakkında Yönetmelik, R.G. No: 17926, T. 12.01.1983.

²¹⁴² Kağıtçıoğlu, **Kamu Personel Hukukunda Geçici Personelik Hukuksal Statüsünün Dönüşümü (2017 Değişikliği Öncesi ve Sonrası)**, s. 175. Benzer şekilde bkz. Onur Ender Aslan, **Kamu Personel Hukuku**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2022, s. 272.

²¹⁴³ 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu, R.G. No: 25326, T. 24.12.2003.

²¹⁴⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, “2025 - 2027 Dönemi Bütçe Hazırlama Rehberi”, y.y., s. 346, (Çevrimiçi) https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2024/09/2025-2027_ButceHazirlamaRehberi.pdf.

²¹⁴⁵ Mehmet Rauf Karslı, “Sözleşmeli Personel İstihdamı Üzerine Hukuki Bir İnceleme: KİT Sözleşmeli Personeli Örneği”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 73, No: 2, 2015, s. 72.

²¹⁴⁶ Yayla, **İdare Hukuku**, s. 297.

²¹⁴⁷ Yıldırım Uler, “Sözleşmeli Personel ve İdari Sözleşmeler”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 22, No: 1, 1966, s. 227-228. Yayla, **İdare Hukuku**, s. 297. Sözleşmeli personelin belirli bir uzmanlaşmış kişiyi yüksek ücretle en iyi şekilde hizmetin yürütülmesi ve iş tamamlandıktan sonra ilişkinin kesilmesi üzerine alınmak için getirildiği; fakat bu statünün bu amaçla kullanımını aştığı da söylenmektedir. Bkz. Serim, “Sözleşmeli Personelin Hukuki Rejimi”, s. 139.

opera, bale ve tiyatro gibi faaliyetler açısından sözleşmeli personel rejiminin uygun olabileceği söylenmiştir.²¹⁴⁸

Devlet Tiyatrosu sanatçıları ile imzalanmış sözleşmenin Danıştay'ın görev alanına girip girmediğine ilişkin değerlendirmenin yapıldığı içtihadı birleştirme kararında, Devlet Tiyatrolarının kamu idaresi olarak kurulduğu (amme idaresi) ve idarenin tiyatro faaliyeti yürütmesinin kamu hizmeti niteliği tespitinden sonra Danıştay sanatçıların kamu görevlisi (amme ajanı) ve imzalanan sözleşmenin idari sözleşme olduğuna karar vermiştir.²¹⁴⁹ Devlet Tiyatrolarına ilişkin bu içtihadı birleştirme kararı, idari hizmet sözleşmelerine ilişkin ilk karar olma özelliğini de taşımaktadır.²¹⁵⁰

5441 sayılı Kanun md. 5 uyarınca bu memurların hizmete alınma, hizmete devam etme şekilleri, özellikleri ve yükümlülüklerinin idari sözleşmelerle belirleneceği öngörülmüştür. DTGM'nin sanatçılar ve sanat ve sahne uygulatıcıları için olmak üzere iki tane hizmet sözleşmesi bulunmaktadır (Sanatçılar Hizmet Sözleşmesi veya Uygulaticılar Hizmet Sözleşmesi, birlikte hizmet sözleşmeleri).²¹⁵¹ Bunlar benzer hükümler içermektedir. 1309 sayılı Kanun md. 7 ve md. 8 uyarınca da DOB sanatçılarının sözleşme ile istihdam edileceği öngörülmektedir. 1309 sayılı Kanun ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği ise tip sözleşme örneğini içermektedir.²¹⁵²

Yukarıda ele alındığı üzere KTB Güzel Sanatlar Müdürlüğü'ne bağlı orkestralar, korolar ve topluluklarda çalışan sanatçıların da Orkestra – Koro – Topluluk Hizmet Sözleşmesi ile istihdam edildiği görülmektedir. Bu sanatçıların ücretleri de sözleşme ile belirlenmektedir.²¹⁵³ Belediye opera ve tiyatroları ile şehir ve belediye konservatuvar ve orkestralarının sanatçıları da idari sözleşme ile istihdam edilmektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü Görev ve Çalışma Yönetmeliği md. 26 uyarınca sanatkâr memur kavramı stajyer sanatçılıkla başlar ve

²¹⁴⁸ Sait Güran, “Anayasa Mahkemesi’nin 1982 Anayasası Döneminde Personel Hukukuna Bakışı”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 6, 1989, s. 56–57.

²¹⁴⁹ DİBK, E. 1964/674, K. 1964/344. Karara ilişkin tartışmalar için bkz. Karşı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 69–70.

²¹⁵⁰ Günday, **İdare Hukuku**, s. 193. Bu konudaki farklı görüşler için bkz. Karşı, “Sözleşmeli Personel İstihdamı Üzerine Hukuki Bir İnceleme: KİT Sözleşmeli Personeli Örneği”, s. 73. Devlet tiyatrosu sanatçılarının istihdamının idari sözleşme ile istihdam bakımından “dönüm noktası” niteliğinde olduğu değerlendirmesinde de bulunulmuştur. Karşı, **a.g.e.**, s. 72.

²¹⁵¹ 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanat ve Sahne Uygulaticıları İçin). 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin).

²¹⁵² Sözleşme ile kamu görevine girme, sözleşmelerin tip sözleşmeler olması ve çeşitli hususların düzenleyici işlemlerle belirlenmesi bu ilişkiyi de “statüter” konuma getirdiği söylenmektedir. Bkz. Ayanoğlu, “Kamu Personelinin Hukuki Rejimi”, s. 986.

²¹⁵³ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Orkestra-Koro-Topluluk) Hizmet Sözleşmesi.

stajyerlik süresi sonunda sanatkâr memur olarak istihdam edilmeleri uygun görülenlere teklif yapılır.²¹⁵⁴ Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunda Memur Statüsünde İstihdam Edilen Personel Yönetmeliği kapsamında bu kişilerin de idari hizmet sözleşmeleri aracılığıyla çalıştığı görülmektedir.²¹⁵⁵ Personelin görevle ilişkisinin adaylık devresinde başarısız olmak dışında görevine son verilmesinin memurluktan çekilmek veya çekilmiş sayılmak, emeklilik, sağlık yetersizliği, işe alım koşullarının kaybedilmesi, ölüm gibi konularda söz konusu olduğu ve sözleşmenin tek taraflı feshi gibi yetkilere yer verilmediği görülmektedir.²¹⁵⁶

Bu tespitlerden sonra sanatçıların idari sözleşme ile istihdam edilmesi hususu özel olarak değerlendirilmelidir. Memurların hakları arasında memurluk teminatı, hizmet hakkı, müracaat, şikâyet ve dava hakkı, sendika hakkı, izin hakkı, aylık hakkı, yolluk hakkı gibi haklar sayılmaktadır.²¹⁵⁷ Bu haklar arasında memurluk teminatı veya güvenliği olarak tanınan haklar önem teşkil etmektedir.²¹⁵⁸ DMK md. 18 uyarınca “kanunlarda yazılı haller dışında devlet memurunun memurluğuna son verilemez, aylık ve başka hakları elinden alınamaz” hükmü iş güvencesi niteliğindedir. Bu güvencenin işçilerin hizmet akdinin sağladığı güvenceden daha geniş bir güvence olduğu söylenmektedir.²¹⁵⁹ Bununla birlikte sözleşmeli personelin memuriyet güvencesinden yoksun olduğu belirtilmektedir.²¹⁶⁰ Sözleşmeli personel statüsünün daha güvencesiz bir memur statüsü yaratılması amacıyla getirildiği belirtilmiş ve bu personelin işçi statüsünün yarattığı olanaklardan da yararlanamaması eleştirilmiştir.²¹⁶¹ İdarenin idari sözleşmelerde bulunan ve kamu gücüne dayanan yetkileri, sözleşme hükümlerini değiştirebilme, sözleşme ile birlikte emir ve direktif verip zorlayıcı önlem alabilme ve

²¹⁵⁴ Örnek sözleşmeler Türkiye Belediyeler Birliği’ne e-posta yoluyla sorulmuş; fakat cevap alınamamıştır.

²¹⁵⁵ Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunda Memur Statüsünde İstihdam Edilen Personel Yönetmeliği, md. 105

²¹⁵⁶ Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunda Memur Statüsünde İstihdam Edilen Personel Yönetmeliği, md. 90. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunda Sözleşmeli Statüde İstihdam Edilen Personel Yönetmeliği uyarınca ise “radyo-televizyon yayın, yapım, teknik ve bilişim hizmetlerini yürütmek üzere Kurumca yapılacak sınavla” personel istihdam edildiği ve bu yönetmelik uyarınca istihdam edilen personelin 2954 sayılı Kanun md. 50 (1)(ı) uyarınca özel hukuk hükümlerine tabi personel olduğu görülmektedir. Kamu görevlisi statüsündeki personelden farklı olarak bu sözleşmelerin Kurumun “gerekçe göstermek suretiyle sözleşmeyi tek taraflı olarak her zaman” feshedebileceği belirtilmektedir (md. 51). Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunda Sözleşmeli Statüde İstihdam Edilen Personel Yönetmeliği, R.G. No: 27007, T. 24.09.2008. TRT’den sözleşme örneği talep edilmiş; fakat bilgi edinme hakkı kapsamında olmadığı gerekçesiyle bu talep reddedilmiştir. (Başvuru no: TRTBES-833278167343)

²¹⁵⁷ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 762–772. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 872–880. Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 637–641. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 697–705. Günday, **İdare Hukuku**, s. 606–619. Yayla, **İdare Hukuku**, s. 299–310. Atay, **a.g.e.**, s. 826–839. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 504–506.

²¹⁵⁸ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 762.

²¹⁵⁹ Gözler, **a.y.**

²¹⁶⁰ Serim, “Sözleşmeli Personelin Hukuki Rejimi”, s. 144. Güvencesizlik, sözleşmeli personel rejiminin ayırt edici özellikleri arasında sayılmıştır. Aslan, **Kamu Personel Hukuku**, s. 270.

²¹⁶¹ Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 817. Bununla birlikte, yargının sözleşmeli personel için de statüter bir durum oluşturduğu tespit edilmiştir

sözleşmeyi feshedebilme yetkisi olarak ele alınmıştır.²¹⁶² Güvencesizliğin çalışma verimi üzerinde olumsuz etkide bulunacağı söylenmektedir.²¹⁶³ Buna ek olarak personelin “doğruyu söyleme” yeteneklerinin köreleceği belirtilmiştir.²¹⁶⁴ Sanatçıların kendilerini ifade etme istekleri üzerindeki bu gibi bir etki, özellikle yaratıcılıklarını kullanması gereken sanatçılar bakımından yaratıcılıkları üzerinde ya da yürütülen sanat faaliyetine ilişkin fikir beyanında bulunma motivasyonları üzerinde olumsuz bir etki yaratabilir. Sanatçıların sanat faaliyetine ilişkin herhangi bir endişe duymadan fikir beyan edebilmesi, hizmetin daha nitelikli olarak sunulmasına imkân verecektir.

İdarenin haklı bir gerekçesi bulunduğu takdirde sözleşmeyi yenilememe veya tek yanlı olarak feshetme yetkileri bulunmaktadır.²¹⁶⁵ Bununla birlikte bunun için idarenin o personele ihtiyacının kalmadığını veya personelin görevini gereği gibi ifa etmediğini ortaya koyması gerekmektedir.²¹⁶⁶ Aksi durumda kamu görevliliği statüsü geri kazanılacak ve bu da özel hukuk sözleşmelerine kıyasla kamu görevlisine daha geniş bir iş güvencesi verecektir.²¹⁶⁷ Bu doğrultuda sözleşmeli personel çalıştırma yetkisinin idareni takdirinde olduğu gerekçesiyle sözleşmenin feshedilemeyeceği ve hizmetin değerlendirilmesi gerektiği söylenmektedir.²¹⁶⁸ Yargının sözleşmeli personel için de statüer bir durum oluşturduğu tespit edilmiştir.²¹⁶⁹ İdari sözleşmelerin süre sonunda kendiliğinden bitecek olması sözleşmeli kamu görevlilerinin durumunu statüer kamu görevlilerinden ayıran en önemli özelliklerden sayılsa da, içtihadı birleştirme kararının hizmetin devamlılığı ile personel arasında bir ilişki kurarak, bu özelliğe istisna getirmiştir.²¹⁷⁰ Bu bağlamda aslında kamu görevliliği ilişkisinin sözleşme ile kurulması bu kişilerin güvencelerinin önünde bir engel değildir. DTGM sanatçıları bakımından yukarıda söylendiği üzere idari hizmet sözleşmesinin ücret bakımından daha geniş bir alan tanıyabilmek adına tercih edildiği söylenebilir. Örneğin, Devlet Sanatçıları ve Sanatçıların Sözleşmeli Olarak Çalıştırılmalarına Dair Esaslar,²¹⁷¹ “657 sayılı Devlet Memurları Kanununun Ek Geçici 12, 13 ve 14 üncü maddeleri kapsamına dahil personel ile Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Devlet Klasik Türk Müziği koroları, Devlet Türk Halk Müziği Koroları, Devlet Çok Sesli Müzik

²¹⁶² Serim, “Sözleşmeli Personelin Hukuki Rejimi”, s. 151–152.

²¹⁶³ Serim, **a.g.e.**, s. 145.

²¹⁶⁴ Serim, **a.y.**

²¹⁶⁵ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 659.

²¹⁶⁶ Ulusoy, **a.y.** Yayla, **İdare Hukuku**, s. 297.

²¹⁶⁷ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 659.

²¹⁶⁸ Yayla, **İdare Hukuku**, s. 297.

²¹⁶⁹ Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 817.

²¹⁷⁰ Uler, “Sözleşmeli Personel ve İdari Sözleşmeler”, s. 227.

²¹⁷¹ Devlet Sanatçıları ve Sanatçıların Sözleşmeli Olarak Çalıştırılmalarına Dair Esaslar, R.G. No: 19480, T. 07.06.1987.

Korosu, Devlet Halk Dansları Topluluğu, Devlet Türk Müziği Toplulukları, Oda Orkestraları, Türk Tasavvuf Müziği Topluluğu, diğer sanat kuruluşları sanatçıları, sanatkârları ile Devlet sanatçıları”na ilişkin düzenlemeler içermekte ve sözleşme ücretlerinin alt ve üst sınırlarını belirlemektedir.

Bununla birlikte, Türk hukukunda sanatçıların kamu görevlisi statüsü korumalarının sınırlandırılmaya çalışıldığı görülmüştür. 375 sayılı KHK Ek md. 26 ile birlikte “Cumhurbaşkanlığı, bakanlıklar ile diğer kamu kurum ve kuruluşlarının teşkilatlanmasına ilişkin Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinde öngörülmesi kaydıyla; 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ve diğer kanunların sözleşmeli personel çalıştırılması hakkındaki hükümlere bağlı olmaksızın, özel bilgi ve uzmanlık gerektiren geçici mahiyetteki işlerde, yerli veya yabancı personel[in] tam zamanlı, kısmi zamanlı veya projelerle sınırlı olarak sözleşmeyle istihdam” edilebileceği öngörülmüştür. Bu madde ile birlikte kısmi zamanlı olarak çalıştırılanlara iş sonu tazminatı ödenmeyeceği ve işsizlik sigortası primi yatırılmayacağı gibi sözleşmenin kazanılmış hak teşkil etmeyeceği öngörülmektedir. Bu madde doğrultusunda, misafir sanatçıyı “tam zamanlı, kısmi zamanlı veya proje kapsamında istihdam edilen şef (sanat yönetmeni), solist, ses sanatçısı, saz sanatçısı, sahne sanatçısı ve diğer unvanlı sanatçılar ile notist, lüthie, akordör, tonmaister ve diğer sanat ve sahne uygulatıcıları” olarak tanımlayan “Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğünde 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Ek 26ncı Maddesi Kapsamında Görev Yapan Sözleşmeli Personel Hakkında Yönetmelik” çıkarılmıştır.²¹⁷² Yönetmelikte kamu görevliliğinin getirdiği sınırlamalara benzer hükümler bulunmakla birlikte (örn. sadakat yükümlülüğü, devlete bağlılık ve tarafsızlık yükümlülüğü, kurum dışına bilgi ve demeç verme yasağı, menfaat sağlama ve hediye alma yasağı, toplu eylemde bulunma yasağı...),²¹⁷³ bu statünün getirdiği korumaların tam anlamıyla sağlanmadığı (sözleşme süresinin mali yıl ile sınırlı olması)²¹⁷⁴ tespit edilebilmektedir. Ayrıca kısmi zamanlı veya proje kapsamında istihdam edilecek personel için uygulamalı değerlendirme yapılmaması da nitelik bakımından soru

²¹⁷² Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğünde 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Ek 26ncı Maddesi Kapsamında Görev Yapan Sözleşmeli Personel Hakkında Yönetmelik R.G. No: 30808, T. 21.06.2019. Yönetmelik ayrıca personeli “özel bilgi ve uzmanlık gerektiren geçici mahiyetteki işlerde tam zamanlı, kısmi zamanlı veya proje kapsamında sözleşmeli olarak istihdam edilen misafir sanatçı ve yardımcı elemanları,” ve yardımcı elemanı “375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Ek 26 ncı maddesi kapsamında, sanatsal faaliyetlerin koordineli bir şekilde gerçekleştirilmesi konusunda özel bilgi ve uzmanlık gerektiren geçici mahiyetteki teknik işlerde tam zamanlı, kısmi zamanlı veya proje kapsamında istihdam edilen, misafir sanatçılar dışındaki personel” olarak tanımlamaktadır. Bkz. md. 4.

²¹⁷³ Hak, yükümlülük ve yasaklara ilişkin bkz. Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğünde 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Ek 26ncı Maddesi Kapsamında Görev Yapan Sözleşmeli Personel Hakkında Yönetmelik md. 13-25.

²¹⁷⁴ Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğünde 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Ek 26ncı Maddesi Kapsamında Görev Yapan Sözleşmeli Personel Hakkında Yönetmelik md. 30, 34.

işareti oluşturmaktadır. Bu doğrultuda bu yönetmelik ile birlikte “ücretli köle sanatçı” dönemi açıldığı eleştirisi getirilmiştir.²¹⁷⁵ Söz konusu yönetmelik yürürlükten kaldırılmış²¹⁷⁶ ve sözleşmeli sanatçıların gerçekleştirilen kamu personel reformu sonucunda kadroya dahil edildikleri bilgisi paylaşılmıştır.²¹⁷⁷

4. Kamu Görevliliği Statüsünün Yarattığı Sınırlamaların Sanatçılar Bakımından Değerlendirilmesi

Kamu görevlisi olan sanatçılar bakımından önemli hususlardan biri kamu görevliliğinin öngördüğü sınırlamalardır. Devlet Memurları Kanunu uyarınca memurların Anayasa ve kanunlara sadakat, devlete bağlılık, tarafsızlık, itaat, hizmeti görme, mal bildiriminde bulunma gibi yükümlülükleri ve ikinci görev yasağı, ticaret ve diğer kazanç getirici faaliyetlerde bulunma yasağı, grev yasağı, toplu eylem ve hareketlerde bulunma yasağı, siyasi partilere girme yasağı, basına bilgi ve demeç verme yasağı gibi tabi oldukları yasaklar bulunmaktadır.²¹⁷⁸ Sanatçıların DMK’ye tabi olmamasının bir gerekçesi bu sınırlamalardan arı tutulmaları olabilir. Fakat, idari hizmet sözleşmelerinin de benzer hükümler içerdiği ve hatta disiplin hükümleri bakımından DMK’ye referans yaptığı görülmektedir. Bu başlıkta, sanatçıların mesleki faaliyetleri dışındaki davranışlarına ilişkin yükümlülükler ifade özgürlüğü; sanatsal faaliyetlerine ilişkin yükümlülükler ise sanat özgürlüğü kapsamında ele alınacaktır. Son olarak ise bu yükümlülüklerin kanun yerine idari sözleşme ile öngörülmesi değerlendirilecektir.

²¹⁷⁵ Şefik Kahramankaptan, “Sistem değişti: Orkestralarda ücretli köle sanatçı dönemi”, **Sanattan Yansımalar**, (2019), (Çevrimiçi) <https://www.sanattanyansimalar.com/yazarlar/sefik-kahramankaptan/sistem-degisti-orkestralarda-ucetli-kole-sanatci-donemi/2062/>.

²¹⁷⁶ Bkz. "Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğünde 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Ek 26 ncı Maddesi Kapsamında Görev Yapan Sözleşmeli Personel Hakkında Yönetmeliğin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Yönetmelik.

²¹⁷⁷ Yusuf Soykan Bal, “Kültür ve Turizm Bakanlığı’ndaki sözleşmeli sanatçılar kadroya geçme hakkı elde etti”, **AA**, (2022), (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/kultur-ve-turizm-bakanligindaki-sozlesmeli-sanatcilar-kadroya-gecme-hakki-elde-etti/2752381>. Ayrıca bkz. 657 s. Kanun Geçici Madde 48 ve Geçici Madde 50. Kamu reformu sonucunda kadroya dahil edilme süreci CİMER üzerinden sorulmuştur; fakat henüz cevap alınamamıştır.

²¹⁷⁸ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 748–761. Ayrıca bkz. Nur Kaman Karan, “Devlet Memurlarının Ödev ve Sorumlulukları, Hakları ve Tabi Oldukları Yasaklar”, **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, 8. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 311–313. Yasin, “İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri”, s. 311–313. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 831–835. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 693–697. Günday, **İdare Hukuku**, s. 602–606. Yayla, **İdare Hukuku**, s. 298–299. Atay, **a.g.e.**, s. 812–826. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 499–503. Yükümlülükler ve yasaklar için ayrıca bkz. Boz vd., **Kamu Personel Hukuku**, s. 185–280. DMK ile memurlar için öngörülen her düzenleme tüm kamu görevlilerinin meslekleriyle bağdaşmamaktadır. Örnek olarak bkz. Cenk Yaşar Şahin, “Devlet Memurları Kanununun 94. Maddesi Uyarınca ‘Çekilmiş Sayılma’ İşleminin Nitelik ve Koşulları ile Öğretim Elemanları Bakımından Uygulanabilirliğine Yönelik Değerlendirmeler”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 23, No: 4, 2019, s. 352–357. DMK Ek Geçici md. 21 uyarınca “Devlet Tiyatroları, Devlet Opera ve Balesi, Senfoni Orkestraları ve Devlet Konservatuvarlarında görevli sanatkar ve sanatkar yöneticileri ile, belediyelere bağlı tiyatro, opera ve orkestralarda görevli sanatkarların sahne ve sanatla ilgili çalışmalarında bütün hizmetlerin yürütülmesinde başka iş ve hizmet yasağına ilişkin hükümler uygulanmaz.”

Sanatçıların sanat faaliyetlerini yürütmediği durumlarda belirli kurallara uyması beklenmektedir. Söz konusu faaliyet kamu hizmeti olarak kabul edildiği için kamu görevlilerinin denetlenmesi ve çalışma düzenini bozan davranışlarının önlemesi hizmetin gereğidir.²¹⁷⁹ DTGM bakımından Sanatçılar Hizmet Sözleşmesi md. 10 ve md. 11 ile sanatçıların ve uygulatıcıların gerek kurum içerisinde gerek kurum dışarısında kamu görevlisi olmanın getirdiği saygınlık ve güvene yarışır şekilde davranmaları öngörülmektedir.²¹⁸⁰ Burada önemli olan hususlardan biri sanatçıların ve uygulatıcıların kurum aleyhine yayın yapma veya demeç verme gibi davranışlarda bulunmalarının yasaklanmasıdır.²¹⁸¹ DOB bakımından da DOB mensuplarına “yakışmayacak” davranışlarda bulunma ve kurum aleyhine beyanda bulunma yasakları mevcuttur.²¹⁸² Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği²¹⁸³ md. 40 uyarınca sözleşmeli personelin siyasal nitelikte yazı yayınlamayacağı açıkça belirtilmektedir. Bu yasağa genel çalışma esasları maddesinde de yer verilmiş olması da ayrıca dikkat çekmektedir. Orkestra, koro ve topluluk hizmet sözleşmelerinde de sözleşmeli personelin “yasalarla belirlenen kamu görevlisi niteliklerinin gerektirdiği saygınlık ve güvene yarışır olduğunu, kurum içinde ve kurum dışındaki davranışları ile göstermek zorunda” oldukları ve kurum içinde veya dışında kurumu, amirleri veya arkadaşlarını “küçük düşürecek konuşma ve davranışlarda bulunmak, ...kurum aleyhine yayın yapmak veya yaptırmak veya demeç vermek gibi davranışlarda” bulunamayacakları belirtilmiştir.²¹⁸⁴ Sanat kurumunu “küçük düşüren ve itibarını zedeleyen sözlü ve yazılı beyanlarda bulunmak” fiili karşılığında aylıktan kesme cezası öngörülmektedir.²¹⁸⁵

TRT personelinin uyması gereken kurallar arasında da 2954 sayılı Kanun uyarınca özel hayatlarında kurum itibarına yakışır şekilde hareket etmek ve görevi veya kurumları hakkında basına demeç vermemek yükümlülükleri düzenlenmiştir.²¹⁸⁶ Bu personelin aynı zamanda

²¹⁷⁹ DTGM tarafından yürütülen faaliyete ilişkin bkz. Danıştay 8. Daire. E. 1996/1687, K. 1997/3669, T. 27.11.1997 (Lexpera).

²¹⁸⁰ 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanat ve Sahne Uygulatıcıları İçin). 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin).

²¹⁸¹ 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanat ve Sahne Uygulatıcıları İçin). 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin).

²¹⁸² Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği md. 44 ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği Eki Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü (Müdürlükleri) Sanatkâr, Memur, Uygulatıcı Uzman Memur ve Uzman Memur Sözleşmesi, md. 1.

²¹⁸³ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği md. 40.

²¹⁸⁴ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Orkestra-Koro-Topluluk) Hizmet Sözleşmesi md. 18.

²¹⁸⁵ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Orkestra-Koro-Topluluk) Hizmet Sözleşmesi md. 30/C.

²¹⁸⁶ Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu md. 14 ve md. 17. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunda Memur Statüsünde İstihdam Edilen Personel Yönetmeliği md. 17 ile de basına bilgi ve demeç verme ve md. 21 uyarınca da benzer şekilde siyasi ifade özgürlüğü bakımından yasaklar öngörülmektedir.

tarafsızlık yükümlülüğü bulunmakta ve bu yükümlülük herhangi bir siyasi faaliyet yürütmemeyi veya siyasi amaçlı beyanda veya eylemde bulunmamayı kapsamaktadır.²¹⁸⁷

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü Görev ve Çalışma Yönetmeliği md. 45 uyarınca da sanatçıların “tiyatro içinde ve dışında kurumun onurunu zedeleyecek davranışlarda bulunmak, yayın yaptırmak, televizyon, sinema, dergi, afiş, reklamlarda, bu yönetmeliğin 51 inci maddesinde sayılan ikinci görev yasağına tabi olmayan işlerde Müdürlük sanatçısına ve mensubuna yakışmayacak tutumlarda bulunmak” fiili karşılığında ücret kesimi yaptırımının öngörüldüğü ve tekerrür hallerinde sözleşmelerin feshedilebildiği görülmektedir.²¹⁸⁸

Bu gibi yetkilerin sanatçıları DMK’nin öngördüğü sınırlamalardan ari tutmadığı ve sanatçıların özellikle ifade özgürlükleri üzerinde sınırlama getirdiği görülmektedir. Burada ifade özgürlüğü bakımından getirilen sınırlamalar özel önem arz etmektedir. Söz konusu faaliyetlerin bağımsız yürütülebilmesi için sanatçıların ifade özgürlüklerini kullanabildikleri bir ortam olması gerekmektedir; nitekim yaratıcılık özgür bir ortamda kendini dışa vurmaktadır. Kamusal sanat kurumları üzerindeki sınırlamalar ve kuralların yaratıcılığın üzerinde olumsuz etkisi bulunduğu belirtilmektedir.²¹⁸⁹

Kamu görevliliği statüsü kişilerin ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına sebep olabilir.²¹⁹⁰ Bu sınırlamanın geri planında tarafsızlık yükümlülüğü bulunmakta ve bu yükümlülük hem kamu görevlilerini siyasi baskıdan korumayı²¹⁹¹ hem de kamu hizmetinin tarafsız olarak yürütülmesini amaçlamaktadır.²¹⁹² Bununla birlikte bu sınırlamalar demokratik bir toplumda kamu görevlilerinin hiçbir fikre sahip olmaması anlamına gelmemeli²¹⁹³ ve bu gibi sınırlandırıcı hükümler Anayasa’ya uygun yorumlanmalıdır.²¹⁹⁴

Tuncer Yıgıcı Başvurusunda, Ankara Devlet Tiyatrosu’nda görev yapan tiyatro sanatçısına kurum ile ilgili eleştirel bir yazı yayınlaması üzerine bu yazının “eleştiri sınırını

²¹⁸⁷ Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu md. 21.

²¹⁸⁸ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü Görev ve Çalışma Yönetmeliği md. 46.

²¹⁸⁹ Frey, “State Support and Creativity in the Arts: Some New Considerations”, s. 76.

²¹⁹⁰ Nur Kaman Karan, **Devlet Memurluğunun Sona Ermesi**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2003, s. 118.

²¹⁹¹ Sait Güran, **Memur Hukukunda Kayırma ve Liyakat Sistemi**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1980, s. 152.

²¹⁹² Oğuz Sancakdar, **Disiplin Yaptırımı Olarak Devlet Memuriyetinden Çıkarma ve Yargısal Denetim**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2001, s. 201.

²¹⁹³ Oya Çitçi, “Siyasal Haklar ve Kamu Görevlileri”, **İnsan Hakları ve Kamu Görevlileri**, ed. Mesut Gülmez, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1992, s. 90.

²¹⁹⁴ Aysegül Kula, “Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarında Devlet Memurlarının İfade Özgürlüğü: Hasan Güngör, Hasan Güngör (2) ve Zeki Çınar Başvuruları”, **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, No: 1, 2021, s. 588.

aştığı, yazıdaki üslup ve ithamlar yazı içeriğinin bütünü içinde değerlendirildiğinde eylemin Kurumun huzur ve sükûnunu bozmaya yönelik olduğu” nedeniyle kınama cezası verilmiş ve sanatçı ifade özgürlüğünün ihlal edildiği gerekçesiyle AYM’ye bireysel başvuruda bulunmuştur.²¹⁹⁵ AYM, kanunilik şartının sağlanmadığına ve ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir.²¹⁹⁶ Bu kararda aşağıda ele alınacağı üzere yalnızca kanunilik ilkesi bakımından bir değerlendirme yapmıştır. Bununla birlikte, AYM’nin kamu görevlilerinin ifade özgürlüklerini değerlendirdiği diğer kararlar sanatçılar bakımından da yol gösterici olacaktır. AYM’nin kamu görevlilerinin ifade özgürlüğüne ilişkin olarak “(i) devletin tarafsızlığına olan güvene zarar verilip verilmediği ve (ii) devlet memurlarının faaliyeti yerine getirirken tarafsız davranıp davranmadığı” başlıklarında bir değerlendirme yaptığı tespit edilmiştir.²¹⁹⁷ İfadelerini beyan eden sanatçılar bakımından da bu değerlendirmenin yapılması gerekecektir. Belirtmek gerekir ki, tarafsızlık yükümlülüğünün kapsamının üstlenilen göreve göre değişebilmesi mümkündür.²¹⁹⁸ Kamu görevliliğinin sanat özgürlüğünün kullanılarak yerine getirilen bir görevde bu sınırlamaların özgürlükçü bir şekilde yorumlanması gerekir.

Sanatçıların yürüttükleri sanat faaliyetine ilişkin tabi olduğu çeşitli kurallar da bulunmaktadır. Örneğin DTGM sanatçılarının ve uygulatıcılarının amirlerinin emirlerine karşı gelmeleri yasaklanmıştır²¹⁹⁹ ve provalar sıkı kurallara bağlanmıştır.²²⁰⁰ Sanatçının yaratıcılığının kişisel olduğu düşünüldüğünde burada önemli olduğu düşünülen yasaklar yaratım sürecine ilişkindir. Örneğin oyun için saptanmış olan aksesuar, kostüm, makyaj, mizansen, oyun metninde değişiklik yapmak karşısında kınama cezası öngörülmüştür.²²⁰¹ DOB personeli de amirlerine karşı gelemeyecektir.²²⁰² DOB sözleşmesinde de görevlilerin temsil sırasında provada kararlaştırılan kostüm, saç veya makyajlarını rejisörün emri dışında değiştiremedikleri veya yazar metnine aykırı ya da ilave bir cümle söyleyemedikleri, aksi durumda ücret kesme dahil yaptırımlara maruz kalmaları söz konusudur.²²⁰³ Sanatçılar Hizmet Sözleşmesi md. 9

²¹⁹⁵ AYM, Tuncer Yıgıcı, B. No: 2015/5402, T. 06.02.2019, par. 1, 8-11.

²¹⁹⁶ AYM, Tuncer Yıgıcı, B. No: 2015/5402, T. 06.02.2019, par. 43-51.

²¹⁹⁷ Kula, “Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarında Devlet Memurlarının İfade Özgürlüğü: Hasan Güngör, Hasan Güngör (2) ve Zeki Çınar Başvuruları”, s. 586.

²¹⁹⁸ Kula, **a.g.e.**, s. 563.

²¹⁹⁹ 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanat ve Sahne Uygulatıcıları İçin) md. 11. 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin) md. 10.

²²⁰⁰ 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin), md. 24-35.

²²⁰¹ 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin), md. 24-35. Benzer şekilde bkz. 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanat ve Sahne Uygulatıcıları İçin) md. 46.

²²⁰² Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği md. 44 uyarınca personelin emirleri dinleme yükümlülüğü ve kuruluş aleyhine yayın yapmak veya beyanda bulunma yasağı söz konusudur.

²²⁰³ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği Eki Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü (Müdürlükleri) Sanatkâr, Memur, Uygulatıcı Uzman Memur ve Uzman Memur Sözleşmesi md. 50.

uyarınca sanatçıların ve Uygulaticılar Hizmet Sözleşmesi md. 10 uyarınca uygulaticıların DTGM'nin uygun gördüğü bölgelerde, kurulmuş veya kurulacak tiyatrolarda, yurt içi ve yurt dışı turnelerinde sürekli ve geçici olarak çalışma görevi bulunmaktadır.²²⁰⁴ Sanatçıların kendilerine verilen rol ve görevleri üstlenme zorunluluğu olduğu görülmektedir.²²⁰⁵ Kendilerine verilen görevlere ve role itiraz etme hakkı bulunsa da nihai kararın kendilerinde olmadığı anlaşılmaktadır.²²⁰⁶ DOB personeli ile akdedilen sözleşmede de yurt içinde herhangi bir yerde görev yapabilecekleri ve yurtiçi veya yurtdışında gerçekleştirilecek turnelere katılım mecburiyeti ve turnelere iştirak edilmediğinde maaş kesme cezası öngörülmektedir.²²⁰⁷ Görevlilerin kendilerine verilen her türlü rolü kabul etmeleri ve ifa etmeleri gerekmektedir.²²⁰⁸ Bunun karşılığında görevler için itirazda bulunabilirler ve bunun kararı Genel Müdürlerin yetkisindedir.²²⁰⁹ Söz konusu sanatçıların kurum dışında sanat faaliyeti yürütebilmek için de kurumdan izin almaları gerekmektedir.²²¹⁰

Orkestra, koro ve topluluk sanatçıları için de amirlerine karşı gelme yasağı öngörülmektedir.²²¹¹ Bu kişiler kendilerine verilen görevleri yürütmekle yükümlüdür ve programlara uygun hareket ederler.²²¹² Orkestra, koro ve topluluk sanatçıları da KTB'nin düzenlediği çalışma, prova, konser, gösteri ve turnelere katılmak ve amirlerin mevzuat uyarınca verdikleri görevleri de yerine getirmek yükümlülüğü altındadır.²²¹³ DTGM ve DOB sanatçılarından farklı olarak burada özel bir itiraz süreci öngörülmemiştir.²²¹⁴ Ayrıca, sözleşmeli personelin “kurumlarının sanat anlayışı ve ilkeleriyle çelişmeyen” nitelikteki diğer

²²⁰⁴ 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanat ve Sahne Uygulaticıları İçin). 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin).

²²⁰⁵ 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin), md. 21.

²²⁰⁶ 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanat ve Sahne Uygulaticıları İçin). 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin).

²²⁰⁷ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği Eki Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü (Müdürlükleri) Sanatkar, Memur, Uygulatici Uzman Memur ve Uzman Memur Sözleşmesi md. 2, md. 13.

²²⁰⁸ Ayrıca bkz. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği: Yönetmelik md. 42 uyarınca görev yerleri yurt içinde herhangi bir yer olabileceği söylenmiştir. Yönetmelik md. 51 ve md. 52 ise kendilerine verilen görevleri/rolleri yerine getirmeye mecbur olduklarını, lüzum görülen turne ve görevlere katılma mecburiyetinde oldukları görülmektedir.

²²⁰⁹ Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği Eki Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü (Müdürlükleri) Sanatkar, Memur, Uygulatici Uzman Memur ve Uzman Memur Sözleşmesi md. 20.

²²¹⁰ 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin). DOB için Yönetmelik md. 40.

²²¹¹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Orkestra-Koro-Topluluk) Hizmet Sözleşmesi md. 18.

²²¹² T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Orkestra-Koro-Topluluk) Hizmet Sözleşmesi md. 26.

²²¹³ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Orkestra-Koro-Topluluk) Hizmet Sözleşmesi md. 12.

²²¹⁴ İtiraz sürecinin öngörülmemesi ilgili amirlerin vermiş olduğu görevlerin hiyerarşi ilişkisi kapsamında uyulması gereken görevler olduğunu düşündürmektedir. Ast, üstün emir ve direktiflerine karşı itiraz hakkını haiz değildir. Emrin hukuka aykırı olduğu durumda bunu bildirmek suretiyle emri yerine getirmeme hakkına haizdir. Üst, ısrar edip emri yazılı şekilde iletirse ast bu emri yerine getirmek zorundadır, meğerki konusu suç teşkil eden bir emir olsun (bkz. Anayasa md. 137) Bununla birlikte söz konusu emirlerin ast-üst ilişkisi kapsamını aşması ve kişinin temel hak ve özgürlükleri üzerinde bir etki doğurma noktasına gelmesi durumunda, bu emirlerin idari işlem olarak kabul edilip yargı denetimine tabi olacağı savunulabilir.

faaliyetlere Yetkili Kurul görüşü ve Genel Müdürlüğünün belirleyeceği şartlar ve onayıyla katılabilecekleri öngörülmektedir.²²¹⁵ Disiplin hükümlerinde mesleğe yönelik faaliyetlerin düzenlendiği görülmektedir. Sözleşmeli personelin “gece kulübü, pavyon, gazino, bar, içkili restoran, otel...” gibi yerlerde icrada bulunamayacağı ve buna aykırılık durumunda sözleşmenin feshedilmiş kabul edileceği düzenlenmektedir.²²¹⁶ Senfoni orkestralarında görev alan solist sanatçıların da orkestra dışı gerçekleştirilecek sanat faaliyetlerinde Bakanlık iznine ve DMK kurallarına tabi oldukları görülmektedir.²²¹⁷

TRT personelinin uyması gereken kurallar arasında da yapılan işlerde kurum yararını birinci planda tutmak veya amirlerin emirlerini yerine getirmek gibi yükümlülükler bulunmaktadır.²²¹⁸ TRT mevzuatı ayrıca başka iş ve hizmet yasağı öngörmekte bunun istisnaları arasında da “Yönetim Kurulunca tespit edilen esaslar çerçevesinde ve Genel Müdür tarafından görevlendirilme hallerinde Kurumun müzik yayınlarındaki amaç ve politikasına uygun hizmet ve faaliyetlerde bulunmak, müziğin tanıtılıp yaygınlaştırılmasına katkı sağlamak amacıyla konser, festival ve benzeri sanat faaliyetlerinde görev almak” veya “[k]urumun müzik yayınları amaç ve politikası ile yayın ilkelerine uygun olmak şartıyla, Genel Müdürün veya yetkili merciin onayı ile mesleklerin icra edilmesi kapsamında, plak, kaset, CD ve benzeri ses albümü ile video klip çalışmaları yapmak ve yayınlamak” gibi işler yer almaktadır.²²¹⁹

Sanatın idare tarafından yürütülmesi söz konusu olduğunda görüldüğü üzere kurum içerisinde sıkı bir hiyerarşi ilişkisi kurulmuştur.²²²⁰ Hiyerarşi ilişkisi üstün asta emir verme yetkisini ve yönlendirme yetkisini içermektedir.²²²¹ Kamu görevlileri görevlerini kendi görüşlerine göre değil, amirlerin istediklerine göre yerine getirmek durumundadırlar.²²²² Bu yükümlülük astın üstün istediğini yapmak “zorunda” olması şeklinde de açıklanmaktadır.²²²³ Bu bağlamda idarenin sanatın erişilebilir olmasını hedeflerken sanat özgürlüklerini odağa alan bir yaklaşım benimsemediği düşünülmektedir. İdarenin sanat faaliyetini üstlenmesinin

²²¹⁵ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Orkestra-Koro-Topluluk) Hizmet Sözleşmesi md. 13.

²²¹⁶ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Orkestra-Koro-Topluluk) Hizmet Sözleşmesi md. 45.

²²¹⁷ Kültür ve Turizm Bakanlığı Senfoni Orkestraları Solist Sanatçılarının Çalışma Usulleri Hakkında Yönetmeliği, R.G. No: 23577, T. 08.01.1999 md. 6, md. 8.

²²¹⁸ Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunda Memur Statüsünde İstihdam Edilen Personel Yönetmeliği md. 19-20

²²¹⁹ Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunda Memur Statüsünde İstihdam Edilen Personel Yönetmeliği Md. 31, Ayrıca bkz. md. 53.

²²²⁰ Hiyerarşi ilişkisi için bkz. Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 152. Yıldırım, “Genel Kuramlar ve Anayasal İlkeler”, s. 24. Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 2. Cilt**, s. 598–610. Onar hiyerarşiyi yalnızca merkezi idare içerisinde ele alıyor.

²²²¹ Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 154.

²²²² Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 2. Cilt**, s. 601. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 691.

²²²³ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 253. Günday, **İdare Hukuku**, s. 83.

gerisinde bulunan kamu yararının gerektirdiği eşit erişilebilirlik, sergilenecek olan oyunların ve şehirlerin amir tarafından seçilmesini gerektirebilecektir. Bununla birlikte sanat faaliyeti bakımından hiyerarşi ilişkisine bir istisna tanınmasının mümkün olup olmadığı değerlendirilmelidir. Literatürde, teknik uzmanların uzmanlıkları veya öğretim elemanlarının akademik faaliyetleri üzerinde hiyerarşi yetkisi kullanılamayacağı belirtilmektedir.²²²⁴ Kanımızca bu durum sanatçıların üstlendikleri rolleri yerine getirmesi bakımından da geçerli olmalıdır; zira sanat faaliyetinde yaratıcılık bir uzmanlık olarak değerlendirilebilir. Nitekim, söz konusu sanatçılar sanat faaliyetinin gerektirdiği liyakat doğrultusunda yeteneklerine göre özel sınavlarla istihdam edilmektedir²²²⁵ ve hiyerarşi ilişkisi yetkinliklerini yansıtmalarına engel teşkil etmemelidir. Burada belirtmek gerekir ki, bu gereklilik sanat faaliyeti içerisinde üstlenilen görevlerin yerine getirilmesinin engeli değildir. Şöyle ki, oyun yönetmeninin görevi doğrultusunda sanatçıyı yönlendirmesi tabii ki beklenmektedir.

Kamu görevlilerinin yükümlülükleri bakımından değerlendirilmesi gereken bir diğer husus idari sözleşmelerde disiplin hükümleri bakımından 657 sayılı DMK'ye atıf yapılmasıdır.²²²⁶ Burada yukarıda ifade özgürlüğü bakımından ele alınan Tuncer Yıgıcı başvurusunun incelenmesi gerekmektedir. Dava tarihinde 5411 sayılı Kanun md. 19 hükmüne göre birlikte sanatkârların disiplin işlerinin tüzük ile belirleneceği öngörülmüş ve fakat tüzük çıkarılmamıştır. İdare mahkemesi tüzük ile belirleneceği kanunen öngörülmesine rağmen hizmet sözleşmelerinde disiplin hükümlerine yer verilmesinin kanunilik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle kınama cezasını iptal etmesine rağmen Ankara Bölge İdare Mahkemesi, idare mahkemesi kararını kaldırarak davanın reddine karar vermiştir. Danıştay da “tüzüğün henüz çıkarılmamasının yine Kanun'la verilen yetkinin kullanımından kaynaklanan düzenleme yetkisini ortadan kaldırmadığı” sonucuna ulaşmıştır. Nitekim, Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunca verilen 5/7/2007 tarihli ve E.2007/346 sayılı karar ile de sözleşmeli personelin çalışma koşullarını sözleşme ile düzenleyen idarenin disiplin kurallarını 657 sayılı Kanun'a gönderme yapmak suretiyle belirlenmesi hukuka aykırı görülmemiştir.²²²⁷ AYM, “657 sayılı Kanun'da başvurusunun durumunda olan kişilere -disiplin işleri yönünden- özel kanunun

²²²⁴ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 258.

²²²⁵ Örn. bkz. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğünde Sözleşmeli Olarak Görev Yapan Sanatkar Memur, Uygulayıcı Uzman Memur ve Uzman Memurlar Hakkında Sınav Yönetmeliği, R.G. No: 32552, T. 21.05.2024.

²²²⁶ 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanat ve Sahne Uygulayıcıları İçin). 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin). Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği Eki Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü (Müdürlükleri) Sanatkâr, Memur, Uygulayıcı Uzman Memur ve Uzman Memur Sözleşmesi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Orkestra-Koro-Topluluk) Hizmet Sözleşmesi.

²²²⁷ AYM, Tuncer Yıgıcı, B. No: 2015/5402, T. 06.02.2019, par. 13-19. AYM kararı, İdari Dava Daireleri Kurulunca verilen kararın karar numarasına atıf yapmamaktadır.

uygulanacağı belirtildiği halde idari nitelikteki düzenlemeler sonucu 657 sayılı Kanun'un disiplin hükümleri başvurucuya uygulanmak suretiyle kınama cezası” verilmesini kanun hükümlerinin uygulanmasının dayanağının sözleşme hükümleri olması nedeniyle hukuka aykırı bulmuş ve kanunilik şartının sağlanmadığına karar vermiştir.

Tuncer Yıgıcı başvurusunda kanunilik ilkesine aykırılık tespit edilmekle birlikte yasakoyucu tarafından bu karara uygun bir yasama faaliyeti yürütülmediği, idari hizmet sözleşmelerinde benzer bir yaklaşımın devam ettiği ve bu yaklaşımın İDDK tarafından hukuka uygun bulunduğu görülmektedir. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü bünyesinde çalışan sanatçının Sanat ve Sahne Uygulatıcıları İdari Hizmet Sözleşmesi'nin iptaline ilişkin açtığı davada disiplin hükümleri bakımından “[d]isipline ait yaptırımların sadece kanunla düzenleneceği, kanun dışında tüzük, yönetmelik ve diğer alt düzenleyici işlemlerle disiplin cezasını gerektiren fiil ve hareketlerin belirlenmesinin ve buna göre disiplin cezası verilmesinin hukuken mümkün olmadığı” gerekçesiyle Müşterek Kurul kararıyla iptal edildiği²²²⁸ ve fakat İDDK tarafından “sanat ve sahne uygulatıcılarına yönelik dava konusu disiplin hükümlerinin, erişilebilir, bilinebilir ve öngörülebilir olması gibi gereklilikleri karşılamaya matuf olması nedeniyle kanunilik ilkesi yönünden de hukuka uygun olduğu” gerekçesiyle temyiz talebinin kabul edildiği görülmektedir.²²²⁹ Bu tez kapsamında yasakoyucunun kamu görevlisi sanatçıların tabi oldukları kuralları belirlemesi ve bu kuralların belirlenirken yukarıda ele alındığı üzere yaratıcılığın, ifade özgürlüğünün ve sanat özgürlüğünün özel olarak korunması gerektiği düşünülmektedir.

III. Sanatın Özendirme Destekleme Faaliyeti Kapsamında Desteklenmesi

A. Genel Olarak Özendirme ve Desteklenme Faaliyeti

Devletin uygun bulduğu kaynak dağılımı ile serbest piyasadaki kaynak dağılımı farklı ise, istenen kaynak dağılımına erişebilmek için çeşitli tedbirler öngörülebilir.²²³⁰ Bu tedbirlerin örneği olan teşvikler, olumlu ekonomik politika araçları (*affirmative economic policy instruments*) olarak nitelendirilmektedir.²²³¹

²²²⁸ Danıştay İkinci ve Onikinci Daireleri Müşterek Kurulunun 20/04/2022 tarih ve E:2016/9567, K:2022/2008 sayılı kararı.

²²²⁹ Danıştay İDDK., E. 2022/3776, K. 2023/1258, T. 5.6.2023 (Lexpera).

²²³⁰ Turgut Tan, **Ekonomik Kamu Hukuku Dersleri**, 2. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2015, s. 342.

²²³¹ Frans L. Leeuw, “The Carrot: Subsidies as a Tool of Government-Theory and Practice”, **Carrots, Sticks and Sermons**, ed. Marie-Louise; Bemelmans-Videc, Ray C.; Rist, Evert Vedung, Routledge, 1998, s. 77.

Özendirme ve destekleme faaliyetinin bazı doktrin ve yargı kararlarında kamu hizmeti çerçevesinde ele alındığı görülmektedir²²³² bu faaliyet kullanılan araçların farklılaşması sebebiyle ayrı ele alınmalıdır.²²³³ Karşılaştırmalı hukukta devlet yardımı veya teşvik olarak da ele alınan ve en geniş haliyle “teşebbüslere seçici bir temelde verilen herhangi bir menfaat” olarak tanımlanan²²³⁴ özendirme ve destekleme faaliyeti Türk literatüründe “idarenin belirli kişi veya gruplara veya belirli bir kitleye, bunları tanımlanabilir kamu yararını veya elde edilmesinde kamu yararı olacak toplumsal yararı elde etmek üzere belirli davranış veya faaliyetlere yöneltilmek üzere belirli menfaatleri sağlaması” olarak tanımlanmaktadır.²²³⁵ Avrupa Birliği düzenlemeleri ele alınırken, devlet yardımının dört temel unsuru olduğu söylenmiştir. Bu unsurlar (i) devlete atfedilebilirlik (devlet tarafından veya devlet kaynaklarından yapılma), (ii) menfaat, (iii) yararlananın işletme veya üretim dalı olması, (iv) seçicilik (belirli işletme veya üretim dallarının yararlanması) olarak ele alınmaktadır.²²³⁶

Literatürde özendirme ve destekleme kavramlarının birbirinden ayrı olarak ele alındığı da görülmektedir. Bu doğrultuda “[ö]zendirme; teşvik, heveslendirme, isteklendirme, promosyon, motivasyon gibi terimlerle birlikte düşünülmesi gereken, idarenin bazı faaliyetlerin yürütülmesinin kamu yararına olduğu ve başka alanlara göre daha fazla gelişmesini sağlamak için, elde edeceği bazı değerlerden vazgeçmek suretiyle muhtemel yararlanıcının davranışını kamu yararı olan alana yönlendirme amaçlı yürüttüğü faaliyet kısmını [...] [d]estekleme ise; sübvansiyon, yardım gibi terimlerle birlikte anılan, kamu yararı amacıyla belirli teşebbüslere veya kurumlara, belirli ürünlerin üretimine, belirli sosyal, kültürel ve çevresel faaliyetlere idarenin doğrudan kaynak transferi yapmak suretiyle kamunun belli imkanlarından yararlandırmayı gerçekleştirdiği faaliyet kısmını ifade etmektedir”²²³⁷ Bu kavramsal ayırım ile birlikte özendirme faaliyetinde idarenin bir edim sunması ve yararlanıcıdan davranış beklemesi söz konusu olmazken, destekleme faaliyetinde idare olumlu bir edim sunarken yararlanıcıdan

²²³² Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 26–30.

²²³³ Gür, **a.g.e.**, s. 25–26. Özendirme ve destekleme faaliyeti kamu hizmetini tamamlayıcı bir faaliyet olarak da yürütülebilir. Gür, **a.g.e.**, s. 89–91.

²²³⁴ Dimitri Vallindas, Bartłomiej Kurecz, “Can general measures be...selective? Some thoughts on the interpretation of a state aid definition”, **Common Market Law Review**, C. 45, No: 1, 2008, s. 159. Detaylı ve mevzuat uyarınca tanım için ayrıca bkz. Sacker, Montag, **European State Aid Law a Commentary**, s. 5. Dünya Ticaret Örgütü rejimi için ayrıca bakınız. Luca Rubini, **The Definition of Subsidy and State Aid**, Oxford, Oxford University Press, 2009, s. 107–125.

²²³⁵ Oder/Ayanoğlu, **İdare Hukuku I Ders Notları (Temel İlkeler)**, s. 29.

²²³⁶ Burak Oder, “Devlet Yardımları”, **Avrupa Birliği Hukuku**, ed. Gülören; Tekinalp, Ünal Tekinalp, 2. baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2000, s. 501–502. Desteğin kamusal makam tarafından ya da kamusal makam içerisinde yer alan bir makam tarafından verilmesi “kurumsal atfedilebilirlik”, desteğin kamusal kaynaklardan sağlanması ise “mali atfedilebilirlik” olarak nitelendirilmiştir. Bkz. Oder, **a.g.e.**, s. 502–507. Bu unsurların açıklanması için ayrıca bkz. Oder, **a.g.e.**, s. 502–510.

²²³⁷ Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 65. Bu çalışma kapsamında bir ayırım yapılmayacaktır.

da bir performans bekleyebilmektedir.²²³⁸ Karşılaştırmalı hukukta da teşvikler (*subsidy*), benzer şekilde belirli bir faaliyeti yürütmesi için bir kişinin davranışını etkilemek amacıyla hükümet tarafından şartlı olarak aktarılan mali kaynak olarak tanımlanmaktadır.²²³⁹

Devlet desteği kavramının mevzu olarak tanımlandığı da görülmektedir. 6015 sayılı Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun uyarınca devlet desteği “Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ticareti etkilediği ölçüde doğrudan kamu tarafından veya kamu kaynakları aracılığıyla herhangi bir şekilde sağlanan, belirli teşebbüslere veya belirli ürünlerin üretimine ayrıcalık tanıyarak rekabeti bozan veya bozma tehdidi oluşturan ve yararlanana mali fayda sağlayan her türlü tedbir[dir].”²²⁴⁰ Belirtmek gerekir ki söz konusu kanun hizmet sektörlerindeki devlet desteklerini kapsamamaktadır.²²⁴¹ Bu tez literatürdeki tanımları esas almakta ve özendirme ve destekleme faaliyetini bir bütün olarak değerlendirmektedir.

Özendirme ve destekleme faaliyetinin konusunu özel kişiler tarafından yürütülen ve yürütülmesinde kamu yararı bulunduğu kabul edilen faaliyetler oluşturmaktadır.²²⁴² Bu faaliyetin dengeleyici ve tamamlayıcı bir işlevi olduğu söylenmektedir.²²⁴³ Bu işlev toplumsal ihtiyacın giderilebilmesi amacı karşısında da ortaya çıkmaktadır ve topluma ek değer katan idari faaliyet olarak değerlendirilmektedir.²²⁴⁴ Bu faaliyetin temel işlevleri arasında, yatırımcının yatırım yapmasının önündeki engelleri ortadan kaldırmak ve devletin belirlediği alanlarda yatırım yapmayı teşvik etmek yer almaktadır.²²⁴⁵

Özendirme ve destekleme faaliyetinin görünüm biçimleri saf özendirme ve destekleme faaliyeti, kamu hizmetini tamamlayıcı özendirme ve destekleme faaliyeti ve kolluk faaliyetini tamamlayıcı özendirme destekleme faaliyeti olarak sınıflandırılmıştır. İdarenin kamu hizmeti olarak üstlendiği faaliyetlerde kamu hizmetini tamamlayıcı özendirme ve destekleme faaliyeti söz konusu olacaktır ve bu faaliyet kamu hizmetinin yükünü azaltacağı gibi kaliteli hizmet sunumuna da katkı sağlayabilecektir.²²⁴⁶ İdarenin kamu hizmeti faaliyeti yürüterek toplumsal

²²³⁸ Gür, a.y.

²²³⁹ Leeuw, “The Carrot: Subsidies as a Tool of Government-Theory and Practice”, s. 77–79.

²²⁴⁰ 6015 sayılı Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun, R.G. No: 27738, T. 23.10.2010, md. 2.

²²⁴¹ 6015 sayılı Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun, md. 1.

²²⁴² Yasin, “İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri”, s. 598.

²²⁴³ Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 69.

²²⁴⁴ Gür, a.g.e., s. 72.

²²⁴⁵ Akgüner, **Özel Girişim Özgürlüğü ve Yatırımları Teşvik Tedbirleri**, s. 231. Akgüner, teşvik tedbirleri kavramını kullanmaktadır.

²²⁴⁶ Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 91.

ihtiyaçları karşılamaya çalışması her durumda yeterli olmamaktadır ve kamu yararı doğrultusunda bazı faaliyetlerin özendirilip desteklenerek toplumun ihtiyaçlara erişiminin kolaylaştırılması gerekmektedir.²²⁴⁷

İdarenin sanat faaliyetini mevzu kamu hizmeti olarak yürüttüğü bir üst başlıkta ele alınmıştır.²²⁴⁸ Özendirme ve destekleme faaliyeti de kamu hizmeti sunulmasındaki kamu yararının sağlanmasına katkı sağlar niteliktedir. İdarenin sanatı özendirme ve destekleme faaliyeti yoluyla erişilebilir kılması, idare eliyle yürütülen ve sunulan sanat faaliyetlerinin yanında özel kişilerin sunduğu sanat faaliyetlerinin erişilebilirliğini artıracak ve sanata erişim hakkının yerine getirilmesine katkı sağlayacaktır.

B. İdarenin Sanatı Özendirme ve Destekleme Faaliyeti

Refah yalnızca ekonomik değil aynı zamanda kültürel, entelektüel ve ruh yönüyle de ele alınmalı ve özendirme destekleme faaliyeti kültürel alanda da yürütülmelidir.²²⁴⁹ Sanat ve sanatçının desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için tedbir alma hükmü, doğrudan özendirme ve destekleme faaliyetini öngörür niteliktedir.²²⁵⁰ İdarenin sanatı destekleme faaliyeti anayasal yükümlülüğünü yerine getirmesinin yanı sıra, teorik düzlemde idarenin sanat kamu hizmeti yükümünün hafifletilmesi anlamına da gelecektir;²²⁵¹ nitekim özendirme ve destekleme faaliyetinde bulunulması sanatın erişilebilir kılınması için bir yöntemdir. Yukarıda ele alınan sanata erişimin faydaları, idarenin sanatı desteklemesindeki kamu yararını ortaya koymaktadır.²²⁵²

Özendirme ve destekleme faaliyetindeki kamu yararının mevzuatlarda somutlaştığı da görülmektedir. Örneğin, 5224 sayılı Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanun²²⁵³ ile birlikte “bireyin ve toplumun sinema sanatı ürünlerinden verimli bir biçimde yararlanabilmesi ve sinema sanatının sunduğu olanaklardan yararlanarak çağdaş ve etkin bir kültürel iletişim ortamının yaratılması için [...] desteklenmesini sağlamak” veya 5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik

²²⁴⁷ Yasin, “İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri”, s. 593.

²²⁴⁸ Bkz. Bölüm 2/II/B/4 – Mevzu Kamu Hizmeti Olarak Sanat Faaliyetleri.

²²⁴⁹ Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 72–73.

²²⁵⁰ Yasin, “İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri”, s. 594. Benzer şekilde bkz. Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 100.

²²⁵¹ Özendirme ve destekleme faaliyetinin kamu hizmeti yükünün hafifletilmesi amacını da taşıdığı belirtilmektedir. Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 69.

²²⁵² Bkz. Bölüm 1/I/B – Sanata Erişimin Önemi.

²²⁵³ 5224 s. Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanun, R.G. No: 25529, T. 21.07.2004.

Kanunu²²⁵⁴ md. 1 ile birlikte “bireyin ve toplumun kültürel gereksinimlerinin karşılanmasını; [...] sanatsal ve kültürel değerlerin üretilmesi, toplumun bu değerlere ulaşım olanaklarının yaratılması ve geliştirilmesi [...]” amaçlanmaktadır.

Sanatın desteklenip desteklenmemesi gerekliliği tartışmalarının yanı sıra ne kapsamda ve hangi şekillerde destekleneceği soru işareti olmuştur.²²⁵⁵ Sanat faaliyetlerine yönelik desteklerde farklı tartışma eksenleri olduğu söylenmektedir. Bunlardan ilki kamu dışı aktörlerin kültür alanında ne kadar özgür etkinlikte bulunabildiği, ikincisi sunulan desteklerin ne kadar eşit dağıtıldığı ve üçüncüsü ise bu etkinliklere ne kadar adil erişilebildiğidir.²²⁵⁶ Bu noktada “sanatsal üretimde özgürlük, kamusal kaynakların kullanımında eşitlik ve erişimde adalet” ilkeleri ortaya konmuştur.²²⁵⁷ Bu konu kanımızca üç temel soru etrafında ele alınmalıdır: Kim destekleyecek, kim/hangi sanat desteklenecek ve nasıl desteklenecek. Kim sorusu yukarıda idari teşkilat bakımından ele alınmaktadır; fakat özendirme ve destekleme faaliyeti yürüten idarelerin özelliklerinin bu başlık bakımından değerlendirilmesi gerekmektedir. Kim/hangi sanat desteklenecek sorusu ise hem hangi sanatın destekleneceğine hem de hangi kurum/kişinin destekleneceğine yönelik bir sorudur. Nasıl desteklenecek sorusu destekleme yöntemlerine, değerlendirme kriterlerine, ilkelere ve destek sonrasındaki sürece ilişkindir. Nasıl desteklenecek sorusunun akabinde ise devletin kamu kaynağını kullanmaya devam edip etmemesi konusunda etkinlik değerlendirmesi yapılması gerekmektedir. Belirtmek gerekir ki, bu sorular birbirlerinden kolay ayrımlanabilir değildir ve ortaklaşmaları mümkündür.

Bu kapsamda teorik tartışmaların yanı sıra Türk hukuku bakımından özendirme ve destekleme faaliyetlerinin öngörüldüğü 5224 sayılı Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanun, 5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu, Sinema Sektörünün Desteklenmesi Hakkında Yönetmelik (Sinema Destekleri Yönetmeliği),²²⁵⁸ Özel Tiyatroların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik (Özel Tiyatrolar Yönetmeliği),²²⁵⁹ Kültür ve Turizm Bakanlığı Ödüller Yönetmeliği (Ödüller Yönetmeliği),²²⁶⁰ Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik (KTB

²²⁵⁴ 5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu, R.G. No: 25529, T. 21.07.2004.

²²⁵⁵ Gaillard, “L’art, l’état et le marché: De la subvention culturelle à l’ère de la financiarisation”, s. 80.

²²⁵⁶ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Türkiye’de Yerel Kültür Ekosistemi”, s. 65.

²²⁵⁷ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, **a.y.**

²²⁵⁸ Sinema Sektörünün Desteklenmesi Hakkında Yönetmelik, R.G. No: 30919, T. 15.10.2019.

²²⁵⁹ Özel Tiyatroların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik, R.G. No: 30619 T. 08.12.2018.

²²⁶⁰ Kültür ve Turizm Bakanlığı Ödüller Yönetmeliği, R.G. No: 29811 T. 24.08.2016.

Yardımları Yönetmeliği),²²⁶¹ Dernek, Vakıf, Birlik, Kurum, Kuruluş, Sandık ve Benzeri Teşekküllere Genel Yönetim Kapsamındaki Kamu İdarelerinin Bütçelerinden Yardım Yapılması Hakkında Yönetmelik (Kamu İdareleri Yardımları Yönetmeliği),²²⁶² Kültür Yatırımlarının ve Girişimlerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik (Kültür Yatırımları Yönetmeliği),²²⁶³ Kültür Yatırım ve Girişimlerine Taşınmaz Kullandırılması Hakkında Yönetmelik²²⁶⁴ Devlet Sanatçısı Olacak ve Bu Haktan Yararlanacaklar ile Bunların Nitelikleri ve Seçimleri Hakkında Yönetmelik (Devlet Sanatçısı Yönetmeliği),²²⁶⁵ Kültür ve Turizm Bakanlığı Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi Hakkında Esas ve Usuller²²⁶⁶ ve ilgili vergi mevzuatları ayrıca değerlendirilecektir.

1. Kim: Sanatın Özendirilmesi ve Desteklenmesinde Karar Verici Aktörler

a. Karar Verici Aktörlerin Nitelikleri

Özendirme ve destekleme faaliyeti kapsamında verilen teşviklere yönelik yapılan değerlendirmede önemli kamu yararı çıktısı bulunması sebebiyle merkezi yönetimin temel karar verici olabileceği ama yerinden yönetimlerin görevlerinin de tartışılabilceği söylenmektedir.²²⁶⁷ Merkezi bir devlette (*centralized state*) sanatçıların merkezi hükümetin belirlediği standartlara uyması gerektiği ve resmi sanat politikasına uyduğu ölçüde destek alabildiği belirtilmiş, hükümetin zevklerine uyduğu sürece destek alabilmenin sanat özgürlüğünü sınırlandırdığı ifade edilmiştir.²²⁶⁸ Oysa sanata destek verilmesi, resmi bir sanat

²²⁶¹ Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik, R.G. No: 26463, T. 15.03.2003.

²²⁶² Dernek, Vakıf, Birlik, Kurum, Kuruluş, Sandık ve Benzeri Teşekküllere Genel Yönetim Kapsamındaki Kamu İdarelerinin Bütçelerinden Yardım Yapılması Hakkında Yönetmelik, R.G. No: 26231, T. 17.07.2006.

²²⁶³ Kültür Yatırımlarının ve Girişimlerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik, R.G. No: 27209, T. 24.04.2009.

²²⁶⁴ Kültür Yatırım ve Girişimlerine Taşınmaz Kullandırılması Hakkında Yönetmelik, R.G. No: 26463, T.15.03.2007, md. 5.

²²⁶⁵ CİMER üzerinden iletilen bir soruya 18.03.2025 tarihinde cevap olarak söz konusu yönetmeliğin Danıştay 10. Dairesinin 18.01.2002 tarihli ve E:2000/1007, K:2002/71 sayılı kararı ile iptal edildiği ve artık devlet sanatçısı unvanı verilmediği bilgisi iletilmiştir (Başvuru no:2500454953). Bununla birlikte söz konusu Danıştay kararına ulaşılamamıştır ve yönetmelik mevzuat sisteminden erişilebilmektedir. Bu durum CİMER üzerinden tekrar sorulmuştur ve henüz bir cevap alınamamıştır. Her hâlükârda özendirme ve destekleme faaliyetinin özgün ve önemli bir örneğini oluşturduğu için bu tez kapsamında yer verilmektedir.

²²⁶⁶ Kültür ve Turizm Bakanlığı Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi Hakkında Esas ve Usuller.

²²⁶⁷ Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 142.

²²⁶⁸ Frey, “State Support and Creativity in the Arts: Some New Considerations”, s. 72.

anlayışı yaklaşımı anlamına gelmemeli ve otosansüre yol açmamalıdır.²²⁶⁹ Bu doğrultuda, sanat destekleri bakımından yerelleşmenin (*decentralization*) önemli olduğu söylenmektedir.²²⁷⁰

Burada kim sorusu ile cevaplanmak istenen destek kararını kimin vereceğidir. Sanat desteklerinin meşruluğu tartışmalarında bu destek kararını verenlerin kim olduğu önemlidir.²²⁷¹ Bu soru yetkili ve görevli idareler içerisinde değerlendirmeyi kimin yapacağı ve nihai destekleme kararını kimin vereceği sorularını içermektedir. Destek değerlendirmesinin tek bir kişi tarafından yürütülmesi söz konusu olabileceği gibi bir kurul tarafından yürütülmesi de mümkün olabilir. Kurul olarak karar verilmesi fikri, kapsamlı temsil ve uzmanlıkların bir arada bulunması bakımından savunulmaktadır.²²⁷² Kurullar, yaratıcılığın sağlanabilmesi bakımından da gerekli görülmektedir.²²⁷³ Sanat desteklerinin merkezi hükümetler tarafından verildiği ve desteklere bürokratların karar verdiği Fransa gibi ülkelerde dahi sanatçıların profesyonelleşme adına akran değerlendirmesi süreci yürüten kurumların kurulmasını talep ettikleri görülmektedir.²²⁷⁴ Desteklenecek faaliyetlerin tespiti için gerçekleştirilen değerlendirme sanatın tanımı üzerindeki tartışmalar düşünüldüğünde kolay bir değerlendirme olmayacaktır. Bu doğrultuda en objektif değerlendirmenin bu konuda yetkin kişiler tarafından yapılabileceği varsayımında bulunulabilir. Bu kurullarda sanatçıların veya sanatçılar tarafından kurulan sivil toplum örgütlerinin yer alması ve bu kişilerde kültürel çeşitlilik aranması önem taşımaktadır, nitekim bu gibi bir yaklaşım devletin sanatı belirleyen olmasının önüne geçebilecektir.²²⁷⁵ Tabii bu kişilerin karar verirken dikkate almakla yükümlü olacakları değerlendirme kriterleri de bu konuda rol oynayacaktır.

Karar verici kurulların nitelikleri önem arz etmektedir. Bu önem ilk olarak desteğin sanat üzerindeki etkisine ilişkindir. Özendirme ve destekleme faaliyeti yürüten idarelerin merkezi hükümetle bağlı kılınması politikacıların sanat üzerindeki etkilerinin artmasına ve sanatın siyasileşmesine yol açma riski barındırmaktadır.²²⁷⁶ Sanat desteği kararlarının bürokrat ağırlıklı kurullar tarafından belirlenmesi kurumların iradelerinin siyasi iradeye devredilmesi

²²⁶⁹ Gemalmaz, “Sanatta Yaratıcılık ve Hukuk-II: 1982 Anayasası ve Sanat Özgürlüğü Sorunu”, s. 667.

²²⁷⁰ Cowen, **Good and Plenty**, s. 138.

²²⁷¹ Lena, **Entitled**, s. 148.

²²⁷² Julia F. Lowell, Elizabeth Heneghan Ondaatje, **The Arts and State Governments: At Arm’s Length or Arm in Arm?**, RAND Corporation, 2006, s. 8.

²²⁷³ Cowen, **Good and Plenty**, s. 135.

²²⁷⁴ Klaic, **Resetting the Stage**, s. 167–168.

²²⁷⁵ Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 62.

²²⁷⁶ Lowell, Ondaatje, **The Arts and State Governments: At Arm’s Length or Arm in Arm?**, s. 49.

olarak görülmekte ve bu özerklik bakımından sorun oluşturmaktadır.²²⁷⁷ Bu doğrultuda sanatın geliştirilmesi amacı yerini siyasilerin sanattan faydalanma amacına bırakabilecektir.²²⁷⁸

Bununla birlikte sanat desteklerinin siyaset ile iç içe olmasının istikrarlı destek alınmasına katkı sağlaması ve sanatın hükümet planlarında kendisine daha fazla yer bulması anlamına geldiği de söylenmektedir.²²⁷⁹ Nitekim, siyasetten bağımsızlaştırılmaları bu kurumların siyasetten gereken destek ve ilgiyi alamadıklarına yol açması sebebiyle de eleştirilmiştir.²²⁸⁰ Bir başka risk ise siyasetten tamamen bağımsız olmasının herkesi gözeterek karar verilmemesine yol açmasıdır. Örneğin yalnızca yetkinliğe odaklanıldığında büyük şehir merkezlerindeki faaliyetlerin desteklenmesinin daha muhtemel olduğu ve bazı coğrafyaların geride kalabildiği görülmektedir.²²⁸¹ Bunu aşmanın yollarından biri de sanat desteklerine yerel yönetimlerin karar vermesidir.²²⁸²

Değerlendirilmesi gereken bir diğer husus bu kurulların siyasi olarak hesap verebilir olmasıdır. Sanatın siyasi hesap verilebilirlik bakımından uygun bir alan olmadığı ve *tenure* alan profesörler veya anayasa mahkemesi üyeleri kararları için nasıl hesap verilmiyorsa bu kurulların da hesap vermemesi gerektiği iddia edilmektedir.²²⁸³

Siyasilerin bu bağımsızlığı destekleme gerekçesi de bulunmaktadır. Bu da hükümetlerin ve siyasetçilerin toplumun hoşuna gitmeyen sanatı desteklemek karşısında hesap vermek istememeleriyle alakalıdır.²²⁸⁴ Bununla birlikte, sanat desteklerine karar verme yetkisinin idareden başka kişilere bırakılması idarenin finansal harcama yetkisini devretmesi anlamına gelmektedir.²²⁸⁵

Siyasi hesap verilebilirlik devam ederken kurullarda bu baskının azaltılmasının yöntemleri de tartışılmıştır. Kurulların gönüllü kişilerden ve halihazırda kariyeri olan kişilerden oluşması, sınırlı ve belirli süre bakımından görev almaları, görevlerinden kolayca süreleri bitmeden alınmamaları ve karar mekanizmasının toplu ve kamuya açık bir şekilde gerçekleştirilmesi bu kurullarda bulunan kişilerin siyasi baskılardan uzak olmasına yardımcı

²²⁷⁷ Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 61.

²²⁷⁸ Lowell, Ondaatje, **The Arts and State Governments: At Arm's Length or Arm in Arm?**, s. 50.

²²⁷⁹ Lowell, Ondaatje, **a.g.e.**, s. 52.

²²⁸⁰ Lowell, Ondaatje, **a.g.e.**, s. 6.

²²⁸¹ Lowell, Ondaatje, **a.g.e.**, s. 11.

²²⁸² ABD'de eyalet bakımından değerlendirme için bkz. Lowell, Ondaatje, **a.g.e.**, s. 1.

²²⁸³ Cowen, **Good and Plenty**, s. 136.

²²⁸⁴ Lowell, Ondaatje, **The Arts and State Governments: At Arm's Length or Arm in Arm?**, s. 6.

²²⁸⁵ Bertacchini, Dalle Nogare, "Public provision vs. outsourcing of cultural services: Evidence from Italian cities", s. 170.

olacaktır.²²⁸⁶ Ayrıca, değerlendiren veya seçen kurulların tabi olduğu etik ilkeler ve çıkar çatışmalarının önlenmesi de önem teşkil edecektir.²²⁸⁷

b. Karar Verici Aktörlerin Niteliklerinin Türk Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi

Türk hukuku bakımından sanatı özendirme ve destekleme faaliyeti temel olarak merkezi idare yani KTB tarafından yürütülmektedir. KTB içerisinde ise değerlendirme süreçlerini yürütmek için kurullar oluşturulmaktadır. Bu çalışma kapsamında ilgili kurullara yer verilecektir.

5224 sayılı Kanun uyarınca film desteklerine karar vermek için oluşturulan destekleme kurulları, “ilgili alan meslek birlikleri tarafından belirlenecek dört sektör temsilcisi ile yapımcı, yönetmen, senaryo ve diyalog yazarı, oyuncu, sinema salonu işletmecileri, film dağıtıcıları, yayıncı kurum veya kuruluş temsilcileri ve üniversitelerin sinema alanında eğitim veren bölümlerinde görev yapan öğretim üyeleri arasından Bakanlık tarafından belirlenecek üç üye ve bir Bakanlık temsilcisi olmak üzere sekiz üyeden oluşur.”²²⁸⁸ Dizi filmlerine ilişkin ise “Bakan Yardımcısı, Sinema Genel Müdürü, Tanıtma Genel Müdürü, Dışişleri Bakanlığı Yurtdışı Tanıtım ve Kültürel İşler Genel Müdürü, ilgili alan meslek birlikleri tarafından önerilen sektör temsilcileri arasından Bakanlık tarafından belirlenecek iki üye, film yapımcıları, dağıtıcıları ve yayıncı kurum veya kuruluş temsilcileri arasından Bakanlık tarafından belirlenecek iki üye olmak üzere sekiz üyeden oluşan” bir komisyonun oluşturulduğu görülmektedir. Bu kurulların çalışma usulleri de Sinema Destekleri Yönetmeliği ile düzenlenmiştir. Bu üyelerin görev süresinin iki yıl olması, Bakanlık temsilcisi dışında temsilcilerin iki dönem üst üste seçilememeleri, Bakanlığın gerekli gördüğü takdirde belirlediği üyeleri ve bakanlık temsilcisini değiştirebilmesi, kurul üyelerinin görev süreleri boyunca Kanunun öngördüğü desteklerden faydalanamaması, üye olmadan önce aldıkları desteklerle ilgili kurul gündemindeki değerlendirmelere katılamaması gibi hususlar önem arz etmektedir.²²⁸⁹ Söz konusu düzenlemeler, kurul üyelerinin daha tarafsız değerlendirmelerine ilişkin hükümler içerdiği gibi aynı zamanda değerlendirme kurulu üzerinde Bakanın önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bunlara ek olarak değerlendirme sonucunda destek verilmesine

²²⁸⁶ Lowell, Ondaatje, *The Arts and State Governments: At Arm's Length or Arm in Arm?*, s. 10. Ayrıca bkz. Klaic, *Resetting the Stage*, s. 168.

²²⁸⁷ Klaic, *Resetting the Stage*, s. 168.

²²⁸⁸ 5224 sayılı Kanun md. 6.

²²⁸⁹ Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 5.

ilişkin karar yine KTB Bakanındadır; zira bu kurul kararlarının Bakanlık onayı ile yürürlüğe gireceği öngörülmektedir.²²⁹⁰

1 sayılı CBK md. 277 doğrultusunda çıkarılan Özel Tiyatrolar Yönetmeliği uyarınca tiyatrolara verilecek yardımlar bakımından da değerlendirme komisyonu kurulduğu görülmekte ve bu komisyonda “Bakan Yardımcısı, Güzel Sanatlar Genel Müdürü, Devlet Tiyatroları Genel Müdürü, Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü ve Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğünden Bakan onayı ile belirlenecek birer temsilci ile tiyatro alanından bireysel başvurular dikkate alınarak Bakanlıkça belirlenecek dört kişi” bulunmaktadır.²²⁹¹ Komisyon üyelerinin görev süreleri bir yıl ile sınırlandırılmıştır; fakat tekrar görevlendirilebilmektedirler. Tiyatrolara ilişkin destekler bakımından da komisyon kararının Bakan onayı ile yürürlüğe girdiği belirtilmektedir.²²⁹²

Ödüller Yönetmeliği md. 7 uyarınca da değerlendirmelerin kurulca yapılacağı görülmektedir. Özel ödüller için ödül verilecek alanlara göre en az yedi kişiden oluşan değerlendirme kurulları, ilgili “Bakan Yardımcısı, ilgili birimlerin genel müdür veya başkanları ile Güzel Sanatlar Genel Müdürü ve ödül verilecek alanda tanınmış kişi veya kuruluş temsilcileri arasından Bakan tarafından belirlenecek” kişilerden oluşmaktadır. Başarı ödülleri bakımından ise Ödüller Yönetmeliği md. 10 uyarınca kurulun ilgili genel müdür veya yardımcısı, ödül verilecek alanda tanınmış kişiler arasından Bakan Yardımcısı tarafından belirlenecek yeteri sayıda üyeden oluşacağı belirtilmiştir. “Tanınmış kişi” kavramının muğlak bir ifade olduğunun altı çizilmelidir.²²⁹³ Ödül verilmesine ilişkin kurul kararları da yine Bakan onayına tabi kılınmıştır.²²⁹⁴

Ödüller bakımından gerçekleştirilen değerlendirmenin bir diğer önemli örneğini Devlet Sanatçısı Yönetmeliği oluşturmaktadır. Bu yönetmelik md. 5 uyarınca bu seçici kurul “müşteşar, ilgili müsteşar yardımcısı, Güzel Sanatlar Genel Müdürü, sanat dalı ile ilgili genel müdür veya herhangi bir genel müdürlük kapsamında olmayan sanat dalları için Kültür Bakanlığınca seçilecek bir temsilci, Kültür Bakanı tarafından ilgili sanat dalından seçilecek iki sanatçı temsilcisi, sanat dalı ile ilgili olarak Kültür Bakanlığınca belirlenecek sivil toplum

²²⁹⁰ 5224 sayılı Kanun md. 6.

²²⁹¹ Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 4 ve md. 7.

²²⁹² Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 7.

²²⁹³ Benzer bir değerlendirme için bkz. Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 65.

²²⁹⁴ Ödüller Yönetmeliği md. 8.

kuruluşlarını temsilen bir temsilci”den oluşmaktadır.²²⁹⁵ Devlet Sanatçısı unvanı ise KTB teklifi ve Cumhurbaşkanı onayı ile verilmektedir.²²⁹⁶

Benzer şekilde KTB Yardımları Yönetmeliği de ilgili projelerin değerlendirilmesi için md. 8’de komisyon oluşturulmasını öngörmektedir. Komisyonun “ilgili Bakan Yardımcısı başkanlığında ilgili genel müdür, ilgili daire başkanlığının bağlı olduğu genel müdür yardımcısı, kültür işleri ile ilgili daire başkanlıklarının bağlı olduğu genel müdür yardımcısı ve ilgili daire başkanından” oluştuğu görülmektedir. Bu komisyon kararı da yine Bakan onayına sunulmaktadır.²²⁹⁷

Kültür Yatırımları Yönetmeliği de kültür yatırım ve girişim belgelerinin verilmesi konusunda Değerlendirme Komisyonu oluşturulmasını öngörmüştür. Bu komisyon, md. 10 uyarınca “Bakan Yardımcısı [...], Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürü, I. Hukuk Müşaviri, Kontrolörler Kurulu Başkanı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün ilgili genel müdür yardımcısı ile ilgili daire başkanından” oluşmaktadır ve gerekli görüldüğü durumlarda “ilgili genel müdürler, genel müdür yardımcıları, daire başkanları ve sektör temsilcisi”nin komisyona üye olarak katıldığı belirtilmektedir. “Sektör temsilcisi, konuyla ilgili temayüz etmiş tercihen sivil toplum kuruluşları üyeleri arasından” KTB tarafından seçilecektir. Komisyon kararlarının Bakan onayı ile yürürlüğe gireceği belirtilmektedir. Burada önem arz eden bir imkân, bakanlığın başvuruları değerlendirirken ilgili sivil toplum örgütlerinin önereceği uzmanlardan veya üniversitelerden görüş alabilmesidir.²²⁹⁸ Ayrıca, ilgili kanun uyarınca mal tahsisi söz konusu olduğunda ayrıca bir inceleme komisyonu oluşturulması öngörülmüştür.

Kültür Yatırım ve Girişimlerine Taşınmaz Kullanılması Hakkında Yönetmelik md. 9 uyarınca inceleme komisyonu “Bakan Yardımcısı [...], Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürü ile gerek görülmesi halinde bu genel müdürlüklerin ilgili genel müdür yardımcıları ve daire başkanlarından” oluşmakta ve “ihtiyaç duyulması halinde ilgili genel müdürler[in] komisyona üye olarak” katılabileceği öngörülmektedir. Komisyona ayrıca gerekli görülmesi durumunda uzman çağırılabilmesi belirtilmektedir. Bu komisyonun kararları da Bakanlık onayı ile kesinleşir. Bu mevzuat

²²⁹⁵ Devlet Sanatçısı Yönetmeliği. Mevzu hukukumuzda müsteşar kadroları bulunmamaktadır.

²²⁹⁶ Devlet Sanatçısı Yönetmeliği md. 6.

²²⁹⁷ KTB Yardımları Yönetmeliği md. 10.

²²⁹⁸ Kültür Yatırımları Yönetmeliği md. 8.

uyarınca belediyelerin ve il özel idarelerinin mal tahsisi yapabileceği öngörülmektedir; fakat bunun için Bakanlığın uygun görüşünün alınması gerekmektedir.²²⁹⁹

Kamu İdareleri Yardımları Yönetmeliği ise doğrudan kültür ve sanat odaklı bir desteği öngörmese de idarelerin görev alanına giren konularda toplumun ihtiyaç ve sorunlarına çözüm sağlamak ve toplumsal gelişmeye katkıda bulunmak amacıyla yardım yapabileceğini öngörmektedir.²³⁰⁰ Bu mevzuat kapsamında kurul değerlendirmesi öngörülmemektedir. Bakanlıklarda Bakanın, diğer idarelerde ise kurumun en üst yöneticisinin onayı aranmaktadır.²³⁰¹

İlgili mevzuat bütüncül olarak değerlendirildiğinde kurulların genel olarak merkezi idare içerisinde yer alan bürokratlardan ve sektörün içerisinde yer alan kişilerden oluştuğu görülmektedir. Film yapımlarına ilişkin olarak görev alacak kişilerin meslek birlikleri tarafından belirleniyor olması uzmanlaşmaya önem verildiği anlamına gelmektedir. Bürokratların sanat ile ilgili birimlerde çalışan kişilerden olması ve dışarıdan gelen kişilerin sektörün içerisinde gelmesi kurulların liyakat esasına dayalı olarak oluşturulma amacını göstermektedir. Bununla birlikte, diğer destekler bakımından merkezi idare dışından gelen kişilerin Bakan tarafından belirlendiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bakana geniş bir takdir yetkisi tanınmıştır; nitekim görevlendirilecek kişilerin sahip olduğu özellikler somut bir şekilde belirlenmemiştir.

Türk hukuku bakımından önem arz ettiğini düşündüğümüz bir husus da kurul olarak karar alındığı durumlarda bu kararların Bakan onayı olmadan yürürlüğe girmeyeceğidir. 5224 sayılı Kanun'da öngörülen destekleme kurullarının yapısı ve kararlarının bakan onayına tabi olması Anayasa'ya aykırılık gerekçesiyle AYM önüne gelmiş ve söz konusu yapının sinema ve film sektöründeki bağımsızlığa aykırı olması sebebiyle AY md. 2, 6, 13, 26, 27 ve 64'e aykırı olduğu gerekçesiyle iptal talebinde bulunulmuştur.²³⁰² AYM, “destek başvurularını değerlendirmek ve sonuçlandırmak üzere bir kurulun veya komisyonun oluşturulması suretiyle bu değerlendirmenin belirli bir düzene bağlanmasının ve sağlıklı işleminin amaçlandığı”nı belirtmektedir.²³⁰³ Ayrıca AYM “sanatın ve sanatçının korunması kapsamında alınacak tedbirler ile bu tedbirlerin usul ve esasları hakkında öngörülmüş anayasal bir kuralın bulunmadığı gözetildiğinde destekleme kurulları ve komisyonun oluşumu ile üyelerinin

²²⁹⁹ Kültür Yatırım ve Girişimlerine Taşınmaz Kullandırılması Hakkında Yönetmelik md. 5.

²³⁰⁰ Kamu İdareleri Yardımları Yönetmeliği md. 5.

²³⁰¹ Kamu İdareleri Yardımları Yönetmeliği md. 6.

²³⁰² AYM, E. 2019/36 K. 2021/15, T. 4/3/2021, par. 9.

²³⁰³ AYM, E. 2019/36 K. 2021/15, par. 14.

seçimine ilişkin usul ve esasların belirlenmesinin kanun koyucunun anılan takdir yetkisi kapsamında olduğu”na karar vermiştir.²³⁰⁴ AYM’nin de tespit ettiği üzere kanun koyucu “destekleme kurulları ile komisyonu kamu tüzel kişiliğini haiz, mali ve idari özerkliğe sahip bir kurul olarak takdir etmemiş olup mali bütçesi Bakanlıkça karşılanan ve Bakanlık bünyesinde yer alan bir alt kurul şeklinde yapılandırmıştır.”²³⁰⁵ Bu bağlamda komisyon üyelerinin ne şekilde ve kimler tarafından seçileceğinin belirtilerek Bakanlıkın yetkilerinin çerçevesinin çizildiği söylenmektedir ve iptal talebi oy birliği ile reddedilmiştir.²³⁰⁶ Bu değerlendirmeyi AYM yalnızca AY md. 2 ve md. 64 kapsamında ele almış ve konunun AY md. 26 veya md. 27 ile ilgisi olmadığına karar vermiştir. Destekleme kurulları ve komisyonlarının belirlenmesinin yasakoyucunun takdir yetkisinde olduğu kararına katılmakla birlikte verilen desteklerin aşağıda ele alınacağı üzere eserin içeriğine müdahale anlamına gelme ihtimali bulunmaktadır. Bu bağlamda destek kararlarına ilişkin düzenlemeler AY md. 26 ve md. 27 ile ilişkilidir. Değerlendirme komisyonlarının oluşumu ele alınırken sanat özgürlüğü bakımından bir değerlendirme yapılması gerekmektedir.

Bu tartışmalar ekseninde özendirme ve destekleme faaliyeti yürüten idarelerin hem liyakat esaslı bir denetim yapması hem de kamu bütçesi harcanması bakımından hesap verilebilirliklerini kaybetmemeleri gerektiği söylenmelidir. Hesap verilebilirlik sorununu aşmanın yöntemi kamusal harcamaların denetimidir; fakat sanatta devlet kontrolünün olması yukarıda ele alındığı üzere ayrı sorunlar getirmektedir. Sanatın bu iki  tan birinin etkisi dışında kalmasının ihtimal dahilinde olmadığı söylenmektedir.²³⁰⁷ Bu bağlamda bir dengenin gözetilmesi gerekecektir.

Türk hukuku bakımından ayrı bir bağımsız idari otorite gerekiyor mu sorusu sırasında ele alınan tartışmalar bu başlık bakımından da dikkate alınmalıdır. NEA bakımından tezin önceki bölümünde tartışılan akran değerlendirmesi yöntemi Türk hukukunda özendirme destekleme faaliyeti yürüten idarelerin içerisindeki değerlendirme kurulları bakımından önem taşımaktadır. “*Arm’s length*” ilkesinin sanat bakımından uygulanması aslında çoğulcu demokrasilerde uygulanan denge ve fren mekanizmalarının sanat alanına bir yansımasıdır.²³⁰⁸

²³⁰⁴ AYM, E. 2019/36 K. 2021/15, par. 16.

²³⁰⁵ AYM, E. 2019/36 K. 2021/15, par. 18.

²³⁰⁶ AYM, E. 2019/36 K. 2021/15, par. 18-19.

²³⁰⁷ Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 35–36.

²³⁰⁸ Chartrand, McCaughey, “The Arm’s Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future”, s. 71.

Bu ilke ile hesap verilebilirlik arasındaki dengenin nasıl sağlanacağı sorgulanmaktadır.²³⁰⁹ Türk hukuku bakımından merkezi idare tarafından verilen teşviklerde akran değerlendirmesi yöntemine imkân sunulduğu ve fakat nihai karar mercinin Bakan olduğu tespit edilmektedir. Bu bağlamda özendirme ve destekleme kararlarının siyasi etkiden uzak olduğu söylenemez. KTB'nin en üst amirinin ve bütçe harcamaları bakımından hesap vermesi beklenen kişinin Bakan olduğu göz önünde bulunduğunda,²³¹⁰ bu yetkinin tamamen kurula devredilmesi de savunulmamaktadır. Fakat uzmanlık bakımından kurullarda yer alacak kişilerin niteliklerinin daha liyakat odaklı ve somut olarak belirlenmesi ve bu kişilerin sanatın farklı paydaşları tarafından oluşturulan (örn. akademi, sanat kurumları, sanat idareleri...) havuzlardan atanması önerilebilir. Ayrıca bu kişilerin siyasi baskıdan bağımsız olarak değerlendirme yapmalarını sağlamak için çeşitli güvenceler öngörülebilir. Karar vericilerin keyfi olarak görevden alınmalarının engellenmesi bu güvencelere örnek oluşturabilir. Ek olarak, bu kurul kararlarının bağlayıcılık etkisi artırılabilir. Bu doğrultuda değerlendirme kurulu kararlarını yürürlüğe girmeleri için onaya tabi kılmak yerine bu kararların kural olarak bağlayıcı olduğu ve fakat Bakanın gerekçelerini bildirmek suretiyle bu kararları reddedebileceği öngörülebilir.

2. Hangi Sanat: Özendirilip Desteklenecek Kişilerin ve Sanatın Tespiti

Tarihte yöneticilerin istediği kişiye sanat desteği verdiği²³¹¹ veya geçmişte “doğru” sanat yönteminin ne olduğunu belirledikleri görülse de²³¹² modern demokrasilerde devlet özel tüketici gibi hareket edemeyecektir.²³¹³ Özendirme ve destekleme faaliyetinde esas olarak geniş bir takdir yetkisi bulunduğu ve bağlı yetkinin istisna olduğu dile getirilmektedir.²³¹⁴ Bununla birlikte idarenin takdir yetkisinin denetime tabi olduğu unutulmamalıdır. Kamu hizmetine ilişkin olarak hangi sanat sorusu başlığında ele alınan takdir yetkisine ilişkin temel teorik değerlendirmeler bu başlık bakımından da geçerlidir. Desteklenecek alanın belirlenmesinde meslek odaları, dernekler ve mahalli idareler de dahil olmak üzere bütün paydaşlara görev düştüğü söylenmektedir.²³¹⁵

²³⁰⁹ Chartrand, McCaughey, **a.y.** Burada Eski İngiliz Başbakanı Lord Melbourne'un “Allah, sanat ile uğraşan bakanın yardımcısı olsun” (*God help the minister that meddles with art*) sözünün hatırlanması da yerindedir. Chartrand, McCaughey, **a.g.e.**, s. 43. Belirtmek gerekir ki, “minister” rahip anlamına da gelebilmektedir.

²³¹⁰ Soru önergeleri bunun bir örneğini oluşturacaktır. Bkz. Anayasa md. 98.

²³¹¹ Cowen, **Good and Plenty**, s. 94.

²³¹² Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 266.

²³¹³ Cowen, **Good and Plenty**, s. 95.

²³¹⁴ Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 154.

²³¹⁵ Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 218.

Bu soru bakımından ele alınması gereken ilk konu kimin desteklenecek olduğudur. Buna verilecek cevap sanatçılar, sanatı erişime açan sanat kurumları²³¹⁶ veya sanattan yararlanmak isteyen kişiler olabileceği gibi bunlar arasında da bir ayrıma gidilebilir. Mevcut sanat kurumlarının veya yeni açılacak sanat kurumlarının desteklenmesi, amatör sanatçıların veya profesyonellerin desteklenmesi, ticari nitelikli ve kazanç getiren kurumların da desteklenip desteklenmeyeceği²³¹⁷ veya halihazırda başarılı olanların mı yoksa gelecek vaat edenlerin mi desteklenmesi gerektiği soruları²³¹⁸ bu ayrıma örnek olacaktır. Sanatçılara ve kültür profesyonellerine doğrudan destek verilmesi²³¹⁹ veya kültürel ve yaratıcı sektörlerin desteklenmesi ayırımına gidildiği de görülmektedir.²³²⁰ Kim sorusunun eğitim kurumları, sivil toplum kuruluşları, özel veya kamu kültür kurumları, özel kişiler, kamu kuruluşları, sosyal girişimler olarak sınıflandırıldığı da görülmektedir.²³²¹ Ayrıca uluslararası sanatçıların veya kurumların desteklenip desteklenmeyeceği de bu bağlamda ele alınabilir.²³²² Türk hukukunda hem gerçek hem de tüzel kişilerin desteklendiği görülmektedir. Sanatçılara, sanat faaliyeti yürüten tüzel kişilere,²³²³ sanat faaliyetlerinin yürütülebileceği ve araştırılabileceği mekanların yapımı, onarımı veya işletilmesi faaliyetini yürüten kişilere de destek verildiği görülmektedir.²³²⁴ Sanatçılar arasında yaş gruplarına göre bir ayırım yapılması da söz konusu olabilir.²³²⁵

Kim desteklenecek sorusu bakımından değerlendirilmesi gereken bir diğer husus idareler arası destek sağlanıp sağlanamamasıdır. Bu bağlamda merkezi idarenin yerinden yönetimlere destek sağlayıp sağlayamayacağı ele alınmalıdır. Kamu tüzel kişilerin özendirme destekleme faaliyetlerinden ilkesel olarak yararlandırılmaması gerektiği görüşü kamu tüzel

²³¹⁶ Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 2.

²³¹⁷ Netzer, **a.y.**

²³¹⁸ Felix Uhlmann, Cristina Bognuda, “Sanat Özgürlüğü ve Sanatın Teşvikine İlişkin On Tez”, **Hukuk ve Sanat**, ed. Yener Ünver, Özlem Yenerer Çakmut, (çev. Yener Ünver), 6. baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 47. Halihazırda belirli bir ivme yakalayan faaliyetlerden ziyade yeni ve farklı kültürel faaliyetlerin desteklenmesine ilişkin bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 218.

²³¹⁹ UNESCO, **Culture in crisis: Policy guide for a resilient creative sector**, s. 15–23. Sanatçılara sağlanan sosyal faydalar, eserlerin satın alınması, gelir kaybı gibi durumlarda destek sunulması ve beceri geliştirilmesi bunun örneğini oluşturmaktadır.

²³²⁰ UNESCO, **a.g.e.**, s. 25–39. Yardım ve teşvik verilmesi, yükümlülüklerin geçici olarak azaltılması, işletmelerin kayıplarının telafi edilmesi, vergi muafiyetleri, talebin artırılması için gerçekleştirilen faaliyetler, krediler, altyapıların geliştirilmesi bunların örneğidir.

²³²¹ European Commission, “The CultureEU funding guide EU Funding Opportunities for the Cultural and Creative Sectors 2021-2027”, 2021, s. 12.

²³²² Amerikalı sanatçıların Avrupa tarafından Avrupa’da faaliyet gerçekleştirilmeleri için desteklenmelerine ilişkin bkz. Cowen, **Good and Plenty**, s. 91–92.

²³²³ Örn. bkz. Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 4.

²³²⁴ Örn. bkz. 5225 sayılı Kanun md. 4.

²³²⁵ Farklı yaş gruplarına yönelik yarışmaların da düzenlenme örneği için bkz. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 107.

kişilerinin mali kaynaklarının bulunması ve özendirme ve destekleme faaliyetinin amacının idari faaliyetin finansmanı olmaması gerekçesiyle savunulmaktadır.²³²⁶ Kanımızca da belirli bir faaliyet yürütme amacıyla bütçe tahsis edilen bir kuruluşun asli olarak bu bütçesi ile faaliyet göstermesi yerinde olacaktır. Bununla birlikte, kamu tüzel kişilerinin de sanat özgürlüğünün öznesi olabildiği göz önünde tutulduğunda bu gibi desteklerin verilmesinde bir engel bulunmamalıdır. Özellikle sanat faaliyeti yürütüp yürütmeme konusunda takdir yetkisi bulunan idarelere bu faaliyetleri yürütmeleri bakımından belirli destek sağlanması bu idareleri kendi bütçelerini de sanat faaliyeti için kullanmalarına yönlendirebilir. Bu da sanata erişimin sağlanması bakımından önemlidir.

Türk hukukunda, idareler arası destekleme bir usul olarak karşımıza çıkmaktadır²³²⁷ ve merkezi idarenin yerel yönetimlere kültür harcamaları için maddi destek sunması bir yöntem olarak ele alınmıştır.²³²⁸ Türk hukuku bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik uyarınca yerel yönetimlerin de kültür ve sanat etkinliklerinin desteklendiği görülmektedir.²³²⁹ Ayrıca, Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 26 ile birlikte kamu kurum, kuruluş ve kamu tüzel kişilerine de sinema donanım desteği verildiği görülmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi Hakkında Esas ve Usuller uyarınca da bakanlığın görev alanında olan ve diğer kamu kurum ve kuruluşları tarafından başlanan/başlanması planlanan fakat kaynak yetersizliği sebebiyle başlanamayan veya tamamlanamayan kültür yatırımlarına destek verildiği görülmektedir. KTB faaliyet raporu, yerel yönetimlere de mali destek sağlandığını göstermektedir.²³³⁰ Ayrıca, aşağıda ele alınacağı üzere idarelerin yürütmekte olduğu sanat faaliyetlerinin vergi indirimi gibi dolaylı desteklerden faydalandığı da görülmektedir.

Bu başlık bağlamında ele alınması gereken bir diğer soru hangi sanatın destekleneceğidir. Burada sanat türleri arasında bir ayrıma gidilebileceği gibi belirli bir sanat türü içerisinde de ayrıma gidilebilir. Örneğin, halihazırda kâr getirebilen tiyatrolar yerine sanat odaklı ve farklı yaklaşımları içeren ama popüler kültür olmayan tiyatroların devam

²³²⁶ Yasin, “İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri”, s. 600.

²³²⁷ Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 194.

²³²⁸ Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 289.

²³²⁹ Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik md. 2-6.

²³³⁰ 2023 yılında dernek ve yerel yönetimlerin mali destek sağlanan proje sayısı 1.890’dır. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 278.

edebilmesine katkı sağlamak gerektiği belirtilmektedir.²³³¹ Ticari niteliği olmayan ve dışlanan türlere de odaklanılabileceği söylenmiş, örnek olarak klasik bale ve modern dans veya çocuk tiyatrosu verilmiştir.²³³² Daha farklı bir bakış açısıyla, etkililiği bakımından amatör sanat aktivitelerine verilen desteklerin azaltılması ve önemli sanat kurumlarının seçici bir şekilde desteklenmesinin daha doğru olduğu söylenmiştir.²³³³ Bir idarenin çağdaş sanata destek vermesi yerine geçmişin önemli eserlerinin korunması için destek vermesi gerektiği de (*great art of the past*) savunulmaktadır.²³³⁴ Bir başka görüş ise yeni sanatların denenmesi ve risk alınması için kamusal desteğe ihtiyaç olduğudur.²³³⁵

Özendirme ve destekleme faaliyeti, teşvikten yararlanan kişi ile aynı alanda faaliyet yürüten rakipleri arasında bir eşitsizlik yaratabilmektedir ve bu da rakiplerin girişim özgürlüklerini sınırlar niteliktedir.²³³⁶ Belirli sanat formları desteklenirken diğerlerinin desteklenmemesi haksız rekabet yaratacaktır.²³³⁷ Devlet desteklerinin piyasa aktörleri arasındaki rekabet koşullarını bozma olasılığı barındırması rekabet politikası bakımından değerlendirilmekte ve bu sebeple denetim altına alınmaktadır.²³³⁸ Destek sebebiyle piyasadaki rekabet dengesi, piyasa aktörlerinden bir kısmı lehine çevrilmesi veya yeni birinin pazara girişinin engellenmesi durumunda rekabetin bozulması ya da bozulma tehlikesi ile karşılaşılabilir.²³³⁹ Sanat desteği söz konusu olduğunda da destek sağlanan sanat türlerinin bu destek sayesinde daha fazla erişilebilir olması ve fakat desteklenmeyen sanat türlerinin geri planda kalması anlamına gelmektedir. Desteklenmeyen sanatlar rekabet şansını kaybetmektedir. Sanat desteği sağlayan ülkelerde desteklenmeyen sanatların ancak orta düzeyde (*middle of the road*) olma eğiliminde olduğu ileri sürülmüştür.²³⁴⁰ Bu aynı zamanda tezin önceki bölümlerinde ele alındığı üzere devletin paternalist bir yaklaşımla sanatlar arasında öncelik sıralaması yapması anlamına gelecektir.²³⁴¹ Bunun çözümü olarak da tüm sanat formlarının desteklenmeye başlandığı görülmektedir.²³⁴²

²³³¹ Klaic, *Resetting the Stage*, s. 14–15.

²³³² Klaic, *a.g.e.*, s. 57.

²³³³ Netzer, *The Subsidized Muse*, s. 182–189.

²³³⁴ Lewis, Brooks, “A Question of Morality: Artists’ Values and Public Funding for the Arts”, s. 14.

²³³⁵ Klaic, *Resetting the Stage*, s. 166.

²³³⁶ Akgüner, *Özel Girişim Özgürlüğü ve Yatırımları Teşvik Tedbirleri*, s. 221. Akgüner, teşvik tedbirleri kavramını kullanmaktadır. Ayrıca bkz. Lutfi Duran, “Türkiye’de Planlamanın Hukuki Rejimi”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 8, No: 3, 1975, s. 13.

²³³⁷ Abbing, *Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts*, s. 223.

²³³⁸ Tan, *Ekonomik Kamu Hukuku Dersleri*, s. 342–343.

²³³⁹ Oder, “Devlet Yardımları”, s. 511.

²³⁴⁰ Abbing, *Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts*, s. 223.

²³⁴¹ Bkz. Bölüm 1/II/B/2 – Sanatın Devlet Eliyle/Desteğiyle Sunulmasının Karşısında Duran Görüşler.

²³⁴² Abbing, *Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts*, s. 224.

Burada ihtiyaç temelli bir ayrıma gidilebilir. Bu tez kapsamında devletin sanat faaliyeti yürütmesinin temel gerekçesi sosyal adalet ilkesi olarak ele alınmıştır ve piyasa başarısızlığını gidermek bakımından devletin sanat alanına müdahil olacağı savunulmuştur. Desteğe ihtiyacı olan sanatlara destek sağlaması sanatın demokratikleşmesine de katkı sağlayacaktır.²³⁴³ Makineleşme karşısında el dokumasına destek verilmesi kültürel gelişme katkı sağlayacak bir örnek olarak gösterilmektedir.²³⁴⁴ Bununla birlikte, desteklerin tek amacı sanatı erişilebilir kılmak değil aynı zamanda sanatçıyı ve sanatı da desteklemektir. Bu bağlamda devletin bütçesini gözeterek geniş bir yelpazede destek sunması gerek Anayasa md. 64 gerekse md. 10 ile bağdaşır olacaktır. Türk hukukunda farklı kişi veya kuruluşların ve farklı sanat dallarının desteklendiği görülmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, hangi sanatın destekleneceği kararı aşamasında yukarıda ele alındığı üzere katılımcı bir yaklaşımın kabul edilmesi önerilebilir.²³⁴⁵

5224 sayılı Kanun md. 8 uyarınca sinemaya destek verildiği ve destek başvurularının ülke içinde yerleşik gerçek veya tüzel kişiler tarafından yapılacağı öngörülmektedir. Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 26 da hem kurumlara hem de sinema sanatçıları veya sinema sektörü çalışanlarına destek verilebileceğini düzenlemektedir. Bu yönetmelik uyarınca başvuru sahibinin aynı yıl içerisinde birden fazla proje için destek alamayacağı ve aynı destek türünde birden fazla destek başvurusu yapılamayacağı da öngörülmektedir.²³⁴⁶ Bu sınır ile birlikte kamu kaynağının daha geniş kitlelere yayılma amacının desteklendiği düşünülmektedir. İlk olarak, sinemaların farklı türlerinin desteklendiği görülmektedir. Sinema Destek Yönetmeliği md. 8 uyarınca ilk uzun metrajlı kurgu film desteği veya uzun metrajlı sinema film yapım desteği, yerli film gösterim desteği, yabancı film yapım desteği, yurt dışına satışı gerçekleştirilen ve ülke tanıtımına katkı sağlayan dizilere verilen destekler gibi destekler verilmektedir. Buna ek olarak, sinema üretiminin farklı süreçlerine destek verildiği de görülmektedir. Sinema Destek Yönetmeliği md. 8 ile birlikte öngörülen çekim sonrası filmlerin görüntü, ses ve benzeri işlemleri için yapımcıya verilen destekler, filmlerin dağıtım ve tanıtım destekleri, hazırlık aşamasından filmin gösteriminin yapılacak hale gelmesine kadarki tüm aşamalar için verilen film yapım desteği, proje geliştirme destekleri, senaryo ve diyalog yazımı desteği, yerli film gösterim desteği, yabancı film yapım desteği gibi destekler bunların örneklerini oluşturmaktadır. Ayrıca, desteklerin yapımcı ve yönetmene verildiği gibi salon işletmecilerine

²³⁴³ Masback, “Independence vs. Accountability: Correcting the Structural Defects in the National Endowment for the Arts”, s. 201–202.

²³⁴⁴ Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 149. Söz konusu örnek sanat kavramına ilişkin olarak değil ama kültür kavramına ilişkin olarak verilebilir.

²³⁴⁵ Bkz. Bölüm 2/II/F – Hangi Sanat: İdarenin Takdir Yetkisi.

²³⁴⁶ Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 9.

verilebildiği görülmektedir. Sinema destekleri yalnızca KTB tarafından değil diğer idareler tarafından da verilmektedir. Örneğin, TRT tarafından verilen TRT Ödülleri'nin de sinemaya katkı sağladığı belirtilmektedir.²³⁴⁷

1 sayılı CBK md. 277(b) uyarınca KTB'nin görevleri arasında “asıl amacı kültür, sanat, turizm ve tanıtım faaliyeti olan dernek ve vakıflar ile özel tiyatrolar tarafından gerçekleştirilecek projelere nakdi yardımda bulunmak” görülmektedir. Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 4 uyarınca özel tiyatro ile anlaşılması gereken tacir sayılan ve Bakanlık sisteminde kayıtlı gerçek ve özel kişiler ve Bakanlık Yaşayan Miras ve Kültürel Etkinlikler Genel Müdürlüğü tarafından geleneksel tiyatro sanatçıları için verilen Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcısı Kartına sahip olan gerçek kişilerdir. Görüldüğü üzere bakanlık sistemine kayıtlı olunması beklenmektedir. Burada da başvuru sayısının sınırlandırıldığı görülmektedir; nitekim özel tiyatrolar her sanat sezonu için yalnızca bir tiyatro oyunu ile başvurabilmektedir.²³⁴⁸

Tiyatro ve sinema dalları dışında diğer kültür ve sanat faaliyetlerine yönelik olarak da destekler verildiği görülmektedir.²³⁴⁹ Örneğin, 5225 sayılı Kanun uyarınca kültür yatırımları ve girişimlerine; Devlet Güzel Sanatlar Galerileri Yönetmeliği uyarınca plastik sanatlar alanında çalışanlara;²³⁵⁰ Kültür ve Turizm Bakanlığı Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi Hakkında Esas ve Usuller ile birlikte kültür merkezleri, kongre merkezleri, müzeler, kütüphaneler ve benzeri yatırımlara;²³⁵¹ aşağıda ele alınacağı üzere vergi mevzuatı uyarınca güzel sanatlardan çağdaş ve geleneksel el sanatlarına, müze, sanat galerisi ve kültür merkezinden sinema, tiyatro, opera, bale ve konser gibi kültürel ve sanatsal etkinliklere çeşitli destek sağlanmaktadır.²³⁵²

²³⁴⁷ TRT, “TRT 2023 Faaliyet Raporu”, s. 15.

²³⁴⁸ Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 5.

²³⁴⁹ Sinema ve tiyatro destekleri öne çıkarken müzik gibi destek alanlarda desteklerin daha sınırlı olduğu tespitinde bulunulmuştur. Bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 218.

²³⁵⁰ Devlet Güzel Sanatlar Galerileri Yönetmeliği md. 4.

²³⁵¹ Kültür ve Turizm Bakanlığı Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi Hakkında Esas ve Usuller md. 4.

²³⁵² Bkz. Bölüm 2/III/B/3 – Nasıl: Özendirme ve Destekleme Sanat Faaliyetinin Yürütülmesi.

3. Nasıl: Özendirme ve Destekleme Sanat Faaliyetinin Yürütülmesi

a. Özendirme ve Destekleme Faaliyeti Yöntemleri

Özendirme ve destekleme faaliyeti yöntemleri bakımından çeşitli sınıflandırmalar yapılabilir. Dolaylı destek ve doğrudan destek veya maddi destek ve manevi destek²³⁵³ gibi sınıflandırmalar yapılacağı gibi yararlanıcısı bakımından da (sanatçı, aracı veya tüketici) sınıflandırma yapmak mümkün olabilir. Bir başka yöntem ise destekleme aşamasına ilişkindir. Burada sanat üretimi için verilen destekler veya sanat sunulması için verilen destekler ayrımına gidilebilir. Desteklerin amaçları doğrultusunda farklı kategoriler olarak sınıflandırıldığı da görülmektedir. Kitle geliştirme; sanatsal yaratım; sanatsal ve kültürel hareketlilik ve ağırlama; iş ve yönetim becerilerinin geliştirilmesi; yaratıcı ve teknik becerilerin geliştirilmesi; dijitalleşme ve yeni iş modelleri; doğrudan maliyetler için tahsis edilen fonlar; ölçek büyütme için finansman; faaliyetlerin uluslararasılaştırılması/yeni pazarlara erişim; ürün, hizmet ve altyapı geliştirme; ağ oluşturma ve bilgi paylaşımı; araştırma, geliştirme ve inovasyon bu kategorilerdendir.²³⁵⁴ Devlet ve sanat ilişkisine yönelik farklı bakışlar doğrultusunda bir tercih yöntemi olarak özel önem arz ettiği düşünüldüğünden bu tez kapsamında temel olarak dolaylı ve doğrudan destek ayrımı ele alınacak, diğer sınıflandırmalara referans yapılacaktır.

Genel Olarak Destekler

Özendirme ve destekleme faaliyeti bakımından devlet kaynağının doğrudan aktarılmasına gerek yoktur; devletin alacağından vazgeçmesi de bu faaliyet kapsamındadır.²³⁵⁵ Vergi istisnaları/muafiyetleri dolaylı desteklere örnek gösterilmektedir.²³⁵⁶ Sanat mal ve hizmetlerinin vergilerden istisna tutulması, sanat kurumlarının veya sanatçıların emlak vergisi veya gelir vergisinden istisna tutulması gibi vergi destekleri bulunmaktadır.²³⁵⁷ Sanat kurumlarına yapılan bağışlar karşılığında verilen vergi indirimleri de desteğin bir örneğini

²³⁵³ “Hibe, devlet garantisi, faiz sübvansiyonları, düşük faizli devlet borçları (kredi teşvikleri), belirli vergi yükümlülüklerinin azaltılması (vergisel teşvikler), devletin hisse alımına katılımı (hisse teşvikleri)” nakdi destekleme araçlarına, kamu mallarından yararlanıma ayni destekleme araçlarına, ücret alınmaksızın veya düşük ücret alınarak hukuki destek verilmesi de hukuki destek araçlarına örnek verilebilir. Madalya kupa veya unvan verilmesi, binaların adlandırılması gibi araçlar da manevi araçlara örnek gösterilmektedir. Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 184–187. Araçlar için ayrıca bkz. Yasin, “İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri”, s. 602.

²³⁵⁴ European Commission, “The CulturEU funding guide EU Funding Opportunities for the Cultural and Creative Sectors 2021-2027”, s. 13–14.

²³⁵⁵ Sacker, Montag, **European State Aid Law a Commentary**, s. 5.

²³⁵⁶ Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 43. Carroll, “Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?”, s. 22. Farklı şekillerde vergi indirimi örnekleri için bkz. J. Mark Schuster, “The Other Side of the Subsidized Muse: Indirect Aid Revisited”, **Journal of Cultural Economics**, C. 23, No: 1/2, 1999, s. 52.

²³⁵⁷ Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 43–44.

oluşturmaktadır.²³⁵⁸ Ayrıca sanat kuruluşlarına belirli süreli kiralanan eserlerin vergiden muaf olması²³⁵⁹ veya sanat alanı olarak kullanılan yerlerden emlak vergisi alınmaması²³⁶⁰ da bir örnektir. Vergi indiriminin coğrafi bölgelere göre değişebildiği de görülmektedir. Karşılaştırmalı hukukta belirli bir bölgede yaşayan sanatçının ürettiği belirli sanat eserlerinden elde ettiği gelir için vergi indirimi öngörülebilme ve böylece bu bölge sanat merkezi haline getirilebilmektedir.²³⁶¹ Üniversitelerin sanatçıları misafir öğretim üyesi olarak ağırlamaları da dolaylı destek örneği olarak gösterilmiştir.²³⁶²

Doğrudan desteğin ilk örneğini ise sanatçılara doğrudan hibe verilmesi oluşturmaktadır.²³⁶³ Sanat kurumlarına, organizasyonlarına ve bireylere verilen garantiler de doğrudan destek örneğidir.²³⁶⁴ Bunlara ek olarak sermaye enjeksiyonları (*capital injections*) veya kredi verilmesi de söz konusu olabilmektedir.²³⁶⁵ Verilen doğrudan desteklerin bütçeden aktarılabilmesi gibi belirli harcamalardan elde edilen gelirlerin sanat için ayrılması da mümkün olabilir.²³⁶⁶ Örneğin Almanya’da film destekleri için kurulmuş olan idare *Filmförderungsanstalt*’ın tüm vergilerle değil sinema sektöründeki vergilerden ve televizyon yayıncıları veya video dağıtımçılarından elde edilen gelirlerle desteklendiği söylenmektedir.²³⁶⁷ Türkiye’de de Milli Piyango gelirlerinin kültür ve sanat için ayrılmasının önerildiği görülmektedir.²³⁶⁸ Bunlara ek olarak sanattan faydalanmak isteyen bireylere ekonomik destek sağlanması da sanatın izleyicisi bakımından bir destek teşkil edecektir.²³⁶⁹ Buna örnek olarak aşağıda ele alınacağı üzere belirli kişilere sanat faaliyetlerinde kullanabilecekleri kültür kart temini verilebilir.

Amerikan literatüründe idarenin sanat performansı satın alması veya devlet dairelerinde sergilemek adına sanat eseri satın alması da doğrudan destek örneği olarak verilmektedir.²³⁷⁰

²³⁵⁸ Netzer, **a.g.e.**, s. 44. Ayrıca bkz. Michael O’Hare, Alan L. Feld, “Indirect Aid to the Arts”, **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, C. 471, No: 1, 1984, s. 134.

²³⁵⁹ Schuster, “The Other Side of the Subsidized Muse: Indirect Aid Revisited”, s. 56.

²³⁶⁰ O’Hare, Feld, “Indirect Aid to the Arts”, s. 134. Ayrıca bkz. Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 244–245.

²³⁶¹ Schuster, “The Other Side of the Subsidized Muse: Indirect Aid Revisited”, s. 57.

²³⁶² Cowen, **Good and Plenty**, s. 54–56.

²³⁶³ Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 47.

²³⁶⁴ Netzer, **a.g.e.**, s. 45. Ayrıca bkz. Carroll, “Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?”, s. 22.

²³⁶⁵ Rubini, **The Definition of Subsidy and State Aid**, s. 92.

²³⁶⁶ Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 179.

²³⁶⁷ Udo Bomnüter, Annett Schulze, “Governance of the German Film Industry: A Multilevel Analysis of State Aid Policy”, **International Journal of Arts Management**, C. 22, No: 1, 2019, s. 60.

²³⁶⁸ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Ekonomik Etki Araştırması”, s. 11.

²³⁶⁹ Schuster, “The Other Side of the Subsidized Muse: Indirect Aid Revisited”, s. 59.

²³⁷⁰ Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 46–47. Devletin kamu kurumları için sanat eseri satın almasının dolaylı destek olarak nitelendirilmesi için bkz. Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 206.

Türk hukukunda da eserlerin devlet tarafından satın alınması veya kamu binalarında sanatçıların eserlerine yer verilmesi maddi desteklere alternatif yollar olarak ele alınmıştır.²³⁷¹ Devlet kurumlarının sanatı doğrudan sunduğu/işlettiği²³⁷² veya devletin sanat eğitim kurumlarını işlettiği²³⁷³ durumlar Amerikan literatüründe doğrudan destek olarak görülmektedir. Devletin sanat hizmeti üretip sunması veya sanat hizmeti satın alması yukarıda ele alındığı üzere Türk hukuku bakımından mevzu kamu hizmeti teşkil etmektedir.

Dolaylı desteğin avantajları arasında devletin sanat bakımından bir tercihte bulunmaması gösterilmektedir;²³⁷⁴ nitekim dolaylı teşvikler içeriğe müdahale etmeden destek olma imkanı sunmaktadır.²³⁷⁵ Bunun yaratıcılık bakımından daha etkili olduğu söylenmektedir.²³⁷⁶ Bununla birlikte, bazı ülkelerde vergi indirimini sağlamak için sanata yapılması planlanan yatırımın değerlendirildiği görülmekte ve bu denetime tabi vergi kredisi (*monitored tax credit*) olarak tanımlanmaktadır.²³⁷⁷ Devletin destek verilecek sanatı seçmesinin mümkün kılınması da devletin sanatı tanımladığı anlamına gelecektir.²³⁷⁸ Bazı ülkelerde ise herhangi bir kuruluşa destek verilmemekte, kuruluşun belirli bir yere kayıtlı olması beklenmektedir.²³⁷⁹ Bu da denetimi artırır niteliktedir. Bağışların vergi indirimine tabi olması ise bağış yapılacak sanatın devlet tarafından seçilmemesi sebebiyle sanatın daha özgür olduğu söylenmektedir.²³⁸⁰ Bununla birlikte, bu durumun vergi veren zenginlerin sanat üzerinde kontrolü bulunması anlamına geldiği²³⁸¹ ve doğrudan desteğin daha adil bir sonuca götürdüğü iddia edilmiştir.²³⁸² Nitekim, devlet alacağı vergiden vazgeçerek kamu kaynağında azaltıma giderken tüm toplumun gelirinden vazgeçmektedir; fakat hangi sanat için bağış yapılacağını yalnızca bir kesim belirlemektedir.²³⁸³ Vergi indirimlerinin ihtiyacı olanlardansa ihtiyacı az olan vergi ödeyene daha çok katkı sağlıyor olması da eleştirilmektedir.²³⁸⁴

²³⁷¹ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 364–369.

²³⁷² Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 45.

²³⁷³ Netzer, **a.g.e.**, s. 48.

²³⁷⁴ Netzer, **a.g.e.**, s. 44.

²³⁷⁵ Cowen, **Good and Plenty**, s. 40.

²³⁷⁶ Frey, “State Support and Creativity in the Arts: Some New Considerations”, s. 79–80.

²³⁷⁷ Schuster, “The Other Side of the Subsidized Muse: Indirect Aid Revisited”, s. 53.

²³⁷⁸ Cowen, **Good and Plenty**, s. 41.

²³⁷⁹ Schuster, “The Other Side of the Subsidized Muse: Indirect Aid Revisited”, s. 54.

²³⁸⁰ Cowen, **Good and Plenty**, s. 33.

²³⁸¹ O’Hare, Feld, “Indirect Aid to the Arts”, s. 132. O’Hare, Feld, **a.g.e.**, s. 135.

²³⁸² O’Hare, Feld, **a.g.e.**, s. 132.

²³⁸³ O’Hare, Feld, **a.g.e.**, s. 134.

²³⁸⁴ Schuster, “The Other Side of the Subsidized Muse: Indirect Aid Revisited”, s. 62.

Doğrudan destekler söz konusu olduğunda ilgili kişi veya kuruma ne yapacağı söylenmeden doğrudan destek verilebildiği ve destek alana daha özerk bir alan tanıdığı gibi,²³⁸⁵ desteklerin belirli kriterler gözetilerek verilmesi de söz konusu olabilmektedir.²³⁸⁶ Doğrudan destekler hangi sanat sorusu karşısında daha fazla tartışma yaratmaktadır. Herkes tarafından sevilme de halihazırda takdir görmüş eserler (örn. Bach) için verilen doğrudan destek sorun yaratmazken, çıktısının belirsiz olduğu çağdaş sanata doğrudan destek verilmesi tartışmalı görülmektedir.²³⁸⁷ Takdir görmüş eserlerin desteklenmesi daha az politize olma riski barındırmaktadır.²³⁸⁸ Zamanında anarşist olarak bilinen Gauguin'in eserlerinin sergilenmesi için destek olunmasına tepki gösterilmezken şu an anarşist bir videonun desteklenmesi tartışma yaratmaktadır.²³⁸⁹ Hatta bu yüzden ABD'de dolaylı teşviklerin tercih edildiği belirtilmektedir.²³⁹⁰ Bununla birlikte, doğrudan desteklerin etkinliğinin artırılması için sanat idarelerine deney yapma özgürlüğü verilmesi gerektiği de söylenmiştir.²³⁹¹ Devletten destek almanın "iyi" sanat olarak sayılmanın göstergesi olarak kullanıldığı ve bu tanınmayı alamayanların sanat yetkinliklerinden bağımsız olarak bariyerlerle karşılaştığı da bir eleştiri olarak dile getirilmektedir.²³⁹²

Hangi desteğin yöntem olarak seçileceği yasamanın ve idarenin takdirindedir. Amerika'da vergi indirimi gibi dolaylı destekler çoğunlukla görülürken, Avrupa'da daha çok doğrudan destek verildiği görülmektedir.²³⁹³ Bu farklılıklar toplum-devlet ilişkisinin de sanat-devlet ilişkisini etkilediğini gösterir niteliktedir. Türk hukuku bakımından hem dolaylı hem de doğrudan destek sunulduğu görülmektedir.

Dolaylı Destekler

Sanatçılar veya sanat kurumları kültürel harcamaların genel gider kapsamında değerlendirilmesi, kültür sanat amaçlı taşınır/taşınmaz mal alımlarının amortisman usulü kapsamında giderleştirilmesi, kamu kurum ve kuruluşlarına yapılacak her türlü bağış ve yardımlar gibi özneleri kategorileştirmeden öngörülen desteklerden yararlanabilecektir. Bu

²³⁸⁵ Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 48. Bu destek "line-item budget appropriations" olarak isimlendirilmiştir.

²³⁸⁶ Netzer, **a.g.e.**, s. 49. Bu destek "line-item appropriation of public funds" olarak isimlendirilmiştir.

²³⁸⁷ Cowen, **Good and Plenty**, s. 44–45.

²³⁸⁸ Cowen, **a.g.e.**, s. 45.

²³⁸⁹ Cowen, **a.y.**

²³⁹⁰ Cowen, **a.y.**

²³⁹¹ Cowen, **a.g.e.**, s. 100.

²³⁹² Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 278.

²³⁹³ Abbing, **a.g.e.**, s. 258.

çalışma kapsamında bu destekler yerine kültür ve sanat odaklı dolaylı destekler örnekleyici olarak ele alınmaktadır.

Dolaylı destek örneği olarak Türk vergi mevzuatında sanat faaliyetleri ile ilişkili olarak çeşitli muafiyetler tanınmaktadır. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu²³⁹⁴ (GVK) md. 18 uyarınca belirli sanatçıların gelirlerinin bir kısmının vergi istisnasından yararlandığı görülmektedir.²³⁹⁵ Bu bağlamda “müellif, mütercim, heykeltıraş, hattat, ressam, bestekar, [...] ve bunların kanuni mirasçılarının” şiir, hikaye, roman, makale, bilimsel araştırma ve incelemeleri, bilgisayar yazılımı, röportaj, karikatür, fotoğraf, film, video band, radyo ve televizyon senaryo ve oyunu gibi eserlerini gazete, dergi, bilgisayar ve internet ortamı, radyo, televizyon ve videoda yayınlamak veya kitap, CD, disket, resim, heykel ve nota halindeki eserleri ile ihtira beratlarını satmak veya bunlar üzerindeki mevcut haklarını devir ve temlik etmek veya kiralamak suretiyle elde ettikleri hasılat Gelir Vergisinden müstesnadır”. 149 Seri No.lu Gelir Vergisi Genel Tebliği uyarınca bu istisnadan faydalanabilmek için bu eserlerin “5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Kanun hükümlerine göre eser niteliğinde olması ve ihtira beratlarının da tescil edilmiş bulunması gerekmektedir.”

Matrahın tespiti sırasında tamamı indirilebilecek bağış ve yardımlar arasında kültürel faaliyetlere yönelik olarak yapılan bağış ve yardımlar da bulunmaktadır. GVK md. 89/7 uyarınca “[g]enel ve özel bütçeli kamu idareleri, il özel idareleri, belediyeler, köyler, kamu yararına çalışan dernekler, Cumhurbaşkanınca vergi muafiyeti tanınan vakıflar ve bilimsel araştırma faaliyetinde bulunan kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan veya Kültür ve Turizm Bakanlığınca desteklenen veya desteklenmesi uygun görülen” belirli “kültür ve sanat faaliyetlerine ilişkin ticari olmayan ulusal veya uluslararası organizasyonların gerçekleştirilmesine”, “ülkemizin uygarlık birikiminin kültürü, sanatı, tarihi, edebiyatı, mimarisi ve somut olmayan kültürel mirası ile ilgili veya ülke tanıtımına yönelik kitap, katalog, broşür, film, kaset, CD ve DVD gibi manyetik, elektronik ve bilişim teknolojisi yoluyla üretilenler de dahil olmak üzere görsel, işitsel veya basılı materyallerin hazırlanması, bunlarla ilgili derleme ve araştırmaların yayınlanması, yurt içinde ve yurt dışında dağıtımı ve tanıtımının sağlanmasına,” “güzel sanatlar, çağdaş ve geleneksel el sanatları alanlarındaki ürün ve eserlerin Kültür ve Turizm Bakanlığı koleksiyonuna kazandırılması ve güvenliklerinin sağlanmasına,” “somut olmayan kültürel miras, güzel sanatlar, sinema, çağdaş ve geleneksel el sanatları

²³⁹⁴ 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu, R.G. No: 10700, T. 06.01.1961.

²³⁹⁵ Ayrıca bkz. GVK md. 9. Gelir vergisi değerlendirmeleri için bkz. **Gelir Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları**, Ankara, Oluş Yayıncılık, 2008, s. 146–155.

alanlarındaki üretim ve etkinlikler ile bu alanlarda araştırma, eğitim veya uygulama merkezleri, atölye, stüdyo ve film platosu kurulması, bakım ve onarımı, her türlü araç ve teçhizatın tedariki ile film yapımına”, “müze, sanat galerisi ve kültür merkezi ile sinema, tiyatro, opera, bale ve konser gibi kültürel ve sanatsal etkinliklerin sergilendiği tesislerin yapımı, onarımı veya modernizasyon çalışmalarına” ilişkin harcamalar ve bu amaçla yapılan bağış ve yardımların gelir vergisi matrahın tespitinde gelirden indirilebildiği görülmektedir.²³⁹⁶ Ayrıca GVK md. 29 uyarınca güzel sanat faaliyetlerini teşvik amacıyla verilen ikramiye ve mükafatlar gelir vergisinden müstesnadır.

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu²³⁹⁷ (KVK) md. 4 uyarınca da “[k]amu idare ve kuruluşları tarafından [...] güzel sanatları öğretmek, yaymak, geliştirmek ve teşvik etmek amacıyla işletilen okullar, okul atölyeleri, konservatuvarlar, kütüphaneler, tiyatrolar, müzeler, sergiler, [...] kitap, gazete, dergi yayınevleri ve benzeri kuruluşlar”ın kurumlar vergisinden muaf olduğu görülmektedir.²³⁹⁸ Bunun dışında KVK md. 10’da GVK md. 89’a benzer bir hüküm yer almakta ve bu kapsamdaki bağış ve yardımların matrah tespitinde kurum kazancından indirilebildiği görülmektedir. Kurumlar Vergisi Kanunu Genel Tebliği’ne göre “bu çerçevede yapılacak bağış ve yardımlar için bağış yapılan projenin Kültür Bakanlığı tarafından desteklendiği veya desteklenmesinin uygun görüldüğüne ilişkin ilgili Bakanlığın yazısının kurumlar vergisi beyannamesi ekinde bağlı bulunan vergi dairelerine verilmesi gerekmektedir.”²³⁹⁹

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu²⁴⁰⁰ (KDVK) md. 17 uyarınca “[g]enel ve katma bütçeli daireler, il özel idareleri, belediyeler, köyler, bunların teşkil ettikleri birlikler, üniversiteler, döner sermayeli kuruluşlar, kanunla ve Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulan kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, siyasi partiler ve sendikalar, kanunla kurulan veya tüzelkişiliği haiz emekli ve yardım sandıkları, kamu menfaatine yararlı dernekler, tarımsal amaçlı kooperatifler ve Cumhurbaşkanınca vergi muafiyeti tanınan vakıfların; a) İlim, fen ve güzel sanatları, tarımı yaymak, islah ve teşvik etmek amacıyla yaptıkları teslim ve hizmetleri, b) Tiyatro, konser salonu, kütüphane, sergi, okuma ve

²³⁹⁶ Bağış ve yardımın muhatap bakımından belirsiz olmasına ilişkin bkz. **a.g.e.**, s. 770–771.

²³⁹⁷ 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, R.G. No: 26205, T. 13.06.2006.

²³⁹⁸ Ayrıca bkz. Kurumlar Vergisi Kanunu Genel Tebliği Sıra No. 1. KVK md. 4 ile öngörülen bu muafiyetlerin geri planında sosyal devlet ilkesi olmasına ilişkin bkz. Cem Tekin, Emre Kartaloğlu, **Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları**, Ankara, Maliye ve Hukuk Yayınları, 2007, s. 57.

²³⁹⁹ Ayrıca bkz. Kurumlar Vergisi Kanunu Genel Tebliği Sıra No. 1. Bağış ve yardımın muhatabı bakımından belirsizlik olmasına ilişkin bkz. **Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları**, Ankara, Oluş Yayıncılık, 2008, s. 318.

²⁴⁰⁰ 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu, R.G. No: 18563, T. 02.11.1984.

konferans salonları ile spor tesisleri işletmek veya yönetmek suretiyle ifa ettikleri kültür ve eğitim faaliyetlerine ilişkin teslim ve hizmetleri”nin katma değer vergisinden istisna tutulduğu görülmektedir.²⁴⁰¹ KDVK Geçici md. 45 uyarınca da “afet bölgesi olarak kabul edilen yerlerde, genel bütçeli kamu idareleri ile yabancı devlet kurum ve kuruluşları arasında imzalanan protokol kapsamında genel bütçeli kamu idarelerine bağışlanmak üzere, konut, iş yeri, okul, öğrenci yurdu, hastane, ibadethane, kültür ve sanat merkezi, kütüphane gibi taşınmazların inşasına ilişkin yabancı devlet kurum ve kuruluşlarına 1/1/2024 tarihinden itibaren yapılan teslim ve hizmetler ile bu yerlerde genel bütçeli kamu idareleri ile yabancı devlet kurum ve kuruluşları arasında imzalanan protokol kapsamında genel bütçeli kamu idarelerine bağışlanacak konutların yabancı devlet kurum ve kuruluşlarına teslimi 31/12/2025 tarihine kadar katma değer vergisinden müstesnadır.” Ayrıca, KDVK md. 11 ile birlikte KTB tarafından onaylanan sinematografik eserlere ilişkin gerçekleştirilen ihracat bakımından da belirli katma değer vergisinin iade olunduğu görülmektedir. KDVK md. 28 uyarınca KDV oranının bazı mal ve hizmetler için farklı belirlenebilmektedir. Bu kapsamda çıkarılan 2007/13033 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı²⁴⁰² ile birlikte sinema, tiyatro, opera, operet, bale ve müze giriş ücretleri gibi faaliyetlerdeki oranın %8 olarak belirlendiği görülmektedir.

488 sayılı Damga Vergisi Kanunu’nda²⁴⁰³ da md. 9 ile öngörülen ekli liste uyarınca “[s]osyal ve kültürel bakımdan yurdumuzu tanıtmak üzere ilgili Bakanlığın izni ile yarışmalara katılacak, sergilenecek, gösterilecek veya benzeri nedenlerle geçici olarak yurt dışına çıkarılacak tablo, pul, film, seramik ve bu mahiyetteki sanat eserleri ve sair eşya ile ilgili olarak kambiyo mercilerine verilecek beyanname ve taahhütnameler”, “Devlet Tiyatrosunun her türlü işlemlerinde düzenlenen ve Damga Vergisi bu teşekkül tarafından ödenmesi gereken kağıtlar” damga vergisinden istisna edilen kağıtlar arasında yer almaktadır.

492 sayılı Harçlar Kanunu²⁴⁰⁴ md. 87 uyarınca “[m]illi veya milletlerarası tarih, kültür ve güzel sanatlar şenlikleri ve festivalleri, spor müsabakaları kongreler ve konferanslar, sergi ve panayırılar münasebetiyle, Türkiye’ye gelecek veya başka memleketlerde vukubulacak aynı mahiyetteki milletlerarası gösterilerde bulunmak veya bunlara katılmak için, Türkiye’den transit geçeceklere harçsız vize” verileceği öngörülmüştür.

²⁴⁰¹ Söz konusu faaliyetlerin istisna tutulmasının geri planında ilgili kuruluşların ticari amaçlı kuruluşlar olmadığına yattığı belirtilmiştir ve bu kapsamındaki faaliyetlerinin istisna tutulduğu söylenmiştir. Bkz. Nuri Değer, **Açıklamalı ve Uygulamalı Katma Değer Vergisi Kanunu**, Güncel Mev, Ankara, Yaklaşım Yayıncılık, 2008, s. 603.

²⁴⁰² 2007/13033 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, R.G. No: 26742, T. 30.12.2007.

²⁴⁰³ 488 sayılı Damga Vergisi Kanunu, R.G. No: 11751, T. 11.07.1964.

²⁴⁰⁴ 492 sayılı Harçlar Kanunu, R.G. No: 11756, T. 17.07.1964.

4458 sayılı Gümrük Kanunu²⁴⁰⁵ md. 167 ile “Cumhurbaşkanınca belirlenecek kişi, kurum ve kuruluşlar tarafından ticari gaye güdülmemek ve amacı doğrultusunda kullanılmak üzere ithal edilen eşyadan; a) Eğitim, bilim ve kültürel amaçlı eşya ile bilimsel alet ve cihazlar” gümrük vergisinden muaf olarak düzenlenmiştir.

2464 s. Belediye Gelirleri Kanunu²⁴⁰⁶ md. 14 uyarınca “[s]inema ve tiyatroların kendi programlarına ilişkin olarak gösterinin yapıldığı binanın içinde ve dış yüzünde yaptıkları ilan ve reklamlar”dan ilan ve reklam vergisi alınmayacağı öngörülmüştür. Ayrıca md. 21 uyarınca [t]iyatro, opera, operet, bale, karagöz, kukla ve orta- oyunundan daha düşük miktarda vergi oranı uygulandığı görülmektedir. 6584 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı²⁴⁰⁷ ile md. 21’de yer alan yerli film gösterimlerinden ve yabancı film gösterimlerinden alınan eğlence vergisi oranı %0 olarak tespit edilmiştir.

Kültür ile ilgili idarelere yapılan bağış veya yardımların da belirli kanunlarda da vergiye ilişkin hükümler bulunmaktadır. Örneğin 2876 sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu²⁴⁰⁸ md. 101 uyarınca “Yüksek Kuruma ve bağlı kuruluşlarına yapılacak bağış ve yardımlar her türlü vergi, resim ve harçtan muaftır.”

Ayrıca kültür yatırımları ve girişimleri için 5225 sayılı Kanun uyarınca gelir vergisi stopajı indirimi, sigorta primi işveren paylarında indirim, su bedeli indirimi ve enerji desteği gibi destekler de dolaylı desteklere örnek verilebilir. Bu desteklere ilişkin olarak usul ve esaslar Kültür Yatırım ve Girişimlerine Gelir Vergisi Stopajı, Sigorta Primi İşveren Payı ve Su Bedeli İndirimi ile Enerji Desteği Uygulamasına Dair Yönetmelik²⁴⁰⁹ ve 5225 Sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu Genel Tebliği²⁴¹⁰ ile belirlenmiştir. Aynı kanun uyarınca bu girişimlere ayrıca yabancı uzman personel ve sanatçı çalıştırabilme ve hafta sonu ve resmi tatillerde faaliyette bulunabilme olanakları da tanınmaktadır ve bunlar da bir nevi dolaylı destek olarak görülebilir.

1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu²⁴¹¹ md. 4’te bina vergisinden muaf olan binalar arasında kamuya ait binalar da sayılmaktadır. Bununla birlikte özel kişiler için bu gibi bir

²⁴⁰⁵ 4458 sayılı Gümrük Kanunu, R.G. No: 23866, T. 27.10.1999.

²⁴⁰⁶ 2464 s. Belediye Gelirleri Kanunu, R.G. No: 17354, T. 29.05.1981.

²⁴⁰⁷ 6584 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı, R.G. No: 32050, T. 21.12.2022.

²⁴⁰⁸ 2876 sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu, R.G. No: 18138, T. 17.08.1983.

²⁴⁰⁹ Kültür Yatırım ve Girişimlerine Gelir Vergisi Stopajı, Sigorta Primi İşveren Payı ve Su Bedeli İndirimi ile Enerji Desteği Uygulamasına Dair Yönetmelik, R.G. No: 26228, T. 14.07.2006.

²⁴¹⁰ 5225 Sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu Genel Tebliği, R.G. No: 27147, T. 20.02.2009

²⁴¹¹ 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu, R.G. 13576, T. 11.08.1970.

muafiyet/istisna görülmemiştir. Özel sanat kurumlarına emlak vergisi gibi muafiyetler tanınması düşünülebilir.²⁴¹²

4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu²⁴¹³ md. 5 ile belirli şartlara tabi olarak belirli malların vergiden müstesna olduğu görülmektedir. Örneğin, (IV) Sayılı Liste’de kitap, broşürler gibi matbuat, ses kaydetme veya video kayıt veya gösterme cihazları (Sinematoğrafik ses kaydetmeye ve kaydedilen sesi tekrar vermeye mahsus cihazlar hariç) bu mallar arasındadır.

Doğrudan Destekler

Türk hukukunda doğrudan destek olarak sanat eserinin ortaya çıkması için ilk olarak nakdi menfaat sağlandığı görülmektedir. 5224 sayılı Kanun ile birlikte sinema filmleri nakdi olarak desteklenmektedir. Sinema Destekleri Yönetmeliği de yukarıda ele alındığı üzere farklı eser türleri için destek öngörmektedir.²⁴¹⁴ Ayrıca, sinema desteklerinden bazıları filmin yapım aşaması ile ilgiliyken, bazıları filme erişilebilirliğin sağlanmasına yöneliktir. Proje geliştirme, senaryo ve diyalog yazımı veya film yapım destekleri ilk aşama ve dolaylı olarak ikinci aşamaya, çekim sonrası verilen destekler, dağıtım ve tanıtım destekler veya gösterim destekleri ikinci aşamaya ilişkindir. 2023 yılında sinema sektöründe uzun metraj film desteği olarak 31 filme 119.000.000 TL (3.648.762 Avro), belgesel, kısa film, animasyon film yapım, proje geliştirme, senaryo ve diyalog yazım türlerinde 135 adet projeye 12.239.000 TL (375.270 Avro); 84 yerli film gösterim projesine 14.235.000 TL (436.471 Avro)²⁴¹⁵ ve bunlara ek olarak 103 adet proje için 56.894.400 TL (1.744.488 Avro) destek sağlandığı görülmektedir.²⁴¹⁶ Desteklenen sinema projesi sayısı 2023 yılında 1221²⁴¹⁷ ve sinema alanında kültürel/ sanatsal etkinliklere verilen destek sayısı 602’dir.²⁴¹⁸

Özel Tiyatrolar Yönetmeliği ile birlikte de özel tiyatrolara sahneleyecekleri tiyatro oyunu için nakdi yardım yapılmaktadır. 2023-2024 sanat sezonunda başvurularını eksiksiz

²⁴¹² Bu konuda daha önce verilen teklif için bkz. M. Akif Hamzaçebi, “Özel Müzeciliğin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi”, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.akifhamzacebi.com/teklif/donem25/001.pdf>.

²⁴¹³ 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu, R.G. No: 24783, T. 12.06.2002.

²⁴¹⁴ Bkz. Bölüm 2/III/B/2 - Hangi Sanat: Özendirilip Desteklenecek Kişilerin ve Sanatın Tespiti.

²⁴¹⁵ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 149. Avro karşılıkları 1 Ocak 2024 tarihi kurları dikkate alınarak hesaplanmıştır.

²⁴¹⁶ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 150. Avro karşılıkları 1 Ocak 2024 tarihi kurları dikkate alınarak hesaplanmıştır.

²⁴¹⁷ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 280.

²⁴¹⁸ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 278.

tamamlayan 476 adet özel tiyatronun tümüne toplam 55.000.000 TL (1.686.402 Avro) destek verildiği görülmektedir.²⁴¹⁹ Desteklenen özel tiyatro proje sayısı 2.190’dır.²⁴²⁰

Nakdi yardım miktarları sınırlanabilmektedir. 5224 sayılı Kanun uyarınca proje geliştirme, ilk uzun metrajlı kurgu film yapım, uzun metrajlı sinema film yapım, ortak yapım, belgesel film yapım, çekim sonrası ile dağıtım ve tanıtım destek türleri için başvuruda belirtilen toplam bütçenin en fazla %50’si kadar destek verildiği görülmektedir. Bu oran yabancı filmler için %30’dur. Bununla birlikte, animasyon film yapım, kısa film yapım, senaryo ve diyalog yazımı ile yerli film gösterim destek türleri için başvuruda belirtilen toplam bütçenin tamamı desteklenebileceği öngörülmüştür. Özel Tiyatrolar Yönetmeliği uyarınca bu nakdi yardımın miktarı da değerlendirme komisyonu tarafından belirlenmekte ve fakat toplam maliyetin %70’ine kadar yardım yapılacağı öngörüldüğü gibi azami miktarlar da öngörülmektedir.²⁴²¹ Destek miktarının proje veya yapımın bir kısmının karşılanması ve diğer kısmının özel finansmandan karşılanması ABD hukukunda da görülmektedir.²⁴²² Destek yararlanıcısının projenin gerçekleşmesi için kendi kaynaklarından da bir miktar katkı yapmasını yani kendi katkısıyla eşleştirmesini şart koşan finansman modeli eşleştirme gereklilikleri (*matching grants*) olarak adlandırılmakta, bu durum kamu-özel finansmanın iskeleti olarak görülmekte ve hibe alanların bağışçıları çeşitlendirmesini zorunlu kılmaktadır.²⁴²³ Bu sınırın sanatın devlet kontrolünün altına alınmasının önündeki engellerden biri olduğu söylenmektedir.²⁴²⁴ Buradaki amaç ekonomik açıdan ihtiyatlı olmayı hedeflese de bunun hibe alanların sayısını azaltma ve yoğunlaştırma gibi istenmeyen bir etki yarattığı, çünkü tüm kuruluşların geniş çaplı bağış toplama çabalarına girecek mali ve örgütsel araçlara sahip olmadığı belirtilmektedir ve bu eşleştirme yükümlülüğünün aslında kültürel çoğulculuk amaçlarına ters düştüğü söylenmektedir.²⁴²⁵ Bu bağlamda özellikle başkaca şekilde destek alamayanların tamamen desteklenmesi de gerekebilir.²⁴²⁶ Türkiye’de devlet ve şehir tiyatrolarına düzenli bütçeler

²⁴¹⁹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 148. Avro karşılıkları 1 Ocak 2024 tarihi kurları dikkate alınarak hesaplanmıştır.

²⁴²⁰ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 278.

²⁴²¹ Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 9.

²⁴²² 20 U.S.C. § 954 (e).

²⁴²³ Uy, **Ask the Experts**, s. 77.

²⁴²⁴ “Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control”, s. 1972–1973.

²⁴²⁵ Uy, **Ask the Experts**, s. 77.

²⁴²⁶ Cowen, **Good and Plenty**, s. 135.

ayrılırken özel tiyatro projelerin bir kısmının karşılanması yeterli olmadığı eleştirilmektedir.²⁴²⁷

Sanat eserinin üretilmesi ve sunulması amacıyla verilen nakdi yardım dışında doğrudan sanatçılara maddi destek de sağlanmaktadır. 5224 sayılı Kanun md. 9 uyarınca “ihtiyaç sahibi sinema sanatçılarına veya sinema sektörü çalışanlarına maddi destek” sunulabileceği ve Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 26 uyarınca sinema sanatçılarına veya sinema sektör çalışanlarına “sağlık, bakım ve rehabilitasyon giderlerinin karşılanması için” destek verilebileceği öngörülmektedir.

Nakdi destek dışında donanım desteği, tanıtım desteği gibi desteklerin ve ödüllerin verildiği görülmektedir. 5224 sayılı Kanun md. 9 uyarınca sinema alanında ödüller verilebileceği ve festival ve yarışmalara katılım bakımından tanıtım faaliyetlerinin desteklenebileceği öngörülmektedir. Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 26 uyarınca “sinema alanındaki film festivallerine, film günlerine, arşiv çalışmalarına, sempozyumlara, etkinlik, proje ve faaliyetlere, bu alanda verilecek ödüllere, uluslararası festivallere ve yarışmalara katılım ile bunlara ilişkin tanıtım faaliyetlerine” destek verilebileceği düzenlenmektedir. Sinema donanım desteği ise “kamu kurum, kuruluş ve kamu tüzel kişilerine, yapımı tamamlanmış en az yüz koltuk kapasiteli sinema salonlarında düzenli gösterim yapılması kaydıyla sinema projektörü, ses sistemi, sinema perdesi ve Genel Müdürlükçe uygun görülen diğer ekipmanların temini için verilen destektir.” Katalog desteği gibi destekler bunun örneğini oluşturabilir.²⁴²⁸ Destekler arasında davetiye basımından etkinlik programı basımına kadar destekler bulunmaktadır.²⁴²⁹

Desteğin bazı durumlarda “ödü” olarak verildiği görülmektedir. Ödüller Yönetmeliği uyarınca “kültür, sanat ve turizmin gelişmesine katkıda bulunan, söz konusu alanlarda eseri ve hizmeti bulunan ve sektöre doğrudan ve dolaylı olarak başarılı hizmet veren kişi, topluluk, kurum, kuruluş, tesis ve işletmelere” ödül verilebilmektedir. Özel ödül veya başarı ödülleri gibi kategoriler bulunmakta ve bu ödüller bazı durumlarda yarışma üzerine verilebilmektedir.²⁴³⁰ Özel ödül ve başarı ödülleri dışında ulusal ve uluslararası çeşitli ödüller verildiği de

²⁴²⁷ Faruk Ekici, “Tiyatro 'Sefiller'i mi oynuyor, 'altın çağ'dan mı geçiyor; Yeşim Özsoy dünyayı ve Türkiye'nin hâllerini anlatıyor”, **T24**, (2024), (Çevrimiçi) <https://t24.com.tr/yazarlar/faruk-ekici/tyatro-sefiller-i-mi-oynuyor-altin-cag-dan-mi-geciyor-yesim-ozsoy-dunyayi-ve-turkiye-nin-hallerini-anlatiyor>,44117.

²⁴²⁸ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 148. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 141. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 136.

²⁴²⁹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 113.

²⁴³⁰ Ödüller Yönetmeliği md. 9.

görülmektedir.²⁴³¹ KTB faaliyet raporuna bakıldığında Güzel Sanatlar Müdürlüğü tarafından güncel sanat proje yarışması, resim yarışması, resim ve heykel yarışması, ses yarışması gibi para ödülü olan yarışmalar düzenlendiği gibi KTB özel ödülleri verildiği²⁴³² veya tasarım yarışmaları, Türk sanatları yarışmaları, fotoğraf yarışmaları, ses yarışmaları gibi yarışmaların düzenlendiği görülmektedir.²⁴³³ Para ödülü verildiği gibi bu eserleri sergileme imkanı da ödülüler arasında yer almaktadır.²⁴³⁴ KTB özel ödülleri yalnızca kişilere değil kurumlara da verildiği görülmektedir.²⁴³⁵ Ödüller yalnızca KTB tarafından da verilmemektedir. TRT'nin senaryo aşamasındaki filmleri desteklemek adına verdiği ödüller bunun bir örneğini oluşturmaktadır.²⁴³⁶

Maddi nitelikli destekler dışında aynı zamanda manevi nitelikli ödüller de verilmektedir. Ödüller Yönetmeliği md. 17 uyarınca KTB “kişi, topluluk, kuruluş veya sanat ve kültür dernekleri ile birliklerinin düzenlediği yarışma ve faaliyetlerde plaket, başarı belgesi ve çeşitli armağanlar verebilir” ve “kamu kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerin sanat faaliyetlerini de plaket, başarı belgesi ve çeşitli armağanlarla destekleyebilir.” Bir diğer manevi destek örneğini “Devlet Sanatçısı” statüsünün verilmesi oluşturmaktadır. Devlet Sanatçısı Olacak ve Bu Haktan Yararlanacaklar ile Bunların Nitelikleri ve Seçimleri Hakkında Yönetmelik uyarınca sanat alanında “üstün niteliklere sahip, her yönüyle mesleğinin örnek temsilcisi olan ve ulusal ve/veya uluslararası ün yapmış, yaşayan sanatçılar arasından Devlet Sanatçısı” seçilmektedir. Belirtmek gerekir ki bu unvan yalnızca manevi destek de değildir, kamu kurum ve kuruluşlarında görevli olanlar çeşitli mali ve sosyal haklardan yararlanmaktadırlar.²⁴³⁷

2023 yılında KTB tarafından ödül verilen kişi/kurum/kuruluş sayısı 1.035'tir.²⁴³⁸ Cumhuriyetin ilk yıllarında sanat politikalarının oluşturulmasında sanatçılara yer verilmesi ve hatta²⁴³⁹ Atatürk'ün sanat faaliyetlerinin gerek hazırlanması gerek sergilenmesi aşamalarına katılım göstermesi ve temsillerden sonra sanatçıları ağırlaması da manevi destek olarak ele alınmıştır.²⁴⁴⁰

²⁴³¹ Ödüller Yönetmeliği md. 11.

²⁴³² T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 147.

²⁴³³ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 141–142.

²⁴³⁴ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.y.**

²⁴³⁵ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 114.

²⁴³⁶ TRT, “Hakkımızda”, **12 Punto TRT**, y.y., (Çevrimiçi) <https://trt12punto.com/hakkimizda/>.

²⁴³⁷ Devlet Sanatçısı Yönetmeliği md. 7.

²⁴³⁸ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 278.

²⁴³⁹ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 362.

²⁴⁴⁰ Şimşek, **a.g.e.**, s. 362–363.

Sanatçılara verilen destekler dışında 5225 sayılı Kanun md. 5 uyarınca kültür yatırımları ve girişimleri için taşınmaz malların tahsisi, kiralanması ve bunlar üzerinde bağımsız ve sürekli üst hakkı tesisi gibi teşviklerin de sağlandığı görülmektedir. Bu teşviklere ilişkin olarak usul ve esaslar da Kültür Yatırım ve Girişimlerine Taşınmaz Kullandırılması Hakkında Yönetmelik²⁴⁴¹ ile belirlenmiştir.

KTB'nin daha fazla görev ve yetkisinin olduğu görülmekle birlikte yerinden yönetimler de özendirme ve destekleme faaliyeti yürütmektedirler. Örneğin 4 sayılı CBK md. 133/B uyarınca yerli yazarların desteklenmesi öngörülmektedir. Bu bağlamda DTGM, yeni yerli oyun yazarlarının teşvik edilmesi veya belirli konularda (örn. bağımlılık) farkındalık yaratmak amacıyla yarışmalar düzenleyip nakdi destek sağlamaktadır.²⁴⁴² Örneğin, Cumhuriyetin 100. yılı kapsamında yerli kadın yazarlara ve yerli telif eserlerinin desteklenmesi amacıyla projelere nakdi destek sağlanmıştır.²⁴⁴³ Ayrıca, DTGM'nin de özendirme ve destekleme faaliyeti bakımından özel tiyatrolara sahne tahsisi yaptığı da görülmektedir. 2022 yılında 482 özel tiyatroya sahne tahsisi yapılmış ve DTGM tiyatrolarında 1340 temsil gerçekleştirmelerine imkân sunulmuştur.²⁴⁴⁴ Belediyelerin de kültür ve sanat faaliyeti yürütmelerine ilişkin haiz oldukları genel yetkiler çerçevesinde çeşitli sanat yarışmaları (örn. fotoğraf, resim, müzik, sinema, dans, beste) düzenledikleri ve ödül verdikleri görülmektedir.²⁴⁴⁵ Belediyelerin sanat faaliyetlerine yönelik hibe destekleri,²⁴⁴⁶ film festivalleri katılımcıları için konaklama hizmeti

²⁴⁴¹ Kültür Yatırım ve Girişimlerine Taşınmaz Kullandırılması Hakkında Yönetmelik, R.G. No: 25972, T. 20.10.2005.

²⁴⁴² Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, “Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 33.

²⁴⁴³ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu, s. 33.

²⁴⁴⁴ Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, a.y.

²⁴⁴⁵ Örnekler için bkz. T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, “Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 135. T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, “Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 400. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, “Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 175. T.C. Artvin Belediyesi, “Artvin Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 6. T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi, “Aydın Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 81. T.C. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, “Balıkesir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 41. T.C. Bilecik Belediyesi, “Bilecik Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 44–46. T.C. Burdur Belediyesi, “Burdur Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 224. T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, “Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 152–153. T.C. Çanakkale Belediyesi, “Çanakkale Belediyesi 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu”, s. 105. T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, “Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 93. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, “Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 210. T.C. Kütahya Belediye Başkanlığı, “Kütahya Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 204. T.C. Malatya Büyükşehir Belediyesi, “Malatya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 160. T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi, “Mardin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu Taslağı”, s. 42. T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi, “Muğla Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 128. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, “Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 200. T.C. Sinop Belediyesi, “2023 Yılı Sinop Belediyesi Faaliyet Raporu”, s. 89. T.C. Sivas Belediyesi, “Sivas Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 134. T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, “Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 92. T.C. Trabzon Büyükşehir Belediyesi, “Trabzon Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 121. T.C. Zonguldak Belediyesi, “Zonguldak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 141.

²⁴⁴⁶ T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, “Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 407.

vermesi,²⁴⁴⁷ ilde gerçekleşen kültürel sosyal faaliyetlere kitap, proje tanıtımı, reklam hizmeti gibi konularda verdiği destekler,²⁴⁴⁸ festivallere sağlanan organizasyon²⁴⁴⁹ ve masa sandalye veya personel desteği,²⁴⁵⁰ konser için sahne kurulumu,²⁴⁵¹ programlar için ses sistemi kurulması ve/veya jeneratör desteği,²⁴⁵² proje başvuru süreçlerinde destek sağlanması,²⁴⁵³ bayrak desteği²⁴⁵⁴ gibi desteklerde bulunduğu da görülmektedir. Aynı zamanda çocuk tiyatroları için ulaşım hizmeti sunulduğu²⁴⁵⁵ veya belediyelerin ücretsiz sinema bileti dağıttığı görülmektedir.²⁴⁵⁶ Bunlara ek olarak platform sağlayıcı olarak kamu hizmeti sağlanması başlığında ele aldığımız üzere idarenin bazı durumlarda ücretsiz olarak kendi malvarlığındaki alanları özel kişi sanatçılara veya sanat kurumlarına kullandırması durumunda bir menfaat sağlanması söz konusu olduğu için bu faaliyetler de özendirme destekleme faaliyeti teşkil edecektir.

b. Yararlandırma Usulleri ve Değerlendirme Kriterleri

Nasıl desteklenecek sorusu bakımından ele alınması gereken bir diğer husus yararlandırma usulleridir. Bu usullerin öznel yararlandırma ve nesnel yararlandırma başlıklarında incelendiği görülmektedir.²⁴⁵⁷ Öznel yararlandırmada “kamu yararının sağlanması bakımından özellik gösteren ve bu sebeple farklı koşullar altındaki gerçek veya tüzel kişilere” bir destek sağlanmaktadır.²⁴⁵⁸ Nesnel yararlanmada ise “belirli statüde bulunma koşuluyla anonimleştirilmiş hukuki durumlar oluşturularak” belirli imkanlardan yararlandırılmaktadır.²⁴⁵⁹ Nesnel yararlanmada anonimleşmiş ve takdire bağlı olmayan bir yararlanım karşımıza çıkmaktadır.²⁴⁶⁰ Bazı durumlarda geçerli olan ilk gelen prensibinin (*first come first served*) örneğin kamusal alan kullanımının, sanat gibi faaliyetler bakımından geçerli

²⁴⁴⁷ T.C. Bingöl Belediyesi, “Bingöl Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 155.

²⁴⁴⁸ T.C. Bingöl Belediyesi, **a.g.e.**, s. 162.

²⁴⁴⁹ T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, “Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 67.

²⁴⁵⁰ T.C. Erzincan Belediyesi, “Erzincan Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 183.

²⁴⁵¹ T.C. Bingöl Belediyesi, “Bingöl Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 163. T.C. Rize Belediyesi, “Rize Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 98.

²⁴⁵² T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, “Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 152.

T.C. Erzincan Belediyesi, “Erzincan Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 183. T.C. Hatay Büyükşehir Belediyesi, “Hatay Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 150.

T.C. Rize Belediyesi, “Rize Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 98.

²⁴⁵³ T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, “Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 93.

²⁴⁵⁴ T.C. Hatay Büyükşehir Belediyesi, “Hatay Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 149.

²⁴⁵⁵ T.C. Bingöl Belediyesi, “Bingöl Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 156.

²⁴⁵⁶ T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, “Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 311. T.C. Bingöl Belediyesi, “Bingöl Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 158.

²⁴⁵⁷ Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 187–214.

²⁴⁵⁸ Gür, **a.g.e.**, s. 187.

²⁴⁵⁹ Gür, **a.g.e.**, s. 197.

²⁴⁶⁰ Gür, **a.g.e.**, s. 198.

olmayacağı söylenmiştir.²⁴⁶¹ Bu verilen desteğe göre değişebilecektir. Bir sanat kuruluşu/galeri alanı açan herkese belirli bir destek (örn. fatura indirim desteği) verilebilir. Teşvik tedbirleri arasında idarenin takdirine yer bırakmayan teşviklerde yararlanıcı teşvikten faydalanıp faydalanamayacağını kesin olarak bilmektedir; nitekim belirli koşulların gerçekleşmesi teşvik alabilmek için yeterlidir.²⁴⁶² Bu tedbirlerin ihtiyaca göre uyarlanamaması veya gerekli olandan fazla kamu kaynağı harcanması gibi olumsuz sonuçları olduğu söylenmektedir.²⁴⁶³

Özel yararlanmada takdir yetkisinin daha geniş olduğu ve yararlanıcı tespitinde proje değerlendirilmesi yönteminden yararlanıldığı gözlemlenmektedir.²⁴⁶⁴ Bu değerlendirmelerin nasıl gerçekleştirileceği ve sanat eserinin içeriğine müdahale edilip edilemeyeceği sanat teşvikleri bakımından özel önem arz etmektedir. Nitekim, idareye teşvik konusunda çok geniş bir takdir yetkisi tanındığı durumda bu keyfilğe ve hatta kötüye kullanıma yol açabilir.²⁴⁶⁵ Sanat desteğinin verilmesi doğrudan sanatın bağımsızlığını tehlikeye atmayacaktır.²⁴⁶⁶ Fakat değerlendirmelerin bağımsızlığa zarar vermemesi ve ayrımcılık yapmaması gerekmektedir.²⁴⁶⁷ Aksi durum otosansüre yol açabilir.²⁴⁶⁸

Daha fazla sanat eserinin olması tercih edilebilir olmakla birlikte kamu kaynakları sınırlıdır ve bu bakımdan çeşitli değerlendirme kriterlerinin oluşturulması gerekmektedir. İlk değerlendirme kriteri olarak sanatın değerinin (*merit*) dikkate alınması savunulmaktadır.²⁴⁶⁹ Bununla birlikte sanatın kalitesi ve niteliği her zaman üzerinde uzlaşılabilen bir kriterdir. Bunlara ek kriterler de önerilmiştir.²⁴⁷⁰ Bu yardımcı kriterler arasında; başvuran kuruluşun kültürel çeşitliliğe ve kapsayıcılığa olan yaklaşımı, sanatsal, entelektüel (söylemsel) ve sosyal faaliyetler yoluyla vatandaşlık deneyimini genişletme ve zenginleştirme çabaları, kurumdaki sanatçıların, personelin, yönetim kurulu üyelerinin ve izleyicilerin kültürlerarası yetkinliklerini geliştirmelerine imkan sunulup sunulmadığı, eğitim ve sosyal yardım programlarının gelişmişliği ve etkililiği, kuruluşun işbirliğine açık tutumu ve yaratıcı ve operasyonel

²⁴⁶¹ David Cole, “Beyond Unconstitutional Conditions: Charting Spheres of Neutrality in Government-Funded Speech”, *New York University Law Review*, C. 67, No: 4, 1992, s. 727.

²⁴⁶² Akgüner, *Özel Girişim Özgürlüğü ve Yatırımları Teşvik Tedbirleri*, s. 238.

²⁴⁶³ Akgüner, a.y.

²⁴⁶⁴ Gür, *İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti*, s. 188–194.

²⁴⁶⁵ Akgüner, *Özel Girişim Özgürlüğü ve Yatırımları Teşvik Tedbirleri*, s. 238.

²⁴⁶⁶ İsveç’te kaynaklarının %80’inin devletten alındığı durumda dahi bağımsızlığın tehlikeye girmediği belirtilmiştir. Okandan Dervişoğlu, Arıdur, “Sanata Destek Mekanizmaları Örnek Sunumlar ve Model Arayışı”, s. 7.

²⁴⁶⁷ Karan, *Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk*, s. 62. Kanadoğlu, “Sanat Özgürlüğü”, s. 194–195.

²⁴⁶⁸ Karan, *Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk*, s. 62.

²⁴⁶⁹ Netzer, *The Subsidized Muse*, s. 17.

²⁴⁷⁰ Klaic, *Resetting the Stage*, s. 168.

ortaklıklarının zenginliği yer alabilir.²⁴⁷¹ Ek olarak, hareketlilik modeli (bölgesel, ulusal ve uluslararası) de dikkate alınabilmektedir.²⁴⁷² Desteklenen etkinliklerin amaçları arasında kültürel etkinliklere erişimi sınırlı olan yerlerdeki vatandaşların kültürel katılım seviyelerinin artırılmasının hedeflendiği belirtilmektedir.²⁴⁷³

Sanat destekleri bakımından özel önem arz eden husus idarelerin destek verirken desteklenen sanatın içeriğine ne ölçüde müdahale edeceğidir. Sanata verilen maddi desteğin, Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana sanatçının özgürlüğünü sınırlandırması ve sanatı tamamen devlet kontrolüne bırakması bakımından sorgulandığı görülmektedir.²⁴⁷⁴ Desteklerin gösterilerin içeriğine müdahale yöntemi olarak kullanıldığı örnekler günümüzde de mevcuttur ve belirli eserlerin yayınlanması durumunda desteğin çekileceği tehdidi bunlara örnek oluşturmaktadır.²⁴⁷⁵ Buradaki tartışma noktası devletin kolluk faaliyeti ile müdahale edemeyeceği bir ifadeye destek vermemek suretiyle müdahale edip edemeyeceğidir. Özendirme ve destekleme faaliyetinin kolluğun gözetim ve denetiminden daha sıkı ve içten bir denetim içerdiği; kamu hizmetini üstlenmediği için de teşebbüs nitelikleri üzerinde bir etki yapmadığı söylenmiştir.²⁴⁷⁶ Bununla birlikte verilen desteğin kişilerin özgürlüklerini sınırlama aracı olarak kullanılıp kullanılmadığı sorusu önemlidir.²⁴⁷⁷ Her ne kadar devletin sanat destekleri aslında hakkın kullanımını sağlamaktaysa da devlet tarafından maddi desteğin sağlanmaması veya sağlanan desteklerin iptali/geri ödenme talebi yürütmenin sanat özgürlüğüne yaptığı bir müdahale olarak kendini göstermektedir.²⁴⁷⁸ Ayrıca söz konusu sanat eserinin devletin bir ifadesi olarak yorumlandığı durumda, hükümetin fiil ve eylemleri için öngörülen sınırların uygulanması gerektiği tartışılmaktadır.²⁴⁷⁹

Ülkelerin tartışmalı sanatı desteklemeleri, bu desteklere ayrılan bütçe görece az olsa da büyük tartışmalara yol açmıştır.²⁴⁸⁰ Bu bağlamda ABD hukukunda kültür savaşları olarak adlandırılan dönemde yürütülen tartışmalar önem teşkil etmektedir.²⁴⁸¹ İsa'nın eşcinsellik ile

²⁴⁷¹ Klaic, **a.g.e.**, s. 168–169.

²⁴⁷² Klaic, **a.y.** Bu gibi ek kriterlerin de sosyal mühendislik yapmak olduğu anlamına geldiği için eleştirenler var. Klaic, **a.g.e.**, s. 169.

²⁴⁷³ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 279. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 266.

²⁴⁷⁴ Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 360–361.

²⁴⁷⁵ Örnekler için bkz. Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 61–62.

²⁴⁷⁶ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 346.

²⁴⁷⁷ Robert C. Post, “Subsidized Speech”, **The Yale Law Journal**, C. 106, No: 1, 1996, s. 152.

²⁴⁷⁸ Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 62.

²⁴⁷⁹ Post, “Subsidized Speech”, s. 158.

²⁴⁸⁰ Brooks, “Who Opposes Government Arts Funding?”, s. 355–356. Mankin vd., “The National Government and the Arts: Impressions from the State and Jurisdictional Arts Agencies”, s. 186.

²⁴⁸¹ Lewis, Brooks, “A Question of Morality: Artists' Values and Public Funding for the Arts”, s. 8.

ilişkilendirildiği bir sanat eseri için kamu parası harcanmış olması “skandal” olarak değerlendirilmiş ve NEA üzerinde tartışmalar başlamıştır.²⁴⁸² NEA’nın destek verdiği sanat eserlerinin bazılarının toplum bakımından rahatsız edici olması Amerika’da vergi verenlerin vergileriyle rahatsız edilip edilemeyeceği sorusunu gündeme getirmiştir.²⁴⁸³ Devlet sanat eserine destek verirken toplumun ahlaki standartlarını gözetmeli midir yoksa sanat için her şeyi kabul edilebilir mi bulmalıdır sorusu iki uçta durmaktadır.²⁴⁸⁴ Bu iki soru sanatın sansürlenmesi ile kamu bütçesinin düzgün yönetilmesi arasında bir paradoks yaratmıştır.²⁴⁸⁵ Bu gibi bir paradoks bu kurumların bağımsızlıkları ve kamuya hesap verilebilirlikleri arasında bir çatışma olduğunu göstermektedir.²⁴⁸⁶ Bu Türkiye bakımından da zaman zaman tartışılmıştır ve eski Kültür ve Turizm Bakanı’nın “Para veriyoruz, sessiz mi kalalım?” sorusu bu tartışmanın bir örneğini oluşturmaktadır.²⁴⁸⁷

Amerika’daki bu tartışmalar NEA’nın mevzuatında değişikliğe gidilmesine ve müstehcen olan eserlere destek vermemesine yol açmış ve neyin müstehcen olduğu ve ne şekilde karar verileceği tartışmaları doğmuştur.²⁴⁸⁸ Bazı yaklaşımlar profesyonel bir değerlendirme amacıyla içeriğin denetlenebileceğini ve bunun anayasaya aykırı olmadığını söylerken, bazı yaklaşımlar devletin destek verdiği durumda içeriğe müdahale etmemesi gerektiğini ve bunun anayasaya aykırı olduğunu söylemektedir.²⁴⁸⁹ ABD hukukunda hükümetin, anayasal olarak korunan ifadeden vazgeçilmesi karşılığında para, yer veya iş gibi faydalar sağlayamayacağına ilişkin görüş “anayasaya aykırı koşullar doktrini” (*unconsitutional conditions doctrine*) olarak değerlendirilmektedir.²⁴⁹⁰ Devletin destek talebini reddetmesi, özel kurumların destek vermemesinden farklı bir yerdedir; çünkü devlet aynı zamanda düzenleyici konumdadır.²⁴⁹¹ Devlet tarafından verilen destekler de kamusal bir parktaki bir gösteriyi park

²⁴⁸² David Bosworth, “Hard Being Good: Reaganomics, Free Expression, and Federal Funding of the Arts David Bosworth”, **The Georgia Review**, C. 45, No: 3, 1991, s. 443.

²⁴⁸³ Lewis, Brooks, “A Question of Morality: Artists’ Values and Public Funding for the Arts”, s. 8.

²⁴⁸⁴ E. Louis Lankford, “An Art World Paradox”, **The Journal of Aesthetic Education**, C. 24, No: 3, 1990, s. 16.

²⁴⁸⁵ Lankford, **a.g.e.**, s. 21.

²⁴⁸⁶ Masback, “Independence vs. Accountability: Correcting the Structural Defects in the National Endowment for the Arts”, s. 179.

²⁴⁸⁷ “Günay’dan sansür iddialarına yanıt”, **T24**, (2008), (Çevrimiçi) <https://t24.com.tr/haber/gunaydan-sansur-iddialarina-yanit,14653>.

²⁴⁸⁸ “Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control”, s. 1977–1980. Genel ahlak gibi konuların NEA tarafından değerlendirilecek olası eleştirilmiştir. Michael Rushton, “Public Funding of Controversial Art”, **Journal of Cultural Economics**, C. 24, 2000, s. 268.

²⁴⁸⁹ Amy Sabrin, “Thinking about Content: Can It Play An Appropriate Role in Government Funding of the Arts?”, **The Yale Law Journal**, C. 102, No: 5, 1993, s. 1210. Yazar farklı yerel mahkeme kararlarına atıf yapmaktadır. Ayrıca bkz. “Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control”, s. 1981–1982.

²⁴⁹⁰ Cole, “Beyond Unconstitutional Conditions: Charting Spheres of Neutrality in Government-Funded Speech”, s. 679. Rushton, “Public Funding of Controversial Art”, s. 273.

²⁴⁹¹ Rushton, “Public Funding of Controversial Art”, s. 272.

ona ait diye engelleyememesine benzetilmektedir.²⁴⁹² Yalnızca belirli yöndeki fikirlerin desteklenmesi, tartışma alanlarının sınırlanması (*monopolized marketplace of ideas*) anlamına gelecektir.²⁴⁹³ Bu yüzden ifade özgürlüğü sınırlanırken öngörülen sınırlamaların devlet destekleri bakımından da geçerli olması savunulmuştur.²⁴⁹⁴ Verilen desteklerin anayasada korunan ifade özgürlüğünü ihlal edip etmediğini değerlendirmek için sorulan soruların sanat destekleri bakımından da uygulanması gerektiği; zira sanat özgürlüğünün de demokratik toplum bakımından önemli olduğu belirtilmektedir.²⁴⁹⁵ Bununla birlikte, destek bakımından sınırlamaların ifade özgürlüğü bakımından değil ödenen ifade (*paid speech*) bakımından sınır oluşturduğu ve sansür teşkil etmediği söylenmektedir.²⁴⁹⁶ Nitekim bir ifadeye destek verilmemesi ile ifadeye ceza verilmesi arasında fark bulunmaktadır.²⁴⁹⁷ Kaldı ki, devletin belirli yöndeki görüşü desteklemesi her zaman ifade özgürlüğüne aykırı görülmemiştir; örneğin sigaranın zararlarına ilişkin TV reklamı verebilir, binalarına bir sanat eseri alabilir veya kendi tiyatroları için sanatçı seçebilir.²⁴⁹⁸ Sigaranın zararlarından bahsetmek için para harcaması aynı zamanda sigara lehine ifadede bulunması gerektiği anlamına gelmeyecektir.²⁴⁹⁹ Ayrıca, desteklerin ifade özgürlüğünün sınırlanmasına yol açtığını söylemek sanat desteklerinin de ilk gelen alır prensibine göre dağıtılması anlamına gelebilecek ve bu ise kamu yararı amacına hizmet etmeyebilecektir.²⁵⁰⁰ Bununla birlikte profesyonel değerlendirmenin nerede bitip anayasaya aykırı sansürün nerede başladığını söylemek kolay değildir.²⁵⁰¹

Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin (*Supreme Court of the United States*) ifade özgürlüğünün devlet desteklerinin tabi kılındığı şartlarla sınırlandırılmayacağı yönünde kararları olduğu görülmektedir.²⁵⁰² Bununla birlikte, sanat desteklerinin değerlendirilmesine

²⁴⁹² Rushton, **a.g.e.**, s. 272–273.

²⁴⁹³ Cole, “Beyond Unconstitutional Conditions: Charting Spheres of Neutrality in Government-Funded Speech”, s. 680.

²⁴⁹⁴ Cole, **a.g.e.**, s. 680–681.

²⁴⁹⁵ Cole, **a.g.e.**, s. 739. Verilen desteklerin anayasada korunan ifade özgürlüğünü ihlal edip etmediğini değerlendirmek için üç temel soru sorulmaktadır. İlki, hükümetin konuşmaların içeriğini kontrol etmesinin canlı bir kamusal tartışmayı veya dinleyicilerin özerkliğini tehdit edip etmeyeceği, ikincisi kurumun işleyişinin tarafsızlık yükümlülüğü ile tutarlı olup olmadığı, üçüncü ise tarafsız olmamanın ifade özgürlüğü için tehdit oluştururken kurumun iç işleyişini tarafsızlığın engelleyeceği durumlarda bir dengenin kurulup kurulamayacağıdır. Cole, **a.g.e.**, s. 736.

²⁴⁹⁶ Bosworth, “Hard Being Good: Reaganomics, Free Expression, and Federal Funding of the Arts David Bosworth”, s. 445.

²⁴⁹⁷ Rushton, “Public Funding of Controversial Art”, s. 273.

²⁴⁹⁸ Randall P. Bezanson, “Performing Arts: National Endowment for the Arts v. Finley”, **Federal Communications Law Journal**, C. 60, No: 3, 2008, s. 548.

²⁴⁹⁹ Bezanson, **a.y.**

²⁵⁰⁰ Post, “Subsidized Speech”, s. 182.

²⁵⁰¹ Sabrin, “Thinking about Content: Can It Play An Appropriate Role in Government Funding of the Arts?”, s. 1210–1211.

²⁵⁰² “Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control”, s. 1981–1986.

ilişkin olarak en önemli karar *Karen Finley v. National Endowment for the Arts* kararıdır. Provakatif ve tartışmalı (*controversial*) eserleriyle bilinen performans sanatçıları Finley ve bazı diğer sanatçılar, destek talepleri reddedilince yargı yoluna başvurmuşlardır. Bu başvuruda NEA tarafından değerlendirilen “genel ahlak standartları ve Amerikan halkının farklı inanç ve değerlerine saygı” hükmünün ifade özgürlüğüne aykırı olduğu iddia edilmiştir. Başvurucuların gerekçeleri bu hükmün belirsiz olduğu ve ifade özgürlüğüne aykırılık teşkil ettiğidir. İlk derece ve istinaf mahkemeleri (*The District Court and the Ninth Circuit Court of Appeals*) davacıları haklı bulurken Yüksek Mahkeme bu hükmün Anayasa Birinci Değişikliğe aykırılık teşkil etmediğine karar vermiştir.²⁵⁰³

Mahkeme ilgili hükmün bağlayıcı olmayan ve fakat yol gösterici bir niteliği olduğunu, açıkça bir ayrımcılık içermediğini, Kongre’nin bütçenin dağıtımını konusunda geniş takdir yetkisi olduğunu ve hükmün yol gösterici olması sebebiyle belirsiz olmadığını belirterek ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar vermiştir.²⁵⁰⁴ Hükümetin sanatın koruyucusu (*patron*) olduğu ve egemen (*sovereign*) olarak davranmadığı durumlarda desteklemek için geniş (*broad*) bir kriter belirleme yetkisi olduğu ve fakat açıkça bir bakış açısı ayrımcılığı (*explicit viewpoint discrimination*) yapamayacağı söylenmiştir.²⁵⁰⁵ Kararda bu hükmün bazı sanatçıların ifadeleri üzerinde caydırıcı etkisi olacağı kabul edilse de ifade özgürlüğünün ihlal edilmemiş olduğu belirtilmiştir.²⁵⁰⁶ Caydırıcı etkisinin yanı sıra bu gibi müstehcenlik hükümlerinin sanatçıların otosansür uygulamalarına (*self-censorship*) yol açacağı belirtilmektedir.²⁵⁰⁷ Desteklenecek sanatın değerinin nasıl tespit edileceği sorusu ise zor olmakla birlikte bu değerlendirmenin uzmanlar tarafından gerçekleştirilebildiği karine olarak kabul edilmektedir.²⁵⁰⁸

İçerik ile değerlendirilenin ne olduğunun açıklığa kavuşması gerektiği söylenmektedir: sanat eserinin konusu, bu konu ile ifade edilen bakış açısı veya ifade yöntemi olabilir.²⁵⁰⁹ Sanat eserinin konusu temel olarak eserin ne gösterdiğidir.²⁵¹⁰ Van Gogh’un Günebakan tablosunun

²⁵⁰³ National Endowment for the Arts v. Finley, 524 U.S. 569 (1998).

²⁵⁰⁴ National Endowment for the Arts v. Finley, 524 U.S. 569 (1998).

²⁵⁰⁵ National Endowment for the Arts v. Finley, 524 U.S. 569 (1998).

²⁵⁰⁶ National Endowment for the Arts v. Finley, 524 U.S. 569 (1998). Bu gibi sınırlayıcı (müstehcen olmama yasağı) niteliklere düzenlemelerde yer verilmesinin desteklere başvurma konusunda caydırıcı (*chilling*) etki yapabileceği endişesine ilişkin bkz. “Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control”, s. 1987.

²⁵⁰⁷ Pamela Weinstock, “The National Endowment for the Arts Funding Controversy and the Miller Test: A Plea for the Reunification of Art and Society”, **Boston University Law Review**, C. 72, No: 4, 1992, s. 816–817.

²⁵⁰⁸ Kidd, **Legislating Creativity : The Intersections of Art and Politics**, s. 45.

²⁵⁰⁹ Sabrin, “Thinking about Content: Can It Play An Appropriate Role in Government Funding of the Arts?”, s. 1211.

²⁵¹⁰ Sabrin, **a.g.e.**, s. 1218.

konusu vazodaki çiçeklerdir.²⁵¹¹ İfade yöntemi de sanat eserinin şeklidir.²⁵¹² Bakış açısı ile kastedilen sanatçının vermek istediği mesajdır.²⁵¹³ Bakış açısına yönelik değerlendirme en subjektif değerlendirme olacaktır.²⁵¹⁴ Bazı yazarlar belirli mesajların (örn. Irkçı, şiddet içerikli, cinsiyetçi) hiçbir şekilde desteklenmemesi gerektiğini söylemektedir.²⁵¹⁵ Örneğin Leni Riefenstahl'ın Hitler propagandası içeren filmlerinin film tekniği açısından olağanüstü olduğu belirtilmektedir.²⁵¹⁶ Bu gibi durumlar devletin şiddeti öven eserlere destek olması beklenebilir mi sorusunu doğurmaktadır.²⁵¹⁷

Bu değerlendirmelerin geri planında idarenin uygun olmayan amaçlarla ve fakat sanatsal değerlendirme gerekçesiyle destek talebini reddetmesi bulunmaktadır.²⁵¹⁸ Özel tiyatroların siyasi gerekçelerle desteklenmemesi hususu haberlere konu olmaktadır.²⁵¹⁹ Bunun cevabını idare hukuku verecektir.²⁵²⁰ Türk hukuku bakımından burada amaç unsuru ele alınmalıdır. İdari işlemin amacı kamu yararadır ve siyasi amaçlar gibi kamu yararı dışındaki amaçlarla tesis edilmesi hukuka aykırıdır.²⁵²¹ Fakat, amaç unsuru sakatlığının kanıtlanması zordur.²⁵²² Bu doğrultuda idarenin bağlı yetkisi söz konusu ise idari işlemin diğer unsurlarının hukuka uygun olduğu durumda işlemin amaca aykırılık sebebiyle iptal edilmesi söz konusu olmayacaktır.²⁵²³ Nitekim, idari işlemlerde idare lehine kamu yararı karinesi olduğu kabul edilmektedir.²⁵²⁴ Bununla birlikte amaç unsuru, takdir yetkisinin sınırını oluşturmakta ve desteklerin keyfi şekilde verilmesini engellemektedir.²⁵²⁵ Bir sanat eseri destek koşullarını sağlıyorsa ve fakat bu eser kamu yararı dışındaki sebeplerle desteklenmiyorsa, destek talebinin reddi işlemi hukuka aykırı hale getirecektir. Burada önemli olan husus bu desteğin verilmesi gereken destek olduğunun kanıtlanmasıdır ve bu da idarenin takdir yetkisinin öngörüldüğü

²⁵¹¹ Sabrin, **a.y.**

²⁵¹² Sabrin, **a.g.e.**, s. 1219.

²⁵¹³ Sabrin, **a.g.e.**, s. 1220.

²⁵¹⁴ Sabrin, **a.g.e.**, s. 1222.

²⁵¹⁵ Sabrin, **a.g.e.**, s. 1221.

²⁵¹⁶ Sabrin, **a.y.**

²⁵¹⁷ Bosworth, "Hard Being Good: Reaganomics, Free Expression, and Federal Funding of the Arts David Bosworth", s. 448.

²⁵¹⁸ Sabrin, "Thinking about Content: Can It Play An Appropriate Role in Government Funding of the Arts?", s. 1229.

²⁵¹⁹ Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 64–65.

²⁵²⁰ Sabrin, "Thinking about Content: Can It Play An Appropriate Role in Government Funding of the Arts?", s. 1229.

²⁵²¹ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 455. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 434. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 1096–1098. Bununla birlikte imkansız olmamasına ilişkin bkz. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 430.

²⁵²² Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Cilt II**, s. 498.

²⁵²³ Gözübüyük, Tan, **a.y.**

²⁵²⁴ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 1111.

²⁵²⁵ Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 157. Amaç unsurunun takdir yetkisi denetimi bakımından önemli olmasına ilişkin bkz. Akgüner, **İdare Hukuku**, s. 110.

durumlarda takdir yetkisinin denetlenmesini gerektirmektedir. Bu denetimin yerindelik denetimine dönmemesi önem arz etmektedir.²⁵²⁶ Nitekim, bir sanat eserinin teşviğe değer olup olmadığı konusunda yetkinin idareden alınıp yargıya verilmesi de tartışmalıdır; zira mahkemelerin sanat konusunda yetkinliği yoktur.²⁵²⁷ Sanatın tanımsızlığı karşısında bir destek talebinin reddinin kamu yararına aykırı olup olmadığının tespiti zor olacaktır; fakat sanatın subjektif tanımının yapılması ve değerlendirme ölçütlerinin denetlenebilir olması kamu yararına aykırı hareket edilmesinin önüne geçebilir. Siyasi saiklerle sanatçıların yardımlardan mahrum bırakılması bu tezin konusunu aşmakla birlikte aynı zamanda kamuoyu tepkisine ve ceza yargılamasına da yol açabilir. Güney Kore'nin kültürden sorumlu eski bakanının siyasi gerekçelerle destek verilmeyecek sanatçılar listesi oluşturduğu ortaya çıkınca kamuoyunun tepki gösterdiği ve bakanın görevi kötüye kullanma suçuyla yargılandığı görülmektedir.²⁵²⁸ Burada ayrıca belirtmek gerekir ki, idari örgütünün teşvik sorumluluğunu üstlenebilecek teknik niteliği haiz olmasının teşvikler bakımından öngörülen takdir yetkisinin risklerini bertaraf edebileceği de ifade edilmiştir.²⁵²⁹ Bu, karar verici aktörlerin niteliklerini ele aldığımız başlık ile birlikte düşünülebilir.²⁵³⁰

Türk hukukuna bakıldığında, Sinema Destekleri Yönetmeliği ile öngörülen değerlendirme ölçütleri arasında: “a) Projenin özgünlüğü, b) Projenin kültürel, sanatsal ve estetik açıdan niteliksel değer taşıması, c) Projenin ülkemizin ve milli kültürümüzün tanıtımına katkısı, ç) Projenin ulusal ve uluslararası dolaşım potansiyeli, d) Başvuru sahibinin varsa önceki çalışmaları ile ulusal veya uluslararası başarıları, e) Yapımcı, yönetmen, senaryo ve diyalog yazarı ile diğer ekibin alanlarındaki deneyimi ve başarıları, f) Bütçe ve finansal planı, g) İnsan onuruna ve Anayasada öngörülen ilkelere aykırılık teşkil etmemesi” gibi ölçütler bulunmaktadır.²⁵³¹ Aynı madde ile birlikte başvuruların bütçe imkanları dahilinde değerlendirileceği de açıkça belirtilmiştir. Bu değerlendirme ölçütlerine ek olarak destek türleri özelinde de ek yetkinlikler aranmaktadır. Örneğin ilk uzun metrajlı kurgu filmi için başvuran yönetmenin daha önce en az iki kısa veya bir belgesel filmin yönetmenliğini yapmış olması gerekmektedir.²⁵³²

²⁵²⁶ Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 1111.

²⁵²⁷ Sabrin, “Thinking about Content: Can It Play An Appropriate Role in Government Funding of the Arts?”, s. 1231.

²⁵²⁸ “South Korea ministry apologises over artists’ blacklist”, **BBC**, (2017), (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/world-asia-38716305>.

²⁵²⁹ Akgüner, **Özel Girişim Özgürlüğü ve Yatırımları Teşvik Tedbirleri**, s. 238.

²⁵³⁰ Bölüm 2/III/B/1 – Kim: Sanatın Özendirilmesi ve Desteklenmesinde Karar Verici Aktörler.

²⁵³¹ Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 10.

²⁵³² Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 14.

Özel Tiyatrolar Yönetmeliği bakımından niteliğe ilişkin olarak değerlendirilen hususlar arasında başvuru projesinin tiyatro sanatına sağlayacağı katkı veya projenin Türk oyun yazarına ait bir eser olup olmadığı gibi hususlar yer almaktadır. Burada birden çok ölçüt değerlendirilerek karar verildiği ve ek ölçütler belirlenebileceği öngörülmektedir.²⁵³³ Eserin içeriğinden bağımsız olarak ayrıca Özel Tiyatrolar Yönetmeliği başvuru belgeleri arasında tiyatronun daha önce sergilediği oyunlar ve izleyici sayıları gibi konularda bilgi de istenmektedir ve daha önce alınan yardımların kullanıp kullanılmadığı da değerlendirme ölçütleri arasındadır.²⁵³⁴ Diğer ölçütler arasında istihdam edilen kişi sayısı, özel tiyatronun sahip olduğu salonlar, bir önceki sanat sezonunda sahnelenen oyunlar gibi hususların da değerlendirildiği görülmektedir.²⁵³⁵ Karar verilirken bütçenin de gözetileceği belirtilmektedir.²⁵³⁶ Değerlendirme Komisyonu’nun kararını gerekçeli olarak vermesi gerekmektedir.²⁵³⁷ Özel tiyatrolar için öngörülen yükümlülükler arasında içeriğe ilişkin bir yükümlülük öngörülmemektedir.²⁵³⁸ Bununla birlikte gerçekleştirilmesi gereken asgari temsil sayıları öngörülmüştür.²⁵³⁹

Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik uyarınca ise belirli bir sanat alanına odaklanılmadığı kültür ve sanat faaliyetinin genel olarak ele alındığı görülmektedir.²⁵⁴⁰ Değerlendirme kriterleri arasında projenin kültürel, sanatsal ve turistik gelişmeye ve tanıtıma katkı sağlamaya yönelik olması ve projelerin “kültür, sanat ve turizm değerlerimizi ve zenginliklerimizi yaşatıcı, yayıcı, destekleyici, geliştirici ve tanıtıcı, yerel, ulusal ve uluslararası nitelikte” olması gerekmektedir.²⁵⁴¹ Bunlara ek olarak ödenek ayrılmış olması, dernek veya

²⁵³³ Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 8.

²⁵³⁴ Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 6, 8.

²⁵³⁵ Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 8: “(1) Değerlendirme Komisyonu, özel tiyatroların projelerini aşağıdaki ölçütleri birlikte göz önünde bulundurarak değerlendirir: a) Başvuru sahibi özel tiyatronun varsa daha önce aldığı yardımları Yönetmelik ve Bakanlık ile yaptığı protokole uygun kullanıp kullanmadığı ve yardım aldığı projeleri gerçekleştirip gerçekleştirmediği. b) Başvurulan projenin tiyatro sanatına sağlayacağı katkı. c) Başvuru sahibi özel tiyatro tarafından gerçekleştirilen oyunların sanat seviyesi ve sahnelenmesindeki başarı düzeyi. ç) Projenin Türk oyun yazarlarına ait bir eser olması. d) Tiyatro edebiyatına yeni oyunlar kazandırılması amacıyla başvuru projesinin yeni bir proje olması, daha önce başvuru sahibi veya diğer özel tiyatrolar tarafından sahnelenip sahnelenmediği. e) Başvuru sahibi özel tiyatronun bir önceki sanat sezonunda sahnelediği oyunlar ile özellikle birinci derecede kalkınmada öncelikli yörelerde gerçekleştirdiği etkinliklere ilişkin performansı. f) Profesyonel tiyatrolar kategorisinde başvurular için başvuru sahibinin sigortalı çalıştırdığı personel sayısı. g) Başvuru sahibi özel tiyatronun salonu bulunup bulunmadığı, varsa kapasitesi. ğ) Projede görev alacak icracı ve yaratıcı sayısı.”

²⁵³⁶ Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 7.

²⁵³⁷ Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 7.

²⁵³⁸ Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 14.

²⁵³⁹ Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 14.

²⁵⁴⁰ Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik md. 1-2.

²⁵⁴¹ Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik md. 5-6.

vakıflar söz konusu ise kültür, sanat ve turizme yönelik olarak amaçlarının kuruluş belgelerinde belirtilmiş olması, teşekkülün kâr dağıtım amacı bulunmaması, Anayasa veya kanunlarda yasaklanmış faaliyetlerde bulunmaması, yasadışı örgütlerle bağlantısının bulunmaması veya projenin ülke sınırlarında gerçekleştirilecek olması gibi şartlar da bulunmaktadır.²⁵⁴² Değerlendirme ölçütleri arasında “a) Projenin kültürel, sanatsal, folklorik ve turizme ilişkin değerleri yaşatıcı, yayıcı, tanıtıcı, destekleyici olma niteliği, yeterliliği ve önemi, b) Projenin sosyo-kültürel gelişime katkısı” bulunmaktadır ve sosyo-ekonomik açıdan diğerlerine göre daha az gelişmiş bölgelerdeki projelere öncelik verileceği hüküm altına alınmıştır.²⁵⁴³

Ödüller Yönetmeliği uyarınca verilecek ödüllerin “[...] kültür ve sanat dallarında eser, uygulama, yorum, sergileme, yayın, araştırma, inceleme alanlarındaki hizmet çalışmaları [...] Türk kültür ve sanatını tanıtıcı örnek çalışmaları” yapan “üstün nitelikteki çalışmalarından dolayı” kişilere veya kuruluşlara verildiği görülmektedir.²⁵⁴⁴ Bu özel ödüller bakımından somut kriterler belirlenmediği ve tamamen kurul ve akabinde Bakan onayına bırakıldığı görülmektedir.²⁵⁴⁵ Başarı ödüllерinin yarışma düzenlenerek verildiği durumlarda ise değerlendirme kurallarının Bakanlıkça düzenleneceği öngörülmüştür.²⁵⁴⁶

Devlet Sanatçısı Olacak ve Bu Haktan Yararlanacaklar ile Bunların Nitelikleri ve Seçimleri Hakkında Yönetmelik uyarınca Devlet Sanatçısı statüsünün tanımlanacağı sanatçıların “alanlarında gelecek nesilleri yetiştirmek amacıyla eğitime yönelik kalıcı çalışmalar yapmış, eserler vermiş, sanatsal üretimde bulunmuş ve bu çalışmaları kalıcı hale dönüştürmüş, hakkında ulusal veya uluslararası düzeyde olumlu sanatsal kritikler, sanatsal olarak yapılmış bilimsel inceleme ve araştırmalarda bulunulmuş ve ödül almış olmaları” aranmaktadır.²⁵⁴⁷ Ayrıca, Devlet Sanatçılığı için aday belirlenmesi ve sürecin yönerge ile belirleneceği belirtilmiştir; fakat bu yönergeye ulaşılamamıştır.²⁵⁴⁸

Kamu İdareleri Yardımları Yönetmeliği’nin şartları arasında da kamu yararının gözetilmesi gibi hususlar bulunmakla birlikte, ilgili teşekkülün yasaklanmış faaliyette bulunmaması veya kazanç paylaşımı veya kâr dağıtım amacının bulunmaması

²⁵⁴² Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik md. 5.

²⁵⁴³ Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik md. 9.

²⁵⁴⁴ Ödüller Yönetmeliği md. 5.

²⁵⁴⁵ Ödüller Yönetmeliği md. 8.

²⁵⁴⁶ Ödüller Yönetmeliği md. 9.

²⁵⁴⁷ Devlet Sanatçısı Yönetmeliği md. 4.

²⁵⁴⁸ Yönerge CİMER üzerinden sorulmuştur ve 18.03.2025 tarihinde verilen cevapta bu kapsamda bir yönerge olmadığı bilgisi iletilmiştir (Başvuru No: 2500454953).

beklenmektedir.²⁵⁴⁹ Bununla birlikte yardıma ilişkin şartlar ve değerlendirme kriterlerine ilişkin ilgili idarenin düzenleme yapma yetkisi de ayrıca belirtilmektedir.²⁵⁵⁰ Bu yönetmelikle dikkat çeken ve özgün sayılabilecek bir diğer husus idarelerin, yardım yapılan teşekküllere ve yardıma ilişkin bilgileri kamuoyuna açıklama yükümlülüğüdür.²⁵⁵¹ Bu da hesap verilebilirlik bakımından önemli bir durumdur.

5225 sayılı Kanun uyarınca ise kanunun uygulanmasına yönelik tercih ve öncelik belirleme yetkisi KTB'ye bırakılmıştır. Burada kriter olarak sayılabilecek bir şart söz konusu kanundan faydalanabilmek için kültür yatırımı belgesi veya kültür girişimi belgesi alınmasıdır.²⁵⁵² Kültür Yatırımlarının ve Girişimlerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik uyarınca kültür tesislerine ilişkin genel nitelikler ve her bir tesis türüne özel nitelikler detaylı olarak belirlenmiştir.²⁵⁵³ Bu niteliklerin teknik şartlar olduğu görülmektedir. Burada değerlendirme kriterleri yapılacak kültür yatırımlarında engellilerin kullanımına ilişkin özel yükümlülükler getirildiği görülmektedir.²⁵⁵⁴ “Nüfus yoğunluğu sosyo-kültürel yapı, yerleşim yerinde kültür yatırımı niteliğinde başka tesis bulunup bulunmaması” örnek verilirken bütçe imkanları doğrultusunda bir önceliklendirme yapıldığı da belirtilmektedir.²⁵⁵⁵ Bu kanun uyarınca verilen ve bakanlığın uygun gördüğü faaliyetlerin vergi desteği alması da tarafsızlık bakımından eleştirilmiştir.²⁵⁵⁶

Görüldüğü üzere Türk hukukunda destekler bakımından idareye geniş takdir yetkisi tanınmıştır. Bütçe gözetilerek verilmesi bu yetkinin genişliğinin en büyük örneği olmakla birlikte sanat eserinin sanatsal ve estetik açısından değerlendirilmesinin ne şekilde gerçekleştirileceği somutlaşmamaktadır. Söz konusu sanat faaliyeti olduğunda ve sanatın tanımsızlığı göz önünde bulundurulduğunda bunun diğer teşvikler kadar somut kriterlere bağlanmaması anlaşılabilmektedir. Bu bağlamda değerlendirmelerin kim tarafından yapıldığı tartışmalarının önemi burada da geçerli olmaktadır. Nitekim, geniş yetkiler sanatın sansürlenmesi anlamına gelmemelidir. 2022 yılında Kurak Günler filmine verilen desteğin geri alınması²⁵⁵⁷ ve 2023 yılında düzenlenmesi planlanan ve 1964 yılından bu yana düzenlenen

²⁵⁴⁹ Kamu İdareleri Yardımları Yönetmeliği md. 5.

²⁵⁵⁰ Kamu İdareleri Yardımları Yönetmeliği md. 10.

²⁵⁵¹ Kamu İdareleri Yardımları Yönetmeliği md. 8.

²⁵⁵² 5225 sayılı Kanun md. 7.

²⁵⁵³ Kültür Yatırımlarının ve Girişimlerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik md. 18-25.

²⁵⁵⁴ Kültür Yatırımlarının ve Girişimlerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik md. 16.

²⁵⁵⁵ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 258.

²⁵⁵⁶ İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Türkiye’de Yerel Kültür Ekosistemi”, s. 78.

²⁵⁵⁷ “Kültür Bakanlığı, Kurak Günler’e Verdiği Desteği Geri İstiyor”, **Altıyazı**, (2022), (Çevrimiçi) <https://altiyazi.net/haberler/kultur-bakanligi-kurak-gunlere-verdigi-destegi-geri-istiyor/>.

Antalya Altın Portakal Film Festivali'nin festivale katılan “Kanun Hükümü” adlı belgesel sebebiyle iptal edilmesi Türkiye bakımından bu tartışmaların önemli örneklerini oluşturmaktadır. Kurak Günler filmi kuraklık sorunu sebebiyle oluşan obruk ile boğuşan kasabaya bir savcının atanması sonrası gelişen olayları konu almakta ve devlet temsilcilerinin kendi aralarındaki yozlaşmış ilişkilerine, ırkçılık sorununa, medya sansürü ve cinsiyet eşitsizliği gibi temalara yer vermektedir.²⁵⁵⁸ Belgeselin konusunu ise kanun hükmünde kararname ile görevlerinden ihraç edilen iki kamu görevlisinin hikayesi oluşturmaktadır ve bu kamu görevlilerinin yargılama sürecinde olduğu iddiasıyla filmin festivalden çıkarılması talep edilmiştir.²⁵⁵⁹ Söz konusu film yapım aşamasındayken de yapımı yasaklanmış ve uyuşmazlık AYM'ye gitmiştir. Filmin seçkiden çıkarılması ve tekrar geri alınması üzerine ise festival tamamen iptal edilmiştir.²⁵⁶⁰ Bu da sansür tartışmalarını bir kez daha gündeme taşımıştır ve sansürün “gizli kapaklı” olarak her zaman yapıldığı belirtilmiştir.²⁵⁶¹ AYM, bu belgeselde “savaş ve terör propagandası, şiddete teşvik gibi” unsurlar olup olmadığını değerlendirirken “müdahalenin zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın karşılanması amacına yönelik ve istisnai nitelikte olduğunu[n] ilgili ve yeterli bir gerekçeyle ortaya” konulmadığı gerekçesiyle ihlal kararı vermiştir.²⁵⁶² Bir diğer bakımdan desteklerin hükümet ilişkileri doğrultusunda haksız rekabete yol açacak şekilde verilmesi ihtimali de önem arz etmektedir. Kültür ve Turizm Bakan Yardımcısı'nın danışmanı olduğu bir sinema filmine destek verilmiş olması, sanat desteklerinde tarafsızlığın korunmadığı iddialarını gündeme getirmiştir.²⁵⁶³

Türk hukukunda değerlendirme kriterleri ve içeriğe müdahale edilip edilemeyeceği sorusu bakımından Anayasa yol gösterici olmalıdır. Özendirme ve destekleme faaliyeti ile birlikte kamu parası harcandığı ve bu bütçenin hukuka uygun harcanmamasının da denetime konu olduğu görülmektedir. Teminat alınmadan verilen desteklerin projeyi süresinde

²⁵⁵⁸ Filmin özeti tarafımda yapılmıştır. Film değerlendirmelerine ilişkin bkz. Tuğçe Kozak Arman, “Kurak Günler : Bir Ülke Panoraması”, **Kazan**, (2022), (Çevrimiçi) <https://www.kazankultur.com/kurak-gunler-bir-ulke-panoraması/>; Başak Çeliktemel, “‘Kurak Günler’, Obruğun Öte Tarafına”, **Birikim Dergisi**, (2023), (Çevrimiçi) <https://birikimdergisi.com/guncel/11219/kurak-gunler-obrugun-ote-arafina>.

²⁵⁵⁹ Anıl Mert Özsoy, “Altın Portakal Film Festivali'ndeki sansürün perde arkası”, **Gazete Duvar**, (2023), (Çevrimiçi) <https://www.gazeteduvar.com.tr/altin-portakal-film-festivalindeki-sansurun-perde-arkasi-haber-1639111>.

²⁵⁶⁰ “Sansürün ve Bir İptalin Hikayesi: Altın Portakal Festivali'ni Altyazı Sinema Derneğiyle Konuştuk”, **Sivil Toplum Geliştirme Merkezi**, (2023), (Çevrimiçi) <https://www.stgm.org.tr/sansurun-iptalin-hikayesi-altin-portakal-festivalini-altyazi-sinema-dernegiyle-konustuk>.

²⁵⁶¹ a.y.

²⁵⁶² AYM, Nejla Demirci, B. No: 2019/25823 T. 30/3/2022

²⁵⁶³ Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakan Yardımcısı Ahmet Misbah'ın danışmanı olduğu filme 1 milyon lira verdi”, **Gazete Duvar**, (2021), (Çevrimiçi) <https://www.gazeteduvar.com.tr/kultur-ve-turizm-bakanligi-kultur-ve-turizm-bakan-yardimcisi-ahmet-misbahin-danismani-oldugu-filme-1-milyon-lira-verdi-haber-1522996>.

tamamlayamayan lehtarlardan tahsil edilememesi sebebiyle kamu zararı olduğu iddiası Sayıştay kararlarına da konu olmaktadır.²⁵⁶⁴

Değerlendirme kriterleri öngören mevzuatın hukuka uygunluğunun Danıştay tarafından değerlendirildiği görülmektedir. Tiyatro projesine destek talebi reddedilen şirketin açtığı dava mülga Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin, Vakıfların ve Özel Tiyatroların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik ile öngörülen değerlendirme komisyonunun göz önünde bulunduracağı ölçütlerin “kesin ve belirleyici bir özelliğinin olmadığı, komisyonun projelerin değerlendirilmesinde dikkate alacağı hususlar olduğu, başvuruların tümünün maddi destekten faydalanmasının bütçe olanakları göz önünde bulundurulduğunda mümkün olmadığı, öte yandan; değerlendirme komisyonunca profesyonel tiyatroların projeleri yerine yeni girişimlerin, amatör tiyatroların, engellilerin kurduğu ve geleneksel özellikteki tiyatroların desteklenmesi yolundaki tercihin Yönetmelikte öngörülen ölçütlere aykırılık taşımadığı, dolayısıyla idarece kullanılan takdir yetkisinde herhangi bir isabetsizlik bulunmadığı sonucuna ulaşıldığı” gerekçesiyle ilk derece mahkemesi tarafından reddedilmiş ve söz konusu kararın temyizden incelenerek bozulması istenmiştir. Danıştay gerekçe bildirmemekle birlikte kararın hukuka uygun olduğuna karar vermiştir.²⁵⁶⁵

Danıştay, benzer bir şekilde bir başka kararında da yine aynı mülga yönetmelik uyarınca bir değerlendirmede bulunmuş ve “başvuran tüm özel tiyatroların maddi destekten faydalanmasının söz konusu olmadığı, değerlendirme komisyonu tarafından yardım alacak özel tiyatroların ve yardım miktarının belirlendiği; ayrıca, Yönetmelik uyarınca devlet desteği ile ilgili olarak davacının başvurusunun da bu kapsamda değerlendirme komisyonunca incelendiği”ni ve “yapılacak olan değerlendirmenin idarenin takdir yetkisinde olması ve bu yetkinin de mahkeme kararıyla yerindelik denetimi yapılarak zorlanamayacak olması karşısında, usulüne uygun olarak oluşturulan değerlendirme komisyonunca Yönetmelikte yer alan kriterler ve bütçe olanakları göz önüne alınmak suretiyle tesis edildiği sonucuna ulaşıldığından,” dava konusu işlemde hukuka aykırılık görülmemiştir.²⁵⁶⁶ Bu kararların bazılarında ilk derece mahkemelerinin idari işlemleri iptal ettiği ve fakat Danıştay tarafından mahkeme kararlarının bozulduğu görülmektedir. İlk derece mahkemelerinin takdir yetkisinin “keyfi ve sınırsız kullanılabileceği anlamına gelmeyeceği açık olduğundan; dava konusu

²⁵⁶⁴ Bir kararda alacak tahsil edildiği için kamu zararı tespit edilmemiştir. Bkz. Sayıştay 8. Daire, 186/155, T. 28.3.2019 (Lexpera).

²⁵⁶⁵ Danıştay 10. Daire, E. 2015/110, K. 2015/2647, T. 28.5.2015 (Lexpera).

²⁵⁶⁶ Danıştay 10. Daire, E. 2015/1275, K. 2019/267, T. 15.1.2019 (Lexpera). Benzer şekilde bkz. Danıştay 10. Daire, E. 2015/792 K. 2019/268 T. 15.1.2019 (Lexpera); Danıştay 10. Daire, E. 2014/5445, K. 2015/2635, T. 28.5.2015 (Lexpera); Danıştay 10. Daire, E. 2015/2784, K. 2016/557, T. 28.01.2016 (Lexpera).

işlemin objektif kriterler çerçevesinde değerlendirme yapılmadan tesis edildiği”²⁵⁶⁷ veya “sayılan değerlendirme kıstasları arasında bir öncelik sonralık ilişkisinin bulunmadığı, bu türden bir ilişkinin bulunması halinde bunun değerlendirme komisyonunca objektif puanlama kriterlerine bağlanması gerektiği, destek başvurusunda bulunan projelerin, anılan değerlendirme kriterlerinin tamamı açısından bütüncül bir değerlendirmeye tabi tutulması gerektiği, bu yönüyle bugüne kadar ortaya koyduğu pek çok oyun ve projesinin, tiyatro sanatının gelişmesi, Türk ve Dünya kültürüne olan katkılarından dolayı ödüllendirildiği görülen davacı tiyatro şirketinin, Yönetmeliğin 9. maddesinde aranan gerekli fiziksel ve niteliksel şartların pek çoğunu sağladığı, ayrıca aynı yıl içerisinde [...] yirmiye yakın yabancı yazara ait oyun projesine destek sağlandığı anlaşılmakta olup, davalı idarece Yönetmeliğin 9. maddesindeki ölçütlerden yalnızca bir tanesinin esas alınarak davacının projesinin destekten yoksun bırakılmasının eşitlik ve hakkaniyet ilkelerine aykırı olduğu” gerekçeleriyle dava konusu işlemin iptaline karar verdiği görülmektedir.²⁵⁶⁸

Devlet-sanat ilişkisi Fransa’da da endişe konusu olmuş ve farklı kesimlerin katılımıyla kültürel faaliyetler bakımından ilkeler belirlenmeye çalışılmıştır.²⁵⁶⁹ Sahne/Gösteri Sanatları Kamu Hizmeti Yürütülmesi Şartı (*Charte des missions de service public du spectacle vivant*) olarak isimlendirilen 1998 tarihli belgenin Fransız Kültür Bakanlığı ile desteklenen/sübvansede edilen kuruluşlar arasındaki sözleşmelere dahil edilmesi amaçlanmıştır.²⁵⁷⁰ Kültür Bakanlığı’nın ve desteklenen kuruluşların sorumluluklarına yer verilen belgede devlet-sanat ilişkisinin demokrasi ile ilişkilendirildiği ve herkesin sanat eserlerine erişimini teşvik etmek, sanatçılara tam özgürlük tanıyarak kolektif tartışmayı ve sosyal yaşamı sanatsal yaratım ile beslemek ve vatandaşların kültürel yaşamlarını kendi tercihleri doğrultusunda yaşama özgürlüğünü tanımak devlet müdahalesi bakımından ortaya konan temel ilkelerdir.²⁵⁷¹

Bu tez kapsamında sanata erişim hakkı değerlendirilirken anayasal sınırlar ele alınmıştır. Devletin tek bir fikir empoze etmek için sanat faaliyetini kullanması veya hem fikirler hem de sanat endüstrisi bakımından tekel yaratabilecek nitelikte destekler vermesi gerek

²⁵⁶⁷ Danıştay 10. Daire, E. 2015/792, K. 2019/268, T. 15.1.2019; Danıştay 10. Daire, E. 2015/1275 K. 2019/267 T. 15.1.2019. Ayrıca bkz. Danıştay 10. Daire, E. 2014/5445 K. 2015/2635 T. 28.05.2015.

²⁵⁶⁸ Ankara 15.ve 18. İdare mahkemeleri kararları için bkz. Danıştay 10. Daire, E. 2014/5445, K. 2015/2635, T. 28.5.2015; Danıştay 10. Daire, E. 2015/2784, K. 2016/557, T. 28.01.2016 (Lexpera).

²⁵⁶⁹ Lasserre, “« L’invention du service public culturel. Le rôle du Conseil d’Etat » Introduction de Bruno Lasserre, Vice-président du Conseil d’Etat”.

²⁵⁷⁰ Fransız hukukunda Kültür Bakanlığı ile diğer sanat odaklı kamu tüzel kişilerinin de sözleşme akdettiği söylenmelidir.

²⁵⁷¹ Ministère de la Culture et de la Communication., “Charte des missions de service public pour le spectacle vivant”, (1998), (Çevrimiçi) <https://www.culture.gouv.fr/espace-documentation/documentation-juridique-textes-officiels/La-charte-des-missions-de-service-public-pour-le-spectacle-vivant>.

eşitlik ilkesine gerekse sanat özgürlüğü ve girişim özgürlüğü başta olmak üzere çeşitli temel hak ve özgürlüklere aykırı olacaktır. Teşvik kararlarının hukuk devleti ilkesi uyarınca gerekçelendirilmesi gerekmektedir.²⁵⁷² Nitekim, bir eylemin yapılması sanat özgürlüğüne etkide bulunabilecekse, bu eylemin yapılmaması da bir müdahale teşkil edebilir.²⁵⁷³ Ayrıca, devlet sanat özgürlüğünün korunması için olumlu bir edimde bulunurken, tüm sanat alanları arasında eşitliği de bozmamalıdır.²⁵⁷⁴ Sanatın çeşitliliğine ilişkin değerlendirmede, demokratik devletlerde, farklı görüşlerin tolere edildiği, otoriter rejimlerin daha az kapsamda sanatı desteklediği ve muhalif olabilecek sanat ve sanatçıların desteklemedikleri belirtilmektedir.²⁵⁷⁵

Buna ek olarak devlet desteğinin sansür anlamına gelmediği durumlarda bile kültürün “homojenleştirme” riski bulunmaktadır.²⁵⁷⁶ Yalnızca tek bir sanat türünün desteklenmesi, o sanat türündeki eserlerin üretilmesine ve dolayısıyla erişilebilir olmasına ve fakat diğer türlerin görünümünün ve dolayısıyla erişilebilirliğinin azalmasına yol açabilir. Bir başka ihtimalde bir sanat türü içerisinde belirli içerikte eserlerin desteklenmesi destek almak isteyenlerin yalnızca bu içeriklere odaklanmasına ve dolayısıyla kültürün homojenleşmesine yol açabilecektir. Bu sebeple desteklerde çeşitlilik dikkate alınmalıdır.²⁵⁷⁷ Demokratik bir hukuk devleti olarak Türkiye’de de sanat desteklerinin farklı sanatlara erişime imkân veren şekilde sanat destekleri vermesi, mozaik bir yaklaşım belirlemesi geçerli olmalıdır. Bununla birlikte devletin anayasal yükümlülükleri ile bağdaşmayan bir sanata destek vermemesi, bu yükümlülükleriyle gerekçelendirilebilir. Örneğin kadına şiddeti özendirme riski olan bir filmi desteklememesi anlaşılabilir; nitekim burada sanatın gelişimi bakımından kamu yararı olsa da bu kamu yararının kadına karşı şiddetin engellenmesindeki kamu yararının önüne geçemeyeceği ve bunun için kaynak ayrılması gerektiği söylenebilir. Burada destek talebinin reddinin keyfi olmaması gerekmektedir. Bu bağlamda daha önce de belirtildiği üzere sanat destek talebinin reddi de bir idari işlemdir ve takdir yetkisi idari yargı denetimine tabi olacaktır.

²⁵⁷² Uhlmann, Bognuda, “Sanat Özgürlüğü ve Sanatın Teşvikine İlişkin On Tez”, s. 50–51.

²⁵⁷³ Kejanlıoğlu, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)”, s. 50.

²⁵⁷⁴ Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 379.

²⁵⁷⁵ Frey, “State Support and Creativity in the Arts: Some New Considerations”, s. 74. Sanatın niteliğine ilişkin değerlendirmelerde ise devletin yönetim biçiminin her daim önemli olmadığı otoriter devletlerde üretilen sanat eserlerinin daha etkileyici olabildiği belirtilmektedir. Bkz. Frey, **a.g.e.**, s. 73–74.

²⁵⁷⁶ O’keefe, “The ‘right to take part in cultural life’ under article 15 of the ICESCR”, s. 915. Devlet destekli sanatın yaratıcılığı engelleme riskine ilişkin bkz. Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, s. 152.

²⁵⁷⁷ O’keefe, “The ‘right to take part in cultural life’ under article 15 of the ICESCR”, s. 916.

c. İlkeler

Nasıl sorusunun cevabını aynı zamanda ilkeler oluşturmaktadır. Özendirme ve destekleme faaliyetinin ilkeleri eşitlik, sürdürülebilirlik ve istikrar, belirlilik ve şeffaflık olarak tespit edilmiştir.²⁵⁷⁸ Başka bir sınıflandırmaya göre ise ilkeler arasında eşitlik, süreli veya sürekli olma, destekleme aracının amaca uygun olması, istikrarın gözetilmesi sayılmıştır.²⁵⁷⁹

Eşitlik ilkesi, özendirme ve destekleme faaliyeti bakımından desteklenen alanın belirlenmesi (nesnel boyut) ve aynı statüde olanlar arasında destekleneceklerin belirlenmesi (özel boyut) aşamalarında söz konusu olmaktadır.²⁵⁸⁰ Destekleme alanı belirlenmesinde kanun koyucunun ve idarenin takdir yetkisi olduğu kabul edilmektedir.²⁵⁸¹ Ülke ihtiyaçlarına uygunluk ve hangi araçlarla kamu yararının sağlanacağı siyasi tercihle bağlantılıysa da haklı neden kanun koyucunun sınırını oluşturmaktadır.²⁵⁸² Bu doğrultuda bir üst başlıkta ele alınan sınırların yasakoyucuyu da bağladığı ve takdir yetkisini buna aykırı şekilde kullanamayacağı söylenmelidir. Benzer durum ikincil mevzuat ile birlikte destek alanlarını belirleyen idareler bakımından da geçerlidir. Özel boyut bakımından ise bu desteklerin özel çıkar veya belirli kişilerin çıkarına olmaması ve yararlanmak isteyenlerin statüye girmeleri gerekmektedir.²⁵⁸³ Burada da yukarıda ele aldığımız kriterler önem teşkil etmektedir. Kamuya değer katma işlevine göre destek verilmesinin eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmeyeceği dile getirilmiştir.²⁵⁸⁴ Eşitlik ilkesinin destekleme koşullarının belirlenmesi ve başvuruların değerlendirilmesi de dahil olmak üzere tüm süreçlerde sağlanması gerekmektedir.²⁵⁸⁵

Desteğin süresi de önem arz edebilir. Örneğin, birden fazla yıla yayılan desteğin süreklilik arz eden ve rahat hareket edilebilen sanat üretimine imkân sunacağı ve hatta bürokratik etkileri azaltacağı söylenmiştir.²⁵⁸⁶ Destek verilen alandaki faaliyetin sürekliliği aynı zamanda sürdürülebilirlik ilkesi olarak da kendini göstermektedir.²⁵⁸⁷ Bununla birlikte özendirme desteklemenin yenilenebilse dahi sürdürülmesi bir hak olarak istenemez.²⁵⁸⁸ Nitekim, kamu hizmeti ile karşılaştırıldığında özendirme ve destekleme faaliyetinin özellikleri

²⁵⁷⁸ Gür, *İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti*, s. 171–180.

²⁵⁷⁹ Yasin, “İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri”, s. 602–604.

²⁵⁸⁰ Gür, *İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti*, s. 172.

²⁵⁸¹ Gür, *a.y.*

²⁵⁸² Gür, *a.g.e.*, s. 173–174.

²⁵⁸³ Gür, *a.g.e.*, s. 174.

²⁵⁸⁴ Gür, *a.g.e.*, s. 175.

²⁵⁸⁵ Yasin, “İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri”, s. 602.

²⁵⁸⁶ Netzer, *The Subsidized Muse*, s. 191–193.

²⁵⁸⁷ Gür, *İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti*, s. 177.

²⁵⁸⁸ Duran, *İdare Hukuku Ders Notları*, s. 359.

arasında sürekli ve düzenli olma şartı bulunmamaktadır.²⁵⁸⁹ Tek defaya mahsus olarak destek sunulabileceği gibi, belirli tarih aralıklarında bir destek sunulması da söz konusu olabilir.²⁵⁹⁰ Belirli bir süreliğine destek almaya hak kazanmış kişinin bu desteğin devam etmesini kazanılmış hak bakımından talep etmesi mümkün olmayacaktır. Kazanılmış hak “kişinin bulunduğu statüden doğan, kendisi yönünden kesinleşmiş ve kişisel niteliğe dönüşmüş” bir haktır.²⁵⁹¹ Belirli bir süre ya da tarih aralığı için verilen desteklerin bu sürenin ötesinde devam etmesi bu bakımdan beklenemeyecektir.

Sanat destekleri bakımından burada değerlendirilebilecek husus idarenin özendirme ve destekleme faaliyetine ilişkin düzenlemelerde değişikliğe gitmesi durumudur. Anayasa md. 64 ile birlikte sanatın ve sanatçının desteklenmesi öngörülmüştür. Söz konusu hüküm sanat desteklerini anayasal olarak öngörülmeven desteklere göre farklı bir konuma koymaktadır. Bununla birlikte, bu hükmün ne şekilde gerçekleştirileceği yukarıda ele alındığı üzere yasakoyucunun takdir alanındadır. Fakat yasakoyucu bir düzenleme yaptıktan sonra bu düzenlemenin Anayasa md. 64 ile birlikte düşünülmesi gerekmektedir.

Teşvik alma iradesi gösteren yatırımcıların bu iradesinin tamamen serbest olduğunu söylemenin mümkün olmadığı zira teşvik tedbirlerinin kendileri üzerinde yaratacağı olumsuz etkisini bertaraf etmek için teşvik verilen alana yönelindikleri söylenmektedir.²⁵⁹² Bu durumda, yararlanıcıların teşvikten yararlanmak için başvurduklarında idare karşısında bir taraf konumuna geldikleri ve sübjektif bir hukuki durum içerisinde bulundukları belirtilmektedir.²⁵⁹³ Burada değerlendirilmesi gereken durum faaliyetin yürütülmeye başlandığı durumda ilgili şartları sağlayan, örneğin kısa film projesi yazan, bir kişinin başvuru aşamasında şartların değişmesi ile karşılaşma durumudur. Yasakoyucu veya idare kısa filmi teşvik etme iradesinden vazgeçtiği durumda projeye başlamış bir sanatçının teşvik talep edip edemeyeceği haklı beklenti konusunda tartışılması gereken bir husustur. Haklı beklenti kişilerin yasalara, idarenin düzenleyici işlemlerine ya da süreklilik arz eden uygulamalarına güvenerek “belirli bir yönde işlem tesis edileceği beklentisinde” olması olarak nitelendirilmektedir.²⁵⁹⁴ Haklı beklentinin korunması için kişinin idare ile gelecekte bir hak doğmasını umarak bir hukuki bağlantı içine girmiş olması, en azından bu hakkın doğmasını gerektirecek yükümlülükleri yerine getirmeye

²⁵⁸⁹ Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 153.

²⁵⁹⁰ Gür, **a.y.**

²⁵⁹¹ Turan Yıldırım, “İdari İşlemler”, **İdare Hukuku**, 2020, s. 505.

²⁵⁹² Akgüner, **Özel Girişim Özgürlüğü ve Yatırımları Teşvik Tedbirleri**, s. 231.

²⁵⁹³ Akgüner, **a.y.**

²⁵⁹⁴ Yıldırım, “İdari İşlemler”, s. 507–508. .

başlamış olması aranmaktadır.²⁵⁹⁵ Ayrıca bu hakkın kamu düzenini sarsıcı etki doğurması ve beklentinin makul bir gelecek süre için olması gerekmektedir.²⁵⁹⁶ Özendirme ve destekleme mevzuatında yapılan bir değişiklik sebebiyle bir kişinin teşvik alamayacak olması hak kaybı olarak nitelendirilemeyecektir. Bu gibi bir yorum yasakoyucu veya idarenin düzenleyici işlem yapma konusundaki yetkisinin çok daraltılması anlamına gelir. Bununla birlikte, yasakoyucu ve idarenin değişikliğe giderken haklı beklentilerini göz önünde bulundurmaları önem arz etmektedir. Nitekim özel kişiler desteğe güvenerek faaliyete girişmektedirler.²⁵⁹⁷ İstikrarın sağlanması bakımından da haklı beklentinin korunması gerekmektedir²⁵⁹⁸ ve bu beklentinin korunmasında kamu yararı bulunmaktadır. Burada kişilerin bu hakkı elde etmeye ne kadar yakın oldukları ya da kural değişikliğinin etkilerinin ve gerekçelerin dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir.²⁵⁹⁹ Danıştay, tarım teşviklerine ilişkin bir kararında “idarece ödenecek destekleme miktarlarının artırılması, azaltılması veya tamamen desteklemenin kaldırılması da mümkündür. Ancak, davalı idare bu düzenlemeleri yaparken ilgililerin haklarını ihlal etmeksizin haklı beklentilerini koruyucu düzenleme yapmakla yükümlüdür” diyerek idarenin objektif hukuki durumları ileriye yönelik olarak kaldırma yetkisini kullanırken haklı beklentileri de dikkate almaları gerektiğini belirtmiştir.²⁶⁰⁰ Kanımızca, burada idarenin geçiş hükümleri öngörmesi ve değişiklik yapma iradesini önceden duyurması gerekmektedir.

Özendirme ve destekleme faaliyetinin ilkeleri arasında belirlilik ve şeffaflık ilkeleri de yer almaktadır. İdarenin bu faaliyetinden yararlanabilecek kişilerin sunulan imkanlardan haberdar olması gerekmektedir.²⁶⁰¹ Belirlilik ve şeffaflık ilkeleri yalnızca desteğin varlığının bilinmesi anlamına gelmemektedir. Desteklemenin koşullarının da bir an önce belirlenmesi bu kapsamda önem teşkil etmektedir.²⁶⁰² Desteklerin varlığı ve şartlarından herkesin eşit şekilde haberdar olması desteklerin daha geniş bir kesimin katılımına açılmasını sağlayacaktır.²⁶⁰³ Bu kamu yararının sağlanması bakımından da önemlidir. Zira, destekten haberdar olan kişi sayısının artması talebi artıracaktır. Bu daha fazla destek verilmesi anlamına geleceği gibi sınırlı bir kamu kaynağı söz konusu olduğunda idarenin en fazla kamu yararı çıktısına imkân sunacak olan yararlanıcıları daha geniş bir havuzdan seçmesine imkân sunacaktır. Sanat alanı açısından

²⁵⁹⁵ Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 478.

²⁵⁹⁶ Ulusoy, **a.y.**

²⁵⁹⁷ Yasin, “İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri”, s. 604.

²⁵⁹⁸ Yasin, **a.y.**

²⁵⁹⁹ Yıldırım, “İdari İşlemler”, s. 507–508.

²⁶⁰⁰ Danıştay 10. Daire, E. 2007/5427, K. 2011/2289, T. 14.06.2011 (www.danistay.gov.tr.) Söz konusu karar İdari Dava Daireleri Kurulu tarafından onanmıştır. Bkz. E. 2012/1783 K. 2015/742 T. 11.3.2015 (Lexpera).

²⁶⁰¹ Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 178.

²⁶⁰² Gür, **a.g.e.**, s. 180.

²⁶⁰³ Gür, **a.g.e.**, s. 179.

değerlendirildiğinde, bu durum daha fazla sanat eserine ya da erişilmesinde daha yüksek kamu yararı bulunan nitelikli sanat eserlerine erişim anlamına gelmektedir.

Şeffaflık ve belirlilik hesap verilebilirliği sağlaması bakımından da önemlidir.²⁶⁰⁴ Şeffaflık ilkesi ile birlikte idarenin işlem ve eylemlerinin herkesin gözetim ve denetimine açık olması anlaşılmaktadır ve idari şeffaflık ile birlikte kamusal kaynaklı yozlaşmaların karşısında durulduğu söylenmiştir.²⁶⁰⁵ Şeffaflık demokratik hukuk devletinin özellikleri arasında da yer almaktadır.²⁶⁰⁶ Şeffaf yönetim ile birlikte kararlar kamuoyu ile paylaşılabilecek ve kamuoyu hesap sorabilecektir.²⁶⁰⁷ Karşılaştırmalı hukuk bakımından örneklediğimiz üzere, sanat teşvikleri kamuoyu açısından hesap verilebilirliği tartışmalı kılabilen uygulamalardır.²⁶⁰⁸ Bu sebeple söz konusu teşviklerin hangi sanat veya sanatçı için verildiği veya verilmediği bilgisinin açık olması yalnızca yararlanıcılar açısından değil kaynağı sağlaması bakımından kamu açısından da önemlidir.

d. Destek Sonrası Gözetim

Özendirme ve destekleme faaliyeti belirli kayıt ve şartlara uyulmasını içerdiği gibi idarenin denetimlerine katlanılmasını gerektirebilir.²⁶⁰⁹ Desteği alanın etkinliklerini ücretsiz gerçekleştirmesi²⁶¹⁰ veya destek aldığını veya vergiden muaf tutulduğunu duyurması gibi şartlar söz konusu olabilmektedir.²⁶¹¹ Örneğin, 5224 sayılı Kanun Kapsamında Etkinlik ve Projeler ile Sinema Sanatçılarının Desteklenmesine İlişkin Usul ve Esaslar uyarınca hazırlanan afiş, broşür vb.de KTB'nin görünür olması aranmaktadır.²⁶¹² KTB Yardımları Yönetmeliği de KTB desteğinin alındığının duyurulmasını istemektedir.²⁶¹³

Bir diğer husus da destek verildikten sonraki gözetimdir. Desteklerden haksız yararlanımın önüne geçilmesi gerekmekte ve bu sebeple izleme ve denetim mekanizmaları ve

²⁶⁰⁴ Gür, a.y.

²⁶⁰⁵ Adnan Küçük, “Hukukun Hâkim Kılınmasının Bir Gereği Olarak İdarî Şeffaflık ve Bilgi Edinme Hürriyeti”, **Liberal Düşünce Dergisi**, No: 86, 2017, s. 76. Şeffaf yönetimin günışığında yönetim olarak adlandırılması ve ilgili değerlendirmeler için ayrıca bkz. Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 1–6.

²⁶⁰⁶ Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 113–114.

²⁶⁰⁷ Küçük, “Hukukun Hâkim Kılınmasının Bir Gereği Olarak İdarî Şeffaflık ve Bilgi Edinme Hürriyeti”, s. 78.

²⁶⁰⁸ Bkz. Bölüm 2/III/B/1 – Kim: Sanatın Özendirilmesi ve Desteklenmesinde Karar Verici Aktörler.

²⁶⁰⁹ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 347.

²⁶¹⁰ Schuster, “The Other Side of the Subsidized Muse: Indirect Aid Revisited”, s. 53.

²⁶¹¹ Schuster, a.y. Bazı ülkeler ise anonim destekler için daha fazla vergi indirimi de öngörmektedir, böylece katkı isim yapmak için verilmiyor. Schuster, a.g.e., s. 55.

²⁶¹² 5224 sayılı Kanun Kapsamında Etkinlik ve Projeler ile Sinema Sanatçılarının Desteklenmesine İlişkin Usul ve Esaslar, md. 11 <https://teftis.ktb.gov.tr/Eklenti/113921,5224-sayili-kanun-kapsaminda-etkinlik-ve-projeler-ile-sinema-sanatcilarinin-desteklenmesine-iliskin-usul-ve-esaslar-2pdf.pdf?0>

²⁶¹³ KTB Yardımları Yönetmeliği, md. 13.

amaca uygunluk denetiminin yürütülmesi gerekmektedir.²⁶¹⁴ Bu denetimin “geniş ve etkili bir gözetim, denetim ve yöneltme düzeni” kurularak gerçekleştirilmesinin zorunlu olduğu²⁶¹⁵ ve her aşamada gerçekleştirilmesi gerektiği söylenmektedir.²⁶¹⁶ Özendirme ve destekleme faaliyeti söz konusu olduğunda denetimin faaliyetin içeriğine ilişkin olması gerektiği de belirtilmiştir.²⁶¹⁷ Fakat söz konusu sanat faaliyeti olduğunda yukarıda belirttiğimiz içeriğe müdahale etme tartışmaları burada kendini göstermelidir. İçeriğe müdahale etme yetkisi anayasal hak ve özgürlüklerin ihlali anlamına gelmemelidir. Destek ile öngörülen amaca erişim bakımından istenilene ulaşılamıyorsa düzeltici veya sona erdirici önlemlerin alınabileceği, desteğin geri alınabileceği ve/veya belirli cezai şartların öngörülebileceği söylenmektedir.²⁶¹⁸ Tabii bu amaca uygunluk denetiminin de ölçülülük barındırması gerekmektedir; nitekim temel hak ve özgürlükler üzerinde bir etki doğuracaktır.²⁶¹⁹

5224 sayılı Kanun md. 8 uyarınca yükümlülüklerin yerine getirilmemesi veya desteğin haksız alınması durumunda desteğin faizi ile birlikte geri alınacağı ve Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 29 ile de “[i]lgili mevzuat ve destek sözleşmesinde belirtilen yükümlülüklerin yerine getirilmemesi, desteğin haksız alındığının tespiti” durumlarında desteğin geri alınabileceği görülmektedir. Destek alındıktan sonra çeşitli konularda bilgi verilmesi/izin alınması gerekliliği de bir şart olabilmektedir. Örneğin, Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 28 uyarınca “[b]aşka bir senaristin veya yönetmenin projeye dâhil olması veya senaryoda esaslı değişiklikler olması halinde talep destek alan tarafından yapılır. Talep, Kurul veya Bakanlıkça karara bağlanır.” Görüldüğü üzere, destek alan sinema filminde gerçekleştirilen değişiklikler için onay alınması gerekmekte ve sanat özgürlüğü sınırlanmaktadır. Kamu bütçesinin kamu yararına aykırı şekilde kullanılmasının önüne geçilmesi bakımından bu gibi denetimler gerekli olabilse de kararın alınırken sanat özgürlüğünün korunması gerekir. Yukarıda ele alındığı üzere, senaryoda gerçekleştirilen değişiklikler sebebiyle Kurak Günler adlı film için verilmiş olan 950 bin TL desteğin KTB tarafından faizi ile geri alınma talebi gündemde yer bulmuş ve sansür olarak nitelendirilmiştir.²⁶²⁰

²⁶¹⁴ Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 164.

²⁶¹⁵ Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 360.

²⁶¹⁶ Yasin, “İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri”, s. 605.

²⁶¹⁷ Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 166.

²⁶¹⁸ Gür, **a.g.e.**, s. 168.

²⁶¹⁹ Gür, **a.g.e.**, s. 169.

²⁶²⁰ “Bakanlık ‘Kurak Günler’ Filmine Verilen Desteği Geri İstedi”, **Artdog**, (2022), (Çevrimiçi) <https://artdogistanbul.com/bakanlik-kurak-gunler-filmine-verilen-destegi-geri-istedi/#:~:text=“Kurak Günler” filminin senaristi ve,yasal faiziyle geri istediğini duyurdu.>

Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 13 uyarınca KTB'nin yapılan yardımla sınırlı olarak her türlü inceleme, kontrol ve denetim yetkisi olduğu görülmektedir. Tiyatro oyununa ilişkin belgelerin ve hatta projenin tamamının bulunduğu video kaydının da KTB'ye iletildiği ve bu denetim sonrasında yükümlülükleri yerine getirmeyen veya eksik getirenlerin veya yardımı amacına uygun olarak harcamayanların almış oldukları desteği iade etmesi öngörüldüğü gibi daha sonraki beş sanat sezonu boyunca yardımlardan yararlandırılamayacağı da öngörülmüştür.²⁶²¹ KTB Yardımları Yönetmeliği de destek alan etkinliklerin Bakanlıkça veya İl Müdürlüklerince yapılan yardımla sınırlı olma üzere inceleme, kontrol ve denetim yapılacağı öngörülmektedir.²⁶²² Projenin gerçekleştirilemeyeceğinin veya yardımın amacına uygun olarak harcanmadığının tespiti hâlinde, ise yardım tutarının aynen iade edilmesi gerekmektedir.²⁶²³ Devlet Sanatçısı Olacak ve Bu Haktan Yararlanacaklar ile Bunların Nitelikleri ve Seçimleri Hakkında Yönetmelik md. 8 uyarınca da bu unvanın “ilgili Seçici Kurulun gerekçeli kararı, Kültür Bakanının teklifi ve Cumhurbaşkanının onayı ile geri alınabil[ceği]” öngörülmektedir. Burada geri alınması sebebi belirtilmemiştir. Levent Kırca'nın Devlet sanatçısı unvanının geri alınması ve bunun geri planında siyasi duruşu olduğu iddiaları akılda tutulmalıdır.²⁶²⁴

Kamu İdareleri Yardımları Yönetmeliği'nde de idarelerin yardımla sınırlı olmak üzere gerekli gördüğü her türlü inceleme, kontrol ve denetimi yapmaya yetkili olduğu ve yardımların veriliş amacına uygun kullanılmaması durumunda geri alınabileceği öngörülmektedir ve hatta iade etmeyen teşekküllerin bir daha yönetmelik kapsamındaki yardımlardan yararlandırılamayacağı öngörülmektedir.²⁶²⁵

Çeşitli mevzuatlarda yer alan “amacına uygun harcanmama” kavramı muğlak bir kavramdır ve bir ölçüt olarak çok geniş bir takdir yetkisi tanımaktadır. Bu gibi ifadeler desteklerin keyfi olarak geri alınmasına yol açabilir.²⁶²⁶ Desteklerin geri alınması sansür olarak nitelenebileceği gibi otosansüre de neden olabilir.²⁶²⁷

5225 sayılı Kanun ile Bakanlığın belgeli yatırım veya girişimleri denetleme yetkisi öngörülmektedir.²⁶²⁸ Bunlara ek olarak belge sahibi tüzel kişiliğin ortaklık yapısının değişmesi

²⁶²¹ Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 14-15.

²⁶²² KTB Yardımları Yönetmeliği md. 10.

²⁶²³ KTB Yardımları Yönetmeliği md. 15.

²⁶²⁴ “Levent Kırca'nın devlet sanatçılığı unvanı geri alındı”, **Cumhuriyet**, (2015), (Çevrimiçi) https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/levent-kircanin-devlet-sanatciligi-unvani-geri-alindi-263566#google_vignette.

²⁶²⁵ Kamu İdareleri Yardımları Yönetmeliği md. 7, 9.

²⁶²⁶ Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 65–66.

²⁶²⁷ Karan, **a.g.e.**, s. 69.

²⁶²⁸ 5225 sayılı Kanun md. 11.

gibi hususlarda veya tesisin “devredilmesi, kiraya verilmesi ile girişim konularının kültür girişimi niteliğini koruması kaydıyla kısmen veya tamamen değiştirilmesi”nin de Bakanlık iznine tabi olduğu görülmektedir. İlgili düzenlemelere aykırılık halinde idari yaptırım uygulanacağı görülmektedir.²⁶²⁹ Bu idari yaptırımlar arasında idari para cezası yaptırımı olduğu gibi belge iptali de bulunmaktadır. Kültür Yatırım ve Girişimlerine Taşınmaz Kullandırılması Hakkında Yönetmelik ile birlikte ayrıca yatırımcı ve girişimcilerin tazminat ödeme yükümlülüğü doğabilmektedir.²⁶³⁰

Özendirme destekleme faaliyeti bakımından nasıl desteklenecek sorusu kapsamında ele alınması gereken bir husus verilen desteklerin etkinliklerinin değerlendirilmesidir. İdari etkinlik “devlet bütçesinden daha az giderle en iyi sonuçlar alma”yı amaçlamaktadır.²⁶³¹ Kamu kaynağı harcadığı düşünüldüğünde bu desteklerin etkisinin ölçülmesi de önem arz etmektedir. Belirli durumlarda teşviklerin amaçlanandan farklı sonuçlar doğurduğu belirtilmektedir. Örneğin, tüketiciye yarar sağlaması amaçlanan teşviklerin bazı durumlarda üreticiye yarar sağlaması da teşviklerin amaçlanmayan etkisi (*perverse effect*) olarak ele alınmıştır.²⁶³²

Bu doğrultuda, teşvikler amaçlarına erişmede yararlı olmuş mudur sorusu önemlidir.²⁶³³ Bu soru örneğin desteklerin sanat faaliyetinin bedellendirilmesi üzerindeki etkisi ile ölçümlenebilir. Hollanda hükümetinin desteklemeyi bıraktığı durumda senfoni orkestrası bilet fiyatının 14 Avrodan 80 Avroya, tiyatro bilet fiyatının 8 Avrodan 87 Avroya, opera bilet fiyatının 34 Avrodan 226 Avroya çıkacağı hesabı yapılmıştır.²⁶³⁴ Bu gibi indirimlerin etkisinin nasıl yansıyacağı da ayrıca değerlendirme konusu olmalıdır. Özendirme destekleme faaliyetinin başarılı olup olmadığının değerlendirilmesi için etki analizi (*impact analysis*) yapılması önem arz etmektedir.²⁶³⁵ Bununla birlikte söz konusu sanat olduğu için, kamusal desteğin etkisini doğrudan ölçümlemek ve ne gibi bir kamu yararı çıktısına yol açtığını gözlemlemek pek mümkün gözükmemektedir.²⁶³⁶ Farklı istatistikler ve çalışmalar farklı yorumlara yol

²⁶²⁹ 5225 sayılı Kanun md. 12.

²⁶³⁰ Kültür Yatırım ve Girişimlerine Taşınmaz Kullandırılması Hakkında Yönetmelik md. 16.

²⁶³¹ Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 127.

²⁶³² Leeuw, “The Carrot: Subsidies as a Tool of Government-Theory and Practice”, s. 80.

²⁶³³ Messerlin, Parc, “The myth of subsidies in the film industry: a comparative analysis of European and US approaches”, s. 475.

²⁶³⁴ Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 226. Buradaki destek ile anlatılmak istenenin özendirme ve destekleme faaliyeti mi yoksa sanat faaliyetinin doğrudan devlet tarafından sunulması mı olduğu belirsizdir. Bununla birlikte, devlet müdahalesinin etkisini göstermek bakımından önemlidir.

²⁶³⁵ Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 169.

²⁶³⁶ Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 155.

açabilir.²⁶³⁷ Bu etkinin daha çok “izlenimci” (*impressionistic*) olması gerektiği söylenmiştir.²⁶³⁸ Verilen desteklerin sanat üzerindeki etkinliğinin ölçüldüğü çeşitli araştırmaların yapıldığı da görülmektedir.²⁶³⁹ Optimal destek miktarlarının gelir adaletsizliği veya erişim sorunları dikkate alınırda daha doğru belirlenebileceği belirtilmekle birlikte,²⁶⁴⁰ bu desteğin ne kadar olacağının tespiti mümkün değildir, amaç odaklı ve farklı kriterleri göz önünde tutarak bir destek oluşturulması uygun olacaktır.²⁶⁴¹ Ayrıca belirtmek gerekir ki, sanata katılımın gelir, eğitim seviyesi, yaş, cinsiyet vb. seviyelerinde de ölçümlenmesi sanata erişimin tespiti bakımından önemlidir.²⁶⁴²

IV. İdarenin Sanat Faaliyetlerine Yardımcı Bir Faaliyet Olarak Sanat Eğitimi Faaliyetine Kısa Bir Bakış

Estetik refahın desteklenmesi için yürütülecek kamu politikalarında eğitim ve öğretim kurumlarının önemli bir yeri vardır.²⁶⁴³ Sanata erişim hakkı değerlendirilirken ele alındığı üzere Anayasa md. 27 sanatı serbestçe öğrenme hakkını ve md. 42 eğitim hakkını güvence altına almaktadır. Söz konusu maddeler devletin sanat eğitimi sağlama yükümlülüğünü öngörmemekle birlikte,²⁶⁴⁴ gerek sanat profesyoneli yetiştirmek gerekse eğitim ve öğretim faaliyeti içerisinde sanata yer vermek devletin yetkisi dahilindedir.

Kültür politikalarında sanat eserlerini artırmaya yönelik, vatandaşların erişimine yönelik ve bireylerin sanat deneyimleyebilecek kapasitesini artırmaya yönelik olmak üzere üç temel ayak olduğu ve fakat sonuncusu üzerine daha az odaklanıldığı söylenmektedir.²⁶⁴⁵ Sanat eğitimi de bu üçüncü ayakla ilgidir. Sanat eğitimi idarenin sanat faaliyetlerinden ziyade eğitim faaliyeti ile ilgili olduğu için bu tez kapsamında detaylarıyla ele alınmayacaktır. Bununla birlikte, sanat eğitimi sanata erişim hakkı ve idarenin sanat faaliyeti bakımından özel önem

²⁶³⁷ Netzer, **a.y.**

²⁶³⁸ Netzer, **a.y.** Kültür alanına ilişkin desteklerin etkisinin ekonomik alana değil toplumsal olarak etkisinin ölçümlenebileceği bakımından özgün olduğu söylenmektedir. Bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 219.

²⁶³⁹ Concetta Castiglione, Davide Infante, Marta Zieba, “Is it worth subsidising the cultural sector? New insights from Italian theatre companies”, **Journal of Policy Modeling**, C. 46, No: 1, 2024, s. 20–38. Cowen, **Good and Plenty**, s. 133. Alan L. Feld, “Revisiting tax subsidies for cultural institutions”, **Journal of Cultural Economics**, C. 32, No: 4, 2008, s. 275–279.

²⁶⁴⁰ Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 178–179.

²⁶⁴¹ Netzer, **a.g.e.**, s. 180.

²⁶⁴² O’Hagan, “Access to and Participation in the Arts: the Case of Those with Low Incomes/Educational Attainment”, s. 271–272.

²⁶⁴³ Beardsley, “Aesthetic Welfare, Aesthetic Justice, and Educational Policy”, s. 56.

²⁶⁴⁴ “Sanat eğitimi hakkı” sağlanması gerekliliğine ilişkin bkz. Eseller Pasin, “Türkiye’de ‘Sanat Eğitimi Hakkı’”, s. 452.

²⁶⁴⁵ Laura Zakaras, Julia F. Lowell, **Cultivating Demand for the Arts: Arts Learning, Arts Engagement, and State Arts Policy. Summary.**, RAND Corporation, 2008, s. 14–15.

teşkil eden bir faaliyettir. Nitekim, sanata erişim hakkının önündeki tek engel pratik bariyerler (*practical barriers*) değildir; bireylerin sanata yönelik eğilim ve tutumlarına bağlı olarak değişebilen ve algısal engel (*perceptual*) olarak nitelendirilen bariyerler de mevcuttur.²⁶⁴⁶ Sanata algı olarak uzak olunması, sanata erişim sağlayan fiziksel imkanlardan yararlanımın önünde engel teşkil edecektir.²⁶⁴⁷ Ayrıca, sanat üretimi artarken sanat talebinin artırılmamasının bir dengesizlik oluşturabileceği²⁶⁴⁸ ve bunun sanata erişimin faydalarından yararlanmama anlamına geleceği söylenmektedir.²⁶⁴⁹ Ek olarak belirtmek gerekir ki, sanat eğitiminin sanata verilen teşviklerin azalmasına imkân sunabileceği bile tartışılmıştır.²⁶⁵⁰

Sanat eğitiminin ilk boyutu şemada birinci alanda yer alan sanatçının yetiştirilmesidir. Sanatçı yetiştirmek sanat üretimine katkı sağlayan bir konumdur.²⁶⁵¹ 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu md. 3(h) uyarınca konservatuvar “[m]üzik ve sahne sanatlarında sanatçı yetiştiren bir yükseköğretim kurumu” olarak tanımlanmakta ve md. 3(c) uyarınca yükseköğretim kurumu tanımına girmektedir. 2809 sayılı Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında Kanun uyarınca da hem devlet hem vakıf yükseköğretim kurumlarında konservatuvar ve/veya güzel sanatlar bölümlerinin/fakültelerinin (sanat dallarının) kurulduğu görülmektedir.²⁶⁵² Sanatçı yetiştirme eğitimi aynı zamanda küçük yaşlardan da başlamaktadır. 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu²⁶⁵³ md. 33 uyarınca “[g]üzel sanatlar alanlarında özel istidat ve kabiliyetleri beliren çocukları küçük yaşlardan itibaren yetiştirmek üzere ilköğretim ve orta öğretim seviyesinde ayrı okullar açılabilir veya ayrı yetiştirme tedbirleri alınabilir.” Bu doğrultuda “güzel sanatlar alanlarında özel yetenek ve kabiliyetleri beliren çocukları, küçük yaşlardan itibaren yetiştirmek üzere üniversiteler bünyesinde devlet konservatuvarları, Türk müziği devlet konservatuvarları ve müzik ve sahne sanatları fakültelerine bağlı olarak açılan müzik ve bale ilköğretim kurumları ile müzik ve sahne sanatları liselerinin eğitim, öğretim, yönetim, denetim ve işleyişine ilişkin usul ve esasları” belirlemek amacıyla Yükseköğretim

²⁶⁴⁶ Sanata erişim değerlendirirken ortaya konan sanata katılım modelinde dört aşama olduğu ele alınmaktadır: geçmiş (*background*), algısal (*perceptual*), pratik (*practical*) ve tecrübe (*experience*). İlk aşama sanatın bir eğlence aktivitesi olarak görülüp görülmediği, ikinci aşama kişilerin sanat eğiliminin olup olmadığı, üçüncü aşama katılım için fırsatların bulunup bulunmadığı ve son aşama da sanat deneyiminin gerçekleştirilmesiyle ilgilidir. Kevin F. McCarthy, Kimberly Jinnett, **A New Framework for Building Participation in the Arts**, RAND Corporation, 2001, s. 23–24.

²⁶⁴⁷ McCarthy, Jinnett, **a.g.e.**, s. 26.

²⁶⁴⁸ Zakaras, Lowell, **Cultivating Demand for the Arts: Arts Learning, Arts Engagement, and State Arts Policy. Summary.**, s. 3.

²⁶⁴⁹ Zakaras, Lowell, **a.g.e.**, s. 4.

²⁶⁵⁰ Champarnaud, Ginsburgh, Michel, “Can public arts education replace arts subsidization?”, s. 111.

²⁶⁵¹ Zakaras, Lowell, **Cultivating Demand for the Arts: Arts Learning, Arts Engagement, and State Arts Policy. Summary.**, s. 12.

²⁶⁵² 2809 sayılı Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında Kanun, R.G. No: 18003, T. 30.03.1983.

²⁶⁵³ 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, R.G. No: 14574, T. 24.06.1973.

Kurumları Devlet Konservatuvarları Müzik ve Bale İlköğretim Kurumları ile Müzik ve Sahne Sanatları Liseleri Yönetmeliği çıkarıldığı görülmektedir.²⁶⁵⁴ Yükseköğretim kurumlarında açılan sanat liseleri dışında ortaöğretim kurumu olarak güzel sanatlar liseleri de açılmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği²⁶⁵⁵ md. 6 uyarınca güzel sanatlar liseleri ortaöğretim kurumları arasında yer almaktadır ve md. 7 uyarınca “öğrencilere güzel sanatlarla ilgili temel bilgi ve beceriler kazandırmayı ve güzel sanatlar alanında nitelikli insan yetiştirilmesine kaynaklık etmeyi” amaçlamaktadırlar. MEB istatistiklerine göre Türkiye’de sanat ile ilgili ilköğretim ve lise faaliyetlerinin de yürütüldüğü görülmektedir.²⁶⁵⁶

6660 sayılı Güzel Sanatlarda Fevkalade İstidat Gösteren Çocukların Devlet Tarafından Yetiştirilmesi Hakkında Kanun²⁶⁵⁷ ve bu kanun uyarınca çıkarılan Güzel Sanatlarda Fevkalade İstidat Gösteren Çocukların Devlet Tarafından Yetiştirilmesi Hakkındaki Yönetmelik²⁶⁵⁸ ile de güzel sanatlar alanında yeteneği olan çocukların keşfedilmesi ve bu çocukların özel olarak yetiştirilmesi öngörülmektedir.²⁶⁵⁹

Sanata erişim için yalnızca sanat eserlerinin artması değil aynı zamanda bundan yararlanan kitleye de katkı sağlanması gerekmektedir.²⁶⁶⁰ Kitle bakımından sanat eğitiminin önemi sanattan verim almanın eğitim yoluyla öğretilmesidir. Sanayi-i Nefise Mektebi müdürlüğünü de yapmış olan Namık İsmail, halka sanatı sevdirmek için çalışmaya çocukluktan başlamak gerektiğini dile getirmiştir.²⁶⁶¹ Sanat tecrübesi veya eğitimi olmayan çocukların yetişkinlik dönemlerinde sanata katılma ihtimallerinin daha düşük olduğu²⁶⁶² ve erken yaşta sanatı deneyimlemenin, çocuğun sanata olan ilgisini ve bir yetişkin olarak bu tür deneyimleri

²⁶⁵⁴ Yükseköğretim Kurumları Devlet Konservatuvarları Müzik ve Bale İlköğretim Kurumları ile Müzik ve Sahne Sanatları Liseleri Yönetmeliği, R.G. No: 29237, T. 15.01.2015.

²⁶⁵⁵ Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği, R.G. No: 28758, T. 07.09.2013.

²⁶⁵⁶ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, “2023-2024 Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim”, 2024, s. 74,75,133. 2023-2024 yılı istatistiklerine göre 110 adet güzel sanatlar lisesi ve 14 olduğu tespit edilebilmektedir. (105 adet genel orta öğretim okulu olarak güzel sanatlar lisesi, 5 adet özel Anadolu güzel sanatlar lisesi, 14 adet müzik ve sahne sanatları lisesi, 4 adet müzik ve bale ilkokulu ve 14 adet müzik ve bale ortaokulu bulunduğu anlaşılmaktadır.

²⁶⁵⁷ 6660 s. Güzel Sanatlarda Fevkalade İstidat Gösteren Çocukların Devlet Tarafından Yetiştirilmesi Hakkında Kanun, R.G. No: 9242, T. 24.02.1956.

²⁶⁵⁸ Güzel Sanatlarda Fevkalade İstidat Gösteren Çocukların Devlet Tarafından Yetiştirilmesi Hakkındaki Yönetmelik, R.G. No: 11472, T. 05.08.1963.

²⁶⁵⁹ Bu mevzuatın uzun süredir uygulanmadığı eleştirilmiştir. Tekrar işlevselliğini kazanması için çalışmaların yürütüldüğü görülmektedir. Harika Çocuklar 24 yıl sonra yeniden”, **Patronlar Dünyası**, (2024), (Çevrimiçi) <https://www.patronlardunyasi.com/harika-cocuklar-24-yil-sonra-yeniden>.

²⁶⁶⁰ Zakaras, Lowell, **Cultivating Demand for the Arts: Arts Learning, Arts Engagement, and State Arts Policy Summary**, s. 14.

²⁶⁶¹ Öndin, **Cumhuriyet’in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950**, s. 150.

²⁶⁶² Zakaras, Lowell, **Cultivating Demand for the Arts: Arts Learning, Arts Engagement, and State Arts Policy Summary**, s. 4. İlköğretim sistemi içerisinde yer alan müzik, görsel sanatlar, dans, tiyatro, edebiyat ve film gibi derslerin önem teşkil etmesine ilişkin bkz. Zakaras, Lowell, **a.g.e.**, s. 12.

daha fazla arama eğilimini geliştirdiği ortaya konmaktadır.²⁶⁶³ Eğitim seviyesi arttıkça ve ekonomik gelir arttıkça kültürel hayata katılımın arttığı görülmektedir.²⁶⁶⁴ Müzeler özelinde yapılan kapsamlı araştırmada eğitim ile müzeye gidilmesi arasında önemli bir bağ olduğu ve eğitim seviyesi arttıkça müze ziyaret oranlarının da arttığı ortaya konmuştur.²⁶⁶⁵ Müzeye ücretsiz giriş olsa dahi giriş sağlama tercihinin bir tercih olduğu ve bu tercihi hâlihazırda sanat eserinin değerini anlama imtiyazına sahip olan insanların yapabildiği söylenmektedir.²⁶⁶⁶

Sanata olan ilginin doğal olarak gelişen değil aslında işlenmiş/geliştirilmiş bir ilgi (*cultivated pleasure*) olduğu,²⁶⁶⁷ kültürel ihtiyaçların bireyin doğuştan sahip olduğu temel bir ihtiyaç değil, tatmin edildikçe artan²⁶⁶⁸ ve eğitimin sonunda gelişen ihtiyaçlardan olduğu söylenmektedir.²⁶⁶⁹ Sanatı anlayabilmek için belirli bir kültürel sermayenin olması gerektiği kabul edilmekte ve bu durum orta sınıf veya üst sınıfın sanata daha kolay erişmesini mümkün kılmaktadır.²⁶⁷⁰ Bu ayrımın ortadan kaldırılması için devletin sanat eğitiminde rol üstlenmesi gerekmektedir.²⁶⁷¹ Çocukların ve gençlerin sanat eğitimleri bakımından ilköğretimde sanat eğitimi verilmesi, okul sonrası programlar geliştirilmesi, yaşanılan bölgelerde sunulan eğitimler ve tüm bu eğitimleri veren öğretmenlerin yükseköğretim kurumlarında yetiştirilmesi olmak üzere dört bileşenden bahsedilmektedir.²⁶⁷² Yetişkinler için de sanat eğitimi verilmesi bir imkan olarak çıkmaktadır; bunun farklılaşan boyutu zorunlu eğitim olmamasıdır.²⁶⁷³ Devletin sanatı desteklenmesinin, birey ile sanat arasındaki iletişimin güçlendirilmesi için yetişkinlere sağlanan sanat eğitimi kursları ile de desteklenmesi gerektiği savunulmaktadır.²⁶⁷⁴ Yetişkinler için sunulan eğitimler arasında yükseköğretimde verilen sanat eğitimi, yaşanılan bölgede sunulan eğitimler veya sanat eserlerini tartışan ve tartışma ve öğrenme alanı açan

²⁶⁶³ Zakaras, Lowell, **Cultivating Demand for the Arts: Arts Learning, Arts Engagement, and State Arts Policy Summary**, s. 17. Benzer şekilde bkz. Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 31. Champarnaud, Ginsburgh, Michel, “Can public arts education replace arts subsidization?”, s. 111.

²⁶⁶⁴ “Culture statistics - cultural participation”. Ayrıca bkz. John Berger, **Ways of Seeing**, Londra, Penguin Books, 2008, s. 24.

²⁶⁶⁵ Pierre Bourdieu, Alain Darbel, **The Love of Art**, (çev. Caroline Beattie & Nick Merriman), Malden, Polity Press, 2007, s. 14. Müzede geçirilen zamanın bile eğitim seviyesine göre değiştiği görülmektedir. Bourdieu, Darbel, **a.g.e.**, s. 37–38.

²⁶⁶⁶ Bourdieu, Darbel, **The Love of Art**, s. 113.

²⁶⁶⁷ Bourdieu, Darbel, **a.g.e.**, s. 109.

²⁶⁶⁸ Bourdieu, Darbel, **a.g.e.**, s. 107.

²⁶⁶⁹ Bourdieu, Darbel, **a.g.e.**, s. 37.

²⁶⁷⁰ Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 112–113.

²⁶⁷¹ Mautner, **a.y.**

²⁶⁷² Zakaras, Lowell, **Cultivating Demand for the Arts: Arts Learning, Arts Engagement, and State Arts Policy Summary**, s. 27–28.

²⁶⁷³ Zakaras, Lowell, **a.g.e.**, s. 55.

²⁶⁷⁴ Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 116–117.

profesyoneller/eleştirmenler/gazeteciler olarak ele alınmaktadır.²⁶⁷⁵ Yükseköğretim sanat eğitimi sanatçı eğitimi kapsamında ele alınmakla birlikte diğerleri sanatın faydalarından yararlanmaları bakımından şemanın kitle kısmında yer alabilir.

Türk hukukunda ilköğretim ve ortaöğretim ders programlarını hazırlama yetkisi Milli Eğitim Bakanlığı'ndadır.²⁶⁷⁶ 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile birlikte milli eğitimin “kültürel değerleri benimseyen [...] yurttaşlar yetiştirmek; [...] beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek; ilgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak” ve bir yandan da “kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak” gibi amaçları olduğu görülmektedir. Kanun md. 10 uyarınca “milli kültürün bozulup yozlaşmadan kendimize has şekli ile evrensel kültür içinde korunup geliştirilmesine ve öğretilmesine önem” verileceği ve md. 14'te “sosyal ve kültürel kalkınma hedeflerine uygun olarak eğitim” planlanacağı görülmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği ve Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği ile birlikte de okullarda görsel sanatlar ve müzik derslerinin verilebileceği görülmektedir.²⁶⁷⁷ İlköğretim kurumları ders çizelgelerinde de sanat ile ilgili belirli seçmeli derslerin yanı sıra görse sanatlar ve müzik derslerinin²⁶⁷⁸ ortaöğretim kurumlarında da bu derslerden birinin²⁶⁷⁹ zorunlu dersler arasında yer aldığı görülmektedir.²⁶⁸⁰

MEB, zorunlu eğitim dışında da “eğitim ve öğretimi hayat boyu devam edecek şekilde yaygınlaştırmak” yetki ve görevini haizdir.²⁶⁸¹ Sanat eğitimlerinin ilköğretim eğitimi dışında kitleye ulaştırılabileceği bir diğer önemli mevzuat ise Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği'dir.²⁶⁸² Halk eğitimi merkezleri, olgunlaşma enstitüleri ve açık öğretim okullarından oluşan bu kurumlarda da sanat kursları yoluyla sanat eğitimi

²⁶⁷⁵ Zakaras, Lowell, **Cultivating Demand for the Arts: Arts Learning, Arts Engagement, and State Arts Policy Summary**, s. 56.

²⁶⁷⁶ 1 sayılı CBK md. 301 ve Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı için özellikle bkz. md. 319.

²⁶⁷⁷ Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, R.G. No: 29072, T. 26.07.2014 md. 43(4) ve Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği, R.G. No: 28758, T. 07.09.2013 md.102, md. 111(8).

²⁶⁷⁸ “İlköğretim Kurumları (İlkokul-Ortaokul) Haftalık Ders Çizelgesi”, y.y., (Çevrimiçi) https://tegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_02/22163752_Yizelge.pdf.

²⁶⁷⁹“Ortaöğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgeleri”, y.y., (Çevrimiçi) https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_09/14104459_2023-37_Ortaogretim_Kurumlari.pdf.

²⁶⁸⁰ a.y.

²⁶⁸¹ 1 sayılı CBK md. 309.

²⁶⁸² Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği, R.G. No: 30388, T. 11.04.2018.

sağlandığı gibi kurs dışı faaliyetlerde de bireylerin sanat faaliyetleri ile buluşturulabildiği görülmektedir.²⁶⁸³ Kursların halka açık ve ücretsiz olacağı ve doğrudan veya diğer kurumlarla işbirliği halinde sunulacağı öngörülmüştür.²⁶⁸⁴ Kurslar kurum veya ilgili idarelerin binaları dışında gezici olarak hazırlanan eğitim araçlarında da yürütülebilmektedir.²⁶⁸⁵ Olgunlaşma enstitülerinde araştırma ve geliştirme bölümlerinin bulunduğu da görülmektedir. Bu da sanat faaliyetine katkı sağlayan bir faaliyet olarak değerlendirilebilir.²⁶⁸⁶ Kurs planları öğretmenler ve usta öğreticiler tarafından hazırlanmakta ve kurum müdürünün onayıyla yürürlüğe konmaktadır.²⁶⁸⁷ Ders çizelgesi düzenlenirken bölgenin ihtiyaç ve özelliklerine göre düzenlenilmesi de öngörülmüştür.²⁶⁸⁸

Bunlara ek olarak, MEB ve özel eğitim kurumları tarafından çeşitli kurs faaliyetleri yürütülebilmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı Destekleme ve Yetiştirme Kursları Yönergesi md. 5 ile birlikte “[...] fizikî kapasitesi ve öğrenci/kursiyer potansiyeli yeterli olan resmî ortaokullar, imam-hatip ortaokulları, genel ilköğretim programı uygulanan özel eğitim ortaokulları, özel eğitim meslek okulları, özel eğitim meslek lisesi ortaöğretim kurumları ile halk eğitimi merkezi müdürlüklerine bağlı olarak açılır. Ayrıca yaz okulu kapsamında ilkokullar ve BİLSEM’lerde [Bilim ve Sanat Merkezleri] kurs açılabilir.” Yönerge md. 10 uyarınca hazırlanan Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü Destekleme ve Yetiştirme Kursları E-Kılavuzu ile de yaz okulu dersleri arasında görsel sanatlar ve müzik derslerinin bulunduğu görülmektedir.²⁶⁸⁹ BİLSEM ise özel yetenekli öğrenciler için bilim ve sanat eğitim faaliyetinin yürütüldüğü merkezlerdir.²⁶⁹⁰ Millî Eğitim Bakanlığı Destekleme ve Yetiştirme Kursları Yönergesi, örgün ve açık ortaöğretim kurumlarından mezun olanlara yönelik olarak da kurs düzenlenmesini öngörmektedir. Yönerge md. 5 uyarınca mezun olanlara yönelik kursların “halk eğitimi merkezlerince açılması esastır. Halk eğitimi merkezinin bulunmadığı veya bu merkezlerde kursun açılmadığı hâllerde, millî eğitim müdürlüklerince yapılacak planlama dâhilinde diğer eğitim kurumları ile kamu kurum ve kuruluşlarına ait binaların derslik olarak kullanılabilecek bölümlerinden yararlanılır. Bu durumda kurs yönetimi

²⁶⁸³ Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği, md. 3, 5, 6, 13, 15, 31. Kurumların açılmasına ilişkin olarak bkz. md. 5 ve Millî Eğitim Bakanlığı Kurum Açma, Kapatma ve Ad Verme Yönetmeliği, R.G. No: 30106, T. 24.06.2017.

²⁶⁸⁴ Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği md. 3(1). Kurs merkezindeki öğretmenlere ilişkin ayrıca bkz. md. 25-27.

²⁶⁸⁵ Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği md. 56.

²⁶⁸⁶ Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği md. 30.

²⁶⁸⁷ Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği md. 68.

²⁶⁸⁸ Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği md. 66.

²⁶⁸⁹ “Destekleme ve Yetiştirme Kursları e-Kılavuzu”, 2024, (Çevrimiçi) https://e-kurs.meb.gov.tr/Dosya/2024_2025_DYK_Kilavuzu.pdf.

²⁶⁹⁰ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, “T.C. Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2024, s. 27.

halk eğitimi merkezi müdürlüğünce, halk eğitim merkezinin bulunmadığı yerlerde il/ilçe millî eğitim müdürlüğünce sağlanır.”²⁶⁹¹ MEB dışında KTB’nin ve Tarım ve Orman Bakanlığı’nın da sanat ile bağlantılı kurslar konusunda çeşitli yetkilerinin olduğu da görülmektedir.²⁶⁹²

5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu²⁶⁹³ ve bu kanun doğrultusunda çıkarılan Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği²⁶⁹⁴ uyarınca çeşitli kurslar yürüten kuruluşların MEB iznine tabi olarak faaliyet yürüttüğü ve bu kurslar arasında sanat yeteneklerinin gelişimine yönelik kurslar ve etkinlik merkezleri olduğu da görülmektedir.²⁶⁹⁵ Bu kurumlarda alınan kursların sonucunda elde edilen (mesleki yeterlilik belgesi verilenler hariç) kurs bitirme belgeleriyle birlikte programlara ilişkin iş yerlerinde çalışabildikleri gibi işyeri de açabilmektedirler.²⁶⁹⁶

5580 sayılı Kanun md. 2(p) ile ayrıca “[i]l millî eğitim müdürlükleri ile belediyeler arasında yapılan ve Bakanlıkça onaylanan ortak işbirliği protokolleri çerçevesinde, Bakanlığın verdiği işyeri açma ve çalışma ruhsatı ile belediyelerce açılan ve işletilen, ilköğretim ve/veya ortaöğretim öğrencilerinin ödev ve projelerine ilişkin araştırmalar yaptığı, öğrencilerin ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlerin yürütüldüğü özel öğretim kurumlarının” olduğu görülmektedir.²⁶⁹⁷ Belediye Kanunu ve Büyükşehir Belediye Kanunu uyarınca beceri kazandırma görev ve sorumlulukları²⁶⁹⁸ ve ilgili mevzuat doğrultusunda belediyelerde de dans, resim, tiyatro, müzik, el sanatları gibi kursların sanat kurslarının çok yaygın olarak verildiği ve hatta kültürel hizmetlere ilişkin olarak en yaygın faaliyetin kurslar olduğu söylenebilir.²⁶⁹⁹ Bu kursların bazılarının konservatuvar adı altında

²⁶⁹¹ Ayrıca bkz. Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Yönetmeliği, R.G. No: 30388, T. 11.04.2018, md. 59.

²⁶⁹² Ör. bkz. Türk Süsleme Sanatları ve Geleneksel El Sanatları Kursları Yönetmeliği, R.G. No: 27334, T. 29.08.2009 ve El Sanatları Eğitim Merkezi Müdürlükleri Yönetmeliği, R.G. No: 28453, T. 31.10.2012.

²⁶⁹³ 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu, R.G. No:26434, T. 14.02.2007 md. 2 (b) ve (g).

²⁶⁹⁴ Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği, R.G. No: 28239, T. 20.03.2012.

²⁶⁹⁵ Kurum açma izni için bkz. 5580 sayılı Kanun md. 3 ve Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği md. 5.

²⁶⁹⁶ 5580 sayılı Kanun md. 6.

²⁶⁹⁷ “İl Millî Eğitim Müdürlüğü ile ... Belediyesi Sosyal Etkinlik Merkezleri İşbirliği Protokolü”, y.y., (Çevrimiçi) https://oogkm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_07/21110557_sosyal_etkinlik_merkezi_isbirligi_protokolu_2021.pdf.

²⁶⁹⁸ Belediye Kanunu md. 14(1)(a) ve Büyükşehir Belediyesi Kanunu md. 7(1)(v). Büyükşehirlerdeki ilçe belediyelerinin görevleri için ayrıca bkz. Büyükşehir Belediyesi Kanunu md. 7(2)(d).

²⁶⁹⁹ Örneğin bkz. T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, “Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 134. T.C. Ağrı Belediyesi, “Ağrı Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 25. T.C. Aksaray Belediyesi, “Aksaray Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 135. T.C. Amasya Belediyesi, “Amasya Belediyesi 2023 İdare Faaliyet Raporu”, s. 216. T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, “Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 2023. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, “Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 37. T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, “Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 434. T.C. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, “Balıkesir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 41. T.C. Bartın Belediyesi, “Bartın

açıldığı görülmektedir.²⁷⁰⁰ Bu doğrultuda, ilköğretim eğitimi ve öğretimi MEB gözetiminde yapılmakla birlikte, ilköğretim dışında da belediyeler eliyle kitleye verilen eğitimlerde de sanatçı yetiştirilmesine katkı sağlandığı söylenebilir. Bunlara ek olarak yükseköğretim

Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 211. T.C. Bayburt Belediyesi, “Bayburt Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 17. T.C. Bilecik Belediyesi, “Bilecik Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 24. T.C. Bitlis Belediyesi, “Bitlis Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 102. T.C. Bolu Belediyesi, “Bolu Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 134. T.C. Çanakkale Belediyesi, “Çanakkale Belediyesi 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu”, s. 51–52. T.C. Çorum Belediyesi, “Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 148. T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, “Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 329–332. T.C. Düzce Belediyesi, “Düzce Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 198. T.C. Elazığ Belediyesi, “Elazığ Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 174. T.C. Erzincan Belediyesi, “Erzincan Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 183. T.C. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, “Erzurum Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 72. T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, “Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 185. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, “Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 220. T.C. Giresun Belediyesi, “Giresun Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, s. 249. T.C. Hatay Büyükşehir Belediyesi, “Hatay Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 155. T.C. Iğdır Belediyesi, “Iğdır Belediyesi Faaliyet Raporu Dosyası 2023”, s. 39. T.C. Isparta Belediyesi, “Isparta Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 124. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, “İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 324. T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, “İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 193. T.C. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, “Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 74–77. T.C. Karabük Belediyesi, “Karabük Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 28. T.C. Kars Belediyesi, “Kars Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu”, s. 105. T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, “Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 69–70. T.C. Kırklareli Belediyesi, “Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 198. T.C. Kırşehir Belediyesi, “Kırşehir Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 102. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, “Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 214. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, “Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 225. T.C. Kütahya Belediye Başkanlığı, “Kütahya Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 29. T.C. Malatya Büyükşehir Belediyesi, “Malatya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 162. T.C. Manisa Büyükşehir Belediyesi, “Manisa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 111. T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi, “Mardin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu Taslağı”, s. 53. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, “Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 99. T.C. Muş Belediyesi, “Muş Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 98. T.C. Niğde Belediyesi, “Niğde Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı İdare Faaliyet Raporu”, s. 75. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, “Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 140. T.C. Rize Belediyesi, “Rize Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 90. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, “Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 201–203. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, “Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 254. T.C. Siirt Belediyesi, “Siirt Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, s. 61. T.C. Sivas Belediyesi, “Sivas Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 131. T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, “Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 358–359. T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, “Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 98. T.C. Trabzon Büyükşehir Belediyesi, “Trabzon Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 121. T.C. Uşak Belediyesi, “Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 118. T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, “Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 330. T.C. Yalova Belediyesi, “Yalova Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, s. 140. T.C. Yozgat Belediyesi, “Yozgat Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 161. T.C. Zonguldak Belediyesi, “Zonguldak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 133. Belirtmek gerekir ki bu kursların hepsinin sanat faaliyetine yönelik olup olmadığı tespit edilememektedir. Bazı faaliyetler meslek edinme kursları kapsamında ele alınmaktadır ve fakat bunların arasında sanat kurslarının olması da mümkün gözükmemektedir. Bazı durumlarda ise atölye ve workshopların düzenlendiği görülmektedir. Belediyelerin sunduğu kurslardan sonra bireylerin devam edeceği imkanlarının olmamasına ilişkin bkz. İstanbul Kültür Sanat Vakfı, “Türkiye’de Yerel Kültür Ekosistemi”, s. 111.

²⁷⁰⁰ T.C. Amasya Belediyesi, “Amasya Belediyesi 2023 İdare Faaliyet Raporu”, s. 217–218. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, “Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 178. T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, “Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 22. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, “Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 221. T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, “Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 71–72. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, “Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 98. T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi, “Muğla Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 126. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, “Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, s. 254.

T.C. Sinop Belediyesi, “2023 Yılı Sinop Belediyesi Faaliyet Raporu”, s. 90.

kurumlarında da Yükseköğretim Kanunu md. 5(1) uyarınca “zorunlu olmamak koşuluyla beden eğitimi veya güzel sanat dallarındaki derslerden birisi okutulur.” Ayrıca, sanat odaklı kurumların da eğitime dahil olabildiği görülmektedir. Amerika’da da bu gibi eğitimlerden eğitim faaliyetinden sorumlu bakanlığın (*US Department of Education*) mı yoksa sanat idaresinin mi (NEA) sorumlu olması gerektiği de tartışılmaktadır.²⁷⁰¹ Türk hukuku bakımından KTB’nin ve sanat odaklı idarelerin rolü bulunmaktadır. MEB ve KTB arasında kültür, sanat işbirliği protokolü imzalanmıştır.²⁷⁰² Protokolün amacı “[ö]ğrencilerin; çeşitli sanat dalları hakkında bilgilendirilmelerini ve sanat bilinçlerinin oluşmasını sağlamak, sanata ve sanatçıya ilgilerini artırmak, sanata yönelik yeteneklerinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olmaktır.” Bu protokol uyarınca (i) Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen bazı konserlerin okullarda gerçekleştirilmesi, müzik eğitimi için iş birliği yapılması,, koro ve toplulukların okulları ziyaret etmesi, sanat galerisi etkinliklerini öğrencilerin görmelerine imkan sağlanması; (ii) DOB gösterilerinin de öğrenciler için düzenlenmesi, sanatçıların okulları ziyaret etmeleri, (iii) DTGM’nin öğrenciler için oyun düzenlemesi, öğrencilere tiyatro ile ilgili bilgi verilmesi, prova çalışmalarını izlemelerine imkan verilmesi gibi hükümler düzenlenmiştir. MEB ise okullar ile ilgili koordinasyonu yürütmektedir ve ulaşım sağlamaktadır.²⁷⁰³

Bu gibi sanat eğitimlerinin nasıl olması gerektiğine yönelik çeşitli öneriler de getirilmiştir.²⁷⁰⁴ Genel sanat eğitiminin amaçlarından biri “insanca yaşam” için gerekli olan asgari düzeyde ortak genel sanat kültürünü kazandırmaktır²⁷⁰⁵ ve bu bakış açısıyla bir eğitim hazırlanmalıdır. Eğitimin içeriğinin nasıl olmasının gerektiği bu tezin konusu değildir; fakat yetkin kurumlar ve sanat profesyonellerinin görüşü doğrultusunda hazırlanacak ve yukarıda sanat faaliyetleri açısından önerilen mozaik yaklaşımının eğitime dahil edilmesi önerilmektedir.

²⁷⁰¹ Charles Fowler, “Arts Education and the NEA: Does the National Science Foundation Point the Way?”, **Design For Arts in Education**, C. 91, No: 4, 1990, s. 7.

²⁷⁰² “Milli Eğitim Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Arasında, Kültür, Sanat İşbirliği Protokolü”.

²⁷⁰³ a.y. md. 5.

²⁷⁰⁴ Jane Remer, “From Lessons Learned to Local Action: Building Your Own Policies for Effective Arts Education”, **Arts Education Policy Review**, C. 111, No: 3, 2010, s. 83–96. Julie A. Smith, “The Arts in Education Program at the National Endowment for the Arts”, **Dance Research Journal**, C. 27, No: 1, 1995, s. 70. Eseller Pasin, “Türkiye’de ‘Sanat Eğitimi Hakkı’”, s. 450. Çeşitli akademik tartışmalar için ayrıca bkz. Edward Clapp, Laura Edwards, “Editors’ Introduction: Expanding Our Vision for the Arts in Education”, **Harvard Educational Review**, C. 83, No: 1, 2013, s. 5–14.

²⁷⁰⁵ Eseller Pasin, “Türkiye’de ‘Sanat Eğitimi Hakkı’”, s. 450.

SONUÇ

“Sanata Erişim Hakkı Bağlamında İdarenin Sanat Faaliyetleri” başlıklı ve iki ana bölümden oluşan bu tezin “Sanata Erişim” başlıklı ilk bölümünde sanat kavramı, devlet sanat ilişkisi ve bir hak olarak sanata erişim incelenmiştir. “İdarenin Sanat Faaliyetleri” başlıklı ikinci bölümde ise sanat faaliyeti yürütmekle görevli ve yetkili idareler, sanat faaliyetinin kamu hizmeti olarak sunulması, sanatın özendirme ve destekleme faaliyeti kapsamında desteklenmesi ve sanat faaliyetine yardımcı bir faaliyet olarak nitelendirilen sanat eğitimi faaliyeti ele alınmıştır.

İlk olarak bu tez sanatın objektif olarak tanımlanmasının imkânsız olduğunu düşünmektedir. Bu doğrultuda, sanatın genel geçer tanımının yapılması yerine kamu kaynağı harcanması söz konusu olduğunda sanatın subjektif tanımının yapılması önerilmektedir. Bireyin veya sanatçının eserini sanat olarak sunması, mevzuatın uygulanması bakımından yasakoyucunun sanat tanımı öngörmesi ve/veya sunulacak veya desteklenecek sanata karar verirken idarenin sanat tanımı yapması mümkün olabilecektir. Bu sanat özgürlüğü sınırlarının dar yorumlanmasına imkân sunarken kamu kaynağının keyfi olarak harcanmasının önüne geçecektir.

Sanata erişimin gerek anayasal olarak güvence altına alınması gerekse idare tarafından üstlenilmesi kamu yararını, yani sanatın önemini ortaya koymayı gerektirmektedir. Sanat, yalnızca onun yaratıcısı için değil aynı zamanda izleyicisi için de işlevler barındıran bir kurumdur. Sanata erişim, tezde detaylı olarak ele alındığı üzere kişilerin birey olarak gelişimini sağlamanın yanı sıra ortak değerler yaratarak toplumun bir arada bulunmasına imkân tanınması bakımından da önem arz etmektedir. Sanatın demokrasiye, ekonomiye veya devletin uluslararası itibarına katkı sunmak gibi işlevleri de bu tez kapsamında ayrıca ortaya konulmuştur.

Sanata erişimin sağlanmasının idarenin görevleri kapsamına alınması gerekliliği sanatın öneminin yanı sıra sanata erişimdeki eşitsizlik ile de ilişkilidir. Türkiye’deki çeşitli veriler sanata erişimde adaletsizlik olduğunu görünür kılmaktadır. Bu adaletsizliğin temel gerekçelerinin ekonomik imkansızlıklar ve coğrafi olarak arz yetersizlikleri olduğu anlaşılmaktadır ve veriler Türkiye’de sanata erişim sorunu olduğunu göstermektedir.

Sanata erişimin idare tarafından üstlenilmesi aynı zamanda devlet-sanat ilişkisinin ele alınmasını gerektirmektedir. Tarihsel süreç izlendiğinde devlet-sanat ilişkisinin Antik Çağ dönemine dayandığı görülmektedir. Modern anlamda sanat-siyaset ilişkisinin temelleri de 17.

yüzyıldan itibaren atılmış ve devletler farklı seviyelerde olmakla birlikte sanatın sunulması konusunda rol üstlenmişlerdir. Bu bilgiler devlet eliyle veya desteğiyle sanat yürütülmesinin tarihsel bir olgu olduğunu göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti'ndeki devlet-sanat ilişkisi incelendiğinde, halkın Osmanlı İmparatorluğu vesilesiyle sanata erişim sağladığı görülmekteyse de sanatın halka yayılması amacının Cumhuriyetin ilanıyla birlikte arttığı anlaşılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından beri devlet sanata erişimde rol oynamaktadır.

Tarihsel bir olgu olan devlet-sanat ilişkisi konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu tez, belirlemiş olduğu özgürlükçü yaklaşım doğrultusunda devletin sanatı desteklemesine ilişkin liberal yaklaşımlara yer vermiştir. Devlet eliyle/desteğiyle sanatın paternalistik bir yaklaşım içermesi, sanatın ve/veya sanata verilen desteğin etkisinin ölçülenememesi, vatandaşın sanat için kamu kaynağının harcanmasını kabul etmemesi, sanat desteğinin beklenen etkiyi yapmaması, sanatın ideolojik bir baskı aracı olarak kullanılabilmesi gibi gerekçelerle devlet eliyle/desteğiyle sanata karşı çıkıldığı gibi sanatın yarattığı olumlu dışsallıklar, piyasa başarısızlıkları sebebiyle bu dışsallıklara herkesin erişememesi ve liberal bir devletin kişilerin gelişimini sağlama araçlarını sunması gerekliliği de devlet eliyle/desteğiyle sanatın desteklenmesinin temel gerekçelerini oluşturmaktadır.

Devlet-sanat ilişkisi, bu ilişkinin kurulabileceği farklı modelleri incelemeyi de gerektirmektedir. Bu tez, doktrinde yer alan üç farklı model sınıflandırmasına yer vermiştir. Kanımızca, modellerin geçişkenliği ve hareketliliği karşısında önemli olan farklı eksenlerin/spektrumun ortaya konmasıdır. Üç temel eksen/spektrum olduğu düşünülmektedir. İlk eksen sanatın hangi aktör eliyle/desteğiyle yürütüldüğüne ilişkindir ve uçlarında sanat sunucusu/destekleyicisi olarak özel kişi ve devlet bulunmaktadır. İdare eksenini olarak nitelendirilebilecek ikinci eksen sanat alanına hangi idarenin dahil olduğu sorusu ile ilgilenmekte ve merkezi idare ile yerinden yönetimler farklı uçlarda yer almaktadır. Üçüncü eksen ise bağımsızlık eksenidir ve sanat sunan veya sanatı destekleyen kurumların politikalarının bağımsızlığını ölçmektedir.

İlk bölüm kapsamında incelenen temel husus sanata erişimin anayasal hak olarak tanınıp tanınmadığıdır. Sanat özgürlüğünün açıkça tanındığı T.C. Anayasası'nda sanata erişim hakkına ilişkin doğrudan bir hüküm bulunmamaktadır. Bununla birlikte, çeşitli Anayasa hükümleri bu hakkın var olduğu yorumuna imkân sunmaktadır.

Bu hükümler incelenmeden önce sanata erişim hakkının kavramsallaştırılması gerekmektedir. Bu tez kapsamında sanata erişim hakkının iki boyutu olduğu tespit edilmiştir. İlk boyut bireylerin devlet müdahalesi olmaksızın sanat eserlerine/faaliyetlerine erişebilmeleridir. İkinci boyut sanat faaliyetine erişmek isteyen bireylerin sanat faaliyetlerine katılımının sağlanmasıdır. İkinci boyutun farklı katmanları olduğu düşünülmektedir. Bu katmanlar (i) sanatçı (ii) sanat üretim süreci, (iii) sanat eseri, (iv) platform ve (v) kitle olarak isimlendirilmiştir.

Türk Anayasası değerlendirildiğinde, ikinci boyutun anayasal olarak korunup korunmadığı önem taşımaktadır. Anayasa md. 2 ile öngörülen sosyal devlet ilkesi ve md. 10 ile güvence altına alınan eşitlik ilkesi, md. 17 ile öngörülen manevi varlığını geliştirme hakkı, md. 27 ile öngörülen sanat özgürlüğü, md. 64 ile öngörülen sanatın korunması ve desteklenmesi ve md. 166 ile öngörülen kültürel kalkınma hükümleri birlikte değerlendirildiğinde devletin sanatı destekleme yükümlülüğünün bulunduğu ama üretip sunma yükümlülüğünün bulunmadığı tespit edilmektedir. Bununla birlikte, bu tez ile devletin sanatı üretip sunma yetkisinin olduğu ve özellikle sosyal adalet ilkesi göz önünde tutulduğunda bunun devletten beklenebileceği savunulmaktadır. Ayrıca bu hakkın anayasal olarak açıkça öngörülmesi bu tez kapsamında önerilmektedir. Tez, Anayasa md. 27'nin “Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma, bu alanlarda her türlü araştırma ve sanat eserlerinden faydalanma hakkına sahiptir” olarak ve Anayasa md. 64'ün “Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi, sanat sevgisinin yayılması ve sanat eserlerinin herkes için erişilebilir olmasını sağlamak için gereken tedbirleri alır. Devlet bu görevini kamu kesimindeki sanat kurumlarından yararlanarak yerine getirebilir” olarak değiştirilmesini önermektedir. Böylece bireylerin devletten sanata erişim talep etme hakkı anayasal olarak güvence altına alınacaktır.

Sanata erişim hakkı değerlendirilirken önemli bir husus devletin sanatı erişilebilir kılmasının önündeki engellerdir. Bu çalışmada ortaya konduğu üzere bu yetkinin ilk sınırı temel hak ve özgürlüklerdir. Devlet, sanat faaliyetinin sunucusu olarak Anayasa md. 27 ile öngörülen sanat özgürlüğünü kullanmaktadır; fakat bu hakkı kullanırken hukuk devletinin öngördüğü sınırlar çerçevesinde hareket etmelidir. Ayrıca, Anayasa md. 27'nin öngördüğü sınırlamalar da devletin sunduğu ve desteklediği sanat faaliyeti bakımından geçerli olacaktır. Sanat özgürlüğü dışında bu tez kapsamında mülkiyet hakkı, girişim özgürlüğü ve piyasaların korunması bakımından bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu doğrultuda Devletin tekel yaratarak sanatçıların özgürlüğüne ve kültür piyasasının işleyişine ölçsüz müdahale etmemesi

gerekmektedir. Sanata erişim sağlama yükümlülüğünün bir diğer sınırını ise Anayasa md. 65 oluşturmaktadır. Bu madde uyarınca sanatın erişilebilir kılınmasının sınırı mali kaynaklardır. Fakat söz konusu madde idarenin sanat faaliyetini hiçbir şekilde yürütmemesinin gerekçesi olamayacaktır.

Uluslararası sözleşmelerin Anayasada açıkça öngörülme­yen bir hakkın iç hukuk bakımından tanınmasına imkân sağladığı göz önünde bulundurulduğunda bu bölüm kapsamında sanata erişim hakkı bakımından uluslararası yükümlülükler de incelenmiştir. Kültürel haklar, çeşitli sözleşmelerde tanınmaktadır ve sanata erişim hakkı da bir kültürel hak olarak ele alınmaktadır. ESKHS, kültürel hakların referans belgesi olarak nitelendirilmektedir. Bu hakkın ayrıca farklı öz­nelerin haklarının güvence altına alındığı sözleşmelerde, kültürel ifadelerin çeşitliliğine ilişkin sözleşmede, AIHS ve Avrupa Sosyal Şartı'nda düzenlendiği de görülmektedir. Uluslararası sözleşmeler bütüncül olarak değerlendirildiğinde sanata erişim hakkının ilk boyutunun korunduğuna ilişkin herhangi bir şüp­he bulunmamaktadır. Uluslararası sözleşmeler, sanata erişim hakkının ikinci boyutunu da korumaktadır; nitekim devletlerin bireylerin kültürel hayata katılımı için tedbir alması gerekmektedir. Bu devletin olumlu edimde bulunmasını gerekmektedir. Fakat sanata erişim hakkının ikinci boyutunun ne şekilde korunacağı devletlerin takdir yetkisine bırakılmıştır ve bu tercihin de dava edilebilirliği, ayrımcılık yasağı gibi devletin olumsuz edimini gerektiren durumlar saklı kalmak üzere, mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte uluslararası hukuk bakımından önem arz eden husus gerileme yasağıdır. Halihazırda olumlu edim yürüten bir devletin bu edimden vazgeçmesi, örneğin sanat kamu hizmetinin özelleştirilmesi hak ihlali teşkil edebilecektir.

Tezin ikinci bölümü idarenin sanat faaliyetlerini incelemektedir. Bu bağlamda ilk olarak bu alanda yetkili ve görevli idareler ele alınmıştır. Türk hukukunda sanat faaliyetinin hem merkezi idare hem de yerinden yönetimler aracılığı ile yürütüldüğü görülmektedir. Farklı idarelerin görev alması sanata erişim hakkı bakımından önemlidir. Türk yasakoyucu sanata erişim hakkının ilk olarak bakanlık teşkilatı aracılığıyla sağlanmasını öngörmektedir ve Türk hukukunda sanattan sorumlu merkezi idare yapılanması Kültür ve Turizm Bakanlığı'dır. KTB, bünyesindeki orkestralar eliyle sanat faaliyeti yürütebildiği gibi özendirme ve destekleme faaliyetinin de ana sorumlusudur. KTB'nin yapılandırılma sürecinin istikrarsız olduğu tespit edilebilmektedir. Kültürden sorumlu bakanlığın, birçok ülkenin aksine turizm ile birlikte teşkilatlandırılması eleştiriye açıktır.

Yerinden yönetimler bakımından sanat faaliyeti yürütme amacıyla kurulan idareler bulunmaktadır. Bu idareler Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü ve Devlet Opera ve Balesi

Genel Müdürlüğü'dür. Bu bölüm kapsamında bu idarelerin yetkilerine ve teşkilatlanmalarına yer verilmiştir. Ayrıca, ayrı tüzel kişiliği olarak kurulan bu idarelerin kamu tüzel kişiliği olarak kurulmamasının arka planında yatan gerekçeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Sanat faaliyetinin sanat özgürlüğü ile iç içe olduğu düşünüldüğünde bu kurumların kamusalıktan ayrımlanması ve daha özgür hareket edebilmesi amacı mevcut olabileceği düşünülen gelen gerekçelerdendir. Fakat merkezi idarenin bu idareler üzerindeki idari vesayet yetkisi bu varsayımı tersine döndürmektedir. İlgili kurumların kamu tüzel kişilik değil fakat tüzel kişilik olarak kurulmasının arka planında sanatın merkezileştirilmesi amacı bulunduğu düşünülmektedir; nitekim bu kurumlar kamu tüzel kişiliğinin verdiği özerklik alanlarını haiz olmayacaklardır. Bu tez ile birlikte kuruluş amaçları sanat faaliyeti yürütmek olmayan ama görevleri itibarıyla sanat faaliyeti yürütebilecek idareler de değerlendirilmiştir. Örneğin, mahalli idarelerin sanata erişim hakkı bakımından aktif rol oynayabildiği görülmektedir. Fakat bu rol mahalli idareler arasında eşit değildir. Belediye faaliyetlerinin yeterliliğinin değerlendirilmesi bir hukuk tezinin konusunu aşacaksa da faaliyet raporları her mahalli idarenin aynı derecede ve türde faaliyet yürütmediğini göstermektedir. Mahalli idareler dışında Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ve TRT'nin de oynadığı rollere tezde yer verilmektedir. Yetkili ve görevli idareler bakımından ayrıca bağımsız bir sanat otoritesi gerekli midir sorusu cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Tez, ayrı bir teşkilatın gerektiğini savunmamakla birlikte, söz konusu idarelerin sanat faaliyeti yürütürken sanat özgürlüklerine müdahale edilmemesinin güvence altına alınması gerektiğini düşünmektedir. Bu başlık altında meslek birlikleri de idare teşkilat hukuku bakımından değerlendirilmektedir.

İdarenin sanat faaliyetini kamu hizmeti ve özendirme ve destekleme faaliyetleri aracılığıyla yürüttüğü görülmektedir. Tez kapsamında ilk olarak kamu hizmeti faaliyeti olarak sanat değerlendirilmiştir. Bu çalışma kapsamında kamu hizmeti "idare veya onun gözetim, denetim ve kontrolü altında özel kişilerin kolektif genel gereksinimleri karşılamak için mal ve/veya hizmet sunumu" olarak tanımlanmaktadır. Devlet sanat hizmeti sunmalı mı sorusu için sanata erişimin kolektif genel gereksinim olup olmadığının tespiti önem arz etmektedir. Bu sebeple tez, kamu hizmeti tanımına objektif yaklaşımları esas almaktadır. Kanımızca, sanata erişimin eksikliğinde kolektin dağılacığını söylemek mümkün gözükmemektedir ve bu sebeple sanat faaliyeti nitel anlamda kamu hizmeti değildir. Sanat faaliyeti ayrıca iktisadi ticari niteliği olan ve bu bağlamda idare tarafından da iktisadi ticari faaliyet olarak yürütülmesi mümkün olabilecek bir faaliyettir. Bununla birlikte, sanata erişim hakkının anayasal ilkeleri değerlendirildiğinde söz konusu faaliyetin erişilebilir olması için kamu hizmeti ilkelerine tabi

olarak yürütülmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda sanat faaliyeti idarenin nitel anlamda kamu hizmeti olmayan fakat kamu hizmeti ilkelerine göre yürütülmesi gereken kamusal bir faaliyettir. Nitekim, Türk hukukunda sanat faaliyetlerinin mevzu kamu hizmeti olarak yürütüldüğü görülmektedir.

İdarenin sanat faaliyetini hangi yöntemle gördüğü de kamu hizmeti başlığı altında incelenen bir konudur. Bu tez, idare eliyle sanat sunulması başlığını sanat üreticisi ve sunucusu olarak idare ve platform ve platforma erişim sağlayıcı olarak idare başlıklarında değerlendirmektedir. KTB bünyesindeki orkestra ve müzik topluluklarının, DTGM ve DOB tarafından yürütülen tiyatro, opera ve bale faaliyetleri ve belediyeler eliyle yürütülen tiyatro ve müzik topluluğu faaliyetleri idarelerin personeli sanatı ürettiği ve sunduğu faaliyetlerin örneklerini oluşturmaktadır. Burada, idarenin sanatçı katmanında bulunduğu, sanatı üretim sürecini üstlendiği ve eseri kitleye sunduğu görülmektedir (bkz. Şema 2).

Sanat faaliyetleri söz konusu olduğunda idarenin platform veya platforma erişim sağlayıcı olarak görev aldığı da görülmektedir. Bu asıl faaliyet olan sanat faaliyetinin idare tarafından üstlenilmemesi sebebiyle önemlidir. Sanat müzeciliği hizmeti, kültür merkezlerinde veya idarelere ait sanat/galeri alanlarında gerçekleştirilen etkinlikler ve hizmet alımı yoluyla gerçekleştirilen konser gibi etkinlikler bunun örneğidir. Buradaki sanat eseri özel kişinin üretmiş olduğu eserdir. İdare ise bu eserin alımında ve platform aşamasında yer almakta ve özel kişi sanatçı ile kitleyi buluşturmaktadır (bkz. Şema 2). Burada platform faaliyetlerinin menfaat sağlaması bakımından özendirme ve destekleme faaliyetine yaklaştığı tespit edilmektedir. Platform ve platforma erişim bakımından özel önem arz eden bir diğer husus idarenin hizmet alıcısı olduğu durumda ihalelerin tabi olduğu kurallardır. İhale mevzuatı ile kamu kaynağının kamu yararına uygun şekilde etkin kullanılması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte sanat faaliyetinin tanımsızlığı göz önünde tutulduğunda sanat hizmeti alımlarının ihale mevzuatı ile ne kadar bağdaşır olduğunun tartışılması gerekmektedir. Bu faaliyetin kamu ihale kurallarından istisna tutulmasına gerek olduğu düşünülmemektedir. Fakat sanatın tanımsızlığı karşısında sunulan tekliflerin yalnızca fiyat üzerinden değerlendirilmesi kabul edilmemelidir. Tez ile birlikte sanat kamu hizmetinin özel kişilere gördürülmesinin mümkün olup olmadığı da değerlendirilmiştir. Bir kamu hizmeti sunumunun özel kişiye gördürülmesi idarenin gözetim, denetim ve kontrolünü gerektirmektedir ve bu durumun sanat özgürlüğü ile bağdaşmayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte, kültür merkezi inşası gibi faaliyetler bakımından kamu özel işbirliği mümkün olabilmelidir.

Sanat kamu hizmeti bakımından kamu hizmeti ilkeleri ayrıca değerlendirilmiştir; zira sanatın kamu hizmeti olarak sunulmasının hem gereği hem de sonucu faaliyete kamu hizmeti ilkelerinin uygulanmasıdır. Sanat kamu hizmetinde süreklilik ilkesi sanata erişim ile elde edilecek kamu yararının gerçekleşmesi bakımından önemlidir. Sanata erişimin öngördüğü kamu yararının sağlanması için bu faaliyetlerin de belirli bir süreklilik içinde yürütülmesi gerekmektedir. Sanata erişim söz konusu olduğu için coğrafi süreklilik ilkesinin gözetilmesi de önem arz etmektedir. Sanat faaliyeti bakımından değişkenlik ve uyarlama ilkesi ise hem sanat sunumunun güncel değişimlere ayak uydurmasını hem de aslında yalnızca güncel sanatın değil tüm sanatların sunulmasını gerektirmekte ve bu sebeple özgünlük arz etmektedir. Eşitlik ilkesi de sanata erişim bakımından özel önem arz etmektedir; nitekim bu faaliyetin kamu hizmeti olarak sunulmasının geri planında gerek ekonomik eşitsizliklerin gerekse coğrafi eşitsizliklerin ortadan kaldırılması bulunmaktadır. Tez, ayrıca erişilebilirlik ilkesinin de sanat kamu hizmeti ilkesi olarak kabul edilip edilmeyeceğini değerlendirmekte ve erişilebilirliğin ilke değil amaç olduğu tespitinde bulunmaktadır. Kamu hizmeti ilkelerine ek olarak sanat kamu hizmetinin bedellendirilmesi hususu sanata erişim hakkının sağlanması bakımından özel önem arz eden bir husustur. Sanata erişim hakkının geri planında olan sosyal adalet ilkesi gereği sanat kamu hizmetinin ekonomik olarak erişilebilir olması ve fakat erişilebilirliğin bedavacılık sorununa yol açmadan sağlanması gerekmektedir. Bu doğrultuda önemli olan husus çeşitli bedellerdeki sanatın sunulması ve/veya farklı kategorilere göre kurgulanması, yani bir dengenin oluşturulması gerekmektedir. Sanat kamu hizmeti ilkeleri ve bedellendirilmesi hususu tez ile kitle ve kitlenin platforma erişilebilirliğinin sağlanmasına ilişkin bir husustur (bkz. Şema 2).

Sanat kamu hizmeti bakımından önem arz eden bir diğer husus hangi sanatın sunulacağı hususudur. Eşitlik ilkesi ile birlikte ele alınabilecek tarafsızlık ilkesi gereği idarenin sanat türleri ve eserleri arasında bir tercihte bulunmadan faaliyet yürütmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra kamu yararının sağlanabilmesi, yani sanata erişim hakkının layıkıyla yerine getirilmesi için en iyiyi en fazla kişi için sağlamak amaçlanmalıdır. Bu tez bakımından sanat faaliyetleri için mozaik kavramının kullanılmasını önermektedir. Hangi sanat sorusu, sunulacak sanat eserinin tespiti bakımından sanat üretim sürecine; ortaya çıkan eser bakımından ise sanat eserine ilişkin bir husustur (bkz. Şema 2).

Tez ile birlikte ele alınan bir diğer konu kamu görevlileri konusudur. Sanat kamu hizmeti idari sözleşme ile istihdam edilen kamu görevlileri eliyle sunulmaktadır ve idare sanatçı katmanında yer almaktadır (bkz. Şema 2). Kanımızca idari sözleşme ile istihdam edilen bu görevlileri özel kanunları uyarınca memur ve/veya sözleşmeli personel diye kategorileştirmek

mümkündür. Tez kapsamında sanatçıların idari hizmet sözleşmesi yoluyla istihdamına ilişkin değerlendirmelerde de bulunmaktadır. İdari hizmet sözleşmesi daha yüksek ücretle ya da daha serbest çalışma imkânı sunarken iş hukukunun sağladığından daha fazla güvence sağlamaktadır. Bununla birlikte, bu statü sanatçıların temel hak ve özgürlükleri özelinde çeşitli sınırlamalar getirmektedir. Söz konusu sınırlamalar ifade özgürlüğü ve sanat özgürlüğü bakımından özel önem arz etmektedir. Bu bağlamda tez ile birlikte önerilen kamu görevliliği statüsünün kaldırılması değil; ve fakat devlet memurları için öngörülen sınırlamaların ifade özgürlüğü ve sanat özgürlüğü doğrultusunda yorumlanmasıdır. Ayrıca, söz konusu sınırlamaların idari sözleşme ile değil kanun ile öngörülmesi önerilmektedir.

Tez kapsamında idarenin sanat faaliyeti olarak sanatı özendirme ve destekleme faaliyetleri de ele alınmaktadır. Bu faaliyet, “idarenin belirli kişi veya gruplara veya belirli bir kitleye, bunları tanımlanabilir kamu yararını veya elde edilmesinde kamu yararı olacak toplumsal yararı elde etmek üzere belirli davranış veya faaliyetlere yöneltilmek üzere belirli menfaatleri sağlaması” olarak tanımlanmaktadır. Türk hukukunda sinema filmlerinin, özel tiyatroların, kültür yatırımlarının, farklı sanat alanlarındaki sanatçıların desteklendiği görülmektedir. Burada sanatçı özel kişidir; fakat idare sanatçı dışındaki tüm aşamalarda rol üstlenebilmektedir (bkz. Şema 2). Özendirme ve destekleme faaliyeti söz konusu olduğunda temel sorular destekleyen idare içerisindeki karar verici aktörlerin kim olduğu, hangi sanatın destekleneceği ve nasıl destekleneceği sorularıdır.

Kim sorusunun cevabının ilk ayağı idari teşkilat değerlendirilirken ele alınmıştır. Bu bölümde değerlendirilmesi gereken kısım yetkili ve görevli idareler içerisinde değerlendirmeyi kimin yapacağıdır. Karar verici aktörler sanat desteğinden faydalananları belirleyeceklerdir. Kamu yararı, bu kararların temsil ve uzmanlık gerektirmesi bakımından yetkin kişilerden oluşan kurullar tarafından alınmasını gerektirmektedir. Türk hukukunda KTB bu kurulların oluşturulmasında ve kurul kararlarının yürürlüğe girmesinde önemli bir role sahiptir. Destek taleplerinin değerlendirilmesinde kurul yöntemi kabul edilmiş olsa da son merciin bakan olması merkezi idarenin etkisinin olduğunu gösterir niteliktedir. Özendirme ve destekleme faaliyeti kamu kaynağının harcanmasını gerektirdiği için idarenin tamamen süreçten dışlanması söz konusu olmamalıdır. Bununla birlikte bu tez ile bu kurulların belirlenmesinde liyakat odaklılığın esas alınması ve kurul kararlarının etkilerinin artırılması önerilmektedir.

Özendirme ve destekleme faaliyeti bakımından ele alınan diğer husus özendirilecek ve desteklenecek kişilerin ve sanatın tespitidir. Bunun için sanat kurumları, sanatçılar ve kitle olmak üzere bir ayrıma gidilebileceği gibi sanat türleri veya sanat seviyeleri arasında bir ayrıma

gidilmesi de mümkündür. Kamu hizmeti başlığında idarenin takdir yetkisine ilişkin yapılan değerlendirmeler bu başlık açısından da yol göstericidir. İdarenin mozaik bir yaklaşım benimsemesi önerilmektedir. Burada ayrıca söz konusu desteklerin rekabeti bozucu nitelikte olmaması gerektiği hatırlatılmalıdır. Türk hukukunda farklı kişi veya kuruluşların ve farklı sanat dallarının desteklendiği görülmektedir. İdare burada tüm katmanlarda rol üstlenmektedir (bkz. Şema 2).

Özendirme ve destekleme faaliyeti bakımından kanımızca önem arz eden bir diğer soru nasıl sorusudur. Bu soru özendirme ve destekleme faaliyetinin yürütülme sürecine ilişkindir ve bu tezde özendirme ve destekleme faaliyeti yöntemleri, yararlanılma usulleri ve değerlendirme kriterleri, ilkeler ve destek sonrası gözetim başlıklarında incelenmiştir. Özendirme ve destekleme faaliyeti yöntemi olarak idare alacağından vazgeçerek dolaylı destek verdiği gibi kaynak aktararak doğrudan destek de sunmaktadır. Dolaylı desteklerin sanatın içeriğine daha az müdahale ettiği söylenmekle birlikte esasen bu durum destek kriterlerine göre değişebilir. Doğrudan desteklerde sanatçıya herhangi bir çıktı beklemeden maddi olarak destek olduğu gibi destek alınabilmesi için sanat eseri üretiminin şart koşulduğu da görülmektedir. Bazı destekler ise halihazırda var olan bir eserin kitleye ulaştırılması aşamasında platform tahsisi olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, idarenin unvan verilmesi gibi manevi destek yöntemleri kullandığı da görülmektedir. Bunlara ek olarak doğrudan sanat yararlanıcılarına/izleyicilerine – yani kitleye - kültür kart gibi desteklerin sağlandığı da görülmektedir.

Özendirme ve destekleme faaliyeti bakımından ele alınması gereken bir diğer konu sanatın tanımsızlığı karşısında destek talebinin değerlendirilme kriterleri ve idarenin sanatın içeriğine müdahale etme yetkisidir. Türk hukukunda destek bakımından idareye geniş takdir yetkisinin tanındığı ve değerlendirme kriterlerinin somut olarak ortaya konmadığı görülmektedir. Özendirme ve destekleme faaliyeti kolluk faaliyetinden farklı olarak tek başına sanat özgürlüğüne müdahale anlamına gelmese de destek olmadan sanat üretiminin zorluğu karşısında yalnızca belirli bir sanatın desteklenmesi belirli fikirlerin üretilmesi ve yayılmasını sağlarken bazı fikirlerin yayılmasını da engeller niteliktedir. Burada idare mozaik yaklaşımı benimsemeli ve anayasal yükümlülüklerini göz önünde tutarak destek faaliyeti yürütmelidir. İdarenin bu faaliyeti yürütürken kamu yararı dışında bir amacı haiz olması söz konusu idari işlemin yargısal denetiminde takdir yetkisi ve amaç unsuru bakımından bir değerlendirme yapılmasını gerektirecektir.

Nasıl sorusunun bir diğ er cevabı özendirme ve destekleme faaliyetinin ilkeleri ile ilgilidir. Bu kapsamda tezde eşitlik ilkesinin önemi ortaya konmuştur. Bu ilke hem desteklenen alanların hem de desteklenecek ki şilerin belirlenmesi bakımından geçerli bir ilkedir. Özendirme ve destekleme faaliyetlerinin özgün özelliklerinden biri de bu desteklerin süre sınırına tabi olabilmesidir. Bununla birlikte süreklilik arz eden desteklerin kamu yararına katkı sağlayabileceği de söylenmelidir. Süreklilik ilkesi ayrıca sanatçıların devletten destek beklentilerinin haklı beklenti kavramı kapsamında korunup korunmayacağı sorusunu da ortaya çıkarmaktadır. Bir diğ er ilke belirlilik ve şeffaflık ilkeleridir. Bu ilkeler desteklerden daha fazla haberdar olunmasını sağlayacağı gibi hesap verilebilirliğin sağlanması bakımından da önemlidir.

Tez ile birlikte özendirme ve destekleme faaliyeti kapsamında değerlendirilen bir diğ er konu destek sonrası gözetimdir. Kamu kaynaklarının kamu yararı doğrultusunda harcanıp harcanmadığının tespiti için destek verildikten sonraki denetim önem arz etmektedir. Türk hukukunda da denetim süreçleri öngörülmüştür. Fakat söz konusu faaliyet sanat faaliyeti olduğunda, bu denetimin sanat özgürlüğünü ihlal boyutuna ulaşmaması gerekmektedir.

Tez kapsamında son olarak sanat eğitimi faaliyeti ele alınmaktadır. Sanat ile erken yaşta tanı manın sanata erişimin sağlanması bakımından önemli olduğunu ortaya koyan veriler yardımcı bir faaliyet olarak sanat eğitimi faaliyetine yer verilmesini gerektirmiştir. Bununla birlikte, bu tezin amacı bu faaliyeti tüm yönleriyle incelemek değildir; nitekim sanat eğitimi faaliyeti eğitim hakkına ve eğitim hakkının somutla masına yönelik bir faaliyettir. Bu konunun daha sonraki çalışmalarda eğitim hakkı kapsamında detaylı olarak incelenmesi önerilmektedir.

Tüm bu değerlendirmeler sonucunda Türk hukukunda idarenin sanata erişimin sağlanması konusunda önemli bir rolü olduğu, merkezi idare ve yerinden yönetimlerin birlikte görev aldığı ve fakat merkezi idarenin kontrolünün baskın olduğu tespitinde bulunulabilir. Ayrıca, tabi olunan düzenlemelerin bağımsız olduğunu söylemek zor gözükmektedir.

Tezin ana sorusu olan “sanata erişim hakkının idare tarafından yerine getirilmesi nasıl mümkün olmalıdır” sorusu bütüncül olarak değerlendirildiğinde  ne çıktığı düşünülen kavramlar “mozaik” ve “denge” kavramlarıdır. Bu bağlamda idareden beklenen sanata erişim hakkını başta sanat özgürlüğünü, çalışma ve sözleşme hürriyetini ve eşitlik ilkesini gözeterek yerine getirmesidir. İdare, sanatın sunulması ve yayılması faaliyetinde mozaik bir yaklaşıma sahip çıkarken bir yandan da kamu kaynağının etkin ve verimli bir şekilde harcanmasını sağlamalıdır. Devletin sanat-devlet ilişkisinin yarattığı olumsuzluklar karşısında idarenin temel

olarak kolaylaştırıcı rolü olması gerektiği ve fakat özendirme ve destekleme faaliyetinin sanata erişimde adalet sağlamadığı düşünüldüğünde mimar rolünün devam etmesi gerektiği savunulmaktadır.

Tezin ortaya koyduğu bir başka sonuç, idarenin faaliyetlerinin tanımlarının iç içe geçmesidir. Sanat faaliyeti bakımından önemli bir örnek ihale yoluyla sanat hizmeti alımı ile sanat eserinin sunulması için verilen desteklerin benzer sonuçlara yol açarken farklı usullere tabi olmasıdır. Bu da kabul edilen tanımların teorik olarak tartışılmaya ihtiyacı olduğunu ve bazı kavramların yeniden düşünülmesi gerektiğini söylemektedir.

Tez ayrıca idare hukukunun özelliklerinden dağınıklık özelliğini ortaya koymaktadır. Sanat faaliyetinin değerlendirilmesi için çok fazla mevzuatın incelenmesi gerekliliği bunun göstergesidir. Bununla birlikte bazı düzenlemelere, sözleşmelere ve raporlara erişilememesi, bazı sorulara cevap alınamaması ve bazı raporların özensiz hazırlanmış olması eleştirilmesi gereken hususlardandır.

KAYNAKÇA

- Abbing, Hans: **Why Are Artists Poor? : The Exceptional Economy of the Arts**, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2008.
- Acar, Feride, Yakın Ertürk: “Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Kazanımlar, Sorunlar”, **Birkaç Arpa Boyu: 21. yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar: Prof Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan**, ed. Serpil Sancar, İstanbul, Koç Üniversitesi, 2011, s. 281–303.
- Acar, Salih vd.: “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2017”, Ankara, 2019.
- Adıgüzel, Selminaz: “Uluslararası Hukukta ve Türkiye’de Eğitim Hakkı”, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2016.
- Akad, Mehmet: **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1984.
- Akad, Mehmet, Abdullah Dinçkol: **1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, İstanbul, DER Yayınları, 2007.
- Akbulut, Hüseyin: “TÜSAK; ‘Yeni Türkiye’ Siyasetinin Bir Parçasıdır.”, **Sanattan Yansımalar**, (2014), (Çevrimiçi) <https://www.sanattanyansimalar.com/tusak-yeni-turkiye-siyasetinin-bir-parcasidir/66/>.
- Akdoğan, Büşra: **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2024.
- Akgüner, Tayfun: **İdare Hukuku**, 9. baskı, İstanbul, DER Yayınları, 2021.
- : “Kamu Hizmeti Yayıncılığı”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, No: 7, 1998, s. 285–296.
- : **Özel Girişim Özgürlüğü ve Yatırımları Teşvik Tedbirleri**, İstanbul, Formül Matbaası, 1979.
- Akıllıoğlu, Tekin: **İnsan Hakları Kavram Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, 3. baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2019.

Akıncı, Müslüm: **Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman**, İstanbul, Beta Yayınevi, 1999.

“AKP’nin Kültür Karartması: Sanata Sansür, Sanatçıya Baskı”, **Cumhuriyet Halk Partisi Bilim, Yönetim ve Kültür Platformu Politika Notu**, 2014, (Çevrimiçi) <https://chp.org.tr/yayin/akpnin-kultur-karartmasi-sanata-sansur-sanatciya-baski/Open>, 30.05.2025.

Aksenova, Marina: “Conclusion: Universality, dignity, and the five great elements”, **Art and Human Rights**, ed. Sofia Gantheret, Fiana; Guibert, Nolwenn; Stolk, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2023, s. 347–358.

Aküzüm, Ural: **İçtihat ve Mukayeseli Hukuk Çerçevesinde Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020.

Akyılmaz, Bahtiyar, Murat Sezginer, Cemil Kaya: **Türk İdare Hukuku**, 14. baskı, Ankara, Savaş Yayınevi, 2021.

Aladağ, Ahmet Emir: **Bilim ve Sanat Özgürlüğü**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2020.

Albanese, Robert, David D. Van Fleet: “Rational Behavior in Groups: The Free-Riding Tendency”, **The Academy of Management Review**, C. 10, No: 2, 1985, s. 244–255.

“Albania Constitution”, **Venice Commission**, y.y., (Çevrimiçi) [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2016\)064-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2016)064-e).

Alberto del Real Alcala, Jean: “The New Civil Rights of the Person”, **Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy**, C. 100, No: 4, 2014, s. 527–538.

Alçık, Merve: “Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Maddi ve Manevi Varlığın Korunması ve Geliştirilmesi Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)”, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2018.

Alen, André vd.: “Comparison with Related International Human Rights Provisions”, **A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, Article 31: The Right to Leisure, Play and Culture**, Brill | Nijhoff, 2006, s. 3–8, (Çevrimiçi) https://brill.com/view/book/9789047408666/Bej.9789004148826.i-34_003.xml.

———: “Scope of Article 31”, **A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, Article 31: The Right to Leisure, Play and Culture**, Brill | Nijhoff, 2006, s. 9–33, (Çevrimiçi) https://brill.com/view/book/9789047408666/Bej.9789004148826.i-34_004.xml.

Alexander, Gregory S.: “Can Human Flourishing Be Liberal?”, **Canadian Journal of Law and Jurisprudence**, C. 32, No: 1, 2019, s. 235–248.

Alexy, Robert: **A Theory of Constitutional Rights**, (çev. Julian Roberts), New York, Oxford University Press, 2010.

———: “Social Constitutional Rights and Proportionality”, **The Oxford Handbook of Economic and Social Rights**, ed. Malcolm; Langford, Katharine G. Young, Oxford University Press, 2023, (Çevrimiçi) <https://academic.oup.com/edited-volume/44323/chapter/399208166>.

Algan, Bülent: **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2007.

Alibert-Fabre, Veronique: “La reconnaissance jurisprudentielle des services publics culturels locaux”, **La Revue administrative**, C. 42, No: 251, 1989, s. 415–418.

Alimdar, Selçuk: **Osmanlı’da Batı Müziği**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Alston, Philip, Gerard Quinn: “The Nature and Scope of States Parties’ Obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, **Human Rights Quarterly**, C. 9, No: 2, 1987, s. 156–229.

Altın, Aytuğ: “Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim”, **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 1, No: 2, 2013, s. 101–118.

———: **Kamu Hizmeti Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim ve Kalite**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2019.

Alvina, Corazon S.; vd.: “The Philippines Cultural Policy Profile”, 2020.

“Amaç ve Açıklama”, **Genç Kültür Kart**, (30.05.2025), (Çevrimiçi)

<https://www.genckultur.com/>, 30.05.2025.

Anayurt, Ömer: “Hakların Bütünlüğü İlkesi Açısından İnsan Haklarına İlişkin Sınıflandırmaların Değerlendirilmesi”, **Türkiye’de İnsan Hakları**, TODAİE, 2000, s. 47–57.

And, Metin: **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019.

Anderton, Malcolm, John Pick: **Arts Administration**, Londra, Routledge, 1996.

“Ankara Büyükşehir Belediyesi’nden Ebru Gündeş açıklaması: ‘69 milyon değil, KDV dahil 44 milyon’”, **Euronews**, (2024), (Çevrimiçi) <https://tr.euronews.com/2024/11/10/ankara-buyuksehir-belediyesinden-ebur-gundes-aciklamasi-69-milyon-degil-kdv-dahil-44-milyo>.

Aral, Berdal: “Bir İnsan Hakkı Olarak ‘Kültürel Haklar’”, **Türkiye’de İnsan Hakları Konferansı**, TODAİE, 2000, s. 417–428.

“Artist Resources”, **Artnoir**, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.artnoir.co/artist-resources>.

Aslan, Betül: “Devletin Temel Amaç ve Ödevleri Işığında Özel Gelişme Hakkı (1982 Anayasası M. 5) (Yüksek Lisans Tezi)”, Marmara Üniversitesi, 2007.

Aslan, Onur Ender: **Kamu Personel Hukuku**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2022.

Aslan, Zehra: “Siyasi ve ideolojik müdahalelerle gelen ‘sansür’ ve ‘yasaklar’”, **Independent Türkçe**, (2021), (Çevrimiçi) <https://www.indyturk.com/node/356211/turkiyeden-sesler/siyasi-ve-ideolojik-mudahalelerle-gelen-sansur-ve-yasaklar>.

Atalay, Esra: “Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Hukuki Niteliği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, No: 1, 2004, s. 43–66.

———: “Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Kapsamı ve Diğer Temel Hak ve Özgürlüklerle İlişkisi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, No: 2, 2004, s. 1–28.

Atasayan, M. Gözde: **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2012.

Atay, Ender Ethem: “Bağımsız İdari Otoriteler ve Türkiye Uygulaması”, **Gazi Üniversitesi**

Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 10, No: 1,2, 2006, s. 259–293.

———: **İdare Hukuku**, 7. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2021.

Atiyas, İzak, Burak Oder: **Türkiye’de Özelleştirmenin Hukuk ve Ekonomisi**, TEPAV, 2008.

Auby, Jean-François: “De l’utilisation des partenariats public-privé en matière culturelle”, **L’Observatoire**, C. N° 35, No: 1, 2009, s. 34–38.

Ayanoğlu, Taner: “Kamu Personelinin Hukuki Rejimi”, **Günışığında Yönetim**, ed. İl Han Özay, 3. baskı, İstanbul, Filiz Kitapevi, 2017, s. 980–1018.

Ayanoğlu, Taner, Burak Oder: “İdarenin Özel Faaliyetlerinin Anayasal Temelleri Üzerine Kuramsal Bir Sorgulama”, **Legal Hukuk Dergisi**, C. 15, No: 174, 2017, s. 2801–2838.

Ayaydın, Abdullah: “Sanat ve Bilimin Kesişme Noktaları ve Yol Ayrımları”, **Ege Eğitim Dergisi**, C. 2016, No: 17, 2016, s. 18–35.

Aybay, Rona, Demirhan Burak Çelik: **İnsan Hakları Hukuku**, 6. baskı, İstanbul, DER Yayınları, 2023.

Aylett, Holly: “An international instrument for international cultural policy”, **International Journal of Cultural Studies**, C. 13, No: 4, 2010, s. 355–373.

Azrak, Ülkü: “Millileştirme ve Kamu Hizmeti”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 36, No: 1–4, 1970, s. 44–78.

Bağrıaçık, Ahmet: “Kamu Hizmetinin Uyarılma İlkesi üzerine Bir Değerlendirme”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 26, No: 3, 2018, s. 155–183.

“Bakanlık ‘Kurak Günler’ Filmine Verilen Desteği Geri İstedi”, **Artdog**, (2022), (Çevrimiçi) [https://artdogistanbul.com/bakanlik-kurak-gunler-filmine-verilen-destegi-geri-istedi/#:~:text=“Kurak Günler” filminin senaristi ve,yasal faiziyle geri istediğini duyurdu.](https://artdogistanbul.com/bakanlik-kurak-gunler-filmine-verilen-destegi-geri-istedi/#:~:text=“Kurak%20G%C3%9cnler”%20filminin%20senaristi%20ve,yasal%20faiziyle%20geri%20istedi%C3%9cini%20duyurdu.)

Bal, Yusuf Soykan: “Kültür ve Turizm Bakanlığı’ndaki sözleşmeli sanatçılar kadroya geçme hakkı elde etti”, **AA**, (2022), (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/kultur-ve-turizm-bakanligindaki-sozlesmeli-sanatcilar-kadroya-gecme-hakki-elde-etti/2752381>.

Balta, Tahsin Bekir: **İdare Hukuku I**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Yayınları, 1970.

Bantekas, Ilias vd.: “Participation in Cultural Life, Recreation, Leisure, and Sport”, **The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities**, ed. Ilias Bantekas, Michael Ashley Stein, Dimitris Anastasiou, Oxford University Press, 2018, s. 863–923, (Çevrimiçi) <https://academic.oup.com/book/57191/chapter/474001352>.

Barak, Aharon: **Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations**, Cambridge University Press, 2012.

“Basic Law for the Federal Republic of Germany”, **Federal Ministry of Justice**, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html, 30.05.2025.

Baynes, Ken: **Toplumda Sanat**, (çev. Yusuf Atılgan), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004.

Beardsley, Monroe C.: “Aesthetic Welfare, Aesthetic Justice, and Educational Policy”, **The Journal of Aesthetic Education**, C. 7, No: 4, 1973, s. 49–61.

Becker, Howard S.: “Should the Government Pay for Art”, **Contemporary Sociology**, C. 13, No: 5, 1984.

Bektaş, Mücahit, İbrahim Olgun: “Belediye Şirketleri ve İştirakleri”, **Belediye Yönetimi ve Kamusal İlişkiler**, 2017, s. 225–263.

Bellucci, Lucia: “National Support for Film Production in the EU: An Analysis of the Commission Decision-Making Practice”, **European Law Journal**, C. 16, No: 2, 2010, s. 211–232.

Berger, John: **Ways of Seeing**, Londra, Penguin Books, 2008.

Berk, Ahmet: “Yerel Hizmet Sunumu ve Belediye İktisadi Teşebbüsleri”, **Sayıştay Dergisi**, No: 49, 2003, s. 47–63.

Berkes, Niyazi: **Teokrasi ve Laiklik**, 2. baskı, İstanbul, Adam Yayınları, 1997.

Berktaş, Fatmagül: “Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, ed. Birsen Hekimoğlu Örs, 9. baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 49–114.

- Bertacchini, Enrico, Chiara Dalle Nogare: “Public provision vs. outsourcing of cultural services: Evidence from Italian cities”, **European Journal of Political Economy**, C. 35, 2014, s. 168–182.
- Beşiroğlu, Akın: **Fikir Hukuku Dersleri**, 4. baskı, İstanbul, Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 2006.
- Bezanson, Randall P.: “Performing Arts: National Endowment for the Arts v. Finley”, **Federal Communications Law Journal**, C. 60, No: 3, 2008, s. 535–576.
- Bieczyński, Mateusz M.: “Aesthetics and the Legal Definition of Art on the Example of the Jurisprudence of German Courts and German Legal Literature in the Period of 1954–2019”, ed. Kamil; Zeidler, Joanna Kamien, Cham, Springer, 2024, s. 197–219, (Çevrimiçi) https://link.springer.com/10.1007/978-3-031-55521-3_13.
- Bilgehan, A. Deniz: **Siber Alanda Sunulan Kamu Hizmetinde Erişilebilirlik İlkesi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2025.
- Bilgen, Pertev: “Kamu Hizmeti Hakkında”, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 1, No: 1, 1980, s. 113–116.
- Bingöl, Bilge: “Sanat Özgürlüğü”, **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1, No: 2, 2011, s. 92–139.
- Binkiewicz, Donna M.: **Federalizing the Muse : United States Arts Policy and the National Endowment for the Arts, 1965-1980**, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2004.
- Binzet, A. Celal: “Cumhuriyet’in 100. Yılında Resim ve Heykel”, **100. Yılında Cumhuriyet’in Sanatı**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2023, s. 11–83.
- Black, Samuel: “Revisionist Liberalism and the Decline of Culture”, **Ethics**, C. 102, No: 2, 1992, s. 244–267.
- Bolat, Mahmut: “Fikir ve Sanat Eserleri ile İlgili Yasal Düzenlemeler ve 1951 Tarihli ‘Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nun Kabulü”, **Karadeniz Araştırmaları**, C. 16, No: 62, 2019, s. 725–742.

Bölükbaş, Kenan: “Kamu Yayıncılığı Bağlamında TRT Radyolarına Bakış: TRT Radyo 1 ve TRT FM Örneği”, **TRT Akademi**, C. 5, No: 9, 2020, s. 52–84.

Bomnüter, Udo, Annett Schulze: “Governance of the German Film Industry: A Multilevel Analysis of State Aid Policy”, **International Journal of Arts Management**, C. 22, No: 1, 2019, s. 54–72.

Bonet, Lluís, Emmanuel Négrier: “La politique culturelle à l’épreuve de l’agence. essai de combinaison d’approche principal agent et stakeholder (PA&S)”, **Pyramides**, 2020.

Borgonovi, Francesca, Michael O’hare: “The Impact of the National Endowment for the Arts in the United States: Institutional and Sectoral Effects on Private Funding”, **Journal of Cultural Economics**, C. 28, No: 1, 2004, s. 21–36.

Bosworth, David: “Hard Being Good: Reaganomics, Free Expression, and Federal Funding of the Arts David Bosworth”, **The Georgia Review**, C. 45, No: 3, 1991, s. 441–462.

Bourdieu, Pierre, Alain Darbel: **The Love of Art**, (çev. Caroline Beattie & Nick Merriman), Malden, Polity Press, 2007.

Boyar, Oya: “Devletin Pozitif Yükümlülükleri ve Dolaylı Yatay Etki”, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, 2013, s. 53–80.

Boz, Selman Sacit vd.: **Kamu Personel Hukuku**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2021.

Brighouse, Harry: “Neutrality, Publicity, and State Funding of the Arts”, **Philosophy & Public Affairs**, C. 24, No: 1, 1995, s. 35–63.

Brooks, Arthur C.: “Who Opposes Government Arts Funding?”, **Public Choice**, C. 108, No: 3/4, 2001, s. 355–367.

Burri, Mira: “The UNESCO Convention on Cultural Diversity: An Appraisal Five Years after Its Entry into Force”, **International Journal of Cultural Property**, C. 20, No: 4, 2013, s. 357–380.

“BVerfGE 30, 173”, 1971, (Çevrimiçi) <https://law.utexas.edu/transnational/foreign-law-translations/german/case.php?id=1478>.

“BVerfGE 67, 213”, 1984, (Çevrimiçi) <https://law.utexas.edu/transnational/foreign-law-translations/german/case.php?id=1478>.

translations/german/case.php?id=637.

Çağlayan, Ramazan: “Hukukumuzda Kamu Tüzel Kişiliği Kavramı ve Kısıtları”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, No: 7, 2017, s. 373–398.

Çakmak, N. Munci: “Sanatsal Kamu Hizmetleri”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 14, No: 1, 2010, s. 251–262.

Çal, Sedat: “Kamu Hizmeti: Bir Tanım Denemesi”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, No: 1, 2007, s. 599–656.

———: **Türkiye’de Kamu Hizmeti ve İmtiyazın Dönüşüm Öyküsü**, Ankara, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2008.

Çallı, Yüksel: “Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı”, Ankara Üniversitesi, 2009.

Can, Ozan: **Kamu İhale Hukuku**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2019.

Cargo, Russell A.: “Cultural Policy in the Era of Shrinking Government”, **Review of Policy Research**, C. 14, No: 1–2, 1995, s. 215–224.

Carroll, Noel: “Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?”, **The Journal of Aesthetic Education**, C. 21, No: 1, 2016, s. 21–35.

Casla, Koldo: **Politics of International Human Rights Law Promotion in Western Europe**, Routledge, 2019.

Castiglione, Concetta, Davide Infante, Marta Zieba: “Is it worth subsidising the cultural sector? New insights from Italian theatre companies”, **Journal of Policy Modeling**, C. 46, No: 1, 2024, s. 20–38.

Cebe, Rohat, Hayrettin Suçin: “Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun Kısa Tarifçesi ve Eser Üreticileri Açısından Önemi”, **Rast Müzikoloji Dergisi**, C. 2, No: 1, 2014, s. 120–127.

Çeçen, Anıl: **Kültür ve Politika**, 3. baskı, Ankara, Astana Yayınları, 2020.

Çelik, Elif: “Bir İnsan Hakkı Olarak Kalkınma Hakkı”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, No: 2, 2011, s. 451–478.

Çeliktemel, Başak: “‘Kurak Günler’, Obruğun Öte Tarafına”, **Birikim Dergisi**, (2023),

- (Çevrimiçi) <https://birikimdergisi.com/guncel/11219/kurak-gunler-obrugun-ote- tarafina>.
- Celorio, Rosa: “Economic, social, and cultural rights of women”, **Women and International Human Rights in Modern Times**, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2022, s. 217–251, (Çevrimiçi) <https://www.elgaronline.com/view/9781800889385.00014.xml>.
- Cerqueira, Daniel: “Chapter 27 Article 27 – Cultural Rights”, **The Universal Declaration of Human Rights.**, ed. Humberto Cantu Rivera, Leiden, Brill, 2023, s. 710–732.
- Çetinkaya İstikbal, Nahide Işıl: **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2020.
- Çevik, Ömer Can: “Bir Hak Olarak ‘Eğitim’ ve Eğitim-Refah İlişkisi”, **İnsan Hakları Yıllığı**, C. 40, 2022, s. 115–149.
- Cezar, Mustafa: **Sanatta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 1**, İstanbul, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 1995.
- : **Sanatta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 2**, İstanbul, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 1995.
- Champarnaud, Luc, Victor Ginsburgh, Philippe Michel: “Can public arts education replace arts subsidization?”, **Journal of Cultural Economics**, C. 32, No: 2, 2008, s. 109–126.
- Chapus, Renée: **Droit administratif général Tome 1**, 15. baskı, Paris, Montcherstien, 2001.
- Charbonnel, David: “Une relecture des lois du service public”, Université de Limoges, 2019.
- Chartrand, Harry Hillman, Claire McCaughey: “The Arm’s Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future”, **Who’s to Pay for the Arts?: The International Search for Models of Arts Support**, ed. Milton C. Jr. Cummings, J. Mark Davidson Schuster, New York, ACA Books, 1989, s. 43–80.
- Chery, Samantha: “Trump proposes eliminating the NEA and NEH as arts grants are canceled”, **The Washington Post**, (2025), (Çevrimiçi) <https://www.washingtonpost.com/style/2025/05/03/trump-budget-nea-neh-eliminate/>.
- Chowdhury, Joie: “Unpacking the minimum core and reasonableness standards”, **Research Handbook on Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights**, ed. Jackie

Dugard vd., Edward Elgar Publishing, 2020, s. 251–274, (Çevrimiçi) <https://china.elgaronline.com/view/edcoll/9781788974165/9781788974165.xml>.

Churchill, Robin R., Urfan Khaliq: “Violations of Economic, Social, and Cultural Rights: The Current Use and Future Potential of the Collective Complaints Mechanism of the European Social Charter”, **Economic, Social, and Cultural Rights in Action**, ed. Mashood Baderin, Robert McCorquodale, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 195–240, (Çevrimiçi) <https://academic.oup.com/book/5228/chapter/147908714>.

Çitçi, Oya: “Siyasal Haklar ve Kamu Görevlileri”, **İnsan Hakları ve Kamu Görevlileri**, ed. Mesut Gülmez, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1992.

Çırakman, Birsen: “Kamu Hizmeti”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 9, No: 4, 1976, s. 75–94.

Clapp, Edward, Laura Edwards: “Editors’ Introduction: Expanding Our Vision for the Arts in Education”, **Harvard Educational Review**, C. 83, No: 1, 2013, s. 5–14.

Cole, David: “Beyond Unconstitutional Conditions: Charting Spheres of Neutrality in Government-Funded Speech”, **New York University Law Review**, C. 67, No: 4, 1992, s. 675–749.

Committee on Economic Social and Cultural Rights: “General Comment No. 10: The role of national human rights institutions in the protection of economic, social and cultural rights (E/C.12/1998/25)”, 1998.

———: “General Comment No. 16: The Equal Right of Men and Women to the Enjoyment of All Economic, Social and Cultural Rights (Art. 3 of the Covenant) (E/C.12/2005/4)”, 2005.

———: “General comment No. 20: Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, par. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)(E/C.12/GC/20)”, 2009.

———: “General comment no. 21, Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, par. 1a of the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) (E/C.12/GC/21)”, 2009.

———: “General Comment No. 3: The Nature of States Parties’ Obligations”, 1990.

———: “Guidelines On Treaty-Specific Documents to be Submitted by States Parties under

Articles 16 and 17 of the International Covenant On Economic, Social And Cultural Rights (E/C.12/2008/2)”, 2009.

———: “Limburg Principles on the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (E/CN.4/1987/17)”, 1987.

———: “Masstricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Right”, 1997.

Committee on the Elimination of Discrimination against Women: “Concluding observations on the eighth periodic report of Türkiye (CEDAW/C/TUR/CO/8)”, 2020.

Committee on the Elimination of Racial Discrimination: “Concluding observations on the combined fourth to sixth periodic reports of Turkey (CERD/C/TUR/CO/4-6)”, 2016.

———: “General recommendation XX on article 5 of the Convention”, 1996.

Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families: “Concluding observations on the second periodic report of Türkiye”, 2024.

Committee on the Rights of Persons with Disabilities: “Concluding observations on the initial report of Turkey (CRPD/C/TUR/CO/1)”, 2019.

Committee on the Rights of the Child: “Concluding observations on the combined fourth and fifth periodic reports of Türkiye (CRC/C/TUR/CO/4-5)”, 2023.

———: “General comment No. 17 (2013) on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts (art. 31)(CRC/C/GC/17)”, 2013.

Conseil d’État: “Guide 2024 des outils d’action économique: Fiche 14 - Établissements publics industriels et commerciaux.”, 2024, (Çevrimiçi) <https://www.conseil-etat.fr/es/Media/actualites/documents/2024/fevrier-2024/guide-2024-des-outils-d-action-economique/fiche-14-etablissements-publics-industriels-et-commerciaux>.

“Constitution of the Federal Democratic Republic of Ethiopia”, **WIPO**, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/et/et007en.pdf>.

“Constitution of the Federative Republic of Brazil”, **Biblioteca Digital Camara**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.oas.org/es/sla/ddi/docs/acceso_informacion_base_dc_leyes_pais_b_1_en.pdf

f.

“Constitution of the Italian Republic”, **Senato della Repubblica**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf.

“Constitution of the Republic of Mozambique”, y.y., (Çevrimiçi) https://cdn.accf-francophonie.org/2019/03/mozambique_const-en.pdf.

Conte, Richard: **L’art et le droit**, ed. Maryse Deguerque, Paris, Éditions de la Sorbonne, 2010.

Corkery, Allison, Ignacio Saiz: “Progressive realization using maximum available resources: the accountability challenge”, **Research Handbook on Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights**, ed. Jackie Dugard vd., Edward Elgar Publishing, 2020, s. 275–300, (Çevrimiçi) <https://china.elgaronline.com/view/edcoll/9781788974165/9781788974165.xml>.

Council of Europe Committee of Ministers: “Recommendation No. R (80) 2 of the Committee of Ministers Concerning the Exercise of Discretionary Powers by Administrative Authorities”, 1980, (Çevrimiçi) <https://rm.coe.int/16804f22ae>.

Cowen, Tyler: **Good and Plenty**, Princeton, Princeton University Press, 2009.

“Cuba’s Constitution of 2019”, **Constitute Project**, y.y., (Çevrimiçi) <https://faolex.fao.org/docs/pdf/cub184086E.pdf>.

Culture Action Europe: “Implementing Culture within the Sustainable Development Goals: The role of culture in Agenda 2030”, 2019.

———: “The Value and Values of Culture”, 2018.

“Culture statistics - cultural participation”, **eurostat**, 2024, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_cultural_participation#Cultural_participation_.E2.80.93_general_findings.

Cumhuriyet’in 100 Değeri, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2023.

Cummings, Milton C., Richard S. Katz: “Relations Between Government and the Arts in the Western Europe and North America”, **Who’s to Pay for the Arts?: The International Search for Models of Arts Support**, ed. Milton C. Cummings Jr., J. Mark Schuster, New

York, ACA Books, 1989, s. 5–14.

Dagen, Philippe: “« Qu’est-ce que l’art ? », question impossible”, **L’art et le droit**, ed. Maryse Deguerge, Paris, Éditions de la Sorbonne, 2010, s. 111–118, (Çevrimiçi) <https://books.openedition.org/psorbonne/105595>.

Dalgıç, Irmak: “15 dakikalık kent nedir?”, **ayrancım**, (2023), (Çevrimiçi) <https://ayrancim.org.tr/?p=9969>.

Danto, Arthur C.: **Sanat Nedir**, (çev. Zeynep Baransel), İstanbul, Sel Yayıncılık, 2013.

Debbasch, Charles: **Institutions et droit administratifs Tome 2**, 3. baskı, Paris, Presses Universitaires de France, 1992.

Değer, Nuri: **Açıklamalı ve Uygulamalı Katma Değer Vergisi Kanunu**, Güncel Mev., Ankara, Yaklaşım Yayıncılık, 2008.

Demirbaş, Tolga vd.: “Yeni Kamu İşletmeciliği Bakış Açısıyla Türkiye’de Belediyelerin Şirketler Yoluyla Hizmet Sunma Modelinin Değerlendirilmesi”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, C. 15, No: 30, 2017, s. 145–175.

Derbil, Süheyp: **İdare Hukuku**, 5. baskı, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1959.

“Destekleme ve Yetiştirme Kursları e-Kılavuzu”, 2024, (Çevrimiçi) https://e-kurs.meb.gov.tr/Dosya/2024_2025_DYK_Kilavuzu.pdf.

Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü: “2021 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu”, 2022.

———: “2023 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu”, 2024.

Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü: “Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2021.

———: “Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2022.

———: Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu (2023).

———: “Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Tarihçe”, y.y., (Çevrimiçi)
<https://www.devtiyatro.gov.tr/DevletTiyatro/tr/kurumsal/9003?a=tarihce>.

“Devlet Tiyatrosu ve Kuruluşu Hakkında Kanun Tasarısı ve Milli Eğitim ve Bütçe Komisyonları Raporu (Sıra Sayısı 255)”, 1949, (Çevrimiçi)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c020/tbmm08020106ss0255.pdf>.

“Diziler”, **TRT**, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.trt1.com.tr/tv/diziler>.

Donders, Yvonne: “Cultural rights in the Convention on the Diversity of Cultural Expressions: included or ignored?”, **The UNESCO Convention on the Diversity of Cultural Expressions: a tale of fragmentation of international law?**, ed. Toshiyuki Kono, Steven Van Uystel, Cambridge-Antwerp-Portland, Intersentia, 2012, s. 165–182.

Dörr, Oliver: “European Social Charter”, **The Council of Europe**, ed. Stefanie Schmahl, Marten Breuer, Oxford University Press, 2017, s. 507–541, (Çevrimiçi)
<https://academic.oup.com/book/57142/chapter/473464515>.

DuBoff, Leonard D.: “What Is Art - Toward a Legal Definition”, **Hastings Communications and Entertainment Law Journal**, C. 12, No: 3, 1990, s. 303–351.

Dubois, Vincent: “Cultural Policy Regimes in Western Europe”, **International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences**, C. 5, 2015, s. 460–465.

Duguit, Léon: “The Concept of Public Service”, **The Yale Law Journal**, C. 32, No: 5, 1923, s. 425.

———: **Traité de droit constitutionnel. Tome 2**, 3. baskı, Paris, E. de Bocard, 1928.

———: **Transformations du droit public**, Paris, Librairie Armand Colin, 1913.

Duran, Lûtfi: **İdare Hukuku Ders Notları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982.

———: “Türkiye’de Bağımsız İdari Otoriteler”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 30, 1997, s. 3–10.

———: “Türkiye’de Bağımsız İdari Otoriteler”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 30, No: 1, 1997, s. 3–10.

———: “Türkiye’de Planlamanın Hukuki Rejimi”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 8, No: 3, 1975, s. 3–24.

Duygun, Ahmet Mert, Battal Şahin: “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Bağlamında Kültürel Yaşama Katılma Hakkı (İHEB Madde 27)”, **Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, No: 1, 2024, s. 91–149.

Dworkin, Gerald: “Paternalism”, ed. Sherwood J. B. Sugden, **Monist**, C. 56, No: 1, 1972, s. 64–84.

Dworkin, Ronald: “Can a Liberal State Support Art”, **A Matter of Principle**, Boston, Harvard University Press, 1985, s. 221–234.

“Edebiyat Söyleşileri”, y.y., (Çevrimiçi)
<https://edebiyatsoylesileri.com/post/616282102156099584/halide-edip-adivar-buyuk-edebiyatlar-buyuk>.

Eide, Asbjorn; Rosas, Allan: “Economic, Social and Cultural Rights: A Universal Challenge”, **Economic, Social and Cultural Rights**, ed. Allan Eide, Asbjorn; Krause, Catarina; Rosas, 2. baskı, Brill, 2001, s. 3–7.

Eide, Asbjorn: “Cultural Rights as Individual Human Rights”, **Economic, Social and Cultural Rights**, ed. Catarina; Eide, Asbjorn; Krause, Allan Rosas, 2. baskı, Brill, 2001, s. 289–301.

———: “Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights”, **Economic, Social and Cultural Rights**, ed. Allan Eide, Asbjorn; Krause, Catarina; Rosas, 2. baskı, Brill, 2001, s. 9–28.

Ekici, Faruk: “Tiyatro ’Sefiller’i mi oynuyor, ’altın çağ’dan mı geçiyor; Yeşim Özsoy dünyayı ve Türkiye’nin hâllerini anlatıyor”, **T24**, (2024), (Çevrimiçi)
<https://t24.com.tr/yazarlar/faruk-ekici/tyatro-sefiller-i-mi-oynuyor-altin-cag-dan-mi-geciyor-yesim-ozsoy-dunyayi-ve-turkiye-nin-hallerini-anlatiyor,44117>.

Eliri, İsa: “Güzel Sanat Eserlerinde Fikri Mülkiyet Hakları ve Uygulamaları”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, C. 23, 2010, s. 61–71.

Erdoğan, Gülnur: “Sosyal Devlette Sanat ve Sanatçının Korunması”, **Türkiye Barolar Birliği**

Dergisi, No: 74, 2008, s. 191–225.

Erem, Faruk: “Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar”, **Sanat Olayı Dergisi-Danışma Meclisi Kurulurken Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar Özel Bölümü**, No: 10, 1981, s. 31.

Eren, Ceren Sedef: “İfade Özgürlüğü ve Telif Hakları Dengelemesi-Avrupa Mahkemeleri İçtihadı”, **İnsan Hakları Yıllığı**, C. 37, 2019, s. 141–164.

Ersoy, Vesile Setenay: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku’nda Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)”, İstanbul Üniversitesi, 2010.

Eseller Pasin, Gülseren: “Türkiye’de ‘Sanat Eğitimi Hakkı’”, **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2000, s. 449–452.

“Établissements publics sous tutelle du ministère de la Culture”, **Service-public.fr**, y.y., (Çevrimiçi) <https://lannuaire.service-public.fr/gouvernement/cafcf375-d154-42d0-b121-bd3c5086af45>.

European Commission: “Cultural and creative sectors”, 2024, (Çevrimiçi) <https://culture.ec.europa.eu/cultural-and-creative-sectors/cultural-and-creative-sectors>.

———: “The CulturEU funding guide EU Funding Opportunities for the Cultural and Creative Sectors 2021-2027”, 2021.

Evren, Burçak: “Cumhuriyet’in 100. Yılında Türk Sineması”, **100. Yılında Cumhuriyet’in Sanatı**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2023, s. 165–267.

Fabre, Cécile: **Social Rights Under the Constitution**, Oxford, Oxford University Press, 2000.

Farha, Leilani: “Committee on the Elimination of Discrimination Against Women”, **Social Rights Jurisprudence**, ed. Malcolm Langford, Cambridge University Press, 2009, s. 553–568, (Çevrimiçi) https://www.cambridge.org/core/product/identifier/CBO9780511815485A036/type/book_part.

Feld, Alan L.: “Revisiting tax subsidies for cultural institutions”, **Journal of Cultural Economics**, C. 32, No: 4, 2008, s. 275–279.

Fider, Alex Ferdinand S.: “Copyright as a Limitation on Freedom of Expression”, **Media Asia**,

C. 29, No: 4, 2002, s. 229–233.

Fischer, Ernst: **Sanatın Gerekliliği**, (çev. Cevdet Çapan), 10. baskı, İstanbul, Sözcükler Yayınevi, 2022.

Flóven, Brynhildur G.: “The Implementation Of The UN Convention And The Development Of Economical And Social Rights As Human Rights”, **The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities**, ed. Oddný Mjöll Arnardóttir, Gerard Quinn, Brill | Nijhoff, 2009, s. 257–277, (Çevrimiçi) https://brill.com/view/book/edcoll/9789004180802/Bej.9789004169715.i-320_012.xml.

Fowler, Charles: “Arts Education and the NEA: Does the National Science Foundation Point the Way?”, **Design For Arts in Education**, C. 91, No: 4, 1990, s. 7–18.

Fressoz, Pierre-François: “L’indépendance de l’administration de l’art”, **L’art et le droit**, ed. Maryse Deguerge, Paris, Éditions de la Sorbonne, 2010, s. 169–179, (Çevrimiçi) <https://books.openedition.org/psorbonne/105620>.

Frey, Bruno S.: “State Support and Creativity in the Arts: Some New Considerations”, **Journal of Cultural Economics**, C. 23, No: 1/2, 1999, s. 71–85.

Gaillard, Françoise: “L’art, l’état et le marché: De la subvention culturelle à l’ère de la financiarisation”, **Bulletin des bibliothèques de France**, No: 8, 2016, s. 80.

Garner, Ben, Justin O’Connor: “Rip it up and start again?”, **The Journal of Law, Social Justice and Global Development**, No: 24, 2020, s. 8–23.

Garvalov, Ivan: “The United Nations International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination”, **Synergies in Minority Protection**, ed. Kristin Henrard, Robert Dunbar, Cambridge University Press, 2009, s. 249–277, (Çevrimiçi) https://www.cambridge.org/core/product/identifier/CBO9780511575372A019/type/book_part.

Gelir Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, Oluş Yayıncılık, 2008.

Gemalmaz, H. Burak: **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı**, 1. baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2009.

Gemalmaz, Mehmet Semih: “Sanatta Yaratıcılık ve Hukuk-II: 1982 Anayasası ve Sanat Özgürlüğü Sorunu”, **İstanbul Barosu Dergisi**, C. 62, No: 10-11-12, 1988, s. 660-670.

“General Comments”, **United Nations**, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/general-comments>.

Giritli, İsmet vd.: **İdare Hukuku**, 7. baskı, İstanbul, DER Yayınları, 2015.

Gombrich, Ernst Hans: **Sanatın Öyküsü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2016.

Gomez, Mario: “Advancing economic and social rights through national human rights institutions”, **Research Handbook on Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights**, ed. Jackie Dugard vd., Edward Elgar Publishing, 2020, s. 327-349, (Çevrimiçi) <https://china.elgaronline.com/view/edcoll/9781788974165/9781788974165.xml>.

Gören, Zafer: **Anayasa Hukuku**, 5. baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2020.

———: “Sanat ve Bilim Özgürlüğü”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Prof. Dr. Sabri ORMAN Özel Sayısı**, C. 19, 2020, s. 449-457.

“Government expenditure on cultural, broadcasting and publishing services”, **eurostat**, y.y., (Çevrimiçi) [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_cultural,_broadcasting_and_publishing_services#:~:text=In 2022%2C across the EU,to broadcasting and publishing services](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_cultural,_broadcasting_and_publishing_services#:~:text=In%2022%2C%20across%20the%20EU,to%20broadcasting%20and%20publishing%20services).

Göze, Ayferi: **Sosyal Devlet Sistemi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976.

Gözler, Kemal: **İdare Hukuku Cilt 1**, 3. baskı, Bursa, Ekin, 2019.

———: **İdare Hukuku Cilt 2**, 3. baskı, Bursa, Ekin, 2019.

Gözübüyük, Barış: “Gelişen Blokzincir Teknolojisinin Vadettikleri Karşısında Türkiye’de Müzik Alanında Faaliyet Gösteren Meslek Birliklerinin Rolü”, **TFM**, C. 7, No: 2, 2021, s. 315-340.

Gözübüyük, Şeref A., Turgut Tan: **İdare Hukuku Cilt II**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2016.

- : **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, 13. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2019.
- Grand, Julian Le, Bill New: **Government Paternalism**, Princeton University Press, 2015.
- Gray, Thomas R., Jeffery A. Jenkins: “Congress and the Political Economy of the National Endowment for the Arts”, **Social Science Quarterly**, C. 102, No: 4, 2021, s. 1553–1568.
- Gruyters, Joris, Lennard Michaux: “Cultural State aid: A myriad of approaches”, **European Union Economic Law and Culture**, ed. Evangelia Psychogiopoulou, Sarah Schoenmaekers, Edward Elgar Publishing, 2024, s. 200–222, (Çevrimiçi) <https://www.elgaronline.com/view/book/9781803927138/book-part-9781803927138-17.xml>.
- Guibert, Nolwenn: “Legal framework: Is there a right to art?”, **Art and Human Rights**, ed. Sofia Gantheret, Fiana; Guibert, Nolwenn; Stolk, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2023, s. 20–38.
- Gülan, Aydın: “İdareler Arası Mal Devri-2942 Sayılı Kamulaştırma Kanunu’nun 30. Maddesine İlişkin Düşünceler”, **Prof. Dr. Kemal Oğuzman’ın Anısına Armağan**, İstanbul, Beta Yayınevi, 2000, s. 353–364.
- : “Kamu Hizmeti Kavramı”, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 9, No: 1–3, 1988, s. 147–159.
- : “Türkiye’de Kamu Hizmetlerinin Gelişimi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 56, No: 1–4, 1998, s. 97–107.
- Gültekin, Ümit: “Türkiye’de Kültürel Haklar Sorunsalına Sanatsal Açıdan Bir Bakış”, **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2000, s. 453–456.
- Gümüş, Ali Tarık: “Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 18, No: 2, 2010, s. 117–158.
- : “Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Geliştirme Hakkı”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 13, No: 2, 2005, s. 133–172.
- : “Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı

(Yüksek Lisans Tezi)”, Selçuk Üniversitesi, 2004.

“Günay’dan sansür iddialarına yanıt”, **T24**, (2008), (Çevrimiçi)
<https://t24.com.tr/haber/gunaydan-sansur-iddialarina-yanit,14653>.

Günday, Metin: **İdare Hukuku**, 10. baskı, Ankara, İmaj Yayınevi, 2015.

Gür, Necip Taha: **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019.

Güran, Sait: “Anayasa Mahkemesi’nin 1982 Anayasası Döneminde Personel Hukukuna Bakışı”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 6, 1989, s. 37–66.

———: **Memur Hukukunda Kayırma ve Liyakat Sistemi**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1980.

“Hakkımızda”, **TRT**, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.trt2.com.tr/hakkimizda>.

Hamzaçebi, M. Akif: “Özel Müzeciliğin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi”, y.y., (Çevrimiçi)
<https://www.akifhamzacebi.com/teklif/donem25/001.pdf>.

Haque, Muhammad Ekramul: “Economic, Social and Cultural Rights under Modern International Human Rights Law: Transformation of the Non-justiciable Moral Statement in the udhr to Justiciable Rights”, **Human Rights after 75 Years of the Universal Declaration of Human Rights**, Brill, 2024, s. 492–512.

Harrison, Jeff: “Outsourcing in Museums”, **International Journal of Arts Management**, C. 2, No: 2, 2000, s. 14–25.

Hauriou, Maurice: “Exploitation théâtrale et service public : nature juridique d’une convention portant sur la concession d’un emplacement pour la construction d’un « Palais philharmonique », **Note sous Conseil d’Etat, 7 avril 1916, Astruc et Société du Théâtre des Champs-Élysées c. ville de Paris, S. 1916.3.41**, (2013), (Çevrimiçi)
<https://www.revuegeneraledudroit.eu/blog/2013/12/11/exploitation-theatrale-et-service-public-nature-juridique-dune-convention-portant-sur-la-concession-dun-emplacement-pour-la-construction-dun-palais-philharmonique/>.

———: **Precis elementaire de droit administratif**, Paris, Librairie du Receil Sirey, 1943.

Hauser, Arnold: **Sanatın Toplumsal Tarihi - III “Rokoko, Klasizm ve Romantizm”**, ed. (çev. Duygu Şahin), İstanbul, Kırmızı, 2022.

Hekimoğlu Örs, Birsen: “İdeoloji: Karmaşık Dünyayı Anlaşılır Kılmak”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, ed. Birsen Hekimoğlu Örs, 9. baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 3–45.

Hetherington, Stephen: “Arm’s-length funding of the arts as an expression of laissez-faire”, **International Journal of Cultural Policy**, C. 23, No: 4, 2017, s. 482–494.

“Histoire du ministère”, **Ministère de la Culture**, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.culture.gouv.fr/fr/nous-connaître/decouvrir-le-ministère/histoire-du-ministère>.

Hodgkin, Rachel; Newell, Peter: **Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child**, Fully Revi., New York, UNICEF, 2007.

Hosagrahar, Jyoti: “Culture: at the heart of Sustainable Development Goals”, **UNESCO**, 2023, (Çevrimiçi) <https://courier.unesco.org/en/articles/culture-heart-sustainable-development-goals>.

Huber, Ernst Rudolf: “Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet”, C. 27, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (çev. Tuğrul Ansay), 1970, s. 27–51, (Çevrimiçi) https://dergipark.org.tr/tr/doi/10.1501/Hukfak_00000001127.

“İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile ... Belediyesi Sosyal Etkinlik Merkezleri İşbirliği Protokolü”, y.y., (Çevrimiçi) https://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_07/21110557_sosyal_etkinlik_merkez_i_isbirligi_protokolu_2021.pdf.

Ilczuk, Dorota; Anna Karpińska: “Compendium of Cultural Policies and Trends Country Profile of Poland”, 2020, (Çevrimiçi) https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/pdf_full/poland/poland_122020.pdf.

“İlköğretim Kurumları (İlkokul-Ortaokul) Haftalık Ders Çizelgesi”, y.y., (Çevrimiçi) https://tegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_02/22163752_Yizelge.pdf.

İlyasoğlu, Evin: “Cumhuriyet’in 100. Yılında Müzik”, **100. Yılında Cumhuriyet’in Sanatı**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2023, s. 271–328.

Inter-Parliamentary Union; the International Labour Organization; the United Nations (Office of the High Commissioner for Human, Rights): **Migration, human rights and governance Handbook for Parliamentarians No 24**, Courand et Associés, 2015.

İşbir, Begüm: **Kamu Tüzel Kişiliği**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2017.

İstanbul Kültür Sanat Vakfı: “Birlikte Yaşamak: Kültürel Çoğulculuğu Sanat Yoluyla Geliştirmek”, 2018.

———: “Ekonomik Etki Araştırması”, 2012.

———: “Erken Çocukluktan Gençliğe Sanatla Büyümek”, 2019.

———: “Kültür Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar”, 2017.

———: “Türkiye’de Yerel Kültür Ekosistemi”, 2024.

———: “Türkiye Sanat Kurumu ile Sanatın Desteklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı Taslağına İlişkin İKSV Görüşü”, 2014, (Çevrimiçi) https://www.iksv.org/i/content/19589_1_tusak-iksv.pdf.

———: “Yeni anayasa için öneri: Kültürel Yaşama Katılma, Erişme ve Katkı Sağlama Hakkı”, 2012.

Jeze, Gaston: **Les principes generaux droit administratif**, Deuxieme., Paris, M. Giard & E. Briere, 1914.

Jones, Jonathan: “The 10 most shocking performance artworks ever”, **The Guardian**, (2013), (Çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/artanddesign/2013/nov/11/scrotum-top-10-shocking-performance-art>.

Joseph, Sarah: “Art and Human Rights Law”, **Research Handbook on Art and Law**, ed. Jani McCutcheon, Fiona McGaughey, Edward Elgar Publishing, 2020, s. 389–407, (Çevrimiçi) <https://china.elgaronline.com/view/edcoll/9781788971461/9781788971461.xml>.

Kaboğlu, İbrahim Ö.: **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)**, 11. baskı, İstanbul, Legal

Yayınevi, 2016.

———: “Bilim ve Sanat Özgürlüğü”, **İnsan Hakları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 121–134.

———: **Dayanışma Hakları**, ed. TODAİE, Ankara, 1996.

———: “Düşünce Özgürlüğü”, **İnsan Hakları**, 2000, s. 106–120.

———: “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar”, **Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği, 2001, s. 102–139.

———: “İnsan Haklarının Gelişmeci Özelliği ve Anayasa Yargısı”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 9, 1992, s. 121–136.

———: **Kolektif Özgürlükler**, Diyarbakır, Diyarbakır Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1989.

———: **Özgürlükler Hukuku**, 5. baskı, İstanbul, Afa, 1999.

Kağıtcıoğlu, Mutlu: **Kamu Personel Hukukunda Geçici Personelik Hukuksal Statüsünün Dönüşümü (2017 Değişikliği Öncesi ve Sonrası)**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019.

Kahramankaptan, Şefik: “Sistem değişti: Orkestralarda ücretli köle sanatçı dönemi”, **Sanattan Yansımalar**, (2019), (Çevrimiçi) <https://www.sanattanyansimalar.com/yazarlar/sefik-kahramankaptan/sistem-degisti-orkestralarda-ucretli-kole-sanatci-donemi/2062/>.

Kaman Karan, Nur: “Devlet Memurlarının Ödev ve Sorumlulukları, Hakları ve Tabi Oldukları Yasaklar”, **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, 8. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 301–313.

———: **Devlet Memurluğunun Sona Ermesi**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2003.

Kanadoğlu, Korkut: “Sanat Özgürlüğü”, **Hukuk ve Sanat**, ed. Yener Ünver, Özlem Yenerer Çakmut, 6. baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 179–205.

Kapani, Münci: **Kamu Hürriyetleri**, 7. baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2013.

Karacan, Ali İhsan: “Özerk Kurumların Özerkliği”, **Rekabet Dergisi**, No: 8, 2001, s. 3–62.

Karahan Sami; Suluk, Cahit; Saraç, Tahir; Nal, Temel: **Fikri Mülkiyet Hukukunun Esasları**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2007.

Karahanoğulları, Onur: **İdarenin Hukukla Kavranması: Yasallık ve İdari İşlemler (Yargı Kararlarına Dayalı Bir İnceleme)**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2011.

———: “İdari Takdir Yetkisinin Kullanılmasına İlişkin R(80)2 Sayılı Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Tavsiye Kararı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 45, No: 1–4, 1996.

———: **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, 3. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2015.

Karan, Ulaş: “İfade Özgürlüğü Hakkı”, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, ed. Sibel İnceoğlu, 3. baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2013, s. 355–379.

———: **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, İstanbul, Mas Matbaacılık A.Ş., 2013.

Karşlı, Mehmet Rauf: **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, On İki Levha Yayıncılık, 2013.

———: **İdare Hukukunda Kamu Görevlisi Kavramı**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2016.

———: “Sözleşmeli Personel İstihdamı Üzerine Hukuki Bir İnceleme: KİT Sözleşmeli Personeli Örneği”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 73, No: 2, 2015, s. 71–86.

Kates, Steven: “On the True Meaning of Say’s Law”, **Eastern Economic Journal**, C. 23, No: 2, 1997, s. 191–202.

Kawashima, Nobuko: “Privatizing Museum Services in UK Local Authorities”, **Public Management: An International Journal of Research and Theory**, C. 1, No: 2, 1999, s. 157–178.

Kaya, Cemil: **İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi**, 2. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2014.

Kazan, Turgut: “Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar”, **Sanat Olayı Dergisi-Danışma Meclisi**

Kurulurken Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar Özel Bölümü, No: 10, 1981, s. 62.

Kejanlıoğlu, Atagün Mert: “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)”, Galatasaray Üniversitesi, 2017.

Keskin, Züleyha: **Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2015.

Kidd, Dustin: **Legislating Creativity : The Intersections of Art and Politics**, New York, Routledge, 2009.

Kim, Mirae, Gregg G. Van Ryzin: “Impact of government funding on donations to arts organizations: survey experiment”, **Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly**, C. 43, No: 5, 2014, s. 910–925.

Klaic, Dragan: **Resetting the Stage**, Intellect Books, 2013.

Kolliopoulos, Alexandros: “La convention de l’UNESCO sur la protection et la promotion de la diversité des expressions culturelles”, **Annuaire français de droit international**, C. 51, No: 1, 2005, s. 487–511.

Konur, Tahsin: **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, Ankara, Dost, 2001.

Koyuncuoğlu, Tennur: “Tarihsel Yaklaşımla Hak ve Özgürlük İlişkisinin Saptanması”, **İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 12, No: 15, 1978, s. 27–53.

Kozak Arman, Tuğçe: “Kurak Günler : Bir Ülke Panoraması”, **Kazan**, (2022), (Çevrimiçi) <https://www.kazankultur.com/kurak-gunler-bir-ulke-panoraması/>.

Küba: “Quadrennial Periodic Report Cuba 2020”, 2020.

Küçük, Adnan: “Hukukun Hâkim Kılınmasının Bir Gereği Olarak İdarî Şeffaflık ve Bilgi Edinme Hürriyeti”, **Liberal Düşünce Dergisi**, No: 86, 2017, s. 69–95.

Küçük, Hülya: “Türkiye’de Belediye Şirketlerinin Denetimi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives**, C. 3, No: 1, 2015, s. 39–52.

Kuçuradi, İoanna: “Felsefe ve İnsan Hakları”, **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, ed. İoanna

Kuçuradi, 4. baskı, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, 2016.

Kula, Aysegul: “Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarında Devlet Memurlarının İfade Özgürlüğü: Hasan Güngör, Hasan Güngör (2) ve Zeki Çınar Başvuruları”, **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, No: 1, 2021, s. 555–593.

“Kültür Bakanlığı, Kurak Günler’e Verdiği Desteği Geri İstiyor”, **Altyazı**, (2022), (Çevrimiçi) <https://altyazi.net/haberler/kultur-bakanligi-kurak-gunlere-verdigi-destegi-geri-istiyor/>.

Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, Oluş Yayıncılık, 2008.

Lankford, E. Louis: “An Art World Paradox”, **The Journal of Aesthetic Education**, C. 24, No: 3, 1990, s. 15–28.

Lansdown, Gerison, John Tobin: “The Right to Rest, Leisure, Play, Recreation, and Participation in Cultural Life and the Arts”, **The UN Convention on the Rights of the Child**, Oxford University Press, 2019, s. 1195–1224, (Çevrimiçi) <https://academic.oup.com/book/57312/chapter/474066462>.

Lasserre, Bruno: “« L’invention du service public culturel. Le rôle du Conseil d’Etat » Introduction de Bruno Lasserre, Vice-président du Conseil d’Etat”, 2021, (Çevrimiçi) <https://www.conseil-etat.fr/publications-colloques/discours-et-interventions/l-invention-du-service-public-culturel.-le-role-du-conseil-d-etat-introduction-de-bruno-lasserre-vice-president-du-conseil-d-etat>.

Laubadèere, Andre De, Jean-Claude Venezia, Yves Gaudemet: **Traité de droit administratif Tome 1**, 13. baskı, Paris, L.G.D.J., 1994.

Leeuw, Frans L.: “The Carrot: Subsidies as a Tool of Government-Theory and Practice”, **Carrots, Sticks and Sermons**, ed. Marie-Louise; Bemelmans-Videc, Ray C.; Rist, Evert Vedung, Routledge, 1998, s. 77–101.

Lena, Jennifer C.: **Entitled**, Princeton, Princeton University Press, 2019.

“Les grands arrêts sur le service public”, **Le blog juridique**, (2021), (Çevrimiçi) <https://www.doc-du-juriste.com/blog/conseils-juridiques/les-grands-arrets-sur-service-public-24-09-2021.html>.

- “Levent Kırca’nın devlet sanatçılığı unvanı geri alındı”, **Cumhuriyet**, (2015), (Çevrimiçi)
https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/levent-kircanin-devlet-sanatciligi-unvani-geri-alindi-263566#google_vignette.
- Lewis, Gregory B., Arthur C. Brooks: “A Question of Morality: Artists’ Values and Public Funding for the Arts”, **Public Administration Review**, C. 65, No: 1, 2005, s. 8–17.
- Loan, Tu Thi: “Cultural capital and the development of cultural industries in Vietnam”, **The Russian Journal of Vietnamese Studies**, C. 6, No: 2, 2022, s. 68–81.
- Lowell, Julia F., Elizabeth Heneghan Ondaatje: **The Arts and State Governments: At Arm’s Length or Arm in Arm?**, RAND Corporation, 2006.
- Lukas, Karin: **The Revised European Social Charter an Article by Article Commentaries Series**, Edward Elgar Publishing, 2021.
- MacGregor, Neil: **A History of the World in 100 Objects**, Londra, Penguin Books, 2012.
- Malbeleş, Nida: “Belediye İktisadi Teşebbüsleri Üzerine Bir İnceleme”, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 18, No: 1, 2018, s. 31–60.
- Mankin, Lawrence D. vd.: “The National Government and the Arts: Impressions from the State and Jurisdictional Arts Agencies”, **Journal of Arts Management, Law and Society**, C. 31, No: 3, 2001, s. 184–197.
- Masback, Craig Alford: “Independence vs. Accountability: Correcting the Structural Defects in the National Endowment for the Arts”, **Yale Law and Policy Review**, C. 10, No: 1, 1992, s. 177–204.
- Mautner, Menachem: **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, 1. baskı, Routledge, 2018.
- McAuliffe, Padraig: “Programmatic approaches to realising socio-economic rights: Debates, definitions and trends”, **Melbourne Journal of International Law**, C. 22, 2021, s. 24–56.
- McCarthy, Kevin F., Kimberly Jinnett: **A New Framework for Building Participation in the Arts**, RAND Corporation, 2001.

McGoldrick, Dominic: “Culture, Cultures, and Cultural Rights”, **Economic, Social, and Cultural Rights in Action**, ed. Mashood Baderin, McCorquodale Robert, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 447–474, (Çevrimiçi) <https://academic.oup.com/book/5228/chapter/147929616>.

Mele, Christopher: “Is It Art? Eyeglasses on Museum Floor Began as Teenagers’ Prank”, **New York Times**, (2016), (Çevrimiçi) <https://www.nytimes.com/2016/05/31/arts/sfmoma-glasses-prank.html>.

Messerlin, Patrick, Jimmyn Parc: “The myth of subsidies in the film industry: a comparative analysis of European and US approaches”, **Innovation: The European Journal of Social Science Research**, C. 33, No: 4, 2020, s. 474–489.

“Mexico’s Constitution of 1917 with Amendments through 2015”, **Constitute Project**, y.y., (Çevrimiçi) <https://faolex.fao.org/docs/pdf/mex126640E.pdf>.

Michelman, F. I.: “The constitution, social rights, and liberal political justification”, **International Journal of Constitutional Law**, C. 1, No: 1, 2003, s. 13–34.

Mill, John Stuart: **On Liberty**, The Floating Press, 2009.

Miller, David: **Market, State, and Community**, Oxford, Oxford University Press, 1990.

“Milli Eğitim Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Arasında, Kültür, Sanat İşbirliği Protokolü”, y.y., (Çevrimiçi) <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-267636/protokol.html>.

Ministère de la Culture: “Chiffres clés, statistiques de la culture et de la communication 2024”, 2025.

Ministère de la Culture et de la Communication.: Charte des missions de service public pour le spectacle vivant (1998), (Çevrimiçi) <https://www.culture.gouv.fr/espace-documentation/documentation-juridique-textes-officiels/La-charte-des-missions-de-service-public-pour-le-spectacle-vivant>.

“Ministers”, **GOV:UK**, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.gov.uk/government/ministers>.

“Ministry of Education and Culture”, **Ministry of Education and Culture**, y.y., (Çevrimiçi) <https://okm.fi/en/ministry>.

- “Mision, Vision y Objectivos”, **Instituto Nacional de Bellas Artes y Literatura**, 2019, (Çevrimiçi) <https://inba.gob.mx/ConoceInba/Misioninba>.
- Mısır, Mustafa Bayram: “Fikri Hakların Korunmasında Meslek Birliklerinin Yeri”, **Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi**, C. 4, 2002.
- Moroğlu, Nazan: “Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 13, No: 1, 2018, s. 285–317.
- Mouriquand, David: “Famous duct-taped banana sells for €5.8 million at art auction”, **Euronews**, (2024), (Çevrimiçi) [https://www.euronews.com/culture/2024/11/21/famous-duct-taped-banana-sells-for-58-million-at-art-auction#:~:text=It sold for %246.2 million \(€5.8 million\) in NYC.&text=A piece of conceptual art,from a prominent cryptocurrency entrepreneur](https://www.euronews.com/culture/2024/11/21/famous-duct-taped-banana-sells-for-58-million-at-art-auction#:~:text=It sold for %246.2 million (€5.8 million) in NYC.&text=A piece of conceptual art,from a prominent cryptocurrency entrepreneur).
- Mülayim, Selçuk: **Sanata Giriş**, İstanbul, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi Yayınları, 1989.
- Murray, Dale Francis: “Liberalism, Art, and Funding”, **The Journal of Aesthetic Education**, C. 38, No: 3, 2004, s. 116–122.
- National Assembly of State Arts Agencies: “State Policy Briefs: Tools for Arts Decision Making”, 2017, (Çevrimiçi) <https://nasaa-arts.org/wp-content/uploads/2017/06/WhyGovSupport.pdf>.
- National Endowment for the Arts: “What is the NEA?”, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.arts.gov/about/what-is-the-nea>.
- Netto, Luisa: “Criteria to scrutinize new rights: protecting rights against artificial proliferation”, **Revista de Investigações Constitucionais**, C. 8, No: 1, 2021, s. 11–75.
- Netzer, Dick: **The Subsidized Muse**, Cambridge, Cambridge University Press, 1978.
- Newton, Eric: “The Future of the Arts in the Welfare State”, **Journal of the Royal Society of Arts**, C. 99, 1950, s. 29–43.
- Niec, Halina: “Cultural rights: at the end of the World Decade for Cultural Development”, **Intergovernmental Conference on Cultural Policies for Development**, Stockholm, 1998.

Nussberger, Angelika; Landau, David: “General Report: The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights”, **The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights**, ed. David Nussberger, Angelika; Landau, Cambridge, Intersentia, 2023, s. 2–55.

Nutku, Özdemir: **Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu**, Ankara, Kaynak Yayınları, 2018.

———: **Darülbeydi’den Şehir Tiyatrosu’na**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

———: **Dünya Tiyatrosu Tarihi 1**, İstanbul, Mitos-Boyut Yayınları, 2011.

———: **Dünya Tiyatrosu Tarihi 2**, İstanbul, Mitos-Boyut Yayınları, 2011.

O’Hagan, John W.: “Access to and Participation in the Arts: the Case of Those with Low Incomes/Educational Attainment”, **Journal of Cultural Economics**, C. 20, No: 4, 1996, s. 269–282.

O’Hare, Michael, Alan L. Feld: “Indirect Aid to the Arts”, **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, C. 471, No: 1, 1984, s. 132–143.

O’Hearn, Denis: “Amartya Sen’s Development as Freedom: Ten Years Later”, **Policy & Practice: Education for Sustainable Development**, C. 8, 2009, s. 9–15.

O’keefe, Roger: “The ‘right to take part in cultural life’ under article 15 of the ICESCR”, **International and Comparative Law Quarterly**, C. 47, No: 4, 1998, s. 904–923.

Oder, Bertil Emrah: **Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri**, İstanbul, Beta Yayınevi, 2010.

———: “Devletin Olumlu Edimini Gerektiren Sosyal Hakların Anayasal Düzeyde Korunması ve Yargısal Tutumlar”, **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1, 2008, s. 199–231.

———: “Kadınların İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması”, **Kadın Hakları: Uluslararası Hukuk ve Uygulama**, ed. Gökçeççek; Ayata, Sevinç; Eryılmaz Dilek, Bertil Emrah Oder, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 23–53.

Oder, Burak: “Devlet Yardımları”, **Avrupa Birliği Hukuku**, ed. Gülören; Tekinalp, Ünal Tekinalp, 2. baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2000, s. 488–530.

——: **İdare Hukuku I Ders Notları 2. İdari Teşkilat**, 2024.

——: **İdare Hukuku I Ders Notları Ek Bölüm: İdarenin Faaliyetleri**, 2024.

——: **İdare Hukuku I Ders Notları Ek Bölüm: “Kamu Hizmeti” Kafamızı Neden Karıştırır**, 2024.

——: **İdare Hukuku I Temel İlkeler Ek Ders Notu**, 2023.

——: “Regulasyon Kavramı Uzerine Bir Deneme”, **Ali Ülkü Azrak 75. Yaş Armağanı**, 2008, s. 239–254.

Oder, Burak, Taner Ayanoglu: **İdare Hukuku Ders Notları II Kamu Hizmeti**, 2025.

——: **İdare Hukuku Ders Notları II Kolluk**, 2023.

——: **İdare Hukuku I Ders Notları Temel İlkeler**, 2023.

OECD: “The Culture Fix: Creative People, Places and Industries”, Local Economic and Employment Development (LEED), Paris, OECD Publishing, 2022, (Çevrimiçi) https://www.oecd.org/en/publications/the-culture-fix_991bb520-en.html.

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights: “Respect cultural rights of migrants and members of their families”, 2023, (Çevrimiçi) <https://www.ohchr.org/en/statements/2023/12/respect-cultural-rights-migrants-and-members-their-families>.

Okandan Dervişoğlu, Gökçe, Ezgi Arıdur: “Sanata Destek Mekanizmaları Örnek Sunumlar ve Model Arayışı”, 2012.

Onar, Sıddık Sami: **İdare Hukuku Birinci Cilt**, İstanbul, İstanbul Arkadaş Matbaası, 1942.

——: **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, 3. baskı, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1966.

——: **İdare Hukukunun Umumi Esasları 2. Cilt**, 3. baskı, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1966.

Öndin, Nilüfer: **Cumhuriyet’in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950**, İstanbul, Hayalperest Yayınları, 2023.

“Opera at Home”, **Opéra de Lausanne**, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.opera-lausanne.ch/en/opl-digital/>.

“Ortaöğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgeleri”, y.y., (Çevrimiçi) https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_09/14104459_2023-37_Ortaogretim_Kurumlari.pdf.

Örücü, Esin: “Sosyal Kamu Hizmeti”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 36, No: 1–4, 1970, s. 212–232.

“Our History”, **Smithsonian**, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.si.edu/about/history>.

Oxford English Dictionary: “freemium”, 2023, (Çevrimiçi) https://www.oed.com/dictionary/freemium_n?tl=true.

Ozansoy, Cüneyt: “Türkiye’de Kamu Hizmeti Tartışmaları: Bir Hamaset ve Habaset Alanı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 46, No: 1, 1997, s. 85–100.

Özay, İl Han: **Günüşğinde Yönetim**, 3 (İnci B., İstanbul, Filiz Kitapevi, 2017).

———: “Türkiye’deki Klasik Kamu Hizmeti Anlayışı: ‘Çok Yaşa’ Ya Da ‘A Tes Amour’”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 56, No: 1–4, 1998, s. 293–295.

Özbudun, Ergun: **Türk Anayasa Hukuku**, Gözden Geç., Ankara, Yetkin Yayınları, 2016.

Özdek, Yasemin: “Gelişme Hakkı: ’Ekonomik Kalkınma’dan ’İnsan Hakları Temelinde Gelişme’ye”, **Türkiye’de İnsan Hakları**, 2000, s. 463–497.

Özkan, Gürsel: **Danıştay Kararları Işığında Kamu İhale Hukukuna Egemen Olan Temel İlkeler**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2014.

Özsoy, Anıl Mert: “Altın Portakal Film Festivali’ndeki sansürün perde arkası”, **Gazete Duvar**, (2023), (Çevrimiçi) <https://www.gazeteduvar.com.tr/altin-portakal-film-festivalindeki-sansurun-perde-arkasi-haber-1639111>.

Öztürk, Bahar, Abuzer Çetinkaya: “Pandemi Döneminde Bir Eğitim Aracı Olarak Televizyon: TRT EBA TV.”, **İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi E-Dergi**, C. 6, No: 1, 2021, s. 140–162.

Öztürk, Serdar: **Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset**, İstanbul, Kırmızı, 2022.

Parlak Börü, Şafak: “Kadının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye’nin Konumu”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, No: Özel Sayı, 2017, s. 43–63.

Pauwels, Caroline, Sophie De Vinck, Ben Van Rompuy: “Can State Aid in the Film Sector Stand the Proof of EU and WTO Liberalisation Efforts?”, **Media and Cultural Policy in the European Union**, BRILL, 2007, s. 23-43Pauwels, Caroline, Sophie De Vinck, Ben Van R, (Çevrimiçi)
<https://brill.com/view/book/edcoll/9789401204156/B9789401204156-s004.xml>.

Peiser, Gustave: **Droit administratif**, 14. baskı, Paris, Dalloz, 1989.

Perçin, Önder: “Bağımsız İdari Otoriteler”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, No: 1, 2011, s. 325–345.

Pfliege, Sylvie: “Financing the Arts in France”, **Encatc Journal of Cultural Management and Policy**, C. 3, No: 1, 2013.

Plessix, Benoit: **Droit administartif general**, 2. baskı, Paris, LexisNexis, 2018.

Plümer Bardak, Esra: “The ‘Arm’s Length Principle’ and Its Role In The 21st Century Arts and Cultural Sector”, **İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 4, No: 2, 2021, s. 326–339.

“Poland’s Constitution of 1997”, **Constitute Project**, y.y., (Çevrimiçi)
<https://faolex.fao.org/docs/pdf/pol129737e.pdf>.

Polat Akgün, Deniz: **Sanat Özgürlüğü**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020.

Pontier, Jean-Marie: **Les services publics culturels**, Aix-En-Provence, Presses Universitaires d’Aix Marseille, 2012.

———: “Marchés publics et culture”, **LEGICOM**, C. 31, No: 2, 2004, s. 65–82.

———: “Service public culturel : épanouissement ou racornissement ?”, **L’Observatoire**, C. N° 43, No: 2, 2013, s. 86–90.

Post, Robert C.: “Subsidized Speech”, **The Yale Law Journal**, C. 106, No: 1, 1996, s. 151–

Poujol, Geneviève: “The creation of a Ministry of Culture in France”, C. 2, **French Cultural Studies**, (çev. Kelly Michael), 1991, s. 251–260, (Çevrimiçi)
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/095715589100200602>.

“Privatization”, **American Library Association**, 2019, (Çevrimiçi)
<https://www.ala.org/advocacy/privatization>.

Prouvez, Nathalie: “Committee on the Elimination of Racial Discrimination”, **Social Rights Jurisprudence**, Cambridge University Press, 2009, s. 517–539, (Çevrimiçi)
https://www.cambridge.org/core/product/identifier/CBO9780511815485A034/type/book_part.

Psychogiopoulou, Evangelia: “Accessing Culture at the EU Level: An Indirect Contribution to Cultural Rights Protection”, **Cultural Human Rights**, ed. Francesco Francioni, Martin Scheinin, Martinus Nijhoff Publishers, 2008, s. 223–245.

———: “EC State Aid Control and Cultural Justifications”, **Legal Issues of Economic Integration**, C. 33, No: 1, 2006, s. 3–28.

———: “The ‘Cultural’ Criterion in the European Commission’s Assessment of State Aids to the Audio-Visual Sector”, **Legal Issues of Economic Integration**, C. 37, No: 4, 2010, s. 273–291.

———: “The Cultural Mainstreaming Clause of Article 151(4) EC: Protection and Promotion of Cultural Diversity or Hidden Cultural Agenda?”, **European Law Journal**, C. 12, No: 5, 2006, s. 575–592.

———: “The European Union and Cultural Rights”, **The Cultural Dimension of Human Rights**, ed. Ana Vrdoljak, Oxford University Press, 2013, s. 159–185, (Çevrimiçi)
<https://academic.oup.com/book/6428/chapter/150240154>.

Pyykkönen, Miikka: “UNESCO and cultural diversity: democratisation, commodification or governmentalisation of culture?”, **International Journal of Cultural Policy**, C. 18, No: 5, 2012, s. 545–562.

“Quadrennial Periodic Report Turkey 2021”, 2021.

Rawls, John: **A Theory of Justice**, Cambridge Massachusetts, Harvard University Press, 1971.

Read, Herbert: **The Meaning of Art**, Londra, Faber and Faber, 1982.

Remer, Jane: “From Lessons Learned to Local Action: Building Your Own Policies for Effective Arts Education”, **Arts Education Policy Review**, C. 111, No: 3, 2010, s. 81–96.

Romainville, Céline: “Defining the right to participate in cultural life as a human right”, **Netherlands Quarterly of Human Rights**, C. 33, No: 4, 2015, s. 405–436.

Roman, Diane: “L’accès à la culture dans les politiques de lutte contre l’exclusion sociale”, **L’art et le droit**, ed. Maryse Deguerge, Paris, Éditions de la Sorbonne, 2010, s. 343–360, (Çevrimiçi) <https://books.openedition.org/psorbonne/105725>.

Rubini, Luca: **The Definition of Subsidy and State Aid**, Oxford, Oxford University Press, 2009.

Rushton, Michael: “Political oversight of arts councils: A comparison of Canada and the United States”, **International Journal of Cultural Policy**, C. 8, No: 2, 2002, s. 153–165.

———: “Public Funding of Controversial Art”, **Journal of Cultural Economics**, C. 24, 2000, s. 267–282.

———: “Transaction cost politics and the National Endowment for the Arts”, **Poetics**, C. 31, No: 2, 2003, s. 133–150.

Sabrin, Amy: “Thinking about Content: Can It Play An Appropriate Role in Government Funding of the Arts?”, **The Yale Law Journal**, C. 102, No: 5, 1993, s. 1209–1233.

Sacker Franz Jürgen, Frank Montag, (ed.): **European State Aid Law a Commentary**, Münih, C.H.Beck Hart Nomos, 2016.

Saez, Guy: “Mythes et limites de la politique culturelle”, **Revue Projet**, C. 372, No: 5, 2019, s. 32–38.

Sağlam, Fazıl: **Temel Hakların Sınırlanması ve Özü**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.

Şahin, Cenk Yaşar: **Amerikan Federal İdare Hukukunda “Regülasyon” (Ve Türk İdare**

Hukukuna Yansımaları), İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2010.

———: “Devlet Memurları Kanununun 94. Maddesi Uyarınca ‘Çekilmiş Sayılma’ İşleminin Nitelik ve Koşulları ile Öğretim Elemanları Bakımından Uygulanabilirliğine Yönelik Değerlendirmeler”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 23, No: 4, 2019, s. 325–362.

Saksena, Anu: “CEDAW: Mandate for Substantive Equality”, **Indian journal of gender studies**, C. 14, No: 3, 2007, s. 481–498.

“Sanata Erişim Sınıfsal Bir Hak Mı?”, **KREKSA**, 2015, (Çevrimiçi) <https://www.kreksa.com/single-post/2015/01/19/Sanata-erişim-sınıfsal-bir-hak-mı>.

Sancakdar, Oğuz: **Disiplin Yaptırımı Olarak Devlet Memuriyetinden Çıkarma ve Yargısal Denetim**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2001.

Sancar, Mithat: “**Devlet Aklı**” **Kışkacında Hukuk Devleti**, 4. baskı, İstanbul, İletişim, 2008.

“Sansürün ve Bir İptalin Hikayesi: Altın Portakal Festivali’ni Altyazı Sinema Derneğiyle Konuştuk”, **Sivil Toplum Geliştirme Merkezi**, (2023), (Çevrimiçi) <https://www.stgm.org.tr/sansurun-iptalin-hikayesi-altin-portakal-festivalini-altyazi-sinema-dernegiyle-konustuk>.

Saul, Ben, David Kinley, Jacqueline Mowbray: “Article 15: Cultural Rights”, **The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: Commentary, Cases, and Materials**, ed. Jacqueline Saul, Ben; Kinley, David; Mowbray, Oxford Academic, 2014, s. 1175–1232.

Saunier, Sébastien: “De quoi le service public culturel est-il le nom ?”, **NECTART**, C. 19, No: 2, 2024, s. 34–41.

Sav, Atilla: “Sanat Özgürlüğü”, **Ankara Barosu Dergisi**, No: 5, 1977, s. 866–870.

Savcı, Bahri: “‘Yaşam Hakkı’ ‘Felsefe Açısından Pratiğe Doğru’”, **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, ed. İoanna Kuçuradi, 4. baskı, Ankara, 2016, s. 83–92.

Savigny, Heather: “free riding”, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/topic/free-riding>.

Saward, Michael: “Democratic Theory and Indices of Democratisation”, **Defining and Measuring Democracy**, ed. David Beetham, Londra, 1994, s. 6–24.

“Say’s Law of Markets”, **Corporate Finance Institute**, y.y., (Çevrimiçi)
<https://corporatefinanceinstitute.com/resources/economics/says-law-of-markets/>.

Schuster, J. Mark: “Neither Public Nor Private: The Hybridization of Museums”, **Journal of Cultural Economics**, C. 22, No: 2/3, 1998, s. 127–150.

———: “The Other Side of the Subsidized Muse: Indirect Aid Revisited”, **Journal of Cultural Economics**, C. 23, No: 1/2, 1999, s. 51–70.

Selçuk, İlhan: “Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar”, **Sanat Olayı Dergisi-Danışma Meclisi Kurulurken Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar Özel Bölümü**, No: 10, 1981, s. 47–48.

Sen, Amartya: **Development as Freedom**, Oxford, Oxford University Press, 2001.

———: “The Standard of Living: Lecture I, Concepts and Critiques”, **The Standard of Living: Lecture I, Concepts and Critiques**, ed. Amartya Sen, Cambridge, Cambridge University Press, 1987, s. 1–19.

Serim, Bülent: “Sözleşmeli Personelin Hukuki Rejimi”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 21, No: 1, 1988, s. 135–154.

Sevengil, Refik Ahmet: **Opera San’atı İle İlk Temaslarımız**, İstanbul, Maarif Basımevi, 1959.

Sever, Çiğdem: **Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında İdare Hukukunda Kanuna Dayanma İlkesi**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2021.

———: “Türkiye’de Düzenleyici Kurumların Yapısı, İşlevi ve Dönüşümü”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 64, No: 1, 2015, s. 195–236.

Sevgili Gençay, Fatma Didem: “Belediye Şirketlerinin Hukuki Statüsü”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C. 134, 2018, s. 153–176.

Sexton, David: “Where to start with: Kazuo Ishiguro”, **The Guardian**, (2023), (Çevrimiçi)
<https://www.theguardian.com/books/2023/may/30/where-to-start-with-kazuo-ishiguro#:~:text=“The Nobel is a ticket,said%2C on winning in 1948.”>

- Sezen, Seriye: “Türkiye’de Düzenleyici Kurulları Kimler, Nasıl Yönetiyor”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 38, No: 4, 2005, s. 85–115.
- Shaked, Nizan: **Museums and Wealth The Politics of Contemporary Art Collections**, 1. baskı, Bloomsbury Publishing, 2022.
- Shiner, Larry: **Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi**, (çev. İsmail Türkmen), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004.
- Şimşek, Altın Aslı: “Sosyal Devlet İlkesinin Hukuki Değeri”, Ankara Üniversitesi, 2015.
- Şimşek, Duru Çiğdem: **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2023.
- Şimşek, Oğuz: “Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması”, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1999.
- Sinnaeve, Adinda: “Does Aid for Theatres Affect Trade between Member States?”, **European State Aid Law Quarterly**, C. 7, No: 1, 2008, s. 7–11.
- Şişman, Ahmet: **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, 3. baskı, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2021.
- Smith, Adam: **An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations Vol.2**, Londra, W. Strahan T.Cadell, 1776.
- Smith, Julie A.: “The Arts in Education Program at the National Endowment for the Arts”, **Dance Research Journal**, C. 27, No: 1, 1995, s. 70.
- Smith, Rhonda L.: “Defining and proving markets and market power”, **Comperative Competition Law**, ed. Brendan Duns, John; Duke, Arlen; Sweeny, İngiltere, Edward Elgar Publishing, 2015.
- “South Korea ministry apologises over artists’ blacklist”, **BBC**, (2017), (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/world-asia-38716305>.
- Soybay, Selçuk: “Bağımsız İdari Otoriteler Eliyle İdarenin Denetimi”, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, No: 16, 1995, s. 43–55.

Soysal, Mümtaz: **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gözden Geç., İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1979.

Stamatopoulou, Elsa: **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, Brill, 2007.

———: “The human rights of artists: What did the pandemic teach us?”, **Art and Human Rights**, ed. Sofia Gantheret, Fiana; Guibert, Nolwenn; Stolk, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2023, s. 39–59.

“Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control”, **Harvard Law Review**, C. 103, No: 8, 1990, s. 1969.

Stavenhagen, Rodolfo: “Cultural Rights: A Social Science Perspective”, **Economic, Social and Cultural Rights**, ed. Allan Eide, Asbjorn; Krause, Catarina; Rosas, 2. baskı, Brill, 2001, s. 85–109.

Stirn, Bernard: “Le service public dans la jurisprudence du Conseil d’État français”, 2017, (Çevrimiçi) <https://www.conseil-etat.fr/publications-colloques/discours-et-interventions/le-service-public-dans-la-jurisprudence-du-conseil-d-etat-francais>.

Strathern, Paul: **The Medici: Godfathers of the Renaissance**, Londra, Pimlico, 2005.

“Strengthening institutions, policies and mobilizing resources for cultural development”, **Vietnam Law and Legal Forum**, (2023), (Çevrimiçi) <https://vietnamlawmagazine.vn/strengthening-institutions-policies-and-mobilizing-resources-for-cultural-development-69623.html>.

“Study on the Economic Contribution of Copyright Industries in Turkey (2015-2018)”, 2020.

Sur, Melda: “Turquie”, **The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights**, ed. David Nussberger, Angelika; Landau, Cambridge, Intersentia, 2023, s. 309–330.

T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi: “Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Adana Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları”, **Adana Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları**, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://sehirtiyatrosu.adana.bel.tr/>,

30.05.2025.

———: “Birimlerimiz”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.adana.bel.tr/tr/birimlerimiz>, 30.05.2025.

T.C. Adıyaman Belediyesi: “Kültür ve Sosyal İşler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.adiyaman.bel.tr/KULTUR-SOSYAL>, 30.05.2025.

T.C. Afyonkarahisar Belediye Başkanlığı: “Afyonkarahisar Belediyesi 2021 Faaliyet Raporu”, y.y.

———: “Müdür - Servis Sorumluları”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.afyon.bel.tr/kurumsal-yapi/1/107/Mudur-Birim-Sorumlulari>, 30.05.2025.

T.C. Afyonkarahisar Belediyesi: “Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Ağrı Belediyesi: “Ağrı Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Birim Müdürlükleri”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.agri.bel.tr/profiller/birim-mudurlukleri/>, 30.05.2025.

T.C. Aksaray Belediyesi: “Aksaray Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.aksaray.bel.tr/Mudurluklerimiz.aspx>, 30.05.2025.

T.C. Amasya Belediyesi: “Amasya Belediyesi 2023 İdare Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Organizasyon Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://amasya.bel.tr/sayfalar/organizasyon-semasi>, 30.05.2025.

T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi: “Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.ankara.bel.tr/teskilat-semasi>, 30.05.2025.

T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi: “Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Kurumsal Yapı”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.antalya.bel.tr/Kurumsal/Kurumsal-Yapi>, 30.05.2025.

T.C. Ardahan Belediyesi: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.ardahan.bel.tr/mudurlukler>, 30.05.2025.

T.C. Artvin Belediyesi: “Artvin Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Organizasyon Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://artvin.bel.tr/teskilat-semasi>,
30.05.2025.

T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi: “Aydın Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”,
2024.

———: “Kurumsal Yapı”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://aydin.bel.tr/detail/4353/kurumsal-yapi>,
30.05.2025.

T.C. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi: “Balıkesir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Kurumsal”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://balikesir.bel.tr/organizasyonsemasi>,
30.05.2025.

T.C. Bartın Belediyesi: “Bartın Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://bartin.bel.tr/teskilat-semasi>,
30.05.2025.

T.C. Batman Belediyesi: “Batman Belediyesi 2024 Yılı Performans Programı”, 2024.

———: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.batman.bel.tr/mudurlukler>,
30.05.2025.

T.C. Bayburt Belediyesi: “Bayburt Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.bayburt.bel.tr/mudurlukler>,
30.05.2025.

T.C. Bilecik Belediyesi: “Bilecik Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Birimlerimiz”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.bilecik.bel.tr/Birimlerimiz>, 30.05.2025.

T.C. Bingöl Belediyesi: “Bingöl Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.bingol.bel.tr/tr/idare/mudurlukler>, 30.05.2025.

T.C. Bitlis Belediyesi: “Bitlis Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Organizasyon Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://bitlis.bel.tr/organizasyon-semasi/>, 30.05.2025.

T.C. Bolu Belediyesi: “Bolu Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.bolu.bel.tr/kulturvesosyalisler/>, 30.05.2025.

T.C. Burdur Belediyesi: “Birimlerimiz”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://burdur.bel.tr/birimlerimiz/>, 30.05.2025.

———: “Burdur Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi: “Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.bursa.bel.tr/idari/kultur-ve-sosyal-isler-dairesi-baskanligi-16>, 30.05.2025.

T.C. Çanakkale Belediyesi: “Çanakkale Belediyesi 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Kültür İşleri Müdürlüğü”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.canakkale.bel.tr/tr/sayfa/1224-kultur-isleri-mudurlugu>, 30.05.2025.

T.C. Çankırı Belediyesi: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://cankiri.bel.tr/mudurlukler>, 30.05.2025.

T.C. Çorum Belediyesi: “Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)

<https://www.corum.bel.tr/kurumsal/mudurlukler>, 30.05.2025.

T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi: “Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.denizli.bel.tr/Default.aspx?k=kultur-ve-sosyal-isler>, 30.05.2025.

T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi: “Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.diyarbakir.bel.tr/kurumsal/yonetim.html>, 30.05.2025.

T.C. Düzce Belediyesi: “Düzce Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Kültür İşleri Müdürlüğü”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://duzce.bel.tr/115-kultur-isleri-mudurlugu>, 30.05.2025.

T.C. Edirne Belediyesi: “Edirne Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.edirne.bel.tr/Kurumsal/MudurlukDetay?mudurlukId=d3a9738b-08f5-46e3-9f34-e632acc0649c#>, 30.05.2025.

T.C. Elazığ Belediyesi: “Elazığ Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.elazig.bel.tr/mudurlukler/>, 30.05.2025.

T.C. Erzincan Belediyesi: “Erzincan Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.erzincan.bel.tr/mudurlukler>, 30.05.2025.

T.C. Erzurum Büyükşehir Belediyesi: “Daire Başkanlıklarımız”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.ermurum.bel.tr/daire-baskanliklarimiz>, 30.05.2025.

———: “EBB Şehir Tiyatrosu ‘Geç Kalanlar’ İle Yeni Sezona ‘Perde’ Dedi”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.ermurum.bel.tr/GuncelHaber-ebb-sehir-tiyatrosu-gec-kalanlar>

ile-yeni-sezona-perde-dedi/29/962791.html, 30.05.2025.

———: “Erzurum Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Şirketlerimiz”, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.erkurum.bel.tr/IcerikDetay-sirketlerimiz/9/I.html>.

T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi: “Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “İdari Şema”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.eskisehir.bel.tr/idari-sema>, 30.05.2025.

T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi: “Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.gaziantep.bel.tr/tr/teskilat-semasi>, 30.05.2025.

T.C. Giresun Belediyesi: “Giresun Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, 2024.

———: “Müdürlerimiz”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://giresun.bel.tr/mudurlerimiz/>, 30.05.2025.

T.C. Gümüşhane Belediyesi: “Birimler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.gumushane.bel.tr/birimlerimiz/>, 30.05.2025.

T.C. Hakkari Belediyesi: “Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.hakkari.bel.tr/kultur-ve-sosyal-isler-mudurlugu>, 30.05.2025.

T.C. Hatay Büyükşehir Belediyesi: “Hatay Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://hatay.bel.tr/teskilat-semasi>, 30.05.2025.

T.C. Iğdır Belediyesi: “Belediye Birimleri”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.igdir.bel.tr/belediye-birimleri>, 30.05.2025.

———: “Iğdır Belediyesi Faaliyet Raporu Dosyası 2023”, 2024.

T.C. Isparta Belediyesi: “Birimlerimiz”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.isparta.bel.tr/birimlerimiz>, 30.05.2025.

———: “Isparta Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi: “Daire Başkanlıkları”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://ibb.istanbul/ibb/tum-baskanliklar>, 30.05.2025.

———: “Hakkımızda”, **İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları**, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://sehirtiyatrolari.ibb.istanbul/hakkimizda>, 30.05.2025.

———: “İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi: “İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Kurumsal”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.izmir.bel.tr/tr/Birimler/289>, 30.05.2025.

———: “Kurumsal”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.izmir.bel.tr/tr/Sirketler/169>, 30.05.2025.

T.C. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi: “Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Organ ve Teşkilat”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://kahramanmaras.bel.tr/kurumsal/organ-ve-teskilat>, 30.05.2025.

T.C. Karabük Belediyesi: “Karabük Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.karabuk.bel.tr/mudurlukler.asp>, 30.05.2025.

T.C. Karaman Belediyesi: “Birimler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.karaman.bel.tr/Menu/20/Birimler.aspx>, 30.05.2025.

———: “Karaman Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Kars Belediyesi: “Kars Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.kars.bel.tr/mudurluk>,

30.05.2025.

T.C. Kastamonu Belediyesi: “Müdürlüklerimiz”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.kastamonu.bel.tr/kurumsal/mudurluklerimiz/>, 30.05.2025.

T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi: “Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Organizasyon Yapısı”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.kayseri.bel.tr/organizasyon-yapisi>, 30.05.2025.

T.C. Kilis Belediyesi: “Kilis Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Müdürlükler ve Hizmet Birimleri”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.kilis.bel.tr/index.php/2019/04/04/mudurlukler/>, 30.05.2025.

T.C. Kırıkkale Belediyesi: “Kırıkkale Belediyesi Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.kirikkale.bel.tr/tr/?sayfa=mudurlukler>, 30.05.2025.

T.C. Kırklareli Belediyesi: “Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Müdürlüklerimiz”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.kirklareli.bel.tr/sayfalar/66/mudurluklerimiz>, 30.05.2025.

T.C. Kırşehir Belediyesi: “Kırşehir Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.kirsehir.bel.tr/mudurlukler>, 30.05.2025.

T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi: “Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Organizasyon Yapısı”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.kocaeli.bel.tr/teskilat/>, 30.05.2025.

T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi: “Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Kurumsal Yapı”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.konya.bel.tr/s/kurumsal-yapi>, 30.05.2025.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı: “2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2021.

———: “2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2022.

———: “2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2023.

———: “2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı: “2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Kütahya Belediye Başkanlığı: “Kütahya Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Kütahya Belediyesi: “Yönetim Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://kutahya.bel.tr/yonetimsemasi.asp>, 30.05.2025.

T.C. Malatya Büyükşehir Belediyesi: “Malatya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Organizasyon Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.malatya.bel.tr/organizasyon-semasi>, 30.05.2025.

T.C. Manisa Büyükşehir Belediyesi: “Manisa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.manisa.bel.tr/teskilat-semasi/>, 30.05.2025.

T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi: “Mardin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu Taslağı”, 2024.

———: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <http://www.mardin.bel.tr/teskilat-semasi>, 30.05.2025.

T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi: “Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.mersin.bel.tr/kurumsal/teskilat-semasi>, 30.05.2025.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı: “2023-2024 Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim”, 2024.

———: “Milli Kültür”, y.y., (Çevrimiçi)
https://www.meb.gov.tr/belirligunler/10kasim/inkilaplari/kultur/milli_kultur.htm.

———: “T.C. Milli Eğitim Bakanlığı 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi: “Muğla Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Organizasyon Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.mugla.bel.tr/organizasyonsemasi>, 30.05.2025.

T.C. Muş Belediyesi: “Müdürlüklerimiz”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<http://mus.bel.tr/mudurluklerimiz>, 30.05.2025.

———: “Muş Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Nevşehir Belediyesi: “Nevşehir Belediyesi 2023 Bütçe Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Nevşehir Belediyesi Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.nevsehir.bel.tr/nevsehir-belediyesi-teskilat-semasi>, 30.05.2025.

T.C. Niğde Belediyesi: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://nigde.bel.tr/mudurlukler>, 30.05.2025.

———: “Niğde Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi: “Daire Başkanlıkları”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.ordu.bel.tr/Birimler>, 30.05.2025.

———: “Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Osmaniye Belediyesi: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://osmaniye-bld.gov.tr/kurumsal/mudurlukler>, 30.05.2025.

———: “Osmaniye Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, 2024.

T.C. Rize Belediyesi: “Müdürlüklerimiz”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.rize.bel.tr/mudurluklerimiz>, 30.05.2025.

———: “Rize Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi: “Daire Başkanlıkları”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.sakarya.bel.tr/tr/Belediye/DaireBaskanliklari/1>, 30.05.2025.

———: “Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi: “Birimler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://samsun.bel.tr/birimler>, 30.05.2025.

———: “Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi: “Organizasyon Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.sanlıurfa.bel.tr/organizasyon-semasi>, 30.05.2025.

———: “Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Sayıştay Başkanlığı: “İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Yılı Sayıştay Denetim Raporu”, 2024.

T.C. Siirt Belediyesi: “Siirt Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, 2024.

———: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.siirt.bel.tr/teskilat-semasi>, 30.05.2025.

T.C. Sinop Belediyesi: “2023 Yılı Sinop Belediyesi Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Birim Müdürleri”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) <https://www.sinop.bel.tr/sabit-sayfalar/birim-mudurleri/>, 30.05.2025.

T.C. Sivas Belediyesi: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://sivas.bel.tr/mudurlukler>, 30.05.2025.

———: “Sivas Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Şırnak Belediyesi: “Birimler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.sirnak.bel.tr/birimler/>, 30.05.2025.

———: “Şırnak Belediye Başkanlığı 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi: “İdari Yapı”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
https://www.tekirdag.bel.tr/buyuksehir_idari_yapi, 30.05.2025.

———: “Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Tokat Belediyesi: “Birim Müdürleri”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.tokat.bel.tr/sayfa/birim-mudurleri.html>, 30.05.2025.

———: “Tokat Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Trabzon Büyükşehir Belediyesi: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.trabzon.bel.tr/Web/OrganizasyonSema>, 30.05.2025.

———: “Trabzon Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Tunceli Belediyesi: “Birimler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.tunceli.bel.tr/birimler>, 30.05.2025.

———: “Tunceli Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, 2024.

T.C. Uşak Belediyesi: “Organizasyon Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.usak.bel.tr/icerik/organizasyon-semasi>, 30.05.2025.

———: “Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Üsküdar Belediyesi: **Sanat Aşığı Bir Derviş Meşrep Üsküdarlı Hoca Ali Rıza Bey**, 2023.

T.C. Van Büyükşehir Belediyesi: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://van.bel.tr/teskilat-semasi.html>, 30.05.2025.

———: “Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Yalova Belediyesi: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.yalova.bel.tr/mudurlukler>, 30.05.2025.

———: “Yalova Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Yozgat Belediyesi: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.yozgat.bel.tr/icerik/teskilat-semasi>, 30.05.2025.

———: “Yozgat Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Zonguldak Belediyesi: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.zonguldak.bel.tr/kategori/Müdürlükler/46>, 30.05.2025.

———: “Zonguldak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

Tacar, Pulat: “Kültürel Haklar”, **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2000, s. 403–416.

Talas, Cahit: “Türkiye’de Sosyal ve Ekonomik Haklar”, **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1970, s. 217–233.

Tan, Turgut: “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Hizmeti Yaklaşımı”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, No: 8, 1991, s. 233–252.

———: “Bağımsız İdari Otoriteler”, **Perembe Konferansları**, 2000, 3–32.

———: “Bağımsız İdari Otoriteler veya Düzenleyici Kurullar”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 35, No: 2, 2002, s. 11–37.

———: “Ekonomi, Regülasyon ve Bağımsız İdari Otoriteler”, **Danıştay 137.Yıl Sempozyumu**, 2005, s. 37–49.

———: **Ekonomik Kamu Hukuku Dersleri**, 2. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2015.

Tan, Turgut, Bahar Bayazıt: **İdare Hukuku**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2021.

Tanör, Bülent: “Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi”, **İnsan Hakları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 47–56.

———: **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, 3. baskı, BDS Yayınları, 1994.

Tanör, Bülent, Necmi Yüzbaşıoğlu: **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 22. baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2024.

Tarhanlı, Turgut: “Gelişme Hakkı: Bir Sunuş Denemesi”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, C. 8, No: 2, 2011, s. 251–263.

———: “Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü”, **Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye**

Temsilciliği, 2015, (Çevrimiçi) <https://tr.boell.org/tr/2015/05/28/sanatsal-ifade-ve-yaraticilik-ozgurlugu>.

“Tarihçe”, **Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası**, y.y., (Çevrimiçi) <https://cso.ktb.gov.tr/TR-326527/tarihce.html>.

Taşdelen, Aziz: **Kamu Harcamaları Hukukunda İhale Süreci**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2004.

Taylor, Brandon, Wilfried Van der Will: “Aesthetics and National Socialism”, **The Nazification of Art: art, design, music, architecture and film in the Third Reich**, ed. Brandon Taylor, Wilfried van der Will, Hampshire, The Winchester Press, 1990, s. 1–13.

———, (ed.): **The Nazification of Art: art, design, music, architecture and film in the Third Reich**, Hampshire, The Winchester Press, 1990.

TBMM: “Devlet konservatuarı ve Riyaseti Cumhur filârmonik orkestrası tarafından verilecek temsil ve konserlerin giriş ücretine tâbi tutulması hakkında kanun lâyihası ve Maarif ve Bütçe encümenleri mazbataları (1/484) (Sıra Sayısı: 21)”, 1940, (Çevrimiçi) <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c015/tbmm06015014ss0021.pdf>.

Tekin, Cem, Emre Kartaloğlu: **Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları**, Ankara, Maliye ve Hukuk Yayınları, 2007.

Tekinalp, Ünal: **Fikri Mülkiyet Hukuku**, Güncelleşt., İstanbul, Beta Yayınevi, 2004.

The British Museum: “The British Museum Story”, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.britishmuseum.org/about-us/british-museum-story>.

“The Constitution of Georgia”, **Constitution Net**, y.y., (Çevrimiçi) [https://constitutionnet.org/sites/default/files/Georgia Constitution.pdf](https://constitutionnet.org/sites/default/files/Georgia%20Constitution.pdf).

“The Constitution of the Kyrgyz Republic”, y.y., (Çevrimiçi) <https://constsot.kg/wp-content/uploads/2022/06/constitution-of-the-kyrgyz-republic.pdf>.

“The Constitution of the Republic of the Philippines”, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.officialgazette.gov.ph/constitutions/1987-constitution/>.

- “The Constitution of the Russian Federation”, y.y., (Çevrimiçi) <https://mid.ru/upload/medialibrary/fa3/xwhwumdwunawy9iprvhcxqdqs1lzxqdx/CONSTITUTION-Eng.pdf>.
- “The Constitution of the Socialist Republic of Vietnam”, **Vietnam Law and Legal Forum**, y.y., (Çevrimiçi) <https://faolex.fao.org/docs/pdf/vie127527.pdf>.
- Thornberry, Patrick: **The International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination**, Oxford University Press, 2016.
- Tigerstrom, Barbara von: “Implementing Economic, Social, and Cultural Rights: The Role of National Human Rights Institutions”, **Giving Meaning to Economic, Social, and Cultural Rights**, University of Pennsylvania Press, 2001, s. 139–159, (Çevrimiçi) <https://www.degruyter.com/document/doi/10.9783/9780812205695.139/html>.
- Toepler, Stefan, Anette Zimmer: “Subsidizing the Arts”, **Global Culture: Media, Arts, Policy and Globalization**, ed. Ken’ichi Crane, Diana; Kawashima, Nobuko, Kawasaki, New York, Routledge, 2002, s. 29–48.
- Tolstoy, Lev Nikolayevich: **Sanat Nedir?**, (çev. Mazlum Beyhan), 2. baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Toprak, Zafer: **Türkiye’de Yeni Hayat İnkılap ve Travma 1908-1928**, İstanbul, Doğan Kitap, 2017.
- Tosun, Necip: **Yazma Dersleri Ahmet Mithat Efendi’den Tomris Uyar’a**, İstanbul, KETEBE, 2025.
- TRT: “Hakkımızda”, **12 Punto TRT**, y.y., (Çevrimiçi) <https://trt12punto.com/hakkimizda/>.
- : “Televizyon”, y.y., (Çevrimiçi) <https://www.trt.net.tr/kurumsal/televizyon>.
- : “TRT 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.
- Truchet, Didier: **Droit administratif**, 7. baskı, Paris, 2017.
- Tunaya, Tarık Zafer: **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, 5. baskı, İstanbul, Araştırma Eğitim Ekin Yayınları, 1982.

Tunçay, Hafize: **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, İstanbul, Legal Yayınevi, 2019.

Turan, Metin: “Çağlar Boyu Düşünce Özgürlüğü: Türkiye’de ve Dünyada Telif Haklarının Tarihsel Gelişiminin Değerlendirilmesi”, **Türk Kütüphaneciliği**, C. 30, No: 2, 2016, s. 206–235.

Turani, Adnan: **Dünya Sanat Tarihi**, 24. baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2022.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri: “Sanat”, y.y., (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/>.

Türkiye: “Combined fourth and fifth periodic reports submitted by Turkey under article 44 of the Convention, due in 2017 (CRC/C/TUR/4-5)”, 2019.

———: “Concluding observations on the combined fourth to sixth reports of Turkey Addendum Information received from Turkey on follow-up to the concluding observations (CERD/C/TUR/CO/4-6/Add.1)”, 2017.

———: “Consideration of reports submitted by States parties under article 9 of the Convention Combined fourth to sixth periodic reports of States parties due in 2013 (CERD/C/TUR/4-6)”, 2014.

———: “Eighth periodic report submitted by Turkey under article 18 of the Convention, due in 2020 (CEDAW/C/TUR/8)”, 2020.

———: “Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights Initial reports submitted by States parties under articles 16 and 17 of the Covenant Turkey (E/C.12/TUR/1)”, 2008.

———: “Initial report submitted by Turkey under article 35 of the Convention, due in 2011 (CRPD/C/TUR/1)”, 2015.

———: “Second periodic report submitted by Türkiye under article 73 of the Convention, due in 2021 (CMW/C/TUR/2)”, 2023.

Türkiye - CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu: “Türkiye CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulunun BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi’ne Sunduğu 8. Periyodik Dönem Gölge Raporu”, 2022.

Türkiye Barolar Birliği: “Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi”, 2007.

“Türkiye Çocuk Araştırması 2022”, 2023, (Çevrimiçi)
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Cocuk-Arastirmasi-2022-49744>.

“Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)”, y.y., (Çevrimiçi)
https://www.anayasa.gov.tr/media/7465/gerekceli_anayasa_2021.pdf.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: “2025 - 2027 Dönemi Bütçe Hazırlama Rehberi”, y.y., (Çevrimiçi) https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2024/09/2025-2027_ButceHazirlamaRehberi.pdf.

———: “On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)”, 2023.

Türkiye İstatistik Kurumu: “İllere Göre Müze Eser ve Ziyaretçi Sayıları”, 2024.

———: “İllere Göre Orkestra Koro ve Toplulukların Gösteri ve Seyirci Sayısı”, 2024.

———: “İllere Göre Sinemalarda Gösterilen Film ve Seyirci Sayısı”, 2024.

———: “İllere Göre Tiyatrolarda Oynanan Eser Gösteri ve Seyirci Sayısı”, 2024.

———: “Kültür Ekonomisi ve Kültürel İstihdam İstatistikleri, 2023”, 2024, (Çevrimiçi)
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kultur-Ekonomisi-ve-Kulturel-Istihdam-Istatistikleri-2023-53653>.

———: “Opera ve Bale Salonu Bulunan İllerde Oynanan Eser Gösteri ve Seyirci Sayısı”, 2024.

Türkiye Sanat Kurumu Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı (y.y.), (Çevrimiçi)
<https://www.iksv.org/i/assets/iksv/documents/tusak-yasa-taslagi.pdf>.

Uçan Çubukçu, Sevgi: “Sosyal Demokrasi: Melez Bir Politik Gelenek”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, ed. Birsen Hekimoğlu Örs, 9. baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 255–306.

UCLG-MEWA Kültür ve Turizm Komitesi: **Kültür 21 Dokümanları Antolojisi**, 2020.

Uhlmann, Felix, Cristina Bognuda: “Sanat Özgürlüğü ve Sanatın Teşvikine İlişkin On Tez”, **Hukuk ve Sanat**, ed. Yener Ünver, Özlem Yenerer Çakmut, (çev. Yener Ünver), 6. baskı,

Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 37–52.

Uler, Yıldırım: “Anayasa Hukukunda ve İdare Hukukunda Kamu Hizmeti”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 15, 1998, s. 252–256.

———: “Sözleşmeli Personel ve İdari Sözleşmeler”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 22, No: 1, 1966, s. 215–238.

Ülker, İbrahim: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü”, Selçuk Üniversitesi, 2010.

Uluğ, Feyzi: “Eğitim Hakkının Kullanımı Sorunu”, **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2000, s. 429–442.

Ulusoy, Ali: “Bağımsız İdari Kurumlar”, **Danıştay Dergisi**, No: 100, 1999, s. 3–17.

———: **Bağımsız İdari Otoriteler**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2003.

———: “Fransız ve Avrupa Birliği Kamu Hizmeti Anlayışlarının Türk Hukukuna Etkisi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 48, No: 1, 1999, s. 165–176.

———: **Kamu Hizmeti İncelemeleri**, İstanbul, Ülke Kitapları, 2004.

———: **Türk İdare Hukuku**, 6. baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2023.

———: **Yeni Türk İdare Hukuku**, Ankara, Yetkin, 2019.

UN Economic and Social Council: “Committee on Economic, Social and Cultural Rights Report on the forty-sixth and forty-seventh sessions (E/2012/22)”, 2012.

UNESCO: **Culture in crisis: Policy guide for a resilient creative sector**, 2020.

———: “Executive summaries of Parties’ quadrennial periodic reports (2021-2022)(DCE/23/9.CP/INF.7)”, **Conference of Parties to the Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions**, 9th, Paris, 2023, Paris, 2023.

“Universal Declaration of Human Rights”, **United Nations**, y.y., (Çevrimiçi)
<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.

Ural, Selçuk; Yasin Ercilsin: “1980-1983 Yılları Arasında Türkiye’de Basın ve Sanat Hayatı”, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, No: 62, 2018, s. 571–593.

Uy, Michael Sy: **Ask the Experts**, New York, Oxford University Press, 2020.

Uygun, Oktay: **1982 Anayasası’nda Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi**, İstanbul, Kazancı, 1992.

———: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda İfade Özgürlüğünün Sınırlanması”, **Türkiye’de İfade Özgürlüğü**, ed. Taner Koçak, Taylan Doğan, Zeynep Kutluata, bgst, 2009, s. 15–67.

———: “İnsan Hakları Kuramı”, **İnsan Hakları**, 1. baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 13–44.

———: “Yeni Anayasada Yerel ve Bölgesel Yönetim için Öneriler”, 2012.

Vallindas, Dimitri, Bartłomiej Kurcz: “Can general measures be...selective? Some thoughts on the interpretation of a state aid definition”, **Common Market Law Review**, C. 45, No: 1, 2008, s. 159–182.

Vandenbroucke, Russell, Suzanne Meeks: “How Theatre Encourages Well-being – and Can Engage a Wider Audience”, **New Theatre Quarterly**, C. 34, No: 4, 2018, s. 374–382.

Vandenhoe, Wouter: “Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights: the Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, **Economic, Social & Cultural Rights (2 Vols)**, ed. Stuti Rajkhowa, Subhram; Dekka, India, EBH Publishers, 2018, s. 15–34.

Vasak, Karel: “A 30-year struggle; the sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights”, **The Unesco Courier**, C. XXX, No: 11, 1977, s. 28–32.

Vedel, Georges: **Droit administratif**, 2. baskı, Paris, Presses Universitaires de France, 1961.

Vézina, Valérie vd.: **Political Ideologies and Worldviews: An Introduction**, Kwantlen Polytechnic University, 2021.

“Vice-Presidents, Ministers and Undersecretaries”, **Italian Government**, y.y., (Çevrimiçi)
<https://www.governo.it/en/ministers-and-undersecretaries>.

Vickery, Jonathan: “Arts Rights Justice: protecting and promoting artistic freedom – an interview with Daniel Gad”, **Journal of Law, Social Justice & Global Development**, No: 22, 2018.

Waline, Jean: **Droit administratif**, 26. baskı, Paris, Dalloz, 2016.

Warbrick, Colin: “Economic and Social Interests and the European Convention on Human Rights”, **Economic, Social, and Cultural Rights in Action**, ed. McCorquodale Baderin, Mashood; Robert, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 241–256, (Çevrimiçi) <https://academic.oup.com/book/5228/chapter/147910903>.

Weinstock, Pamela: “The National Endowment for the Arts Funding Controversy and the Miller Test: A Plea for the Reunification of Art and Society”, **Boston University Law Review**, C. 72, No: 4, 1992, s. 803–824.

Winkless, Laurie: “The ‘15-Minute City’: What They Are And How To Build Them”, **Forbes**, (2022), (Çevrimiçi) <https://www.forbes.com/sites/lauriewinkless/2022/09/30/the-15-minute-city-what-they-are-and-how-to-build-them/?sh=1f732ab36bdd>.

World Intellectual Property Organization: “How to Make a Living in the Creative Industries”, 2017, (Çevrimiçi) https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_cr_2017_1.pdf.

Wresinski, Pere Joseph: **Culture et Grande Pauvrete**, Montreuil, Editions Quart Monde, 2004.

Yaşar, Nuri: “Kamu Hizmeti, Virtüel Kamu Hizmeti ve 1999 Anayasa Değişikliği”, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 14, No: 1, 2000, s. 442–452.

Yasin, Melikşah: “İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri”, **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, 8. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 593–607.

———: “Kamu Hizmeti”, **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, 8. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 529–592.

———: **Sermaye Piyasası Kurulu ve İşlemleri**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002.

Yayla, Yıldızhan: **İdare Hukuku**, 2. baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2010.

Yıldırım, Engin: “Sosyal Hakların Dava Edilebilirliği/Edilemezliği ve Anayasa Mahkemeleri:

- Türk Bakış Açısı (Genişletilmiş Özet)", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 31, 2014, s. 153–159.
- Yıldırım, Turan: "Genel Kuramlar ve Anayasal İlkeler", **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, 8. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 3–63.
- : "İdari İşlemler", **İdare Hukuku**, 2020, s. 407–526.
- : "Kamu Personel Rejimindeki Değişim", **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 243–260.
- Yılmaz, Dilşat: "Türk Hukukunda Kamu Hizmeti Kavramı ve Kriterleri", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, No: 1, 2008, s. 1215–1234.
- Yılmaz, Ensar: "Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Kültür/Sanat Alanındaki Değişim Süreci", **Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences**, C. 9, No: 60, 2023, s. 2181–2188.
- Yılmaz, Zülfiye: "Olumlu Edim Gerektiren Sosyal Hakların Sınırı: Karşılaştırmalı Hukuk Perspektifinden 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemi Uygulamaları", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. LXXII, No: 1, 2014, s. 695–728.
- Yılmaztekin, Hasan Kadir: "Deconstruction of Human Rights Dimensions of Copyright in Europe", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, C. 8, No: 16, 2020, s. 487–536.
- Yılmaztekin, Hasan Kadir, Banu Eylül Yalçın: "Manevi Hakların Türk Telif Hukukundaki Tarihî Gelişimi", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 29, 2021, s. 1813–1866.
- Yüksel, Ayşegül: "Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Tiyatrosu", **100. Yılında Cumhuriyet'in Sanatı**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2023, s. 87–162.
- Zakaras, Laura, Julia F. Lowell: **Cultivating Demand for the Arts: Arts Learning, Arts Engagement, and State Arts Policy. Summary.**, RAND Corporation, 2008.